

54489

1968 MAR - 6

54489

1. Azon, aki a könyvet a könyvtár

szolgálatában használja

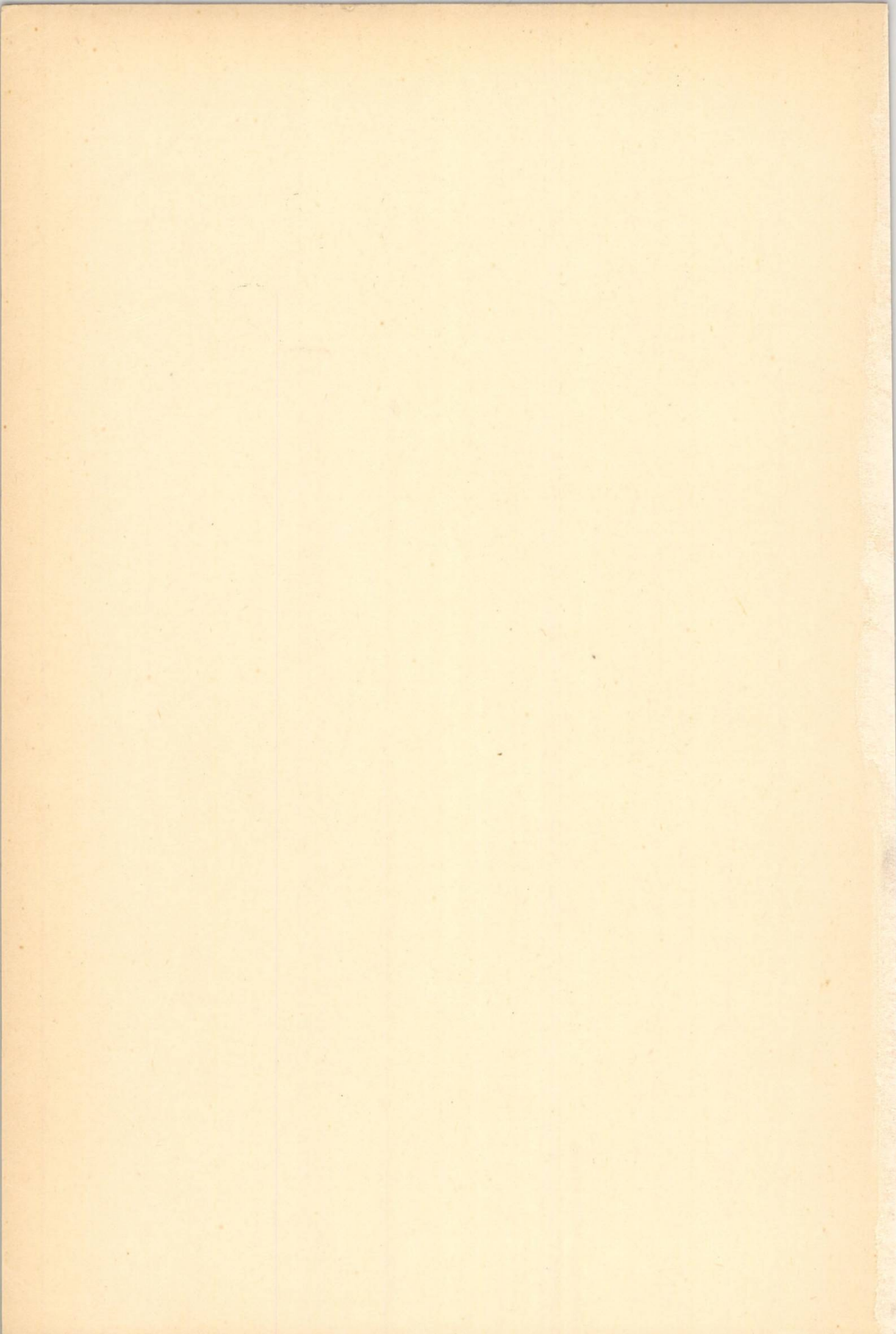
könyvtári cserejéből

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

V
1967

54489

ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

V
1967

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Prof. Dr. docent G. IVANESCU
membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Redactor responsabil adjunct :

Conf. EUGEN TODORAN

MEMBRI :

Prof. Dr. N. APOSTOLESCU ; Conf. ȘTEFAN BINDER ; Lector ALFRED HEINRICH ; Conf. Dr. VICTOR IANCU ; Lector LUCIA JUCU-ATANASIU ; Lector ȘTEFAN MUNTEANU ; Lector IONEL STAN ; Prof. Dr. docent EUGEN TANASE ;
Conf. G. I. TOHĂNEANU

Pentru a vă asigura primirea la timp a revistei reînnoiți-vă abonamentul în fiecare an.

Abonamentele în țară se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Abonamentele pentru străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei *Analele Universității din Timișoara*.

Universitatea din Timișoara
Facultatea de Filologie
Bulevardul Vasile Pârvan 4

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
V, 1967

SUMAR

LINGVISTICA

EUGEN TANASE, Toponimia comunei Poiana-Sibiului	9
ȘTEFAN BINDER, Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești, III	49
PAVEL ROZKOŠ, Fonetismul graiului slovac din Nădlac	73

ISTORIE LITERARĂ

EUGEN TODORAN, Gânduri despre viață și artă în Memorialele lui Vasile Pârvan	89
MIHAI CAZACU, Ștefan Petică, teoretician literar	103
CLIO MANESCU, Receptarea antichității în literatura clasicismului fran- cez	117
ALFRED HEINRICH, Portrete psihologice în romanul lui F. Spielhagen, <i>Problematische Naturen</i>	133
RODICA TOHĂNEANU, Problematika poeziei lui Charles Baudelaire ...	145
CORNELIU NISTOR, Universul copilăriei în romanele lui Mark Twain	159
TRAIAN LIVIU BIRAESCU, O problemă de influență literară raportată la relațiile între Proust și Bergson	173
LIVIU CIOCĂRLIE, O soluție contradictorie în romanul <i>Greața</i> de Jean-Paul Sartre	191

NOTE ȘI DISCUȚII

MARIA PARLOG și DOMNICA GHEORGHIU, Note lexicale	211
D. CRAȘOVEANU, Locuțiuni prepoziționale	227
V. FRAȚILA, Note lexicale și etimologice	233
M. BUCĂ și I. EVSEEV, Observații asupra interferenței lexicale	237

LUCIA JUCU-ATANASIU, Un poet de tranziție: Dimitrie Dăscălescu	245
I. ILIESCU, Din corespondența lui Ion Agârbiceanu	253
OLIMPIA MARCHIȘ, Însemnări despre analiza psihologică în proza lui Pavel Dan	263

RECENZII

A. MARTINET, <i>La Linguistique synchronique. Etudes et recherches</i> , Paris, Presses Universitaires de France (Ileana Oancea)	273
J. COHEN, <i>Structure du langage poétique</i> , Paris, Flammarion, 1966 (Stefan Munteanu)	276
S. ULLMANN, <i>Précis de sémantique française</i> , troisième édition, Berne, 1965 (I. Euseev)	281
VASILE SCURTU, <i>Termenii de înrudiție în limba română</i> , București, Editura Academiei R. S. România, 1966 (V. Țăra)	284
E. STEINFELDT, <i>Russian Word Count</i> , Moscow, f. a. (Richard Sirbu)	288
J. D. O'CONNOR and G. F. ARNOLD, <i>Intonation of Colloquial English</i> . <i>A Practical Handbook</i> , London, Longmans, 1966 (Mariana Popa)	292
ALAIN GUILLERMOU, <i>La Genèse intérieure des poésies d'Eminescu</i> , Paris, Librairie Marcel Didier, 1963 (Eugen Todoran)	295
HENRI CLOUARD, <i>Petite histoire de la littérature française des origines à nos jours</i> , Paris, Editions Albin Michel, 1965 (Rodica Ciocan- Ivănescu)	297

NOTE BIBLIOGRAFICE

MONIQUE LÉON, <i>Exercices systématiques de prononciation française</i> , Paris, Hachette-Larousse, fasc. I—II (Adela Mira Tănase)	301
JEŽIK, <i>Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika</i> , Zagreb, 1966— 1967, nr. 1—3, (Th. N. Trăpcea)	301

CRONICA

EUGEN TANASE, <u>Jean Boutière</u>	303
V. FRĂȚILA, <u>George Giuglea</u>	304

*

Cărți și reviste primite în schimb cu <i>Analele Universității din Timișoara</i> , Seria științe filologice...	311
---	-----

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ ТИМИШОАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
ТОМ V, 1967

СОДЕРЖАНИЕ

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

ЭУДЖЕН ТЭНАСЕ, Топонимика деревни Пояна Сибиулуй	9
ШТЕФАН БИНДЕР, К вопросу о немецких элементах в лексике румынских народных говоров, III	49
ПАВЕЛ РОСКОШ, Фонетический строй словацкого говора села Нэдлак	73

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

ЭУДЖЕН ТОДОРАН, Вопросы жизни и искусства в «Записках» Василе Пырвана	89
МИХАИ КАЗАКУ, Штефан Петикэ — теоретик литературы	103
КЛИО МЭНЕСКУ, Восприятие античности в литературе французского классицизма	117
АЛФРЕД ХЕЙНРИК, Социально-психологические портреты в романе Ф. Шпильгагена, <i>Problematische Naturen</i>	133
РОДИКА ТОХЭНЯНУ, Проблематика творчества Шарла Бодлера	145
КОРНЕЛИУ НИСТОР, Мир детских впечатлений в романах Марка Твена	159
ТРАЯН ЛИВИУ БИРЭЕСКУ, К вопросу о литературном влиянии: Пруст и Бергсон	173
ЛИВИУС ЧИОКЫРЛИЕ, Об одном противоречивом решении в романе Ж.-П. Сартра, «Отвращение»	191

ЗАМЕТКИ И ДИСКУССИИ

МАРИЯ ПЫРЛОГ и ДОМНИКА ГЕОРГИУ, Лексические заметки	211
Д. КРАШОВЯНУ, Производные предлоги	227
В. ФРЭЦИЛЭ, Лексические и этимологические заметки	233

М. БУКЭ и И. ЕВСЕЕВ, К вопросу о лексической интерференции	237
ЛУЧИЯ ЖУКУ-АТАНАСИУ, Димитрие Дэскэлеску — поэт переходного периода	245
И. ИЛИЕСКУ, Из переписки Иона Агырбичану	253
ОЛИМПИА МАРКИШ, Психологический анализ в прозе Павла Дана	263

РЕЦЕНЗИИ

A. MARTINET, <i>La Linguistique synchronique. Etudes et recherches</i> , Париж, Presses Universitaires de France, (Иляна Оанча)	273
J. COHEN, <i>Structure du langage poetique</i> , Париж, Flammarion, 1966 (Штефан Мунтяну)	276
S. ULLMANN, <i>Précis de sémantique française</i> , третье издание, Берн, 1965 (И. Евсеев)	281
VASILE SCURTU, <i>Termenii de înrudire în limba română</i> Бухарест, Издательство Акад. С. Р. Румынии, 1966 (В. Цыра)	284
E. STEINFELDT, <i>Russian Word Count</i> , Москва, (Рихард Сырбу)	288
J. D. O' CONNOR and G. F. ARNOLD, <i>Intonation of Colloquial English. A Practical Handbook</i> , Лондон, Longmans, 1966 (Марияна Пола)	292
ALAIN GUILLERMOU, <i>La genèse intérieure des poésies d'Eminescu</i> , Париж, Librairie Marcel Didier, 1963 (Еуджен Тодоран)	295
HENRI CLOUARD, <i>Petite histoire de la littérature française des origines à nos jours</i> , Париж, Editions Albin Michel, 1965 (Родика Чокан-Ивэнеску)	297

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

MONIQUE LÉON, <i>Exercices systématique de prononciation française</i> , Париж, Hachette, Larousse, вып. 1—2 (Адела Мира Тэнасе)	301
JEZIK. <i>Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika</i> , Загреб, 1966—1967, № 1—3, (Т. Н. Трыпча)	301

ХРОНИКА

ЭУДЖЕН ТЭНАСЕ, [Жан Бутьер]	303
В. ФРЭЦИЛЭ, [Джордже Джугля]	304

Книги и журналы, полученные путем обмена редакцией *Ученых Записок Тимишоарского университета. Серия филологических наук* . . . 311

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE TIMIȘOARA
SÉRIE SCIENCES PHILOLOGIQUES
V, 1967

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE

EUGENE TANASE, La toponymie de la commune de Poiana-Sibiului	9
ȘTEFAN BINDER, Contributions à l'étude des éléments allemands dans le lexique des parlers populaires roumains, III	49
PAVEL ROZKOŠ, Le phonétisme du parler slovaque de Nădlac	73

HISTOIRE LITTÉRAIRE

EUGEN TODORAN, Réflexions sur la vie et l'art dans les „Mémoires” de V. Pârvan	89
MIHAI CAZACU, Ștefan Petică, théoricien littéraire	103
CLIO MANESCU, L'antiquité et la littérature classique française	117
ALFRED HEINRICH, Portraits psychologiques dans le roman de F. Spielhagen, <i>Problematische Naturen</i>	133
RODICA TOHANEANU, De quelques problèmes essentiels de la poésie de Charles Baudelaire	145
CORNELIU NISTOR, L'univers de l'enfance dans les romans de Mark Twain	159
TRAIAN LIVIU BIRAESCU, Un problème d'influence littéraire rapporté aux relations entre Proust et Bergson	173
LIVIUȘ CIOCARLIE, Une solution contradictoire dans le roman <i>La Nausée</i> de Jean-Paul Sartre	191

NOTES ET DISCUSSIONS

MARIA PARLOG et DOMNICA GHEORGHIU, Notes de lexicologie	211
DUMITRU CRAȘOVEANU, Locutions prépositionnelles	227
VASILE FRĂȚILĂ, Notes de lexicologie et d'étymologie	233

MARIN BUCA et IVAN EVSEEV, Observations sur l'interférence lexicale	237
LUCIA JUCU-ATANASIU, Un poète de transition : Dimitrie Dăscălescu	245
ION ILIESCU, Pages de la correspondance de Ion Agârbiceanu	253
OLIMPIA MARCHÎŞ, Notes sur l'analyse psychologique dans la prose de Pavel Dan	263

COMPTES RENDUS

A. MARTINET, <i>La linguistique synchronique. Études et recherches</i> , Paris, Presses Universitaires de France (Ileana Oancea)	273
J. COHEN, <i>Structure du langage poétique</i> , Paris, Flammarion, 1966 (Ştefan Munteanu)	276
S. ULLMANN, <i>Précis de sémantique française</i> , troisième édition, Berne, 1965 (I. Eoseev)	281
VASILE SCURTU, <i>Termenii de intrudire în limba română</i> , Bucureşti, Editions de l'Académie de la R. S. Roumanie, 1966 (V. Ţara)	284
E. STEINFELDT, <i>Russian Word Count</i> , Moscou, s. a. (Richard Sîrbu)	288
J. D. O'CONNOR and G. F. ARNOLD, <i>Intonation of Colloquial English. A Practical Handbook</i> , Londres, Longmans, 1966 (Mariana Popa)	292
ALAIN GUILLERMOU, <i>La genèse intérieure des poésies d'Eminescu</i> , Paris, Librairie Marcel Didier, (Eugen Todoran)	295
HENRI CLOUARD, <i>Petite histoire de la littérature française des origines à nos jours</i> , Paris, Editions Albin Michel, 1965 (Rodica Ciocan-Ioănescu)	297

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

MONIQUE LÉON, <i>Exercices systématiques de prononciation française</i> , Paris, Hachette-Larousse, fasc. 1—2 (Adela Mira Tănase)	301
JEZIK. <i>Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika</i> , Zagreb, 1966—1967, n°. 1—3 (Th. N. Trăpcea)	301

CHRONIQUES

EUGEN TĂNASE, [Jean Boutière]	303
V. FRĂŢILA, [George Giuglea]	304

*

Livres et revues reçus en échange des *Annales de l'Université de Timişoara, Série sciences philologiques*

311

TOPONIMIA COMUNEI POIANA-SIBIULUI

DE
EUGEN TANASE

Studiul de față încearcă să fie o monografie toponomastică a unui sat de munte. Autorul ei a început operația de strângere a materialului în vara anului 1944, la fața locului. Primele date au fost luate de la primăria de atunci a comunei. Ele au fost completate apoi prin informații culese de la „dărăbani“, „jutari“ și văcari ai satului, în număr de patru și în vîrstă de la 56 de ani la 70 de ani. Datele toponomastice obținute au beneficiat de o verificare geografică, pe teren, pe de o parte, de una lingvistică prin contactul cu informatorii și consultarea ALR II, pct. 130 și ALRT, p. 70—73, pe de altă parte.

AȘEZARE, ISTORIC, LOCUITORI

Poiana-Sibiului e un sat păstoresc situat, la mai mult de 800 m altitudine, pe versantul nordic al *Carpaților Meridionali*. Din punct de vedere administrativ ea face parte azi¹ din raionul *Sebeș*, regiunea *Hunedoara*.

Poiana comunică² spre est cu satul de munte *Rod*, și prin acesta cu *Săliște*; la nord, cu satul de cîmpie *Dobîrca*, iar peste dealuri și văi, cu *Gîrbova* și *Cărpinișul*; la vest, cu *Jina*, care se află la o altitudine și mai mare decît Poiana: anume, la 985 m; în sfîrșit, la sud se ridică munții din ce în ce mai înalți ai *Sibiului*, care, prin *Cindrelul*, ating înălțimea de 2 245 m. Un drum, nu prea de mult accesibil și vehiculelor automobile, trece prin *Săliște*, *Poiana*, *Jina*, *Dobra*, suie apoi rîul *Frumoasa*, pentru ca, o

¹ Pînă la raionarea comunelor de pe teritoriul țării, *Poiana-Sibiului* ținea de județul *Sibiu*, de unde și determinantul toponimului, pe care acesta a continuat să-l păstreze și după încadrarea comunei în noua unitate administrativă.

² Vezi harta nr. 1.

dată atinsă creasta munților, să coboare în *Novaci*. El leagă astfel versantul septentrional al Carpaților cu cel meridional. Însă „poinarul“, călare ori pe jos, o ia drept spre miază-zi, coboară în *Luncă*, apoi ia muntele pieptiș și își scurtează astfel mult drumul.

Suprafața Poienii (comună și hotar³) e de 13,63 kmp. Numele de „Poiana“ lasă să se întrevadă ce a fost la început această comună. Astăzi, ea dă impresia unei caracatițe ce se agață anevoie, cu lungile ei brațe, pe cele cinci dealuri mari, pe care omul a tăiat drumuri și a zidit case: *Vlașinu, Ghilghiu, Hândoru, Cîrnu* — la sud, și ca o jumătate de centură de apărare spre cîmpie: *După Țarinile, Dealu, Capu-Dealului*, — la nord.⁴

Trei „văli“ mici adună apele izvoarelor și ale ploilor, și după ce-și dau întâlnire în sat chiar, le varsă în ceea ce se cheamă *Valea Radii*, (care le duce mai departe spre *Pîrîul Secașului*, iar acesta spre *Rîul Sebeșului*, afluent al *Mureșului*).

Pe hotar, la nord-est, curg alte două „părauă“: *Dumbrăvița și Valea Mare*, care se varsă în *Valea Bumboaii* și aceasta în *Valea Gîrbovii* (— *Secaș* — *Sebeș* etc.). La sud, pîrăul *Lunca* face hotar între Poiana și proprietățile muntoase ale satelor învecinate (*Tilișca, Jina*); aceasta o ia spre est și se varsă în *Cibin*, care, precum se știe, e un afluent al *Oltului*. Se poate spune deci că Poiana-Sibiului este o adevărată cumpănă de ape în munții Carpați.

După forma ei, Poiana face parte din satele de tip aglomerat, care au luat naștere și s-au dezvoltat între secolele al VII-lea și al XII-lea, în perioada româno-slavă deci⁵. Cu toate acestea, mărturiile scrise privitoare la acest sat sînt destul de tîrzii.

Cel mai vechi document, după cunoștința noastră, în care apare numele Poienii-Sibiului datează de la anul 1526. Și anume, e o scrisoare latinească a Domnitorului Radu Vodă al Țării Romînești către sibieni, în care se plînge de un „lotru“, Sigismund Sasul, care a năvălit în „țară“ și a prădat o biserică, după care a urcat munții prin comuna *Pyen*⁶. Șase ani mai tîrziu, adică la 1532, făcîndu-se socoteala ospătarilor (*Wirte*) din Scaunele Săsești, se citează și Poiana (*Poyan*)⁷. La sfîrșitul aceluiași veac, Scaunul Miercurei notifică sibienilor hotărîrea ce a luat cu privire la „sărmanii români“ din Rod, *Poiana*, Cărpiniș și Săliște, în chestiunea unor locuri de pășunat⁸. La 1676, cu ocazia unei cereri de reducere de dări a sașilor din Logdes (Scaunul Miercurei) se face din nou mențiune de *Poiana*, ca fiind

³ La Poiana, ca și în Transilvania în general, cuvîntul „hotar“ denumește, pe lîngă „linia“ ce desparte proprietățile funciare extravilane a două sate, și proprietățile însele (vom folosi în continuare cuvîntul *hotar* în acest din urmă sens).

⁴ Vezi harta nr. 2.

⁵ R. Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, p. 26.

⁶ După Iorga-Hurmuzachi, *Documente*, vol. XV-1, p. 291 = *Poiana*. Acad. E. Petrovici opinează mai de grabă pentru comuna *Pian*, tot din raionul Sebeș (comunicare orală).

⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt im Siebenbuergen*, v. II, p. 283.

⁸ Iorga-Hurmuzachi, o.c. p. 716.

așezată pe hotarul comunei Dobîrca (în timp ce *Rodul* era pe al Apoldului Mare)⁹. În veacul următor, se produc în Transilvania frământările religioase dintre ortodocși și „uniți”. Le cunoaște și Poiana, cum o atestă „cartea” poienarilor de la 1755, în care aceștia se plîng de persecuțiile religioase suferite începînd cu anul 1748¹⁰. Unsprezece ani mai târziu, se sapă pe stîlpul de lemn de la ușa de intrare a „Bisericii din Deal” data ridicării acesteia, 1766.

În ce privește populația, în treacăt o spunem doar aici, comuna are 4295 locuitori, români, cu 1285 de case familiale¹¹. Ocupația lor principală e creșterea vitelor, comuna Poiana constituind unul din principalele centre de iradiere a păstorilor din România. Natural că un număr de agricultori cultivă puțin întinsele ogoare, unde din cauza altitudinii nu mai cresc însă cereale, în timp ce nu puțini meseriași răspund nevoilor imediate (locuințe, îmbrăcăminte, etc) ale conlocuitorilor lor. Un număr tot mai mare de tineri părăsesc însă mai nou satul, pentru a se stabili la oraș, în timp ce alții, străini, se căsătoresc cu „poinărite”, se așază și rămîn pentru totdeauna la Poiana.

Am menționat aceste fapte, deoarece au adus și ele o contribuție la fizionomia onomastică a comunei de care ne ocupăm.

TOPONIMELE COMUNEI POIANA

Disciplină mai înainte de toate lingvistică, toponimia ne deschide și ea ferestre largi spre viața complexă a unei regiuni, sau spre cea a totalității însăși a locuitorilor unei țări. Mai mult, precum se știe, ea se pune în serviciul altor discipline, ca : istoria, geografia, etnografia, sociologia, etc, căroră, mînuită cu prudență, ea le poate aduce reale servicii. Să vedem ce ne spune în aceste privințe toponimia comunei Poiana-Sibiului.

O privire de ansamblu asupra acesteia ne permite să constatăm, în primul rînd, un mare număr de nume topice : mare, în raport cu suprafața redusă (13,62 kmp) a teritoriului pe care îl denumesc ; în adevăr, peste șaiszeci de numiri pentru comuna propriu zisă și vreo sută șaptezeci pentru „hotar”.

Cît privește factorii care au avut rolul de seamă în procesul de denumire a locurilor, aceștia sînt — în linii mari — următorii :

A) *Terenul*, sub aspectul formei, al diverselor particularități, al naturii geologice, etc. B) *Apa*, curgătoare sau stătătoare ; C) *Flora* ; D) *Fauna* și E) *Omul* : locuință, îndeletnicire, posesiuni ...

⁹ G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbuerger Sachsen...*, vol. I, p. 537.

¹⁰ S. Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, vol. I, p. 148.

A) TERENUL

1) Și în toponimia comunei Poiana-Sibiului, clasa numelor desemnând *formele de teren* e cea mai numeroasă. Intr-adevăr, constatăm aci un număr de șaizecișiopt de toponime (din care douăsprezece pentru comuna propriu zisă, iar cincizecișisase pentru hotar). Să spunem însă numaidecât că „număr mare” nu înseamnă implicit și varietate. De fapt, cele șaizecișiopt de nume se grupează în jurul câtorva apelative, precum: *coastă* (șapte la număr), *deal* (șase), *groapă* (șapte), *guruieț* (nouă), *much*e (unsprezece), *padină* (opt), *vîrf* (trei), și alte câteva.

Iată, cu numele și variatele lor forme, toate aceste toponime :

Blidariu : *Părd*u *Blidariului*, toponim metaforic : *blidariu*, „dulap cu polițe pentru blide (farfurii)”.

Coastă : *Pe Coastă* (3)¹², *Coasta cu Măstacini*, *Coasta Morii*, *Coasta Radii* (2 : în comună și pe hotar).

Deal : *Pe Deal* (C)¹³, *Dealul Dosului*, *Dealul Mlacilor*, *Dealul Pridi*, *Capul Dealului* (2 : în comună și pe hotar).

Fruntea Neagră : „loc pieptos”¹⁴ — antropomorfism, mult mai rar decît „capul”, „piciorul”, etc. Cf. și *Pe Frunți* — „deal cu țancuri negre”, pe hotarul comunei Apoldul de Sus, contiguu cu al Poienii, și pe care urcă poienarii de la gară spre satul lor.

Groapa : *Groapa a doaua*, *Groapa a triia*, *Groapa de lingă Gard*, *Groapa lu Gligoroaie*, *Groapa lu Văsălie*, *Groapa ia Mare*. Este vorba, în toate cazurile, de depresiunea de teren (la Poiana, cuvîntul *groapă* are și sensul de „mormînt”).

Gruiu : *Gruiu Crucii*, *Gruiu lu Văsălie*, *Gruiu Lupului*, *Gruiu Mare*, *Gruiu Turcilor*, *Gruiu Vițăilor*, *Gruiu Vulturului* ; de subliniat marea varietate a determinantelor. „Gruiu” denumește, precum se știe, un vîrf, o muche, o coastă de deal, sau chiar un deal mai mic (DA și CADE). La Poiana el indică delușoare și coaste de deal.

Greucioară (C) „deluț”, pe care s-au făcut case și pe care se suie de la Poduri („stradă”) printr-o „hudă” (cărare îngustă); cărarea însăși. Cuvîntul *Greucioare* nu figurează în dicționare, și nu e atestat nici de vreun studiu de toponimie, — ceea ce arată că este vorba de o formație particulară. Baza acestui toponim e, desigur, tot apelativul *grui*. De la acesta, prin diminutivele *gruieț* și *gruicior* (cf. gras — grăsuț — grăsu(cior) s-a ajuns la un plural *gruicioare*¹⁵, care prin metateza *grui -griu*, sub influența lui *greu* („huda” — ni se spune — care duce pe *Greucioare* e foarte pie-

¹¹ Datele sînt cele din anul 1956.

¹² Cifra din paranteză arată numărul toponimelor cu formă identică.

¹³ Litera C din paranteză înseamnă că toponimul se află în interiorul comunei, și nu pe hotarul ei.

¹⁴ Cuvintele dintre ghilimele sînt ale subiectului informator

¹⁵ Cf. *Documentele*, v. XIII—XVI, Indice n. loc. : *Grușor* și *Grușoare*.

zișe și „bolovănoasă“; ca atare *gruicioarele* sînt și au fost întotdeauna greu de urcat¹⁶) s-a ajuns la forma *Greucioare*.

Guruiet (C) „potec printre niște grădini; pe o coastă tare“; dimin. *Guruietăl* (tot C.). Pe „hotar“: *Guruietu Babii*, *Guruietu Hîndoreanului*, *Guruietu lu Scurt*, *Guruietu lu Săc*, *Guruietu lu Stan*, *Guruietu lu Zoice*, *Guruietu Neveștii*: delușoare, muchi de deal, coaste.

Nici acest cuvînt nu l-am întîlnit altundeva decît la Poiana. Și el pare a fi tot un derivat al lui *grui*: *gruiet*, care fie prin contaminarea cu *gurgui*¹⁷, respectiv *gurguiet*, fie prin dezvoltarea unui -u- epentetic¹⁸, a dat toponimul *Guruiet*.

Guruicéne, diminutiv, plural, de la *guruiet-guruiecean*.

Măgură, deal, mai mult întins decît înalt. Și originea acestui cuvînt a fost mult discutată, cum se șite¹⁹.

Muche, coamă și coastă: *Muchea Apolzălului*, *Muchea Bărcului*, *Muchea cu Arburii* (pentru forma de plural articulat cu articolul hotărît reamintim pe *Coasta cu Măstacînii*), *Muchea Fatzei* (Cartea Funduară), *Muchea Fățanii*, *Muchea lu Ban*, *Muchea lu Păiș*, *Muchea lu Săpoi*, *Muchea lu Stoghiban*, *Muchea lu Găinușe*, *Muchea lu Roate*.

Padină: *In Padină*, *Padina Arinii* (*Arina*, o parte — de margine — a comunei), *Padina Caprii*, *Padina Căsoaiei*, *Padina Hoșilor*, *Padina Inelelor* („vreo trei, patru rotocoale de verdeață“), *Padina Pipirigului*, *Padina Urzicîi* (interesant singularul!).

Apelativul *padină* are o circulație foarte mare la Poiana, unde un loc drept nu e un șes, ci o padină. Deși acest toponim nu e atestat de studiile prof. Drăganu, Giuglea, Iordan, el nu e atît de rar cum s-ar putea părea.

Pripónu, pentru *priporul* (cf. rs. *pripor*) „loc pieziș“, povîrniș²⁰, deși unul din informatori căuta să ne explice: „un piept în jos, pe Frunți: cînd mergi la deal, te *priponești* ca să-l poți sui“.

Rozor, *Pe* — (C), un loc mai ridicat (3 metri), întărit cu zid, și pe care s-a făcut drum pentru casele din dreapta uliței, tăiată în pantă de deal; la origine, doar ridicătura abruptă față de drumul cel mare (v. și azi la Poiana, *rozor*, porțiunea în pantă, necultivată, dintre două ogoare (cf. bulg. *răzor* „brazdă între două ogoare“, pe de o parte²¹, ceh. *rozor*, pe de altă parte).

¹⁶ Cf. în acest sens, tot în *Documente...*: *Greul*.

¹⁷ Apelativul *gurgui* e cunoscut și întrebuințat la Poiana cu sensul de „ridicătură“.

¹⁸ Un atare *u* mai întîlnim la Poiana și în alte cazuri, ca de pildă în: *manegură* (pt. *manevră*); la Jina, lîngă Poiana, se aude un *a curui* (pentru *a croi*) (D. Sandru și F. Brînzeu, *Printre Ciobanii din Jina*, Glosar, s.v.), iar la Clopotiva (Hațeg), *harană* (pentru *hrană*).

¹⁹ V. N. Drăganu, *Toponimie și Istorie*, p. 122—125, și *Romîni în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, p. 202—205. C. Martinovici-N. Istrati, *Dictionarul Transilvaniei, Banatului...*, p. 33—34; Arhivele Olteniei III, nr. 14, p. 297; Th. Capidan, *Toponymie macedo-roumaine* (Langue et litterature III, 1—2, p. 95—96).

²⁰ V. și la Jina: *Pripoanele și Priporu* (Sandru-Brînzeu, *op. cit.*, p. 29).

²¹ G. Mihăilă, *Imprumuturi vechi slave în limba romînă*, p. 27.

Scaunu, *In Scaune*, „loc oblu“ (drept), cf. expresia „ca pe scaun“, toponim metaforic (v. și macedorom. *Tu Scaumnu*, *La Scamni*, etc.²²).

Tablă, *Pe* —, tot un loc drept, -deci un concurent al lui *Scaun*.

Treptele, „un povârniș rău de deal“, săpat de ape; deci contrarul *Scaunelor* și al *Tablei*.

Țicu *Virtopului* „capu de jos al vârului, de unde locu se lasă la vale tare“. Nu e înregistrat de dicționare. CADE dă însă pe *țiclău* și *țiclău* „pisc“, „vîrf de munte“; după cît se pare, sînt *țic-ul* nostru + sufixul *-(ăl)ău*. Originea?

Vadu (C), piața din mijlocul comunei, unde se întîlnesc și cele două „văli“ ale satului. (La început, desigur, *Vadu* s-a numit doar locul de trecere peste apă; de aci s-a extins apoi și la locul din stînga lui, piața de azi, care pînă la urmă și-a însușit în mod exclusiv numele).

Virtop, *Pe-*, un loc în pantă, acoperit cu pădure de stejari (vezi lit. *hîrtop* și v. sl. *vrūtūpū*, cu sens diferit).

Virvu *Bradului*, *Virvu* *Măgurii*, *Virvu* *Tufelor*.

2) Două, trei nume topice se referă la *aspecte particulare* ale suprafeței terenului și anume:

Cernaticu, „un loc cu mult afiniș și cu tufe de mure negre (cf. a cerni „a vopsi în negru“ (CADE), verb cunoscut, întrebuințat chiar des, și la Poiana).

Ghilghiu, un deal mare și relativ înalt, de forma unei căciuli țuguiate, pe ale cărui poale suie casele satului; de vreo treizeci și cinci de ani, plantat cu brazi; dimin. *Ghilghiut*. Cuvîntul e obscur ca sens, iar forma lui are un aer străin. În dicționarele turcești²³ găsim două sau chiar trei familii de cuvinte asemănătoare, formal, cu al nostru: 1) *gül* „trandafir“, cu derivatele *gülgüli* (Bianchi), *ghyulghyun* (Redhouse) și *gülgün* (Heuser-Sevchet) „trandafiriu, stacojiu“; 2) *gölge* (Heuser-Sevchet) și *ghyülghe* (Redhouse), resp. *gölgelik* „umbră și loc umbros“, cu derivatele *gölgeli* (Heuser-Sevchet) și *gölguéli* (Diran Kélékian) „umbros“. 3) *gülguen* (Diran Kélékian), la Redhouse *gyulghen* - „fag“. Ca sens, oricare din cele trei cuvinte ar putea sta la baza toponimului *Ghilghiu* („stacojiul“ — din cauza vegetației sau a solului; „umbrosul“ — pentru că de fapt dealul se află îndreptat cu fața spre nord; sau chiar „fagul“ — cf. tot la Poiana numele topic *Bradul*). În ce privește forma, greutatea cea mare o constituie, în toate cazurile, accentul, care la numele nostru topic se află pe întîia silabă, *Ghilghiu*, în timp ce în cuvintele turcești el stă în general pe ultima.

²² Th. Capidan, *op. cit.*, p. 103.

²³ Heuser-Sevket, *Türkisch-Deutsches Woerterbuch*, Leipzig, 1942; Diran Kélékian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1911; Dr. W. Radloff: *Versuch eines Woerterbuches der Türkdialekte*, St. Petersburg, 1893—1911; R. Youssouf: *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1888; *Redhouse's Turkish Dictionary*, London, 1880; T. X. Bianchi, *Dictionnaire français-turc*, Paris, 1843.

Altfel, foarte probabil că nu în unul din cuvintele turcești propriu-zise trebuie căutată originea toponimului nostru ²⁴. Cuvîntul *Ghîlghiu* s-ar putea să fie un uralo-altaic mai vechi pe meleagurile noastre, mai precis un pecenego-cuman. Spunem aceasta, bazați pe faptul că „Imprumuturi turcești propriu-zise nu există în Ardeal, și cele cîteva turcisme din graiul bănățan au venit prin mijlocirea Sirbilor” — pe de o parte; pe de alta, pentru că „dintr-însul (Dicționarul ms. Cumano-latin, din 1303, ed. Géza Kúun) se vede ce caracter pronunțat ture și în special tătar sau turco-oriental avea această idiomă (l. cumană)” ²⁵.

Tărceatul „coastă cu iarbă și măstacîni”. E desigur o formă regională a lui *tărcat* „pestriț”, cu pete de diferite culori ²⁶.

3) Alte cîteva toponime arată *compoziția geologică* a solului. Așa sînt :

Arină (C) și **Capu Arinii**, nume al unei părți din sat, la capătul de apus al lui. Toponimul e cunoscut și la macedoromâni ²⁷. E lat. *arena*, rom. *arină*, înlocuit, ca nume comun, cu (slavul) „nășip” și la Poiana.

K'ietriceaua, „vîrv de deal acoperit cu țancuri”. Forma diminutivă pare curioasă în această situație, — afară de cazul că ea se referă la dimensiunile reduse ale locului (cf. *Pietriceaua* și în *Documente, Indice n. de locuri*, ca și la aromâni : *K'iătrătseauă* ²⁸).

K'ietriș (C), o porțiune din „Vale”, formată dintr-un bloc de piatră în care apa a săpat albie.

Țanc, în *Țanc*, *La Țancuri*, *Țancu Chircii*, *Țancu Onuțului*. *Țanc*, muche pietroasă și înaltă, stîncă (comp. germ. *Zinke*, dial. *Zanken* : CADE); frecvent la Poiana ca apelativ.

4) În sfîrșit, unele nume topice indică *ășezarea locului* ce denumesc, față de soare, față de alt loc, față de o apă, ori față de alte elemente ale naturii.

Capu Satului (C).

Cîtă Arină (C).

După Besărecă (C), **După Deal**, **După Față** (adică ... în dos), **După Țarini**.

Gura Purcelului, „gura”, aci, „capăt”.

Dosu, **Dosu lu Stănoaie** (C), **Dosu Jidanului** (poreclă), locuri așezate cu fața spre nord, și deci mai puțin bătute de soare ²⁹.

Fățuica, diminutiv de la *față*; loc așezat la soare.

²⁴ Un *gûlgûli* (turc.) ar fi dat v. rom. *ghiulghiuli* și pe *ghiurghiuli* (SAINEANU).

²⁵ Lazăr Săineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, p. XVI.

²⁶ La Jina : „colorat în alb și negru”. Cf. „Rîureni, căciuli tărcețe / Pe la voi nu mai sînt fete ?” (Sandru-Brînzeu, *op. cit.*, p. 49).

²⁷ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 49.

²⁸ Idem, *ibidem*, p. 68.

²⁹ Cf. și A. Opreșcu : *Dosuri* „pădurice, tufiș mărunt pe partea de miază-noapte a unui deal”, (*o.c.*, p. 301).

Intră Părăuță, Intră Văli; Intră Stîlpi.

Poiana, numele comunei însăși³⁰.

Poița lu Alboai, Poița N'iclii, după unii padină, după alții coastă; ba chiar poiană. Cele două locuri par puțin cunoscute, în general. Nici poița nu e înregistrat de dicționare, ca apelativ; și nu l-am mai întâlnit, deocamdată, nici ca toponim.

Cuvîntul poița face parte din aceeași familie ca și poiana, ambele fiind deviate pe teren slav de la v. sl. *poli* care se regăsește în bulg. *poli* și în serb. *polje*, ca și în rom. *poi* din diminutivul *poiță*. Ca apelativ, *poi* nu ni s-a păstrat, dar ele apare în toponime ca *Poiu Mare* și *Poiu Mic* din comuna Tăuți (regiunea Cluj), loc de pășune, pădure³¹, în *Poiu lu Stan* (Valea Ampoiului), poiană chiar³² etc. Accentul pe radical, și nu pe terminație cum se găsește în cuvintele românești terminate în sufixul *-iță* (cf. *fată-fetiță*, *oaie-oiță*, *peană-peniță* și chiar *poiană-poieniță*) arată că *poiță* nu e de formație românească, chiar dacă el e născut pe teritoriul țării noastre³³.

Su Deal, *Su Doscene* (dimin. de la „dos“), *Su Dumbrăyi*, *Su Gard* (C), *Su Grădini* (C), *Su Guruieț* (C), *Su Progadie* (C), *Su Stăuini*, *Su Zăpodie*.

Zăpodie, apel. *zăpodie* „șes pe o înălțime, șes puțin scufundat față de...”⁴

B) APELE

Și numele de ape sînt relativ numeroase (treizeci și două), dar ele sînt și mai puțin variate încă decît formele de teren. Natural, nu va fi vorba aci de riuri, ci doar de pîraie, la rigoare „văli“, care seacă adesea în timpul verii, ori care apar doar în timpul ploilor mari.

1) Numele cel mai frecvent e cel de „părău“ chiar (de 20 de ori). Un atribut însoțește aproape obligator acest cuvînt, spre a deosebi un pîrau de un altul. Acest atribut este fie numele terenului străbătut de pîrau (cf. „Părău Cîrnului“), fie numele proprietarului pămîntului („Părău lu Ban“), natura pîrăului însuși („Părău iel Mare“ etc.). Urmează apoi „valea“ (de 10 ori). Pentru deosebirea unei văi de alta s-a întrebuintat același procedeu ca și pentru pîraie („Valea Arinii“, „Valea lu Pate“, „Valea Mare“ etc.).

2) În privința apelor stătătoare, notăm doar două, trei: „Lăcuț“, „Tău“ și „Mlacile“; cîndva „Iazu“ (v. „Părău Iazului“).

³⁰ Ce a fost această comună la origine se înțelege dar ușor. Cf. și A. Oprescu: „Un loc în mijlocul pădurii, unde n-au crescut sau unde au pierit copacii, dar unde crește iarbă se numește o poiană. Cînd poienile au avut destul de mare întindere au servit pentru așezări omenesti“ (o.c., p. 299) (La Poiana, fosta poiană a trebuit să fie totuși mică, dat fiind că acolo totul este deal).

³¹ V. E. Janitsek, *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuți*, (Cercetări de Lingvistică, IX, 1); autorul declară însă necunoscută etimologia lor.

³² G. Giuglea, *Numele topice din Bazinul Ampoiului*, (Apulum, V, 1965).

³³ Pentru o explicație mai amănunțită a se vedea: *Poiană, Poieniță*, — *Poi, Poiniță* în *Revue Internationale d'Onomastique*, XIX/3, 1967.

1) Ape curgătoare

Lunca, după numele terenului pe care-l străbate; rom. *luncă* „pădure, cîmpie în apropierea unei ape” (CADE).

Părău Pe- (C), cuvînt pretutindeni cunoscut, din substratul iliro-trac. *Părău Apolzălului, Părău Bărcului, Părău Blidariului, Părău Cîrnului* (C), *Părău Clôfilor, Părău Cosoarilor, Părău Iazului* (a fost odată acolo un iaz, și desigur și o moară: azi nici o urmă de unul ori de alta). *Părău iel Mare, Părău Iezuinii, Părău lu Ban, Părău lu Găinușe, Părău lu Sclife* — toate patru determinante nume de persoană; *Părău Negru, Părău Pîrciului, Părău Pescăriei, Părău Prayîțului*, (v. E/„Omul”) *Părău Școlii* (C).

Vale, Pe- (C), *Pe Vale-n Sus* (C), *Valea Arinii* (C), *Valea Cosoarilor, Valea Dosului, Valea lu Bîcure, Valea lu Pâte* (C), *Valea lu Sclife*, trei nume de persoană, toate trei (la Genitiv) în *-e*; *Valea Mare, Valea Radii* (C), *Vălița* (C) diminutiv.

2) Ape stătătoare

Lăcuț, numele a cîtorva „padine”, uneori cu cîte o baltă la mijloc, din care se adapă vitele; alte ori însă fără nici o urmă de lac, mai ales în timpul secetos.

Mlăcile, Dealu Mlăcilor „tufăriș, de abia pătrunzi prin el”, „mărghilă”. Cuvîntul *mlacă* (< sl. *mlaka* „mlaștină”) a dispărut din limba de toate zilele la Poiana (unde la mlaștină i se zice *mărghilă*). Ca toponim, *mlacă* e atestat și în alte regiuni ale țării. În toate cazurile, afară de Poiana, el are la plural *-ă*: *mlăci*³⁴.

Tău, sinonim al lui lac, baltă; la Poiana, azi, o „padină” și nimic mai mult fără nici un fel de apă, și „unde ieșea mai de mult jocu”.

C) FLORA

Dacă această clasă e mai puțin bogată — numeric — decît cea precedentă, ea e în schimb mai variată.

1) Plante — legume cultivate:

Curechile de la Tău, Curechile de la Vadu, Curechile din Capu Dealului, Curechile din Cărbunașe. „Curechi(u) e numele legumei propriu-zise (< lat. *coliculus*); *cureche* e locul pe care se cultivă aceea.

2) Plante sălbatice:

Cosoarile: *Părău și Valea Cosoarilor*. (Cosoarul e o plantă cu tulpina lungă și subțire care crește în apele curgătoare ca și-n cele stătătoare; se mai numește și *brădiș*).

³⁴ Cf. V. Păcală, *Monografia comunei Rășinariu*, p. 5. — Fac excepție *Mlăcele* din *Documente*, care au însă pluralul în *-e*.

Pipirig, *Padina Pipirigului*, azi fără un fir de pipirig.

Tortișor și **Turcișor**, multe de pădure tăiată, cu mușchi. Pentru același loc se aud ambele cuvinte, formate, în mod evident, dintr-un sufix *-ișor*, și un radical *tort*, respectiv *turc*. „Tortul” e o lînă, cînepă, în, toarsă; din *tort* s-a format cuvîntul *torțel*, care denumește o plantă parazită, cu tulpina în formă de fir. Din același *tort* a putut lua naștere și un *tortișor*, tot pentru a denumi o plantă. Probabil însă că e vorba de o formație locală și deci cu rădăcini fragile. De aceea alunecarea la *Turcișor*, care dacă e cu totul neverosimilă (ca derivat din *turc*) e cel puțin mai comprehensibilă.

Urzicariu, *Padina Urzicii*, două toponime care n-au nevoie de explicații.

3) Nume de arbori, în picioare și tăiați :

a) **Bradu**

Gorîni, *In-*

Plopu

b) **Buciumaș**, *In-*, multe acoperită cu iarbă, dar în care se găsesc, răsleți, și copaci; padină.

Buciumul e, după dicționare, — în afară de instrumentul muzical popular — și un trunchi de arbore (tăiat în bucăți), un buștean. Cu sufixul *-aș*, și la plural, ar face *buciumași*, de unde toponimul nostru ³⁵.

Cloț, *Părău Cloților*. *Cloțul* e un trunchi de copac de 1—2 m lungime; *a cloți* înseamnă : a curăți de crengi și apoi a tăia trunchiul; ambele cuvinte (substantiv și verb) sînt încă vii la Poiana (< germ. *Klotz*).

4) **Păduri** :

Bărc, *Muchea Bărcului*, lit. *berc*.

Bărcuț, diminutiv de la precedentul.

Dumbrăyi (numai cu forma de plural), cu diminutivul **Dumbrăyiță** ³⁶.

5) **Aspecte particulare** :

Arșițale, un loc expus la soare, ars de soare (cf. DA : „lieu stérile exposé au soleil”) — plural.

Pléșița, de la *pleș* — *pleșuv*, deci lipsit de vegetație, aici. De notat accentul pe radical, și nu pe sufixul *-iță*, ceea ce constituie un indiciu pentru originea (slavă) a acestui toponim ³⁷.

Putrădu, loc acoperit cu mesteceni. (Se știe că dintre toate esențele lemnoase, mestecănuțului putrezește cel mai repede ³⁸, de aci, desigur, numele locului). (Cf. și macedorom. *Bestezitu* ³⁹ cu sens asemănător).

³⁵ Drul Ioan Cornea, medicul veterinar al comunei, ne semnalează însă și un antroponim *Buciumaș* : *Dochia lu Buciumaș*.

³⁶ Cf. și *Martinovici-Istrăți* (de șase ori), p. 98, și *A. Oprescu* (de trei ori), p. 292.

³⁷ V. și în această privință art. *Poiană, Poieniță* — *Pói, Póită, (Póiniță)*.

³⁸ În acest sens, se și zice că el putrezește în car din pădure pînă acasă.

³⁹ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 55.

D) FAUNA

Fauna e și ea relativ variată și destul de interesantă, — în toponime, bine înțeles, unde apar nume de animale, păsări, pești, cu adăpostul lor.

1) Animale

Capra, pădure de mesteceni; în regiune se găsesc căprioare⁴⁰.

Cerbu.

Purcel, *Pe-*, pădure mică spre com. Gîrbova; *Gura Purcelului*.

Toponimul acesta ar putea veni și de la un nume de persoană. De fapt, la Poiana și există o poreclă *Purcel*.

De adăogat la acestea, numele topice compuse :

Gruiu Lupului, *Gruiu Vițăilor*, *Părău*. **Pîrciului** (pîrciu „miros de țap“) (Tik tin, CADE); aci: „țap“ (cf. blg. *părč*, srb. *prč*). Cuvîntul *pîrciu* nu se mai întrebuintează la Poiana ca apelativ (cf. însă *a pîrci* chiar și despre păsările de curte). Se semnalează însă și o familie cu numele de *Pîrciu*.

Plaiu și *Vran'îța Oilor*.

2) Păsări

Cocostîrcu.

Chițigăia, pădure de fag tăiată.

După I. Iordan, *Pițigaia* (Ilfov, Muscel), respectiv *Chițigaia* (Suceava) reprezintă fem. *pițigoaie* prin desrotunjirea („Entrundung“) lui *oa*⁴¹.

Toponimul poate reprezenta însă și o contaminare a lui *pițigoi* — *pițigoaie* cu *gaie* — nume de păsări cunoscute, ambele, la Poiana⁴².

Gruiu Vulturului.

3) Pești

Pescărie, *La-*, un loc unde a fost cîndva un bazin pentru pești.

3) Adăpostul sau locul de odihnă

Bîrlogu, „afundătură de deal“.

Căcători, loc unde se odihnesc vitele la amiazi. Cp. macedo-rom. *Amiridzu* „lieu de repos pour les moutons pendant les heures chaudes“⁴³.

Gaura Ursului.

Gălëndre, *La-*, loc închis cu bîrne mari puse în chip de parmalic, unde se țineau vitele mari în zilele de tîrg de țară⁴⁴. De la apelativul, neînregistrat de dicționare, *gălëndre*, parmalic pe marginea unui drum, pe o coastă. Cf. și la Jina: *gălende*, *călende*, stîlp de piatră pe marginea drumului⁴⁵. (Cf. săs. *Gälender*).

Iezuînă, „e un islaz fără arbori și neprăpăstioș“. Este și o vizuină (gaură de vulpe) într-un deal apropiat (!). Cuvîntul *iezuînă* nu e înregistrat de dicționare sub chiar această formă. CADE dă însă: *vizuină*,

⁴⁰ Cf. și V. Păcuiă, *op. cit.*, p. 5.

⁴¹ *Rumänische Toponomastik*, p. 123 și 145.

⁴² Cf. și I. Creangă, *Amintiri*: „Chițigăie, gaie, Ce ai în țigăie?“.

⁴³ Th. Capidan, *o.c.* p. 47.

⁴⁴ Azi dispărut, pe locul denumit ridicîndu-se acum noul cîmîtir al satului.

⁴⁵ Șandru-Brinzeu, *o.c.* p. 97.

ghizuină + viezuină... vizurină, 1) „gaură, culcuș de fiară sălbatică”; 2) „văgăună, scobitură în munte care poate servi ca loc de adăpost” < (culcuș de) viezure.

Purcăreț și **Purcăreăță**, loc unde zac, unde se adăpostesc porcii la pășune (*porcar* + *suf. -eț*. (I. Iordan, *Rum. Topon.*, 123, 171); lvg. *porcaricia* (CADE) ⁴⁶. Cu forma de masculin, toponimul apare și la Rășinari ⁴⁷, apoi de șapte ori în diverse comune ale fostei plase Năsăud ⁴⁸. La Clopotiva, pe lângă fem. *Purcăreăță* se mai întâlnesc și *văcărețe* și *căprărețe* ⁴⁹. A se mai compara și *porcăramă* (alături de *văcăramă*) la românii din Serbia ⁵⁰.

Stăuină și **Stăuini**, un deal, cel mai înalt, pe cât se pare, de la Poiana. Cuvîntul există și la Jina, ca apelativ, cu sensul de „loc unde au stat vite” ⁵¹. Mai amănunțit despre acest cuvînt, vezi G. Giuglea *Cheie...*, pp. 24—25.

Staule, loc cu copaci, rari, și cu numeroase poienițe. Azi se fac serbări cîmpenești doar; altădată locul avea, de bună seamă, o altă întrebuințare, cum o arată numele *staul*, „îngrădire pentru vite” (dict.), „adăpost pentru oi, mai ales iarna” (inform.). Ca apelativ însă, cuvîntul „nu se prea întrebuințează” azi, la Poiana.

E) OMUL

Toponimele în legătură cu „omul”, cu toate că nu sînt prea numeroase și nici de tot variate, nu se lasă tocmai ușor clasificate. Pentru motive de ordin metodic, le-am grupat totuși în patru categorii mari:

1) toponime ce provin de la nume de bunuri materiale de uz particular sau colectiv; 2) toponime ce denumesc căi de comunicație, semne de hotăr...; 3) toponime în legătură cu îndeletnicirile, obiceiurile omului; 4) toponime ce au la bază nume de ființe, comune sau proprii, de persoane sau de popoare.

1) Bunuri materiale:

a) de uz particular:

Căsoaie, *La-*, loc pe care sașii din com. Gîrbova au ridicat o casă spre a servi de adăpost păzitorilor de vite la vreme rea.

Gărdurèle, *Pe-* (C), uliță sub dealul *După Țarini*, unde odată se aflau numai niște grădinițe cu răsaduri, îngădite (cf. diminutivele *grădinuțe* și *gărdurèle*).

⁴⁶ În *Documente*, Indice; *Purcăreț*, *Purcăreți*, *Purcărețele*.

⁴⁷ V. Păcală, *o.c.*, p. 5.

⁴⁸ G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie* (Geopolitica și Geistoria, II, 1, 1944.)

⁴⁹ Cf. descîntecul: „Potolește-te, Domolește-te, Ca vacile în *văcărețe*, Ca viteii în cotețe, Ca și caprele în *căprărețe*” (*Clopotiva*, p. 372).

⁵⁰ Gh. Vîlsan-G. Giuglea, *De la Romîni din Serbia*, p. 21.

⁵¹ Cf. Șandru-Brînzeu, *o.c.*, p. 105.

Șuri, Pe-, finețe, fără nici o urmă, azi, de șură — pentru vite și nutreț — pe ele ; deci alt toponim cu valoare pur documentară.

b) de uz colectiv :

Așezăminte sociale :

Chilie, La-, (C), o construcție de formă patrată cu dimensiunile de 4—5 metri și cu acoperiș.

Cruce-n Săliștiori, La- ; „cruce“, aci „troiță“.

Intră Stilpi (C). La Poiana se numește „*stilp*“ și crucea de mormînt. În cazul de față toponimul denumea cimitirul spînzuraților, deosebit de *progadia* satului. Zicem „denumea“, deoarece azi numitul cimitir a dispărut ; numele topic mai are deci doar valoarea unui vestigiu cu caracter social și mai precis religios.

Progadie, La- ; progadie, „cimitir“.

Șăliștiori, La-, La Cruce-n Șăliștiori. *Săliște* înseamnă, în principal, „vatră de sat (< slav. *selište* „locuință“ ; sîrb. „loc unde a fost un sat“) (*Să i n e a n u*). Toponimul de la Poiana are exact sensul apelativului sîrb. În adevăr, la Șălistiori se spune că au fost cîndva case, din care oamenii au fost alungați, iar ele au fost dărîmate ; azi o singură cruce mai străjuiește — semnificativ — peste locul pustiit. *Săliștiori* nu e numai un diminutiv, ci și un plural (de la *săliștioară*), ceea ce arată că a fost vorba de mai multe vetrișoare de sat.

Școală-n Deal, La-, Părău Școlii (C).

Fintini, etc. :

Fintina lu Băscău, Fintina Satului (C), probabil cea mai veche din sat.

Șipotu de după Deal, Șipotu din Cîrnu (C), Șipotu din Sălci, Șipotu din Valea lu Pate, Șipotu lu Mecan, Șipotu lu Sînchetru.

2) **Căi de comunicație, semne de hotar :**

Toponimele aparținînd aci sînt cele mai numeroase din clasa E.

a) **Calea Cufundoasă (cufundoasă**, deoarece ea a fost mereu adîncită de umblare și mai ales spălată, astfel încît astăzi „nu se mai vede carul din ea“), *Calea Fintinii, Vran'îța la Calea Cufundoasă*.

Cîrnu⁵² (C), numele unei ulițe lungi ; de la drumul care la un anume loc face o curbă de mult peste 100° ; cf. și verbul *a cîrni*, curent la Poiana, cu sensul de „a o lua la dreapta sau la stînga“ (*a cîrmi* > *a cîrni* > *cîrnul*).

Cot, In-, Pe- (C), ulicioară mică, înfundată (de 4 ori). Cf. și *a coti*. Un alt antropomorfism deci.

Drumu Jidanului. (Poreclă).

Godîrlău (C) (de 2 ori), *Godîrlău Nistriei*. *Godîrlăul*, ca apelativ, înseamnă o uliță foarte îngustă, și mai ales spațiul ce rămîne între două case cu

⁵² Cf. și *Documente*, Indice : *Cîrnul*, toponim și pîrău.

streășinile aplecate una spre cealaltă (v. casele de munte cu acoperișurile din șindrilă). Cuvîntul *godirlău* nu e înregistrat nici el de dicționare. Singurul cuvînt care seamănă cu el e ung. *gödör*, groapă, gaură, adîncitură. Ca sens ar merge (gaură, adîncitură⁵³); pentru formă se cere adăogarea unui sufix *-(l)-ău*. (Cf. altfel și satul *Gödöllő* lângă Budapesta).

Hudiciór, -oară (C), vezi mai jos.

Húdiťa (C), *Hudița lu N'ihúť*, ulicioară; de la *hudă*, (sl. *chodu*). Din *hudiťa* s-a format un nou diminutiv: *hudicioară*, iar de la acesta masculinul *hudiciór* (v. supra.).

Húlă, *Pe-*, (C), *hulă* „loc la deal, loc rău”. După dicționare: *surpătură* de deal, drum printr-o scobitură de deal, drum pe sub coastă; ung. *hulla* — *surpătură* (DA). Cf. și verbul *a se hului* — cunoscut și la Poiana. Și la Rășinari: *Pe Hulă*⁵⁴; iar la Jina, apelativ⁵⁵.

Hurlóiu, ulicioară strîmtă, rîpoasă și care urcă (sau coboară) printre cele două șiruri de case (de două ori). După dicționare, *hurloi* se leagă de *horn* (sl. *horn*, coș, vatră). Și anume: *horn* + suf. augmentativ *on'u* a dat *hornon'u*, care, prin disimilare a devenit *horlon'u*, apoi *horloi* și *hurloi* (DA). Cp. și formele verbale: *a se hurlui*, *urlui*, *hului* (DA). Ca toponim n-am mai întîlnit nicăiri acest cuvînt; iar la Poiana, el nu (mai?) e întrebuintat ca apelativ. De remarcat, în sfîrșit, evoluția de sens, de la ulicioară care suie (ca hornul) la pantă ce coboară (poate și sub influența verbului *a urla*, la Poiana, „a aluneca, a cădea”. (*Iți urlă cioarecii, mă!*)).

Plaiu Oilor, calea...

Poduri, *La-*, (C). O parte a satului, la o răscruce de ulițe, și unde se întîlnesc niște „părauă”, cu apă doar cînd plouă; peste acestea s-au făcut poduri (mici, bine înțeles).

Potecu pe Fața Goală și Potecu Sîn'inii.

Práyiť, deal; < sl. *praviti* + „cale dreaptă”⁵⁶, „(drum) drept”⁵⁷; forma de teren a împrumutat deci numele căii ce o străbate. Un *Praveť*, deal, ba chiar două, se găsesc și în *Țara Hațegului* (com. *Răchitoasa* și *Federi*)⁵⁸. I. Iordan dă mai multe forme: *Pravățul*, *Proveť*, *Prăvățești*...⁵⁹. Cum se vede, din toate numele topice, cel mai apropiat, formal, de apelativul slav, e *Praviťul* de la Poiana. Să fie dar vorba de un nume dat de slavii înșiși? (Mai e nevoie să spunem că apelativul nu mai e cunoscut la Poiana?)⁶⁰.

⁵³ Cp. *hudă* „casă”, recte: „gaură, peșteră” (Codin, *O samă de cuvinte din Muscel*, p. 40. Ap. V. Bogrea, *DR*, IV, 177).

⁵⁴ V. Păcală, *o.c.*, p. 1.

⁵⁵ Șandru-Brînzeu, *o.c.*, Glosar.

⁵⁶ V. L. Săineanu, *Dicționar Universal*..., s.v. *pravăț*.

⁵⁷ V. V. Bogrea, *Sfinții medici în graiul și folklorul românesc*, *DR*, IV, p. 178, nota. 1.

⁵⁸ O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 65.

⁵⁹ *Nume de locuri românești*, p. 87.

⁶⁰ Semnalăm, tot la Poiana și existența antroponimului *Prăyițan*, care ne trimite tot la forma *prayiť*.

Su Grădini, altă parte a satului; numele ei provine de la „strada”, azi, ce o străbate, și care odinioară se întindea pe sub niște grădini (ea taie un deal pe la poale).

Ulița Țiganilor.

b) semne de hotar :

Brejdea, „loc de cosit și cu sămănături” și „un părau mic”. Cuvîntul „brazdă” („fișie de pămînt răsturnată cu plugul, rînd de iarbă cosită (polog), urmă, dîră” etc. (CADE) are la Poiana forma *breazdă* (cf. și DA), iar la plural, *brejde*. Brejdea e desigur numele pîrăului care face „breazdă” (hotar) între două proprietăți, în primul rînd; de la acesta și-a luat apoi numele locul pe care acela îl străbate.

Ciúha, vîrf de deal, pe *Stăuină*, pe care se află o „capră” de vreo doi metri înălțime, căreia i se zice *ciuhă* (făcută, după DA, din bucăți de lemne așezate în cruce, (sau din niște crengi de copaci înfipte în pămînt și învelite la vîrf cu zdrențe) ⁶¹.

Hilmuri, *In-*, și

Holúmburi; se aud ambele forme pentru același lucru, și anume, niște moviște de pămînt ridicate de om pentru a însemna hotarul (dintre două sate), cu ele. Apelativul este un străvechi idg. *k.l.m.* cu reflexe în toate limbile indoeuropene (cf. lat. *culmen*, germ. *holm*, sb. *chlŭmъ* ⁶². În limba română, *hilm* provine, desigur, din sl. *chlŭmŭ*; *holumb* ⁶³ din ung. *halom* „dîlm, grămadă”, cu un *b* născut probabil în forma de plural: *holum-b-uri*. Cf. și macedo-rom. *Flambură* ⁶⁴=rom. *flamură* (< lat. *flammula*).

3) Toponime în legătură cu indeletnicirile omului :

Cărmizi, *La-*, un loc unde se face cărmidă.

Cărbunașe, *In-*, loc așezat, sub deal, acoperit cu iarbă, iar cînd plouă și cu mlaștini. El se află peste drum, și în vale de casele Țiganilor făurari. Se ardeau cîndva aici lemne pentru a se face cărbunii necesari meșterilor fauri? sau poate mai de grabă se azvîrleu acolo rămășițele de cărbuni arși, în grămejoare? — ceea ce ar explica diminutivul pe de o parte, pluralul pe de alta.

Curătură, *Pe-*, pășune, rezultată de pe urma tăierii unei păduri ⁶⁵.

Delnița din Capu Dealului, *Delnița din Deal*, *Delnița din Vadu*; finat și arătură, la Poiana.

Stogu, finate; apelativul nu se mai folosește la Poiana, el fiind înlocuit cu *claie*.

⁶¹ Cît despre originea cuvîntului (și alte detalii), v. DA s.o. — Toponimul însuși e probabil datorat administrației de Stat.

⁶² Informații mai amănunțite vezi în G. Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, p. 14 și urm.

⁶³ V. și la Jina, Șandru-Brînzeu, o.c., p. 99.

⁶⁴ Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 74.

⁶⁵ A. Opreșcu: „Obișnuiau odată locuitorii să taie copacii din pădure mereu, de-o făceau cîmp pentru arat și cosit fin. Aceste locuri se chemau curături”, o.c., p. 298.

Țarini, *După*-. Cuvîntul *țarină*, foarte discutat din punctul de vedere al originii lui, are, după dicționare (TIKTIN, CADE, SAINEANU), sensurile de: „pămînt arabil, ogor, semînatură, holde și chiar finațuri”. La Poiana, pe lîngă sensul de „sămînatură”, *țarină* îl are și pe cel de „gard”, „împrejmuire” ce desparte locurile cultivate ale locuitorilor comunei de cele destinate pășunatului. În *După Țarini* nici nu poți spune cu siguranță dacă e vorba de partea satului ce se află dincolo de pămînturile cultivate ori de îngăditura acestora.

Însfîrși, *Padina Hoților*, dacă acest toponim se poate încadra la capitolul „îndeletniciri”.

4) Nume de ființe, persoane și popoare.

Baba, Babele. Primul: numele unui „deal pe care se găsește un țanc plecat înainte, parc-ar fi spatele unei babe”; al doilea-: „un loc cu țancuri mari”.

Cărămán, cu dimin. *Cărămănel*, o coastă, cu o pădure în partea de jos a ei.

Cuvîntul *Caraman* este, evident, de origine uralo-altaică, — pentru a vorbi în termeni generali. El are o mare răspîndire începînd din Asia-Mică, unde un *Karaman* (5 000 de loc.), la picioarele *Taurusului*, e capitala regiunii *Caramania*, — pînă în *Franța*, unde un alt *Caraman* e capitală de canton în *Haute-Garonne* (1 570 de loc.). La noi în țară, pe lîngă cunoscutul pisc *Caraiman* din munții *Bucegi*, se mai întîlnesc alte *Caramane*, dintre care semnalăm, cu titlu de exemplu, trei localități, în trei colțuri ale țării: un sat în comuna *Ion Corvin*, raionul Adam-Clisi regiunea Dobrogea, altul în com. *Căciulata*, rai. Plenița, regiunea Oltenia, iar al treilea tocmai în Bucovina, com. *Mihălășeni*, raionul Trușești, reg. Suceava. La baza cuvîntului stă adj. *kara* „negru”. Un *Caraorman* înseamnă „pădure neagră”. Dicționarele nu ne dau însă un cuvînt *man*. Probabil acesta e doar un sufix (personal?). *Caraman* ar fi atunci „Negriciosul”. Numele de persoană *Karaman* și *Caraman* sînt și ele frecvente și foarte răspîndite. Așa sînt: un *Caraman Oglu* Ali Bey, prinț de *Caramania* (v. supra), în veacul al XIV-lea, iar în vestul Europei, o familie *Caraman*, născută din florentinul *Arighetti* (cu descendenții *Riquet*) stabilită în *Provența* (Franța) în veacul al XIII-lea! Problema care se pune e dacă persoana și-a luat numele de la locul de origine, sau locul de la persoana care îl stăpînea. Intrucît în *Caraman* nu putem descifra mai mult decît sensul de „negricios, care se aplică în primul rînd omului, socotim că toponimul provine nemijlocit de la un nume de persoană; o persoană însă de ce origine în mod mai exact? (Pentru detalii și răspuns, v. Concluziile).

Găinușe, In-, Părau lu Găinușe; poreclă.

Ghergheléu, numele unui deal, relativ înalt și țuguat; la poale, mlăștinos, mai ales cînd plouă; tot acolo, o fîntînă și un pîrau: *Părau Iazului*. Un toponim asemănător există și în comuna vecină, Dobîrca, și anume: *Gurguléu*. *Documentele Țării Romînești* (s. XIII—XVI)⁶⁶ dau și ele topo-

nimul *Gherghelăul*. Cît privește dicționarele, ele înregistrează apelativul *gherghelău*, arătînd că el denumește o pășune, un platou (în Gorj). Nu se indică originea lui. Nume asemănătoare, de persoane : *Berbeliu* (poreclă, la Poiana) și *Enghiurliu* (cp. și adj. *ghiurghiurliu*). Dar foarte apropiat ca formă e și numele de persoană *Ghérghel*, frecvent în Transilvania ; la care s-ar fi adăugat sufixul *-éu*.

Hándor, Pe-, Handoru de Jos, Handoru de Sus, Capu Handorului — ulițe ale comunei. Toponimul acesta constituie o problemă și mai mare și eventual și mai importantă decît celelalte. Un nume exact la fel n-am mai întîlnit nicăiri. Cîteva forme asemănătoare, pînă la un anumit punct, sînt :

Hand — nume de persoană în com. Clopotiva (Hațeg) ⁶⁷.

Hánda — la Cluj, dar originar din părțile Alba-Iuliei ;

Hándrea — tot la Cluj. Nici o formă în *-or*. Un cuvînt mai asemănător găsim la N. Drăganu ⁶⁸ : *Hándorġ*. Ocupîndu-se de toponimul *Hunod*, devenit *Hunyad*, Drăganu crede că acesta e un derivat cu suf. top. ung. *-d, -od, -ad*, dintr-un radical *hun* sau *hun'*, care e greu de precizat ce poate fi : n. pers. (cf. *Hun = Kun = Cuman* ; *Hundorġ, Hondorġ*, mai vechi *Handorġ, Hah-nendorġ*, azi prin etim. pop. *Hohendorġ*, din Tîrnava Mică ...) ori apelativ. Greu de precizat : nume de persoană sau apelativ, e radicalul *hun*, respectiv *hun'*, din *Hunod, Hunyad* ; cît despre *Hun-ul* din *Hundorġ, Hondorġ, Handorġ*, el este evident *Kun „Cuman“* ⁶⁹. O interesantă mărturie ne aduce, în același sens, și C. Giurescu, care în *Istoria românilor* vol. I, ed. III, p. 305 scrie : „În județul Năsăud găsim satul *Beseneu* ; sașii îi spun *Hedndref*, adică *Heidendorġ*, deci „satul păgînilor“, dovedind că, la venirea lor, Pecenegii așezați aci nu se asimilasera și rămăsesera încă păgîni“. *Hedndref* e, evident, o deformare, dar nu de la *Heidendorġ*, cum crede C. Giurescu, ci de la un *Hen-, Hun (dorġ)* ; o dovedește, nu se poate mai bine, faptul că el este corespicientul săsesc al lui *Beseneu*, adică tocmai : „satul cumanilor“. *Handor-ul* de la Poiana poate fi el însuși un *Handorġ*, cu un *-f* mai puțin, de sigur pentru că limba română (populară) nu cunoaște o terminație *-orġ*, fapt pentru care ea a și redus-o la *or-ul* foarte curent în schimb. Aceasta ar însemna că numitul cartier din Poiana e la origine : „Satul cumanilor“ ⁷⁰. (v. și Concluziile).

⁶⁶ Indicele numelor de locuri, p. 60.

⁶⁷ *Clopotiva*, p. 281, 389.

⁶⁸ N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 282.

⁶⁹ „Cumanii (ei înșiși se numeau *Hun* sau *Kun*, lat. *Chuni* și *Comani, Cumani*, biz. *Kománoi*, după apa *Kuma* lîngă care au locuit) ...“

⁷⁰ Privitor la ceea ce putea fi „satul“ la acea vreme, cităm următoarele rînduri, despre un alt sat, învecinat, Săliștea, ale istoricului I. Lupas :

„Așa s-a păstrat în amintirea lor /a bătrînilor/, că în vremurile cele mai vechi satul nostru nu purta numele pe care-l are azi, ci se numea *Colibari*, și nici nu i se putea zice sat, căci consta numai din niște colibi risipite pe coastele dealurilor. Dar ce ne spun bătrîinii nu se potrivește numai la satul nostru, ci la toate satele din jur. Începutul acestora trebuie să se fi făcut din asemenea colibi așezate pe dealuri“. (*Cîteva pagini din trecutul comunei Săliște*, p. 1).

Rota, după Cartea Funciară; evident *Roată* sau și mai exact *Roate* (*In-*), formă prescurtată a lui *Muchea lu Roate*.

Sclifă, *Pe-*, fînate și o vale. La Dobîrca ni se semnalează forma *Sclife* (e vorba de același loc). N-am mai întâlnit nicăiri un asemenea nume topic. Ca apelativ, cuvîntul e înregistrat de dicționare. CADE scrie: „*Sclifă*, un fel de sanie pe care se cară iarna trunchi groși de lemn din pădure (comp. germ. *Schleife*)“; pentru *sl*, *-sl* > *scl*, cf. reg. *sclab*, *sclănină*, *scoliu*... În cazul nostru, *Sclifă* e un nume de persoană, cf. *Valea lu Sclife*.

Vlașin, *Vlașinu de Jos*, *Vlașinu de Sus*, *Capu Vlașinului*, alte ulițe ale comunei Poiana. Cu acest cuvînt se mărește cu încă unul numărul formelor semnalate ale familiei *Vlah*. În adevăr, dacă pe lîngă numeroasele: *Vlah*, *Vlach(us)*, *Vlahia*, *Vlahova*, *Vlahoiani*, etc.⁷¹ există și: *Vlasi*, *Vlași*, *Vlașca* și chiar *Vlasin*, *Vlăsinești*⁷², o formă *Vlașin* am mai întâlnit, întîmplător⁷³, încă o singură dată. De unde întrebarea: ce este acest *Vlașin*? Prin forma sa, numele topic în chestiune se apropie mai mult de *Vlah-Vlași*, avînd același radical, și un sufix *-in*. Radicalul însuși nu pune probleme; sufixul însă îngreunează descifrarea sensului cuvîntului *Vlașin*.

Limba romînă are un sufix *-in(ă)*, provenit din lat. *-inus*, *-ina*, dar acesta, se pare, nu se adaogă la substantive — nume etnice. Și limbile slave au sufixul *-in*; îl întîlnim, între altele, la substantivele nume de popoare: adăogat la forma de plural al acestora, el are rolul de a individualiza, de a desena unul (singular) sau doi (dual) indivizi din respectiva clasă; cf. *židove* „evrei“; *židovin* „un evreu“⁷⁴. Nu poate fi vorba de acest sufix în toponimul *Vlașin*, dat fiind că pe lîngă pluralul *Vlasi*, limbile slave au și singularul *Vlah*. Același sufix, *-in*, adăogat la substantivele (și chiar și adjectivale⁷⁵) în *-a* sau *b* (și fem. în *-r*) arată posesiunea, cf. *Vojvoda* (conducător) *-vojvodina* (care e al conducătorului)⁷⁶ (cf. și *sotonin* „satanae“, *neprijaznin* „diaboli“).⁷⁷ Cu acest sufix — posesival —, dintr-un *Vlasa*⁷⁸ s-ar fi putut naște un *Vlasin*, iar din *Vlaha*, nume masculin și feminin, atestat

⁷¹ Cf. C. Zagoriț, *O hartă cu 800 de numiri de localități din Peninsula Balcanică*, și N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV*..., harta și indicele.

⁷² N. Drăganu, *ibid.*, p. 436, notă.

⁷³ 29-I-1967: Televiziune, Magazin duminical 111. Se relatează nașterea, unui copil într-o mașină-ambulanță, în plin cîmp, în apropierea satului... *Vlașin* — Giurgiu.

⁷⁴ A. Leskin, *Grammatik der Altbulgarischen (Altkirchen-slavischen) Sprache*, p. 75.

⁷⁵ V. Vondrack, *Vergleichende Slavische Grammatik*, p. 419.

⁷⁶ A. Leskin, *o.c.*, p. 91.

⁷⁷ V. Vondrack, *o.c.*, p. 419.

⁷⁸ Feminin al lui *Vlaș*, un nume de familie destul de răspîdit. Un *Vlassa Nicolae* am întîlnit în registrele matricole ale Facultății de Filologie-Istorie din Cluj (nr. matr. 196 — 1956/1957).

⁷⁹ N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV*, p. 435.

încă de la 1332—1337⁷⁹, a putut proveni *Vlaşin*, prin palatalizarea lui *-h*⁸⁰. Rezultă deci că *Vlaşin* nu are o semnificație etnică, ci una de simplă apartenență (cf. *Căciulă* — *Căciulan*, de-al lui ...).

Rămîne să consemnăm trei toponime a căror semnificație lexicală pare puțin clară.

Bórbosu, loc sterp de unde se scoate piatră tare. Accentul cade pe întîia silabă; l-am auzit rostit însă și *borbósu*, ba chiar *bărbosu*, -incidental și evident greșit (etimologie populară). Dicționarul DA dă un apelativ care seamănă, formal, cu al nostru: *borboase* obiceiuri populare de Sf. Barbara ... farmece ... fructe necoapte⁸¹; dar nici sensul și nici chiar accentul nu ne îngăduie să facem o legătură între cele două cuvinte,⁸¹.

Tuturcăsa, numele unui delușor între două pîraie. Nume propriu? — feminin de la un *Turture(l)* (masc. lui *turturea*), cu disimilarea primului *-r-* și adăogarea suf. *-easă* (*mire-mireasă*)⁸².

Voicurile, un alt toponim, curios, în care se pare că se pot distinge totuși trei elemente: un radical *voic-*, o dezinență de plural *-uri* și art. hot. *-le*. Dezinența *-uri* ne trimite la un apelativ. Dar nici un dicționar al limbii romîne nu înregistrează un cuvînt, sau măcar un radical *voic* ... (*hoic*?). Să fie atunci un *Coastele lui Voicu*, mai scurt: *Voicurile*?

Ca o anexă, la cele de mai sus, iată și numele de persoane care împreună cu un apelativ formează binoame toponomastice.

1) Nume de persoană formate din apelative romînești: *Băscău* (< *bașcă*), *Fățana* (< *față + an*; sub forma de Gen. *Fățanii*), *Găinușe*, *Păiș*, *Purcel* (la Gen.) *Roate*, *Săpoi*, *Sclife*. (Interesant de observat că din toate numele, numai două formează Genitivul cu articolul postpus).

2) Nume de persoană formate din adjective: *Scurt* și *Sec*, ambele cu articolul genitival așezat înainte.

3) Nume de persoană mai des întrebuințate ca prenume (la Poiana) *Gligoroaie*, *Onuț* (Gen. *Onuțului*), *Rada* (Gen. *Radii*), *Sîn'ina* (Gen. *Sîn'inii*), *Stan*, *Stănoaie*, *Văsălie*.

4) Nume de familie: *Ban*, *Bucure*, *Chirca* (Gen. *Chircii*), *Ciume*, *Hîndorean* (Gen. *Hîndoreanului*), *Mecan*, *N'iclea* (Gen. *N'iclii*), *N'ihuț*, *Nistrea* (Gen. *Nistrii*), *Pate*, *Păiș*, *Prida* (Gen. *Pridi*), *Zoice*. (Toate numele în *-a* ca și cele în *-an* au la Genitiv articolul postpus).

În total, douăzeci și nouă de nume de persoană; din acestea mai trăiesc în antroponomastica actuală a comunei Poiana mai puțin de jumătate, doar.

⁸⁰ Datorăm o parte din informații colegului nostru I. Pătruț, profesor de slavistică la Facultatea de Filologie din Cluj.

⁸¹ Un radical i.e. *borbo* „noroii”, (galic *borbo* „mocirlă”, sp. *borbollar* „a clocoti”) nu ne permite nici el o legătură cu *Bórbos*, din cauza sensului, tocmai contrar, al celor două cuvinte.

III

STUDIUL LINGVISTIC AL TOPONIMELOR COMUNEI POIANA

Toponimele comunei Poiana prezintă, ca și apelativele din care sînt formate în general, fenomene lingvistice de natură fonetică, morfologică și chiar sintactică. În măsura în care aceste fenomene reliefează particularități specifice, le vom semnală în capitolul de față.

FONETICA

Accentul. Toponimele *Plêșița* și *Pôîța*, dar mai ales *Arșița* au accentul pe radical, și nu pe sufix, cum ar fi fost de așteptat (cf. *roată-rotiță*, *ușă-ușiță* etc.⁸³).

Accidente. O confuzie formală, și implicit de sens, se constată între *pripor*, povîrniș și *pripon*, par de care se leagă vitele la păscut, în toponimul *Priponu*⁸⁴ — poate ca urmare a unei disimilări: *r-r > r-n*. Deasemenea e de semnalat epenteza lui *-u-* în *Guruieț*, sau, eventual, o contaminare: *grui* și *gurgui+eț*.

Vocalele. A. Neaccentuat, *a* dă în limba română *ă*, precum se știe: *masă — măsută, capră — căprar* ... Aceasta e adevărat și pentru toponimie. Și de fapt, găsim la Poiana o formă *Cărăman* (cf. turc. *Karaman*), care confirmă amintita regulă. Însă alături de acest *Cărăman* de la Poiana există și niște *Caramani* (în Dobrogea, Bucovina, Oltenia ...) și chiar un *Carai-man* (masivul muntos), cu ambii *a* neaccentuați netrecuți la *ă*. Ceea ce înseamnă că forma *Cărăman* e mai veche decît celelalte, întrucît a suferit complet modificările cerute de legile fonetice românești.

Pe de altă parte, în *Dealul Mlăcilor* *a* s-a păstrat nealterat. S-ar putea zice: natural, din moment ce e un *a* accentuat. Însă substantivul comun bisilabic la singular: *mlă-că*, devine monosilabic la plural și schimbă pe *ă* în *â*: *mlăci* (cf. și *par-te — părți, car-te — cărți*). Altfel și în toponimie găsim același plural în *ă*: cf. *Mlaca*, dar: *Mlăci, Mlăcile, Valea Mlăcii, Mlăceni* etc.⁸⁵. Cum să explicăm de data aceasta derogarea de la „regulă”? Puteam face același raționament ca în cazul *Cărăman* și să conchidem în mod antitetic la noutatea formei *Mlaci(lor)*? Lucrul nu s-ar părea decît foarte natural; dar două fapte stau împotriva: 1) dacă e adevărat că *par-te* face

⁸² V. *Fluturel* (tot la Poiana), fem. *Flutureasa* (pareclă).

⁸³ De fapt o dată sau de două ori am auzit și forma *Plêșiță* din gura unor persoane mai tinere, care, se vede, aplicau normele limbii comune în rostirea lor.

⁸⁴ Interesant e faptul că la Jina, alături de un *Priporu* (de giosu), există și *Pripoanele* — amîndouă numirile fiind date unor munți (Ș. Andru-Brînzeu, o.c., p. 28).

la plural *părți*, etc., avem în schimb alături și forme ca : *va-că* — *vaci* ; 2) cuvântul *mlacă* nu mai e cunoscut ca apelativ la Poiana. Aceasta dovedește atunci că el e în toponimul însuși, un cuvânt destul de vechi. În acest caz nu ne mai rămîne decît să punem conservarea lui *a* pe seama întrebunțării puțin frecvente a cuvîntului : în toponim doar.

$a+n > an$ și în în același radical, — cf. *Handor* dar : (Guruiețu) *Hindoreanului*. Dacă accentul a putut juca un rol în această diferențiere, un alt rol l-a avut, desigur, faptul că *Handor* a apărut mereu ca un cuvînt străin, gol de sens, pe cînd *Hindoreanu* a însemnat de totdeauna ceva : locuitor al Handorului, și ca atare a fost mai ușor supus legilor de evoluție fonetică ale cuvintelor comune.

E : *e* neacc. > *ă*. Un caz general îl prezintă situația : *r, s, ț, z+e* (plural), cunoscut și în alte părți ; unul particular, cuvîntul săsesc *Geländer* care a devenit la Poiana (și Jina) ⁸⁵ *gälendre*, cf. n. top. *La Gälendre* (deci *ghe > gă*).

E se închide în *i* în : *Dealul Pridi* (de la Preda).

I : *Săliștior'* e desigur un plural, în care *i* final neaccentuat palatalizînd consoana precedentă, a sfîrșit prin a se pierde în ea.

U : De notat păstrarea lui *u* vechi în forma *arbure* din toponimul *Muchea cu Arburii* (cuvîntul *arbore* nu mai e întrebunțat cu apelativ la Poiana).

Aceeași situație în *Purcărețul* (lat. *porcaricius*) ⁸⁷.

Consoanele. Palatalizarea din graiul multor regiuni, a unor consoane (*m, p, v*) urmate de iod apare și în toponimia Poienii-Sibiului (cf. *Hudița lu' N'ihuț, K'ietrițeaua, Dumbrăyi*).

În cazul lui *Iezuînă*, palatalizarea a mers atît de departe că n-a mai rămas nici urmă de existența unui *v* (< *viezuînă*, dispărut ca apelativ la Poiana).

ca, var., ăa- Un caz interesant îl prezintă toponimul *Tărceátu*. Forma înregistrată de dicționare e cea de *tărcat*. *Tărceatul*, la Poiana, desemnează un teren acoperit cu mesteceni (deci : verde și alb — eventual roșcat). Tot *tărceat* e la Poiana și un cal cu pete albe și brune (cf. și la Jina : „Căciuli tărcete“ (v. p. 15). Dar alături de forma *tărceat*, Poiana o cunoaște și pe cea de *tărcat*, -ă (tot adjectiv). Și anume, se zice *tărcată* despre o piele de oaie ce nu e de o singură culoare.

E desigur interesantă coexistența a două forme puțin deosebite, ale aceluiași cuvînt, în același loc. S-ar părea că *tărceat* e forma dezvoltată — la Poiana (?) — din mai vechiul decît el, *tărcat*. Dar dacă ar fi așa ne-am aștepta ca *tărceată* să fie în primul rînd pielea de oaie, dată fiind ocupația

⁸⁵ I. Iordan, *Nume de locuri românești*, p. 35.

⁸⁶ Sandru-Brînzeu, o.c., p. 97.

⁸⁷ S. Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, apud I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 105.

de păstori a „poinarilor“ (și deci întrebuințarea mai frecventă a adjectivului în acest domeniu). Or situația e, cum s-a văzut, alta. Aceasta ne face să credem că forma *tărceat a venit* la Poiana din altă parte (poate adusă o dată cu caii... tărceați)⁸⁸.

Altfel tot așa de puțin ușor de explicat e și forma *tărceat*. O ipoteză ar fi contaminarea lui *tărceat* cu un participiu * *tărcit* (inf. * *a tărci*).

Să mai notăm, tot în materie de consonantism, două fenomene de și mai redusă importanță: păstrarea formei *cufunda* în *Cufundoasa*, atunci când în vorbire verbul a devenit *a se scufunda*, și a lui *Vîrtop*, cu *v* (cf. sl. *vrūtŭpŭ*), față de *hîrtop* al limbii literare⁸⁹.

MORFOLOGIE

Și în morfologie, toponimia Poienii prezintă câteva fenomene care merită a fi relevate.

Substantivul. Genul. Alături de forma bine cunoscută *hûdiță*, și-apoi *hudicioară*, la Poiana se aude și un *Hudiciór* (masc.). *Purcăreață* (fem.) apare ca masculin: *Purcăreț*.

Deosebit de interesant e cazul cuvîntului *Săliștior*'. Am spus mai sus că el e pluralul nearticulat al femininului *Săliștioară* (o *săliștioară* — două *săliștiori*). Articulat, la plural substantivul ar trebui să facă *săliștiorile*. În realitate, deși rar întrebuințat, el primește un *i* ca substantivele masculine, de unde: *Săliștiorii*. „Dacă zici *Săliștiorile* nu mai știu despre ce e vorba“ — ne spune un poienar. Aceste fapte arată că cuvîntul *Săliștiori*, care nu mai există ca apelativ la Poiana, după ce s-a golit de sens, și-a pierdut și genul, ba chiar și numărul (Punînd poienarului de mai sus întrebarea dacă se spune *doi* sau *două Săliștiori*, după o bună ezitare, ne-a răspuns: „Nu se spune nici una nici alta, că *Săliștior* e unul singur“).

Numărul. Ca și în *Săliștior*', -i final a dispărut cu totul și în *Buciumaș*', astfel că pentru poienari și acest toponim e un singular indiscutabil.

Și în *Vlășin* cred unii⁹⁰ a vedea un plural: *Vlășini*. Toate aceste fapte lasă să se vadă, în orice caz, gradul foarte avansat — atingînd dispariția — al afonizării lui *i* final și arată dificultățile la care el dă naștere în studiul diferitelor forme.

Flexiunea. O serie de nume de persoană terminate în -ă fac genitivul în *î* (< *ii* < *ei*); Cf. *Coasta Rădii*, *Muchea Făfănii*, *Potecul Sîminii*. Iată însă, alături de acestea, și un genitiv în -î: *Dealul Pridi*. În toponimie el e unicul

⁸⁸ Lucrurile ar putea sta și altfel: *tărceat*-ul oilor să fie o revenire de la *tărceat*, la forma primitivă, sub influența rostirii ca atare a adjectivului prin locurile pe unde poienarii colindă cu oile lor.

⁸⁹ Pentru variatele forme, v. I. Iordan, *Nume de locuri românești...*, p. 14.

⁹⁰ E vorba de intelectuali ai satului care se interesează de probleme de natura celor discutate în această lucrare. D-rul Eugeniu Dobrotă, care e și un om de litere, a și intervenit pe lângă fosta primărie a comunei pentru schimbarea plăbliței cu numele străzii din *Vlășin*, în *Ulița Vlășinilor*.

caz. În antroponomastică se întâlnește însă pînă astăzi nume de persoană în *-a* care fac genitivul în *-i*; cf. *Brânga* — al *Brangî*, *Buca* — al *Bucî*, *Môga* — al *Mogî*. Calea de dezvoltare a fost desigur: *Brangăi* — *Brangîi*. Se pune însă întrebarea: De ce alături de *Rada* — *Radii* (*d+ei*), *Prida* — *Pridi* (*d+ăi*)? Nu cumva pentru a distinge un feminin nu numai ca formă, dar și ca atribuire (*Rada*, *Fățana*, *Simina*, sînt prenumele unor persoane de sex feminin) de un feminin ca formă, dar masculin ca atribuire (*Braga*, *Buca*, *Moga*, nume de familie sau porecle ale unor bărbați)?

Un alt genitiv interesant este acela al toponimelor: *Valea lu' Bûcure*, *Părău' lu' Ciûme*, *Muchea lu' Roâte*, *Părău' lu' Sclife*.

S-ar putea crede, la o-nție privire, că e vorba aci de un fenomen *ea > e* (*Bucurea* (?), *Ciumea*, *Sclifea*). Dar la Poiana diftongul *ea* final nu se reduce la *e* (cf. poreclele: *Buculicea*, *Flocea*, *Rădulea* etc.). Pe de altă parte, numele de persoană feminin *Mărină*, *Mărina Popii*, face la genitiv: (*Casa*) *lu' Mărine*, adică întocmai ca numele proprii din toponimele aici în discuție. În acest caz, *Bucure*, care nu vine de la *Bucurea*, cum am arătat, și care nu este nici un albanez *bucur*, căci n-am întîlnit în nici studiile de onomastică o formă *Bucure* ca nominativ-acuzativ⁹¹, nu rămîne a fi decît genitivul lui *Bucura* (poate *Bucură*). La fel: *Ciume* — al lui *Ciumă*, *Sclife* — al lui *Sclifă* (cf. altfel acuz. *Pe Sclifă*) și *Roate* — al lui *Roată* (vezi și aci un: *În Roată*, deși, alături, și *Vran'îța-n Roate*).

Cît privește explicația acestui fenomen, ea nu e tocmai simplă. Un nominativ *Mărină* ar fi trebuit să facă la genitiv *lu' Mărină* (cu articolul hotărît masculin pus înainte). Credem că în formarea genitivului dat au trebuit să existe două faze: 1) un genitiv normal: *Sclifă* — *Sclifei*, care a fost apoi 2) întărit cu articolul genitiv masculin *lui*: *lui Sclifei*, de unde în cele din urmă, actualul *lu' Sclife*, prin pierderea (asurzire) a lui *i* final, element secund al diftongului (cf. în acest sens și *Brangăi*, *Brangîi* apoi *Brangî*⁹²).

Puțin deosebit de acest genitiv e cel al toponimelor: *Groapa lu' Gligoroaie* și *Dosu' lu' Stănoaie*. Aci forma: *Gligoroaie* sau *Stănoaie* este și a nominativului.

Evident, mai trebuie să subliniem, în amîndouă cazurile, formarea genitivului unor nume feminine terminate la nominativ-acuzativ în *-ă*, cu articolul hotărît masculin antepus *lui*. Fenomenul e curent la Poiana, unde alături de: *bărbatu' Anuți*, întîlnim și azi: *fața lu' Ană*, *cokilu lu' Dochie*, *cumnatu' lu' Ioană*.

⁹¹ Cf. în adevăr, O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 6—7: *Bucura*, *Cotul Bucurei*, *Dealul Bucuri*...; S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, p. 281: *Bucur*, nume de persoană răspîndit la Bulgari și Serbo-Croați (obișnuit mai ales la păstori, — cf. cazul *Poiana*); I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 224: *Bucur*, *Dealul Bucurului*, *Bucura*, *Bucureasa*, etc.; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV*, pasim; St. Pașca, *Nume de persoane*..., p. 190, etc.

⁹² V. în această privință și S. Pușcariu, *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels*, Z.R.Ph., LVII, p. 266, și N. Drăganu, S. Pușcariu, *Zur Nachstellung*..., recenzie în DR, IX, p. 303.

Adjectivul. Diferite adjective arătând o însușire fizică sau una morală a unei persoane, au devenit nume de persoană — în limba română ca și-n alte limbi, cf. : *Lungu'*, *Scurtu'*, *Rău'* etc. Aceste nume prezintă, de obicei, un *-u*, final, care e articolul propriu-zis al noului substantiv — nume. Or la Poiana avem toponimele : *Guruiețu' lu' Scurt*, *Guruiețu' lu' Săc*... cu *-u* dispărut. Trebuie să spunem că dispariția acestui *-u* la numele proprii, e un fenomen general la Poiana. Astfel, pe lângă numele citate mai avem și altele din onomastică, precum : *Banu*, *Munteanu*, *Șerbu*, *Mănițiu* etc. care deși scrise cu *-u* se rostesc toate fără *-u* : *Ban*, *Muntean*, *Șerb*, *Măniț*. Probabil acest fenomen reprezintă faza ultimă și definitivă de trecere a cuvintelor de la apelativ la numele de persoană, nu numai ca sens, dar și ca formă.

Genitivul acestor nume este, cum s-a văzut : *lu' Scurt*, *lu' Săc*, cu articolul proclitic, cu care să se compare însă *Guruiețu' Hindoreanului* — cu articol enclitic, ca la substantivele comune — în care încă se mai simte apelativul : locuitor al uliței *Handor*.

SINTAXA

În sintaxă, singura problemă pe care o pune toponimia Poienii este cea a locului articolului hotărît în cazul genitiv.

În general, la toponimele în care sensul apelativului e transparent, articolul genitiv e postpus, cf. *Capu' Dealului*, *Gaura Ursului*, *Gruiu' Crucii*, *Părău' Iezuinii* etc.

În alte toponime, articolul e cînd enclitic, cînd proclitic.

El e enclitic în toponimele masculine formate din nume etnice, cf. astfel : *Gruiu' Turcilor*, *Ulița Țiganilor*, (*Capu' Vlășinului*).

De adăogat la acestea : *Muchea Apolzălului* (*Apold*, nume propriu german); apoi : *Țancu Onuțului* (cf. însă alături *Hudița lu' N'ihuț*); în sfîrșit, *Dealul' Pridi*, — toponim feminin ca formă, dar cu accepțiune de masculin (nume de familie).

Numele de persoană feminine au de regulă articolul enclitic la genitiv : cf. *Țancu' Chirêii*, *Muchea Fățanii*, *Poița N'iclii*, *Coasta Radii*, *Potecu' Sin'inii*.

Articolul e proclitic la numele de persoană sau de familie masculine : cf. *Fintina lu' Bășcău*, *Hudița lu' N'ihuț*, *Șipotu' lu' Sînchetru*, *Groapa lu' Văsălie* etc.

Cum s-a văzut însă la *Morfologie*, sînt și cîteva nume de persoană feminine ca formă, care au articolul (masculin) proclitic : *Dosu' lu' Stănoaie*, *Groapa lu' Gligoroaie*, *Muchea lu' Roate*. Să mai menționăm că și unele nume de persoană provenite din substantive comune ori chiar din adjective apar cu articolul proclitic la genitiv : cf. *Muchea lu' Găinușe*, *Muchea lu' Păiș*, *Muchea lu' Săpoi*; *Guruiețu' lu' Scurt*, *Guruiețu' lu' Săc* etc.

Cazuri ca : *Muchea cu arburii*, *Coasta cu măstacînii*, cu articolul hotărît, atunci cînd uzul limbii cere pluralul nearticulat, se situează între sintaxă și stilistică.

Tot de stilistică țin și niște exemple ca : *Pe Plopu', In Bradu',* și mai evident *Padina Urzicii*, în care s-a recurs la singular, desigur pentru că aci e mai sugestiv decît pluralul.

FORMAREA CUVINTELOR

Cele două procedee obișnuite în această materie, al compunerii și al derivării, se întîlnesc și la Poiana.

Compunerea

a) În toponimele compuse din două substantive, cel de-al doilea stă la genitiv. Cf. *Calea Fintînii, Capu' Handorului, Coasta Morii, Grău Lupului, Guruieșu' lu' Stan* etc.

b) În alte cazuri, cele două, trei elemente componente ale toponimului sînt legate prin prepoziții. Cf. *Curechile de la Tău, Crucea-n Săliștiori, Potecu pe Fața Goală; Muchea cu Arburii, Coasta cu Măstacînii.*

c) Sînt și cazuri cînd determinantul e un adjectiv, un adverb sau un numeral :

Adjectiv : *Gruiu' Mare, Fruntea Neagră și Calea Cufundoasă* (adjectiv postverbal).

Adverb : *Hăndoru' de Sus, Vlășinu' de Jos.*

Numeral : *Groapa a Doaua, Groapa a Triia.*

d) În sfîrșit, locul propriu-zis e indicat printr-o prepoziție : *Cîtă Arină, După Besărecă, Intră Părauță, Su' Gard* etc.

Derivarea.

Sufixele cu care se face derivarea în toponimia comunei Poiana sînt destul de variate : diminutive (cele mai numeroase), augmentative, colective, de apartenență, de asemănare etc.

Sufixe diminutive :

a) de origine latină : *-cioare (Greucioare), -el (Pe Purcel), var. -ăl (Părau Apolzălului), -icea (Chetricea), -ină (Stăuină), -oasă (Calea Cufundoasă), -ui (Brădui), -uț (Lăcuț);*

b) de origine slavă : *-aș (Cărbunașe), -ecan (Guruiecan), -eș (Guruieș), -iță (Poiță), -ucean (Doscene), -ușe (Găinușe);*

c) sufixe compuse latino-slave : *-eșăl (Guruieșăle), -ișor (Tortișor), -uică (Fățuică).*

Sufixe indicînd locul unde, sau de unde... *-ariu (lat.) (Urzicariu), -ărie (lat.-gr.) (Pescărie), -ean (sl.) (Guruieșu Hîndoreanului).*

Sufixe augmentative, colective, de asemănare, de apartenență, de formare a femininului... *-oi, -oaie (lat.), (Săpoi, Căsoaie); -iș (sl.) (Păiș), -atec (lat.) (Cernaticu), -an (vsl.) (Muchea Fățanii), -easă (lat.-gr.) (Tutureasa).*

LEXICUL

Cum e și firesc, marea majoritate a toponimelor comunei Poiana e constituită din apelative. În adevăr, dintr-un total de 235 de nume topice, 174 (72,7%) sînt formate din apelative (tip : *Arină, Gărdurele, Pe Părau...*); 54 (22,6%), din apelative+nume de persoană (*Dosu lu' Stănoaie, Poița Niclii...*), 5 din ele fiind nume etnice (*Gruiu Turcilor*); și 11 (4,7%), din care 2 nesigure, din nume de persoană simple (*Cărăman, Scliță...*), 1 nume etnic.

Printre toponimele formate cu apelative sînt unele al căror substantiv poate fi considerat ca rar, sau local, astfel : *cloț, gălendre, godîrlău, iezuină, pîrciu* (cu sensul de „țap“), *stîlpi* (cruci de morminte)...

Intr-un număr de toponime, poienarul nu mai recunoaște apelativul cu care au fost formate, precum în : *Mlăci, Práyîț, Pripor, Săliștior', Tutureasa, Zăpodie...*

Din 59 de nume de persoană, în 14 se mai străvede apelativul cu sensul lui (ex. *Găinușe, Roate, Săpoi...*); din cele 6 nume etnice, doar două mai apar cu semnificația lor nemijlocită (cf. *Gruiu Turcilor, Ulița Țiganilor*).

Unele cuvinte nu se mai păstrează la Poiana în afara toponimiei, ca : *ărburi, mlăci, pripor, săliște...*

Cîteva toponime se lasă cu foarte mare greutate descifrate : *Bórbosul, Ghilghiu, Hándor, Tortîșoru, Vlășin...*

Din punctul de vedere al originii elementelor ce formează cele 235 de nume topice, situația este următoarea :

Considerîndu-se toate părțile de vorbire care întră în compoziția toponimelor, suma aceloră se ridică la cifra de 480. Din acestea, 58% sînt de origine latină, 26% de origine slavă, 7,5% de origine autohtonă, 3,3% de origine săsească, 2,6% de origine maghiară, 0,8% de origine ural-altaică și 1,6% nesigure ca origine.

Analizînd masa toponimică în compoziția ei nominală (enumerăm și adjectivele), situația se prezintă puțin schimbată. În adevăr, din numărul de 375 elemente toponimice, 47% sînt latinești, 32% slave, 10% autohtone, 4,3% săsești, 3,2% maghiare, 1% ural-altaice și 2% nesigure.

Dar în cele 375 de elemente toponimice mai sus pomenite, un mare număr sînt repetiții ale lor însele, ajungînd de la 2 pînă la 20 (cf. cuvîntul *părau*, de 20 de ori). S-a făcut și socoteala elementelor la puterea 1, și s-a ajuns la numărul de 215. Din acestea, 48,3% sînt de origine latină, 35,3% de origine slavă, 4,2% de origine autohtonă, 3,7% de origine săsească, 3,7% de origine maghiară, 1% ural-altaice și 3,2% nesigure.

O simplă comparație a datelor mai sus lasă să se vadă că marea majoritate a elementelor ce formează toponimele comunei Poiana e de origine latină. Cu cît eliminăm însă accesoriul (morfeme etc.), cu atît procentajul aceloră scade.

Elementele slave reprezintă aproximativ jumătate din elementele latine în masa topică generală; ele cresc simțitor când se iau în considerare elementele de bază, la puterea întâi.

Urmează cuvintele de origine autohtonă: a 8-a parte din cele latine, a 4-a din cele slave (respectiv, la puterea 1-a: a 10-a și a 9-a). Celelalte elemente: săsești, maghiare, incerte, sînt aproape neglijabile sub raportul aici în cauză.

IV

CONCLUZII

I. *Fenomene de limbă.* Dacă toponimia privește mai mult decît un domeniu de cercetări, parte integrantă a lingvisticii, ea o interesează pe aceasta în primul rînd.

În materie de fonetică, toponimia comunei Poiana urmează de aproape limba comună vorbită acolo. Forme precum: *Cărămán, Mláci, arhuri, tărceat*, nu ridică probleme generale, ci cer numai unele explicații speciale.

Morfologia prezintă cîteva cazuri interesante. S-au văzut astfel: formarea genitivului substantivelor masculine (-a) în -i (*Dealul Pridi*, cf. apoi: *al Mogi*) etc.; ca și dezințența -e, tot la genitiv, a unor substantive, feminine, care fac nominativul în -ă (*Părău lu Ciume, Valea lui Sclife*); apoi genitivul altor substantive feminine cu articolul proclitic masculin (*Groapa lu Gligoroaie, Dosu lu Stănoaie*); în sfîrșit, genitivele *lu Scurt, lu Săc*, la care se observă: întâi, că numele sînt niște adjective la origine, al doilea, că ele nu prezintă forma articulată, cum se constată aiurea în general (cf. *Scurtu, Micu* etc.); și apoi, că au articolul proclitic la genitiv (contrar formelor: *Țancu Onuțului, Guruieșu Hîndoreanului*).

La formarea cuvintelor, s-a arătat că derivarea face uz de un mare număr de sufixe, dintre care cele mai numeroase sînt cele diminutive.

Lexicul a lăsat și el să se vadă un număr de cuvinte rare sau locale; un alt număr de toponime, formate din apelative, care la Poiana au dispărut ca atare; și în sfîrșit alte trei, patru nume topice care ar putea să arunce o interesantă lumină asupra istoriei comunei (v. mai jos).

II. Dar toponimia nu interesează numai lingvistica în general, ci ea se pune și în serviciul altor discipline.

Cîteva toponime atestînd realități din domeniul faunei, pot interesa pe geograf: *Capra, Cerbu, Gruiu Lupului, Gruiu Vulturului*... Un număr de toponime, ce privesc spre trecut, au o valoare mai de grabă documentară, și pot atrage atenția cercetătorului științelor naturii, ca de pildă *Pipirig*, și *Bradul*, locuri unde, cu tot numele lor, nu se mai zărește un singur individ

din numitele specii. Pe aceeași linie documentară se situează și *Dealul Mlăcilor* și *Părău Iazului*, azi simple mărturii ale unor realități ce au fost cîndva.

Interesante pentru etnograf, dar tot pe plan istoric, pot fi *Plaiu* și *Vran'ița Oilor*, care arată locul pe unde își coborau ciobanii altă dată oile, de la munte spre cîmpie.

Staule(le) și *Stăuini(le)* atestă poposirea pentru o vreme mai îndelungată a tîrlelor de oi pe numitele locuri.

În sfîrșit, Pe *Șuri(le)*, pe hotar, unde nu se mai zărește azi nici cea mai mică înjghebare de adăpost, și *Su Grădini(le)* în sat, „stradă” unde abia se mai vede una sau două grădini, completează seria faptelor care azi vorbesc doar despre trecut.

III. Și istoria este interesată în mare grad la studiul toponimiei unei regiuni sau chiar al unei comune. Nu în zadar s-a numit toponimia și „istoria nescrisă” a unui popor. Și toponimia comunei Poiana prezintă cîteva date interesante.

Mai întîi: două toponime formate din apelative de origine latină: *Arina* și (Muchea cu) *Arburii*; apoi alte două toponime formate din apelative de origine slavă: (Dealul) *Mlăcilor* și *Prayîtu*.

S-a spus la locul său că aceste patru cuvinte au dispărut ca apelative la Poiana. *Arină* a cedat în fața slavului *nasip*. Logic, cuvîntul *nisip* a trebuit să învingă într-o vreme cînd influența slavă s-a exercitat în mod foarte puternic asupra limbii române. Or după veacul al XII-lea această influență trebuie a fi considerată din ce în ce mai redusă, dat fiind că după acest secol nu se mai poate vorbi de un popor slav pe teritoriul țării noastre⁹³. Aceasta ar însemna că toponimul *Arină* a trebuit să fi luat naștere la o vreme cînd apelativul avea o poziție foarte tare, așa dar în orice caz înainte de veacul al XII-lea, ceea ce ar vorbi — indirect — de vechimea relativ mare a comunei Poiana. Dar împotriva acestui raționament vorbesc Codicele Voronețian și mai ales Psaltirea Scheiană⁹⁴, care atestă acest cuvînt și în veacul al XVI-lea; și mai mult, anumite forme, vii pînă astăzi, în partea de nord ca și la estul țării, precum și la aromâni⁹⁵.

În această situație, mărturia lui *Arină* nu mai pare a fi concludentă sub raport istoric.

Un caz asemănător prezintă și cuvîntul *arbure*. Reprezentant românesc al lat. *arbor*, *-rem*, el a dăinuit în limba poporului veacuri de-a rîndul, alături de traco-dacul *copac*. Situația lui a trebuit să fie însă precară. Oricum, el încă se mai întîlnește, deși rar, în texte ardeleni din veacul al XVII-lea

⁹³ Cf. E. Petrovici, *Daco-Slava*, DR., X-2 (1941) p. 233—277; *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, Transilvania, an. 73, (1942), p. 149—156; *Continuitatea daco-română și slavii*, Transilvania, an. 73 (1942), p. 864—876; *Dovezile filologice ale continuității*, Transilvania, an. 74 (1943), p. 7—13; etc.

⁹⁴ V. DA sub v. *arină*.

⁹⁵ DA și S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 212 și harta 17.

(v. DA. s.v.)⁹⁶. Secolul al XVII-lea e un timp prea recent pentru mărturiile, istorice, pe care le-am fi aşteptat noi de la cuvîntul *arbure* în cazul dat.

Toponimele *Mlaci* şi *Prayîţ* au trebuit să fi fost date şi ele într-o vreme cînd influenţa slavă era puternică. Tot înainte de veacul al XII-lea deci, şi poate chiar de slavi. Însă lucrurile s-au putut întîmpla şi altfel. Cuvintele *mlacă* şi *pravăţ* aduse de slavi, au făcut parte — şi de altfel regional ele mai fac şi astăzi (v. dicţionarele) — din fondul viu al limbii române. Ca atare, ele au putut fi date ca nume unor locuri şi de români. Ceea ce înseamnă că nici aceste două toponime nu pot servi ca material istoriei.

Alta e situaţia numelor topice *Gruiu Turcilor* şi *Săliştior*.

Gruiu Turcilor e un deal deasupra satului, spre sud-vest, deci înspre munţi. Pe acest grui au apărut cîndva turci, în vreuna din incursiunile lor; poate şi-au aşezat şi corturi acolo, la înălţime, de unde puteau supraveghea satul. Nu este o simplă ipoteză. Un *Dealul Turcilor* în comuna Galeş, la vreo 12—15 km est de Poiana atestă şi el trecerea turcilor pe aceste meleaguri. Ar fi zadarnic însă, şi chiar temerar, să încercăm a fixa în timp naşterea acestui toponim, dată fiind aşezarea comunei Poiana expusă deselor „descălecări“ turceşti pe povişul nordic al Carpaţilor. Cu toate acestea, numele topic în chestiune nu reflectă mai puţin o realitate istorică.

Oarecum opuşi, ca aşezare, *Gruifului Turcilor*, sînt „*Săliştiorii*“ („*In Săliştiori*“, „*La Cruce-n Săliştiori*“). În adevăr, locul denumit de acest toponim se află la nord-est, între comunele Poiana şi Dobîrca. Numele topic arată că în acest loc au fost cîndva aşezări omeneşti. Tradiţia vine şi confirmă acest fapt. Aşezările au fost ale românilor izgoniţi de saşi, din Dobîrcea. Dar se vede că şi aci prezenţa românilor era supărătoare pentru liniştea saşilor, căci pînă la urmă „vetrele“ au fost părăsite (dacă ele n-au fost distruse de saşii înşişi, — vezi cazul fostului sat Albele, lângă Miercurea, din care n-a rămas nici urmă de aşezare omenească). Ce s-au făcut românii izgoniţi? Probabil s-au retras mai spre sud, mai spre munţi, unde vor fi dat de aşezările care cu timpul au devenit Poiana de astăzi.

Dar de cît toate toponimele mai sus discutate mai interesante sînt numele topice *Cărămán*, *Ghilghiu*, *Hándor*.

S-a arătat la capitolul *Toponimele comunei Poiana* sensul ca şi răspîndirea cuvîntului *Cărăman*. Originea lui — s-a văzut tot acolo — e uraloaltaică. Dar cum a ajuns acest nume la Poiana? Să admitem că locul şi-a luat numele de la o persoană — *Cărăman* — proprietarul lui. Cine a fost acest Cărăman? Să enumerăm toate ipotezele posibile: poate un vechi turanic — un peceneg sau un cuman; un turc rămas de gloatele în trecere prin regiune şi care a prins rădăcini în sat apoi; un cioban, tot turc, venit

⁹⁶ Forma *arbore* e o actualizare literară a vechiului *arbure*.

de prin Dobrogea cu stăpînii săi la Poiana; (un... bulgar? Cf. *Jahresbericht d. Inst. f. Rum. Sprache*, XXVI—XXIX, p. 168).

Singur, numele topic Cărăman nu ne poate spune nimic sigur deci; dar poate coroborat cu alte două, trei nume, de același gen, el și-ar redobîndi semnificația — istorică? — reală.

Și toponimul *Ghilghiu* ne îndreaptă tot spre lexicul uralo-altaic. Dar aici problemele care se pun sînt și mai greu de rezolvat decît în cazul lui *Cărăman* (v. pp. 16—18). Am considerat că *Ghilghiu* provine dintr-un apelativ, care în forma dată de toponim nu e cunoscut însă de nici un dicționar românesc⁹⁷. Ar fi cu putință ca respectivul apelativ nici să nu fi făcut parte niciodată din lexicul românesc. Aceasta ar însemna că numele topic a trebuit să fie dat de o populație străină decît cea românească, care însă a trebuit să trăiască pe locurile Poienii de azi, și care, dată fiind originea cuvîntului, nu putea fi decît una turcă ori una mai veche, pecenego-cumană. Rămîne însă de văzut dacă asemenea populații au trăit sau dacă măcar au putut să trăiască la ceea ce e azi Poiana-Sibiului.

Și originea numelui topic *Handor* s-a studiat la capitolul *Toponimele comunei Poiana* (pag. 34—35). Și s-a constatat tot acolo existența a două, trei nume de persoană asemănătoare: *Hând*, *Handa*, *Handrea*, dar a nici unei forme în -or; de altfel antroponomia românească populară, nu cunoaște nici altfel de nume în -or. Un *Sandor* ung. a devenit în rom. *Sandru*; un *Handor* — n. de pers. — ar fi devenit *Hândru*. De aceea am înclinat spre explicația *Handor* < *Handorj*.

Toponimul *Handorj* — un sat în fosta Tîrnava Mică — a fost explicat de N. Drăganu ca fiind format din *Hun*, *Han*=Cuman și *Dorf*=sat, *Handorj* însemnînd deci „Satul Cumanilor”⁹⁸.

Handor-ul de la Poiana poate fi și el tot un *Handorj*. Dar pentru ca explicația dată numelui satului de pe Tîrnave să fie valabilă și pentru *Handor*-ul de la Poiana, se cer neapărat două condiții: 1) ca trecerea cumanilor prin aceste locuri să fi fost semnalată, ori măcar ca să fi fost cu putință, și 2) să existe sași în imediata apropiere a Poienii, care să fi denumit cartierul în chestiune cu un cuvînt din limba lor.

Pecenegii și Cumanii au fost, precum se știe, popoare înrudite. Cumanii au venit după pecenegi, și ei s-au așezat în Moldova și în Muntenia. De aci, împreună cu rămășițe de cete pecenege au făcut incursiuni în Transilvania începînd cu decada a 8-a a veacului al XII-lea⁹⁹). Ei s-au stabilit chiar în Carpații Meridionali. Pe undă au trecut au lăsat urme, numiri topice, ca de pildă un *Comănești* între altele în Romanși și Gorj; o *Comana de Sus* și o *Comana de Jos*, sate în Făgăraș; apoi un munte *Coman* la hotarul

⁹⁷ Un *Ghilghiu* — tot nume topic altfel — nu ne lămurește mai mult în materia dată. Întîi, pentru că nu știm ce se ascunde, din punct de vedere semantic, sub această formă, și apoi pentru că nici nu e sigur că între *Ghilghiu* și *Ghilghiu* e în adevăr o legătură.

⁹⁸ Reamintim aici pe *Hedndref*-ul din Năsăud, căruia românii îi spun nici mai mult nici mai puțin decît *Beșineul*.

dintre fostele județe Hunedoara și Alba¹⁰⁰, — ca să nu vorbim decât de regiunile din „jurul” Poienii. Să mai adăogăm la acestea și elemente din domeniul antroponimiei precum: „Cnezul” *Komán* din districtul Hațeg; un alt *Coman* supus al Sibienilor¹⁰¹, apoi mai aproape de Poiana, judele *Coman* Domșa la Săliște (1570)¹⁰², în sfârșit numele de persoană existente pînă azi: *Coman* și *Comănel* la Pod, *Comănici* la Poiana¹⁰³.

De pe versantul sud al Capaților pare natural să se creadă că pecenegocumanii au trecut în Transilvania pe văile mari ale fiurilor, ca Valea Oltului, de pildă. Iată însă un vîrf, *Beșinăul* (1963 m) (cf. ung. *Besenyő* — lat. *Bissenî* „Pecenegi”), în plini munții Sibiului; și mai mult, un deal, la Jina, deci aproape de tot de Poiana, *Beșinău*¹⁰⁴. Este evident atunci că pecenegocumanii au atins locurile unde se află azi Poiana, cu al ei *Handor*¹⁰⁵.

Ar mai rămîne atunci problema aspectului german, respectiv săsesc, al toponimului, care de fapt în situația dată nu e o problemă. Căci dacă Poiana e mărginită la răsărit și apus de sate românești: Rod și Săliște pe de o parte, Jina pe de alta, în schimb la nord, spre cîmpie, ea are în față satele Gîrbova, Dobîrca și Apold, sate cu numeroasă populație săsescă, și la o distanță relativ mică de Poiana: 8—12 km. Or, cine alții decât locuitorii acestor sate au trebuit să boteze așezarea vecinilor lor de la sud, cu numele etnic al aceloră: *Handorſ*, devenit apoi românescul *Handor*.

Privite lucrurile teoretic poate să pară, desigur, curios că o populație exclusiv românească și-a însușit un nume dat de sașii din altă parte. Concret, lucrurile sînt ceva mai complexe. În primul rînd comuna e exclusiv românească abia *astăzi*; cîți români vor fi fost însă acum cîteva veacuri acolo, și ce formă putea să aibă satul în acea vreme?!

Alături de pecenegocumani au trăit desigur și români pe locurile actualei comune. S-a văzut că toponimul *Vlașin* indică, în cel mai rău caz, un nume de persoană sau de familie: *Vlaha*, purtat, evident, de niște vlahi, poate că nu tocmai numeroși. S-a arătat însă că mai la nord de comuna actuală o vatră de sat: *Săliștiorii*, a fost părăsită de locuitorii ei care au

⁹⁹ Cf. N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV*..., p. 529, nota 1, și I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, c. II: *Fuer Geographie von Comanien*, p. 13—15 și c. III: *Über die Einfälle der Cuni in Ungarn*, (1071—1091), p. 35—47.

¹⁰⁰ N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV*, p. 530.

¹⁰¹ Idem, *ibidem*, p. 529.

¹⁰² I. Lupas, *Cîteva pagini din trecutul comunei Săliște*, p. 7. A se nota funcția de prenume, aici, a lui *Coman*; D. St. Petruțiu, bibliotecar-șef la Biblioteca Universității din Cluj, și care e originar din Săliște, ne spune că numele *Coman* și *Comana* ca prenume au fost frecvente la Săliște pînă nu de mult. Faptul e foarte important, căci în timp ce obișnuitele prenume românești erau luate din calendarul creștin și mereu sprijinite de biserică, (prin sărbătorile diferiților sfinți), *Coman* și *Comana*, lipsite de orice ajutor din afară, au trebuit să reziste prin propriile lor puteri. Și dacă au putut-o face, a fost probabil și pentru că ele au desemnat pe urmași de-ai cumanilor.

¹⁰³ Amintim și pe un *Coman* ctitor al școlii din *Vadu* (Poiana).

¹⁰⁴ Șandru-Brînzeu, o.c., p. 28.

suit mai spre munte, în Poiana actuală, pentru a îngroșa numărul de români existent pînă atunci.

S-a mai spus altfel că o părere curentă la Poiana e că din populația comunei abia o pătrime sînt băștinași, restul de trei-pătrimi fiind veniți de-a lungul timpului de prin alte părți. Aceasta arată că populația comunei a putut să nu fie de la început „exclusiv românească”.

Cît privește forma pe care o putea avea satul la începuturile sale, reamintim cele spuse în notă la p. 25. El trebuie să fi fost niște aglomerări formate din colibe, grupate desigur pe criterii de limbă: pecenegi și cumani de o parte, vlahi de alta, și desigur, slavi. Așadar la început, actualul sat cunoștea o populație foarte diferită ca origine etnică, în care nu se poate spune deloc sigur ce elemente predominau numeric.

Astfel că nu ni se pare deloc curios ca un nume ca *Handor*, dat de sași, și poate dus sus, la Poiana, între alții mai ales de românii fugiți din satele unde stăpîneau sașii, să se fi împămîntenit în sat și apoi să fi fost transmis din generație în generație, păstrîndu-se însă mereu sentimentul caracterului străin al acestui nume, cum o arată deosebirea fonetică deja relevată: *Handor* (cu -a) pe de o parte, *Hindorean* (cu i) pe de alta.

În această situație, nu e natural ca și numele topice *Cărăman* și *Ghilghiu*, asupra originii cărora stăruia mai sus îndoiala, să le considerăm posibil pecenegi-cumane? ¹⁰⁶

Privitor la vechimea acestor nume topice să mai facem o precizare, două.

Se afirmă că sașii au fost aduși de regele maghiar Géza II., pe la jumătatea veacului al XII-lea (între 1141—1161) în Transilvania, pentru a cultiva pămînturile și a-i apăra hotarul ¹⁰⁷. Cît privește pe cumani, aceștia pâr să fie dispărut cu totul, asimilați, la începutul secolului al XIV-lea ¹⁰⁸. Aceasta înseamnă că numele topic *Handor* s-a putut naște cel mai tîrziu la sfîrșitul secolului al XIII-lea, cînd încă se mai putea vorbi dar de cumani; ceea ce coboară vechimea satului de azi, Poiana, cel puțin pînă pe la o mie două sute și, ca să ne exprimăm în ani.

¹⁰⁵ Săpături făcute în vara anului 1960 la Tilișca, la 16 km de Poiana, au scos la iveală o importantă cetate dacică, anterioară vremii lui Decebal. Aceasta lasă să se vadă vechimea așezărilor omenești în regiunea din care face parte și Poiana, și în același timp și faptul că ne aflăm la o răscruce de drumuri, pe unde au trăit, mai mult ori mai puțin timp: vechi daci (Tilișca), apoi romîni; slavi (Gîrbova), cumani (Poiana și... Săliște) și în cele din urmă sași (Apold, Dobîrca).

¹⁰⁶ În sensul acesta, v., pentru *Cărăman*, C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, I. p. 305—306; I. Conea — I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie péché-négue-comane de la plaine roumaine du bas-Danube, Contributions onomastiques*, p. 154 și 158.

¹⁰⁷ Un număr de cetăți din Evul Mediu, la Rășinari, Orlat și chiar la Gîrbova, lîngă Poiana, atestă acest lucru.

¹⁰⁸ Cf. A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, p. 122—123, apud N. Drăganu, o.c., p. 514.

LISTA LUCRARILOR CITATE

- Academia Română: *Dicționarul limbii române*, București, 1913 și urm.
- Bianchi, T. X.: *Dictionnaire français-turc*, Paris, 1843.
- Bogrea V.: *Sfinții medici în graiul și folklorul românesc*, DR. IV — 1 (1924).
- Candrea I. A., Adamescu Gh.: *Dicționarul enciclopedic ilustrat. Cartea Românească*, București, 1931.
- Candrea I. A., Densusianu O., Speranția Th. D.: *Graiul nostru*, I—II, București, 1906—1908.
- Capidan Th.: *Toponymie macédo-roumaine*, rev. Langue et Littérature, III, nr. 1—2 (1946).
- *Clopotiva, un sat din Hațeg*, București, 1940.
- Codin: *O samă de cuvinte din Muscel* (ap. V. Bogrea, v. supra).
- Creangă I.: *Amintiri din copilărie*, Editura de Stat, București, 1955.
- Densusianu O.: *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
- Densusianu O.: *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, București, 1898.
- Diran Kelekian: *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1911.
- *Documente privind Istoria Românilor*. b) Țara Românească, v. XIII—XVI. Indicele numelor de locuri. București, 1956.
- Dragomir S.: *Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, vol. I—II, Sibiu, 1920—1930.
- Drăganu N.: *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933.
- Drăganu N.: S. Pușcariu, *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels* recenzie, DR. IX, pp. 287—304.
- Drăganu: *Toponimie și Istorie*, Cluj, 1928.
- Giuglea G.: *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*, București, 1944.
- Janitsek E.: *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuți*, C.L. IX, 1, 1964.
- Heuser-Şevket: *Türkisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1942.
- Jordan I.: *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952.
- Jordan I.: *Rumänische Toponomastik*, I—III, Bon-Leipzig, 1924—1926.
- Iorga N., Hurmuzaki E.: *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1887.
- *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, XXVI—XXIX.
- Kisch G.: *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, Temesvar, 1928.
- Knieszsa I.: *Magyarország Helynevei* (în: Deér I.-Galdi L.: *Magyarok és Románok*, Budapest 1943).
- Kúun G.: *Codex Cumanicus*, Budapestini, 1880 (ap. Săineanu, *Influența...*)
- Leskien A.: *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, Heidelberg, 1909.
- Lupaș I.: *Cîteva pagini din trecutul comunei Săliște*, Sibiu, 1903.
- Martinovici C., Istrati N.: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului...*, Cluj, 1921.
- Mihailă G.: *Imprumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.

- Oprescu A.: *Din toponimia Olteniei*, Arhivele Olteniei, III (1924).
- Pașca Șt.: *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
- Păcală V.: *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
- Petrovici E.: *Continuitatea daco-română și slavii*, rev. Transilvania, 73 (1942).
- Petrovici E.: *Dacă-slava*, DR., X-2 (1941).
- Petrovici E.: *Dovezile filologice ale continuității*, rev. Transilvania, 74 (1943).
- Petrovici E.: *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, rev. Transilvania, 73 (1942).
- Pușcariu S.: *Limba română*, I, București, 1940.
- Pușcariu S.: *Studii istro-române* (în colaborare), București, 1926.
- Pușcariu S.: *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels*, Z.R.Ph. LVII, pp. 240—274.
- *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt im Siebenbürgen*, I—VII, Kronstadt, 1886—1918.
- Radloff W.: *Versuch eines Wörterbuches der Türkdiaklekte*, St. Petersburg, 1893—1911.
- Redhouse S.: *Turkish Dictionary*, London, 1880.
- Sacerdoteanu A.: *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris, 1930 (ap. N. Drăganu, *Românii...*).
- Săineanu L.: *Dicționar universal al limbii române*, București, 1945.
- Săineanu L.: *Influența orientală asupra limbii și literaturii române*, I—II, București, 1900.
- Șandru D., Brînzeu F.: *Printre siobanii din Jina*, București, 1934.
- Teutsch G. D.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, I, Hermannstadt, 1925.
- Tiktin H.: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895—1925.
- Vondrak W.: *Vergleichende slavische Grammatik*, I—II, Göttingen, 1906—1908.
- Vilsan Gh.-Giuglea Gh.: *Românii din Serbia*, București, 1911.
- Vuia R.: *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, București, 1937.
- Zagorît G.: *O hartă cu 800 de numiri de locuri din Peninsula Balcanică*, Ploiești, 1938.
- Youssouff R.: *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1888.

INDICE ALFABETIC

I. NUME TOPICE

Apolzăl, 33.	Chitigaia, 19.
Arină (C), 15, 34, 36.	Ciuha, 23.
Ârșițale, 18, 28.	Coastă (Pe) (C-H)-3, 12.
Baba, 24.	Coasta cu Măstacinii, 12, 13, 32, 33.
Babele, 24.	Coasta Morii, 12, 33.
Bărcuț (In), 18.	Coasta Radii (C-H)-2, 12, 32.
Birlogu, 19.	Cocostircu, 19.
Bórbosu, 27, 34.	Cosoarale, 17.
Bradu, 15, 18, 33, 35.	Cot (C)-4, 21.
Brădui, 33.	Crucea-n Săliștióri, 21, 33.
Brjdea, 23.	Cufundoasa, 30, 33.
Buciumaș, 18, 30.	Curătură (Pe) (C), 23.
Calea Cufundoasă, 21, 33.	Curechile de la Tău, 17.
Calea Fintinii (C), 21, 33.	Curechile de la Vadu, 17, 33.
Capra, 19, 35.	Curechile din Capu Dealului, 17.
Capu Arinii (C), 15.	Curechile din Cărbunășe, 17.
Capu Dealului (C), 10, 12, 32.	Deal (Pe) (C), 10, 12.
Capu Hándorului (C), 33.	Dealul Dosului, 12.
Capu Satului (C), 15.	Dealul Mlăcilor, 12, 17, 36.
Capu Vlășinului (C), 32.	Dealul Pridi, 12, 32, 35.
Căcători, 19.	Delnița din Capu Dealului, 23.
Cărămán, 24, 28, 34, 35, 37.	Delnița din Deal, 23.
Cărămánél, 24.	Delnița din Vadu, 23.
Cărăn'izi, 23.	Dosu, 15.
Cărbunășe, 23, 33.	Dosu-lu Stănoaie (C), 15, 32, 34, 35.
Căsoaia, 20, 33.	Drumu Jidanului, 15, 21.
Cirnu (C), 10, 21.	Dumbrăyi, 18, 29.
Cită Arină (C), 15, 33.	Dumbrăyiță, 10, 18.
Cerbu, 19, 35.	După Besărecă (C), 15, 33.
Cernățicu, 14, 33.	După Deal, 15.
Chetriceaua, 15, 29, 33.	După Față, 15.
Chetriș (La-) (C), 15.	După Țărini (C), 10, 15, 20, 24.
Chilie (La-) (C), 21.	Fățuica, 16, 33.
	Fintina lu Bășcău, 21, 32.

- Fîntîna Satului (C), 21.
 Fruntea Neagră, 12, 33.
 Gaura Ursului, 19, 32.
 Găinușe (In), 24, 33.
 Gălëndre, 19, 29.
 Gărduréle (C), 20, 34.
 Ghergheléu, 24.
 Ghilghiu (C), 10, 14, 34, 37, 38.
 Ghilghiuț (C), 10.
 Godirlău Nistrii (C), 21.
 Gorîni (In), 18.
 Greucioară (C), 12, 33.
 Groapa, 12.
 Groapa a Doaua, a Trîia, 12, 33.
 Groapa de lingă Gard, 12.
 Groapa ȧa Mare, 12.
 Groapa lu Gligoroaie, 12, 32, 35.
 Groapa lu Văsălie, 12, 32.
 Gruiu Crucii, 12, 32.
 Gruiu lu Văsălie, 12.
 Gruiu Lupului, 12, 19, 33, 35.
 Gruiu Mare, 12, 33.
 Gruiu Turcilor, 12, 32, 34, 37.
 Gruiu Vițăilor, 12, 19.
 Gruiu Vulturului, 12, 19, 35.
 Gura Purcelului, 15, 19.
 Gurueceán, -ene, 13, 33.
 Guruiet (C), 13, 28, 33.
 Guruietăl (C), 33.
 Guruietu Babii, 13.
 Guruietu Hindoreánului, 13, 35.
 Guruietu lu Săc, 13, 32.
 Guruietu lu Scurt, 13, 32.
 Guruietu lu Stan, 13, 33.
 Guruietu lu Zóice, 13.
 Guruietu Neveștii, 13.
 Hándor (Pe) (C), 10, 25, 29, 34, 37, 38, 40.
 Hándoru de Jos (C), 25.
 Handoru de Sus (C), 25, 33.
 Hilmuri (In), 23.
 Holúmburi, 23.
 Hudiciór (-oară) (C), 22, 30.
 Húdiță (C), 22, 30.
 Hudița lu N'ihúț (C), 22, 32.
 Húlă (Pe) (C), 22.
 Hurlóiu (C)-2, 22.
 Iazu, 16.
 Iezuínă, 19, 29.
 Intră Părăuță, 16, 33.
 Intră Stîlpi, 16, 21.
 Intră Văli, 16.
 Lăcuț (Pe), 16, 17, 33.
 Luncă, 10, 17.
 Măgură, 13.
 Mlácile, 16, 17, 28, 34, 35, 36.
 Muchea Apolzăului, 13, 32.
 Muchea Bărcului, 13, 18.
 Muchea cu Arburii, 13, 29, 32, 33, 36.
 Muchea Fatzei (C.F.), 13.
 Muchea Fățanii, 13, 32.
 Muchea lu Ban, 13.
 Muchea lu Găinușe, 13, 32.
 Muchea lu Roate, 13, 32.
 Muchea lu Păiș, 13, 32.
 Muchea lu Săpóiu, 13, 32.
 Muchea lu Stóghiban, 13.
 Padină (In), 13.
 Padina Arinii, 13.
 Padina Caprii, 13.
 Padina Căsoaii, 13.
 Padina Hoților, 13, 23.
 Padina Inelelor, 13.
 Padina Pipirigului, 13, 18, 35.
 Padina Urzícii, 13, 18, 33.
 Părău (Pe), 17, 34.
 Părău Apolzălului, 17.
 Părău Bărcului (C), 17.
 Părău Blidariului, 12, 17.
 Părău Cîrnului, 17.
 Părău Clóților, 17, 18.
 Părău Cosoarălor, 17.
 Părău Iazului, 16, 17, 36.
 Părău iel Mare, 16, 17.
 Părău Iezuinii, 17, 32.
 Părău lu Ban, 16, 17.
 Părău lu Ciúme, 35.
 Părău lu Găinușe, 17.

Părau lu Sclife, 17.
 Părau Negru, 17.
 Părau Pescăriei, 17.
 Părau Pîrciului, 17, 19.
 Părau Prayițului, 17.
 Părau Școlii, 17, 21.
 Pescărie (La), 19, 33.
 Plaiu Oilor, 19, 22, 35.
 Pléșița, 18, 28.
 Plopu, 18, 33.
 Poduri (La), 22.
 Poiana, 9, 10, 11, 16.
 Póita lu Alboaie, 16, 28, 33.
 Póita N'iclii, 16, 28, 32, 34.
 Potecu pe Fața Goală (C), 22, 33.
 Potecu Sin'inii, 22, 32.
 Práyițu, 22, 34, 36.
 Priponu, 13, 28, 34.
 Progadie (C), 21.
 Purcărețu, -eață, 19, 29, 30.
 Purcel (Pe), 19, 33.
 Putrădu, 18.

Roată, -e (In), 26.
 Róta (C.F.), 26.
 Rozor (C), 13.

Săliștiór(i), 21, 30, 34, 37, 39.
 Scaunu, 14.
 Scaune (In), 14.
 Sclifă (Pe), 26, 34.
 Staule, 19, 36.
 Stăuini, 19, 33, 36.
 Stogu, 23.
 Su Deal, 16.
 Su Doscene, 16.
 Su Dumbrăyi, 16.
 Su Gard (C)-2, 16, 33.
 Su Grădini (C)-2, 16, 23, 36.
 Su Guruiet (C), 16.
 Su Progadie (C), 16.
 Su Stăuini, 16.
 Su Zăpodie, 16.
 Școala-n Deal (La), 21.

Șipotu de după Deal, 21.
 Șipotu din Cîrnu (C), 21.
 Șipotu din Sălci, 21.
 Șipotu din Valea lu Páte (C), 21.
 Șipotul lu Mecán, 21.
 Șipotu lu Sînchetru, 21, 32.
 Șuri (Pe), 21, 36.

Tablă (Pe), 14.
 Tărceatu, 15, 29.
 Tău (La), 16, 17.
 Tortișor (In), 18, 33, 34.
 Turcișor, 18.
 Treptele, 14.
 Tutureasa, 27, 33, 34.
 Țanc (In), 15.
 Țancuri (La), 15.
 Țancu Chîrcii, 15, 32.
 Țancu Onuțului, 15, 32, 35.
 Țicu Vîrtópului, 14.

Ulița Țiganilor, 22, 32, 34.
 Ulița Vlășinilor, 30.
 Urzicariu, 18, 33.

Vadu (C), 14.
 Vale (Pe) (C), 17.
 Vale-n Sus (Pe) (C), 17.
 Valea Arinii (C), 16, 17.
 Valea Cosoarălor, 17.
 Valea Dosului, 17.
 Valea lu Bú cure, 17.
 Valea lu Pate (C), 16, 17.
 Valea lu Sclife, 17, 35.
 Valea Mare, 10, 16, 17.
 Valea Radii (C), 10, 17.
 Vălița (C), 17.
 Vîrtop (Pe), 14, 30.
 Vîrvu Bradului, 14.
 Vîrvu Măguri, 14.
 Vîrcu Tufelor, 14.
 Vlășin (Pe), 26, 30, 34, 39.
 Vlașinu de Jos (C), 26, 33.
 Vlașinu de Sus (C), 26.

Vóicurile, 27.
 Vran'îta la Calea Cufundoasă, 21.

Vran'îta Oilor, 19, 36.
 Vran'îta-n Roate, 31.

Zăpódie, 16, 34.

II. NUME DE PERSOANĂ

A) In toponimie

1. Nume : de familie (și prenume)

Ban, 27.
 Băscău, 27.
 Bú cure, 27, 31.
 Cărămán, 24.
 Cărămănel, 24.
 Chirca, 27.
 Ciume, 27, 31.
 Fățana, 27, 30, 33.
 Găinușe, 27, 34.
 Gligoroaie, 27, 31.
 Hîndorean, 27, 29, 32, 33.
 Mecán, 27.
 N'íhuț, 27, 29.
 Nistrea, 27.
 Onuț, 27.
 Pâte, 27.
 Păiș, 27, 33.
 Prida, 27, 29, 30.
 Rada, 27, 30.
 Roate, 27, 31, 34.
 Săc, 27, 32, 35.
 Săpoi, 27, 33, 34.
 Scurt, 27, 32, 35.
 Sîn'ina, 27, 30.
 Ștan, 27.
 Stănoaie, 27, 31.

Stóghiban, 13.

Văsălie, 27.

Vlășin, 10.

Zóice, 27.

B) In afara toponimiei

1 Nume de familie

Ban, 32.
 Branga, 31.
 Măniț, 32.
 Moga, 31, 35.
 Muntean, 32.
 Pîrciu, 19.
 Șerb, 32.

2. Porecle

Berbeliu, 25.
 Buca, 31.
 Buculícea, 31.
 Comănici, 39.
 Flocea, 31.
 Prăyițan, 22.
 Rădulea, 31.

3) Prenume

Anuță, 31.
 Dochie, 31.
 Ioană, 31.
 Mărină, 31.

III. NUME DE POPOARE

In toponimia Poienii

Turci, 12, 32, 34, 37.

Țigani, 23, 32, 34, 35.

ТОПОНИМИКА ДЕРЕВНИ ПОЯНА-СИБИУЛУИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Работа посвящена изучению топонимики горной деревни Пояна-Сибилуй. После краткого введения, в котором приводятся данные о деревне и её жителях, автор рассматривает топонимические названия, связанные с указанной местностью, которые сгруппированы в зависимости от факторов, лежащих в их основе: формы рельефа, вода, растительный и животный мир и, наконец, человек. В работе сделана попытка объяснить топонимические названия с менее прозрачным значением.

Проводится также лингвистический анализ этих названий с фонетической, морфологической, синтаксической и лексической точек зрения.

В заключении выделяются факты, которые представляют особый интерес как с точки зрения лингвистики, так и с точки зрения географии, естествознания и истории.

В конце работы дана библиография и список рассмотренных топонимов.

LA TOPONYMIE DE POIANA-SIBIULUI

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, on s'occupe de la toponymie d'une commune de montagne: Poiana-Sibiului (Transylvanie). Après une succincte présentation géographique et historique de la commune même, l'auteur en étudie les toponymes, groupés d'après les facteurs (relief, eaux, flore, faune...) auxquels les réalités nommées appartiennent; on s'arrête surtout sur les toponymes dont le sens, et parfois la forme, sont quelque peu obscurs. On procède ensuite à l'étude linguistique (phonétique, morphologie, syntaxe...) des noms des lieux en question. Dans les Conclusions, on relève les faits les plus caractéristiques au point de vue linguistique, géographique et surtout historique. La bibliographie est suivie d'un index des toponymes de la commune de Poiana-Sibiului.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL ELEMENTELOR GERMANE ÎN LEXICUL GRAIURILOR POPULARE ROMÂNEȘTI

DE

ȘTEFAN BINDER

III

Denumiri de obiecte casnice, de bucatărie, de alimente, băuturi,
coloniale etc.

Condițiile istorice prin care au trecut provinciile Transilvania, Banatul și Bucovina, aflate vremelnice sub stăpânire austro-maghiară, au determinat în aceste regiuni ale țării noastre, după cum am arătat într-un studiu anterior¹, conviețuirea seculară a poporului român cu o populație germană, adusă din aproape toate regiunile Germaniei, colonizată în mijlocul populației băștinase: cu sașii, din sec. al 12-lea², cu germanii din Banat și Bucovina, din sec. al 18-lea³. Această conviețuire explică prezența unor elemente germane destul de numeroase în graiurile românești din aceste regiuni, ținându-se seama de faptul că acești coloniști, datorită anumitor privilegii și a spiritului gospodăresc foarte dezvoltat, au reușit să înjghebeze gospodăriile bine organizate din punct de vedere economic. Astăzi, folosirea cuvintelor de origine germană sau săsească este limitată, devine din ce în ce mai rară; aceste cuvinte s-au învechit și sînt pe cale de dispariție.

În cele ce urmează voi căuta să explic unele împrumuturi din limba germană sau săsească privind denumirea unor **obiecte casnice**. Ele nu figurează ca atare în lucrările lexicografice sau, dacă figurează, originea lor nu este încă lămurită în mod satisfăcător^{3a}.

¹ Șt. Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești* în *Analele Universității din Timișoara*, Seria Științe filologice, vol. III (1965), p. 103—121, și vol. IV (1966), p. 221—245.

² *Istoria României*, II, Edit. Academiei R.P.R., București 1962, p. 76 ș.u.

³ R. F. Ka indl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, III, Gotha 1911, Fr. A. Perthes AG, p. 240 ș.u., 371 ș.u.

^{3a} Asupra problemelor ce ridică un studiu stratografic al împrumuturilor din dialectele săsești pe de o parte, din cele „șvăbești”, austro-germane și germane moderne pe de altă parte a atras atenția V. Arvinte în studiul său *Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române* publicat în „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, Iași, Academia R.S. România, tom. XVI, 1965, p. 97—103, și în „Revue Roumaine de linguistique”, X, 1965, 1—3, p. 127—132.

barélcă ⁴ s.f. „vas de lemn de circa 2 litri în care se ține rachiu” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava) cu variantele *balercă*, *balorcă* ⁵ (Valea Hațegului), din germ. *Barrel* (engl.) „butoiaș” (*Österreichisches Wörterbuch*, Wien 1951), cu sufixul *-că*.

bătic ⁶ s. „căldare mică” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), cu varianta *băgic* ⁷ (sat. Cireșa, raion. Caransebeș, reg. Banat), din germ. *Bot-tich* „putină”. Aceeași origine are varianta *botic* ⁸, *(-uri)* s.n. „vas de lemn cu o capacitate de aproximativ 25 litri, în care curge țiuca din cazan în timpul fabricării” (sat. Cîmpofeni, raion. Tirgu Jiu, reg. Oltenia). Cf. și sensul indicat de J. und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854 ș.u., sub *Bottich* „ein grosses Holzfass, zumal in Brauereien” (butoi mare de lemn, în deosebi în fabrici de bere). Substantivul *botică* ⁹, *(-ce)* „doniță, cofă” (Transilvania) poate fi o variantă a substantivului *botic* sau derivat cu sufixul *-ică* din *botă* ¹⁰ s.f., idem (Transilvania), care de asemenea poate fi apropiat de germ. *Botte* (*Butte*) „ciubăr” (J. und W. Grimm, lucr. cit.).

bîpcă ¹¹, *(-ci)* s.f. „tub de lemn prevăzut cu un ghivent, pentru scosul berei din butoi” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din austro-germ. *Pipe* „cana” (*Österreichisches Wörterbuch*); F. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957, cu sufixul *-că*. Derivat este verbul *a bîpcai* ¹² 1. „a slobozi berea din butoi cu bîpca”, 2. „a bate bîpca în locul dopului în vederea slobozirii berei” (în comunele susmenționate).

bleáh ¹², *(-uri)* s.n. 1. „tablă (pentru acoperit casa)”; 2. „vas de tablă”; 3. „bidon pentru lapte”; 4. „cană pentru băut apă”; 5. „tavă de copt”; 6. „cutie metalică”; 7. „capătul exterior al plitei făcut din tablă”; 8. „fărăș, lopată de gunoi” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți; com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava; com. Borșa, raion. Vișeu, reg. Maramureș), din săs. de nord *blaih* „tablă, obiecte confecționate din tablă” (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin, Leipzig, Strassburg, 1908—1928; Fr. Krauss, lucr. cit.). Cf. *DA*, *DRGT*, *CADE*, *Dicț. Scriban și DM. Dicț. Scriban* semnalează pentru Nordul țării și *hleab* (prin metateză).

⁴ Lex. reg., p. 98

⁵ A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român*, Blaj 1899.

⁶ S. Dănilă, *Graiul din comuna Belinț*. Lucrare de diplomă. Universitatea din Timișoara 1966, p. 72.

⁷ Lucian Costin, *Graiul bănațean*. Cartea Românească, Timișoara 1926, p. 58

⁸ LR 1962/3, p. 261

⁹ CADE

¹⁰ Ibidem

¹¹ Lex. reg., p. 98

¹² Ibidem; Glos. reg.; LR 1962/6, p. 407

Variantele *bleu*¹³ (com. Deda, raion. Toplița, reg. Mureș-Autonomă Maghiară), *bleáu*¹⁴ (com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava), *pleu*¹⁵ (com. Belinț, raion. Lugoj; com. Grădinari, raion. Oravița; raion. Timișoara, reg. Banat), *blev*, *plev*, *blef*¹⁶ (Transilvania) sînt împrumutate din magh. *pléh* „tinichea”. Varianta *bleahă*¹⁷ poate fi un împrumut ucrainean sau rutean (*bljaha*).

Răspîndirea substantivului în cauză pe harta 3776 al ALR II ne duce la concluzia că forma *plec*¹⁸ atestată în Banat (com. Vălcani, raion. Sînnicolaul Mare; com. Ghilad, raion. Deta, com. Secășeni, raion. Oravița) este împrumutată din germ. *Blech* „tinichea”. Formele *pleu*, *plev*, *plei* în Transilvania sînt împrumutate din magh. *pléh*, idem. Forma *plehu*¹⁹ (com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș, reg. Brașov) este împrumutată din săs. de sud *bleh*, idem, iar forma *bleah* (com. Ciocănești, raion. Vatra Dornei; com. Marginea, raion. Rădăuți, reg. Suceava) este împrumutată din săs. de nord *blaih*. Forma *bliahî* este un împrumut ucrainean sau rutean.

Menționăm pe lîngă variantele citate și formele *blioj*, *bliuj*²⁰, *(-uri)* „vas de tablă pentru adus apă, pentru lapte sau pentru mîncare” (com. Cojoci, Coverca, Crucea, Dîmbul Colacului, Geamăna, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava) al căror fonetism este explicabil prin existența formei săs. *bleiș*²¹ (com. Richișul, raion. Mediaș, reg. Brașov). Derivat cu sufixul *-că* este subst. *bleașcă*²².

Verbul *a bleahui*²³, „a acoperi casa cu tablă” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Sus, Vicovul de Jos, raion. Rădăuți, reg. Suceava) și variantele *a blehui*, *blevui*, *blegui*²⁴, „a acoperi osia carului etc. cu tablă” sînt derivate din substantivele respective.

Derivate cu diferite sufixe (*-an*, *-ar*, *-arie*, *-ărie*, *-oaie*, *-oncă*, *-oancă*) sînt următoarele substantive:

*bleahăr*²⁵, *(-i)* „tinichigiu” (comunele menționate sub *a bleahui*);

*bleaharie*²⁶ s.f. „atelier de tinichigerie” (ibidem), cu varianta *blehărie*²⁷ (com. Moisei, raion. Vișeu, reg. Maramureș);

¹³ Mat. I, p. 159

¹⁴ LR 1962/6, p. 407

¹⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 79; L. Costin, *lucr. cit.*, p. 160; Elena Novac, *Graiul din Grădinari. Lucrare de diplomă. Universitatea din Timișoara 1966*, p. 99

¹⁶ DA

¹⁷ A. Viciu, *lucr. cit.*

¹⁸ Cf. și variantele *blec*, *bleh*, *pliec*, *plech* în DA, TDRG și L. Costin, *lucr. cit.*

¹⁹ Cf. și varianta *blehiu* (Brașov) în DA și TDRG

²⁰ Glos. reg.

²¹ ALR, serie nouă, II, h. 3776, p. 143

²² Ibidem, p. 399

²³ Lex. reg., p. 98

²⁴ TDRG

²⁵ Lex. reg., p. 98

²⁶ Ibidem

*bleahoncă*²⁸ s.f. „vas de tablă cu care se toarnă ulei la mașină” (com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), cu varianta *blehoăncă*²⁹ (com. Gălănești, raion. Rădăuți, reg. Suceava);

*blehân*³⁰ s.n. „femeie voinică, înaltă” (com. Crucea, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava : *Uite ce blehan de femeie mare cit grajdu*);

blehoai, *blehoi*³¹ „cutie de tablă în care se ține dohot” (com. Moisei, raion. Vișeu, reg. Maramureș).

brai^{31a}, (-uri) s.n. „pilug de bătut brinza, cu mînerul încrustat ca să nu alunece din mînă” (com. Berchișești, raion. Gura Humorului, reg. Suceava), din sâs. *braih* „masă cu un drug de lemn care servește la frămîntatul aluatului” (Fr. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Breche*. *DA*, *CADE* și *Dict. Scriban* îl consideră de origine ruteană.

*bródăr*³², (-e) s.n. „cuptorul mașinii de gătit” (com. Izvorul Dragoș, Moisei, raion. Vișeu, reg. Maramureș), cu variantele *blóudăr*³³ (com. Sanislău, raion. Carei, reg. Maramureș), *broádăr*³⁴ (com. Moisei, raion. Vișeu, reg. Maramureș); *brudă*³⁵ (ibidem) și *brüdăr*³⁶ (com. Rupea, satul Merchășa, raion. Rupea, reg. Brașov), din sâs. *brodăr*, idem (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*; F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Brater*.)

*cángle*³⁷ s.f. „căldare de adus apă” (com. Straja, raion. Rădăuți, reg. Suceava, din diminutivul austro-germ. *Kandel* „cănuță” (H. Paul, *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1960; F. Krauss, *lucr. cit.*).

*cántă*³⁸ s.f. 1. „oală de tablă” (com. Drăgoioasa, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava); 2. „cofă” (com. Izvorul Dragoș, raion. Vișeu, reg. Maramureș), din germ. de sud *Kande* „cană”³⁹. *DA* și *CADE* îl consideră de origine sîrbească sau maghiară. Harta 1039 (cană) și 1040 (găleată) a ALR, serie nouă, IV, prin distribuția formei *cántă*, pledează pentru un împrumut din limba germană (com. Bîrsana, raion. Vișeu, reg. Maramureș; com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița; com. Sînmihaiul Almașului, raion. Huedin; com. Petrești, raion. Turda, reg. Cluj; com. Gîrda de Sus, raion. Beiuș, reg. Crișana; com. Feneș, raion. Alba; com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara; com. Glimboca, raion. Caransebeș, reg. Banat; com. Peștișani, raion. Gorj; com. Strehaia, raion. Strehaia, reg. Oltenia).

²⁷ Glos. reg.

²⁸ Ibidem

²⁹ Ibidem

³⁰ Ibidem

³¹ Ibidem

^{31a} LR 1963/5, p. 532

³² Glos. reg.

³³ Lex. reg., p. 7

³⁴ Glos. reg.

³⁵ Ibidem

³⁶ LR 1961/6, p. 567

³⁷ Glos. reg.

³⁸ Ibidem

³⁹ Cf. H. Paul, *lucr. cit.*, sub *Kant*

castrôle ⁴⁰, **(-i)** s.f. „cazan” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus), din săs. *kastrol* „castron” (F. Krauss, *lucr. cit.*). Cf. și forma germ. populară *Kastrolle*, idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*), care pare a fi împrumutată în *căstrulă* ⁴¹ „castron” (Banat). Harta 1044 (*cratiță*) a ALR, serie nouă, IV, atestază formele *crastol* (com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj) și *castron* (com. Voiniceni, raion. Tîrgu Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară; com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș, reg. Brașov), tocmai în jurul punctelor (com. Iuda, satul Dipșa, raion. Bistrița, reg. Cluj; com. Richișul, raion. Mediaș, reg. Brașov) cu populație săsească.

coăstăn ⁴², **(-e)** s.n. 1. „dulap” (Țara Birsei); 2. „scrin în forma unei lăzi, cu 3—4 sertare mari, unde se țin hainele de sărbătoare” (com. Vlcele, raion. Turda, reg. Cluj), din săs. *kostăn*, idem. (Cf. F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Kasten*. *CADE* și *DA* îl consideră împrumutat din germ. *Kasten*).

credelniță ⁴³, **(-e)** s.f. „un fel de dulap pentru haine; scrin” (com. Șutu, raion. Turda, reg. Cluj), din austro-germ. *Kredenz* „dulap, bufet”, cu etimologie populară. Cf. TDRG sub *credin(e)ș*.

dēcă ⁴⁴, **(-uri)** s. „pătură” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Decke*, idem.

Verbul *a decui* ⁴⁵ „a (se) adăposti, a (se) ascunde, a (se) așeza bine” (în comunele sus menționate) este probabil împrumutat din germ. *decken*, cu același sens.

draifús ⁴⁶, **(-uri)** „pirostrii” (com. Borșa, raion. Vișeu, reg. Maramureș) și varianta *trifus* ⁴⁷, **(-ă)** s.n. „scaun de cioplit” (com. Grădinari, raion. Orașița, reg. Banat), din germ. *Dreifuss* „pirostrii”.

faigaránturi ⁴⁸ s. pl. „obiecte neînsemnate, care cam încurcă” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Sus, Vicovul de Jos, raion. Rădăuți, reg. Suceava), variantă a subst. *jaierant* ⁴⁹ sg. „repaus”, din germ. *Feierabend*, idem. Sensul de „obiecte neînsemnate, care cam încurcă” provine din expresia folosită de dulgheri *den Feierabend mitnehmen* „a lua din materialul clientului o bucată de lemn, după terminarea lucrului” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Feierabend*).

fândilă ⁵⁰ s.f. „tigaie, cratiță (cu coadă)” (com. Chiril, Coverca, Crucea, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava; com. Morăreni, raion. Toplița, reg.

⁴⁰ Lex. reg., p. 99

⁴¹ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 36

⁴² LR 1959/5, p. 86; Mat. I, p. 63

⁴³ LR 1963/1, p. 54

⁴⁴ Lex. reg., p. 101

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1033, p. 362

⁴⁷ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 105

⁴⁸ Lex. reg., p. 101

⁴⁹ LR 1962/6, p. 648

⁵⁰ Glos. reg.

Mureș-Autonomă Maghiară ; com. Buhalnița, Călugăreni, Galu, Izvorul Alb, raion. Piatra Neamț, reg. Bacău ; com. Epureni, raion. Iași, reg. Iași) cu variantele *fánglă*⁵¹ (com. Crucea, Panaci, raion. Vatra Dornei ; com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), *fángle*⁵² (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava) și *fánglie*⁵³, *fanglii* s.f. (com. Pîrtești de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava), din austro-germ. *Pfandel*, idem⁵⁴.

*ferşlóg*⁵⁵, (-uri) s.n. „ladă de lemnă” (com. Sanislău, raion. Carei, reg. Maramureș) și varianta *fişlog*⁵⁶ „ladă” (com. Turda, reg. Cluj), din sâs. *färşloh* „despărțitură de scinduri”.

*flăşă*⁵⁷ s.f. „sticlă, şip (Banat) cu diminutivul *flaşcă*⁵⁸, din germ. *Flasche*, idem. Cf. CADE.

*fócăle*⁵⁹ „chibrite” (com. Boziaș, raion. Tîrnăveni, reg. Brașov), din sâs. *fokül*, idem (Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch, sub *Fackel*).

*fóntă*⁶⁰ (-e) s.f. „opaț folosit (în trecut) la sate pentru luminat” (com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, raion. Șomeș-Mare, reg. Maramureș), din germ. *Funzel*, idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

*frädämiésär*⁶¹, (-e) „briceag” (com. Pecenișca, raion. Orșova, reg. Banat), din germ. *Federmesser*, idem.

*giscăne*⁶² „stropitoare” (com. Vălcani, raion. Sinnicolaul Mare, reg. Banat) cu variantele *giscán*⁶³ (com. Glimboca, raion. Caransebeș, reg. Banat) și *kiskánt*⁶⁴ (com. Chizătau, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Giesskanne*, idem.

*grifăr*⁶⁵, (-i) „creion, condei” (com. Marga, raion. Caransebeș, reg. Banat) cu variantele *griflu*⁶⁶, (-e, -uri) (com. Pecica, raion. Arad ; com. Pecenișca, raion. Orșova ; com. Chizătau, Belint, raion. Lugoj, reg. Banat ; com. Holod, raion. Salonta, reg. Crișana) și *grif*⁶⁷, (-uri, -ie) (com. Ineu, raion. Ineu, reg. Crișana ; com. Glimboca, raion. Caransebeș ; com. Ghilad, raion. Deta ; com. Secășeni, Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Griffel* „condei”.

⁵¹ Ibidem

⁵² Lex. reg., p. 101

⁵³ LR 1962/6, p. 648

⁵⁴ Cf. Șt. Binder, *lucr. cit.* în *AUT*, Seria Științe filologice, vol. IV (1966), p. 227

⁵⁵ Lex. reg., p. 8

⁵⁶ CV 1951/9—10, p. 44

⁵⁷ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 106

⁵⁸ Ibidem

⁵⁹ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 31

⁶⁰ Lex. reg., p. 19

⁶¹ ALR, serie nouă, IV, h. 1049, p. 2

⁶²⁻⁶⁴ ALR, serie nouă, IV, h. 1041, p. 47, 76, 27

⁶⁵ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 114

⁶⁶ Lex. reg., p. 66 ; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 135 ; ALR, serie nouă, IV, h. 915, p. 53, 2, 76

⁶⁷ Ibidem, p. 64, 27, 36, 29 ; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 89

hăcmeser ⁶⁸ s.n. „satîr” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Hackmesser* „cuțit de tocat”.

hăștóc ⁶⁹ „tocător, scîndura pe care se toacă carnea sau ceapa” (com. Pecica, raion. Arad, reg. Banat) cu varianta *oștók* ⁷⁰ (com. Secășeni, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Hackstock*, idem (D. Sanders, *Handwörterbuch der deutschen Sprache*, Leipzig, 1906).

hobelevăituri ⁷¹ s.n.pl. „obiecte neînsemnate care cam încurcă” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), împrumutat probabil dintr-un subst. compus german, în care putem distinge diminutivul germ. dial. *hophele* „obiecte neînsemnate” (depreciativ) (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *hophe*) și germ. dial. *weiz* „stafie, arătare” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

légăr ⁷², (-e) s.n. „oală de dus mîncare la cîmp” (com. Hideaga, raion. Șomeuța Mare, reg. Maramureș), din sâs. *legäl* „butoiaș portativ” (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Lägel*, 2).

lêscă ⁷³ s.f. „lingură cu care se netezește mămăliga” (com. Izvorul Dragoș, Moisei, Vișeu de Sus, raion. Vișeu, Maramureș) cu varianta *leașcă* (com. Moisei), din germ. *Lösche* (sâs. *leş*) „căldare mică cu apă, în care se răcesc uneltele cu care se șterge pîinea după ce a fost scoasă din cuptor” (D. Sanders, *lucr. cit.*; F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Lösche*), cu sufixul -că.

lîză ⁷⁴ s.f. „floare de culoare roșie, mușcată” (com. Coverca, Crucea, Dîmbul Colacului, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava; com. Borca, raion. Piatra Neamț, reg. Bacău), din austro-germ. pop. (*Stinkende*) *Liesel* „mușcată”. Cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.* *Faul Lieschen* „*anagallis arvensis*”.

lod ⁷⁵, (-uri) s.n. „oblón de lemn” (Țara Bîrsei), din sâs. *lodn*, idem.

lômpă ⁷⁶ s.f. „lampă (cu petrol)” (com. Izvorul Dragoș, Moisei, raion. Vișeu; com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, raion. Șomeuța Mare, reg. Maramureș), din sâs. *lomp* (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Lampe*), idem. Împrumutul din magh. *lâmpa* pare mai puțin verosimil, din cauza fone-tismului.

micliștuc ⁷⁷ s. „curmeziș al fundului unui vas de lemn” (com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara), din germ. *Mittelstück*, idem (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Mittelstück*, b).

⁶⁸ Lex. reg., p. 103

⁶⁹ ALR, serie nouă, IV, h. 1034, p. 53

⁷⁰ Ibidem, p. 29

⁷¹ Lex. reg., p. 103

⁷² Lex. reg. p. 23.

⁷³ Glos. reg.

⁷⁴ Ibidem

⁷⁵ LR 1959/5, p. 87

⁷⁶ Glos. reg.; Lex. reg., p. 20

⁷⁷ LR 1962/2, p. 72

papir ⁷⁸ s.n. 1. „foiță de țigară“ ; 2. „ceva subțire, fin“ (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Sus, Vicovul de Jos, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. (*Zigaretten*) *papier* „foiță de țigară“.

plăivais ⁷⁹ s. „creion, ceruză“ (com. Mehadia, raion. Orșova, reg. Banat), cu variantele *plevais* ⁸⁰ (com. Tincova, raion. Caransebeș, reg. Banat), *plăvais* ⁸¹ (com. Cornereva, raion. Orșova, reg. Banat), *plivais* ⁸² (com. Mehadia ; com. Belinț, raion. Lugoj ; com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Bleiweiss* „ceruză“. Formele *plivais* ⁸³ (com. Cornereva) și *plavaz* ⁸⁴ ar putea fi împrumutate din sirb. *plajvaz* „condei“. Forma prescurtată *plai* ⁸⁵ (com. Petnic, Bogoltin, raion. Orșova ; com. Clopodia, raion. Dețu ; com. Bănia, raion. Bozovici ; com. Cacova, raion. Oravița, reg. Banat) este împrumutată din germ. *Blei(stift)* „creion“.

plăotăn, plătăn ⁸⁶, (-e) „mașină de gătit“ (com. Lisa, Arpașul de Jos, raion. Făgăraș ; com. Micăsasa, raion. Mediaș, reg. Brașov), cu varianta *plătăn* ^{86a}, (-e) (com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj), din săs. *plotăn* (-iuvăn), *platăn* (-iuvăn), idem (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Platten* (-ofen)). Varianta *plôt* ^{86b}, (-uri) (com. Beclean, raion. Dej, reg. Cluj) este împrumutul săsesc *plot*, idem. Variantele *ploactăn* ⁸⁷ „plită“ (com. Vilcele, raion. Turda, reg. Cluj) și *ploapten* ⁸⁸ (com. Șutu, raion. Turda, reg. Cluj) au fost împrumutate eventual prin filieră maghiară. Cf. *CADE*.

potréi ⁸⁹ s.n. „fotografie“ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. *Porträt* (franc.), idem, pronunțat *portre*.

prédel ⁹⁰, (-e ; -uri) „unealtă cu ajutorul căreia se leagă snopii (de obicei un băț scurt și ascuțit la un capăt)“ (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov), din săs. *bredl* „bită care servește la strâns cu ajutorul unei funii“ (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Freidel*, *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, sub *Bredel*). Cf. *DA* sub *bredel*.

primă ⁹¹ s.f. „marginea lată a plitei“ (com. Moisei, raion. Vișeu, reg. Maramureș), din săs. *brem*, inițial „bordură“, astăzi numai „garnitură de blană pe marginea unor veșminte“ (termen cojocăresc). Cf. H. Paul, *lucr.*

⁷⁸ Lex. reg., p. 107

⁷⁹ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 159

⁸⁰ Ibidem

⁸¹ Ibidem

⁸² Ibidem ; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84 ; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 99

⁸³ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 159

⁸⁴ DM

⁸⁵ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 159 ; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 98

⁸⁶ Lex. reg., p. 93 ; ALR II, h. 3882, p. 141, 172

^{86a} ALR II, h. 3882, p. 219

^{86b} Ibidem, p. 260

⁸⁷ Mat. I, p. 87

⁸⁸ LR 1961/2, p. 130

⁸⁹ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 138

⁹⁰ Lex. reg., p. 93

⁹¹ Glos. reg.

cit.; F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Bräme*. Cuvîntul a fost împrumutat eventual prin filieră maghiară. Cf. *CADE, Dicț. Scriban, TDRG* și *DM*.

prîșcă⁹², **prîști** s.f. „leat mai îngust” (com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Pritsche*, idem. Cf. și subst. **prîș**⁹³ „pat simplu” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat) și varianta **prici**⁹⁴ „pat de scinduri”, din germ. *Pritsche*, idem (H. Paul, *lucr. cit.*).

raină⁹⁵, (-e) „cratiță” (Banat; com. Peștișani, raion. Gorj; com. Strehaia, reg. Oltenia), din austro-germ. *Rein(del)*, „castronaș, străchioară” (*Österreichisches Wörterbuch*. Cf. *CADE* și *Dicț. Scriban*, care îl atestă și pentru Transilvania și Oltenia).

raipelt, răipelt⁹⁶, (-uri) „chibrit” (com. Lugoj; com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat) și varianta **răpelt**⁹⁷ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din pl. germ. *Reibhölzer* „chibrituri”.

rel⁹⁸, (-uri) s.n. „cuptorul de la mașina de gătit” (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov), din germ. (*Brat*)*röhre*. idem, sau din säs. *rir*, idem.

rof⁹⁹, „grătar” (Țara Birsei și Făgăraș), din säs. *ruf(t)* „iesle în formă de grătar pentru fîn” (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*).

rolét¹⁰⁰, (-uri) s.n. „rulou, jaluza” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din pl. germ. *Rolläden* „rulouri”.

rost¹⁰¹, (-uri) s.n. „grătar” (com. Straja, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Rost*, idem.

șăclită¹⁰², s.f. „cutie de lemn în care se țin creioanele și condeiele” (com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Schachtel* „cutie”, cu sufixul *-ită*.

șarlucătăr¹⁰³, (-cătrefe) „oblon la fereastră” (com. Ezeriș, reg. Banat), cu variantele **șolocătră**¹⁰⁴ (com. Cornereva, raion. Orșova, regiunea Banat), **șolocăt**¹⁰⁵ (com. Ciclova, Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat) și forma prescurtată **cătră**¹⁰⁶, (-e) (com. Mehadia, raion. Orșova, reg. Banat), din germ. pop. *Jalou(sien)gatter*, idem. Cf. întrebarea 3816 (oblon) în ALR II, p. 122.

⁹² E. Novac, *lucr. cit.*, p. 100

⁹³ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84

⁹⁴ DM

⁹⁵ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 47; L. Costin, *lucr. cit.*, p. 172; ALR, serie nouă, IV h. 1044, p. 27-29, 2, 848, 836

⁹⁶ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 47; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 100

⁹⁷ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84

⁹⁸ Lex. reg., p. 93

⁹⁹ LR 1959/5, p. 80

¹⁰⁰ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 139

¹⁰¹ Glos. reg.

¹⁰² Ibidem

¹⁰³ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 191

¹⁰⁴ Ibidem

¹⁰⁵ Ibidem; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 104

¹⁰⁶ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 73

șfébele¹⁰⁷ și șvebele s.f. pl. „chibrituri” (com. Monor, raion. Reghin, reg. Mureș-Autonomă Maghiară; com. Rodna Veche, raion. Năsăud, reg. Cluj) cu varianta *șveble*¹⁰⁸ (com. Rovina, raion. Brad, reg. Hunedoara), din sâs. *șvebă(holt)* „chibrit” (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Schwefel*; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Schwefelholz*).

șlăier¹⁰⁹ „praștie” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Schleuder*, idem.

șófel¹¹⁰, s.n. „ciubăr” (com. Holod, raion. Salonta; com. Girișu de Criș, raion. Oradea, reg. Crișana) cu variantele *șoféi*¹¹¹ (com. Lighet, raion. Timișoara, reg. Banat; com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), *șoféu*¹¹² (pl. *șofei*, *șofee*) (Banat) și *șofiu*¹¹³ (-e) (com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat) din austro-germ. *Schaffel* „ciubăraș” (*Der grosse Duden, Rechtschreibung*, Leipzig 1962), cu pronunțarea dialectală a lui *a* (*o*). Derivat cu sufixul *-ic* este subst. *șaftlic*¹¹⁴, s.n. „căldare” (com. Pîraie, raion. Fălticeni, reg. Suceava) și varianta *șaftlic*¹¹⁵ (com. Laura, raion. Rădăuți, reg. Suceava). *CADE* derivă *șoféi* din germ. *Schaff* (cf. A. Viciu, *lucr. cit.*, *șaf* „ciubăr mare de adus apă cu rudele”, în reg. Hunedoara), iar *Dicț. Scriban* din sâs. *șufăl* „lopată adîncă” Varianta *șofei* răspîndită mai mult în Transilvania în părțile locuite și de sași ar putea fi o derivare din sâs. *șof* „ciubăr”, cu sufixul *-ei* (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Schaff*. Formele din Banat în *-ei*, *-eu* și *-iu* ar putea fi derivate din germ. *Schaff*, cu pronunțarea dialectală menționată. Cf. și *TDRG*).

șol¹¹⁶, s.m. „cană” (com. Fibiș, raion. Lipova; com. Belinț, raion. Lugoj; com. Caransebeș, reg. Banat și alte comune din Banat), din germ. *Schale* „cească”, cu pronunțarea dialectală a lui *a* (*o*). Răspîndirea cuvîntului în Banat și fonetismul său pledează pentru un împrumut din limba germană, nu săsească cum presupune *Dicț. Scriban* și *DM*. Derivat cu sufixul *-nă* este subst. *șolnă*¹¹⁷ „ulcică de 1/4 l” (com. Gurasada, raion. Ilia, reg. Hunedoara).

șperhért¹¹⁸ s. „mașină de gătit; plită” (com. Marginea, raion. Rădăuți, reg. Suceava) cu variantele *șparhét*^{118a}, s.n. (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), *șparhat*¹¹⁹, (-uri) (com. Berchișești, Ilișești,

¹⁰⁷ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 51; Glos. reg.

¹⁰⁸ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 51

¹⁰⁹ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85

¹¹⁰ Lex. reg., p. 67, 72

¹¹¹ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 50; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85

¹¹² L. Costin, *lucr. cit.*, p. 194

¹¹³ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 103

¹¹⁴ Glos. reg.

¹¹⁵ Ibidem

¹¹⁶ Lex. reg., p. 120; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 74, 127; L. Costin, *lucr. cit.*, 195

¹¹⁷ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 50

¹¹⁸ ALR II, h. 3882, p. 386

^{118a} Lex. reg., p. 109

¹¹⁹ CV 1950/11—12, p. 41; LR 1964/1, p. 83

raion. Gura Humorului, reg. Suceava), *sporhért*¹²⁰ (com. Vălcani, raion. Sinnicolaul Mare, reg. Banat), *špohért*^{120a} (-uri) (com. Pecenișca, raion. Orșova, reg. Banat; com. Ineu, reg. Crișana), *špoiért*¹²¹, (-e; -uri) (com. Fibiș, raion. Lipova; com. Belinț, raion. Lugoj; com. Grădinari, raion. Oravița; com. Glimboca, raion. Caransebeș, reg. Banat), *špohert*¹²² (reg. Crișana), *špoier*^{122a}, (-e) (com. Ghilad, raion. Deta; com. Secășeni, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Sparherd* „mașină de gătit”. Cf. *Dict. Scriban* sub *šparhat*. Forma *šporhei*¹²³, (-e; -uri) com. Roșia, raion. Beiuș, reg. Oradea; com. Chizătău, raion. Lugoj, com. Pecica, raion. Arad, reg. Banat) arată o apropiere a părții a doua a substantivului de magh. *hely* „loc”. Varianta *špor*¹²⁴, (-uri) (reg. Maramureș; sat. Voivozi, raion. Marghita; sat. Bocșa. Zalău; com. Sinnicolaul Român, raion. Salonta, reg. Oradea) este o prescurtare a substantivului *šporhert*.

*štanițal*¹²⁵, (-e) s.n. „pungă mare de hîrtie” (com. Petroșeni, reg. Hunedoara), din austro-germ. *Stanitzel* „pungă de hîrtie” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*), cu varianta *štanițlu*¹²⁶.

*štérnic*¹²⁷, (-e) s.n. „feștilă, fitil” (com. Sabasa, raion. Piatra Neamț, reg. Bacău), din germ. *Stern* „opaițul de mină” (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Stern* 1 e; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Stern* 7 a), cu sufixul -ic.

*šterț*¹²⁸, (-uri) s.n.l. „lemn în formă de măciucă cu care se mestecă jîntița în căldare” (com. Suciul Superior, raion. Lăpuș, reg. Baia Mare); 2. „fitil pentru lampă” (com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava; com. Suciul de Susu, raion. Năsăud, reg. Cluj); 3. „opaiț; un fel de felinar neacoperit cu sticlă” (com. Holod, raion. Salonta, reg. Crișana); 4. „un fel de basma; broboadă” (com. Crucea, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava), cu varianta *šteart*¹²⁹ în expresia *a fi ca šteartul* (despre îmbrăcăminte) „a fi murdar, înegrit”: *Unde-ai fost de ți-i cămașa ca šteartul?* (com. Geoagiu, raion. Orăștie, reg. Hunedoara) și cu sensul de „candelă mare (plină cu apă și deasupra ulei)” (com. Făget, reg. Banat), din germ. *Sterz* „coadă” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Sterz* c). Cf. *Dict. Scriban* și *DM* sub *šterț*, *TDRG* sub *šteart*.

*štil*¹³⁰, (-e; -uri) s.n. (învechit) „toc de scris, condei” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat; com. Petrești, raion. Turda, reg. Cluj; com. Vină-

¹²⁰ ALR II, h. 3882, p. 64.

^{120a} Ibidem, p. 2, 64.

¹²¹ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 195; Lex. reg., p. 120; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71, 85.

¹²² S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71.

^{122a} ALR II, h. 3882, p. 36, 29.

¹²³ Ibidem, p. 310, 76, 53.

¹²⁴ Glos. reg.; Lex. reg.; p. 72; ALR II, h. 3882, 3870, p. 362, 353, 346, 334, 349, 325, 279, 316.

¹²⁵ Mat. I, p. 268.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Glos. reg.

¹²⁸ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 50; LR 1963/2, p. 155; Lex. reg., p. 67; Glos. reg.

¹²⁹ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 186; Mat. I, p. 268.

¹³⁰ ALR, serie nouă, IV, h. 915, p. 250, 157, 172, 132, 356; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 140.

tori, raion. Sighișoara; com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș; com. Cernățu, raion. Tîrgu Secuiesc, reg. Brașov; com. Ciocănești, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava), din germ. (*Feder*)*stiel*, idem.

ștraibán¹³¹, s.n. „gard despărțitor între vite, în grajd“ (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Strebe* „lemn care servește ra sprijin și element despărțitor“ (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Strebe* și *Spreize*; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub 2 *Streb(e)*, cu sufixul *-an*).

tașoalcă¹³², s.f. „sac din cale afară de mare“ (com. Voitinel, Volovăț, Ulma, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Tasche* „geantă, pungă“, cu sufixul *-oalcă*.

tiglu¹³³, s.n. „borcan“ (com. Bilca, Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Tiegel*, idem.

tintă¹³⁴ „cerneală“ (învechit, dispărut) (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Tinte*, idem.

tîntăplai¹³⁵ (învechit) s.n. „creion chimic“ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Tintenblei*, idem.

toafăl¹³⁶, (*-uri*) s.n. „mașină de făcut cîrnați“ (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov), din germ. *Teufel* „mașină de tocat carne“ (cf. D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Teufel* 2 d și *Wolf* 2 m).

ton¹³⁷, (*-uri*) s.n. „butoi“ (com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții. Măgherauș, raion. Șomcuța Mare, reg. Maramureș), din säs. *tan* „butoiaș“ (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Fass* și *Stande*).

tóză¹³⁸ s.f. 1. „cutie de tablă în care se țin bomboane în prăvălii“ (com. Voitinel, Volovăț, Ulma, raion. Rădăuți, reg. Suceava); 2. „tabacheră“ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), cu varianta *doză*¹³⁹ „tabacheră“ (com. Șieu Măgheruș, raion. Bistrița, reg. Cluj), din germ. *Dose*, idem.

triftăr¹⁴⁰, (*-e*) s.n. „pîlnie“ (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov) cu varianta *trihțăr*¹⁴¹ (Țara Bîrsei) din säs. *trihțăr*, idem. Cf. *Dicț. Scriban* sub *triftor*.

troágăr¹⁴², s.n. „targă“ (com. Izvorul Dragoș, raion. Vișeu, reg. Maramureș), din säs. *druágăr* „obiect purtător, suport“ (F. Krauss, X *lucr. cit.*, sub *Trager*; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Träger* 3 b).

¹³¹ Lex. reg., p. 110

¹³² Lex. reg., p. 118

¹³³ Lex. reg., p. 115

¹³⁴ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71, 85

¹³⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85, 141

¹³⁶ Lex. reg., p. 95

¹³⁷ Lex. reg., p. 22

¹³⁸ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71; Lex. reg., p. 118

¹³⁹ Mat. I, p. 282

¹⁴⁰ Lex. reg., p. 95

¹⁴¹ LR 1959/5, p. 80, 88

¹⁴² Glos. reg.

troc¹⁴³, s.n. „lucru vechi sau stricat“ (com. Voitinel, Volovăț, Ulma, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Trog* „covată; lucru vechi, fără valoare“ (cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Trog* 2). De acest sens poate fi legat și subst. **troc**¹⁴⁴ „ploască mare și urită“ (com. Cireșa, raion. Caransebeș, reg. Banat).

tron¹⁴⁵, (-uri) s.n. „ladă în care se pune mîncarea pentru plugarul care pleacă la cîmp“ (com. Cărbaciu, raion. Fetești, reg. București), din sâs. *tru(n)* „ladă“ (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Truhe* și *Lade* b; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Trune*). Cf. CADE, *Dict. Scriban*, TDRG și DM. Cuvîntul a fost transmis probabil prin păstorii ardeleni.

țaitúg, țăitúg¹⁴⁶, s.n. „jurnal, ziar“ (început) (Banat), din germ. *Zeitung*, idem.

țancúș¹⁴⁷ „bucată de lemn pe care țăranii își fac însemnări“ (reg. Hunedoara) și **țîncúșă**¹⁴⁸, (-e) s.f. 1. „bețigas făcut din scîndură uscată și folosit pentru aprinsul lămpii; 2. „bețigas, ascuțit la capete, care se fixează în pielea de miel (la gît, la picioare și în partea dinapoi) ca s-o țină întinsă în timp ce se uscă“ (com. Șieu-Măgheruș, raion. Bistrița, reg. Cluj), din sâs. *țencăn* „creștătură, vîrf“ (cf. F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Zinke*; H. Paul, *lucr. cit.*, sub *Zinke, Zinken*). Cf. DM sub *țanc*.

țechere¹⁴⁹, (-i) s.f. „coșniță de papură cu două toarte“ (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov) și varianta **țecăr**¹⁵⁰, (-e) „coș de mînă pentru piață“ (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), din sâs. *țecăr*, idem (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Zöger*). Varianta **săotior**¹⁵¹, (-e) „coș de mînă, împletit din nuiiele sau rogojină“ (com. Girișu de Criș, raion. Oradea, reg. Crișana) a pătruns prin filieră maghiară. Cf. CADE, *Dict. Scriban* și TDRG sub *țechiră*.

ținchelturi¹⁵² s.pl. „chibrituri“ (raion. Năsăud), din germ. *Zündhölzer*, idem.

văiling¹⁵³, (-uri) s.n. „lighean mare și adînc“ (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), *vailing*¹⁵⁴ „vas de spălat tacîmuri“ (com. Holod, raion. Sălonța, reg. Crișana; com. Belint, raion. Lugoj, reg. Banat), și **văling**¹⁵⁵ „lighean mare și adînc“ (com. Belint, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. *Weitling* „blid mare cu toarte“ (*Österreichisches Wörterbuch*; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

¹⁴³ Lex. reg., p. 118

¹⁴⁴ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 205

¹⁴⁵ LR 1959/6, p. 54

¹⁴⁶ CV 1950/5, p. 31; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85

¹⁴⁷ CV 1949/9, p. 13

¹⁴⁸ Mat. I, p. 289

¹⁴⁹ Lex. reg., p. 95

¹⁵⁰ Lex. reg., p. 120

¹⁵¹ Lex. reg., p. 72

¹⁵² A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 52

¹⁵³ Lex. reg., p. 120

¹⁵⁴ Lex. reg., p. 67; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 74

¹⁵⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 74

vândăl¹⁵⁶, (-e) s.n. „albie în care se spală rufe și se îmbăiază copiii” (com. Șieu Măgheruș, raion. Bistrița, reg. Cluj), din säs. *vandäl*, idem (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Wandel*). Cf. *vană*¹⁵⁷ s.f. „albie în care se spală rufele” (com. Baia, Drăgușeni raion. Fălticeni, reg. Suceava), din germ. *Wanne* „cadă, baie, puțină, găleată, ciubăr”.

vanglău¹⁵⁸, s.n. „cărucior de transportat persoane” (com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgheruș, raion. Someșu Mare, reg. Maramureș) din diminutivul austro-germ. *Wage(r)l* „cărucior”, cu sufixul augmentativ -ău.

zagîlnă¹⁵⁹, (-e) s.f. „traistă veche, ruptă; legătură cu boarfe” (com. Crucea, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava), cu variantele *zagîrănă*¹⁶⁰ „săculeț” (com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava), *zăgîrănă*, *zăgîrănă*¹⁶¹ „bucată de pînză folosită pentru strecurat brînză” (com. Tașca, raion. Piatra Neamț, reg. Bacău), din austro-germ. *Sackel* „săculeț”, cu sufixul -nă. Cf. *TDRG* sub *zagîrănă*.

Din terminologia privind **bucătăria**, **alimentele**, **băuturile**, **colonialele** etc. semnalăm sub aspectul menționat în introducere următoarele cuvinte:

bécăn¹⁶³, (-e) s.n. „cozonac” (Țara Bîrsei), din säs. *becän* (*honclih*) („cozonac”) (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*; F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Becken*).

bighiluită¹⁶⁴ adj., numai pe lîngă „făină”: *făină bighiluită* „o anumită calitate de făină” (Țara Bîrsei), din subst. säs. *biil* „covrig” (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* și F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Beugel*, din care a fost derivat verbul *a bighilui* cu participiul *bighiluit(ă)* „destinat(ă) confecționării covrigilor”. Derivat cu sufixul -ușă de la verbul *a bighilui* este subst. *bighilușă*¹⁶⁵ f. „bucată de aluat frămîntată cu cartofi și puțină făină, fiartă în apă și prăjită apoi în untură” (com. Tohanul Vechi, raion. Brașov, reg. Brașov).

bistriț(ă)¹⁶⁶ adj., numai ca atribut al lui „prun, prună”: *prună bistriță* „varietate de prune, de formă lungăreată, care se coc toamna și ale căror sîmburi se desprind ușor de partea cărnăasă”; *prun bistriț* „prunul care produce aceste prune” (com. Vilcele, raion. Turda, reg. Cluj; com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat și întregul Banat), din säs. *bistrițăr* (*pelzän*) „(prune) bistrițe”. Cf. DM (fără indicații etimologice). R. Todoran (*Mat. I*, p. 56) îl consideră cale după magh. *beszterce* (*szilva*), DA, ca provenit dintr-un tip slav **bystrīcī*.

¹⁵⁶ Mat. I, p. 290

¹⁵⁷ Glos. reg.

¹⁵⁸ Lex. reg., p. 23

¹⁵⁹ Glos. reg.

¹⁶⁰ LR 1963/2, p. 155

¹⁶¹ Glos. reg.

¹⁶³ LR 1959/5, p. 86

¹⁶⁴ Ibidem

¹⁶⁵ DA

¹⁶⁶ Mat. I, p. 56; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71; L. Costin, *lucr. cit.*, p. 60

boboanță ¹⁶⁷, (-e) „bomboană” (com. Mehadia, raion. Orșova, reg. Banat), din germ. pop. *Bobonz* (franc. *bonbons*), idem. Cf. DA sub *bomboană*: *boboanță*, *borboanță* (Brașov).

bon ¹⁶⁸, **boane** s.n. „bob, sămînță, grăunte” (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov; Țara Birsei), din săs. *bun*, *boun* „boboșor; bob de fasole” (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*; cf. și J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Bohne*). DA îl consideră împrumutat din germ. *Bohne*.

bróză ¹⁶⁹ și **brouză** s.f. „bicarbonat de sodiu” (com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, raion. Șomcuța Mare, reg. Maramureș; com. Holod, raion. Beiuș, reg. Crișana), din germ. *Brause(pulver)* „praf, care, dizolvat în apă, degajează acid carbonic”, eventual prin filieră săsescă (*brous*).

búctă ¹⁷⁰, (-e) s.f. „un fel de plăcintă din aluat dospit, umplută cu brînză de vaci sau cu marmeladă” (com. Berbești, Breb, Budești, Căinești, Desești, raion. Sighet, reg. Maramureș), din austro-germ. *Buchtel* „prăjitură din aluat dospit, umplută” (*Der grosse Duden, Rechtschreibung*).

burgundău ¹⁷¹, (-i) s.m. „sfeclă furajeră, nap furajer” (com. Girișu de Criș, raion. Oradea, com. Holod, raion. Salonta, reg. Crișana), din germ. *Burgunder(rübe)*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*).

caféi ¹⁷² s. sg. „cafea” (com. Vilcele, raion. Turda, reg. Cluj: *I-a dat o ulcică de caféi*), din săs. *kaféi*, idem. Cf. TDRG și DA sub *cafea*. Răspîndirea formelor cu accentul pe penultima vocală în nordul și centrul Transilvaniei (cf. ALR, serie nouă, IV, h. 1132) pledează pentru un împrumut din dialectul săsesc. Formele din Banat cu accentul pe prima silabă (*căfă*) sînt împrumuturi sîrbești (*káva*), cele din Transilvania (*căvie*) sînt împrumuturi maghiare (*kávé*), formele cu accentul pe ultima vocală sînt variante ale formei *caféá*.

campuț ¹⁷³, (-i) s.m. „nap” (Țara Birsei), din săs. *kampäst(rep)* „sfeclă de pus la murat” (cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Kompost* i c, d).

chelm ¹⁷⁴ s.n. „făină de calitate superioară” (com. Girișu de Criș, raion. Oradea, reg. Crișana), din săs. *kiarn* (*meäl*) „făină din miezul grîului” (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Kernmehl* „das feinste Mehl” (făină de cea mai bună calitate); J. u. W. Grimm, *lucr. cit.* sub *Kernmehl*. Cf. CADE și *Dict. Scriban* sub *chielm* și *pielm*; TDRG sub *pielm* și *pielmni*.

chifăl ¹⁷⁵, **chifeli** s.m. „corn” (com. Pecenișca, raion. Orșova, reg. Banat), din germ. *Kipfel*. Cf. CADE, DA, *Dict. Scriban* și DM sub *chiflă*. Forma *chipel* ¹⁷⁶ este împrumutată din săs. *kipäl*.

¹⁶⁷ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 61

¹⁶⁸ Lex. reg., p. 89; LR 1959/5, p. 80

¹⁶⁹ Lex. reg., p. 17, 65

¹⁷⁰ Lex. reg., p. 11

¹⁷¹ Lex. reg., p. 65, 68

¹⁷² Mat. I, p. 59

¹⁷³ LR 1959/5, p. 86

¹⁷⁴ Lex. reg., p. 68

¹⁷⁵ ALR, serie nouă, IV, h. 1071, p. 2

¹⁷⁶ DA

cráme¹⁷⁷ s.f. pl. „jumări“ (com. Belinț, raion. Lugoj; com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din austro-germ. *Grammeln*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*).

criclă, criglă¹⁷⁸, (-e) s.f. (în vorbirea bătrînilor) „halbă de bere“ (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de jos, Vivocul de Sus, raion. Rădăuți; com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava; reg. Banat) și „bocală“ (com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din austro-germ. *Krûgel* (*Bier*) „halbă de bere“ (*Österreichisches Wörterbuch*). Cf. *DA* și *DM crighel*.

cruăfnă¹⁷⁹, (-e) s.f. „gogoasă“ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), cu variantele *cruofnă*¹⁸⁰ (com. Pecenișca, raion. Orșova; com. Ghilad, raion. Deta, reg. Banat), *crofnă*¹⁸¹ (com. Chizătău, raion. Lugoj, reg. Banat), *crovnă*¹⁸² (com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara) și *crohnă*¹⁸³ (com. Pecica, raion. Arad, reg. Banat), din germ. *Krapfen*; idem, cu pronunțare dialectală a vocalei *a* (*o*). Cf. și *DA*: *crăpfănă* (Brașov), *croăfenă* (Trans. și Banat), *crăfnă* (Munții Apuseni); *croăpănă* este împrumutat din sâs. *kropän*.

crumpene¹⁸⁴ s. pl. „cartofi“ (com. Poiana Sibiului, raion. Sebeș, reg. Hunedoara; com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș, reg. Brașov), cu variantele *grumpir*¹⁸⁵ (sat. Stroiești, raion. Gorj, reg. Oltenia) și *gampiri*¹⁸⁶ (com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj), din sâs. *krumpirn*, *krompirn*, idem. Cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Grundbirne*. Variantele *crump*¹⁸⁷, (-e; -i) (com. Grădinari, Secășeni, raion. Oravița; com. Ghilad, raion. Deta; com. Vălcani, raion. Sînnicolaul Mare; com. Chizătău, raion. Lugoj; com. Pecica, raion. Arad, reg. Banat; com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara; com. Ineu, reg. Crișana; com. Stroiești, raion. Gorj, reg. Oltenia), *crompi*¹⁸⁸ (com. Sînnicolaul Român, raion. Salonta, reg. Oradea), *grumbe*¹⁸⁹ (com. Feneș, raion. Alba, reg. Hunedoara), *crumpei*, *crîmpei*¹⁹⁰ (reg. Banat), *croămpă*, *groămpă*¹⁹¹, (-e) s.f. (com. Holod, raion. Salonta, reg. Crișana; com. Berbești, Breb, Dudești, Călinești, Desești, raion. Sighet, reg. Maramureș; com. Aurel Vlaicu, raion. Orăștie, reg. Hunedoara) sînt împrumutate din magh. *krumpli*, *krumpi*, *krompé*, variantele *colompîră*¹⁹², (-e) (com. Moftinul Mic, raion. Carei, reg. Maramureș; com. Șilindru, raion. Marghita,

¹⁷⁷ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 135; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 85.

¹⁷⁸ CV 1950/4, p. 45; Lex. reg., p. 100; LR 1962/6, p. 648; Glos. reg.

¹⁷⁹ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 135.

¹⁸⁰⁻¹⁸³ ALR, serie nouă, IV, h. 1078, p. 2, 36, 76, 105, 53.

¹⁸⁴ ALR, serie nouă, IV, h. 1102, p. 130, 173.

¹⁸⁵ Eugeniu Berca, Graiul din satul Stroiești, raionul Gorj: Lucrare de diplomă. Universitatea din Timișoara 1966, p. 31.

¹⁸⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1102, p. 219.

¹⁸⁷ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 31; ALR, serie nouă, IV, h. 1102, p. 27, 29, 36, 47, 53, 64, 76, 105; A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 28; E. Berca, *lucr. cit.*, p. 31.

¹⁸⁸ ALR, serie nouă, IV, h. 1102, p. 316.

¹⁸⁹ Ibidem, p. 102.

¹⁹⁰ Ibidem, p. 2; L. Costin, *lucr. cit.*, p. 94.

¹⁹¹ Lex. reg., p. 11, 65; LR 1959/6, p. 50.

¹⁹² ALR, serie nouă, IV, h. 1102, p. 334, 325, 279; A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 27.

reg. Crișana; com. Bocșa, raion. Zalău, reg. Cluj; sat. Giorocuța, raion. Carei, reg. Maramureș), *golompîr*¹⁹³ (com. Stroiștești, raion. Gorj, reg. Oltenia), din magh. *kolompér(a)*. Cf. DA. CADE și Dicț. Scriban consideră toate variantele împrumutate din limba maghiară sau sîrbească (*krumpîr*).

Derivat din subst. *crumpene*, cu sufixul *-ar*, este subst. *crumpănar*¹⁹⁴ „locul de lîngă casă cultivat cu cartofi” (com. Poiana, raion. Sebeș, reg. Hunedoara).

dunst, dunț¹⁹⁵ s.m. „compot pentru iarnă” (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), din germ. *Dunst(obst)*, idem.

făncură¹⁹⁶, (-e) „gogoși” (com. Negrești, raion. Oaș; com. Moftinul Mic, raion. Carei, reg. Maramureș; com. Șilindru, raion. Marghita, com. Îneu, raion. Îneu, reg. Crișana), din germ. *Pfannkuchen*, idem.

féfar¹⁹⁷ s. sg. „piper” (sat. Mercheașa, raion. Rupea, reg. Brașov), cu varianta *fefarsă* (ibidem) s.f.sg., din săs. *fэфăr*, idem.

flös¹⁹⁸ s. sg. „în” (Țara Birsei), din săs. *fluäs*, idem (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* sub Flachs). Cf. TDRG și DA.

frustúc¹⁹⁹ s.n. „dejun” (sat. Chizătău, raion. Lugoj; com. Ghilad, raion. Deta; com. Glimboca, raion. Caransebeș; com. Mehadia, raion. Orșova, reg. Banat), din germ. *Frühstück*. Cf. și varianta *fluștiuc*²⁰¹, (-uri) „mîncare de dimineață” (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov; com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara și în Moldova). Derivat (sau împrumutat din germ. *frühstücken* „a dețuna”) este verbul *frustuca*, *fluștuca*²⁰² „a mîncea de dimineață” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat; com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj).

grintăicuri²⁰³ s.n.pl. „zarzavaturi, verdețuri, legume” (com. Belinț, raion. Lugoj; com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din germ. *Grünzeug*, idem. O variantă a acestui substantiv este probabil substantivul *grinzăin*²⁰⁴ „gozul din casă” (Sălagiu).

gugluf²⁰⁵ s.m. „cozonac” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. *Gugelhupf*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*).

haimóc, aimóc²⁰⁶ s.n.sg. „pilaf; mîncare de cartofi” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat) și varianta *aimuc*²⁰⁷ „carne de miel fiartă la un loc cu

¹⁹³ E. Berca, *lucr. cit.*, p. 31

¹⁹⁴ CV 1952/5, p. 40

¹⁹⁵ Lex. reg., p. 119

¹⁹⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1078, p. 346, 334, 325, 64

¹⁹⁷ LR 1961/6, p. 567

¹⁹⁸ LR, 1959/5, p. 87

¹⁹⁹ ALR, serie nouă, IV, h. 1083, p. 2, 36, 27, 76; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 83, 129

²⁰⁰ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 88

²⁰¹ CADE; Lex. reg., p. 91; ALR, serie nouă, IV, h. 1083, p. 105

²⁰² ALR, serie nouă, IV, h. 1083, p. 219; S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 71

²⁰³ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84, 135; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 89

²⁰⁴ DA

²⁰⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 135

²⁰⁶ Ibidem

²⁰⁷ L. Costin, *lucr. cit.*, p. 55

orez și legume" (Banat), din austro-germ. *Eingemachtes* „mîncare cu carne" (*Österreichisches Wörterbuch*). Cf. CADE sub *anghemahht*, *anghemohht* și *Dict. Scriban* sub *anghimahht*, *anghimohht*, TDRG sub *anghemohht*.

Formele *anghemohht*, *anghimohht* par a fi împrumutate din säs. *egämohtät* „mîncare cu carne fragedă și diferite adausuri" (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* sub *einmachen*).

härbuș²⁰⁸ „bostan" (raion. Năsăud, reg. Cluj), din säs. *kerbäs*, idem. Cf. DM *harbuz*.

hénclêșe²⁰⁸ s.f.pl. „plăcinte făcute din aluat, smîntînă și fructe (de obicei prune)" (com. Lisa, raion. Făgăraș, reg. Brașov), din säs. *honclih*, idem.

hoálbäl²¹⁰, (-e) s.n. „rîndea și unealtă de tăiat varză" (Țara Bîrsei), din säs. *hobäl*, idem.

hubului²¹¹ v. IV „a da la rîndea; a tăia varza cu unealta de tăiat" (Țara Bîrsei), din säs. *hobäl*, idem.

iauzunu²¹² „ojină" (com. Pecenișca, raion. Orșova, reg. Banat), din austro-germ. *Jause(n)*, idem.

létin²¹³ „noroi, lut". Se spune despre pîinea care lipește: *pita asta-i numai letin* (sat. Agrișteu, raion. Țirgu Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Un înțeles asemănător îl are varianta *let*²¹⁴ s.m.sg. „partea ne-coaptă a pîinii (mai ales la pîinea făcută din făină de grîu încolțit)" (com. Berchișești, raion. Gura Humorului, reg. Suceava). Ambele variante sînt împrumuturi din germ. *Letten* „lut", cu care se compară adesea pîinea ne-coaptă, lipicioasă (cf. *clic*²¹⁵ „pîinea care se lipește" și *clică* „nămol, tină" — Abrud). Derivat este adj. *letios*²¹⁶, letioasă „necopt, lipicios": *pîine letioasă* (com. Berchișești) cu varianta *letoasă*²¹⁷ (despre pîine) „necoaptă bine" (com. Bilca, Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița, raion. Rădăuți, reg. Suceava).

liórbă²¹⁸ s.f. „dafin" (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat) cu varianta *liódbă*²¹⁹ (com. Glimboca, raion. Caransebeș, reg. Banat), din germ. *Lorbeer*, idem. Variantele *liorbăn*²²⁰ (com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara) și *liúrbenu*²²¹ (com. Poiana Sibiului, raion. Sebeș, reg. Hunedoara) sînt împrumutate din pl. săsesc *liurbärn*, idem.

²⁰⁸ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 34

²⁰⁹ Lex. reg., p. 91

²¹⁰ LR 1959/5, p. 87

²¹¹ Ibidem

²¹² ALR, serie nouă, IV, h. 1085, p. 2

²¹³ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 38

²¹⁴ LR 1963/6, p. 534

²¹⁵ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 26.

²¹⁶ LR 1963/6, p. 534

²¹⁷ Lex. reg., p. 114

²¹⁸ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84; ALR, serie nouă, IV, h. 1142, p. 76

²¹⁹⁻²²¹ ALR, serie nouă, IV, h. 1142, p. 27, 105. 130

măgăr ²²² s.n. „brînza preparată din laptele din care s-a extras smîntîna“ (com. Coverca, Neagra Șarului, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava), din germ. *Mager* (*käse*), idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

maichenig ²²³ adj. (în expresia : *cartofi maichenig* „cartofi cu coaja albă și netedă“) (com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava) și varianta *machéni* ²²⁴ s.pl. „soi de cartofi“ (Dorohoi), din germ. *Maikönig*, idem.

mielșpăiț ²²⁶ s.n. „prăjitură“ (com. Secășeni, Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), cu varianta *meșpăis* ²²⁷, (-uri) (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. pop. *Mehlspeis*, idem. Cf. DLR sub *melșpăiz*.

motmél ²²⁸ s.n. „făină albă de calitate superioară“ (raion. Balș, reg. Oltenia) și varianta *momél* ²²⁹ „făină albă de grîu“ (sat. Cîmpofeni, raion. Tîrgu Jiu, reg. Oltenia), din germ. *Mautmehl* „uium“ (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub Maut 2 și Mautmühle). Cf. și subst. *mólist* ²³⁰ „făină de calitate superioară“ (com. Crișeni, sat. Hereclean, raion. Zalău, reg. Cluj), în care subst. germ. *Mehl* este înlocuit cu magh. *liszt*, idem.

Subst. *momealcă* ²³¹ „care nu știe ce să facă și ce să grăiască“ (com. Mățău, raion. Cîmpulung, reg. Argeș) pare a fi o derivare din subst. *motmel*, cu sufixul -că.

muăgăănă ²³², (-e) „tobă“ (com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș, reg. Brașov), din germ. *Magen* „stomac ; rînză“.

múgîrmelci ²³⁴ s.sg. „lapte stricat“ (Țara Bîrsei), din sâs. *muăgärmeltti* „lapte smîntînit“.

panpúște ²³⁵ s.f. pl. (com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți ; com. Ciocănești, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava ; com. Bîrsana, raion. Sighet, reg. Maramureș), din germ. dial. *Pfannputsche* „aluat care se prăjește în tigaie și se umflă (gogoasă)“. Cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub Putsch 2 „Auf-lauf“, folosit și în domeniul culinar pentru a denumi un aluat care crește. A se vedea și CADE, TDRG și DM sub *pancovă*.

părădăisă ²³⁶ s.f. „roșie, pătlăgea“ (com. Belinț, raion. Lugoj ; com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din austro-germ. *Paradeiser*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*). Cf. TDRG, care îl consideră împrumutat din austro-germ. *Paradeis*, CADE, din germ. *Paradeis(apfel)*, Dicț. Scriban, din

²²² Glos. reg.

²²³ Ibidem

²²⁴ Comunicat de tov. asist. Pintilie Ingeborg de la Universitatea din Iași

²²⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1079, p. 29 ; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 94

²²⁷ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84

²²⁸ Lex. reg., p. 27

²²⁹ LR 1962/3, p. 262

²³⁰ CV 1951/6, p. 27

²³¹ Petre Coman, *Glosar dialectal, Academia Română, Memoriile secțiunii literare ; Tom. IX, mem. 5, București, 1939.*

²³² ALR, serie nouă, IV, h. 1125, p. 172

²³⁴ LR 1959/5, p. 87

²³⁵ Glos. reg. ; ALR, serie nouă, IV, h. 1074, p. 353, 365

²³⁶ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84 ; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 97

săs. *paradeis(apel)* „măr din paradis” (mai corect săs. *parădais* „pătlăgea roșie”), ceea ce este probabil pentru formele răspindite în Transilvania.

paschéturi²³⁷ s.n.pl. „prăjituri” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Pasteten* „plăcinte umplute cu carne etc.”. Cf. TDRG sub *pașet*.

pec²³⁸, **peci** s.m. „brutar” (com. Lunca Ilvei, Maieru, Zagra, raion. Năsăud; com. Prundul Bărgăului, Birla, Șieu-Măgheruș, raion. Bistrița; com. Vilcele, raion. Turda, reg. Cluj; com. Deda, raion. Toplița, reg. Mureș-auto-nomă Maghiară; com. Livezeni, raion. Petroșeni, reg. Hunedoara) și „brutărie” (com. Șutu, raion. Turda, reg. Cluj), din săs. *bek, bak* „brutar; acțiunea de coacere a pîinii” (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*). Varianta *peic*²³⁹ „brutar” (com. Sanislău, raion. Carei, reg. Maramureș) a pătruns probabil prin filieră maghiară (*pék*).

Substantivele *becer* „cofetar” și *becerie* „cofetărie”²⁴⁰ sînt derivate probabil din pl. *peci* (*beci*).

pecar²⁴¹, **(-i)** s.m. „brutar” (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), din germ. *Bäcker*, idem.

pecărie²⁴², **pecării** s.f. „brutărie” (com. Livezeni, raion. Petroșeni, reg. Hunedoara), din germ. *Bäckerei*, idem, sau derivat din *pec*, cu sufixul *-ie*.

pére²⁴³ s.f.pl. în expresia *pere de pămînt* „cartofi” (com. Zagra, raion. Năsăud; com. Sinnicoară, com. Sînmihaiul Almașului, raion. Huedin, reg. Cluj), calc după săs. *iärdbir*, idem (*Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* sub *Erdbirne*).

pocăraie²⁴⁴ s.f. „prăjitură” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. *Backerei*, idem, cu pronunțarea dialectală a vocalei *a* (*o*). Cf. și *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* sub *Backerei*.

pomoruăncă²⁴⁵ s.f. „portocală” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din austro-germ. *Pomeranze*, idem, privit ca plural, din care s-a format sub influența subst. *pomoroage* singularul *pomoroancă*. Cf. *pomerăntă*, *pomăranță*, *pomoranță*²⁴⁶ s.f. „portocală, curmală” (mai ales în vorbirea bătrînilor) (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți; com. Pîrteștii de Jos, raion. Gura Humorului; com. Poiana Stampei, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava; raion. Năsăud, reg. Cluj).

povîrlă, poverlă²⁴⁷ s.f. „magiun” (com. Coverca, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava; com. Hangu, Sabasa, raion. Piatra Neamț, reg. Bacău), din

²³⁷ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 137

²³⁸ LR 1962/4, p. 407; LR 1963/1, p. 55; Mat. I, p. 84, 185, 264, 286

²³⁹ Lex. reg., p. 9

²⁴⁰ TDRG

²⁴¹ Lex. reg., p. 119

²⁴² Mat. I, p. 286

²⁴³ LR 1962/4, p. 407; CV 1952/5, p. 39; ALR, serie nouă. IV, h. 1102, p. 284

²⁴⁴ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84

²⁴⁵ Ibidem, p. 72

²⁴⁶ CV 1952/4, p. 34; Lex. reg., p. 106; Glos. reg.; LR 1963/2, p. 154

²⁴⁷ Glos. reg.

austro-germ. *Powidl*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*. Cf. *TDRG* și *Dicț. Scriban* sub *povidlă*, din polon. *powidla*).

puófă²⁴⁸, (-e) „scoverzi, turtă groasă și rotundă care se coc în untură” (com. Glimboca, raion. Caransebeș, reg. Banat), din germ. *Puffer*, idem. Cf. *CADE* sub *puș* „gogoasă”.

priézb²⁴⁹ „tobă” (com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj) cu varianta *priézlusu*²⁵⁰ (com. Poiana Sibiului, raion. Sebeș, reg. Hunedoara), din germ. *Presswurst*, idem.

pútăr²⁵¹ s. „unt” (com. Belinț, raion. Lugoj; com. Grădinari, raion. Orașița, reg. Banat), din germ. *Butter*, idem.

rebizlă²⁵² s.f. „pomușoară, coacăză” (com. Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), cu variantele *răviză*²⁵³ și *reviză*²⁵⁴ (ibidem), din austro-germ. *Ribisel*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*).

ringlótă²⁵⁵ s.f. „prună mare, cărnăsoasă” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Ringlotte* (franc.), idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. *DA*, *CADE* și *DM*, care îl consideră împrumutat din franc. *Reine-Claude* „numele unui fel de prune”.

rumb²⁵⁶ s.sg. „rom” (com. Pîrtești de Jos, raion. Gura Humorului, reg. Suceava), din germ. *Rum*, idem. Cf. *DM*, *rom*, *rum*.

struș²⁵⁷, (-i) s.m. „cozonac copt fără formă în cuptorul de pâine, cu ocazia sfîrșitului muncii de iarnă a femeilor (atunci cînd se închid șezătoarele); jimblă, corn, pînișoară albă” (raion. Făgăraș), din austro-germ. *Strutz* „jimblă, cozonac” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

șfargă²⁵⁸ s.f. „tobă; preparat din carne de porc” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), cu variantele *șvarcă* (*șfarcă*)²⁵⁹, *șvărce* (*șfărce*) (com. Chizătău, raion. Lugoj, com. Ghilad, raion. Deta, reg. Banat), *șfarclu*²⁶⁰, *șfarcluri* (com. Dobra, raion. Ilia, reg. Hunedoara), din germ. *Schwarten(magen)*, idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*).

șmac²⁶¹ s. „gust rău al unei mîncări” (Țara Bîrsei), *smag*²⁶², idem, (în părțile Buzăului). Cu diferite nuanțe semantice se aude și în mai multe locuri de-a lungul Dunării. Împrumutat din germ. *Schmack* „gust” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. *CADE*, *Dicț. Scriban* și *DM* sub *șmah*, care îl consideră împrumutat din germ. *Geschmack*; *TDRG* îl crede de origine germană veche prin flieră slavă.

²⁴⁸ ALR, serie nouă, IV, h. 1074, p. 27

^{249–250} Ibidem, h. 1125, p. 219, 130

²⁵¹ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84; E. Novac, *lucr. cit.*, p. 100

²⁵² Glos. reg.

²⁵³ Ibidem

²⁵⁴ Ibidem

²⁵⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 84

²⁵⁶ LR 1963/2, p. 154

²⁵⁷ CV 1949/8, p. 35; Lex. reg., p. 94

²⁵⁸ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 140

^{259–260} ALR, serie nouă, IV, h. 1125, p. 36, 76, 105

²⁶¹ LR 1959/5, p. 80

²⁶² Ibidem

șnúftabàcu ²⁶³ s. „tutun pentru prizat” (com. Poiana Sibiului, raion. Sebeș, reg. Hunedoara) cu variantele *șmúctăbàcu* ²⁶⁴ (com. Micăsasa, raion. Mediaș, reg. Brașov), *șniúc* ²⁶⁵ (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), *șnuc* ²⁶⁶ (com. Ciocănești, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava), din germ. *Schnupf*(*tabak*), idem. Formele *șnuc*, *șniuc* ar putea proveni și dintr-o formă dialectală germană *Schnuck* (cf. J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *schnucken* 1).

Derivate sînt verbul *șniucui* ²⁶⁷ „a priza tutun” și *șniúcăr* ²⁶⁸ „cel ce trage șniuc” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava). Nu este exclus însă nici împrumutul direct din germ. dial. *schnucken* „a priza tutun” și *Schnucker* „cel care prizează” (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *schnucken*, *schnupfen* 2 și *Schnupfer*).

șpinát ²⁶⁹ s.n. „spanac” (com. Bilca, Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Spinat*, idem. Varianta *șpenoat* ²⁷⁰ s.sg. (com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat) este împrumutat din magh. *şpenót*.

șpîrc ²⁷¹ s.n. „bucată mică de carne sau de slănină” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Spick(e)*, idem (J. und W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. *TDRG* (etimologie necunoscută).

ștrîtăl ²⁷² s.m. „colac, franzelă” (com. Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, raion. Rădăuți, reg. Suceava), din germ. *Striezel* „cozonac”

șvâncă ²⁷³ s.f. „rachiu slab; apă chioară” (în comunele susmenționate), din germ. (*ein*) *schwacher* (*Schnaps*) „un rachiu slab”.

tăbác ²⁷⁴ s. „tutun” (com. Ciocănești, raion. Vatra Dornei, reg. Suceava; com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj; com. Toplița, raion. Toplița, com. Voiniceni, raion. Țirgu Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară; com. Vinători, raion. Sighișoara; com. Micăsasa, raion. Mediaș; com. Covașna, raion. Țirgu Secuiesc; com. Arpașul de Jos, raion. Făgăraș, reg. Brașov; com. Poiana Sibiului, raion. Sebeș; com. Feneș, raion. Alba, reg. Hunedoara) și *tăbóc* ²⁷⁵ (com. Mihăileni, raion. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă

^{263–264} ALR, serie nouă, IV, h. 1145, p. 141, 130

²⁶⁵ Lex. reg., p. 109

²⁶⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1145, p. 365

²⁶⁷ Lex. reg., j. 109

²⁶⁸ Ibidem

²⁶⁹ Lex. reg., p. 115

²⁷⁰ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 104

²⁷¹ Lex. reg., p. 109

²⁷² Lex. reg., p. 110

²⁷³ Lex. reg., p. 110

^{274–275} ALR, serie nouă, IV, h. 1144, p. 365, 219, 228, 574, 235, 157, 141, 192, 172, 130, 102

Maghiară) din austro-germ. *Tabák* sau sãs. *tăbóc*, idem. Varianta *tăbăcă*²⁷⁶ s.f. (com. Bîrsana, raion. Sighet; com. Borșa, raion. Vișeu, reg. Maramureș; com. Marginea, raion. Rădăuți, reg. Suceava) este probabil împrumutată din pol. *tabaka*.

Subst. *tăbac* „tutun de prizat” este răspîndit în toată Moldova, în Muntenia, Oltenia și Dobrogea, unde a pătruns probabil prin filieră rusească (*tabák*), în SV Transilvaniei, probabil din germ. (*Schnupf*)*tabak* (cf. sub. *șniuc* și ALR, serie nouă, IV, h. 1145). CADE, Dicț. Scriban și TDRG consideră cuvîntul intrat în limba română prin filieră ruteană, poloneză și rusească.

*tășchițe*²⁷⁷ s.f.pl. „colțunași” (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), din germ. *Täschchen*, idem, cu sufixul *-ițe*.

*trîncă*²⁷⁸ s.f. „poșircă; țuică slabă” (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat) și varianta *trînc*²⁷⁹ s. „vin de mere” (Jiu), din germ. *Trinken* „băutură (slabă)” (cf. D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *trinken* 4; J. und W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Trinken* 2).

Supranumele *Trîncă*²⁸⁰ (com. Belinț) are probabil același izvor, deși ar putea fi și împrumutat din germ. *Trinker* „cel ce bea în mod obișnuit băuturi alcoolice”.

Adj. *trienchenit*²⁸¹ „cherchelit, beat”: *S-o cam trienchenit neica Vasile* (raion. Lugoj, reg. Banat), este partic. trecut al unui verb * *triencheni*, din germ. *trinken* „a bea”.

*țaihi*²⁸² s.m.sg. „drojdie de bere” (raion. Făgăraș, reg. Brașov), din sãs. *țaih*, idem (F. Krauss, *lucr. cit.*, sub *Zeichen* 1 c). Cf. TDRG sub *țaică*. Dicț. Scriban (*țaic*) îl pune în legătură cu germ. *Teig* „aluat”.

*țelir*²⁸³ s.n. „țelină” (com. Bilca), Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița, raion. Rădăuți, reg. Suceava) și *țălăr*²⁸⁴ s.sg. (com. Grădinari, raion. Oravița, reg. Banat), din austro-germ. *Zeller*, idem (*Österreichisches Wörterbuch*). Cf. CADE.

*țîmet*²⁸⁵ și *țîmăt* „scorțisoară” (reg. Banat), din germ. *Zimmet*, idem.

*țúcăr*²⁸⁶ s. „zahăr” (com. Ghilad, raion. Deta; com. Chizătău, raion. Lugoj, reg. Banat; com. Prundul Bărgăului, raion. Bistrița, reg. Cluj; com. Gîrda de Sus, raion. Beiuș, reg. Crișana) și varianta *țúcure*²⁸⁷ (com. Belinț, raion. Lugoj, reg. Banat), din germ. *Zucker*, idem.

²⁷⁶ Ibidem, h. 1144, p. 353, 362, 386

²⁷⁷ Lex. reg., p. 120

²⁷⁸ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 103

²⁷⁹ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 53

²⁸⁰ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 103

²⁸¹ A. Viciu, *lucr. cit.*, p. 205

²⁸² CV 1949/8, p. 35; Lex. reg., p. 95

²⁸³ Lex. reg., p. 115

²⁸⁴ E. Novac, *lucr. cit.*, p. 107

²⁸⁵ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85; ALR, serie nouă, IV, h. 1141, p. 53, 47, 76, 105, 27, 36, 29, 2

²⁸⁶ ALR, serie nouă, IV, h. 1138, p. 29; h. 1139, p. 27, 219, 95

²⁸⁷ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 85

tușpáis²⁸⁸, (-uri) s.n. 1. „mîncare proastă”; băutură alcoolică falsificată” (com. Bilca, Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița, raion. Rădăuți, reg. Suceava); 3. „tocană de dovlecei cu făină” (com. Fibiș, raion. Lipova, reg. Banat), din germ. pop. *Zuspeis* „garnitură la mîncăruri”.

zupă²⁸⁹ s.f., folosit ca supranume (com. Belinț, raion. Lugoș, reg. Banat), din germ. *Suppe* „supă”, cu fonetismul german pentru fricativa înaintea vocalei (z).

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER DEUTSCHEN ELEMENTE IM WORTSCHATZ DER RUMÄNISCHEN MUNDARTEN, III

INHALTSANGABE

Das jahrhundertelange Zusammenleben des rumänischen Volkes in Siebenbürgen, im Banat und in der heutigen Region Suceava mit einer deutschen Bevölkerung, die von der zeitweiligen österreichischen und ungarischen Herrschaft vom 12. Jh. an bis zum 18. Jh. aus fast allen Teilen Deutschlands und Österreichs inmitten der eingesessenen Bevölkerung angesiedelt wurde, erklärt das Vorhandensein deutscher Elemente in den rumänischen Mundarten dieser Gebiete. Die angeführten Wörter werden jedoch räumlich begrenzt und immer seltener verwendet, so dass viele im Verschwinden begriffen sind. Diese Entlehnungen samt ihren Ableitungen sind in der Fachliteratur bisher unerklärt geblieben oder sind nicht genügend erklärt. Vorliegende Untersuchung versucht diese Lücke zu schließen.

К ВОПРОСУ О НЕМЕЦКИХ ЭЛЕМЕНТАХ В ЛЕКСИКЕ РУМЫНСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРОВ, III

Названия предметов домашнего обихода, напитков и т. д.

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Наличие немецких элементов в лексике румынских говоров в Трансильвании, Банате и современной области Сучава объясняется многовековой совместной жизнью румынского населения и немцев, которые были приведены в эти области при австрийском и венгерском владычестве — с XIII до XVIII вв. — почти со всех областей Австрии и Германии. Употребление этих элементов ограничено и становится все более редким, так что многие слова исчезают.

Рассмотренные в работе немецкие заимствования и производные от них не были объяснены или были очень мало объяснены в специальной литературе. Настоящее исследование ставит себе цель восполнить этот пробел.

²⁸⁸ Lex. reg., p. 115, 120

²⁸⁹ S. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 103

FONETISMUL GRAIULUI SLOVAC DIN NÄDLAC

DE

PAVEL ROZKOS

Localitatea Nădlac, raionul Arad¹, regiunea Banat, se găsește în partea vestică a țării noastre, fiind așezată pe malul drept al râului Mureș, chiar acolo unde acesta începe să formeze pe o distanță de câțiva kilometri frontiera naturală dintre țara noastră și R. P. Ungară. Comuna Nădlac este o localitate destul de mare, numărând aproape 10.000 de locuitori, dintre care aproximativ 60% vorbesc ca limbă maternă limba slovacă, circa 35% au ca limbă maternă limba română, iar vreo 5% sînt de alte naționalități².

Populația slovacă din Nădlac mai posedă afară de limba ei maternă și limba română (îndeosebi generația tînără și cea de vîrstă mijlocie), precum și limba maghiară (mai ales generația mai veche); nu rare sînt însă cazurile, cînd una și aceeași persoană vorbește la fel de corect în toate cele trei limbi (mai ales în rîndurile generației de mijloc).

Actualii purtători ai graiului slovac din Nădlac provin din Slovacia Centrală³. De aici, la începutul secolului al XVIII-lea, mulți slovaci au fost colonizați pe teritoriul de astăzi al Ungariei, în regiunile Pest, Csanád, Békés⁴ și altele, pustiite cu decenii în urmă de numeroasele invazii ale turcilor.

Spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, înmulțirea rapidă a populației slovace din Tótkomlós (regiunea Békés) în raport cu suprafața pămîntului pe care-l lucra, a determinat pe câțiva mari proprietari ca Pavel Čapra, Ján Szántó, Matej Hrivnák și alții, ca încă în anul 1779 să înceapă inter-

¹ După împărțirea administrativă din anul 1961, comuna Nădlac aparținea de raionul Pecica, așa cum arată și E. Vrabie în *Privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Română*, Romanoslavica, VII, București, 1963, p. 81.

² Aceste date au fost luate din registrele de evidență a populației de la Statul Popular al comunei Nădlac în decembrie a. c.

³ *Révay nagy lexicon*, vol. 3, Budapesta, 1911, p. 12; J. Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava, 1949, p. 216—217; J. Sipos, *Geschichte der slowakischen Mundarten des Bükk — Gebirges*, Budapesta, 1958.

⁴ *Révay nagy lexicon*, vol. 18, Budapesta, 1925, p. 388—389; J. Štolc, *op. cit.*, p. 11; în acest sens vezi și A. Petrov, *Přispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII—XIX století*, Praga, 1918, precum și E. Fügedi, *Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Slowaken im 18 Jh. auf dem Gebiet des heutigen Ungarn*, Studia Slavica, XI, Budapesta, 1965, p. 289—331.

venții la Prefectura din Pecica, cerînd aprobarea colonizării slovacilor din Tótkomlós la Pitvaros și Székesegyház. Susnumita Prefectură a aprobat în principiu colonizarea, însă nu la Pitvaros și Székesegyház, ci la Nădlac, motivînd aceasta prin faptul că moșia de aici era prea întinsă față de numărul populației care o lucra. Astfel, cu ordonanța nr. 14.158 din 27 august 1800, s-a aprobat colonizarea unei părți a populației slovace din Tótkomlós la Nădlac. Ca urmare, un mare număr de slovaci din Tótkomlós, Csaba și Szarvas, — în total vreo 200 de familii, — în primăvara anului 1802 au semnat un act de învoire în acest sens. Imediat li s-a și măsurat pămîntul, pe care în toamna aceluiași an l-au arat și semănat. Pentru perioada de iarnă, însă, ei s-au înapoiat în vechile lor localități. Abia în primăvara anului 1803 au revenit la Nădlac și au început să-și construiască primele case, așa că în cursul anului respectiv s-au ridicat străzile principale: Batánska ulica, Makouska ulica și altele⁵. Rezultă deci că actualii slovaci au venit la Nădlac între anii 1802—1803⁶. P. Olteanu⁷ indică însă un alt an, afirmînd că „în arhivele comunei Nădlac — Arad, citim într-un document că slovacii de aici, ca și cei din Nădlacul Nou au venit din Tót — Kolmas (în R. P. Ungară) pe la 1749“ (e vorba, probabil, de Tót — Komlós). Nu știm, despre ce document este vorba, întrucît P. Olteanu nu-l citează în lucrarea sa, iar noi în timpul cercetărilor noastre nu am dat de urmele lui. Afară de sursele arătate mai sus, în favoarea noastră pledează și un imens tablou al pictorului local Ondrej Dedinský. Tabloul se află în incinta bisericii evanghelice slovace din Nădlac și a fost realizat în anul 1903 cu ocazia împlinirii unui veac de la colonizare. Pe el este înfățișat momentul întîlnirii coloniștilor cu populația băștinașă română, precum și ceremonia împărțirii pămînturilor⁸.

De la începutul secolului al XIX-lea de cînd au venit ei la Nădlac, acești slovaci trăiesc în contactul nemijlocit cu populația română, exercitînd astfel unii asupra celorlalți puternice influențe lingvistice continuu. Dar, după cum am arătat mai sus, actualii slovaci din Nădlac, înainte de a ajunge aici, ei au trecut prin teritoriul Ungariei, unde au stat timp de aproape un secol și abia după aceea s-au stabilit definitiv la Nădlac. Existența și dezvoltarea aceasta într-o totală izolare teritorială de peste două veacuri de ceilalți slovaci din sînul cărora s-au desprins, nu a putut să nu se oglindească și în vorbirea lor. Cele mai însemnate influențe asupra graiului slovac din Nădlac

⁵ Petre Țiucra, *Pribeagul Pietre rămase (Contribuție la monografia județului Arad)*, editată de Imprimeria C.F.R., București, 1936, p. 364—365; vezi și I. Bujna, *Stručný nástin dejin cirkve evanjelickej a. v. v Nadelaku*, Lipt. Sv. Mikuláš, 1912, p. 30.

⁶ S. Borovszky, *Csanád vármegye története 1715-ig*, a Magyar tudományos Akadémia Palotában, Budapest, 1897, p. 427; Petre Țiucra, *op. cit.*, p. 365; I. Bujna, *op. cit.*, p. 13 și 30.

⁷ P. Olteanu, *Numiri slave în Transilvania de nord*, Limba și literatura, vol. III, 1957, p. 199.

⁸ Referitor la această vezi și A. Macák, *Szlovákok a Román Népköztársaság, Kőrunk*, Nr. 2, 1958, p. 240.

s-au înregistrat din partea limbilor maghiară și română. Acest lucru se remarcă în special în domeniul lexicului, într-o oarecare măsură și în domeniul fonetismului, fără însă să fi afectat structura sa gramaticală.

*
* *

De la bun început și fără nici o rezervă se poate afirma că graiul slovac din Nădlac este un grai de tip central⁹. Graiurile slovace centrale, după cum se știe, stau la baza limbii slovace literare contemporane¹⁰, așa că și graiul în discuție, din toate punctele de vedere, este foarte apropiat de limba literară. Datorită acestor considerente, în continuare fenomenele înregistrate în graiul slovac din Nădlac deseori vor fi comparate cu limba literară. Dar, în acest sens, cunoscutul lingvist bulgar Stoico Stoicov, referindu-se, în general, la dialectele unei limbi, remarcă într-un loc că „în ele se produc foarte repede schimbări din punct de vedere fonetic”¹¹, ceea ce nu poate să nu afecteze sistemul lor în ansamblu. Deci, cu toată apropierea sa de limba literară, graiul slovac din Nădlac are și o serie de particularități care-l deosebesc de celelalte graiuri slovace centrale din care acesta s-a desprins acum mai bine de două secole și, totodată, îi asigură originalitatea în comparație cu acestea.

Schimbările fonetice înregistrate în graiul slovac din Nădlac, în comparație cu limba literară sau cu celelalte graiuri slovace (chiar cele centrale), sînt foarte variate. Unele dintre ele sînt de natură cantitativă (scurtarea sau lungirea unor sunete vocalice), altele sînt de natură calitativă (schimbarea unor sunete sau a unor grupuri de sunete cu altele, apariția și dispariția de sunete) etc. Multe dintre aceste schimbări au un caracter accidental, se întîlnesc doar sporadic; altele, în schimb, au o sferă mai largă și constituie o lege fonetică generală pentru acesta. În studiul nostru, vom acorda o atenție deosebită fenomenelor acestora din urmă.

⁹ V. Vážný, *Dva slovenské toary*, SMS, VII, 1929, p. 60; V. Vážný, *Nářečí slovenská*, Československá Vlastiveda, III, 1934, p. 222 și 227; P. Olteanu, *op. cit.*, p. 195; P. Rozkoš, *Unele trăsături lexicale ale graiului slovac din Nădlac*, (lucrare prezentată Sesiunea de comunicări a Universității din Timișoara, 1964, p. 4; J. Štolc *op. cit.*, p. 11; St. Žolnay, *Balkánska mozaika*, L'udový kalendár, Bratislava, 1966, p. 145.

¹⁰ L'udovít Štúr, continuatorul lui A. Bernolák, a studiat particularitățile dialectale ale limbii slovace și împreună cu discipolii săi M. M. Hodža și J. M. Hurban, luînd la bază graiurile slovace centrale, a pus bazele limbii slovace literare contemporane; vezi în acest sens și L'. Štúr, *Nářečja slovenskuo*, Martin, 1852, p. 778.

¹¹ St. Stoicov, *Cu privire la schimbările fonetice spontane în limbă*, SCL, 1957, Nr. 4, p. 494.

Vocalismul. În urma anchetelor efectuate am putut reconstitui următorul sistem vocalic: a, á, e, é, i, i, o, ó, u, ú¹². De remarcat că un tablou similar de vocale dă și J. Štolc, când analizează sistemul fonetic al graiurilor slovace din partea de sud a Ungariei, între care se cuprindea pînă la 1803 și graiul din Nădlac¹³. Pentru o mai ușoară comparație cu limba slovacă literară, dăm mai jos și tabloul sistemului vocalic al acesteia: a, á, ä, e, é, i, í (grafic și y, ý), o, ó, u, ú¹⁴. În exemplele de cuvinte autohtone, între vocalele limbii literare și cele din grai aproape că nu există nici un fel de diferențe: *ruka* „mină“, *sestra* „soră“, „*pivo*“ „bere“, *piskat* „a fluiera“, *fúkat* „a sufla“ etc. Referitor la unele vocale (de exemplu, *é* și *ó*) se poate constata că frecvența lor în grai și limba literară este foarte diferită.

Vocala *a* în cuvintele autohtone este identică cu cea din limba literară: *mama* „mamă“, *noha* „picior“, *hlava* „cap“, *mat* „a avea“. Dar ea mai apare și ca reflex al diftongului *ie* la finele unor cuvinte (substantive neutre la cazul nominativ singular). După unii acest lucru este rezultatul acțiunii „legii scurtării ritmice“, lege caracteristică pentru limba slovacă¹⁵. De remarcat că fenomenul este caracteristic tuturor graiurilor slovace centrale¹⁶ și de apus¹⁷. Iată cîteva din exemplele înregistrate cu ocazia anchetelor: *l'ist'a* „frunziș“, *prút'a* „nuiele“, *rážd'a* „crengi de foc“, *trňa* „spini“. În timpul anchetelor am înregistrat un caz în care *a* apare drept reflex al diftongului *ea* din limba română. Este vorba de cuvîntul *borčak* din românescul *borceag* (Vicia pannonica). În acest din urmă exemplu la sunetul *a* se remarcă o ușoară preiotare (*ia*), ceea ce, credem, este o rămășiță a fostului element palatal din diftongul român. În cuvintele de origine maghiară apare un *a* puțin mai închis și ușor rotunjit — *a*: *apo* „tată“, *vilan* „lumină electrică“ și „*instalație electrică*“, *čavargovat* „sa“ „a hoinări“. La acest *a* se remarcă o ușoară nuanță ce tinde puțin spre *o*. Fenomenul a fost remarcat și în cazul altor cîteva graiuri slovace divergente de pe teritoriul R. P. Ungare¹⁸, fiind explicat ca o influență exercitată din partea limbii maghiare,

¹² În continuare semnul „‘“ pus deasupra literei va marca lungimea sunetului respectiv, și nu locul accentului, cum se procedează de obicei. Marcarea accentului nu este necesară, el fiind fix și căzînd întotdeauna pe prima silabă a cuvîntului.

¹³ J. Štolc, *op. cit.*, p. 220.

¹⁴ E. Pauliny, *Krátká gramatika slovenská*, Bratislava, 1963, p. 8—9; *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava, 1964, p. 29.

¹⁵ V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 280 și u; A. Ferencíková, *K výkladu platnosti rytmického zákona slovenských tvarov typu [kúp'ja, súd'ja] v stredoslovenských nářečích*, J Č, XVI, 1965, Nr. 1, p. 51—62; E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 15—17.

¹⁶ V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 261; E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava, 1963, p. 88; J. Štolc, *op. cit.*, p. 290; *Pravidlá...*, §. 35.

¹⁷ V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 262.

¹⁸ J. Štolc, *op. cit.*, p. 221; vezi în acest sens și P. Király, *Beiträge zur Frage der Dialektmischung (Ursprung und Ausgestaltung des slow. Dialektes von Tótkomlós)*, Studia Slavica, VIII, 1962, p. 339—377; Á. Drahos, *A magyar hanzók helyettesítése a hazai szlovák nyelvjárások jövevényszavaiban*, A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közle ményei, Szeged, 1963, p. 103—110.

ceea ce însă nu a efectat atît de mult graiurile respective, încît să fi modificat structura sistemului lor fonetic¹⁹. În cuvintele de origine română se remarcă un *a* puțin mai închis (*q*). Acesta apare drept corespondent al vocalei *ă* din limba română : *plăcîntă*, *mămăliga*, *ekipa*, *batóza*.

Vocala *á* în cuvintele autohtone este identică cu cea din limba literară : *máme* „avem“, *sám* „singur“, *táto* „această“, *pekná* „frumoasă“. În schimb, această vocală în cuvintele de origine maghiară apare ușor rotunjită și se închide puțin. Iată cîteva exemple : *álomás* „gară“, *dohán* „tutun“, *báči* „unchi“ și „nene“, *d'ár* „fabrică“, *bet'ár* „șmecher“. Acest fenomen este caracteristic îndeosebi generației mai vechi și se pare că are un caracter subiectiv, pentru că uneori chiar una și aceeași persoană anchetată îl pronunță diferit. De asemenea, acest sunet nu se închide niciodată în poziția absolut finală a cuvîntului, așa cum remarcă, de altfel, foarte bine încă J. Štolc, atunci cînd studiază graiurile slovace de pe teritoriul R. P. Ungare²⁰.

Vocala *e* în cuvintele de origine slavă nu diferă față de cea din limba literară : *zem* „pămînt“, *žena* „femeie“ și „soție“, *ten* „acela“, *sen* „vis“, *d'en* „zi“ etc. Același sunet apare în grai și ca reflex al vocalei *ä* din limba literară (acest *ä* este cea mai deschisă vocală din seria anterioarelor : *i*, *e*, *e*, *ä*) : *pet'* „cinci“, *meso* „carne“, *peta* „călcăi“, *vime* „uger“. Această vocală *ä* în limba slovacă literară s-a născut dintr-un *e* nazal, existent cîndva în limba slavă comună. De remarcat că transformarea lui *ä* în *e* este un fenomen viu în limba slovacă, el se petrece sub ochii noștri, în special în dialecte²¹. Nivelarea deosebirilor dintre vocala *e* și *ē* (ultima grafic *ä*) este tot mai mult acceptată și de normele ortoepice ale limbii slovace literare contemporane²². Vocala *e* mai apare în grai cu cea mai mare consecvență ca reflex al lui *i* (grafic *y*) în desinențele unor substantive masculine și feminine : *boke* „părți“, *stohē* „stoguri“, *muxe* „muște“, *nohe* „picioare“, *bez mame* „fără mamă“, *z hlave* „din cap“, *u sused'e* „la vecină“ etc. Dar cauza acestui fenomen este de natură gramaticală²³ (morfoloagică), și nu fonetică, așa că nu vom intra aici în amănunte.

Cît privește vocala *é*, aici există mari aberații și deosebiri esențiale față de situația din limba literară. Dacă în limba literară această vocală este foarte frecventă (în special în desinențele flexiunii pronominale), în graiul nostru am întîlnit-o doar în cuvîntul *céra* (literar *dcéra*) „fiică“ și în derivatele sale, precum și în cîteva cuvinte de origine străină ce au pătruns în grai prin filiera română : *média*, *probléma*, *séria*, *šofér*, *téma*.

Vocala *o* în cuvintele de origine slavă, în general, are aceeași soartă ca și în limba literară : *voda* „apă“, *potom* „apoi“, *plátno* „pînză“, *doma* „acasă“, *som* „sînt“, *bola* „(ea) a fost“ etc. În grai această vocală s-a păstrat și ca o rămășiță arhaică în terminația fostelor forme scurte ale adjec-

¹⁹ J. Štolc, *op. cit.*, p. 31 și § 7.

²⁰ *Ibidem*, p. 32.

²¹ A. Ferencíková, *op. cit.*, p. 57.

²² *Pravidlá*..., p. 40 și § 25.

²³ În acest sens vezi și V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 288 și harta Nr. 35.

tivelor neutre²⁴ în locul celor lungi din limba literară: *sivo* „gri“, *d'ivo* „sălbatic“, *perňavo* „cenușiu“, *prvo* „primul“ (în toate aceste exemple tema se termină în consoana *v*). În exemplele *bíelo* „alb“, *čierno* „negru“, *směšno* „caraghios“, *přato* „al cincilea“, *šěsto* „al șaselea“ etc. (toate acestea sînt cuvinte bisilabice care conțin în prima silabă un diftong), fenomenul a evoluat, pare-se, sub influența acțiunii legii ritmice²⁵ care, după cum am mai arătat, acționează în mod evident și în graiul în discuție. Vocale *o* mai apare în grai și ca reflex al diftongului *uo* (grafic *ô*): *moj* „al meu“, *kopor* „mărar“ (*Anethum graveolens*), *požička* „împrumut“.

Vocala *ô* are, ca de altfel și în limba literară, o frecvență redusă, întîlnindu-se exclusiv în cuvintele străine²⁶. În grai, de asemenea, am întîlnit-o mai ales în cîteva cuvinte străine, care au pătruns în majoritatea cazurilor prin filiera română: *móda*, *difuzór*, *televizór*, *kóti* „note muzicale“, *sója* (*Soja hispida*). Totodată am înregistrat în cîteva exemple vocale *ô* ca reflex al diftongului *uo* (grafic în limba literară *ô*): *móct'* „a putea“, precum și formele sale personale *móžem*, *móžeš*, *móžme*, *móšte*, *móžu*; la fel și în cele negative, precum și în derivatele acestuia *pomóct'* „a ajuta“ și *premóct'* „a birui“; în formele personale ale verbului *ist'* „a merge“ ca *pód'em*, *pód'eš* etc., de asemenea, în cuvintele *vóna* — *prijemná vóna* „miros plăcut“ —, *vól'a* — *dobrá vól'a* „voie bună“.

Vocala *i* în cuvintele de origine slovacă nu diferă față de cea din limba literară: *riba* „pește“, *pit'* „a bea“, *cibul'a* „ceapă“ (*Allium cepa*), *život* „viață“ etc. Ea însă apare foarte frecvent ca reflex al vocalei *é* în desinențele cazurilor oblice ale adjectivelor, pronomelor, numeralelor ordinale, participiilor: *pekniho xlapca* „(pe) un băiat frumos“, *zo zašivaniho vreca* „dintr-un sac cusut“, *poznám každyho* „cunosc (pe) fiecare“ *ot prviho mája* „de la întîi mai“ etc. Vocala *i* mai apare ca reflex al vocalei *e* în cadrul desinențelor cazuale ale unor substantive feminine: *po ruki* „la îndemînă“, *g Marki* „la Maria“, *pri mamouki* „lîngă bunică“, *po nohi* „pe picior“, *pri muxi* „lîngă muscă“. Dar cauzele acestor fenomene, după cum am mai remarcat mai jos, sînt de natură morfologică²⁷, așa că nu vom intra aici în alte amănunte.

Vocala *i* în cuvintele slovace nu diferă de loc față de cea din limba literară: *čítat'* „a citi“, *písat'* „a scrie“, *zaujimat' sa* „a se preocupa“, „a se interesa“, *pekni* „frumos“, *t'ixi* „liniștit“, *otvoreni* „deschis“, *spraveni* „făcut“. Această vocală are totuși o situație specială în cuvintele de origine maghiară. Cuvintele acestea, foarte frecvente ca întrebuintare, conținînd în limba respectivă vocala *é*, s-au adaptat sistemului fonetic slovac, sunetul respectiv evoluînd în *i* (sunetul cel mai apropiat, după timbru, de *é* din limba ma-

²⁴ K. Horálek, *Úvod do stúdia slovanských jazyků*, Praha, 1962, p. 212; J. Štolc, *op. cit.*, p. 229.

²⁵ A. Ferencíková, *op. cit.*, p. 53.

²⁶ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 11.

²⁷ V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 288.

ghiară). Iată și câteva exemple înregistrate cu ocazia anchetelor efectuate: *fík* „frină“, *kerit'is* „gard“, *marad'ik* „rest“ (referitor la stofă). Acest *i* care provine din maghiarul *é*, este puțin mai deschis decât *i* autohton, remarcându-se la el o ușoară tendință spre *e*²⁸. Fenomenul a fost remarcat și de J. Štolc²⁹ cu ocazia cerceătorilor întreprinse asupra unor graiuri slovace de pe teritoriul R.P. Ungare.

Vocala *u* nu diferă de loc față de cea literară: *uxo* „ureche“, *ruka* „mână“, *dup* (literar *dub*) „stejar“ (*Quercus sessiliflora*), *zup* (literar *zub*) „dinte“, *vid'im moju sestru* „o văd pe sora mea“, *zo stromu* „din copac“ etc. Același lucru este valabil și pentru vocala *ú*: *prút* „nuia“ și „băț“, *súkno* „pînză“, *mút'it* „a tulbura“, *súrit* „a zori“, *vid'im malú xizu* „văd o casă mică“, *celú jeseň* „toată toamna“, *má otkritú hlavu* „are capul descoperit“. Foarte rar această vocală în graiul nostru apare și ca reflex al diftongului *iu* în cadrul unor adjective posesive. Iată exemplele înregistrate în anchete: *psú*, dar și *psacú gurdu* „coteț pentru ciine“ (la cazul acuzativ, numărul singular), *mišacú d'ieru* „gaură de șoarec“, *mačú rit'* (și *mačacú*) „dosul pisicii“ etc. În exemplul înregistrat *sl'úka* (literar *slivka*) „prună“ și „prun“ (*Prunus domesticus*), vocala *ú* apare ca urmare a trecerii vârfului silabei de pe *i* pe *u*, după ce în prealabil *v* de la sfârșitul silabei, după cum vom vedea și mai târziu, s-a transformat în *u*. Cu această ocazie *i* s-a păstrat sub forma caracterului muiat al consoanei anterioare, iar *u* care înlocuia vocală scurtă plus una consonantică, a devenit lung: *slivka* > *sl'iu* > *sl'úka*. De asemenea, în exemplul *krú* (literar *krv*) „sînge“ vocala *ú* apare ca reflex al lui *v* din poziție finală. Credem că acesta din urmă, în poziție finală s-a transformat la început într-un sunet semivocalic *u*, devenind astfel foarte apropiat de *u*, iar ulterior a preluat asupra sa și funcția de element formator de silabă, în dauna fostei consoane silabice *r*: *krv* > *kru* > *krú*. Fenomenul a fost remarcat și de J. Mihál³⁰ în studiul său asupra fonetismului graiurilor slovace de lângă Zvolen și, pare-se, el caracterizează graiurile slovace centrale în general.

Diftongii. În graiul slovac din Nădlac, ca de altfel și în limba literară, se întâlnesc diftongii: *ia*, *ie*, *iu*, *uo*, (ultimul notat în limba literară prin *ô*)³¹. Iată câteva exemple: *vr'aca voda* „apă clocotitoare“, *t'jahat' vodu* „a scoate apă“ (din fîntînă), *b'jela koš'el'a* „cămașă albă“, *č'jerne oči* „ochi negri“, *počujem raň'iu zhovorku* „aud discuția de dimineață“ *jed'li zme kurac'iu pečenku* „am mâncat ficat de găină“. Diftongul *ia* apare în grai foarte frecvent și ca reflex al diftongului *ie*³²; avem aici una dintre cele mai reprezentative trăsături (după V. Vážný, a opta) ale graiurilor slovace centrale³³. Cîteva

²⁸ A. Drahoš, *op. cit.*, p. 103—110.

²⁹ J. Štolc, *op. cit.*, p. 39.

³⁰ J. Mihál, *Zoláštnosti zvolenského hláskoslovía*, SMS, XIII, 1935, p. 94.

³¹ E. Paulíny, *Krátká gramatika...*, p. 9; *Pravidlá...*, p. 29.

³² V. Vážný, *Nářeč slovenská*, p. 270.

³³ V. Vážný, *Ibidem*, p. 261; vezi în acest sens și E. Paulíny, *Niekoľko zvolenských izoglos*, SMS, XVIII, 1940, p. 26.

exemple: *zdravľa* „sănătate“, *trápeňľa* „necaz“, *učeňľa* „învățătură“, *znamenľa* „semn“ și „aluniță“, *šťastľa* „noroc“, *pitľa* „băutură“. Diftongul *je* apare în grai și ca echivalent al vocalei *é* din limba literară, în cadrul desinențelor flexiunii pronominale la cazurile nominativ-acuzativ (pe lângă substantivele feminine și neutre, precum și masculinile neînsuflete): *dobrje d'et'i* „copii buni“, *visokje stromi* „copaci înalți“, *drahje pokro-voce* „pături scumpe“, *d'ivje husi* „gâște sălbatice“ (Anser segetum), *frišk je vaicja* „ouă proaspete“, *prvje ruže* „primele flori“, *ostatnje peňaze* „ultimii bani“, *zarezanje kurence* „pui tăiați“, *zamrznutje ruke* „mâini înghețate“, *vol'akerje xiže* „careva dintre case“, *každje svetre sa inakje* „fiecare sveter este altfel“, *kerje ženi neprišl'i ?* „care femei n-au venit?“. Inclînăm să credem că aici este vorba de un stadiu fonetic arhaic. Dacă în limba literară au evoluat formele în care s-a petrecut contracția istorică a formei scurte adjectivale și a pronumelui demonstrativ³⁴, *dobru + je > dobré*, în graiul nădlăcan s-a păstrat, la fel ca și în toate graiurile slovace centrale, forma veche *dobrje*³⁵. În graiul nădlăcan, de asemenea, apare foarte frecvent diftongul *uo*, dar în poziții cu totul diferite față de limba literară. Dacă aici diftongul *uo* (grafic ô) apare aproape cu regularitate în interiorul cuvintelor (în cadrul temei lor)³⁶, în graiul slovac din Nădlac apare aproape cu exclusivitate în poziția finală a cuvintelor ce se supun flexiunii pronominale. În această poziție diftongul respectiv apare ca reflex al lui *é* sau *je*: *dobruo rano* „bună dimineața“, *t'ixuo d'jet'a* „copil liniștit“, *obl'ečenuo d'jet'a* „copil îmbrăcat“, *zaprášenuo št'ena* „câțel prăfuit“, *druhuo meso* „altă carne“, *ostatnuo vaice* „ultimul ou“, *každuo rano* „fiecare dimineața“, *vol'akeruo d'jet'a* „careva dintre copii“, *kuracuo meso* „carne de pui“, *holubacuo vaice* „ou de porumbel“, *mačuo și mačacuo* „de pisică“, *cudzuo vrece* „sac străin“. Dintre numeroasele păreri referitoare la acest fenomen, pentru V. Vážný cea mai verosimilă pare a fi aceea, după care formele *dobruo* și *dobrje* au apărut ca urmare a schimbărilor fonetice care au avut loc în forma *dobroje*³⁷. Referitor la același fenomen, Al. V. Isaček, cu ocazia recenzării lucrării lui E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, „Slavia“, XXXV, Praga, 1966, p. 121—127, spune că, „la timpul său (pe la 1931; n. n.), L'. Novák explică forma caracteristică graiurilor slovace centrale *dobruo* ca un rezultat nemijlocit din *dobroje*. Pauliny însă demonstrează cu cea mai mare convingere că [o:] (o lung) nu apare ca un reflex al contracției, ci este rezultatul acțiunii legii ritmice: corelația *krásná — dobrá* a fost transpusă în corelația *krásno — dobrô*“ (p. 124, recenzia amintită). Și din forma *dobrô* se ajunge foarte ușor la *dobruo*. După E. Pauliny, cauza principală a diftongării vocalelor [e:] și [o:] trebuie căutată în articularea lor într-o

³⁴ J. Štolc, *op. cit.*, p. 228.

³⁵ V. Vážný, *Nářeči slovenská*, p. 273; E. Pauliny, *Fonologický vývin...*, p. 221 și u.

³⁶ E. Pauliny, *Krátka gramatika...*, p. 13; *Pravidlá...*, p. 43.

³⁷ V. Vážný, *Nářeči slovenská*, p. 271 și 273.

ușoară contracție a organelor articulatorii, într-o perioadă istorică mai veche, precum și în pierderea caracterului lor palatal în îmbinări cu consoane. Drept compensația acestor însușiri este apariția diftongilor *ie* și *uo*³⁸. Și acest fenomen, după cum am mai remarcat, constituie una din trăsăturile caracteristice ale graiurilor slovace centrale³⁹. Spre deosebire de limba literară, în graiul slovac din Nădlac am înregistrat câteva exemple și cu diftongul *io*. De remarcat că în limba literară aceste exemple apar cu diftongul *ie*, urmat de consoana *v*. Aceasta din urmă a transmis o parte din labialitatea sa diftongului precedent, după ce, fiind la finele silabei, s-a transformat în *u*. Elementul sonant din diftongul *ie*, după ce a primit această labialitate, s-a transformat în *o*: *iev* > *iou*. Iată aceste câteva exemple: *d'iouka* „fată“, *d'iouča* „fetiță“,⁴⁰ *pol'iouka* „supă“, *drjou* „mai repede“ și „anterior“. De asemenea, cu acest diftong apar și derivatele acestora. În câteva cuvinte am înregistrat unele schimbări ale diftongilor, mult diferite comparativ cu limba literară. Aceste schimbări s-au produs în sensul că elementul consonantic din diftong (*u*) a evoluat într-un *v*: *kvora* „coajă“, *nvoška* „picioruș“, *nvota* „cîntec“, *rvoŕ* „roi“, *rvosol* „saramură“, *tvónä* „umbră“, *dvovera* „încredere“.

Consoanele silabice *l* și *r*. Aceste consoane s-au născut, pe o anumită treaptă de dezvoltare a limbii slave comune, din grupurile *ul* > *lū*, *il* > *lī*, *ūr* > *rū*, *īr* > *rī*⁴¹, și sînt caracteristice limbilor slave de vest și sud⁴². În graiul slovac din Nădlac apar cu cea mai mare regularitate cuvintele cu *l* și *r*: *blxa* „purice“ (Pulex irritans), *slza* „lacrimă“, *dlhi* „lung“, *hlboki* „adînc“, *prst* „deget“, *prst'en* „inel“, *prvi* „primul“, *vr* „vîrf“ și „munte“, *křšť'enja* „botez“, *sa mrzi* „se supără“, *prši* „plouă“ (mai rar), „se scutură“ (referitor la cereale, — mai frecvent), *držat* „a ține“ etc. De remarcat că aceste consoane silabice pot fi, de asemenea, lungi, la fel ca și în limba literară⁴³. *dlžeň* „semnul de lungire“, *ňi zme dl'žni* „nu sîntem datori“, *tľk* „mai“, *mlkvi* „steril“ (referitor la semințele plantelor), *tľňa* „spin“, *tľpňe mi noha* „îmi amorțește piciorul“, *nad ranom pritrplo troxa* „spre ziuă a înghețat puțin“, *křd'el' husi* „stol de gîște“, *vľba* „salcie“ (Salix alba, trian-

³⁸ E. Pauliny, *Fonologický vývin*..., p. 221 și u.

³⁹ Vážný, *Nářeči slovenská*, p. 261; J. Štolc, *op. cit.*, p. 290; A. Ferencíková, *op. cit.*, p. 56; A. Habovštiak, *Diferenciácia oravských nářečí vo svetle kolonizačných prúdov*. JČ, IX, 1958, Nr. 1—2, p. 118.

⁴⁰ Formele *d'iouka* și *d'iouča* le consemnează și V. Vážný în lucrarea sa *Nářeči slovenská*, p. 228 și 261.

⁴¹ K. Horálek, *op. cit.*, p. 116; E. Petrovici, *Graiul carașovenilor, Studiu de dialectologie meridională*, București, 1935, p. 83; J. Mihál, *op. cit.*, p. 93—94.

⁴² S. B. Berstein, *Očerki sravnitelnoi grammatiki slavianskih iazykov*, Moscova, 1961, p. 269—272.

⁴³ E. Pauliny, *Krátká gramatika*..., p. 7—8; *Pravidlá*..., p. 29 și § 34.

dra, pentandra, babylonica). Prezența acestor *l* și *r* silabici constituie una din trăsăturile esențiale ale graiurilor slovace centrale ⁴⁴.

Accentul. În graiul slovac din Nădlac, cum am amintit mai sus, accentul cuvintelor este fix și cade întotdeauna pe prima silabă, la fel ca și în celelalte graiuri slovace centrale. Acest fenomen cu caracter de lege este propriu, de fapt, și limbii slovace literare ⁴⁵. Legea aceasta și-a extins sfera ei de acțiune și asupra cuvintelor împrumutate, de exemplu, din limba română, în care poziția accentului nu este fixă. Prin urmare, cuvintele de origine română s-au adaptat sistemului fonetic al graiului: *kol'ektíva*, *kopera-tíva*, *brigáda*, *komítét*, *dífužór*, *tel'evízór*, *garáz*, *al'imentára* etc. În aceste exemple, în fostele silabe accentuate, în dauna accentului care a trecut pe prima silabă, a avut loc lungirea vocalelor respective, ceea ce a dus la schimbarea sistemului vocalic al graiului din punct de vedere cantitativ: au apărut mai multe vocale lungi, mai ales *ó* și *é*, chiar în cadrul temei cuvântului, un fenomen mai puțin caracteristic limbii literare ⁴⁶, după cum s-a mai arătat la locul potrivit.

Cît privește cuvintele compuse, la acestea se poate remarca un accent principal, care cade pe prima silabă, și un accent secundar, ce cade pe prima silabă a celui alt component: *hromzvot* „paratrăsnut“, *Československo* „Cehoslovacia“, *prot'ivožnovi* „antirăzboinic“, *tmavosívi* „gri închis“, *č'ěrnob'ěl'i* „alb-negru“. În această situație accentul principal este mult mai pronunțat, mult mai puternic, decît cel secundar.

Consonantismul. Sistemul consonantic al graiului slovac din Nădlac nu prezintă mari deosebiri în comparație cu dialectul slovac central ⁴⁷ sau cu limba literară ⁴⁸. În anchetele efectuate am constatat existența următoarelor consoane: *b, c, č, d, d', dz, dž, f, g, h, l, l', m, n, ň, p, r, s, š, t, t', v, z, ž*. Acest inventar este foarte asemănător cu cel al graiurilor slovace din Ungaria, dat de J. Štolc ⁴⁹. După cum se poate ușor remarca, și în graiul nostru se înregistrează consoane tari (*g, h, x, k*) și moi (*c, č, dz, dž, š, ž, j*). Unele consoane pot fi palatalizate (*d', t', ň, l'*), există consoane sonore și surde perechi (*b-p, d-t, z-s, g-k* etc.). Unele consoane se supun sonorizării sau asurzirii în anumite poziții din cuvînt, au loc unele schimbări, mai ales în cadrul unor grupuri de consoane, deseori foarte diferite de cele din limba literară.

Consoanele sonore *m, n, ň, l, l', r, j* au în graiul nostru aceeași soartă ca și în limba literară, nesupunîndu-se nici unui fel de schimbări, indiferent în ce poziție din cuvînt s-ar afla. Consoanele sonore *b, d, d', dz, dž, g, h, v,*

⁴⁴ V. Vážný, *Nářeči slovenská*, p. 228; J. Štolc, *op. cit.*, § 203; J. Mihál, *op. cit.*, p. 93—94.

⁴⁵ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 23; vezi în acest sens și E. Fodor, *Studii de gramatică comparată a limbilor slave*, București, 1959, p. 37.

⁴⁶ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 11; *Pravidlá...*, p. 40.

⁴⁷ V. Vážný, *Nářeči slovenská*, p. 220—265; J. Štolc, *op. cit.*, p. 232.

⁴⁸ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 17; *Pravidlá...*, p. 29.

⁴⁹ J. Štolc, *op. cit.*, p. 232.

z, ž, urmate de o consoană surdă, dar mai ales la finele cuvîntului, se asurzesc⁵⁰: *ripka* „peștișor“, *potkovat'* „a potkovi“, *pretplat'it'* „a abona“, *zect'e!* „mîncați!“, *dup* „stejar“, *auzlak* „vitrină“, *stox* „stog“, *muš* „soț“, *hat* „șarpe“, *povec!* „spune!“. La fel se întîmplă și în limba slovacă literară⁵¹. Un tratament deosebit prezintă consoana *v*. Înaintea vocalelor, consoanelor silabice (*l, l', r, f*) și consoanelor sonore apare un *v* labiodental, la fel ca și în limba literară⁵². De exemplu: *voda* „apă“, *vľk* „lup“ (Canis lupus), *vrana* „cioară“ (Corvus), *v noci* „noaptea“, *v l'et'e* „vara“ etc.

Înaintea consoanelor surde *v* se asurzeste și se pronunță *f*, ca și în limba literară⁵³: *fxot* „intrare“, *fčera* „ieri“, *fták* „pasăre“, *f sřci* „în inimă“. Însă la finele cuvîntului sau la finele silabei *v* se pronunță ca un *u*, potrivit normelor ortoepice din limba literară⁵⁴: *hñeu* „supărare“, *stau* „stare“, *kriřda* „nedreptate“, *hláuķa* „căpățînă“. În graiul nostru consoana *v* la începutul unor cuvinte dispăre cu desăvîrșire. Iată cîteva din exemplele înregistrate: *šad'e* „pretutindeni“, *šeci* (din forma literară *všetci*⁵⁵, „toți“, *táčik* „pășărică“, *tedi* „atunci“, *čela* „albină“ (Apis mellifica), *stával'* „a se scula“, *zdixat'* „a ofta“. Unele dintre aceste fonetisme au fost remarcate și de F. Buffa cu ocazia studiului întreprins asupra unor graiuri slovace de est⁵⁶. Fenomenul s-ar putea explica în felul următor: consoana *v*, într-o poziție de asurzire (urmată de o consoană surdă), se transformă în *f* (prima treaptă, existentă, de altfel, și în limba literară⁵⁷); consoana *f*, într-o poziție slabă (urmată de o altă consoană), dispăre complet (a doua treaptă, înregistrată de noi în grai). Dar se constată dispariția consoanei *v* la începutul cuvîntului și cînd nu avem o poziție de asurzire: *ždi* „întotdeauna“, *zľat'* „a lua“, *dovec* „văduv“, *dovica* „văduvă“, *d'ačni* „darnic“ și „mărinimos“, *d'aka* „mulțumită“ și „datorită“. În aceste cazuri fenomenul s-ar fi putut întîmpla prin analogie cu formele *šad'e*, *čela* etc. de mai sus. Însă am înregistrat cîteva cazuri în care dispar și alte consoane în poziția absolut inițială din cuvînt: *nuka* (din forma literară *dnu*, *dnuķa*) „înăuntru“, *ňeska* (din forma literară *dnes*, *dneska*⁵⁸ „astăzi“ (aici dispăre *d*); *d'e* (din forma literară *kde*) „unde“ (aici dispăre *k*, respectiv echivalentul său sonor *g*). De aceea considerăm că aici se manifestă o lege fonetică internă de simplificare a grupurilor consonantice, caracteristică tuturor limbilor (simplificarea unor grupuri de consoane anevoios de pronunțat). Și, într-adevăr, dacă urmărim

⁵⁰ Referitor la fenomenul asurzirii consoanelor vezi și F. Buffa, *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*, Bratislava, 1953, p. 53.

⁵¹ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 20—21; *Pravidlá...*, p. 34—35.

⁵² E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, § 29; *Pravidlá...*, p. 50.

⁵³ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 19; *Pravidlá...*, p. 34 și 50.

⁵⁴ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, § 29; *Pravidlá...*, p. 50.

⁵⁵ Referitor la dispariția lui *t* din acest cuvînt vezi mai jos, unde se tratează unele grupuri de consoane.

⁵⁶ F. Buffa, *op. cit.*, p. 52.

⁵⁷ E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 19; *Pravidlá...*, p. 34 și 50.

⁵⁸ De remarcat că în graiul în discuție apar frecvent forme cu particula *-ka*.

dicționarele cîtorva limbi, de exemplu ale limbilor slovacă, cehă, română, rusă, franceză, germană⁵⁹, întîlnim puține cuvinte care încep cu grupurile *dn, dñ* (8, 7, —, 12, —, —), *fs, fš* (—, —, —, —, —, —), *ft, ft'* (1, —, 5, 1, —, —), *kd, kd', gd, gd'* (3, 32, —, 3, —, —), *vd, vd'* (8, 15, —, 47, —, —), *vz, vž* (89, 134!, —, 157!, —, —)^{59 bis}

Consoanele surde, la rîndul lor, se sonorizează atunci, cînd ele sînt urmate de cele sonore. Fenomenul se petrece la fel ca și în limba literară⁶⁰: *prozba* „rugămintă“, *zme* „sîntem“, *nozme!* „să ducem!“, *nažmu bratovi* „fratelui nostru“. În graiul slovac din Nădlac, legii sonorizării i se supun mai ales prepozițiile *s* (so), *k* (ku), chiar atunci, cînd după ele urmează o vocală: *z apom*, „cu tata“, *z mamou*, „cu mama“, *zo zemoŭ* „cu pămînt“, *zo zat'kom* „cu ginerele“; *g obloku* „lîngă geam“, *gu dverám* „lîngă ușă“, *gu hnoju* „lîngă gunoi“. De remarcat că în prepozițiile *so* și *ku* consoanele respective se sonorizează permanent, indiferent cu ce consoană începe cuvîntul cu care se întrebuintează⁶¹: *zo sestrou* „cu soră“, *zo št'etkou* „cu pensulă“, *zo sol'ou* „cu sare“, *gu stolu* „lîngă masă“, *gu st'eňe* „lîngă perete“ etc.

În graiul slovac din Nădlac consoanele *d, t, n, l* pot fi palatalizate, la fel ca și în limba literară⁶². Ele se palatalizează, cînd sînt urmate de vocalele *i, í, e* și diftongii *ia, ie, iu, io*⁶³: *l'ipa* „tei“ (Tilia platyphyllos), *d'ivo* „sălbatic“, *t'ixo* „încet“, *ňikto* „nimeni“, *ňjest'* „a duce“, *vil'iat'* „a turna“, *d'ioŭča* „fetiță“, *tret'iu noc* „de trei nopți“. De remarcat că fenomenul palatalizării acestor consoane s-a extins și asupra cuvintelor de altă origine de exemplu, română, în care fenomenul este inexistent, doar eventual pe plan dialectal: *maŕmaľ'iga*, *al'imentára*, *pázňik*. Aici se remarcă o oarecare inconsecvență. Dacă în cuvintele *kol'ektiv* și *tel'evizór* *l* urmat de *e* se palatalizează, *t* urmat de *i*, respectiv de același *e* nu se mai palatalizează. La fel nu se palatalizează *t* urmat de *i* din cuvîntul *koperativ*. Cuvintele în care consoanele în discuție apar palatalizate au pătruns în graiul slovac sub forma dialectală (din subdialectul bănățean, eventual cel crișăn).

Fenomenul care atrage mai ales atenția cercetătorului și care se manifestă în graiul nostru cu cea mai mare regularitate, este transformarea consoanei *l* la finele silabei (și mai ales la finele cuvîntului) într-un *u*, la fel

⁵⁹ *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom*, Bratislava, 1964; Fr. Trávniček, *Slovník jazyka českého*, Slovanské Nakladatelství, Praga, 1952; *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958; S. I. Ojegov, *Slovar russkogo jazyka*, Gosudarstvennoe Izdatel'stvo Inostrannykh i Național'nykh Slovaroj, Moskova, 1960; *Dicționar francez—român*, Editura Științifică, București, 1959; *Dicționar german—român*, Editura Științifică, București, 1958.

^{59 bis} Ordinea cifrelor este cea a limbilor enumerate mai sus.

⁶⁰ E. Pauliny, *Krátka gramatika...*, p. 20—21; *Pravidlá...*, p. 50.

⁶¹ Vezi în acest sens și *Pravidlá...*, p. 46—47.

⁶² E. Pauliny, *Fonologický vývin...*, p. 106 și 290; E. Pauliny, *Krátka gramatika...*, p. 26; *Pravidlá...*, p. 30 și 47—50.

⁶³ Referitor la aceasta vezi și A. Habovštiak, *Diferenciácia...*, p. 118 și 122.

ca și în celelalte graiuri slovac centrale⁶⁴: *stoučok* „scăunel“, *mihaunice* „sprincene“, *kobouka* (literar *kobylka*) „mînză“, *remeserňik* „meseriaș“, *stou* „masă“, *kou* „par“, *vou* „bou“, *kostoŭ* „biserică“, *pou kila* „o jumătate de kilogram“, *kričau* „(el) striga“, *ut'ekaŭ* „alerga“, *zametaŭ* „mătura“, *sa báu* „se temea“ (dar cuvîntul *bál* „bal“, fiind de origine străină, nu se supune în grai acestei legi), *stáŭ* „stătea“, *čítaŭ* „citea“ etc. De asemenea, fenomenul cuprinde și pe *l'*, care în aceeași situație pozițională se transformă în *u*: *t'euce* „vițe“, *košt'iaŭ* „os“, *zat'iaŭ* „pînă atunci“, *dot'iaŭ* „atîta timp cît“, *pot'iaŭ* „pînă acolo“, *pot'iauto* „pînă aici“ etc. Această lege și-a extins sfera ei de acțiune și asupra cîtorva cuvînte de origine maghiară, dînd același rezultat, ca și în cazul cuvintelor autohtone. În cadrul anchetelor am înregistrat următoarele exemple: *beučou*⁶⁵ (din maghiarul *belcső*) „lea-găn“, nume propriu *Mcunár* (din maghiarul *molnár* „morar“), *bout* (din maghiarul *bold*) „prăvălie“, precum și derivatele *boudár* „vînzător la prăvălie“ și *boudárka* „vînzătoare la prăvălie“. În cazul cuvîntului *boŭt* (din *bold*) schimbarea trebuia să se fi petrecut inițial în forme cu *l* la finele silabei: *do boldu* a dat *do boudu*, *pri bolde* a dat *pri boude*. Apoi, prin analogie, fenomenul s-a extins și asupra formei *bold*, care, în ultima analiză, așa cum am mai arătat, a evoluat în *boŭt*. Schimbarea lui *l* în poziție finală a silabei în *u* a preocupat pe mai mulți lingviști. Iată cum explică acest fenomen lingvistul bulgar St. Stoikov: „cauza trecerii lui *l* dur în *u* și *v* stă în caracterul său velar deosebit de pronunțat, datorită cărui fapt slăbește articularea linguală și se întărește articularea labială“⁶⁶.

Ca rezultat al tendinței generale de simplificare a unor grupuri de sunete anevoios de pronunțat au avut loc și unele schimbări izolate, dar în același timp foarte interesante. Astfel, *však* „așa-i“ a devenit *čak*⁶⁷, *svrček* „greier“ (Gryllus) — *čvrček*, *železo* „fier“ — *zelezo*, *hrdza* „rugină“ — *ridza*, *kôstka* „sîmbure“ — *kvocka*, *čistý* „curat“ — *cisti*⁶⁸. În cîteva cazuri consoanele *h* și *x* din limba literară au evoluat în graiul slovac din Nădlac în *k*: *t'ikšie* din *tichšie* „mai încet“, *natukšie* din *na tuhšie* „mai tare“, *drakši* din *drahši* „mai scump“, *sukši* din *suchši* „mai uscat“, *kcjet'* din *chciet'* „a vrea“⁶⁹.

Un tratament deosebit față de limba literară îl prezintă și cîteva grupuri de consoane. Astfel, grupurile *zdn*, *stn*, *stl* în limba literară se pronunță așa, cum se scriu⁷⁰, în timp ce în graiul slovac din Nădlac ele se supun sim-

⁶⁴ V. Vážný, *Nářečí slovenská*, p. 276 și 279—280; J. Štolc, *op. cit.*, p. 227 și 285; A. Habovštiak, *Diferenciácia...*, p. 118.

⁶⁵ Cuvîntul este remarcat și cu ocazia studiului graiurilor slovac din R. P. Ungară, vezi J. Štolc, *op. cit.*, p. 285.

⁶⁶ St. Stoikov, *op. cit.*, p. 495.

⁶⁷ Forma *čak* (din *však*) o remarcă și J. Mihál, *op. cit.*, p. 96.

⁶⁸ Transformarea lui *čistý* în *cisti* J. Štolc, *op. cit.*, p. 242, o explică sub influența cuvîntului maghiar *tiszta*.

⁶⁹ În același sens vezi și F. Buffa, *op. cit.*, p. 50.

⁷⁰ Vezi *Pravidlá...*, p. 51.

plicării prin dispariția consoanei de la mijloc: *prázni* „gol“, *šťasní* „fericit“, *závisl'vi* „invidios“, *radosní* „bucuros“, *žalosní* „dureros“, *masní* „gras“ și „unsuros“ *křsní* „de botez“⁷¹. În grupurile *stk* — *čřaska* (din *čřastka*) „parte“ și *str* — *sretnut'* (din *stretnút'*) „a întâlni“, *sreda* (din *streda*) „miercuri“, *sřěbro* (din *striebró*) „argint“, *posředok* (din *prostriedok*, avînd rădăcina *-stred-*) „mijloc“ etc., s-a petrecut același lucru. Grupurile *ds* și *ts*, se reduc la *c*: *aracki gát* din *aradský*... „drumul Aradului“, *l'ucki* din *l'udský* „omenesc“ *gácki* „din *gát*+*sky*“, „de șosea“, *garácki* din *garád*+*sky* „de șanț“, *palocki* din *palotský* „de Palota“ (o localitate din R. P. Ungară, nu departe de Nădlac), *d'eckí* din *detský* „copilăresc“, *f susectve* din *v susedstve* „în vecinătate“, *bohactvo* „bogăție“, *dvacat'* din *dvadsat'* „douăzeci“, *ockočit'* din *odskočit'* „a sări la o parte“⁷². La fel se asimilează și grupurile de consoane *dš* și *tš*, dînd naștere lui *č*: *mlači* „mai tînăr“, *slači* „mai dulce“, *bohači* „mai bogat“, *žlči* „mai galben“ etc. Grupul *čš* din forma literară *váčšl* „mai mare“ în graiul slovac din Nădlac devine *č*, dînd naștere formei *veči*. La fel și în derivatele sale. Grupul *žš* din forma literară *nižšl* „mai jos“, „mai scund“, de asemenea, a devenit *š*: *ňiši*, *ňišje*, *naňiši*, *naňišje*. Consoanele *d* și *t* la finele silabei în interiorul cuvîntului, urmate de o altă consoană, dispar: *stuňa* din *studňa* „fîntînă“, *spanut'* din *spadnút'* „a cădea“, *xlano* din *chladno* „rece“ și „răcoros“, *hřl'ička* din *hrdlička* „turturea“ (Streptopelia turtur), *sretizňa* din *stredtyždňa* „în cursul săptămîinii“, *ocoŭ* din *octov* „al tatălui“, *šeci* din *všetci*⁷³ „toți“. Grupurile *šš* și *ss* dau naștere unui *s*, parcă puțin mai lung ca cel obișnuit: *sálaski* din *salašský* „de sălaș“, *igri-ski* din *igřišský* „de Igrîș“ (o comună de lîngă Nădlac, situată pe malul stîng al riului Mureș), *ňomáski* din *ňomášsky* „de nimaș“ (un sector din hotarul comunei), *haláski* din maghiarul *halász* plus sufixul slav *-ski* „de pescar“, *vadáski* „de vînător“ (din maghiarul *vadász*+*ski*), *juháski* „de cioban“ (din maghiarul *juhász*+*ski*), *oláski* „romănesc“ din maghiarul *oláh* (denumire veche pentru români) plus același sufix. Grupurile *zs* și *žs* dau naștere unui *s*, de asemenea, puțin mai lung ca cel obișnuit: *muski* din *mužský* „de bărbat“, *praski* din *pražský* „de Praga“, *kňaski* (și *kňazovský*) din *kňazský* „de preot“, *boski* din *božský* „divin“ și „dumnezeiesc“, *rosekat'* din *rozsekat'* „a tăia în bucăți“⁷⁴. Grupul de consoane *zš*, asimilîndu-se și el, a evoluat în *š*: *rošřit'* „a lărgi“, *rošt'jepit'* „a crăpa“ (referitor la o bucată de lemn)⁷⁵. În cuvîntul *el'etrika*, existent paralel cu *vilan* și *vilan* în sens de „curent electric“ și „instalație electrică“, evoluat din forma *elektrika*, din grupul de consoane *ktr* dispare *k*, probabil tot datorită tendinței de simplificare a grupurilor de consoane anevoios de pronunțat⁷⁶.

⁷¹ Unele dintre aceste exemple le indică la fenomenul respectiv și F. Buffa, *op. cit.*, p. 52.

⁷² În acest sens vezi și F. Buffa, *op. cit.*, p. 51.

⁷³ Referitor la dispariția lui *v* inițial în forma *šeci*, vezi mai sus, unde se tratează consoana respectivă.

⁷⁴ În sensul acesta vezi și F. Buffa, *op. cit.*, p. 51 și u.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 51.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 53.

Un fenomen interesant s-a petrecut în cadrul cuvintelor de origine maghiară ce conțin la finele silabei (și îndeosebi la finele cuvântului) vocalele *ó* și *ő*. Aceste vocale, neavând echivalente în limba slovacă (cum este cazul lui *ó*), sau fiind foarte rare în această limbă (cum este cazul lui *ő*), au trebuit să se adapteze sistemului fonetic slovac⁷⁷. În graiul slovac din Nădlac au evoluat în mod sistematic în grupul *ou*: *hintou* din *hintó* „trăsură” (regional și în limba română *hint'eŭ*⁷⁸), *d'ugou* din *dugó* „dop” (aici *d* inițial s-a palatalizat), *temetou* din *temető* „cimitir”, *resel'ou* din *reszelő* „răzătoare”, numele de familie *Touť* din maghiarul *tót* „slovac”. Un fenomen similar a avut loc și prin preluarea acestor cuvinte în unele dialecte ale limbii române: *temeteu*⁷⁹ în sens de „cimitir”, *Tăuți* (o localitate din regiunea Crișana⁸⁰).

Un element arhaic ce ne-a atras atenția în mod deosebit în cursul anchetelor este numeralul *edon* „unu”, o formă fără *j* protetic, ca și cea din limba slavă comună, *edinŭ*⁸¹, spre deosebire de forma din limba literară *jeden* cu *j* protetic⁸². Pronunțarea fără *j* protetic am înregistrat-o și în toate celelalte derivate ale lui *edon*: *edonác* în loc de *jedenást'* „unsprezece” (aici a avut loc și asimilarea grupului *st'* în *c*), *eni* în loc de *jedni* „unii” și „niște”, *edonáci* în loc de *jedenásty* „al unsprezecelea” etc.

În cursul anchetelor am înregistrat și unele exemple de metateză, fenomen atât de caracteristic graiurilor limbii. Notăm, între altele: *hmla*⁸³ (din forma *mlha*) „ceață” și „negură”, precum și derivatul său *hml'isti* „cețos” și *d'el'ako* (din forma literară *d'aleko*, având rădăcina slavă **dalī*⁸⁴) „departe”, precum și derivatele sale *zd'el'aka* „de departe”, *ňid'el'ako* „nu departe”, *d'el'aká rod'ina* „rude îndepărtate”. Apoi *micil'išta* (din *mil'icišta*) „milițian” și *porv'ieslo* (din *pov'rieslo*) „legătură” (referitor la un snop). De remarcat că ultimele două exemple au fost întâlnite doar în alternare cu formele normale.

⁷⁷ B. Sulán, *magyar -ó > szláv -ou ~ -ov*?, Nyelvtudományi Közlemények. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának folyóirata, Budapest, 64 (1962), p. 209—221; vezi și Á. Drahos, *A magyar hanzók helyettesítése a hazai szlovák nyelvvarások jövevényzsavaiban*, A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 1963, p. 103—110.

⁷⁸ *Dictionarul limbii române moderne*, ..., p. 361.

⁷⁹ Vezi T. Popovici, *Străinul*, București, 1956, p. 36.

⁸⁰ Vezi, de pildă, *Minerva Enciclopedie Română*, Cluj, 1929, harta fostului județ Arad, p. 86; Localitatea *Tăut* se indică și în *Révay nagy lexicon*, vol. 18, Budapest, 1925, p. 381.

⁸¹ N. M. Šanskij, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaja, *Kratkij etimologičeskij slovar' russkogo iazyka*, Moscova, 1961, p. 230.

⁸² E. Pauliny, *Krátka gramatika*..., p. 90—96 și 169.

⁸³ Vezi și F. Buffa, *op. cit.*, p. 56.

⁸⁴ M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo iazyka*, vol. I, Moscova, 1964, p. 483; vezi în acest sens și N. M. Šanskij (și colectivul), *op. cit.*, p. 87.

ФОНЕТИЧЕСКИЙ СТРОЙ СЛОВАЦКОГО ГОВОРА СЕЛА НЭДЛАК

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В начале работы кратко излагается история происхождения словацкого населения села Нэдлак. Автор указывает, что жители деревни являются выходцами из Средней Словакии и говор их носит ярко выраженные среднесловацкие черты. Словаки села Нэдлак в XVIII веке на пути своего продвижения пришли в соприкосновение с венгерской языковой средой, а начиная с начал XIX века находятся в непосредственном языковом контакте с румынским населением. Это наложило свой отпечаток на структуру данного говора. Следы этих влияний можно наблюдать и в его фонетическом строе.

Помимо общих черт, свойственных всем среднесловацким говором, в работе подчеркивается своеобразие говора жителей этого села. Характерными особенностями в фонетизме данного говора является закрытие гласного *a*, открытие гласного *á* и *í* > *é* в словах венгерского происхождения, закрытие гласного *a* < *ä* в словах заимствованных из румынского языка. К явлениям архаического характера следует отнести произношение слова *edon* и его производных без протетического *j*.

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER PHONETIK DER SLOWAKISCHEN MUNDART AUS NÄDLAC

(INHALTSANGABE)

Zu Beginn wird in kurzem Umriss die Geschichte der slowakischen Bevölkerung aus Nädlač dargestellt. Es wird auf ihre Abstammung aus der mittleren Slowakei hingewiesen, weswegen auch ihre Mundart die Kennzeichen der Mundarten aus der mittleren Slowakei trägt. Ferner zeigt man, dass die Slowaken aus Nädlač im 18. Jahrhundert dem ungarischen Einfluss ausgesetzt waren und seit Anfang des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart das Einwirken der rumänischen Bevölkerung erleiden. Dies findet auch in ihrer Mundart seine Widerspiegelung, selbst in der Phonetik.

In der Arbeit wird auf die gemeinsamen Charakterzüge dieser Mundart mit denen der Mundarten aus der mittleren Slowakei hingedeutet. Besonders hervorgehoben werden die, jene von diesen unterscheidenden Merkmale.

Die bedeutendsten dieser Merkmale sind :

- 1) der geschlossene *a* Vokal in Wörtern ungarischer Herkunft ;
- 2) die offenen Vokale *á* und *í* < *é* in Wörtern derselben Herkunft ;
- 3) der geschlossene Vokal *a* < *ä* in Wörtern rumänischer Herkunft.

Eine Spracherscheinung archaischen Charakters ist das mundartliche Wort *edon* (und seine Ableitungen) ohne protetisches *j*.

GINDURI DESPRE VIAȚĂ ȘI ARTA IN MEMORIALELE LUI VASILE PÂRVAN

DE

EUGEN TODORAN

V. Pârvan, arheologul-filozof, care încercase să descopere în inscripțiile mormintelor gândurile omului despre lume și viață, se întreba în unul din memorialele sale : De ce pomenesc cei vii pe cei morți ? — pentru a răspunde tot el că e o datorie pe care muritorii și-au statornicit-o dintru însuși începutul gândului despre moarte ; liniștea de piatră în care cădea dintr-o dată viața era așa de adâncă încît cei trecuți dincolo s-ar fi mîniat dacă cei vii nu i-ar fi chemat din cînd în cînd printre ei ; iar mînia morților poate fi blestem și pieire faptelor celor vii. Pentru omul obișnuit din toate timpurile, spunea Pârvan, moartea proprie a fiecăruia este dată la o parte cu violență, ca orice idee tristă : de ce să-și amărească viața zadarnic gîndind asupra morții care, oricît de tîrziu ar veni, tot tristă e ? Nu același lucru e moartea altora, la care putem gîndi foarte liniștiți și putem chiar filozofa asupra ei. Această filozofare în numele celor morți, pe care cei vii îi pun să vorbească, exprimă concepția de viață a celor ce-au scris în numele morților.

Plecat cu pietate peste mormintele greco-romanilor din Pontul-stîng, citindu-le inscripțiile săpate în piatra funerară, ucenicul lui Alegenor, străbunul cioplitor, transpune în meditațiile „Memorialelor“ fiorul tragic al unui gînd pe care el îl săpase cu atîta înfrigurare în marmora operei lui, în al cărui luciu se poate recunoaște gîndul omului ce vrea să fie liber, propriul său zeu, prin actul creației sale. Impreună cu cei ale căror inscripții funebre le citea, se întreba arheologul : „De ce să ne ducem dincolo, în necunoscut, așa de repede ? Pierd zeii din nemurirea lor dacă noi trăim o clipă mai mult ? Sau nu sîntem aici decît pentru a da viață altora și apoi a pieri ? Noi nu avem și viața noastră ?“¹ De fapt, în concepția greco-romanilor zeii pierdeau din nemurirea lor prin prelungirea vieții oamenilor, căci și lor le era dragă viața de pe pămînt, ca și oamenilor. „Adevărata viață, spunea Pârvan comentînd aceleași inscripții funerare, nu e decît aici pe pămînt... aici, unde dacă mortul nu se mai întoarce, totuși se dorește înapoi, măcar la sărbătorile închinatelor celor ce dorm somnul veșnic, celebrate la morminte,

1. Gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng, *Memoriale*, p. 24

ca să ajungă celor ce odihnesc acolo, cel puțin ca în vis, murmurul îndepărtat al dulcei vieți înfloritoare; aici e totul; nici chiar nemurirea noastră nu e dincolo, ci aici, în bunul renume și în pomenirea ce rămîne la oameni după noi". O inscripție de pe un alt mormînt spunea că: „Nimic nu e așa de trist ca a pierde tot ce e viață și a nu te naște pentru viață", de aceea tot ce poate face omul este să se bucure de ea. Și tocmai cu această bucurie a omului pentru tot ce viața îi oferă, pentru nemurirea lui aici pe pămînt, prin bunul nume și în pomenirea a ce rămîne după el, vechii zei pierdeau din nemurirea lor. Cu cît viața omului este mai senină, cu atît răspunde mai deplin sentimentului său de mulțumire că în clipa morții nici o imputare nu i se poate face și deci nu are de ce se teme de moarte și nici de puterea zeilor.

Acestea erau gîndurile greco-romanilor despre lume în tălmăcirea lui Pârvan, care, prin întreaga lui operă, s-a dovedit mai presus de orice a fi fost un om cu sentimentul datoriei în viață, cum nu l-au avut mulți din învățătorii poporului nostru în trecut. Intr-o lecție de deschidere a unui curs universitar spunea el: „Cînd semenii tăi te urcă în vîrfurile piramidei sociale trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămîne acolo; nu pentru tine, că tu ești un om, trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l lași să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar de ar fi să-l crești cu tot sîngele vieții tale, pe care numai odată o ai".² El a ajuns la această concepție atît prin cunoașterea mentalității greco-romanilor cît și a urmașilor lor, amestecați cu vechile seminții ale Daciei, a țăranilor noștri între care el și-a deschis mai întîi sufletul. Dintre toate filozofiile vechi, cea stoică i se părea lui că s-ar potrivi mai bine cu mentalitatea acestor țărani, pentru că stoicismul respingea ideea acceptării unei lumi pămîntești plină de suferințe doar cu speranța într-o lume mai bună dincolo de moarte. Și sub influență stoică a vrut Pârvan să șteargă lacrimile vărsate de creștinism peste această străveche mentalitate. Liniștea vieții, spunea el, n-are nevoie de retragere în pustietăți, mijlocul de a ajunge la fericire se caută în armonioasa dezvoltare a omului în societate. „Omul conștient de rostul lui aici, pe pămînt, se bucură de o pace neturburabilă; spre a lucra, adică a trăi, ca și spre a se odihni, adică a muri, el e însuflețit de aceeași seninătate voioasă, ca aceea ce-l cuprinde la privirea unei scene mărețe din natură".³ Asceza în viață nu este impusă de sentimentul renunțării ci de acela al datoriei împlinite în ciuda oricărei alte ispite. Și pentru că ideea de răsplată în altă lume slăbește sentimentul datoriei dezinteresate, V. Pârvan, în limitele formației lui idealiste, nu vedea altă soluție decît înlocuirea eticii creștine cu etica stoică: „Noi, cei de azi, avem încă nevoie de doctrina datoriei fără răsplată, într-o viață pămîntească fără continuare în „lumea de apoi"; iar teama de moarte, a contemporanilor noștri, dacă

2. *Datoria vieții noastre*, p. 13.

3. *Id. ibid.*

nu mai poate fi îndepărtată prin credința creștină, atunci trebuie combătută prin rațiunea inexorabilă, stoică; pentru cel ce nu mai crede în miracolele creștine, singura cale de mîngăiere sînt *Comentariile* lui Marcu Aureliu".⁴

Fără a ajunge pînă la necesitatea unei etici întemeiate pe înseși legile de dezvoltare a societății, Pîrvan s-a gîndit la o etică nouă care să înlocuiască vechile religii, „care să crească întreaga noastră ființă spirituală în gîndul existenței exclusiv terestre, dînd astfel, în îndelungă pregătire, sufletului nostru chinuit de dorul infinitului și nemuririi cuvîntul de mîntuire, ineluctabil: „Nu spera în ceea ce nici stelele, care ne par veșnice, nu au. Ci adevărul e acesta: Fericiți cei ce nu-și irosesc viața, căci o alta nu e; Fericiți cei ce luptă împotriva morții, creînd mereu gînduri și viață, căci fiecare clipă mai mult, trăită în frumuseță, e o întreagă eternitate; Fericiți veți fi cînd veți avea credința că în Cosmos nu e nici viață, nici moarte, nici întristare, ci numai mișcare, numai devenirea din eternitate în nemărginire”.⁵

Această devenire în concepția lui Pîrvan este *istoria*. Și chiar dacă etica lui s-a dovedit o pseudosoluție pentru omul de astăzi, nu putem trece cu vederea că ea se întemeiază pe o dialectică a istoriei. Ca atitudine în fața lumii și vieții istoria pentru el se deosebește de celelalte atitudini — filozofică, științifică și artistică — prin aceea că ia punctul de vedere nu al fragmentului de devenire ci al devenirii înseși; al unei devenirii care, supusă fiind unui anumit ritm în conformitate cu legile cosmice, exclude hazardul, soarta sau intervenția divină. Legea întregii naturi este creșterea, iar devenirea istorică este doar un aspect al acesteia, cum spune el în termeni ce amintesc de concepția lui Bălcescu și, mai departe, de a lui Hegel sau a lui Vico: Apăsarea care împiedică creșterea dă suferință, iar „suferința dă gînduri, creează visuri, construiește lumi ideale în care să nu mai fie suferință. Suferința naște religia și filozofia, statul și dreptul, războiul și pacea, lirica și tragedia, ideile sociale, politice și etice. Biruința asupra apăsării altora dă bucurie. Iar bucuria dă ritm intens vieții. Între suferință și bucurie, între rău și bine, între puterile care ne zdrobesc și cele care ne cresc, e continuă luptă”.⁶ În această luptă care este istoria, omul îi apare lui Pîrvan asemeni lui Prometheu, prin fapta lui pămîntească vrednic de a fi el însuși propriul său zeu, mai presus decît toți zeii. Sufletul nostru strălucește ca o lumină de stea: prin propria lui lumină, ne simțim puternici chiar în fața puterii eterne. gata să creăm noi o altă lume și să suferim pentru ea neînspăimîntați de nimic, luminoși ca zeii prin geniul nostru și tari ca ei prin libertatea noastră.

Imperativul unei astfel de etici este cea mai prețioasă moștenire pe care Pîrvan o putea lăsa omului de astăzi, hotărît să creeze o altă lume, neînfriată de nimic: „Să muncim în libertate, să creăm în libertate e să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adîn-

4. *Idei și forme istorice*.

5. Au căzut pentru libertate, Ziua întâia, *Memoriale*, p. 127

6. Cf. *Idei și forme istorice*.

curile lui. Munca e ritmul vieții. Ea dă, ca și libertatea, tărie și frumusețe și caracter propriu ființei noastre... Iar de multa muncă a milioanelor de muncitori harnici luminează omenirea ca soarele în amiază".⁷ Și, deși Pârvan n-a cunoscut căile pe care omul prin munca lui va ajunge să schimbe lumea veche, se gîdea totuși la perspectivele ei: „Iar cînd o clipă muncitorul se oprește din lucru și își ridică ochii spre zările depărtate, unde cerul se împreună cu pămîntul și marea, sufletul său liniștit și senin vibrînd de ritmul etern al muncii, se simte una cu firea care vibrează în același ritm etern în fiecare rază de soare și val de apă și frunză de copac și i se pare că e una cu toate, că de mii de ani e acolo împreună cu ele, în aceeași tovărășie senină și măreață, în același gînd de eternă pace. Il vezi pe muncitor sprijinindu-și mîna ușor, cu iubire, pe unealta de muncă, stînd drept, neclintit, privind departe; ochii lui sînt senini ca cerul: el e maiestatea. De umărul lui se reazămă blînd o femeie; trupul ei se mlădie ca o iederă lîngă trupul voinic și drept al bărbatului: ea e iubirea. La picioarele lui se joacă neștiutor copilașii; femeia îi păzește duos cu privirile-i înlăcrămate: ei sînt speranța. În înălțimi se rotește măreț un vultur, la orizont marea lucește ca aurul, presărată de corăbii ușoare ca niște păsări albe. Pe ogoare scînteie plugul, săpi și coase purtate de mîini voinice în mișcări armonios ritmate ca valurile mării. E pretutindeni pace, seninătate, lumină...".⁸

Acesta este viitorul pe care Pârvan îl întrezărește în cursul unei istorii create în libertate, prin muncă. Dar, triumful binelui, în dialectica istoriei, este înfrîngerea răului. Și pentru aceasta munca ia formă de luptă. O luptă care adeseori înțeștează nu numai indivizii ci și popoarele. Pentru apărarea libertății sau pentru cucerirea ei prin războaie, omul trebuie să jertfească. Fața cea mai aspră a primului mare război, învățătura lui cea mai crudă, după părerea lui Pârvan, a fost tocmai cererea jertfei supreme, cum spune el într-un emoționant memorial închinat ostașilor căzuți pentru unitatea națională: „Ce greu a fost, frații mei, eroismul în acest război! El n-a fost nebunia unei clipe: saltul deznădăjduit în fatal, în neant... el a fost actul rece, conștient, deplin precugetat al jertfei de sine, pentru salvarea unei idei supreme. Eroismul luptătorilor n-a fost însă numai eroismul datoriei, ci a fost și eroismul convingerii... Ci locul celor căzuți a fost mereu prins de alții și iar alții, în sufletul cărora era aceeași sublimă voință rece de a birui".⁹

Presupunînd că prin jertfa de sine sufletul nostru se înmulțește și crește pînă la puterea măreață atribuită odată zeilor, Pârvan dă asemănării omului cu divinitatea, în condiția pămîntească, sensul unui triumf tragic. Eroul care înțelege împlinirea datoriei sale pămîntești prin moartea sa în această condiție, asemeni oricărui erou tragic, poate înfrunta divinitatea prin capacitatea sa de jertfă, precum Prometheus sfida zeul în chinul lui. Prin această formă de a afirma libertatea omului, întreaga istorie în concepția lui Pârvan

7. In memoriam Constantini Erbiceanu, *Memoriale*, p. 78

8. Id. *ibid.*, p. 78—79

9. Au căzut pentru libertate, Ziua întâia, *Memoriale*, p. 116—117.

are un sens tragic, pentru că devenirea istorică la care participă omul prin fapta lui liberă însemnează trăirea vieții cu conștiința unei permanente treceri din viață în moarte; într-o moarte care, acceptată fiind prin trăirea vieții cu deplină seninătate, dă faptei o valoare eroică, face din ea semnul unei libertăți pe care nici moartea nu i-o poate răpi omului. Căci moartea, acceptată dinainte, cu conștiința că prin ea omul își oferă tot ceea ce are, el ca om în viață, nu mai poate lua nimic din viață, ea este doar proba supremei libertăți a omului. Adevăratul erou în istoria unui popor este cel care moare cu această conștiință, trăindu-și astfel pe deplin viața prin voința de a fi liber până la sfârșitul ei, până la moarte.

În acest sens vorbea Pârvan, în același memorial, despre biruința celor ce au luptat pentru libertate, în primul război mondial: „Au avut biruința acei ce au înțeles ce e biruința. Binecuvântați fie acei în sufletele cărora s-a revelat în ceasul ispitei chipul luminos ca seninul, al adevăratei, al singurei biruințe, cea asupra propriei slăbiciuni, asupra propriei lășități, asupra propriei urîțenii... Biriința nu e masacrarea în masă a adversarului: unul singur de ar rămîne și s-ar proclama încă credincios gîndului celor uciși și iată, n-ai biruit; nu e nici robirea adversarului, căci trupul lui îl poți martiriza, dar nu s-au găsit încă lanțuri și pentru sufletul omului care vrea să trăiască liber. Nebun cel ce vorbește de noroc ori întîmplare în biruință. Biriința e floarea care crește numai în țara jertfei pînă la moarte, acolo unde toate sufletele se tocesc în unul singur, care luptă, în cavalerism, fidelitate, unitate și implacabilitate față de sine și de ideal pînă la moartea trupească a întregii ființe colective care s-a unificat întru el. Biriința nu e a unui om, căci nu s-a născut încă omul care să poată supune în luptă dreaptă, singur, pe semenii lui... Biriința e a celor mulți... Biriința nu e ceea ce proclamă cel ce se întoarce în procesiune triumfală la templele zeilor săi pămîntești, ci e ceea ce simte robul tîrît în triumf: dacă acesta se recunoaște biruit, dacă el în singurătatea sufletului lui recunoaște legea celui ce l-a robît, e biruință, dacă nu, nu e... Biriința e voită, nu căpătată, nu furată... Voința care duce la biruință, acesta e actul sublim al idealității omenești, ce aureolează apoi și biruința însăși de lumina nemuritoare care nouă ni se pare a ei, ci e numai reflectată. Priviți ce e biruința”¹⁰.

Se înțelege astfel de ce în gîndirea lui Pârvan istoria nu o poate face individual izolat, căci la un astfel de sens al biruinței nu poate ajunge cel ce trăiește pentru sine însuși, ci cel care participă la devenirea istoriei, adică are conștiința libertății poporului pe care o afirmă prin jertfa lui. Morții noștri, evocați de el, nu erau morți pentru cuceriri — care pot fi recucerite —, nu erau morți pentru glorie — care e întotdeauna înșelătoare —, ci erau morți pentru libertate, și aceasta nu moare niciodată. Și, sub raportul gîndului pentru care au murit în lupta cu dușmanii, sfârșitul luptei a răsplătit voința de libertate a eroilor: „Noi am biruit cum biruiește primăvara gerul iernii, ei au biruit cum biruiește grindina holdele verii. Noi am biruit ca

10. Id. ibid., Ziua a doua, p. 144—145

Apollon miasmele morții. Ei au biruit ca Bachanta care sfîșie copilul ei însăși... Și biruința lor s-a uscat ca iarba de arșiță. Și biruința noastră a crescut ca arborele vieții".¹¹

Totuși, Pârvan a fost un prea bun observator istoric pentru a nu recunoaște că războiul, ca orice patimă primitivă, e ceva respingător și murdar, cu cît mase amorfe și nenorocite se bat orbește, în șanțurile de noroi. Și tocmai pentru că nu este ușor de purtat războiul, cînd el își începe opera de purificare prin foc și fier, cînd din jalea unei generații întregi se pregătește zîmbetul de mîntuire și bucurie a urmașilor, chiar cei mai devotați patriei, despre care a vorbit evocîndu-le eroismul, se puteau opri o clipă la gîndul: Pentru cine să te sacrifici? Cui folosește eroismul celor ce prin moartea lor au înțeles sensul biruinței? Crezut-au ei în viața veșnică? Crezut-au ei în răsplata din lumea aceasta? Gîndurile lor despre lume și viață nu le permiteau să-și dorească moartea pentru mîntuirea în lumea cealaltă, căci însuși sensul sacrificiului lor era trăirea unei vieți libere, aici, pe pămînt, altfel biruința lor s-ar fi schimbat cu resemnarea, în căderea lor ar fi acceptat victoria vrăjmașului. Dar răsplata din lumea aceasta? Au avut ei convingerea că eroismul lor nu înseamnă doar moartea pentru altul, care nu înțelege ce este eroismul? Nu cumva viața de aici, de pe pămînt, este folosită de aceștia din urmă ca un beneficiu, smuls celor ce s-au luptat pentru ea? Sînt cei pe care Pârvan îi socotea „preoții hranei“, nu ai jertfei, cei ce nu pot plînge pentru viețile pierdute pentru că nu înțeleg viața ca o datorie, nu știu ce este adevărata libertate, pentru a o respecta la ceilalți, care s-au luptat pentru ea. Se semnalează aici faptul, dureros pentru cei trimiși la moarte pentru idealuri naționale, cum războiul a devenit pentru unii o afacere murdară, cum unii au folosit idealul național doar ca vorbă goală, pentru cîștigarea unor poziții de clasă în dauna celor ce au sperat o schimbare a vechilor rînduiri. Deși Pârvan n-a fost un marxist în concepția lui istorică, a considerat primul război mondial „o imensă crimă a capitalismului contemporan“. Cu toată admirația lui pentru jertfa eroilor evocați în memorialul său, el a observat cum pacea așezată, în continuarea trădării începută de burghezie încă chiar din anul revoluționar, a consfințit aceleași drepturi de clasă, pe care luptătorii au crezut că le pot înlătura, iar aceștia au rămas muți, aiuriți de mînie. Deschiși odinioară avîntului cald spre ideal, mulți din ei au ajuns la convingerea că întreaga viață se bazează pe egoism, pe interesul brutal — au ajuns să vadă în viață ceea ce burghezia a făcut din ea pentru ei.

Or, într-o astfel de lume a zarafilor ce cîntăresc totul în aur, rîvnind chiar la banul văduvei și orfanului, nu cumva eroismul rămîne totuși o atitudine doar a omului singuratic, a celui care, din disprețul pentru cei lipsiți de sentimentul datoriei în viață, odată cu refuzul orînduirii sociale refuză și ideea oricărei mîntuiri în „lumea aceasta“? Altădată Pârvan socotea că teama de moarte trebuie combătută prin rațiunea stoică. Acum, după

11. Id. *ibid.*, p. 146—147

o amară experiență a vieții, nu numai că a refuzat orice participare la treburile politice ale statului, disprețuind ofertele ce i s-au făcut: direcția unui mare ziar, șefia unui mare partid, portofoliul ministerial — ci i se părea că eroul tragic, care altădată înfrîngea suferința prin încrederea lui în viață, este un *suferitor tragic*, uitat și singur în suferința lui, aspirînd după o împărăție ce „nu e din lumea aceasta”.

Nu e zadarnic atunci de a căuta forme văzute destinului vieții noastre? Nu e mai bine să copiem ce vedem, să împodobim marmora și bronzul cu chipuri grațioase, cum fac olarii cu vasele lor de lut, și încolo să căutăm doar aspectele frumoase ale vieții? Nu, pentru că înțelesul vieții umane nu este estetic ci etic, în sensul că frumusețea deplină a omului este o piatră fundamentală a clădirii sociale, esteticul implicînd astfel eticul: „Nu frumosul absolut (în forță, în gândire, în creare), ci iubirea absolută (în binefacere, în milă, în jertfă, în moarte pentru aproapele), e înțelesul vieții actuale a omului social”.¹²

Deși Pârvan socotea că înțelesul vieții este etic și nu estetic, și că deci idealul uman implică o anumită bază socială, refuzînd rînduiriile capitalismului contemporan se pare că totuși el a înlocuit idealul etic cu cel estetic, făcînd din artă singura soluție de mîngiere a omului în mijlocul unei lumi pe care o crede inacceptabilă. În celebrul memorial despre „tăcere” săpătorul în piatră, Alegenor, privindu-și statuia cioplită în marmoră socotește că și viața este tot ca un bloc de marmoră care îi cheamă pe cioplitori să-l facă ființă vie. Însă cioplitorii sînt tot niște bieți meșteri, ca făurarii de arme și olarii de la poarta cetății: dalta sfîșie din marmoră doar așchii cînd ei vreau s-o modeleze după chipul gîndurilor lor. „Noi iubim frumosul fiind noi înșine urîți. Artă e ca zborul vulturului, viața e ca zborul liliacului... și fiecare viață omenească în parte e ca zborul unui liliac care ar vrea să zboare ca vulturul, fiecare viață omenească e o mare iubire în zadar...”.¹³ Vechiul mit al lui Daidalos, meșterul zidar osîndit la moarte prin destinul lui de creator, are tocmai această semnificație în cugetul lui Alegenor. Povestea meșterului este astfel gîndită de el, în simbolurile mitului.¹⁴

... Biruința vieții cîntă în palatul zidit de Daidalos, dar blestem a fost aruncat de acesta asupra oricui va încerca să intre unde el a lucrat totdeauna singur, în altarul zînei cu șarpele. Căci chipul zeiței dătătoare de viață și moarte nu este așa cum îl știau curtenii ce i se închinau: cu podoabe pe cap și încolăcit de șarpe. Adevăratul ei chip i s-a arătat odată meșterului răsărind din valurile mării și urcînd pe o rază de soare. Daidalos a închis în adîncul privirilor vedenia neasemuită a zînei cu trup de fildeş, cu părul de aur, cu ochii ca Luceafărul, într-o înfiorare de zi și noapte care ucidea în fiecare clipă din nou pe zîna cea veche cu șarpele. Visul întruchipării ei a robît întreaga viață a meșterului, între el și lume deschizîndu-se o tot mai largă genune, pînă cînd într-o zi ea fu întreagă pe soclul altarului. Privind

12. Id. *ibid.*, p. 153

13. Tăcere, *Memoriale*, p. 216

14. Id. *ibid.*, p. 218—222

spre lume, meşterul a înţeles că va fi osîndit de cei ce se închinau vechii zeiţe şi îi cere creaturii sale să arcuiască pod peste mări spre zare, pe care el, cu aripi prinse de umeri, să plutească spre ceruri, purtîndu-şi în braţe icoana vedeniei sale. Rugămîntea i s-a împlinit, spre uimirea pămîntenilor, căci creatura lui avea putere de zeu. Dar în înălţimile cerului braţul meşterului slăbeşte sub povara zeiţei; se coboară tot mai mult spre apă, scăpîndu-o în valuri. Iertat de osînda oamenilor, meşterul rătăceşte între ei zidind palate şi ciopliind chipuri — însă pretutindeni se răspîndeşte zvonul că pe malurile mării pluteşte o icoană frumoasă cum nimeni în veci n-o să facă. Timpul trece. De pe puntea corăbiei cu pînză de purpură bătrînul meşter priveşte mereu în zare, căutînd arătarea. Visurile plîng în sufletul lui, înfîrîpate în vuetul valurilor. Daidalos caută mereu iubirea care îi da odată vedenii, cînd în templul palatului dalta lui făurea din fildeş şi aur pe zeiţa cea nouă, învăluită în singura podoabă a trupului ei de femeie. Ea nu fusese alta decît fata regelui, zărită de el pe marginea apei, şi care în gîndurile nopţii îi apăruse odată întreagă pe soclul templului, în locul zeiţei cu şarpele. De atunci Daidalos o caută mereu în zarea necuprinsă...

Povestea lui Daidalos este a lui Alegenor însuşi, cioplitorul în piatră, prin gîndurile căruia Pârvan a închinat tăcerii imnul geniului creator. Ele exprimau atitudinea arheologului-filozof faţă de realitatea vieţii într-o epocă de însingurare, cînd visul unei alte realităţi făcea tot mai adîncă prăpastia dintre creator şi lume, cînd i se părea că arta ar fi singura soluţie de împăcare a omului cu viaţa pe care altfel o refuză, ea creîndu-i iluzia lumii pe care el o visează. Visul poezilor, al artiştilor, al sculptorilor, se tese din trivialitatea vieţii printr-o înceată lucrare de idealizare, ei semănînd un gunoi de gînduri pentru a culege din el spicele de aur. Dar ele sînt, în acest caz, doar o himeră zadarnic urmărită în nemărginirea zărilor. Şi tocmai de aceea ele schimbă şi semnificaţiile vechiului mit al meşterului zidar.

Atitudinea aceasta a fost ceea ce unii au numit „misticismul“ lui V. Pârvan, în parte pe bună dreptate, de vreme ce Daidalos, osîndit de oameni pentru că a schimbat zeiţa cea cu şarpele — simbol al condiţiei pămînteşti în străvechile mituri — cu o vedenie străină de gîndurile lor, dar iertat după ce a scăpat-o în valurile mării — simbol al nemărginirii ideale —, nu şi-a găsit astfel împlinirea propriilor sale gînduri în creaţia sa, căutînd mereu imaginea iubită în zarea necuprinsă. Ceea ce ar vrea să spună că artistul, prin zborul vulturesc al creaţiei sale, ajunge în prezenţa adevărului printr-o uitare de sine, asemănătoare extazului religios în prezenţa zeului necunoscut. Alegenor se întreba dacă viaţa noastră e vorbă sau tăcere? Căci ceea ce e mai statornic în noi, vrerea şi simţirea noastră, e ceva totdeauna prea adînc ca să poată fi închis în linii şi forme. Ce e comunicabil e, prin însăşi esenţa lui, comun, obişnuit. Nu e în puterea omului de judecare şi stăpînire decît împărăţia văzută a lumii, singura realitate ce se poate prelucra în artă. Marea iluminare interioară este necomunicabilă. Şi în sufletul săpătorului în piatră, plină de doruri şi vise, pătrunde apăsătoare desnădejdea: „Tăcerea e centrul lumii. Spre tăcere se adună toate, ca apa spre prăpastia neagră.

Se îndeasă toți împrejurul liniștei, spre a-i găsi înțelesul și toți se liniștesc împrejurul ei și asupra tuturor se așterne stăpînitoare tăcerea. Tăcerea e Zeul Necunoscut. Puterea ei se vede în durerea și în bucuria muritorilor stăpîniți de dînsa : căci tăcerea e mormîntul în care închidem toată plîngerea sufletului nostru doritor și pe fețele noastre Tăcerea sapă divină expresie, adîncă și bogată, a Zeului celui Necunoscut".¹⁵

Misticismul acesta pare a fi în contradicere cu vechea atitudine a lui Pârvan : bucuria de a trăi cu sentimentul datoriei împlinite aici, în această viață. Căci, în adevăr, cum poate fi tăcerea o împăcare a omului cu lumea dacă arta, izvorită din această tăcere, înfrumusețează viața fără a reda adevărata realitate în care el să poată trăi cu sentimentul datoriei împlinite ? Cum ar mai putea ea exprima bucuria omului de a trăi aici pe pămînt, într-o lume urîtă, ascunsă sub înfățișarea înșelătoare a artei ? Ce sens mai are nemurirea în această lume prin opera pe care o creează omul dacă arta, dovedindu-se doar amăgire, nu exprimă nimic din adevărul vieții ?

Totuși, oricît de ciudat s-ar părea la prima vedere, în memorialul închinat tăcerii n-a dispărut cu totul vechea concepție a lui Pârvan. Oricît de paradoxală ar fi constatarea, misticismul lui își are originea în raționalismul greco-roman al gînditorului, el este doar un alt aspect al vechii lui concepții, expresia aceleiași căutări a adevărului vieții la care omul ajunge prin sentimentul datoriei împlinite. Pentru gînditorii greci frumusețea era suprema formă de participare a omului la adevărul unic și întreg a ceea ce ei numeau Cosmos. Însă pentru că această frumusețe putea fi redată în realitatea ei doar printr-o cunoaștere rațională, arta, redînd adevărul într-o formă sensibilă, era doar o copie nereușită a adevărului. Numai în acest sens putea spune și Pârvan că atitudinea artistului este tăcere în fața Zeului Necunoscut. Dar atunci ne putem întreba : De ce este arta ca zborul vulturului în comparație cu viața care este ca zborul liliacului ? Prin rosturile acordate artei de cei vechi, în adevăr, nu se putea face din ea o soluție de împăcare a omului cu viața pămîntească, de vreme ce era înțeleasă doar ca o copie a altei lumi, a lumii ideale, pe care numai rațiunea o poate cunoaște în adevărul ei. Totuși, aceasta nu slăbea cu nimic încrederea lor în viață ; ei au căutat să facă din viața însăși o formă de întrupare a armoniei cosmice — de aici și antropomorfismul lor în toate creațiile spiritului. Zeii erau reprezentați de oameni după propriul lor chip, pentru că chiar și zeilor le era dragă viața lor. Chipul pe care Daidalos voia să-l cioplească din fildeș și aur nu era oare acela al ființei pe care el o iubise învăluită în singura podoabă a luminii trupului ei de femeie, în locul zeiței cu podoabe amăgitoare ? Sub influența aceleiași gîndiri greco-romane, în memorialul lui Pârvan, meșterul singur cunoștea această taină, că zeița căreia îi cioplea chipul era o ființă vie, că arta lui era o imagine a realității pămînești pe care ceilalți o adorau într-o formă amăgitoare. Adică, am spune altfel, el știa că arta înfrumusețează viața prin ceea ce viața însăși îi oferă artistului, că

15. Id. *ibid.*, p. 212—213

în locul idolilor ea aşează adevărul vieţii. S-a zvonit aceasta şi printre oamenii ceilalţi, de când fiinţa scăpată din braţele meşterului a fost zărită pe malurile mării, dar nu toţi o caută în zarea necuprinsă, ei mulţumindu-se cu chipurile idolilor, consideraţi zei adevăraţi.

Dar atunci arta, care redă adevărul vieţii aşa cum meşterul îl concepea, mai este o amăgire? Reflectînd în formele sale devenirea însăşi a vieţii umane în mereu alte idealuri, ea urmăreşte mereu zarea îndepărtată, însă imaginea pe care o reprezintă nu este a unei alte lumi, dincolo de cea pămîntească. Dacă ar fi adevărat ce spunea Pârvan, că noi iubim frumosul fiind noi înşire urîţi; mai mult chiar, şi că în orice societate dispreţuită de oameni arta a însemnat o fugă din ea, nu e mai puţin adevărat că iubim frumosul pentru că dorim noi înşine să nu fim urîţi, de aceea în lupta împotriva societăţii pe care artistul o refuză, oricît de necunoscut s-ar părea zeul pe care el îl caută în tăcerea lui, viaţa poate avea zborul vulturului, aşa cum arta lui şi-o reprezintă. Iar continua căutare a artistului în zările îndepărtate nu înseamnă zădărnici: dimpotrivă, după ce el a cuprins odată în braţele sale trupul gol al zeiţei pe care o cioplea din fildeş şi din aur, în tăcerea creaţiei lui, cu sentimentul datoriei împlinite, el caută mereu icoana despre care oamenii zvoniseră că e cum nu se poate mai frumoasă. În acest sens nu putem spune că în gîndirea lui Pârvan idealul etic este înlocuit cu unul estetic, ci mai degrabă că idealul estetic se întemeiază pe unul etic, că arta este reintegrată în funcţia ei socială, valabilă pentru om atîta timp cît în depărtarea zărilor chipurile amăgitoare ale vechilor idoli tot mai mult sînt înlocuite cu imaginea propriei lui vieţi.

Aşadar se poate spune că este doar aparentă contradicţia dintre „misticismul” lui Pârvan şi vechea lui încredere în viaţă. Artă însăşi, în ultimul lui gînd, devine expresia bucuriei de a trăi. Raţiunea, care în concepţia celor vechi deschidea drumul spre o lume ideală necuprinsă niciodată de artă, devine pentru Pârvan mijlocul de cunoaştere a lumii reale în care omul trăieşte; şi arta, dacă urmăreşte să cuprindă această lume, ajunge să reflecte în ea ceea ce raţiunea descopere ca adevărat în viaţă. Artistul îşi desăvîrşeşte opera lui de-abia la lumina vieţii. Cioplitorului în piatră, lui Alegenor, i se părea că în întunecimea zorilor şi a amurgului marmora cioplită după liniile viitoare forme este plină de taină şi de tăcere, mai asemănătoare visului său decît însăşi statuia sfîrşită. La lumina zilei însă, înfiorat de formele hidoase ale marmorei, se aprinde de un ultim gînd, în inima lui răsunînd imnul de adorare a luminei de zi. Căci, ca şi lumina zilei, geniul e claritate şi armonie. Armonie care planează asupra ceea ce exista dinainte, pătrunzîndu-l pînă în adîncuri. Armonia era pentru gînditorii vechi adevărata frumuseţe a lumii, pe care omul o cunoaşte prin raţiune. Artă geniului nu e meşesugită strîmbare a vieţii, ca să fie altfel de cum este ea îndeobşte. În tăcută contemplare a armoniei prin raţiunea lui, geniul modelează tot mai adevărat şi deplin chipul ce se vede al lumii, la lumina zilei. Căci lumina de zi, născătoare, dă rodire vrerilor noastre, viaţa ne pare veşnică prin luminarea ei. Lumina e veşnică, noi sîntem cei

ce murim. Noi sîntem părțile, lumina e întregul lor. Noi sîntem vorba, lumina e înțelesul ei... În umbra vieții pătrund armoniile ei, se ridică frunzele, se arată bucuroase luminei, se umplu de focul verii, se usucă și cad. Se ridică florile, se deschid ca potir de lumină, se întrec cu lucrurile zilei, se frîng de văpaia luminei și cad. Se ridică oamenii, se pornesc după visul luminei, iubesc, biruiesc și cad... Dar cad cu conștiința că veșnicia vieții este în această lume, în care noi sîntem numai părțile iar lumina e întregul lor. Cei ce cad poartă în gîndul lor lumina, așteptați de alții cu fiecare zi, pentru rodirea vrerii lor... În întunerecul nopții, ciocanele ciopliților în piatră încetează de a bate. Se simt singuri și munca lor zadarnică. Ei știu acum, în așteptarea zorilor, că visul lor, căutat îndelung în întunec, se poate întrupa doar la lumină. Tăcerea așteptării luminei, a așteptării vieții, se așterne și în largile bolte ale carierelor...¹⁶

Acesta este deci înțelesul tăcerii în gîndirea lui Pârvan. Cel cuprins de tăcerea așteptării luminei ar vrea să zboare ca vulturul. Și dacă fiecare viață în parte e ca zborul unui liliac ce ar vrea să zboare ca vulturul, omul folosește zborul vulturesc al artei pentru rodirea vrerii lui în istorie, pentru transformarea vieții în sensul idealurilor lui, clare doar la lumina zilei pe care o așteaptă. Noi, cei singuratici, murim. Și cu noi mor toate ale noastre. Dar, cugetă Pârvan, dacă n-ar fi zîna devenirii gîndului, ca rîmele în noroi, așa ne-am tîrî în întunericul unei singure vieți cu dimineată și seară, cu zi și cu noapte. Clio, zîna devenirii, este Istoria, cea pe care omul o creează pentru a fi el însuși propriul său zeu, mai presus decît toți zeii. Zborul vulturesc al artei spre zările îndepărtate, spre lumină, este totdeauna semnul istoriei pe care el o face. „Cu ochii tăi mari, adînci și blînzi, dumnezeiască Clio, cu cîntec epic tu glorifici, cu cîntec liric tu mîngăi, pe copilul tău, omul... Tu culegi de pe morminte florile uscate și ni le faci iară vii, încălzești cu focul tău trupurile de mult adormiților și îi faci iară vii, trăind din nou puternic în lumea lor și năvălind plini de viață în lumea noastră... Și între noi oamenii, cei plîpînzi, cei trecători, nemurirea coboară ca raza din cer...”¹⁷. Trecerea din această viață, chiar a celor mai buni dintre noi, e o întîmplare cu totul obișnuită și neînsemnată în mijlocul lumii nemărginite. Și totuși, ceva din noi nu dispăre, nu poate muri. Gîndurile omului închinat adevărului, frumosului, binelui, rămîn pentru toate locurile și timpurile. Istoria începe acolo unde începe cultura. Căci cultura e întrupare spre veșnicie a gîndului în formă vie și în putere renăscătoare.

Cum participăm noi, fiecare în parte, la o astfel de istorie? De la fiecare din noi, spune Pârvan, nu rămîn fapte. Acelea trec. Ci rămîne un răsunset, un ecou de armonie cu alte suflete, dacă imnul ce l-am cîntat noi în viață a fost frumos și puternic. „Renunțare la glorie și mărire, resignare deplină întru măsura puterilor noastre adevărate, mîngăiere cu visul eternității, dar nu pentru a ne crede pe noi ca oameni eterni, ci numai pentru a ne îndrepta

16. Id. *ibid.*, p. 224—225

17. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte, *Memoriale*, p. 164—165

mereu gândurile noastre și a ne hotărî faptele noastre după gândul vecinicii : iată taina vieții senine”.¹⁸

Aceasta a fost și taina vieții lui Pârvan. Pentru cel ce ia viața în înțelesul ei cel mai adânc, spunea el, moartea e sau o durere fără margini sau o cumplită absurditate. Moartea lui Pârvan a fost pentru el o mare suferință, iar pentru noi o mare absurditate. El, eroul senin obsedat o viață întreagă de sensul nemuririi omului aici, în viața pămîntească, a murit cînd încă nici nu împlinise 45 de ani ; a murit asemeni celor ce, prin ocupațiile lor mărunte, își închipuie moartea ca un accident banal. Alegenor, vechiul cioplitor, cugetînd în tăcere asupra destinului uman, i-ar fi putut săpa în piatra mormîntului o inscripție antică, descifrată de arheolog în Pontul stîng, potrivită cu seninătatea celor ce, prin sentimentul datoriei împlinite în fiecare clipă, sînt împăcați cu moartea : „De ce jelești pierderea mea ? Rostul destinului nu se schimbă. Lucrurile omenești sînt ca fructele de lămii : Sau cad, coapte, sau sînt culese, necoapte”.¹⁹

Noi, cei vii, pelcîndu-ne genunchii pentru a culege florile uscate de pe mormîntul lui Pârvan, le-am putea oare face vii și proaspete ? Despre el, oratorul sublim, nimeni vreodată nu va putea vorbi mai bine decît lăsîndu-l pe el să vorbească. Incercînd să exprimăm prin gândurile lui felul nostru de a înțelege viața astăzi, în alte condiții decît cele în care el a trăit, îi ascultăm cuvîntul : „Sunt Parentalia. Cei vii pomenesc pe cei morți. Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pămîntul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi. În pomenirea morților e conștiința despre viața fără sfîrșit în cele obștești ale ei, e mîngăierea blîndă a amintirii care învăluie cucernic palidele umbre ale celor cosiți, fără întoarcere, în fiecare generație. Și viața trecută, legată, continuu viu, de viața prezentă, biruiește moartea”, ... în care și el, V. Pârvan, arheologul-filozof, s-a scufundat ... ca un călător în ceață ...”.²⁰

ВОПРОСЫ ЖИЗНИ И ИСКУССТВА В «ЗАПИСКАХ»

В. ПЫРВАНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В философских рассуждениях о жизни В. Пырвана, включенных в «Записки», встречается мысль, высказанная еще греками и римлянами из Левого Понтия, о том, что бессмертие человека не в потустороннем мире, а здесь, на земле, в добром имени и в памяти потомков. Своей непрерывной борьбой на протяжении истории человек уподобляется Прометею и своими делами достоин быть собственным божеством.

18. In memoriam Constantini Erbiceanu, *Memoriale*, p. 57.

19. Gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng, *Memoriale*, p. 22.

20. Inchinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte, *Memoriale*, p. 164.

Труд — это суть жизни, он украшает нашу жизнь и придает ей смысл. Воспроизводя древний миф о Дедале-искусном мастере, осужденном на смерть своей творческой судьбой — В. Пырван, археолог-мыслитель, рассматривает искусство как любовь к земной человеческой жизни. Эстетический идеал человека имеет этическую основу: искусство отражает в себе жизненные истины, открытые разумом. Порывы человека к истине, добру и красоте не исчезают вместе с ним; через культуру, которая является воплощением его жизненных идеалов, они становятся достоянием истории.

BETRACHTUNGEN ÜBER LEBEN UND KUNST IN DEN GEDENKBÜCHERN V. PÂRVANS

(INHALTSANGABE)

In seinen Gedenkbüchern stellt V. Pârvan philosophische Betrachtungen über die Welt und das Leben an und bringt dabei den schon von den Griechen und den Römern des Linken Pontus ausgesprochenen Gedanken zum Ausdruck, dass die Unsterblichkeit des Menschen nicht in einer anderen Welt zu erwarten sei, sondern in dieser; sie bestehe im guten Namen und dem im Gedächtnis der Lebenden hinterlassenen Andenken. In dem ständigen Kampf, der Geschichte ist, hat der Mensch ähnlich wie Prometheus durch seine Taten den Anspruch, sein eigener Gott zu sein. Die Arbeit stellt den Rhythmus des Lebens dar, sie verleiht unserem Leben Kraft und Schönheit. Der Archäologe und Philosoph Pârvan nimmt den alten Mythos des durch sein schöpferisches Schicksal zum Tode verurteilten Baumeisters Daidalos wieder auf und gibt der Kunst den Sinn der Liebe zum irdischen Leben des Menschen. Das ästhetische Ideal des Menschen baut auf einem ethischen auf, denn die Kunst spiegelt das wieder, was die Vernunft im Leben als wahr entdeckt. Die der Wahrheit, dem Schönen und dem Guten gewidmeten Gedanken des Menschen verschwinden mit seinem Tode nicht, sondern sie bleiben als Mal der Geschichte, die der Mensch macht, als Zeichen einer Kultur, welche die unauslöschliche Verkörperung seines Lebensideals darstellt.

ȘTEFAN PETICĂ, TEORETICIAN LITERAR

DE

MIHAI CAZACU

Ștefan Petică este una din figurile reprezentative ale literaturii noastre de la începutul secolului prezent. Originar dintr-un sat moldovean, încă din timpul cît era elev al liceului din Brăila se angajează în activități cu caracter social și colaborează cu articole la ziarul „Lumea nouă”. Ca student duce o viață precară, nesiguranța zilei de mîine resimțind-o în permanență. În pofida tuturor greutăților întîmpinate, tînărul reușește să-și însușească o cultură vastă și o informație în ceea ce privește literatura, arta, filozofia, precum și unele ramuri ale științelor sociale, din cele mai neașteptate. În genere, contemporanii săi au recunoscut acest fapt ca o trăsătură ce-l caracteriza. „Dintre modernii noștri, se vede constrîns a recunoaște Il. Chendi, prin convingeri, un adversar al lui Petică, el avea cea mai solidă cultură”. „Cetise multă literatură mai nouă, franceză, italiană și m-a uimit cît de bine cunoștea pe tinerii germani dintre care își alesese ca model pe cei mai eterici, pe Hugo von Hoffmansthal și pe Șt. George. Era bine orientat și asupra curentului nou al artelor, îndeosebi al picturii”¹). Febrila sa activitate s-a materializat într-o operă bogată și complexă, prin problemele abordate și ideile îndrăznețe formulate. Pînă în prezent, majoritatea criticilor și istoricilor literari și-au concentrat atenția în special asupra creației sale lirice, cea mai indicată de altfel pentru a demonstra nota simbolistă, autorul ei fiind considerat „întîiul simbolist declarat”²).

Ștefan Petică a trăit într-un moment dramatic din viața societății noastre, cînd, atît pe planul social cît și pe cel cultural, năzuiau să se definească și să se afirme forțe sociale și idei noi. Procesul de creștere a acestor forțe adusesese în mod firesc poporul român într-o altă etapă a exis-

¹ Ilarie Chendi, Ștefan Petică, articol înserat cu o notă de G. Tutoveanu în „Freamătul” Anul II, n-rele 1—3, Bîrlad, ian.-martie. 1912, p. 50. La cele de mai sus adăugăm mărturia lui Gr. Tăbăcaru, în „Șt. Petică, note bibliografice, amintiri, scrieri, valoarea operei poetice, caracterele poeziei peticiene” ed. I Editura libr. D. C. Patron, Tecuci, 1925 de unde desprindem pasajul: „Era neîntrecut în povestire. Literatura, arta, filozofia și științele îi erau familiare. Amintea de cărți străine: engleze, franceze, germane, italienești, sanscrite. Vorbea ca un cunoscător de aproape despre „Critica rațiunii pure” a lui Kant, p. 8.

² G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, Ed. Fundațiilor pentru artă și literatură, 1941, p. 606

tenței sale, corespunzătoare fazei de evoluție în care intrase și societatea europeană. Atmosfera era încărcată. Zorii noii perspective nu se limpeziseră deplin ca sensul de orientare să nu fie discutabil, în schimb simptomele de sfârșit se declaraseră suficient de categoric ca să i se întrevadă inevitabilitatea. Inzestrat cu o sensibilitate de o excepțională finețe și cu o adecvată capacitate de vibrație, Petică a înregistrat cu fidelitate și acuratețe „semnele” acestui sfârșit și început de veac. „Argumentul” său ni-l dezvăluie prins în frământările tectonice ale momentului. „Am scris aceste poeme, mărturisește el aici, într-o vreme de zbuciumare tăcută și de deznădejde tragică. Era vremea când se sfărâmau idealurile cu pornirea furioasă cu care trebuie să se fi sfărâmat odinioară idolii de pe altarele lor de marmoră albă”. Inceputul noului veac apăruse învăluit în straturi de neguroase cețuri străbătute de fulgerul unor semne mari de întrebare³). Intelectualitatea era supusă unor solicitări diverse și contradictorii. Pe de o parte, erau ispitiți de vraja marilor culturi occidentale, de orizontul valorilor clasice universale, acum acestea îmbiindu-se în toată splendoarea înfățișării lor, tentația fiind cu atât mai irezistibilă cu cât corespundea năzuințelor proaspăt ivite, în amploarea forței lor tinerești până atunci irosite în preocupări mărunte, de importanță locală. De altă parte însă, se definise acum cu claritate calea propriei culturi, precum și conștiința că, numai creind valori originale, de factură și conținut aparținând propriei substanțe spirituale, poporul își va câștiga dreptul la independența de viață, va obține recunoașterea ca ființă de sine stătătoare, din partea opiniei publice mondiale. De aici interesul tot mai mare arătat față de problemele de viitor ale poporului și în special ale culturii naționale. De aici conflictul, drama spirituală acută trăită de intelectualitatea noastră în momentul istoric respectiv. Petică este unul dintre puținii — dacă nu singurul — care, dînd ascultare unei direcții cît și celeilalte, intuind îndreptățirea tezelor susținute de ambele tabere, aruncă o punte trainică de legătură între ele, descoperind că simbolismul, ultima expresie a modernității artistice de atunci se arată a fi înrudit, ca substanță și ca sens, cu mișcarea culturală autohtonă, cu spiritualitatea poporului român. El sesizează cu ingeniozitate sincronicitatea în ce privește caracterul autohton al spiritualității noastre creatoare cu sensul noii orientări a culturii europene; descifrează acele trăsături ale curentului simbolist care situau în actualitate valorile culturale ale poporului nostru, cu condiția ca ele să fie expresia artistic-materializată a geniului nostru popular, așa cum fusese cazul creației eminesciene. Datorită acestui fapt, Petică nu poate figura în rîndul simbolistilor puri ai literaturii noastre, după cum nu-l putem trece nici între

³ „... în preajma anului 1900, se face o nouă schimbare, adică întâmplările literare și întâmplările sociale care condiționează pe cele literare, se pot clasa aproape în acest an. În 1899, 1900 și 1901 a fost o mare criză economică și financiară. A fost atunci o panică socială, care a produs un reviriment puternic în viața sufletească a „țării”. „Ochii tuturor s-au îndreptat spre țărânie ca spre clasa producătoare a bogăției naționale. Reflexul literar al acestor însemnate fapte a fost revista *Semănătorul*”. (G. Ursu, Ist. lit. a Birladului, II București, 1934, p. 13)

scriitorii ce-au militat de pe o poziție adversă. De altfel, modul contradictoriu cum a fost receptat de contemporani este un bun indiciu în această privință. Gr. Tăbăcaru susține că Petică este „un premergător al simbolismului român” și combate opinia celor care încercau să-l arunce în apele semănătorismului⁴). Același comentator, referindu-se la poemul „Frații”, se exprimă: „S-a crezut de unii critici că acest poem este central în opera lui Petică, pentru că are un conținut național. Forma însă și sentimentul care îmbracă desfășurarea are calități cu mult mai superioare, decât numai pe cel național”⁵. Un alt exeget relevă: „Printr-o intuiție cu adevărat misterioasă, am bănuț într-însul pe un premergător al poeziei nouă”⁶. N-au lipsit însă nici aceia care au remarcat încercarea de sinteză a poetului. „În acest aticol — și se referă la „Momentul național în artă” — Șt. Petică se arată partizan al unei școli este moderniste care să propage” „cultul divin pentru sufletul românesc, dezbrăcat de orice valuri înșelătoare puse de cosmopolitiști raționaliști”⁷. Un altul nota, la rîndul său: „Șt. Petică, împreună cu alți doi-trei, a fost un premergător în poezie. Cu intuiția lui descoperise dintre cei dinți frumosul nou, comoara și valoarea estetică a curentelor ce deschideau un drum somptuos în literatură”⁸.

Petică, în contrast cu alți scriitori adepți ai simbolismului (și îndeosebi Al. Macedonski, în etapa sa modernistă, sau Ov. Densusianu, dar și alții), nu vede în simbolism ultima expresie în artă, recomandîndu-l cu ardoare drept singura cale pentru evoluția de viitor a artelor și literaturii. În același timp, cum remarcase G. Gălinescu⁹, Petică este unul dintre puținii simbolști din literatura noastră care a înțeles fenomenul simbolist în complexitatea lui. El ia act de faptul că simbolismul este nota dominantă în arta vremii, corespunde cerințelor noi ale spiritului modern și, oricît de variată, diversă și multiplă s-ar arăta înfățișarea formelor de expresie, el se impune ca fundal pe care se proiectează toate celelalte. „Între numeroasele curente care stăpînesc literatura modernă e foarte greu a deosebi, la început, o tendință unitară care să servească de legătură fundamentală între producțiile poetice ale timpului”, constată Petică¹⁰. „Cu toate acestea, continuă el, dacă se ascultă bine concertul acesta uriaș, atunci se distinge... o notă gravă și sonoră care se ridică liniștită și măreață pînă ce se impune cu o puternică stăpînire tuturor celorlalte note. E un leitmotiv serios și dulce care

⁴ „Deși, notează el, Petică a scris în ultimul timp la gazetele naționaliste (1900—1904) și i s-a reproduș în revista Semănătorul bucăți din Frații, poezia lui Petică nu are însă nimic comun cu cea de la Semănătorul, după cum pare să susțină d-l N. Crainic.” Op. cit., p. 15

⁵ Idem, p. 34

⁶ Al. T. S. Stamatia d, Doi dispăruți, Iuliu Săvescu, Șt. Petică, Flacăra, 1915, p. 19

⁷ G. Ursu, op. cit., 52—53

⁸ D. Karnabatu, Șt. Petică, în „Freamătul”, An. II, n-rele 1—3, Birlad, ian.-mar-tie, 1912, p. 37

⁹ G. Călinescu, op. cit., p. 606

¹⁰ Ștefan Petică, Opere, ediție îngrijită de N. Davidescu, Ed. Fundațiilor pentru literatură și artă 1938, p. 367

vorbește fiecărei simțiri... și care sună în majestatea sa cu o putere de emoțiune și de evocație care nici nu a putut fi bănuită măcar pînă acum. Celelalte note pot să se stingă și să apară iar... dar laitmotivul rămîne; și chiar dacă dispare... el reapare din nou peste puțin, mai puternic, mai serios, mai sonor și mai majestos. Acest laitmotiv care stăpînește poezia modernă e simbolismul“, conchide Petică¹¹.

Simbolismul a cîștigat o poziție de prioritate față de mișcările artistice anterioare, dar și în concurența celor însoțitoare, întrucît întrunește în sine o serie de elemente valoroase, dar mai ales prin faptul că, sintetizate în creațiile lui reprezentative, răspunde noii orientări a spiritului european. Creația simbolistă a descoperit noi zone sufletești, are rădăcini în straturile de adîncime ale sufletului omenesc. „Această adîncă pătrundere în partea întunecată a sufletului a adus după dînsa întreaga transformare a liricei“¹². Petică remarcă încă de atunci deosebirea calitativă a literaturii simboliste față de cea anterioară. Datorită descoperirii zonelor profunde ale sufletului, literatura își schimbă caracterul, natura și orientarea. Abia după ce fondul personal și autentic a invadat conștiința, s-a dezvoltat lipsa de consonanță dintre acest fond, dintre esența spiritual-umană și cadrul social creat de progresul burghez. Pentru că pînă acum: „Insuși sufletul, cum se exprimă Petică, „era privit numai sub înfățișarea sa luminoasă...“¹³, „poetii erau mai curînd niște dibaci amuzatori decît niște artiști meniji să facă sufletul să vibreze în toată voluptatea plăcerii și a suferinței trăite“¹⁴. Ca urmare, „toate producțiunile literare de atunci erau simple, naive, grațioase, dar lipsite de acea adîncă pătrundere sufletească care dă atîta putere liricei moderne“¹⁵. Iruperea din adîncimi a fondului autentic, pe lîngă faptul că determină recunoașterea stării neconforme în care se află omul în condițiile sociale noi, dar, totodată, reclamă, pune problema căutării de soluții, încercarea de revenire într-o situație care să refacă legăturile firești ale personalității omenești cu mediul cosmic. Iată cum noua literatură apare încărcată, înțesată de idei, de probleme, care denotă preocupări de natură filozofică, metafizică. „Deosebirea dintre clasicism și simbolism, care nu e decît o nuanță din marea școală estetică modernă, stă tocmai în faptul că simbolismul introduce idei multe și noi, cugetări semețe și revoluționare și în privința aceasta e superior ca fond și clasicismului și romantismului“¹⁶.

Estetismul, preraphaelismul, mișcări înrudite cu simbolismul, sînt mărturii grăitoare în privința sensului de orientare a artei noi. Avem în vedere estetismul lui J. Ruskin, deci în forma lui originală și nu pe cel al lui O. Wilde și al altor epigoni, care au convertit estetismul, transformîndu-l în element decorativ și de boltă al lumii „umanizate“, antropomorfizate. Pentru Ruskin,

¹¹ Idem, ibidem

¹² Ștefan Petică, op. cit., p. 395

¹³ Idem, p. 394

¹⁴ Idem, p. 393

¹⁵ Idem, ibidem

¹⁶ Idem, p. 364—365

este frumos „tot ce păstrează vechea claritate și puritate a liniilor, tot ce e armonic cu sine însuși, tot ce nu simte încă artificialul”¹⁷. Orînduirea burgheză a artificializat viața și a pîngărit frumusețea originală. „Această frumusețe ideală a fost stricată, pîngărită și batjocorită de progresul capitalist”¹⁸. „Pe unde a trecut capitalismul frumusețea a pierit, pe unde a pierit frumusețea, a pierit și morala. N-a rămas în urmă decît o clasă trîndavă și luxoasă, care nu face nimic, nepăsătoare față de artă, batjocoritoare față de ideal, și o clasă săracă și istovită de muncă și suferință, care n-are timpul și nici libertatea de suflet trebuincioasă pentru a pricepe și iubi arta”¹⁹. Evoluînd în această direcție și pe asemenea baze, omul modern era amenințat cu privarea de înțelegere a frumosului și, implicit, pierderea posibilității de a trăi afectiv. Se impunea deci o reacțiune. Urmașii imediați ai lui Ruskin au preluat de la acesta principiul că arta este „supremul scop al vieții și al mișcării”²⁰. De asemenea, urmînd pilda maestrului, O. Wilde „introduce în poezie tehnica intimă din artele plastice”²¹. Petică, subtil analist, și preocupat în cel mai înalt grad de modul cum arta contemporană își pregătește punți spre a se îndrepta către orizonturi noi, face remarcă deosebit de importantă: „Dar toată moștenirea primită de esteți de la Ruskin s-a mărginit aci. Insemnătatea socială a artei și dragostea de natură, nu numai că e negată, dar chiar trăsăturile caracteristice sub care sînt cunoscuți esteții de marele public sînt egotismul exagerat și dragostea de artificial”²². Esteții, negliînd latura esențială a frumosului, a artei — și aceasta din cauză că ei privesc arta prin prisma mentalității burgheze — se îndepărtează, propriu-zis, și de sensul și de natura însăși a operei de artă, transformînd-o în simplu decor al mediului citadin, chiar dacă i se atribuie un rol din cele mai importante, ca incununare a edificiului făurit de om prin propriile-i puteri. Devenind „supremul scop al vieții, poezia, pictura, sculptura, au încetat de a mai cădea în grosolanele greșeli de odinioară cînd se făcuse din ele niște simple auxiliare ale unor idei care nu aveau de a face întru nimic cu arta”²³. De data aceasta, evoluția evenimentelor sociale, cît și progresul realizat, ca și transformările de ordin sufletesc la care a fost supus omul, demonstrează că artei îi revine un rol primordial — cel puțin în etapa aceasta nouă de viață — și anume: de a reface armonia social-cosmică. Pornind de la unele considerații ale esteticianului francez Guyau, Petică ajunge la o viziune organicistă despre lume, negînd existența de sine și pentru sine a individului: „La drept vorbind, ceea ce s-a obișnuit a se numi conștiință individuală, afirmă el, e mai degrabă o conștiință socială și tot ce se petrece în ea are un caracter social și armonic. Din această pricină

¹⁷ Idem, p. 353

¹⁸ Idem, ibidem

¹⁹ Idem, ibidem

²⁰ Idem, p. 355

²¹ Idem, ibidem

²² Idem, ibidem

²³ Șt. Petică, op. cit., p. 355

e cu neputință să existe o senzație care să nu aibă răsunet în întregul organism²⁴. Stabilind acest principiu director, fundamental pentru judecarea, desprinderea rolului atribuit frumosului și artei, Petică ajunge cu ușurință la țelul propus, acela de a stabili cu precizie și convingător natura operei de artă: „Sentimentul frumosului este forma superioară a sentimentului solidarității și a unității în această armonie, astfel că plăcutul devine frumos cu cât cuprinde mai multă solidaritate și sociabilitate între toate elementele conștiinței”²⁵. El mai are grijă să facă disocierea dintre frumos și plăcut: „Aceasta arată că orice sentiment de plăcere are o oarecare intensitate de viață și de armonie, dar nu devine estetic decât atunci când inteligența îi prinde spontan armonia. Și de ce ne vom ridica mai sus, de ce vom vedea partea socială a frumosului crescând. Solidaritatea și simpatia deosebitelor părți din eul individual, constituie primul grad al emoției estetice; solidaritatea socială și simpatia universală apare ca principiul emoțiunii estetice celei mai complexe și mai înalte”²⁶. Așadar, sentimentul estetic, prin natura lui, este creator de armonie. În sfera conștiinței stabilește raporturi de echilibru între diferitele facultăți și multitudinea, în varietatea lor, a senzațiilor, după cum, totodată, operează relații de coeziune între membrii și factorii sociali, iar ținta ultimă o atinge opera de artă când reface unitatea dintre om ca subiect, pe de o parte, și univers, ca obiect, de cealaltă parte. Artă nouă țintește tocmai un asemenea obiectiv: a preluat asupra ei o sarcină, pînă acum pe seama altor valori, în primul rînd a celei religioase. Petică, de altfel, și vede în arta contemporană o „religie”, de vreme ce, după cum spuneam, ea realizează „împăcarea” dintre cei doi termeni într-un continuu balans. Petică se detașează de esteți, vădindu-le artificiozitatea și neconcordanța lor cu sensul nou luat de evoluția artistică, dar în același timp ia atitudine și față de Ruskin însuși, preîntîmpinînd astfel curentul de reîntoarcere la primitivitate, orientare cu atît de larg răsunet în mișcarea artistică a secolului prezent.

Am văzut că Ruskin repudia atmosfera societății capitaliste și năzuia spre modul de a privi lumea prin prisma unității de existență, reprezentării artistice revenindu-i rolul de a descifra sensul concepției care mărturisește aderența omului la întreg, la viața „în comun”. În acțiunea întreprinsă, gînditorul englez s-a făcut prutătorul de cuvînt al unei stări generale. În condițiile create de societatea burgheză, omul se vede solicitat unilateral, dar total pentru viața mereu mai trepidantă, însă de suprafață. Neangajarea decât parțială a personalității a declanșat iruperea fondului ancestral în planul conștiinței, cu tendința vie de revenire la un stadiu cînd gusta satisfacția deplinei utilizări a facultăților cu care este înzestrat. De aici și sensul recular al multor curente de idei și artistice. Se impune, totuși, o disociere. Prerafaeliții nu vizează manifestarea neîngrădită a instinctelor, ci stabilirea unui alt

²⁴ Idem, p. 357—358

²⁵ Idem, p. 358

²⁶ Idem, ibidem

raport între om și univers. Or, omul orașului modern suferă tocmai din această pricină. Arta modernă, începînd cu simbolismul, poartă cu sine un bogat conținut de idei învăluite în mister, favorizînd un contact nemijlocit între om și marele necunoscut al realității materiale.“ Dante Gabriel Rosetti, poet și pictor, Charles Algernon, Swinburn, și toată școala poetică estetică engleză, scrie Petică, a înrîurit asupra simbolismului francez nu atît ca reformă a prozodiei — pentru aceasta Wagner și simfonia modernă au făcut mai mult — cît ca introducere a ideilor mistice și a coloritului nuanțat și subtil“²⁷. Așadar, scriitorul nostru apreciază cu multă grațitudine și înțelegere contribuția lui Ruskin, nu-i scapă însă nici lipsurile. Progresul, tehnica, științele, nu diminuează valoarea și nu contrazic natura artei, de vreme ce prin dezvoltarea lor se lărgește sfera de cunoaștere, aria de cuprindere a conștiinței ca atare și, o dată cu aceasta, crește în amploare și capacitatea de trăire afectivă a omului, care e în funcție de orizontul conștiinței. Prin aceasta, Petică demonstrează a fi intuit în sinea sa natura artei, după cum, totdeauna, și faptul că, spre deosebire de creațiile precedente, arta contemporană se angajează pe un drum deosebit, de revenire la funcția avută în perioada de maximă înflorire a ei, cultura clasică elenă. Dacă progresul lărgește continuu sfera conștiinței — „și toată știința modernă e gata să ne-o dovedească — atunci, conchide el satisfăcut de a fi descoperit argumentul potrivit pentru susținerea tezei sale, oamenii nu strică arta, cum pretinde Ruskin, ci, dimpotriva, civilizația mărește sfera estetice. Estetii moderni au înțeles în parte aceasta, cel puțin în mod intuitiv, cînd au introdus concepții noi în artă, așa că și din acest punct de vedere, modul cum a revoluționat ideile lui Ruskin a fost folositor“²⁸. Aici, prin „estetii moderni“, Petică înțelege în primul rînd pe parnasieni, sau în orice caz pe cei ce apreciază pozitiv civilizația, bineînțeles fără să accepte sensul tradițional al acestui progres, întrucît, la cele de mai sus, introduce imediat corectivul, indicînd necesitățile de viitor în acest domeniu : „Datoria esteților viitori e să nege negarea ultimilor estetici, adică să răstoarne cele ce s-au susținut în sprijinul indiferenței sociale a artei și să adauge, pe lîngă perfecția tehnice, valoarea sa morală“²⁹. În încheiere, apoi formulează o idee deosebit de prețioasă : „Adevărații estetici sînt cei care își vor îndeplini această datorie artistică și socială, împăcînd într-o sinteză superioară, antinomiile aparente de astăzi“³⁰. Petică apreciază ca neesențială contradicția dintre civilizație și cultură, dintre tendința artei moderne și evoluția în sensul progresului. Rezultă deci, potrivit opiniei sale, că primitivismul în arta nouă este o aberație de moment, provenită de pe urma neînțelegerii și aprecierii greșite a faptelor și feno-

²⁷ Șt. Petică, op. cit., p. 371. Iar în altă parte notează : „Prerafaelismul astfel expus fu din nou introdus în pictură și cu o strălucire fără seamăn de John Ruskin. De aci se răspîndi în literatură și se formă în o școală artistică cunoscută sub numele de simbolism, estetism“. (Opere, p. 381)

²⁸ Șt. Petică, op. cit., p. 358

²⁹ Idem, p. 359

³⁰ Șt. Petică, op. cit., p. 359

menului spiritual contemporan. Fără să se fi angajat formal în direcția sintezei susamintită, gândirea lui evoluează în acest sens, aducând elementele necesare ca să i se poată descifra cu siguranță mersul. Cu aceasta, Petică se îndepărtează și mai mult de simbolismul occidental, delimitându-se de acesta. Potrivit concepției sale, simbolismul este expresia unei stări de spirit specifice, determinată de condiții „anormale” de viață. În polemica sa cu Mauclair, privind sfârșitul simbolismului, după ce caută să demonstreze nețemeinicia preopinentei, aducând exemplul strălucit al câtorva reprezentanți de frunte ai mișcării, mai recurge și la un alt argument: opoziția dintre spiritul antic și cel modern. „Iar deosebirea între poezia provensală adevărată și poezia simbolistă nu stă în ce crede Mauclair, susține Petică, ci în opoziția, mult mai adâncă, dintre spiritul antic și cel modern”³¹. El nu stăruie deocamdată asupra acestei deosebiri, încheind articolul cu promisiunea de a reveni asupra problemei. Fără a avea o mențiune precisă, bănuim că articolul promis este „Decadența sculpturii”. Aici, pornind de la un fapt divers, aparent cu totul lipsit de vreo importanță, anume că moartea sculptorului francez Faguiere n-a trezit vreun ecou în opinia publică, ajunge la formularea unor idei deosebit de interesante. Referindu-se la epigrama prin care Schiller înfiera transportul la Paris de către trupele franceze a unor statui antice aflate pe teritoriul Italiei, face remarcă: „Adevărul e că nicio dată poporul parizian nu s-a pătruns de frumusețea pură a marmorei așa cum se pătrunseseră vechii greci. Statueele păreau singuratece pe soclul lor rece și privirea lor rătăcea străină deasupra capetelor mulțimii care visa orice numai frumusețea senină care îmbătase pe Phidias și pe Praxiteles, nu”³². Dar, — și mai important — Petică nu se oprește la cazul singular al poporului parizian, pus în fața creațiilor statuare ale antichității, ci lărgeste sfera, generalizând: „Publicul nu are nici o legătură sufletească cu arta plastică și în zadar am căuta acea vibrație armonică și caldă care unea odinioară, într-o măsură așa de mare, pe artist cu poporul. Sculptura de azi nu e o artă a timpurilor noastre”, pentru că „Sufletele moderne, doborâte de goana visurilor neguroase nu pot înțelege fericirea ochilor care se îmbătau altădată de armonia liniilor pure ale statuiilor. Frumusețea acestora plutește mult deasupra micilor fapte zilnice pentru ca să fie pricepută de niște minți care nu trăiesc decât din înnodarea acestor mici fapte zilnice”³³. Desigur, lipsa de înțelegere arătată de european față de statuile antice nu este determinată doar de preocupările lui mărunte, ci izvorăște din optica lui deosebită, din structura lui spirituală de o altă alcătuire. Apoi, diferența nu se oprește la sculptură, ea se răsfrânge asupra ansamblului culturii și vieții antice. Pasajul cu care își încheie dizertația ne dă dreptul să-i atribuim, dacă nu înțelegerea discursivă argumentat documentată ca să poată trece drept o concepție pe deplin articulată, în orice caz o intuiție din cele mai

³¹ Idem, p. 374—375

³² Șt. Petică, op. cit., p. 384—385

³³ Idem, ibidem

fericite, care trădează apropierea scriitorului de latura vie a contemporaneității, situându-l în rîndul inspiraților vizionari ai momentului istoric respectiv cu privire la fenomenul artistic. „Puținii oameni care au proclamat domnia spiritului, scrie el, în ciuda strigătelor zgomotoase ale mulțimii s-au refugiat în negurile visului germanic, în lumea simbolurilor și a întunecimilor rugilor triste. Sufletele noastre s-au întunecat ca o seară a patimilor peste care s-ar lăsa vâlul negru al durerilor. Nu mai avem sculptură clasică ; avem pictură, muzică și poezie, de o întunecată durere. Phidias a pierit ; Sascha Schneider, Wagner și Maeterlinck sînt domni în scaun”³⁴. Pentru că, declară el, „Visul a omorît viziunea, negura a nimicît azurul... Și vom merge înainte ca niște răătăcitori pierduți în ceața amurgurilor triste, în timp ce privirile noastre se vor întoarce nemîngîiate îndărăt, acolo unde Pan își suspină cîntul și flautul său rustic, la umbra albelor statui ale nimfelor cu trup armonios, cu mișcări ritmice”³⁵.

Cum s-a mai arătat, o caracteristică a spiritului european contemporan e aceea de a fi pierdut contactul nemijlocit cu Universul, dispariția acestuia ca realitate indubitabilă, care prin prezența ei garanta echibrul spiritual. „Negura a nimicît azurul”, iar „visul a omorît viziunea”. „Negura” a acoperit fața senină a Universului, i-a estompat conturul pînă la anihilarea totală din fața spiritului contemporan. În asemenea descumpănire, atenția i s-a concentrat în vis. Locul realității obiective, din afară, a fost luat de lumea născocită de fantezia omenească. Fiindcă, în fond, chiar pozitivismul ca metodă, folosit în practica cercetărilor științifice, și realizările tehnico-industriale, izvorăște și se întemeiază pe o concepție apropiată de vis, de vreme ce realitatea materială a lumii este privită ca fiind pasibilă de modificările care să o aducă, morfologic, la forma corespunzătoare vederilor și nevoilor dictate de interesele omenești. Lumea obiectivă a devenit materialul plastic pe care visul omului modern urmează să-l folosească în vederea obținerii aceluia dat palpabil care să completeze poziția însingurată a omului, după desprinderea sa din angrenajul fenomenelor cosmice. Distincția dintre „viziune” și „vis” capătă o semnificație specială și ne trimite în intimitatea gîndirii lui Petică. „Visul” înfățișează o lume, creată însă de fantezie, o ficțiune lipsită de substratul material al realității. Desigur, cîtă vreme însuși universul îmbracă veșmîntul unei ficțiuni, ca reprezentare a voinței noastre, el satisface năzuința omului modern de a se ști demiurg ; îl privează însă de cel mai intim sentiment al său, cel născut din conștiința ancorării în realitate, al încrederii în existența universală. Fiindcă, eo ipso, golind de conținutul său substanțial lumea, se trezește la un moment dat în aceeași situație el însuși ; negînd existența obiectivă a lumii, în aceeași măsură se privează el însuși de această calitate. „Viziunea” are la bază poziția relațional echilibrată dintre subiect și obiect, este implicată deci recunoașterea faptică a obiectivității ambilor termeni corelativi, garantîndu-și astfel calitatea, limita-

³⁴ Șt. Petică, op. cit., p. 386

³⁵ Idem, ibidem

rea ca sferă de existență, precum și condiționarea reciprocă. Deci tocmai confruntarea ca realități distincte și recunoașterea totodată a fiecărui pol ca dependent de prezența celuilalt, fundamentează trăinicia poziției ambilor. În consecință, omul contemporan trebuie să renunțe la vis, să reînvie natura în sufletul propriu, să-i recunoască prezența ca realitate indubitabilă, iar imaginea ei, încărcată cu toate atributele ei inerente să-și facă loc în sufletul, în conștiința lui, ca *viziune*. Prin viziune se înțelege, aici, icoana spirituală a lumii, proces de conștiință, temei structural al vieții interioare. Petică, prin aceasta, dovedește a avea un mod de a gândi clasic antic.

Cum s-a demonstrat, Petică nu vede necesitatea, în vederea atingerii telului de mai sus, de a se renunța la progres, la câștigul realizat de activitatea societății omenești în decursul vieții sale istorice. Dimpotrivă, consideră că omul își lărgeste sfera conștiinței prin extinderea suprafeței de contact cu universul. Rezultă deci că degradarea ființei omenești nu se datorește progresului ca atare, ci unor transformări de ordin subiectiv, concepției despre lume pe care și-a făurit-o omul modern. Petică remarcă ciudătenia situației: deși aplecat asupra naturii, concentrat cu toate facultățile asupra ei, angrenat într-o acțiune multilaterală de transformare a ei, efectiv omul contemporan rămîne un dezrădăcinat. Aceasta, din cauză că el este pradă visului, pentru că în planul vieții sale interioare lumea din afară a dispărut, el nu trăiește sentimentul viu trezit de prezența indubitabilă a realității obiective. Omul contemporan este privat de simțul existenței „altcuiva“, este lipsit de sentimentul ocrotirii, al dialogului. De aici teribila apăsare a singurătății, starea de angoasă, cea mai de nesuportat boală de care suferă omul contemporan. De aceea, Petică pledează pentru readucerea naturii în sufletul omului, dar nu ca dat fictiv, sau alter-ego, partea materială a propriului eu, ci ca înfricoșătoare, incommensurabilă și sublimă realitate.

Incorporarea Universului în forma care să impresioneze sufletul omenesc în sensul de a-i deștepta acea stare de uimire și totodată de intuire a propriului destin în raport cu termenul obiectiv i-l poate provoca doar arta. Pentru că înainte de toate „prin modul cum“ aceasta dă exprimare „simțămintelor, pasiunilor și ideilor omenești“ „și mai ales prin alegerea lor, arta ia caractere determinate de natura etnică a popoarelor“. ³⁶ De aceea există în viața artistică a omenirii diferite stiluri. „Toate aceste stiluri purtau pecetea artistică a popoarelor din care au fost ieșite, iar această pecete artistică era dată pe de o parte, de relațiile materiale sub stăpînirea cărora se aflau acele popoare, iar pe de altă parte era dată îndeosebi de formele pe care le îmbrăcase spiritul acelor popoare în dezvoltarea sa“. ³⁷ Artă are cea mai puternică eficacitate, „fiindcă ea influențează nu numai ideile și voința, ci mai cu seamă aplecările, sentimentele și stările de suflet aproape inconștiente, care determină momentele hotărîtoare în viața individuală și socială“. ³⁸ Dar,

³⁶ Șt. Petică, op. cit., p. 408

³⁷ Idem. p. 413

³⁸ Idem, p. 421

dacă în Apus se impune simbolismul cu tendința de a reîncetățeni în sufletul europeanului „viziunea” lumii ca existență vie și astfel să restabilească echilibrul spiritual zdruncinat, readucându-l pe poziția abandonată din dorința știută de a se vedea făuritorul unei lumi independente de Univers, în cazul omului de la noi situația este radical alta, cu toată asemănarea de suprafață. Și nouă „Ne trebuie aer, ne trebuie lumină!”, dar nu pentru că ne-am sufoca din cauza propriilor alcătuiți, care ne-au închis ferestrele spre cer, ci pentru că pînă acum am fost împiedicați de a ne manifesta ca popor. De aceea, „dacă avem dreptul la viață-fiindcă ne-a fost recunoscut acest drept-trebuie să ni se dea și mijloacele de a ne folosi de acest drept. Iar aceste mijloace stau în mărirea națiunii române și în sfărîmarea piedicilor care fac cu neputință ca sufletul fraților să asculte durerea fraților. Din acest punct de vedere idealul nostru artistic și idealul nostru național, una sunt. Despărțirea lor înseamnă moartea amîndurora”.³⁹ Cum ne-o relatează cele de mai sus, Petică se apropie de realitățile vieții naționale și apelează la înnoirile artistice din Occident numai în măsura în care ele concordă cu situația de la noi. De asemenea, dacă e necesar-și unde e cazul-, intervenind direct, le prelucrează în așa fel ca să le aducă la forma corespunzătoare trebuințelor naționale, prefăcîndu-le în factor stimulator în direcția promovării procesului de evoluție a poporului.

Cum s-a specificat, arta are rolul de a armoniza elementele conștiinței, de a lărgi sfera vieții sufletești pînă la cuprinderea întregii vieți sociale, ca și pe cea a Universului. De aici „datoria” poetului „de a cunoaște bine poporul din care face parte și de a-și cunoaște, în același timp, tot așa de bine, și puterile pe care le poate pune el în slujba artei sale. În modul acesta va îndeplini rolul de înfrățitor al conștiinței naționale, menire sfîntă și măreață pe care nimeni n-o poate duce la capăt cu atîta izbîndă ca dînsul”.⁴⁰ Puterea sa stă în capacitatea de pătrundere, de persuasiune a artei, superioară oricăror altor mijloace ce s-ar folosi în același scop. Pentru că arta „nu mișcă numai ideile și voința, ci mai cu seamă aplecările, sentimentele și stările de suflet aproape inconștiente, care determină momentele hotărîtoare în viața individuală și socială”.⁴¹ Dar tocmai din aceste motive, ca să-și atingă scopul, e necesar ca ea „să fie însăși chintesența realizată printr-o sinteză superioară a acestor predispozițiuni. Ea trebuie să cuprindă ceea ce constituie esența unei națiuni”.⁴²

De pe această poziție și, fixîndu-și un asemenea unghi de privire, Petică analizează activitatea literar-culturală a trecutului național, anume din momentul cînd a început procesul de modernizare. El preia ideea lui T. Maiorescu, aceea că poporul român trebuie să evolueze pe un drum propriu. De

³⁹ Șt. Petică, op. cit., p. 403

⁴⁰ Șt. Petică, op. cit., p. 438

⁴¹ Idem, p. 421

⁴² Șt. Petică, op. cit., p. 421

aceea, „Cu totul potrivnice erau vederile idealiştilor care aduseră revoluţiunea în România. Aceştia, înriuriţi de marile curente intelectuale străine, a căror înfăţişare romantică avea darul de a entuziasma foarte lesne, luară ideile străine şi voriră să le aplice în ţară fără nici o ştirbire. Puţin le pasă lor de faptul că poporul român trăia în alte condiţiuni decât popoarele apusene. După logica lor acesta era o entitate metafizică a cărei existenţă trebuia să se reguleze după doctrinele lor, deoarece realitatea a fost totdeauna modelarea obiectivă a ideii”.⁴³ Se observă că scriitorul se îndepărtează de concepţia hegeliană despre lume, de altfel acum în general abandonată teoretic de gândirea europeană, nu fără să fi rămas totuşi ca idee de bază a progresului ştiinţific şi mai ales a celui tehnic. În cazul culturii noastre, Petică remarcă existenţa a două curente paralele şi suprapuse: unul idealist, cel introdus de agenţii modernizării şi un curent popular. Starea aceasta nu putea să se prelungească fără să dăuneze. Se impunea o ieşire din impas. „Între un curent idealist construit numai din elemente ale raţiunii pure sau ale esteticei transcendente şi marele curent popular întemeiat pe date reale, nu poate exista armonie atâta timp cât fiecare din aceste două curente nu vor părăsi esenţa lor absolută”.⁴⁴ Numai printr-o împletire, fuziune şi sinteză a celor doi termeni se poate ajunge la rezultate pozitive. „Este Hegel cel dintâi care a dovedit că evoluţiunea idealului în afară de realitate e o amăgire. Dar principalul nu este de a recunoaşte necesitatea logică a realităţii, ci de a o determina”.⁴⁵ Din remarcă prezentă apare cu evidenţă inclinaţia precumpănitoare a lui Petică în direcţia progresului, atenţia fiindu-i aţintită spre viitor.

Problemele puse de formele noi de viaţă ale societăţii româneşti sînt îmbrăţişate în special de revista „Contemporanul”. Petică relevă importanţa contribuţiei şi a rolului jucat de această revistă, nu însă fără a atrage atenţia asupra necesităţii unor amendări şi completări. „Şcoala aceasta, scrie el, şcoală socială prin esenţa şi firea sa, a numărat în mijlocul său poezi cu o înfăţişare deosebită, cu un spirit răzvrătit şi duios, cu o factură de vers admirabilă”.⁴⁶ Greşeala acestei şcoli, apreciază Petică, stă în faptul de a fi neglijat „influenţa realităţii, uitînd că sunt simţăminte, credinţe, tradiţiuni şi o mulţime de alte ideologii peste care nu se poate trece...”.⁴⁷

Cum se poate lesne observa, în analiza făcută mişcării culturale din trecut, Petică a ţinut seamă de realităţile naţionale specifice, de sensul luat de cultura europeană contemporană, privirea fiindu-i aţintită asupra perspectivelor de viitor şi asupra a ceea ce constituie substanţa vie, care, singură, poate

⁴³ Idem, p. 118

⁴⁴ Idem, p. 420

⁴⁵ Idem, ibidem

⁴⁶ Şt. Petică, op. cit., p. 433

⁴⁷ Idem, ibidem

decide asupra valabilității unui curent sau a unor idei vehiculate. Trăind într-un moment de maximă confuzie, când antagonismele declarate alimentau exagerări dintr-o parte cât și din cealaltă, Petică rămîne singurul dintre îndrumătorii noștri culturali ai epocii, pentru care problemele au apărut clare, intuind cu justete sensul de evoluție. „De aceea, scrie el, școala esteta se ridică împotriva sa, negînd părțile ce trebuiau negate din toate școlile dinainte și sintetizînd într-o armonie superioară datele clare ale artei. Școala esteta modernistă propagă deopotrivă cultul divin pentru tehnica măiestrită la care s-a ajuns în străinătate și cultul pentru sufletul românesc dezbrăcat de orice valuri înșelătoare puse de cosmopoliștii raționaliști“. ⁴⁸ Principala îndatorire a momentului prezent, e de părere Petică, este „cunoașterea adîncă și deplină a poporului...“ ⁴⁹ „Această cunoștință va fi astfel temelul artei sănătoase și îndărătul romanelor, poemelor și dramelor se va simți puternicul său spirit veșnic dătător de viață, veșnic înnoitor“. ⁵⁰ „Această cunoaștere a poporului e marea și greaua condițiune care se cere tuturor artiștilor mari. Ea e punctul de unde trebuie să plece orice artist adevărat, dacă țintește la altceva mai trainic decît succesul de librărie și de ziare, ieftin cîștigat, ieftin pierdut“. ⁵¹ În felul acesta, Petică realizează, fără să-și dea seama, apropierea dintre mișcarea apărută în cadrul Junimii și noua orientare artistică din Apus, cea simbolistă, modernistă. Cu aceasta, el deschide perspectiva de viitor a dezvoltării noastre culturale, introduce în epoca nouă de viață cultura românească, cu trăsăturile ei principale acum definite. Literatura noastră de mai tîrziu, cu realizările ei majore, a dovedit că Ștefan Petică a intuit, am putea spune în mod genial, cursul ulterior al evoluției ei. Și aceasta i-a fost posibil, pentru că a ținut seamă de realitățile obiective, pentru că a avut în vedere condițiile de dezvoltare ale poporului român și necesitățile izvorite din însuși procesul istoric de viață al acestuia.

ШТЕФАН ПЕТИКЭ — ТЕОРЕТИК ЛИТЕРАТУРЫ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Своей литературной деятельностью Шт. Петикэ занимает особое место в румынской литературе начала нынешнего века. Заслуга Шт. Петикэ состоит в том, что, в то время как большинство писателей, его современников, были разделены на два противоположных лагеря — сторонники местнической, традиционалистской литературы и сторонники идей, революционизировавших западноевропейское искусство —, он

⁴⁸ Idem, ibidem

⁴⁹ Idem, ibidem

⁵⁰ Șt. Petică, op. cit., p. 433

⁵¹ Idem, p. 435

понял, что течение символизма ставит перед собой цели, к которым стремилась и наша литература, после того как она окончательно определила свое своеобразие. Раскрыв это связующее звено, он указывает на возможность осуществления синтеза этих двух, на первый взгляд, противоположенных направлений, открывая таким образом, широкие перспективы для развития нашей национальной литературы.

ȘTEFAN PETICĂ, TEORICIEN LITERAR

(RÉSUMÉ)

Par son activité de théoricien de la littérature et de chef de file, Șt. Petică occupe une position à part dans le cadre de la littérature roumaine du début du XX-e siècle. A une époque où la majorité des auteurs s'étaient groupés dans deux camps adverses, les uns militant pour une littérature locale, traditionnaliste, les autres promouvant exclusivement les idées qui avaient révolutionné la création artistique européenne, Șt. Petică a le grand mérite d'avoir compris que le mouvement symboliste visait des objectifs vers lesquels se dirigeait naturellement la littérature roumaine après avoir défini son propre caractère. En découvrant ce trait d'union il indiquait le moyen de réaliser une synthèse entre les deux orientations diamétralement opposées en apparence, et ouvrait, de cette façon, une large perspective de développement de la littérature nationale roumaine.

RECEPTAREA ANTICHITAȚII IN LITERATURA CLASICISMULUI FRANCEZ

DE

CLIO MANESCU

În „Introducerea” la cunoscuta sa lucrare istorică *Secolul lui Ludovic al XIV-lea*, Voltaire stabilește patru mari secole creatoare de opere clasice în istoria culturii omenеști, patru secole spre care se îndreaptă toată admirația și prețuirea lui, secolul lui Pericle, secolul lui August, Renașterea și secolul lui Ludovic al XIV-lea. Iată în ce termeni se face această consacrare în opera voltairiană: „Oricine gîndește și-lucru mai rar- oricine dispune de puțin gust nu ia în considerare decît patru secole în istoria lumii. Aceste patru vîrste fericite sînt acelea în care artele au fost duse la perfecțiune și care, reprezentînd epoci de apogeu ale spiritului uman sînt un exemplu pentru posteritate. Primul din aceste secole de adevărată glorie este acela al lui Filip și Alexandru, sau acela al lui Pericle ¹, al Demostenilor și Aristotililor al Platonilor... al Fidiașilor și al Praxitelilor, această glorie a fost închisă între hotarele Greciei: restul pămîntului atunci cunoscut era barbar. A doua vîrstă este aceea a lui Cezar și August, ilustrată deasemenea prin numele lui Lucretiu, Cicero, Tit-Liviu, Virgiliu, Horațiu, Ovidiu, Varo, Vitruviu. A treia este aceea care urmează cuceririi Constantinopolului de către Mahomed al II-lea... Al patrulea secol este acela numit al lui Ludovic al XIV-lea; este poate cel ce se apropie cel mai mult de perfecțiune. Imbogățit prin realizările celor trei precedente, a dat mai mult în anumite domenii decît celelalte trei împreună. Artele, la drept vorbind n-au ajuns mai departe decît sub Medicisi, sub August, sau Alexandru. Dar rațiunea umană în general a evoluat. O filozofie sănătoasă n-a fost cunoscută decît în această epocă; este adevărat că, începînd cu ultimii ani ai cardinalului Richelieu și pînă la cei care au urmat morții lui Ludovic al XIV-lea în artele noastre, în spirit, în moravuri și în forma de guvernare s-a produs o revoluție generală care marchează o adevărată glorie a patriei noastre. Această fericită influență nu s-a oprit în Franța, ea s-a întins în Anglia, a suscitāt o emulație de care avea nevoie această națiune spirituală și cutezătoare, a format gustul în Germania, științele în Rusia, a însuflețit Italia care lîncezea, iar Europa datorează curții lui Ludovic al XIV-lea politețea și spiritul de societate.” ²

¹ Eroare regretabilă a lui Voltaire.

² Voltaire, *Siècle de Louis XIV*, Paris, Hachette, 1893, p. 1—4.

Textul voltairian de consacrare a epocilor clasice cuprinde- în ciuda unor exagerări și a unei atitudini prea elogioase față de veacul lui Ludovic al XIV-lea- prin însăși constatarea existenței și a succesiunii celor patru epoci, ideea existenței unei legături strânse între aceste mari epoci de cultură, legătură care presupune evidente influențe literar-artistice. În sistemul acestor influențe se situează și problema raportului Antichitate- clasicism francez.

Apare în textul lui Voltaire o trăsătură comună care leagă cele patru epoci în intenția de a realiza armonia și echilibrul, între idee ca individualitate spirituală și formă ca realitate corporală, sensibilă, armonie prezentă în epocile amintite ale Antichității și în acelea care și-au propus să urmeze modelul Antichității. Acest criteriu reprezintă și sensul restrâns al noțiunii de clasic, care, de altfel, s-ar mai putea aplica și altor epoci de cultură, cum ar fi bunăoară manifestarea neoumanismului german în epoca lui Goethe și Schiller, posterioră cercetării lui Voltaire, epocă preocupată de realizarea unui echilibru armonios al individului prin apropierea de idealul estetic al Antichității. Acestui sens restrâns al noțiunii de clasic îi asociază T. S. Eliot și calitatea maturității-maturitate de gândire, maturitatea moravurilor, maturitatea limbii și perfecțiunea stilului comun- trăsături care se regăsesc în general în epocile amintite.³

Antichitatea a jucat un rol de seamă în formarea culturilor moderne și în întreg procesul de evoluție al literaturilor europene. Influențe ale culturii și literaturii antice se pot depista în aproape toate epocile literare ulterioare, unele epoci însă, care au pornit de la modelul Antichității, au beneficiat în măsură mai mare de această influență, și-au însușit într-un mod mai consistent spiritul și formele literare antice. Printre aceste epoci primul loc îl deține Renașterea, alături de care poate fi amintit și clasicismul francez.

Problema influențelor literare este o problemă specială a literaturii comparate, care nu trebuie să lipsească din sfera de investigație a literaturii universale. Fundamentul teoretic al cercetării influențelor trebuie să fie o metodă științifică, în afara căreia s-ar putea ajunge la interpretări false sau unilaterale, s-ar putea cădea în pericolul prezentării unor opere literare ca simplu rezultat al unor influențe străine. Comparatismul formalist a prezentat o asemenea îngustime de vederi, confruntând manifestările literare din literaturi diferite în afara unor împrejurări istorice, în afara ideilor scriitorului, a concepției sale despre lume, care se constituie tocmai în funcție de epoca social-istorică. „Premiza principală a studiului istorico-comparativ al literaturii diferitelor popoare, precizează Jirmunski, o constituie teoria marxistă a unității și legității procesului general de dezvoltare social-istorică a omenirii care condiționează și dezvoltarea istoriei sau a artei ca suprastructură ideologică.“⁴

Există în artă și în literatură manifestări asemănătoare pe care anumite relații social-politice le determină și le favorizează. Asemenea manifestări

³ cf. T. S. Eliot, *Ce este un clasic ?*, în *Eseuri literare*, București, E.L.U., 1966.

⁴ Jirmunski, *Conceptul de literatură universală*, în *Secolul 20*, „nr. 7, 1962.

pot să apară fie în absența unor înrîuriri reciproce fie pe calea influențelor și a interacțiunilor literare. Aceste două categorii de similitudini literare reprezintă ceea ce prof. Al. Dima numește paralelism și influență, două modalități esențiale ale universalității.⁵ Condiții asemănătoare de dezvoltare social-istorică determină în primul rînd existența unor curente literare și stiluri de artă asemănătoare în cuprinsul manifestărilor literar-artistice ale unor popoare diferite. Aceste manifestări similare ar putea fi considerate paralelisme. Renașterea, barocul, clasicismul, luminile, romantismul, realismul, naturalismul sau realismul socialist sînt curente și stiluri de artă, care s-au manifestat la numeroase popoare în mod concomitent sau succesiv, în funcție de împrejurările social-istorice ale acestor popoare. Dar ele nu au fost doar paralelisme, pentru că aproape întotdeauna au intrat în acțiune și influențe literare. Nu se poate face o delimitare categorică între paralelism și influență, întrucît există numeroase analogii artistic-literare determinate de condiții istorico-sociale asemănătoare, la conturarea cărora au contribuit în mare măsură și influențe literare.

Strălucitul eveniment artistic al Renașterii a fost expresia pe plan suprastructural a apariției și dezvoltării relațiilor de producție capitaliste. Orașele italiene care au pășit primele în Europa pe calea încheșării noilor forme economice, orașele italiene în care abundența și negarea ascetismului au înlocuit austerul spirit medieval au cunoscut primele scîlpirile artei rinascenței. Faptul că relațiile capitaliste nu se dezvoltă absolut concomitent explică și momentele diferite în care această mișcare, pornită de burghezia dornică de a cunoaște și de a stăpîni natura, apare în diferitele părți ale Europei. Cauza Renașterii rămîne aceeași și în Franța secolului al XVI-lea și în secolul de aur al literaturii spaniole și în Anglia epocii elisabetane. Aceleași premise de ordin social-economic au permis o remarcabilă înflorire artistic-literară. Dar, dacă nu se poate contesta faptul că acest eveniment din istoria culturii a fost determinat de anumite condiții istorico-sociale, nu se poate contesta nici rolul și însemnătatea influențelor literare în apariția și dezvoltarea mișcării Renașterii în alte țări din apusul Europei. Spiritul plin de lumină al Renașterii italiene a depășit hotarele între care își făcuse apariția și a contribuit, acolo unde împrejurările au fost prielnice, la generarea unor noi și interesante forme de cultură. S-au bucurat de binefacerile adierii înnoitoare pe care Renașterea italiană a răspîndit-o în juru-i Franța lui Francisc I și a Margaretei de Navara, Spania sau Anglia epocii lui Shakespeare și Germania, în care spiritul Reformei va imprima un specific deosebit acestei epoci de cultură.

Sînt deosebit de frecvente în literatură asemenea cazuri de manifestări similare în care, în afara condițiilor social-istorice, o însemnată contribuție dețin și influențele literare. Faptul că similitudinile în literatură se explică prin analogia unor relații social-istorice conferă fenomenului literar o rela-

⁵ Al. Dima, *Conceptul de literatură universală*, în *Secolul 20*, nr. 6, 1962.

tivă independență, pentru că el nu este în afara acțiunii influențelor literare care pot avea un rol creator atîta timp cît nu știrbesc manifestarea particularităților individuale ale unui scriitor sau chiar ale unei literaturi dintr-o anumită epocă social istorică.

În cazul problemei raportului dintre antichitate și clasicismul francez nu este vorba de un paralelism, de apariția unor manifestări literare asemănătoare determinate de condiții social-istorice asemănătoare, ci de o influență literară care se transmite într-o epocă social-istorică diferită. Există numeroase asemenea influențe în cadrul istoriei literaturilor, necunoașterea sau nerecunoașterea cărora ar aduce serioase prejudicii studiului genezei operelor literare, studiul circulației temelor poetice, a motivelor poetice, a atitudinilor și a formelor literare. Și în cazul cînd influența literară există în afara unor paralelisme, sînt anumiți factori care explică posibilitatea transmiterii și a receptării unei influențe, factori legați de mentalitatea unei epoci, de tendințele ei spirituale care sînt determinate tot de cauze social-istorice. În acest sens sînt valoroase precizările făcute de Tudor Vianu în studiul *Antichitatea și Renașterea*: „O operă nu lucrează întîmplător asupra alteia, sau numai pentru că a apărut mai devreme. Influențele operează acolo unde natura terenului social le asimilează și le face rodnice”.⁶ Modul de asimilare a influențelor diferă tocmai după ceea ce Tudor Vianu numește *natura terenului social*, deci după împrejurările epocii care primește o anumită influență. Acest punct de vedere este indispensabil într-o cercetare științifică a temelor și motivelor poetice. Bunăoară, istoria motivului faustic în literatura universală este în fond istoria diferitelor moduri de asimilare și interpretare a personajului faustic, care cunoaște o semnificativă evoluție de la Faust-ul cărților populare, damnat în spiritul concepției mistice medievale, pînă la Faust-ul lui Goethe, eliberat de damnațiune prin activitate generoasă închinată semenilor săi și prin conștiința înaltă a condiției veșnic năzuitoare a omului. Aceiași atitudine se impune în cercetarea transmisiunii culturii antice în epocile de cultură ulterioare. Receptarea și asimilarea Antichității s-a făcut în mod diferit în Evul Mediu, în Renaștere, în clasicismul francez sau în neumanismul german, în funcție de spiritul epocilor amintite. Între modul în care Antichitatea a fost receptată de clasicismul francez și atitudinea față de Antichitate a epocilor anterioare există însemnate deosebiri.

Antichitatea a exercitat asupra clasicismului francez influențe variate. Ocupîndu-se de problema influențelor literare în volumul *Literatura comparată*, Paul Van Tieghem stabilește o întreagă varietate de influențe literare. Istoria literaturilor ne-ar îndreptăți să vorbim în primul rînd despre influențe literare globale, influențe manifestate de un curent, de o mișcare literară, asupra altor literaturi. S-ar putea vorbi în acest sens despre influența deja amintită a Renașterii italiene asupra literaturilor europene din secolul al XVI-lea și rezultatele bogate ale acestei influențe în literatura franceză, en-

⁶ Tudor Vianu, *Antichitatea și Renașterea*, în *Studii de literatură universală și comparată*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 8.

gleză sau spaniolă. O asemenea influență este și aceea a clasicismului francez asupra altor literaturi europene în cuprinsul cărora au apărut forme literare asemănătoare, exprimând pe plan literar realități asemănătoare. La fel Lumi-nile, ideologia și literatura Luminilor din Anglia au găsit un ecou puternic în țările din jur, cu deosebire în Franța.

Alături de influențele literare globale se pot aminti influențe exercitate de personalități deosebite care au reușit să sintetizeze în operele lor spiritul epocii pe care o reprezintă, să exprime năzuințele vremii lor. Asemenea personalități au influențat producția literară prin ideile profesate și prin anumite forme și procedee artistice. Literatura oferă nenumărate exemple de asemenea influențe de idei exercitate de personalități puternice: ideile politice ale lui Machiavelli au putut influența în epocile de deosebită prețuire a individului, ajungând uneori, prin supraevaluarea lui, la teze aberante: scepticismul lui Montaigne a găsit teren prielnic în epoca de criză a umanismului. Asemenea exemple ne duc la concluzia că în general influențele sînt dependente de condițiile sociale ale epocii istorice care le receptează și în afara cărora ele nu pot fi concepute.

În rîndul influențelor literare pot fi amintite și acelea care presupun furnizarea materiei și a subiectelor poetice și care se prezintă într-un număr impresionant. Reluarea prin influență a unor subiecte poetice în mai multe opere literare s-a petrecut uneori cu o atît de pronunțată frecvență încît s-a realizat o adevărată circulație a motivelor poetice. Studiul circulației motivelor poetice interesează atît literatura universală cît și literatura comparată și presupune în mod necesar situarea pe pozițiile metodei materialismului istoric. Se pot urmări în felul acesta transformările care survin în procesul de încadrare a unui subiect sau personaj, apărut într-o operă literară mai veche, într-o creație a conștiinței moderne. Biblia sau Antichitatea elenă, romanele medievale și Dante, cărțile populare germane și multe alte creații literare au furnizat veacurilor următoare subiecte care au străbătut drumul literaturilor, îmbogățindu-se cu sensuri din ce în ce mai noi și mai adînci.

Există și influențe ale unor idei filozofice și principii estetice, influente ale unor principii de morală, se poate vorbi de influență prin cultivarea cu predilecție a unor genuri literare, influențe de stil sau de versificație.

Precizările de pînă acum au scos în evidență în mod deosebit două probleme care necesită o rezolvare în cercetarea raportului dintre Antichitate și clasicismul francez: atitudinea clasicismului francez față de Antichitate, în comparație cu epocile anterioare, și formele diferite de manifestare a influenței Antichității asupra clasicismului francez.

În remarcabila lucrare *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, Ernst Robert Curtius pornește de la ideea că literatura europeană, care, asemenea civilizației europene însumează peste douăzeci de veacuri, trebuie privită ca un tot unitar și nu ca o succesiune între etapele căreia să fie negate legături de filiație. Lumea europeană are două componente, lumea antică și lumea modernă, ea este rezultatul fuziunii lor, al unui amalgam total și

conștient. Lumea antică parcurge în fond toate stadiile istoriei, pentru că lumea modernă, în ciuda noutății și a caracterului ei propriu, este impregnată și condiționată de civilizația antică, de tradiția ei, de concepția ei despre drept și stat, de filozofia și de arta antică. Problema modului în care Antichitatea participă la conținutul epocilor ulterioare este și pentru literatura comparată una din cele mai atrăgătoare. Lucrarea lui Curtius urmărește de fapt să demonstreze unitatea civilizației europene, ocupându-se în mod deosebit de tradiția evului mediu latin, de legătura evului mediu cu Antichitatea latină.

De problema transmisiunii culturii antice de-a lungul evului mediu și pînă în epoca Renașterii s-a ocupat Tudor Vianu în studiul *Antichitatea și Renașterea*, stabilind totodată și deosebirile care există între felul în care Antichitatea a fost receptată de evul mediu și de Renaștere. Este cunoscut faptul că în ciuda ostilității pe care a manifestat-o evul mediu creștin împotriva Antichității păgîne, tradiția culturii greco-romane n-a dispărut cu desăvîrșire de-a lungul evului mediu. Scrierile în limba latină, unele traduceri din literatura latină și chiar din cea elenă, cultivarea unor teme și procedee artistice împrumutate din literatura Antichității arată că Antichitatea și-a păstrat un prestigiu literar, care nu este întru nimic inexplicabil, în întreg veacul de mijloc. Ceea ce a dispărut în cele opt secole pînă la începutul celui de-al XIV-lea, cu toată menținerea unor elemente răzlețe ale culturii antice, este concepția de viață a lumii antice. Pe această linie stabilește Tudor Vianu deosebirea esențială între atitudinea medievală și cea rinascentă față de Antichitate: „ceea ce aduce cu adevărat nou și original Renașterea... este în afară de încercarea de a recîștiga întregul cuprins al culturii vechi, tendința de a reînvia sufletul lumii vechi, adică de a-l folosi ca pe o forță a lumii actuale.”⁷

În timp ce evul mediu împrumută din Antichitate anumite elemente, care rămîn exterioare concepției de viață ascetice pe care biserica o impunea în aceste veacuri, care sînt încorporate în cultura medievală doar formal, Renașterea asimilează spiritul antic în concepția ei despre lume și om. În timp ce evul mediu renunță la profesarea unui ideal estetic în favoarea idealurilor etice recomandate de doctrina catolică, Renașterea restaurează idealul estetic pe care-l leagă de natură și de Antichitate. Dovada cea mai evidentă a asimilării spiritului antic în cultura Renașterii o constituie umanismul, ca esență a ideologiei Renașterii, constînd în preocuparea insistentă pentru desăvîrșirea omului, pentru formație, pentru educație. Această concentrare a preocupărilor spirituale în jurul formării personalității umane libere constituie o moștenire a Antichității greco-romane, provine din noțiunea elenă de *paideia* (formație care să cuprindă deopotrivă spiritul și trupul, corespunzînd idealului *kalokagatiei*), și din cea latină de *humanitas*, care exprimă

⁷ Tudor Vianu, *Antichitatea și Renașterea în Studii de literatură universală și comparată*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 14.

aceeași idee de formare a omului autentic. Această preocupare este comună Antichității și Renașterii și tocmai prezența ei dovedește o receptare a Antichității într-un sens cu totul diferit de cel din evul mediu. O asemenea atitudine față de om va determina și celelalte elemente ale atmosferei spirituale rinascente, va explica și conceptul libertății și al demnității personalității umane, concept susținut de numeroși gânditori ai Renașterii ca Marsilio Ficino, Giordano Bruno sau Pico della Mirandola, la formarea căruia contribuie și apropierea omului de natură. Grecii au avut o deosebită afinitate pentru tot ceea ce corespunde „naturii” și în atitudinea față de individ și-au păstrat această preferință pe care au transmis-o și Renașterii. Din această atitudine fundamentală decurg altele, care vin să întregască concepția despre om și concepția generală de viață din epoca Renașterii cum ar fi tendința spre glorie, tendința spre cunoaștere, aspirația spre o viață eliberată de preceptele bisericii. O asemenea atitudine se infiltrează în scrierile literare ale vremii și se exprimă în opere de înalt prestigiu artistic, la Rabelais, la Cervantes sau la Shakespeare. Renașterea se deosebește prin urmare categoric de evul mediu în ceea ce privește receptarea influenței Antichității. În Renaștere această influență se asimilează ca o parte constitutivă, armonios integrată în concepția despre lume și om a acestei vremi. Dar, cu toate acestea, Renașterea, ca fenomen de cultură, nu se poate explica numai prin influența anticilor și prin nesocotirea elementelor noi, proprii, specifice acestei epoci.

Clasicismul francez a fost și el legat de Antichitate, pentru care a avut o admirație puternică. Dar, deși împărtășește admirația Renașterii față de Antichitate, se deosebește fundamental de aceasta. Clasicismul nu a asimilat Antichitatea în concepția sa despre viață și om, în pofida preluării unor idei și forme literare antice. Aici este necesară o primă precizare: clasicismul francez și-a căutat izvoarele estetice și literare în Antichitate, dar, cu toate acestea, nu este o epocă de umanism. Într-o problemă de cea mai mare însemnătate, aceea a libertății personalității umane, a manifestării neîngrădite a spiritului omenesc în toate domeniile, clasicismul se situează pe poziții cu totul opuse Renașterii. Această transformare intervine din cauza schimbării tabloului social istoric. Epoca ascendentă a burgheziei avusese interesul să lupte pentru eliberarea individului de îngrădirile medievale, în timp ce epoca absolutismului monarhic va impune individului o situație determinată, îl va raporta la o forță supremă, de cele mai multe ori statul, căreia va trebui să i se subordoneze. Concepției estetice a clasicismului i se asociază rațiunea ca o creație carteziană, rațiunea care realizează armonia și echilibrul spre care tinde arta clasică. În timp ce în epoca Renașterii armonia este interioră, proprie naturii umane, în clasicism ea devine un rezultat al rațiunii. Introducerea rațiunii presupune în arta clasică abstracțiunea, spiritul ordinei legifera prin reguli, care sărăcește uneori opera literară de adevărata poezie. Admirația manifestată de clasicism pentru Antichitate va fi și ea supusă rațiunii; tocmai din acest motiv Antichitatea nu se va integra în concepția etică a clasicismului și se va menține ca un element cu semnificații estetice

a căror semnalare este absolut necesară într-o încercare de caracterizare a clasicismului. Această situație o surprinde Ernst Robert Curtius în cunoscuta lucrare la *La Littérature Européenne et Le Moyen Age Latin*, în următorii termeni: „Clasicismul francez nu este o imitație artificială a modelelor antice, ci, dimpotrivă, un produs specific al caracterului național în care predomină raționalismul propriu spiritului francez.”⁸

Această scurtă incursiune în istoricul transmisiunii culturii antice pînă în epoca clasicismului, semnalarea modurilor diferite de receptare a Antichității, reprezintă o ilustrare din cele mai grăitoare a tezelor materialismului istoric. Într-o epocă de absolutism monarhic, Antichitatea nu putea să fie asimilată în concepția despre viață și individ, pentru că nu ar fi servit idealurile supunerii individului de către forța supremă a statului absolut, Și nici nu se poate trece cu vederea faptul că literatura clasicismului francez este o expresie a absolutismului monarhic.

În urmărirea formelor diferite de manifestare a influenței Antichității asupra clasicismului francez, se remarcă în primul rînd legăturile care există între estetica clasicismului francez și tratatele de poetică ale Antichității. Influența Antichității asupra clasicismului este deci în primul rînd o influență de idei, o influență de domeniul ideologiei literare.

În 1674 Boileau scrie *Arta poetică*, în care concentrează principiile estetice ale clasicismului francez și le impune cu titlul de legi. Arta poetică a clasicismului francez nu este însă o operă originală, izvoarele ei sînt tratatele de poetică ale Antichității, *Poetica* lui Aristotel, care este și primul tratat de poetică în literatura europeană, precum și tratatul horatian *Epistola către Pisoni* sau *Ars poetica*, tributar în cea mai mare măsură poeziei aristotelice. Boileau nu l-a cunoscut pe Aristotel direct, ci prin intermediari care uneori au denaturat sensul exact al preceptelor aristotelice. A cunoscut Arta poetică a lui Horațiu și l-a cunoscut pe eruditul de origine italiană Iulius Cezar Scaliger, autor al unei *Poetici*, care reia într-o manieră destul de liberă principiile aristotelice.

Clasicismul francez își imprumută concepția fundamentală despre artă din Antichitate: pentru Boileau și pentru clasici, arta este imitație în sensul consacrat de *mimesis*-ul aristotelic, nu o imitație a unei realități concret istorice imediate, ci o realitate esențială, permanentă, care trebuie să fie verosimilă și necesară: „rostul poetului — precizează Aristotel — nu este de a povesti lucruri întîmplate cu adevărat, ci de a povesti ceea ce s-ar putea întîmpla. Întîmplările sînt posibile după asemănarea cu realitatea sau după necesitate.”⁹

În reluarea *mimesis*-ului artistotelic, Boileau atribuie artei literare funcția de imitare a naturii atunci cînd le recomandă scriitorilor: „Unicul vostru studiu natura deci să fie”, sau „În fiecare glumă nu depăși măsura, Modelul

⁸ E. R. Curtius, *La littérature Européenne et le Moyen Age latin*, Paris, Presses Universitaires de France, 1957, p. 322.

⁹ Aristotel, *Poetica*, București, Ed. științifică, 1957, p. 31.

tău să fie neconținut natura".¹⁰ Boileau devine astfel susținător al unei teorii realiste a artei. El vede frumosul realizat doar în limitele adevărului.

Facultatea care permite scriitorului să descopere acest adevăr este rațiunea, care devine unul din principiile fundamentale ale esteticii clasicismului. Toate ideile și expresia lor trebuie să fie puse sub imperiul rațiunii: „Iubiți deci rațiunea și pentru a voastre lire / Din ea luați frumosul și a artei strălucire.”¹¹ Pentru a fi în conformitate cu rațiunea, lucrurile trebuie să prezinte anumite trăsături caracteristice: să fie absolute, constante, universale. Acestea sînt, de altfel, în estetica clasicismului și trăsăturile specifice ale adevărului și ale frumosului, pe care Boileau nu-l concepe în afara adevărului. Astfel natura furnizează artei un obiect care corespunde adevărului, poezia îl reprezintă; această reprezentare dreaptă a adevărului este în conformitate cu rațiunea. În interpretarea pe care o dă Boileau *mimesis*-ului aristotelic, participă prin urmare trei elemente: natură, adevăr, rațiune. De aici decurge și generalitatea artei clasice, care trebuie să înfișeze adevăruri valabile pentru toate țările și toate timpurile, altfel ele ar fi în afara adevărului rațional, singurul demn de imitație. Și cel mai sigur criteriu al reprezentării în artă a ceea ce este permanent și universal în natură îl oferă anticiei, pe care Boileau îi recomandă ca model, pentru că ei au știut să exprime natura în trăsăturile ei esențiale și generale, și au reușit să-și păstreze actualitatea peste veacuri. În respectul manifestat de Boileau față de Antichitate nu este prin urmare nimic servil, ci o stimă bazată pe rațiune. Și noțiunea de artă, care risca să fie eliminată din literatură de rațiunea care postula claritate și precizie, este menținută tocmai pentru că Boileau a intuit în modelele Antichității opere de artă.

Acestea sînt, în linii mari, elementele fundamentale ale *mimesis*-ului aristotelic reluat în doctrina lui Boileau. Acestea explică, pe de altă parte, și limitele esteticii clasicismului francez, care, pornind de la imperativul reflectării în artă a unor adevăruri universale și generale, a realității esențiale, dobîndește un caracter static, încrămenit, lipsit de istoricitate, care este și cauza dogmatismului clasicismului.

Boileau împrumută din poetica aristotelică și teoria celor trei unități în tragedie, dar în tratarea lor introduce elemente prin care Scaliger a denaturat originalul aristotelic. Și anume, în timp ce Aristotel socotea absolut necesară unitatea de acțiune și constata prezența în tragedia antică a unității de timp și de loc, Scaliger proclamă necesitatea imperioasă a respectării celor trei unități, lucru pe care-l va face și Boileau: „Un loc, o zi anume, și un singur fapt deplin, va ține pîn'la urmă tot teatrul arhiplin”¹². Această regulă proclamată în *Arta poetică* a exercitat o adevărată tiranie în literatura clasicismului francez. Spiritul convențional al clasicismului, a ținut seama întotdeauna de reguli și criteriul cel mai important de apre-

¹⁰ Boileau, *Arta poetică*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 70—72.

¹¹ ibidem, p. 29.

¹² ibidem, p. 54.

ciere a tragediei a fost multă vreme respectarea sau nerespectarea celor trei unități. Pentru nerespectarea unităților a fost atât de aspru condamnată de Academia Franceză tragedia lui Corneille *Cid*-ul. Atât Corneille, cât și Racine se vor strădui în tragediile lor să încadreze acțiunile în limitele celor trei unități.

Din admirație pentru literatura Antichității, Boileau propune ca modele ale genurilor, creațiile poetilor antici: autorii de idile se vor inspira din Teocrit și Virgiliu, elegia „înveșmântată în doliu” își va găsi exemple la Tibul și Ovidiu, satira va avea la Luciliu, Horațiu sau Iuvenal neîntrecute modele, tragedia la Eschil și Sofocle, comedia la Aristofan și Menandru, iar epopeea la Homer.

Iată, prin urmare, că Antichitatea participă intens la elaborarea esteticii clasicismului francez, furnizîndu-i elemente de bază ca acela al dezideratului unei arte realiste, care să înfățișeze adevărul și natura. Contribuția clasicismului o constituie subordonarea artei principiului rațiunii.

Acest dualism care apare în sînul esteticii clasicismului francez, antichitate și rațiune, inițial armonic îmbinate, va constitui și elementul de disensiune, atunci cînd în faimoasa „Dispută dintre cei vechi și cei moderni”, modernii se vor ridica în numele rațiunii, împotriva susținătorilor antichității, marcînd sfîrșitul clasicismului și inaugurarea spiritului luminilor.

Antichitatea a exercitat asupra clasicismului francez, o influență complexă. În afara influenței, de idei trebuiesc semnalate alte aspecte ale legăturii dintre Antichitate și clasicismul francez. Există bunăoară o influență în domeniul genurilor literare, care se manifestă atât prin preferința pentru anumite genuri cât și prin felul în care sînt realizate aceste genuri și specii literare. Văzînd în literatura antică o desăvîrșită expresie a artei, clasicii francezi încearcă s-o imite și în atitudinea față de genurile literare. Vor cultiva asemenea anticilor, tragedia și comedia, poemul didactic, satira și fábula. Corneille și Racine vor încerca să urmeze factura tragediei antice respectînd regulile, Boileau va scrie un poem didactic și satire în maniera satirelor lui Horațiu. Dar și în acest domeniu receptarea influenței se face în funcție de împrejurările social istorice ale epocii. Epopeea îmbibată de miraculosul păgîn al poemelor homerice și ale *Eneidei*, pe care o recomandă Boileau, nu putea găsi amatori într-un veac în care însuși Boileau susține că primordiala condiție a artei este natura și adevărul pe care rațiunea este chemată să-l depisteze. Fără antecedente în literatura Antichității, se cultivă în clasicism moralistica, problemele de morală constituind o preocupare frecventă într-un veac care cunoaște încă o consacrată și solidă ierarhie a valorilor sociale, care presupune că adevărurile generale și permanente pe care le recunoștea estetica clasicismului pot fi formulate cu un caracter de absolută valabilitate. Influența realităților epocii clasicismului asupra genurilor literare se face simțită și în tratarea anumitor genuri. Chiar atunci

cînd Corneille și Racine împrumută subiecte antice, ei vor exprima ideile și preocupările veacului lor, îi vor înfățișa pe francezii din epoca monarhiei absolute.

Am amintit astfel deja una din influențele cele mai consistente pe care Antichitatea a exercitat-o asupra calicismului francez : este vorba de influența în domeniul subiectelor și al temelor literare.

Tragedia clasică, comedia, fabula sau satira tratează de foarte multe ori subiecte împrumutate Antichității greco-romane, literaturii sau istoriei antice.

Corneille, primul în ordine cronologică din marii tragici ai clasicismului francez, și-a construit linia poetică din subiecte oferite de istoria sau de literatura antică. Înșiruirea titlurilor tragediilor sale este un prim indiciu ilustrativ în acest sens. Corneille nu s-a oprit la subiecte tradiționale, la acelea care din Antichitate și pînă în epoca sa, au trecut din generație în generație, ca și cînd ar fi reprezentat materialul prin excelență al operelor tragice. În afară de Medeea, Oedip, Sofonisba, Corneille, inspirîndu-se din Antichitate, oferă subiecte noi a căror valoare tragică este descoperită de el. Subiectul tragediei Horace a fost tratat o singură dată înaintea lui Corneille, Cinna, Polyeucte, Nicomède, Héraclius, Théodore, Sertorius, Othon sînt piese construite pe date extrase direct din istorie și constituie de fapt descoperiri de surse tragice. În domeniul istoriei, istoria Romei i-a reținut de cele mai multe ori atenția și teatrul său s-a oprit în general la marile epoci ale istoriei romane : epoca regilor în Horace, cuceririle romane în Sofonisba și Nicomède, războaiele civile în Sertorius, imperiul consolidat în Cinna, curtea imperială în Othon, conflictul dintre statul roman și creștinism în Polyeucte și Théodore ; dar strălucirea piere, imperiul cade o dată cu năvălirile popoarelor barbare, pe care tragedia Attila le înfățișează, iar într-una din ultimele sale tragedii, Surena, găsim o ultimă licărire a Romei învinse și umilite. Grecia nu inspiră decît trei tragedii : Medeea, Oedip și Agesilas. Corneille a preferat subiectele romane, oferite de istorie, celor grecești, pentru că ele se potriveau mai bine idealului său etic format în epoca frondelor și a constituirii absolutismului monarhic — o epocă în care sînt solicitate actele de eroism — și se potriveau mai bine și austerei sale educații. Idealul etic al lui Corneille a fost un ideal al voinței care duce la eroism și realizează o atmosferă de elevație morală. Pentru că pasiunile constituie un obstacol în realizarea unor idealuri eroice, conflictul tragic cornelian le pune sub imperiul voinței. Pasiunea lui Corneille pentru istoria romană nu-i conferă și calitatea de istoric. Istoria romană, trecută prin filiera idealizantă a Renașterii și a iezuiților, plină de modele de virtute cetățenească, de eroism, de putere de voință și spirit de sacrificiu, servea concepția istorică moralizatoare a lui Corneille, servea idealul său moral. El mută personajele de pe planul istoric pe cel etic și aici le conturează în spiritul raționalismului vremii sale. Evocarea istorică devine abstractă, pentru că, idealizînd personajele în vederea exprimării unui ideal moral, ele sînt dezistorizate. Acest

antiistorism, însoțit de un ideal moral abstract, deosebește tragedia lui Corneille de aceea a lui Shakespeare, care încerca să creeze o dată cu personajele sale epoca istorică evocată, apreciind-o cu ochii vremii sale. Shakespeare alegea personaje ilustrative pentru epoca căreia îi aparțineau, dar și pentru mentalitatea și idealurile vremii sale, cum este de pildă cazul lui Iulius Cezar, pe când personajele dramatice corneliene, întruchipînd toate un ideal moral care este al autorului și al epocii sale nu sînt ilustrative pentru epoca în care s-au născut: bătrînul Horațiu, Nicomède sau Pauline din Polyeucte acționează în numele datoriei, concepute în spiritul veacului clasic raționalist.

Iată, prin urmare, că influența Antichității asupra tragediei lui Corneille este receptată în spiritul veacului în care a trăit scriitorul. Evocarea istorică, tratarea unor subiecte antice, dobîndește o notă abstractă și un anumit convenționalism care se integrează în caracterizarea generală a teatrului lui Corneille.

Celălalt reprezentant de seamă al tragediei clasice franceze, Racine, a găsit de cele mai multe ori tot în Antichitate izvoarele creației sale. Prima sa tragedie, *Thebaida* sau *Frații dușmani*, este inspirată din Fenicienele lui Euripide, rămînînd însă tributară vechilor tragedii franceze. Alexandru cel Mare își găsește subiectul într-un episod al vieții lui Alexandru cel Mare, povestit de istoricul roman Quintus Curtius. Figura lui Alexandru nu este însă conformă istoriei, el devine un personaj plin de farmec, frumos și viteaz, care pune la picioarele iubitei imperii și continente. Pentru *Andromaca*, Racine s-a inspirat dintr-un pasaj al *Eneidei* lui Virgiliu (cartea a III-a) și din *Andromaca* lui Euripide. Impricinații este o comedie tributară comediei lui Aristofan, *Viespile*. În *Britannicus* faptele provin din *Analele* lui Tacit și din *Viața* lui Nero de Suetoniu. Pentru *Bérénice*, Racine se inspiră din două rînduri de istorie romană pe care le dezvoltă cu o artă deosebită. Sursele lui Mithridate, au fost istoricii romani Appian și Plutarh. Racine revine la subiecte grecești în *Iphigenia* și *Phedra*, ambele inspirate din Euripide. Spre deosebire de Corneille, care a recurs aproape întotdeauna la scrieri istorice, Racine a căutat în opere poetice subiectele tragediilor sale. Și atunci cînd a recurs la istorie plămuirile sale au fost pline de poezie. Aceste subiecte i-au servit lui Racine pentru a înfățișa pasiuni care devin elementul primordial al tragediilor sale. Racine nu a fost preocupat de evocarea exactă a istoriei, a apelat totuși la istorie pentru a exprima în mod și mai convingător pasiunea, scopul său fiind întotdeauna înfățișarea pasiunilor eterne ale sufletului omenesc. În viziunea raciniană, omul este o ființă contradictorie, în sufletul său se ciocnesc sentimente felurite. Pasiunea este la personajele lui Racine de cele mai multe ori distrugătoare, tragică. Recurgînd la subiecte antice, Racine rămîne un reprezentant al clasicismului prin strădania de a înfățișa adevăruri generale și esențiale ale vieții și ale ființei umane. Manifestările pasiunii la personajele raciniene sînt tratate ca niște adevăruri generale, ca niște atribute permanente ale ființei umane, care nu se poate sustrage de sub acțiunea lor și aceste pasiuni sînt și mai impresionante;

pentru că le poartă personaje individualizate, care reușesc să creeze în cea mai mare măsură impresia de adevăr.

Față de personajele corneliene voluntare și eroice, personajele raciniene, apăsate de pasiuni fără ieșire și care acceptă moartea ca o eliberare, par slabe și dezorientate. Corneille a trăit în epoca mai aspră a frondelor și a întâlnit în aristocrația acestor ani exemplare eroice și voluntare; Racine cunoaște o aristocrație oboșită și istovită, care putea să-i ofere exemplare slabe, răvășite de patimi. De altfel, în tragedia raciniană există elemente care ilustrează legăturile scriitorului cu atmosfera epocii: condescendența față de rege, care a fost pentru Racine un adevărat protector, atitudinea adesea ironică față de nobilime. Și tocmai pentru că intuiește în oamenii timpului său individualități lipsite de perspective și de entuziasm, pentru că vede iremediabila corupție a lumii din jurul său în care nu mai consideră posibilă domnia binelui, tragedia raciniană devine o tragedie pesimistă a refuzului lumii. Tocmai pentru că a înțeles lumea timpului său și-a însușit Racine și esența pesimistă a gândirii janseniste. Adoptând pozițiile jansenismului extremist, Racine vede condiția umană situată între două alternative: a alege o lume iremediabil destinată răului, sau a prefera izolarea absolută. Eroul tragic conștient de imposibilitatea unui compromis cu lumea se refugiază în umbra izolării sau în noaptea morții. O simbolică sugestivă și poetică a luminii și a întunericului exprimă viziunea tragică pesimistă a lui Racine. Lumina este expresia unei lumi decăzute, cu toată corupția ei, întunericul este pentru Racine refuzul acestei lumi în numele purității.

În tratarea subiectelor antice Corneille vizează eroicul, excepționalul; adaptându-se unui ideal etic al generației sale, Racine încearcă să înfățișeze omenescul zugrăvind pasiunile. Și poate tocmai din acest motiv, pentru că personajele care se abandonează pasiunii sînt mai accesibile pentru o etică mijlocie decît cele care triumfă prin energie și voință, Racine a fost în general mai savurat decît Corneille.

Comedia clasică în creația lui Molière se îndepărtează de spiritul conformist al clasicismului în general și se apropie cu mai multă îndrăzneală de realitățile epocii. În strădania de a înfățișa caractere care întruchipează cele mai generale apucături și păcate ale oamenilor vremii sale, avariția, ipocrizia, libertinajul, falsa devoțiune sau prețiozitatea ridicolă, Molière a recurs mai des la izvoare mai apropiate de epoca sa, la farsa franceză, la comedia italiană și spaniolă din epoca Renașterii, și cel mai solicitat izvor al creației sale este viața contemporană pe care o observă și o găsește — așa cum precizează Boileau în Arta poetică — „în pilde putred de bogată.” Molière recurge mai rar la subiecte antice. Totuși ele nu lipsesc din creația sa. Astfel în *Violențele* lui Scapin el se inspiră din comedia lui Terențiu Phormio, dar conturează în acest personaj toate trăsăturile caracteristice ale unui om din popor. Într-una din cele mai cunoscute și mai realizate comedii, Molière se inspiră din Antichitate. Este vorba de *Avarul*, al cărei model a fost *Aulularia* lui Plaut. Plaut înfățișase teama pe care i-o produce lui Eucleon găsirea accidentală a unei comori. Molière prezintă prin *Harpagon*

avaritia înăscută, ca un viciu odios, care deformează caracterele și are nefaste influențe asupra celor din jur, omorînd cele mai firești sentimente. Caracterul avarului este realizat de Molière în conformitate cu principiile estetice al clasicismului francez, ca o expresie generalizată a unui adevăr, de data aceasta a viciului avariției. Dar dacă Molière ne dă o impresionantă imagine a avariției în sine, personajul său poate fi legat și de vremea în care a apărut și în care ascensiunea burgheziei cunoaște manifestarea cămătăriei. La Molière, subiectul luat din literatura Antichității se transformă și ajunge să corespundă principiilor estetice fundamentale ale epocii clasicismului și unor manifestări ale realității timpului.

Faptul că la Molière subiectele antice sînt mai puține, denotă încă o dată o anumită libertate pe care scriitorul și-a permis-o în raport cu conveniențele și cu tendințele vremii sale. Molière își scrie majoritatea comediilor înainte ca Boileau să fi publicat. Arta poetică, în care sînt legiferate regulile clasice. Dar aceste reguli intraseră cu mult înainte de apariția tratatului lui Boileau în uzanțele literare ale vremii și constituiau deja un cod literar nescris. Molière n-a fost însă un spirit conformist și nu a renunțat la respectarea unor tendințe generale din literatura vremii sale, dorind să înfățișeze o cît mai amplă imagine a vieții, căreia caracterele cele mai felurite să-i dea consistență.

Și fabula, în creația lui La Fontaine, ne oferă un exemplu de influență antică în domeniul subiectelor literaturii clasicismului francez. La Fontaine a fost un imitator și un creator în același timp; un imitator, pentru că nu inventează aproape niciodată subiectele fabulelor sale și un creator, pentru că, în ciuda împrumuturilor pe care le face, reușește să fie original, introducînd în fabulă spiritul vremii sale, colorînd-o cu aluzii tăioase și cutezătoare la adresa rînduielilor vremii sale. Intr-una din prefetele la fabule, La Fontaine însuși se declară un discipol fidel și prea respectuos al lui Esop și al lui Fedru. Esop este pentru La Fontaine venerabila Antichitate. În realitate nici nu-l prea cunoaște, pentru că nu-l deosebește de Fedru, nu pare să știe că, dacă a existat un Esop în secolul VI sau V î.e.n., acest Esop n-a scris nimic, că fabulele esopice citate de Aristofan, de Platon sau de Aristotel, au fost transmise aproape exclusiv pe cale orală, pînă în timpul lui Demetrius din Phalera, care le-a adunat, se pare, într-un volum. La Fontaine mai comite și alte inexactități referindu-se la Esop, dar ignoranța lui în legătură cu anticul fabulist este și ignoranța veacului său, după cum observă Karl Vossler, în cunoscuta monografie despre La Fontaine (și poate încă și a zilelor noastre, pentru că pînă astăzi figura lui Esop este aproape legendară). Foarte des La Fontaine se referă la Esop, mărturisind preocuparea de a-i respecta exemplul, preocupare mai puțin insistentă în cazul latinului Fedru, față de care-și permite mai multe libertăți. Astfel într-o notă care însoțește fabula „Moartea și pădurarul“, La Fontaine declară că a scris o a doua versiune, pentru că în prima omisese cîteva versuri frumoase din Esop. În realitate, fabulele lui La Fontaine, care adaugă izvorului antic și alte izvoare mai recente și o sursă orientală, depășesc modelele, și La Fontaine

reuşeşte să devină un creator nu numai prin legătura pe care o realizează cu epoca sa, ci şi prin perfecţiunea artistică pe care o atinge fabula în creaţia lui. Influenţa lui Esop este mai evidentă în primele şase cărţi de fabule, care sînt mai scurte şi au un caracter mai didactic. Uşurinţa insinuantă a moralei din fabulele sale de mai tîrziu, morală care nu are de loc un caracter forţat, este încă unul din meritele artei sale.

La Bruyère a scris *Caracterele*. Judecînd după titlu, opera moralistului francez din epoca clasicismului ar avea un subiect antic: „Caracterele lui Teofrast, traduse din limba greacă, împreună cu caracterele şi moravurile acestui veac”. Dar în realitate nu mai avem de a face cu un subiect antic. La Bruyère îl abandonează pe Teofrast şi încearcă să înfăţişeze natura omenească aşa cum i-a apărut în exemplarele pe care le-a întîlnit în societatea timpului. Reuşeşte să exprime astfel adevăruri umane conţinute în zugrăvirea pasiunilor eterne ale omului. Îndeplineşte astfel un deziderat al clasicismului, dar îndrăzneala cu care-i atacă pe reprezentanţii societăţii aristocrate şi instituţiile vremii sale, anunţă deja veacul luminilor.

Influenţa Antichităţii asupra clasicismului în domeniul subiectelor literare ar putea fi susţinută şi prin alte exemple. Cele prezentate ilustrează însă măsura în care Antichitatea participă la literatura clasicismului francez, şi totodată măsura în care spiritul veacului s-a infiltrat în opere în care peste secole au răsunit ecourile Antichităţii.

S-ar mai putea urmări şi un alt aspect al influenţei Antichităţii asupra clasicismului francez, influenţa exercitată în tehnica poetică, în stil şi versificaţie. În acest domeniu exemplele sînt numeroase. Bunăoară, tragedia este construită după modelul tragediei antice şi se străduieşte să respecte cele trei unităţi, deşi ele au fost adesea simţite ca o obligaţie apăsătoare. Mai forţată la Corneille, respectarea unităţilor este mai firească la Racine, mai naturală, pentru că în tragedia pasiunilor concentrarea maximă a acţiunii dramatice se încadrează fără prea mult efort în limitele unităţilor. Comedia sau fabula au urmat în construcţia lor tot modele antice. În stil şi versificaţie influenţele antice nu lipsesc mai ales în tragedie.

Cele cîteva exemple privind formele de manifestare a influenţei Antichităţii asupra clasicismului francez reprezintă în acelaşi timp argumente în favoarea tezei susţinute, conform căreia Antichitatea nu a intrat în concepţia de viaţă a reprezentanţilor literaturii clasice, nu a fost asimilată etic, ci a fost încorporată în clasicism ca o contribuţie estetică.

ВОСПРИЯТИЕ АНТИЧНОСТИ В ЛИТЕРАТУРЕ ФРАНЦУЗСКОГО КЛАССИЦИЗМА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данной работе сделана попытка установить различия, существующие в восприятии Античности французским классицизмом и предшествующими эпохами. Несмотря на то, что французский классицизм вос-

принял от Античности некоторые идеи и литературные формы, несмотря на его глубокое восхищение Античностью, которое было свойственно и Возрождению, XVII век во Франции не был эпохой гуманизма, не воспринял от Античности воззрения на жизнь и на человеческую личность. Французский классицизм, в отличие от эпохи Возрождения, занимает совершенно противоположную позицию в вопросе о свободе личности. Большой отпечаток на восприятие Античности французским классицизмом наложил рационализм Декарта, согласно которому только разум может привести к равновесию и гармонии, к которым стремится классическое искусство. Восприятие Античности классицизмом подчинено разуму и именно поэтому Античность не соответствует этическому идеалу классицизма и сохраняется только в качестве эстетического элемента, без которого характеристика классицизма была бы неполной.

В работе рассматриваются различные формы, в которых проявлялось влияние Античности на французский классицизм в области теории литературы, литературных жанров, сюжетов, тем и стиля. В связи с этим выделяются специфические элементы французского классицизма.

L'ASSIMILATION DE L'ANTIQUITÉ DANS LA LITTÉRATURE DU CLASSICISME FRANÇAIS

(RÉSUMÉ)

On essaie d'établir l'existence de certaines différences entre la manière d'assimiler l'Antiquité dans le classicisme français par rapport aux époques antérieures. Dans la détermination du rapport Antiquité — classicisme français on démontre que, malgré sa puissante admiration pour l'Antiquité, pareille à celle manifestée par la Renaissance, le XVIIe siècle français n'est pas une époque d'humanisme, parce qu'il n'a pas assimilé l'Antiquité dans sa conception de la vie et de l'homme, tout en ayant emprunté des idées et des formes littéraires antiques. Dans un problème de la plus grande importance comme celui de la liberté individuelle, caractérisant la Renaissance, le classicisme manifeste une conception opposée. Le rationalisme cartésien selon lequel c'est uniquement la raison qui est capable de réaliser l'harmonie et l'équilibre de l'art classique, joue un rôle tout à fait important dans l'assimilation de l'Antiquité par le classicisme français. L'admiration du classicisme pour l'Antiquité est soumise à la raison et c'est pourquoi l'Antiquité n'est pas contenue dans la conception étique du classicisme et reste un élément de signification esthétique, dont la mise en évidence est indispensable pour caractériser le classicisme.

On analyse ensuite les différentes formes de la manifestation de l'influence de l'Antiquité sur le classicisme français, par exemple l'influence dans la théorie littéraire, les genres littéraires, les sujets, les thèmes, les styles etc. Partant de ces influences on souligne ce qui est propre au classicisme.

PORTRETE PSIHOLOGICE IN ROMANUL LUI F. SPIELHAGEN, *PROBLEMATISCHE NATUREN*

DE

ALFRED HEINRICH

Unul dintre romancierii cei mai citați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Germania a fost *Friedrich Spielhagen*. În dezvoltarea romanului german el ocupă un loc însemnat, fiind socotit, alături de *Gustav Freytag*, unul dintre întemeietorii romanului social. Cei doi romancieri au căutat, deși nu cu același succes, să zugrăvească societatea și moravurile timpului lor, să prezinte ideile dominante, să pună în discuție probleme. Era un mod nou de a concepe romanul, rar sau aproape de loc întâlnit în operele literare dinaintea lor. Apar astfel romanele cu tendință, în care indirect, prin caracterele zugrăvite, ca și printr-o largă prezentare socială, și direct, prin exprimarea ideilor autorului, se ajunge la o apreciere social-ideologică a realității înconjurătoare. În istoria literaturii germane din a doua jumătate a secolului al XIX-lea aportul lui Spielhagen a fost apreciat drept pozitiv. Istoria literară consemnează aceasta: „Reprezentantul principal al romanului serios, pentru anii dinainte și după 1870 era Friedrich Spielhagen... El unește darul unei povestiri atractive și captivante cu o fantezie bogată și o mare putere de caracterizare”¹. În critica și istoria literară germană aproape pretutindeni este scoasă în evidență tendința social-politică, ca o caracteristică principală a romanelor sale, dar sînt relevate și anumite carențe în legătură cu realizarea lor artistică. Trebuie totuși menționat aportul lui Spielhagen la crearea romanului german, în comparație cu înaintașii săi. „Talentul lui Spielhagen ca povestitor și scriitor era strălucit, iar în ceea ce privește tehnica romanului și atenția față de compoziție, ca și finețea detaliului, el este superior lui Gutzkov; totuși între ei este o oarecare asemănare, deoarece și în el omul politic și moralistul social aproape permanent depășesc pe scriitor”².

F. Spielhagen s-a născut la Magdeburg în 1829; copilăria a petrecut-o la Stralsund pe coasta Mării Baltice, ale cărei peisagii interesante vor reveni

¹ W. Lindemanns, *Geschichte der deutschen Literatur*. 11, Freiburg Breisgau, 1915, p. 615

² Alfred Biese, *Deutsche Literaturgeschichte*, 111, München, p. 138

atît de des și de viu colorat în operele sale. Din 1847 studiază filologia la Universitatea din Berlin, după care lucrează ca educator într-o familie de nobili. Incepe să publice după 1857. După tipărirea nuvelor *Klara Bere* și *Auf der Düne* se consacră literaturii, căreia îi va da cîteva zeci de romane și nuvele, într-o lungă și fructuoasă carieră, încheiată prin moartea scriitorului în 1911. Această latură a activității sale este pretutindeni remarcată, arătîndu-se că „Spielhagen era unul dintre cei mai fecunzi și prețuiți scriitori de romane”³.

Axate pe o problematică socială, romanele oglindesc dezvoltarea ideilor în ajunul și după revoluția de la 1848 precum și modul în care se reflectă aceste idei în viața socială, în conștiința reprezentanților diferitelor clase sociale. Primul său roman *Problematische Naturen* (1860) reflectă epoca anului 1848; în strînsă legătură cu acest roman, din punct de vedere tematic, este și a doua operă a lui Spielhagen intitulată *Die von Hohenstein*.

Ciclul următor de romane sociale (*In Reih und Glied*, *Hammer und Amboss*, *Sturmflut*, *Was will das werden*, *Opfer*) marchează aceeași legătură cu principalele probleme ale timpului. În *In Reih und Glied* autorul se ocupă de apariția social-democrației germane, avînd în centrul atenției figura lui Lassalle; în *Hammer und Amboss* se încearcă o tratare utopică a problemei muncii. De mai mare considerație artistică se bucură *Sturmflut*, în care Spielhagen, luînd drept subiect groaznica furtună care în 1872 pustiește țărmul Balticii, critică decadența moravurilor unei Germanii, pornită pe panta dorințelor de cucerire.

Fără a fi un revoluționar, Spielhagen a criticat societatea timpului de pe poziții progresiste, din care nu lipsese însă nici limitele ideologice ale revoluției de la 1848. El a condamnat reacțiunea, a urît feudalismul cu tot ceea ce acesta însemna în Germania timpului său, a combătut teoriile lui Nietzsche (Faustulus), a satirizat epoca lui Bismarck (*Was will das werden*, *Der neue Farao*). Teoriei romanului i-a consacrat mai multe studii reunite în volumul apărut în 1883, *Beiträge zur Theorie und Technik des Romans*. O importanță deosebită prezintă studiul *Das Gebiet des Romans*⁴ în care caută să stabilească o definiție pentru acest gen, avînd în vedere, în primul rînd, problema prezentării realiste a societății și a tipurilor sociale.

Pentru cititorul secolului XX, romanele lui Spielhagen au mai mult o valoare istorică decît una artistică, datorită în mare măsură manierei pe care scriitorul o adoptă, compoziției, construcției personajelor, precum și stilului. Romanele se întind pe un număr considerabil de pagini, în care eroii în discuții lungi expun ideile timpului. Unele personaje, în special din rîndurile intelectualității mic-burgheze, apar idealizate, ceea ce influențează negativ asupra tipicității. Deși trăsăturile realiste sînt preponderente, toluși

³ Karl Ferd. Kummer und Karl Stejskol, *Einführung in der Geschichte der deutschen Literatur*, Wien und Leipzig, 1929, p. 463

⁴ *Der Roman zwischen Klassik und kritischem Realismus*, VEB Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), 1963, p. 119—126

elementele romantice cu o puternică coloratură sentimental-emoțională abundă, fiind adeseori însoțite de urme clasice. O divizare certă între pozitiv și negativ, între personaje „bune” și „rele” cu un accent deosebit pe latura impresionantă, nenumărate situații neașteptate în care se găsesc eroii, întâlniri care nu decurg dintr-o desfășurare normală a lucrurilor, destăinuirii care aruncă o lumină deosebită asupra unor personaje sînt doar cîteva din ele. De aici o impresie de artificial, de ceva făcut și nu de viață redată într-o formă artistică, superioară.

Cu toate acestea cîteva din romanele lui Spielhagen prezintă importanță dintr-un alt punct de vedere. Ele au reușit să surprindă momente interesante din viața socială germană, au reușit să creeze portrete de reprezentanți ai claselor sociale cu tot ce aveau ei caracteristic în perioada respectivă. De notat că în această privință el apreciază realitatea de pe pozițiile anului 1848. Subliniind însemnătatea operei lui Spielhagen, Alfred Biese scria: „Ca scriitor, și mai ales ca reprezentant al societății berlineze în timpul lui Bismarck, în perioada de la 1860 la 1890, Spielhagen nu are egal, iar anii de maturitate cad în timpul conflictului prusac de la 1862—1866. Chiar mai tîrziu el apreciază dezvoltarea socială de pe pozițiile unui reprezentant al celor de la 1848 și a unui progresist din deceniul al VI-lea”⁵.

Caracteristic pentru creația lui Spielhagen este romanul *Problematische Naturen* care-l face cunoscut publicului cititor. Acțiunea acestui roman, alcătuit din două părți (*Problematische Naturen* și *Durch Nacht und Licht*), se petrece în intervalul dintre iulie 1847—martie 1848, adică înainte și în timpul primei faze a revoluției din 1848; ea începe în nordul Germaniei, în insula Rügen, în orașul Stralsund și se termină pe baricadele din Berlin. Autorul se servește de eroul său, doctorul Oswald Stein, pe care-l poartă prin toate straturile sociale ale timpului, cu scopul de a prezenta critic relațiile sociale ale epocii. Un loc deosebit este acordat zugrăvirii aristocrației germane din prima jumătate a secolului al XIX-lea și a contrastului dintre parazitismul acestei clase, care își păstrase o mare parte din vechile sale privilegii, și o țărănime săracă care depindea de o veșnică arendă și care trebuia să facă și muncile pentru stăpîn. Friedrich Engels caracterizînd situația din Germania la izbucnirea revoluției din 1848, scria: „Sistemul proprietății funciare feudale era aproape pretutindeni preponderent. Proprietarii funciari își păstrau chiar și dreptul de jurisdicție asupra țăranilor dependenți de pe moșiile lor... În unele regiuni feudalismul era mai puternic decît în altele, dar nicăieri, cu excepția malului stîng al Rinului, nu era complet lichidat. Această nobilime feudală, foarte numeroasă pe atunci și în parte foarte bogată, era considerată oficial ca fiind prima „stare” din țară. Din rîndurile ei se recrutau înalții funcționari guvernamentali și tot din rîndurile ei se recrutau, aproape în exclusivitate, ofițerii din armată”⁶. În roman, deși în centrul atenției nu stau aceste relații, totuși este arătată creșterea arendeii,

⁵ Alfred Biese, op. cit., p. 138

⁶ Marx-Engels, Opere, vol. 8. Editura politică, București, 1960, p. 7—8

înăsprirea relațiilor economice dintre nobili și țărani. Baroana Grenwitz cere dublarea arendei, recomandă măsuri energice contra acestor oameni, deoarece spune ea: „Cu cât te porți mai uman cu asemenea oameni, cu atât devin mai leneși“⁷. Pe lângă profitul de ordin economic, se avea în vedere și întărirea puterii, deoarece „se știe cu ce fel de indivizi ai de-a face și de aceea trebuie să ții cu putere friul în mână“ (125, 1).

Spiritul de castă al nobilimii este îndreptat, în special, împotriva burgheziei în ascensiune. Aristocrația germană simțea primejdia și forța noii clase și de aceea se străduia să nu permită intrarea dușmanului în propriile sale rînduri. Prințul Waldenberg, unul din personagiile romanului, se pronunță împotriva intrării burgheziei în rîndul ofițerilor, considerînd aceasta o mare greșeală (371, II). Exclusivismul, orgoliul exagerat, aroganța, rup-tura de restul națiunii caracterizează nobilimea germană în ajunul anului 1848. Spielhagen o înfățișează ca pe principala forță reacționară care se opune oricărei schimbări în structura țării. Pe de altă parte scriitorul a sesizat și slăbiciunea nobilimii. Ea nu mai este o clasă puternică care să constituie o forță capabilă să țină în loc progresul. Imoralitatea, viața dezor-ganizată, lipsa de activitate, pierderea proprietăților și averilor la masa de joc indică parazitismul, destrămarea morală și socială a unei clase, ai cărei reprezentanți sfîrșesc deseori în ospicii, sau se sting din cauza unor boli. Simbolică apare moartea unor nobili: Berkow moare după o ședere de 7 ani în ospiciu, Felix pleacă în Italia să moară, baronul Grenwitz piere de slăbi-ciune, iar fiul său se stinge încetul cu încetul. Este o clasă a cărei soartă este hotărîtă și nimic nu o mai poate salva, dar care mai poate să aducă multe nenorociri: Harald Grenwitz distruge viața Mariei, Melita este jucată la cărți de propriul ei tată. Prezența nobilimii pe scena istoriei întîrzie mersul înainte și de aceea autorul caută să vadă raportul de forțe, să cerceteze posibilitățile, în deosebi pe plan etic, ale diferitelor clase și grupe sociale, aflate în ajunul revoluției de la 1848.

Ca aliat principal al nobilimii apare biserica protestantă, pastorii, prezența de Spielhagen în aceleași culori negre. Ignoranți și lași, fățarnici și răzбunători, aceștia sînt bine caracterizați prin persoana pastorului Jäger. La un asemenea mediu corespunde și o literatură, ruptă de problemele timpu-lui. Soția pastorului scrie versuri anoste „Despre o cîrțiță moartă“, sau „Către cocoșul meu“. Ironia, des întîlnită în roman, devine aici satiră, căpă-tînd uneori accente grotești.

Nobilimii reacționare, retrograde în esența ei, îi este opusă burghezia, ca o clasă progresistă, singura cunoscută de autor deoarece proletariatul și țărănimea apar doar episodic. Spielhagen nu prezintă burghezia ca o clasă unitară, în roman apare doar intelectualitatea provenită, în special,

⁷ Friedrich Spielhagen, *Problematische Naturen*, erste Abteilung, siebente Auflage, Leipzig, Verlag von L. Staackmann, 1876 p. 125. La viitoarele citări se va indica pagina din care se citează (cu cifre arabe) și volumul (cu cifre romane). Traducerea textu-lui ne aparține.

din rîndurile micii-burghezii, care era foarte numeroasă în acel timp⁸. Lipsesc din roman reprezentanți ai burgheziei industriale, ai negustorimii, ai micilor meseriași și ai funcționării burgheze. Autorul caută să sesizeze ideile dominante din mediul intelectualității burgheze, cauzele care au dus la apariția acestei intelectualități, aportul ei în evenimentele din martie 1848. Pe de altă parte, el caută să stabilească și cauzele care au provocat slăbiciunea ideologică a unei părți a intelectualității burgheze germane, ceea ce a contribuit la eșuarea revoluției de la 1848, iar mai târziu a favorizat înțelegerea între burghezie și nobilime, în condițiile întăririi reacțiunii.

Revoluția din Germania de la 1848 a avut un caracter burghez; în fața ei stătea sarcina unirii statelor germane într-un stat german unitar și distrugerea rămășițelor feudalismului din viața economică și socială⁹. Această sarcină n-a putut fi îndeplinită, deoarece burghezia germană deținea încă puține poziții cheie din punct de vedere economic, era încă slabă și nehotărîtă din punct de vedere politic și insuficient de pregătită din punct de vedere ideologic. Toate aceste cauze, la care se va adăuga teama față de puterea poporului răsculat, vor duce la compromisul cu statul feudal-absolutist¹⁰.

Spielhagen scoate în evidență, în special, cauzele ideologice și politice ale imposibilității de acțiune a intelectualității burgheze. El zugrăvește tipurile în care apare negativ întreaga dezvoltare ideologică și situația politică dintre Revoluția franceză și anul 1848 din Germania. O atenție deosebită acordă autorul acelor intelectuali, în care sînt prezente, în cel mai înalt grad, pornirile generoase, goana după ideal, deci veșnica căutare, cu lipsa unui scop practic precis, lipsa de voință, egocentrismul excesiv și reflexia nelimitată de fapte. Spielhagen apropia specificul acestor personaje de o constatare făcută de Goethe asupra unor caractere umane: „Există naturi problematice — spune Goethe —, care nu fac față unor situații în care se găsesc și pe care nimic nu-i poate mulțumi. De aici, adaugă el, se naște un conflict formidabil; drept urmare ele duc o viață fără plăcere”; prin unul din personajele romanului, autorul raportează această constatare la epoca sa considerînd-o ca o caracterizare a unui tip de oameni buni dar care nu se pot adapta la condițiile vieții „destul de răsîndit în zilele noastre” (345, I). Deci, nepotrivirea față de un mediu, căruia îi sînt superiori, care le provoacă o continuă nemulțumire, veșnic afișată. Această nemulțumire fără scop precis se transformă în plictiseală și scepticism („își consumă viața fără plăcere”). Acestui tip literar îi aparțin intelectuali burghezi ca doctorul Stein, profesorul Berger, dar și nobili ca baronul Oldenburg. Ei marchează criza ideologică a unei epoci din istoria Germaniei, cînd o parte a intelectualității, care nu s-a putut apropia de ideile înaintate ale timpului (lipsește legătura cu ideile socialiste, cu marxismul care se forma), se găsește prinsă în vechiul

⁸ Fr. Engels, *Revoluție și Contrarevoluție în Germania*, în Marx-Engels, *Opere*, 8, p. 9—10 sau 102—106

⁹ Marx-Engels, *Revoluția de la 1848*, București, 1956, p. 7

¹⁰ Marx-Engels, *Opere*, 8, București, 1960, p. 41—42

idealism filozofic. Lupta de clasă a burgheziei nu le putea oferi un scop precis, din cauza numeroaselor fluctuații, concesi și retrageri. Necunoașterea unui alt drum îi va transforma în victime ale epocii dar și ale propriilor natuiri.

Eroul principal este Oswald Stein, un tânăr de 23 ani, care a crescut și s-a format în atmosfera germană după războaiele napoleoniene. Inzestrat cu calități deosebite, el se singularizează în mediul burghez, lăsându-se remarcat și între nobili. Poet și om de știință, psiholog și bun ochitor, călăreț desăvârșit și vorbitor strălucit, eroul lui Spielhagen aparține burgheziei prin situație, dar este aristocrat prin origină. Realismul scriitorului apare însă cu deosebire în stăruința de a explica multilateral apariția și dezvoltarea personajelor. Un loc însemnat îl ocupă problema educației și mediului în care s-a dezvoltat eroul. Literatura romantică era plină de figuri de neînțeleși, de căutători de ideal, de blazați într-o lume neînțeleasă. Lipseau însă explicațiile care să arate baza socială, psihologică și ideologică a formării lor. Spielhagen în *Problematische Naturen* subliniază condițiile sociale, politice, și ideologice care contribuie la modelarea eului lor psihic într-o dezvoltare continuu marcată.

Spielhagen nu intervine direct în povestire, dar cu atât mai mult își exprimă ideile cu ajutorul a diferite personaje. În natura fiecăruia dintre acești eroi există încă mult idealism romantic. Realitatea tristă a vieții înconjurătoare, lipsa de perspectivă socială, închistarea de veacuri într-un marasm fără orizont i-a făcut să se rupă de ceea ce-i înconjoară, să tindă către un ideal mistico-sentimental, simbolizat prin motivul „florii albastre“, după care tinjese și Heinrich von Ofterdingen, eroul lui Novalis. Era un ideal fără formă și conținut, o tendință spre înalt, care le răpea liniștea și fapta din viață. Stein este o asemenea natură.

Romantismul german, apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se născuse ca un răspuns la realitatea dezgustătoare a acelei epoci, dar și ca o evadare din această realitate într-o lume a fanteziei, a idealului pur. El arătase încă de la apariție atât noutatea artistică a noii școli, cât și slăbiciunea unei intelectualități lipsită de orizontul luptei. După căderea lui Napoleon situația din Germania nu prezintă schimbări esențiale. Mișcarea politică a burgheziei poate fi datată începînd cu anul 1840¹¹. Se menține deci imposibilitatea socială de realizare a unui ideal pozitiv, legat de mersul ascendent al societății. Aceasta se vede și în viața profesorului Berger. El a luptat la Leipzig și Waterloo pentru libertatea patriei sale, a crezut în idealuri. Reacțiunea l-a ținut cinci ani în închisoare, i-a distrus viața, l-a privat de dreptul de a preda. Reacțiunea din perioada Sfintei Alianțe i-a lipsit pe cei mai vîrstnici de posibilitatea unei vieți puse în slujba patriei. Idealul romantic a rămas singura formă posibilă de înălțare umană. El a devenit formă componentă a educării noilor generații.

¹¹ Marx-Engels, *Opere*, 8, București, 1960, p. 15

Stein a fost crescut de tatăl său adoptiv, un om ciudat, un singuratic profesor de limbi străine, ipohondru, format la școala raționalismului francez în spiritul disprețului față de biserică și autorități. Scepticismul i-a alterat sentimentele, considerînd că omul trebuie să facă totul din datorie. Oswald se va dezvolta în singurătate, întocmai ca eroii lui Rousseau. Temperamental, însă, Oswald nu este o natură ascetică, ci aparține naturilor faustice, care după cum le caracterizează un alt personaj, „oscilează de la plăcere la desfătare și în desfătare lîncezesc după plăcere“ (422, I). După moartea tatălui el va încerca o viață furtunoasă, plină de plăceri ale momentului, în care se păstrează însă goana după un ideal nobil. Dominanța caracterului său este contradicția dintre dorință și realizare. Cunoștința cu Berger, scepticul, care nu mai crede în nimic, îl va influența și mai mult pe Oswald, îi va accentua pesimismul și nehotărîrea, îl va duce mai grabnic spre dezno-dămînt.

În aceste condiții sociale se desprind din clasa stăpînătoare elementele cele mai bune, care sesizează părțile negative ale vieții și nu susțin interesele clasei căreia îi aparțin. Din această categorie face parte baronul Oldenburg. Provenit dintr-o veche familie nobilă, Oldenburg este socotit de cei din clasa sa ca o pasăre rară, ca un om curios, care disprețuiește rangul și starea socială, care satirizează obiceiurile mediului și-și manifestă continuu sarcasmul. A studiat mult, a văzut mult și are multă experiență.

Spielhagen caută să înfățișeze aproape același tip uman la diferite vârste, apărut deci în diferite etape ale aceleiași perioade istorice. Berger, cel mai vîrstnic dintre ei, a trăit încă într-o perioadă de avînt revoluționar în timpul războaielor napoleoniene, cînd era posibilă încă fapta. Oldenburg reprezintă maturitatea tipului, cu o experiență de viață mai mare, format în aceeași condiții, dar pentru care acțiunea n-a mai fost posibilă. Întreaga sa energie s-a cheltuit în studierea unor limbi și obiceiuri străine. Formația sa este romantică. „Întreaga mea concepție despre lume era eminamente romantică, în special etica mea“, — va mărturisi el (347, I). Studiul, călătoriile, plăcerile vieții, aventura i-au umplut viața. Încearcă și soluția apropierii de popor, trăind în mijlocul naturii împreună cu o tînără țigancă, rezolvare romantică des întîlnită la mulți scriitori de la Chateaubriand la Pușkin și chiar la Tolstoi.

Idealiști singuratici care nu se simt bine nicăieri în societatea timpului, eroii lui Spielhagen sînt priviți cu dispreț și chiar cu ură de lumea înconjurătoare. Este disprețul mediocrității care nu înțelege ceea ce este complicat. Este vechiul dispreț al omului de nimic față de un om capabil care din cauza unor condiții vitrege nu s-a putut realiza dar care este superior celorlalți. În mediul intelectual Berger este socotit un singuratic și neînțeles, după cum se întîmplă cu Oldenburg între nobili. Stein urăște din toate puterile nobilimea, socotind poporul drept „prietenul“ său. Cu toate acestea el nu-și găsește locul nici între intelectualii burhezi. Lipsa de ideal, practica lipsită de orizont a burgheziei timpului îi repugna. De aceea se

rădesc legăturile lui cu unii intelectuali „onorabili” cum sînt Braun, Bemperlein, pe care Spielhagen îi descrie cu oarecare simpatie. Pentru caracterele problematice nu există nici o ieşire, deoarece nu există nici un drum care să-i scoată afară din mlaştina vieţii. Idealul lor ireal nu-i poate satisface şi atunci cad pradă pesimismului şi mizantropiei.

Personajele romanului nu sînt lipsite de energie, însă această energie se consumă într-o activitate haotică, lipsită de scop final. Oldenburg caută scopul vieţii în dragostea faţă de o femeie care-l respinge fără încetare. Viaţa lui Oswald este un coşmar pe drumul căutării unui ideal feminin, care nu poate fi găsit, deoarece viaţa este altfel, mai complicată în diversele ei manifestări şi mai simplă în esenţă, decît şi-o imaginează eroul. Nehotărîrea din viaţă, lipsa de finalitate în acţiuni se transmit şi pe plan sentimental, unde nu obţine fericirea nici pentru el, nici pentru alţii, ci doar durere şi tristeţe fără leac. La Berger activitatea lipsită de finalitate apare ca sterilitate filozofică. El are faţă de ceilalţi avantajul unei activităţi cu scop final în tinereţe. De aceea nu-i place iluzia; odată cu ea însă a pierdut şi optimismul vieţii, căutarea unui ideal. El ştie că viaţa ar trebui să aibă un scop, dar nu-l mai cunoaşte. Îi rămîne doar proza vieţii în care „minciuna şi înşelăciunea, prostia şi josnicia se împletesc indisolubil cu adevărul, cîntecul, înţelepciunea şi măreţia” (54, II). Acest tablou pestriţ al realităţii îl duce la pesimism şi mizantropie, îi provoacă dispreţul faţă de sine, ca şi faţă de lumea întreagă. În persoana lui Berger Spielhagen demonstrează drumul fără ieşire al unei filozofii a pesimismului, care începe cu dragostea faţă de oameni şi sfîrşeşte, din lipsa unor idei clare, în ură şi dispreţ faţă de întreaga viaţă.

Caracterele problematice sînt pline de contradicţii care se explică atît prin natura lor psihologică, dar şi ca o reflectare a contradicţiilor sociale. Imposibilitatea de a acţiona, abulia, lipsa de voinţă şi lipsa de activitate productivă îi duce la concentrarea întregii atenţii asupra lor înşişi. Autoanaliza continuă le accentuează scepticismul. Stein se îndoieşte de tot, şi, din cauza lipsei de experienţă, trage concluzii false asupra vieţii pe baza propriilor sale construcţii fanteziste. Viaţa îi apare „ca lumea pentru Hamlet: dezgustătoare, searbădă şi superficială...” (509, II). Reflexia îl duce la îndoieli asupra propriei sale persoane. Viaţa lui Stein este o continuă dedublare, cum dublă este şi natura lui Oldenburg. În fiecare din aceşti eroi există ceva demonic, care le produce şi lor rău şi aduce nenorocire şi celor din jur. Autorul aduce din romantism caracterul demonic sub care apărea nemulţumirea timpului, dîndu-i însă o explicaţie realistă. Demonismul apare aici ca o forţă a nemulţumirii, a veşniciei răzvrătiri, nedirijată de o conştiinţă clară.

Caracterul problematic al personajelor apare mai evident pe fundalul cerinţelor epocii în care trăiesc. Începutul secolului al XIX-lea a cerut de la fiecare om maximum de efort, fără odihnă şi reculegere. Unul din personaje compară epoca aceasta cu cea din timpul romanilor, cînd s-a format prover-

bul „Sine missione nascimur“ și adaugă : „... și noi fiii secolului XIX ne-am născut fără odihnă. Sarcinile mari care ne stau în față în știință și politică, ca și în oricare alt domeniu al activității umane, ne iau forțele într-o robie apăsătoare din frageda tinerețe. La arme, la arme! — așa răsună și pentru noi veșnica chemare, chiar dacă armele noastre sînt acum pana sau pensula, plugul sau nicovala, compasul sau lanțeta. Iar munca ... ne răsplătește cu sărăcie, boală și mizerie, cerînd în schimb de la cel maltratat și disprețuit faptele unui Hercule“, (325, II). Aceste caractere însă nu puteau să corespundă unor asemenea cerințe și de aceea ele nu se vor putea adapta. Toți eroii analizați vor ajunge în martie 1848 pe baricadele Berlinului, însă nu ca luptători care vor să învingă, ci ca învinși care nu mai vor să trăiască. Oswald este într-o stare de semiluciditate, provocată atît de oboseală cît și de deznădejdea care i-a zdruncinat fizicul și psihicul ; Berger nu crede în victorie, deoarece nu are încredere în burghezia germană la care nu se observa o claritate a scopului urmărit, o hotărîre fermă, o conducere conștientă. Pentru aceste două caractere problematice baricada însemna un mijloc de a termina o viață zadarnică în lupta pentru libertate. Și ei vor cădea pe baricade. Oldenburg se găsește în același loc, deoarece nu vede altă soluție.

Burghezii liniștiți și echilibrați, ca Bemperlein, Braun și alții, pe care Spielhagen îi opune caracterelor problematice, nu ajung pe baricade. Cu toate că Spielhagen uneori îi idealizează, totuși în trăsăturile lor apar acele elemente care vor caracteriza burghezia germană, gata să colaboreze cu nobilimea după 1848. Ei sînt puternic ancorați în realitate, au o ocupație lucrativă, simt dispreț pentru nobili, dar nu au un scop ideal : nu cunosc drumul și nu cred în nimic mareț.

Spielhagen a reușit să dea o frescă a epocii revoluției de la 1848. Prin caracterele tipice create el caută să dea o explicație psihologică și ideologică nereușitei din 1848. În roman accentul principal cade asupra „naturilor problematice“ ca fiind cele mai interesante. Pe lîngă importanța lor legată de evenimentele din 1848, eroii lui Spielhagen au o valoare mai generală, putînd fi incluși într-o categorie mai largă a literaturii universale. Prin trăsăturile lor esențiale „naturile problematice“ sînt inadaptați, rude apropiate cu oamenii de prisos din literatura rusă, ca și cu „sentimentalii“ lui Flaubert, sau „mizantropii“ din literatura franceză de la începutul sec. XIX (Chateaubriand, Sénancour, B. Constant). Apărute într-o perioadă de reflux revoluționar, sau chiar înaintea unor revoluții cu ale căror scopuri nu se identificau, aceste naturi erau caracterizate prin contradicția dintre idealul înalt, căutarea vie și imposibilitatea practică de realizare a idealului din cauza împrejurărilor sociale, dar și din cauza naturii lor. Situarea lor deasupra nivelului mediu al societății, dar și imposibilitatea de a influența pozitiv realitatea înconjurătoare este o altă caracteristică. Dedublarea, reflexia exagerată, pierderea în acțiuni fără rost, susceptibilitatea, pesimismul, plictisul le caracterizează viața psihică. Ele apar într-o perioadă de efervescență, cînd situația creată cere oameni de acțiune, nu vorbe și idei goale. De obicei ele aparțin

unor clase sociale care nu mai sînt progresiste prin excelență, deoarece nu au posibilitatea unui scop precis: de ex. nobilimea pentru Oldenburg, burghezia pentru Berger și Stein.

Burghezia germană în revoluția de la 1848 nu mai putea juca rolul progresist pe care-l avusese burghezia franceză în 1789. Aceasta se datora atît propriei sale structuri, cît și raportului de forțe din Germania. Autorul arată clar că revoluția în Berlin apare abia după ce se aude că în Franța izbucnise revoluția. La început burghezia caută să țină poporul liniștit, dar urmează provocările militarilor, ceea ce aduce lupta pe baricade și biruința maselor. În zugrăvirea artistică a evenimentelor premergătoare revoluției, cu sublinierea cauzelor, Spielhagen se apropie de analiza pe care Fr. Engels o face asupra acestor evenimente în lucrarea „Revoluție și contrarevoluție în Germania”. Spielhagen întrebuintează și un alt procedeu pentru a sublinia lipsa caracterului progresist din fizionomia burgheziei germane în revoluția din 1848. Cele trei nat-uri problematice sînt astfel gradate încît să sublinieze aceasta. Berger provine din tînăra intelectualitate progresistă, formată la ideile Revoluției franceze și pentru care libertatea patriei constituia idealul vieții. Noile condiții au distrus acest ideal și Berger a devenit o „natură problematică”. Pe măsură ce ne apropiem de 1848 „naturile problematice”, adică oamenii superiori, capabili de un ideal, nu se mai recrutează din rîndul burgheziei. Ele apar ca o acuză la adresa burgheziei, incapabilă de a pune un ideal în fața societății. Oldenburg este nobil, iar pentru Stein autorul a găsit o întreagă motivare psihologică și socială.

Spielhagen a creat cîteva tipuri interesante, care trăiesc, deoarece reflectă realitatea timpului. În personajele descrise realismul se îmbină cu numeroase elemente romantice. Uneori elementele romantice duc la scăderea valorii literare. Întîlniri lipsite de verosimilitate, personaje care apar la comandă sau se întîlnesc după cum îi este necesar autorului. Origina unor eroi se dezvăluie în mod miraculos, pentru susținerea tezei autorului: Stein este fiu de nobil, care urăște de moarte nobilii, Waldenberg este fiu de actor ambulant, care socotește doar pe nobili oameni. Aceasta i-a fost necesar autorului pentru efect dramatic, dar și pentru ilustrarea propriei sale teze: importantă nu este originea, ci educația primită.

Măiestria lui Spielhagen apare în descrierile de natură. Peisajul lui Spielhagen trăiește, participă la viață și influențează psihologia eroilor, căpătînd cele mai felurite nuanțe.

În romanul analizat se poate observa o influență evidentă a operelor lui Pușkin, Lermontov sau Turgheniev. Scene întregi demonstrează cunoașterea literaturii ruse. Este desigur o influență creatoare care a făcut posibil, ca pe baza unor asemănări în dezvoltarea social-politică, să apară tipuri asemănătoare.

Romanul „problematische Naturen” rămîne în istoria literaturii germane ca un tablou al revoluției din 1848, cu toate scăderile și măririle ei.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОРТРЕТЫ В РОМАНЕ Ф. ШПИЛЬГАГЕНА *PROBLEMATISCHE NATUREN*

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Ф. Шпильгаген — популярный немецкий романист второй половины XIX века. Он оставил после себя большое литературное наследие; среди повестей и романов немецкого писателя особое место занимает роман „*Problematische Naturen*“, который анализируется в настоящей статье.

В своей работе автор рассматривает типологию персонажей и устанавливает, что «проблематические натуры» принадлежат такому же литературному типу как и «лишние люди» русской литературы, но и как «сентиментальные» Флобера, или «мизантропы» французской литературы начала XIX века (Шатобриан, Сенанкур, Б. Констан). Уточняются психологические, этические и социальные элементы этого типа, определяется время и причины их появления.

Такие натуры характеризуются противоречием между высоким идеалом, напряженным исканием с одной стороны, и практической невозможностью осуществить идеал, с другой стороны. Причина противоречий лежит как в общественных обстоятельствах, так и в самой природе таких натур. Мучительное сознание одиночества, раздвоенность психики, повышенная рефлексия, бесплодные порывы к деятельности, восприимчивость, скука и разочарование, а наконец пессимизм, являются главными чертами, характеризующими их. Они при всех своих противоречиях и слабостях возвышаются над средним уровнем окружающей среды; все-таки они бессильны положительно влиять на современную действительность. »Проблематические натуры« появляются обычно во время социального брожения, когда общественное положение требует от людей конкретной деятельности, а не слов.

В настоящей статье обращается внимание и на идейное содержание романа, как и на связь произведения с эпохой, но в центре внимания стоит психологический анализ персонажей.

Статья содержит критические суждения, связанные с оценкой творчества Ф. Шпильгагена в немецкой литературе.

PSYCHOLOGISCHE PORTRÄTS IN SPIELHAGENS ROMAN

Problematische Naturen

(INHALTSANGABE)

Der Autor analysiert in diesem Artikel den Roman „*Problematische Naturen*“ von Friedrich Spielhagen, einem volkstümlichen deutschen Romanschriftsteller des XIX. Jahrhunderts. Einen bedeutenden Platz im Rahmen

der Analyse nehmen die Personen des Romans, *die problematischen Naturen*, ein. Es wird darauf hingewiesen, dass diese Helden nicht anpassungsfähig sind, dass sie also typologisch den „unnützen Menschen“ in der russischen Literatur, den „Sentimentalen“ Flauberts oder den „Misanthropen“ der französischen Literatur am Anfang des XIX. Jahrhunderts (Chateaubriand, Sénancour, B. Constant) nahe stehen. Solche Naturen erscheinen in einer Periode revolutionären Rückgangs oder sogar vor Revolutionen, mit deren Zielen sie nicht einverstanden sind, und fallen auf durch den Widerspruch zwischen dem hohen Ideal des lebendigen Suchens und der praktischen Unmöglichkeit, dieses Ideal der sozialen Umstände, aber auch ihres Wesens wegen, zu verwirklichen.

Ein anderer charakteristischer Zug liegt in der Tatsache, dass sie sich über das Durchschnittsniveau der Gesellschaft erheben, aber gleichzeitig unfähig sind, die umgebende Wirklichkeit positiv zu beeinflussen. Ein Doppelleben, übertriebene Reflexion, Verzettlung in unnützen Handlungen, Reizbarkeit, Pessimismus, Langeweile charakterisieren ihr Wesen. Sie erscheinen in einer Periode sozialer Gärungen, wenn die gegebene Lage Menschen der Tat, nicht hohle Phrasen und Ideen verlangt. Meistens gehören sie sozialen Klassen an, die nicht mehr fortschrittlich sind, da ihnen die Perspektive eines bestimmten Zieles fehlt.

Die Schlussfolgerungen erscheinen auf Grund einer ausführlichen Analyse des Romans, in der dem Ideengehalt und der Zeitbezogenheit der Vorang eingeräumt wird. Besondere Aufmerksamkeit wird der psychologischen Analyse der Personen geschenkt.

Der Artikel enthält eine kritische Einschätzung der Stellung, die dem Schaffen F. Spielhagens in der deutschen Literatur eingeräumt wird, und des künstlerischen Wertes dieses Schaffens.

PROBLEMATICA POEZIEI LUI CHARLES BAUDELAIRE

DE

RODICA TOHANEANU

Acum o sută și zece ani, apariția *Florilor Răului* stârnea senzație și scandal. Campania defaimatoare dusă de presa literară a vremii, culminând cu ignobilul articol al lui Gustave Bourdin,¹ o întreagă „conjurație a fari-seilor”,² preținși apărători de principii, dar mai ales zeloși slujitori ai celui de-al treilea imperiu, pregăteau cunoscutul act de condamnare pronunțat de tribunalul corecțional împotriva autorului și editorilor cărții. După cum se știe, Victor Hugo, aflat atunci în exil, îi adresează lui Baudelaire, curînd după săvîrșirea acestei inechități, o scrisoare în care, elogiîndu-i volumul de poezii, îl felicită totodată pentru „decorația rară” pe care regimul i-o dăduse: „ceea ce el (regimul) numește justiția sa te-a condamnat în numele a ceea ce el numește morala sa. Este o glorie mai mult. Iți strîng mîna, poete”.³

Iată-l deci pe Baudelaire victimă a „burgheziei celei mai mărginite și mai lipsite de spiritualitate” — în pofida oricărei credințe confesate — aceea al cărui breviar este carnetul monden.⁴

Multe însă din spiritele alese ale vremii au deslușit, în poemele care vedeau lumina tiparului, accente noi, necunoscute pînă atunci în poezia franceză.

Densitatea ideilor, originalitatea gândirii, sensibilitatea vibrantă, îmbrăcate într-o formă impecabilă, au smuls omagii sincere unor scriitori iluștri ca Victor Hugo, Alfred de Vigny, Théodore de Banville, Théophile Gautier, Gustave Flaubert, Leconte de Lisle, Sainte-Beuve și alții.

Se pare însă că, din mănunchiul însușirilor rare întîlnite în poezia lui Baudelaire, contemporanii săi înregistrau și subliniau îndeosebi caracterul singular al acestei creații, stăruind uneori cu perfidie și rea credință asupra bizareriei sale.

Sainte-Beuve, autoritatea literară a vremii, „scumpul protector”, eludează o judecată de valoare răspicită cu privire la creația poetului, conside-

¹ Articolul lui Bourdin a apărut în *Le Figaro* din 5 iulie 1857; cf. Alphonse Séché et Jules Bertaut, *Charles Baudelaire*, Louis Michaud éditeur, Paris, 1910, p. 96.

² John Charpentier, *Baudelaire*, Jules Tallandier, Paris, 1937, p. 169.

³ Alphonse Séché et Jules Bertaut, *Charles Baudelaire*, Louis Michaud éditeur, Paris, 1937, p. 101.

⁴ Pascal Pia, *Baudelaire par lui-même*, Ecrivains de toujours, Editions du Seuil, Paris, 1964, p. 128.

rînd că prestigiul de care se bucura în lumea literelor îi dicta mai degrabă aprecieri circumspecte la adresa originalității baudelairiene. El o numește „la folie Baudelaire“, asemănînd-o, într-o metaforă savant construită, cu un „chiosc bizar“, foarte împodobit, „cochet și misterios, de o originalitate ticluită și compozită“. ⁵

Charles Baudelaire nu aparține vreunei școli. El nu-și aparține decît sînei. ⁶ Iată felul în care ineditul creației sale era semnalat pînă și de rechizitoriul reprobator al procurorului imperial Pinard, rostit cu ocazia răsunătorului proces din 20 august 1857, în care Poetul, în cea mai înaltă și autentică întruchipare a sa, apărea pe banca acuzaților, între doi jandarmi, ca un răufăcător de rînd. Dureroasă imagine pentru iubitorii din totdeauna ai poeziei și rușinos stigmat pentru o ocîrmuire socială!

Neîndoielnic, Charles Baudelaire adusese în poezie un „fior nou“ ⁷ și, dacă acesta n-a fost înțeles de contemporaneitate, de vină erau, poate, nu numai obtuzitatea și prejudecățile de care s-a izbit, ci și complexa și originala lui personalitate. Desăvîrșitul „dandy“ pe care-l teoretizase și pe care el însuși voia să-l illustreze, descumpănea prin atitudini în care bunul gust, rafinamentul se întîlneau cu excentricitatea subliniată, cu dorința de a provoca uimire, cu mistificarea, consemnate în numeroasele anecdote ce-l prezintă în stranii posturi.

Ipostazele sub care se înfățișa și care-i alterau adevărata fizionomie erau nu numai modalități de expresie ale unei fantezii cu resurse pe cît de adînci pe atît de variate, ci și ostentația, spiritul de frondă, voința manifestă de a se pune în dezacord cu societatea ipocrită și conformistă în mijlocul căreia trăia. Prietenii care, cunoscîndu-l îndeaproape, l-au prețuit și l-au iubit, ne-au lăsat numeroase mărturii asupra acestei originale și bogate alcătuirii omenesti, neînțeleasă și calomniată de cei mai mulți.

Poetul Th. de Banville vorbește despre seducția personalității lui în care se împleteau „noblețea, mîndria, eleganța“, despre ochii lui „debordînd de viață și gîndire“, despre farmecul vocii lui, „ritmice, bine timbrate“, despre „cea mai persuasivă elocvență, capabilă să stîrnească comotia pe care ți-o comunică apropierea și prezența geniului“. ⁸

Léon Cladel, „ucenicul“ pe care-l formase cu atîta răbdare, „frămîntîndu-i“ spiritul cu „mîinile sale savante“, pentru a-l învăța meșteșugul scrisului, îl numește cu venerație „un meșter olar fără seamăn“. Pe acest „dumnezeu pămîntean“, „homunculii politici, oportuniști sau radicali, contempo-

⁵ Sainte-Beuve, *Des prochaines élections à l'Académie, Le Constitutionnel*, in *Nouveaux lundis*, tome I, Paris, Michel Lévy frères, 1863, p. 397—399.

⁶ Procureur général Pinard, Réquisitoire prononcé devant la 6e chambre correctionnelle contre Baudelaire (le 20 août 1857) *Baudelaire-Pages choisies*, Classiques Larousse, 1947, p. 92.

⁷ Victor Hugo-Hanteville-House (6 oct. 1859), *Baudelaire-Pages choisies*, Classiques Larousse, 1947, p. 93.

⁸ Th. de Banville, *Petites Etudes, Mes Souvenirs*, Charpentier 1882; W. T. Bandy et Pichois, *Baudelaire devant ses contemporains*, Monaco, Editions du Rocher, 1957, p. 73—74.

rani, îl tratau drept nebun, ținut, zăpăcit“, iar „proștii și cruzii oameni de afaceri ai vremii sale, îl făcuseră dacă nu să moară pe cruce, cel puțin să agonizeze îndelung, insultat, ridiculizat“. ⁹

Despre „inima sa bună și iubitoare“ ¹⁰ vorbesc mai toți intimii săi, printre care credinciosul Asselineau, care acum o sută de ani, însoțindu-l la locul de veci, se despărțea de el spunând: „Da, acest mare spirit a fost și un spirit bun, inima această mare a fost și o inimă bună“. ¹¹

Recenta și senzaționala descoperire a celor o sută de scrisori inedite, datînd din anii adolescenței poetului, a fost semnalată și amplu dezbătută de toate revistele literare franceze. Aceste prețioase documente, ivite în chiar anul centenarului morții lui Ch. Baudelaire, vor fi curînd publicate integral, sub îngrijirea lui Philippe Anserve. Unele din ele, reproduse în numerele din ianuarie ale revistei *Le Figaro littéraire*, vin în sprijinul unor afirmații ca acelea mai sus citate, căci ele pun în lumină tocmai gingășia nativă a poetului, peste care viața, într-o epocă contorsionată de contradicții avea să așeze zgura unui cinism amar. Această atitudine disimula o sensibilitate vibrantă și o pură aspirație spre bine, pe care le putem desluși și în rîndurile pline de candoare ale adolescentului.

Între existența terestră, atît de zbuciumată, a lui Charles Baudelaire — cu toate elementele sale determinante: mediul social-politic și literar, relațiile familiare și intime — și alcătuirea sa spirituală care va deschide făgăsurile noi în poezia franceză și în cea universală, există o interdependență evidentă. Creația sa este mărturia unei lupte torturante cu sine însuși.

Leconte de Lisle vedea într-însa un „coșmar dantesc“, în care „chînrile pasiunii, cruzimea și lășitatea socială, suspinele amare ale disperării, ironia și disprețul se amestecă cu forță și armonie,“ lăsînd însă pe alocuri, „luminoase ieșiri“ spiritului care astfel „își ia zborul către pacea și bucuria ideale“. ¹²

Ecou al melancoliei care străbate proza lui Chateaubriand sau poezia lui Byron, martora disperării filozofice a lui Alfred de Vigny, uimitoare replică a creației lui Edgar Allan Poe, „nefericitul frate“, pe care Baudelaire a cunoscut-o după ce scrisese cea mai mare parte a *Florilor Răului*, poezia sa răsfrînge tumultul întunecat al unei conștiințe nedomolită frământare, dar și limpezimea unui ideal de o mare puritate, spre care a năzuit sincer.

⁹ Léon Cladel, A. Berta Fausteî, Auguste Blaizat, *Le manuscrit autographe*, Numéro spécial consacré à Ch. Baudelaire, Paris, 1927, p. 115.

¹⁰ Félicien Rops, *Lettre sur Baudelaire*; Auguste Blaizat, *Le manuscrit autographe*, Paris, 1927, p. 111.

¹¹ A. Séché et Jules Bertaut, *Charles Baudelaire*, Paris, Louis Michaud éditeur, 1937, p. 188.

¹² Leconte de Lisle, *Article de la Revue Européenne* (1er décembre 1861). *Baudelaire-Pages choisies*, Classiques Larousse, 1947, p. 93.

Indeobște, critica literară îl situează pe Baudelaire la „răspîntia”¹³ celor trei curenți care se întretaie în literatura secolului al XIX-lea: romantismul, parnasianismul și simbolismul. Desigur regăsim în creația sa unele din caracterele esențiale ale celor trei mari tendințe ale poeziei franceze din această epocă. Dar „postulația simultană” despre care vorbește poetul, va imprima creației lui nu numai originalitatea care scapă unei clasificări dar și dramatismul de o intensitate vibratorie unică: „În orice om și în fiecare ceas sînt două postulații simultane: una spre Dumnezeu, alta spre Satan. Invocarea lui Dumnezeu sau spiritualitatea... care este dorința de a te înălța, aceea a lui Satan, sau animalitatea, înspăimîntătoare bucurie de a te coborî”.¹⁴

Poetul da temeiuri adînci nefericirii sale, prin conflictele insolubile din conștiința sa.

În galeria slăbiciunilor și a viciilor omenești „Urîtul” este detestabil între toate. „Aparat al distrugerii”, el subminează perfid întregul edificiu sufletesc al individului ce-i cutreieră „cîmpiile adînci și pustii”, deșertul nemărginit”. Generator al tuturor păcatelor, el „ia proporțiile nemuririi”, stînd „să-nghită într-un căscat omenirea”. Asociat cu o amară nemulțumire de sine, cu „sila”, „dezgustul”, „spaima” și „teroarea”, care-i împrumută dimensiuni și rezonanțe adînci și tragice, sentimentul acesta, atît de acut la Baudelaire, nu poate fi confundat cu acel „mal du siècle” bîntuind literatura veacului al XIX-lea. Complexitatea spleenului și suferinței baudelairiene este sporită și constant regenerată de un climat social și intim, profund nefavorabil. Acuitatea lor însă este exacerbată de o hipersensibilitate și de o luciditate îndelung exersate, iar contemplarea trează a genezei și evoluției lor, le adîncește pînă la paroxism. Poetul devine „extatica victimă a clarviziunii” și visurilor sale.

Jean Paul Sartre consideră că suferința baudelairiană este conștiința pe care o dobîndește *poetul* despre condiția umană și că „în acest sens, durerea este aspectul afectiv al lucidității. Această luciditate exersîndu-se asupra situației omului, îi revelează exilul său”.¹⁵ Sartre analizează amănunțit lănta descompunere a existenței lui Baudelaire, transferînd întreaga responsabilitate a tragismului ei asupra unei morbidități complexe, autonimicitoare „l'héautontimorouménos”,¹⁶ stăruitor construită din elemente și deducții oricînd discutabile. Considerațiile existențialiste ale lui Sartre, despre destinul omenesc în general, care nu ar fi altceva decît identificarea absolută cu modul în care omul „se alege pe sine”, ca și acelea asupra „exilului” în care trăiește individul, nesocotesc ansamblul condițiilor obiective,

¹³ Philippe Van Tieghem, *Les grandes doctrines littéraires en France*, Presses Universitaires de France, 1965, p. 243.

¹⁴ Charles Baudelaire, *Oeuvres posthumes*, Société du Mercure de France, Paris, 1908, *Mon cœur mis à nu*, p. 105.

¹⁵ J. P. Sartre, *Baudelaire*, Editions Gallimard, Paris, 1963, p. 119.

¹⁶ *L'Héautontimorouménos*, titlul unei poezii a lui Baudelaire.

politice, sociale sau personale „determinante“ și care, știm prea bine, în cazul lui Baudelaire, au apăsător cumplit asupra vieții sale.

Cunoașterea potențelor proprii precum și a limitelor acestora, nu face decât să sporească nefericirea poetului ce n-a izbutit, sau căruia nu i s-a îngăduit să le valorifice sau să le depășească.

Baudelaire avea conștiința geniului său — și o mărturisește în versuri, corespondență și însemnări — dar o avea și pe aceea a slăbiciunii sale, „omenește supusă păcatului“. Sub „biciul plăcerii“, acest „călău fără-ndurare“, „metalul voinței e pulverizat“. Obiect al interesului, curiozității sau calomniei, prilejuind studii psihanalitice, senzualitatea lui Baudelaire contrazice fundamental erotismul. Lucidă, cerebrală, ea era secretată de o imaginație nedomolită, desfășurată în căutarea febrilă a ineditului și a satisfacției în care plăcerea simțurilor este mai ales aceea a demonului treaz ce o veghează. Voluptatea pe care poetul o invocă („Volupté, sois toujours ma reine“) ¹⁷ este desigur aceea în care încântarea simțurilor se întâlnește cu aceea a spiritului, într-o fantastică orchestrație a fanteziei și lucidității. Oricare ar fi simțul căruia i se adresează, senzațiile rare concurează toate întru revelarea sensurilor celor mai tainice ale lumii exterioare, nesfârșit de bogată în armonii și simboluri.

„Curiozitatea ce ne chinuie și ne frământă pînă și în somn“, ne este însemnată în spirit de demonul cunoașterii lucide. Litaniile închinatelor lui Satan, „cel mai învățat și mai frumos dintre îngeri“, deținătorul marilor secrete ale științei, sînt osanale cîntate lucidității rațiunii, această neasemuită înzestrare ce răscumpără multe din imperfecțiunile condiției umane.

Femeia, acest „înfricoșător idol“, e ființa ce proiectează „cea mai mare umbră sau cea mai mare lumină în visurile noastre“. „Bizara zeitate brună“, amintind de „languroasa Asie“ și „arzătoarea Africa“, respira puternic exoticul și prin această stîrnea fantezia nedomolită a poetului care rîvnea „plăceri necunoscute, imense, schimbătoare al căror nume mîntea în veci nu l-a știut“. ¹⁸

De această femeie impură, rînd pe rînd adorată sau blestemată de poet, natura în „ascunsele ei ticluri“ se slujește pentru a-i „frământa geniul“, a-i întreține vie flacăra imaginației, și în cele din urmă, a i-o mistui prematur.

Căutarea înfrigurată a „plăcerii ucigătoare“ care i-ar putea istovi setea de nou, „orgia imaginației“, scufundarea în „abisul“ păcatului se împletesc însă cu sila, dezgustul, remușcarea, atît de prezente în versurile poetului. Frecvența mare a acestor termeni în creația lui Baudelaire, precum și conținutul determinativelor care îi însoțesc, (ex.: „sila“, „ireparabilul“, irezistibilul „dezgust“, „lunga remușcare“, „neîndurata remușcare“, „bleste-

¹⁷ Charles Baudelaire, *La prière d'un païen* în *Les Fleurs du Mal et autres poèmes*, Paris, Garnier Flammarion, 1964, p. 204.

¹⁸ *Călătoria. Flori alese din Les Fleurs du Mal*, în traducerea lui Al. Philippide, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 135.

mata remuşcare“, „spaima atroce, despotică“), subliniază o torturantă conştiinţă a răului, izvor de spaimă şi disperare pentru om şi poet.

Luciditatea sfidătoare, asemenea unui „far ironic şi infernal“, urmăreşte trează şi neiertătoare, acea „înpăimîntătoare bucurie de a te cobori“.

„Tête-à-tête sombre et limpide
Qu'un cœur devenu son miroir !
Puits de Vérité, clair et noir,
Où tremble une étoile livide,

Un phare ironique, infernal,
Flambeau des grâces sataniques,
Soulagement et gloire uniques.
— La conscience dans le Mal !

(*L'Irrémédiable*)

Cutremurul de scîrbă ce-i zdruncină adesea fiinţa morală este pentru cel ce se închină frumosului, o grea ispăşire.

Dans ton île, o Vénus ! je n'ai trouvé debout
Qu'un gibet symbolique où pendait mon image...
— Ah ! Seigneur ! donnez-moi la force et le courage
De contempler mon cœur et mon corps sans dégoût !

(*Un voyage à Cythère*)

Accentele mistice din versurile în care el imploră clemenţa cerului, ideea suferinţei expiatoare, a „durerii binecuvîntată“, „nobleţe unică“ şi „divin remediu al impurităţii noastre“ sînt, desigur, vestigii ale catolicismului fervent, în spiritul căruia Baudelaire fusese educat.

Poetul evadează însă adesea din realitatea brutală ce-l înconjură, refugiindu-se în lumea himerică a viselor. Era, desigur, o modalitate de a scăpa de uritul vieţii şi de supliciile unei conştiinţe implacabile.

Invitaţiile sale la călătorie dezvăluie nostalgia altor orizonturi ca şi pe aceea a unui climat de voluptoasă armonie şi calm.

„Mon enfant, ma soeur,
Songe à la douceur
D'aller là-bas vivre ensemble !

.

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

(*Invitation au voyage*)

Alteori, exasperanta dorință de nou, confundându-se cu disperarea, împrumută rezonanțe tragice versurilor sale :

„O, Mort, vieux capitaine, il est temps ! levons l'ancre !
Ce pays nous ennuie, o Mort ! Appareillons !

Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe ?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau !

(*Le voyage*)

Dezabuzarea îmbracă haina pasivității, a inerteiei, căci visul compensator al realității, pare a o suplini, plăcerea de a visa substituindu-se acțiunii, efortului : „De ce să-mi silesc trupul să-și schimbe locul, când sufletul meu călătorește cu atîta sprinteneală ? La ce bun să-mi execut proiectele, cînd proiectul în sine este o bucurie ce-mi ajunge ?“¹⁹

Jean Paul Sartre remarcă, pe drept, faptul straniu că acest pasionat călător în imaginație s-a ferit în tot cursul vieții lui, de ceea ce ar fi însemnat pentru el o totală schimbare de decor. Exceptînd călătoria ce i se impusese, în tinerețe, cu rezonanțe atît de bogate în creația sa și scurtele șederi de la Honfleur, Châteauroux, Versailles, biografia poetului menționează cele cîteva luni petrecute la Dijon, ca pe singura sa încercare, eșuată și ea, de a primeni altfel decît pe calea fanteziei, elementele realității înconjurătoare.

Exista, desigur, o consonanță profundă între structura spirituală complexă a creatorului și peisajul atît de divers și de bogat în sugestii pe care-l oferea marea cetate a Parisului.

Evaziunea în „paradisul artificial“ al opiului, hașisului sau vinului, desființa și ea, vremelnice, urîtul și nemulțumirea, oferind iluzia „vieții supreme“. Dar o dată cu risipirea beatitudinii pe care acestea o provoacă, Realitatea și Timpul reapar și o dată cu ele „drăcescul cortegiu de Amintiri, Regrete, Zvircoliri, Temeri, Spaime, Coșmaruri, Mîinii, Nevroze“.²⁰

Excitarea fanteziei ca și trista anestezieră a conștiinței se dovedesc a fi mijloace factice și perfide de îndreptare a răului, căci ele dizolvă pe-ncetul voința, anihilînd puterea de muncă, fără de care înzestrarea minții este sterilă.

„Beția este negarea timpului, ca orice stare violentă a spiritului“, spune Baudelaire, în consecință, toate rezultatele pierderii timpului trebuie să defileze în fața ochilor bețivului.“²¹ Iată dar pe creatorul de artă ce cunoaște îndelungata trudă a zămislirii frumosului, contrazicînd pe visătorul iremediabil.

¹⁹ Charles Baudelaire, *Les Projets*, Petits Poèmes en Prose, Éditions du Bélier, Paris, 1942, p. 95.

²⁰ Ch. Baudelaire, *La chambre double*. Éditions du Bélier, Paris, 1942, p. 18.

²¹ Ch. Baudelaire, *Les Paradis Artificiels*, Le livre de poche, Éditions Gallimard, Paris, 1964, p. 20.

Este interesant de urmărit felul în care ideea respectului pentru muncă și efortul creator contrapuntează în scrierile sale visarea și inacțiunea blazată. Poemul în proză „Enivrez-vous“ alătură euforia bachică de beția poeziei și de aceea a virtuții, situînd desigur în sfera largă a acesteia din urmă și munca, tensiunea creatoare pe care Baudelaire le-a sorbit, asemenea unei esențe tari și sănătoase.

Unii critici literari au văzut în „drama celor două amoruri“ ale lui Baudelaire, sursa dramei „metafizice“ formulată în „dubla postulație“. „Astfel experiența poetului în diversitatea efectelor sale, spune Henri Lemaître, se rezolvă într-un imens ritm dramatic... care revelează sau ascunde, totodată, „hăul întunecat în care inima s-a prăbușit“, sau „focul clar ce umple zările senine“.²²

Desigur, ivirea în viața creatorului, a „preafrumoasei, preabunei“ Apollonie Sabatier, „îngerul păzitor, muza și madona“ a subliniat, pe de-o parte, conflictul vechi din conștiința lui, iar pe de alta, a favorizat cristalizarea aspirației sale spre un echilibru elevat, într-o serie de poeme de o mare frumusețe. Dar afirmarea năzuinței spre desăvîrșire putea fi deslușită și în versurile unde ea apăsă ca un revers implicit al durerii, silei și asprimii cu care se judeca pe sine.

„Mon âme est un tombeau que, mauvais cénobite,
Depuis l'éternité je parcours et j'habite ;
Rien n'embellit les murs de ce cloître odieux.

O moine fainéant ! quand saurai-je donc faire
Du spectacle vivant de ma triste misère
Le travail de mes mains et l'amour de mes yeux ?“

(*Le mauvais moine*)

Atitudini asemănătoare întîlnim și în poeziile : *La muse malade*, *L'ennemi*, *L'irréparable*, *Moesta et errabunda*.

Desăvîrșirea spirituală a veselei și rîzătoarei „Prezidente“ era doar o plăzmuire a creatorului căruia îi plăcea să-și vadă idealul purificator încarnat în „formele divine“, imortalizate de sculptorul Clésinger. Spiritualitatea pe care o exhală cele zece poeme dedicate „îngerului plin de voieșie“ trădează avîntul poetului spre Bine și Frumos, nădejdea de-a se smulge din ghiarele suferinței morale și de a regăsi în toate Frumusețea.

Ils marchent devant moi, ces Yeux pleins de lumières,
Qu'un Ange très savant a sans doute aimanté ;
Ils marchent, ses divins frères qui sont mes frères,
Secouant dans mes yeus leurs feux diamantés.

²² Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*, Chronologie et préface par Henri Lemaître, Garnier Flammarion, 1964, p. 13.

Me sauvant de tout piège et de tout péché grave,
Ils conduisent mes pas dans la route du Beau ;

(*Le flambeau vivant*)

„Elevația“, bucuriile înalte, sînt apanajele spiritului eliberat de grijile meschine ale vieții, de „miasmele morbide“ ale „existenței înnegurate“, avîntat „ager și viguros“ spre spațiile limpezi“ și „cîmpurile de lumină“ în care voluptatea este dată de perceperea infinitelor nuanțe ale frumosului din univers, cărora fantezia poetului le împrumută variate și minunate semnificații.

„Heureux celui qui peut d'une aile vigoureuse
S'élançer vers les champs lumineux et sereins.
Celui dont les penses, comme des alouettes,
Vers les cieux le matin prennent un libre essor,
— Qui plane sur la vie et comprend sans effort
Le langage des fleurs et des choses muettes !

(*Elévation*)

Dar căutarea stăruitoare a Frumuseții este și ea izvor de suferință pentru creator. Dureroasa ei plămădire este osînda și favoarea rezervate geniilor „mistuite“ de dragostea pentru frumos.

Je suis belle, ô mortels, comme un rêve de pierre,
Et mon sein, où chacun s'est meurtri tour à tour,
Est fait pour inspirer au poète un amour
Eternel et muet ainsi que la matière.

(*La beauté*)

Ch. Baudelaire afirmă superioritatea poeziei arătînd că este arta care satisface nevoia „cea mai imperioasă“ a spiritului omenesc. „Astfel, principiul poeziei, spune el, este aspirația umană spre o Frumusețe superioară și manifestarea acestui principiu stă în entuziasm, într-o înălțare a sufletului“. ²³ Poetul, asemenea soarelui ce „înnobilează soarta celor mai hide lucruri“, dispune de puteri miraculoase. Numai lui îi stă în putere să-nvingă Timpul, „Inamic vigilent și funest“, „ucigaș negru al Vieții și al Artei“, plăsmuind în fața ochilor minții o lume fermecată și compensatoare.

„Je verrai les printemps, les étés, les automnes ;
Et quand viendra l'hiver aux neiges monotones,
Je fermerai partout portières et volets ...
Pour bâtir dans la nuit mes féériques palais.

²³ Ch. Baudelaire, *L'Art Romantique-le but de la poésie*, Classiques Larousse, 1947, p. 81.

Alors je rêverai des horizons bleuâtres,
Des jardins, des jets d'eau pleurant dans les albâtres

.

Car je serai plongé dans cette volupté
D'évoquer le Printemps avec ma volonté,
De tirer un soleil de mon cœur et de faire
De mes pensers brillants une tiède atmosphère."

(*Paysage*)

Arta, satisfacțiile pure pe care ea le generează, răspundeau unei necesități organice a lui Baudelaire — „primul scriitor francez care a fost întotdeauna fericit să vorbească despre artă“²⁴, constituind pentru el un mijloc de evaziune din urâtul vieții sale. În ceea ce privește funcția socială și etică a artei, poetul considera orice finalitate a ei extrinsecă ideii de frumos. Asociem însă punctul acesta de vedere, expus în admirabilele sale critici de artă, protestului exasperat împotriva ipocriziei, împotriva „imbecililor Burgheziei care rostesc fără încetare, cuvintele : imoral, imoralitate, moralitate în artă...“²⁵.

Ideea înaltă despre creația de artă ca mijloc de expresie a demnității omenești, ca modalitate de depășire a condiției umane, exprimată în unele din poemele sale, ni se pare însă legată de aceea a încrederii în puterea creatoare a omului, în înzestrarea minții sale. Imaginația, fantezia căreia în viață ca și în artă, poetul îi acorda prioritate, era menită să-l ferească pe zămisliitorul de frumusețe, de banalitate, de monotonie, de „imitarea servilă“ a naturii. Ea este aceea care îl împinge pe acest mare neliniștit, torturat de curiozitate și de dorința noului, să caute dincolo de „posibil“ și „cunoscut“ orizonturile unei lumi singulare. Poetul se visează într-un decor straniu „o îmbătătoare monotonie de marmoră, metal și apă“ făurită din pilaștri, terase, arcade, ziduri de cvartș și metal — anticipând, oarecum, în viziunea sa elementele și caracterul arhitecturii zilelor noastre — din care „vegetalul neregulat“, de care abuza literatura romantică, era exclus. Paradoxurile sale privind natura ce ar apropia pe om de „sălbăticia originară“ ilustrează mai degrabă protestul împotriva accesoriilor convenționale și depășite ale literaturii romantice.

Peisajul parizian — atât de caracteristic poeziei baudelairiene — se acorda mult mai bine atitudinilor și problemelor insolite pe care el le proiectează pe acest fundal. Pe străzile marei cetăți, ochiul treaz al poetului întâlnește victimele racilelor sociale, cortegiul infernal al celor oropsiți și pervertiți de mizerie. Într-o pornire de generoasă înțelegere poetul se soli-

²⁴ Pascal Pia, *Baudelaire par lui-même. Ecrivains de toujours*, Paris Éditions du Seuil, 1964, p. 85.

²⁵ Ch. Baudelaire, *Oeuvres Posthumes. Journaux intimes*. Société du Mercure de France, 1908, Mon cœur mis à nu, p. 93.

darizează cu acești desmoșteniți ai vieții. Anatole France nu greșea afirmând că „Baudelaire simte sufletul Parisului ce muncește. A simțit poezia mahlalei, a înțeles măreția celor umili și a arătat că mai poate exista noblețe și într-un cârpaci beat”.²⁶

Impresia puternică pe care i-o provoacă în 1946 poezia lui Pierre Dupont *Cîntecul muncitorilor* îi smulge gânduri ca acestea: „E imposibil, oricărui partid i-ai aparține, cu orice prejudecăți ai fi hrănit, să nu fii mișcat de spectacolul acestei mulțimi bolnăvicioase, respirînd praful din ateliere, înghițind scame de bumbac îmbibîndu-se de mercur și toate otrăvurile necesare făuririi capodoperelor (...); de această mulțime ce oftează, și lincezește, căreia pămîntul îi datorează minunile sale”.²⁷ Marcel Proust socotea că dacă Victor Hugo este poetul care a vorbit „mai mult” despre popor, neîndoielnic, Baudelaire e cel ce a vorbit „mai bine” despre el.²⁸ Sentimentului acesta de umanitate caldă, de înțelegere și dragoste pentru cei ce trudesc, i se asociază firesc acela al stimei pentru ideea de efort.

Respectul pentru muncă, apare ca un motiv dominant în cele două jurnale intime: *Fusées* și *Mon coeur mis à nu* constituind un ciclu de aforisme de o mare valoare etică. Obişnuit să-și scruteze lucid și necruțător nu numai conștiința, ci și existența, poetul își reproșează amar, visătorul nerodnică, risipa de timp, lipsa de disciplină în muncă.

Ernest Raynaud, într-o amplă și bine fundamentată prefață la ediția completă din 1957 a operei poetice a lui Baudelaire, expune un punct de vedere apropiat structurii intime a poetului, „ce n-a căutat niciodată să-și înșele conștiința”, fiind convins despre „necesitatea normei în viață ca și în artă”, dar care și-a extras substanța densă a creației sale dintr-o cunoaștere și trăire pe care se simțea dator să le lărgască nelimitat:

„El fu constrins de condiția sa de literat, obligat să se mențină într-o continuă tensiune, silit să cunoască totul, să încerce toate senzațiile pentru a-și îmbogăți sensibilitatea... Ar putea fi situat fără exagerare printre victimele datoriei profesionale”.²⁹

Exaltarea efortului volițional a satisfacției pline pe care ți-o dă împlinirea datoriei cotidiene față de cerințele generale impuse de condiția umană și față de cele particulare ale scriitorului sînt exprimate în formulări dense, sincere și convingătoare. Ele pun în lumină nu numai luciditatea rațională pe care poetul o cheamă adeseori în ajutor, ci și năzuința spre echilibru, spre sănătatea morală, deslușită în creațiile poetice amintite anterior. J. P. Sartre neagă categoric acest aspect al complexei alcătuirii baudelairiene, care însă ni se pare prea constant în creația și în notele intime ale poetului pen-

²⁶ Anatole France, *La vie littéraire*, 3e série, Paris, Calman Lévy, 1899, p. 26.

²⁷ Pascal Pia, *op. cit.*, p. 73.

²⁸ M. Proust, *Chroniques, A propos de Baudelaire*, Paris, Editions Gallimard, 1927, p. 223.

²⁹ Charles Baudelaire. *Les Fleurs du Mal*. Edition intégrale revue sur textes originaux. Préface et annotée par Ernest Raynaud, Classiques Garnier 1957-Préface XL, Préface VI

tru a nu i se acorda creditul unei sincerități totale și al unei convingeri fervente. Gînduri ca acestea „Dă-mi Doamne, puterea să-mi fac datoria în fiecare zi, pentru a deveni astfel un erou și un sfînt”,³⁰ țînesc din străfundul unei credințe, iar munca socotită ca un panaceu al relelor este o idee intim legată de conștiința creatorului: „Pentru a ne vindeca de toate, de mizerie, de boală, de melancolie, nu ne lipsește decît gustul pentru muncă”.³¹

Concepția aceasta austeră și pură adaugă ansamblului creației baudelairiene o strălucire mai mult.

Grea de întrebări și semnificații, sintetizînd unele din cele mai grave probleme legate de existența și condiția umană, poezia lui Charles Baudelaire este expresia unui spirit răzvrătit, modern, clarvăzător, ivit pretimpuriu într-o epocă împînzită de prejudecăți, de încremenite tradiții și sterile frămîntări.

Sainte-Beuve îi semnalase influența, menționîndu-l între poeții „chefs de file” ai vremii, după Musset, Lamartine, Hugo, Gautier, Banville, Leconte de Lisle, fără a bănuși însă că ultimul din șirul celor citați avea să deschidă orizonturi noi poeziei franceze, situîndu-și creația la o altitudine de gîndire și vibrație greu de atins.

Pe drept cuvînt M. Ruff consideră că Baudelaire a schimbat destinele Poeziei: „Baudelaire e cel ce a determinat cea mai importantă prefacere care s-a petrecut pînă în zilele noastre în destinele Poeziei”.³²

Ceea ce se va zămisi în poezia franceză după el, versurile lui Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Lautréamont sau Jarry va purta pecetea geniului său torturat de luciditate, de o conștiință implacabilă ca și de suferința unei ticluiri lente și rafinate, a unei gestații profund cerebrale în care cuvintele își desfășoară întreaga lor forță interioară.

ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРЧЕСТВА ШАРЛЯ БОДЛЕРА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор работы ставит себе цель раскрыть главные аспекты поэтического творчества и духовной структуры Бодлера. Поэт сочетал в себе трезвость и рассудочность восприятия действительности, противопоставленные постоянно полету неудержимой поэтической фантазии, тонкую восприимчивость и искреннее стремление к равновесию и гармонии.

Сплав этих качеств придает творчеству Бодлера ноту неповторимой оригинальности, нашедшей глубокий отклик в мировой литературе.

³⁰ Baudelaire, *Journaux intimes*. Avertissement et notes par Jacques Crépét, Paris. Mércure de France, 1938. p. 75.

³¹ *Mon coeur mis à nu*, op. cit., p. 131.

³² Marcel Ruff, *Baudelaire, l'homme et l'oeuvre*, Paris, Hatier-Boivin, 1957, p. 197.

Поэзия Шарля Бодлера, полная глубокого смысла, поднимающая самые сложные вопросы человеческого существования, является выражением протестующего духа, появившегося в эпоху, полную предрассудков, в эпоху застывших традиций и пустых исканий.

QUELQUES PROBLÈMES ESSENTIELS DE LA POÉSIE DE CHARLES BAUDELAIRE

(RÉSUMÉ)

L'auteur se propose de présenter les aspects essentiels de la vie intérieure et de la poésie baudelairiennes : lucidité en éveil, conscience inexorablement opposée à une imagination inassouvie, sensibilité profonde et vibrante, aspiration sincère vers l'harmonie et l'équilibre.

Le rare entrelacement de ces qualités confère à la poésie de Baudelaire la nouveauté, l'originalité profonde qui retentiront longuement dans la littérature postérieure à sa création.

Chargée de significations, synthèse des plus graves problèmes de l'existence et de la condition humaines, la poésie de Charles Baudelaire constitue l'expression d'un esprit inquiet, moderne, lucide, surgi dans une époque imbue de préjugés, de traditions figées et de tourments stériles.

UNIVERSUL COPILĂRIEI IN ROMANELE LUI MARK TWAIN

DE

CORNELIU NISTOR

În ultima vreme, în literatura universală, se integrează tot mai mult creații literare care aduc în prim plan, purtînd în sine diverse semnificații, personaje de vîrsta copilăriei. Interesul scriitorilor pentru universul copilăriei este un element relativ nou. A apărut o dată cu dezvoltarea psihologiei ca știință și o dată cu interesul crescînd al generațiilor moderne pentru omul integral, așa cum se dezvoltă el din primii ani și pînă la moartea sa. În literatură, impulsul l-a dat aceea specie epică cunoscută sub denumirea de *Bildungsroman*, întîlnită la Grimmelshausen în *Aventurosul Simplicissimus*, la Goethe în *Wilhelm Meister*, la Charles Dickens în *David Copperfield*, la Romain Rolland în *Jean Cristophe*, la Roger Martin du Gard în *Familia Thibault* și la alți scriitori. Pe aceștia i-a interesat nu atît anii copilăriei personajelor lor, cît mai ales formația, educația, *Bildung*-ul spiritual al acestora din anii maturizării lor intelectuale. Perioada copilăriei propriu-zise, atunci cînd apare, cum este cazul primei părți a romanelor *David Copperfield* al lui Dickens și *Jane Eyre* al Charlottei Brontë, nu are alt rol decît de a constitui pretextul creionării unui anumit mediu social. În asemenea creații literare universul psihologic al copilului este doar un aparat de reflectare a unui mediu exterior lui și nu este dezvăluit de scriitor pentru a se evidenția valorile intrinsece ale acestui univers. Un procedeu similar se întîlnește și la o operă mai veche a literaturii universale, în romanul picaresc *Lazarillo de Tormes* (1554), în care micul Lazarillo este purtat de scriitor prin orașele și de-a lungul drumurilor Spaniei secolului al XVI-lea, cu intenția de a reliefa mizeriile sociale ale unei *epoci de aur*.

Un alt aspect îl prezintă unele cărți care apar în perioada sfîrșitului de veac trecut și începutul veacului nostru, cînd scriitorii, ajunși pe treapta maturității lor creatoare, își îndreaptă atenția cu ani înapoi, spre copilăria lor, oferind literaturii pagini cu un pronunțat caracter autobiografic: Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*, Maxim Gorki în *Copilăria mea* și *La stăpîni*, Moricz Zsigmond în *Fii bun pînă la moarte*, Anatole France în *Cartea prietenului meu*, Paul Vaillant — Couturier în *Copilărie* etc. O notă aparte prezintă cartea lui Molnár Ferenc, *Băieții din strada Pál*, unul dintre cele mai bune romane de psihologie a copilului.

Și în literatura contemporană universul primilor ani de viață a omului ocupă un loc important. Dar adeseori copilul din literatura actuală comportă semnificații umane mult mai complexe decât în mod firesc i-ar permite vârsta. El nu mai constituie un simplu pretext pentru a reflecta o realitate exterioară lui, nici obiectul unei întoarceri, adesea nostalgice, a scriitorului la anii proprii lui copilării, ci este disecat și prezentat sub multitudinea complexelor sale psihice. Copilul din literatura zilelor noastre este el însuși un personaj modern. El poate reprezenta un vehement protest împotriva tarelor mentalității burgheze, asemenea lui Jean din *Vipera sugrumată* a lui Hervé Bazin, el poate cocheta, aflat în pragul adolescenței, cu paradoxele inerente naturii umane, ca Holden Caulfield din *De veghe în lanul de secară* al lui Jerome David Salinger, sau poate fi el însuși obiectul cinismului dur al scriitorului, cum este micuțul Jean-Paul din *Cuvintele* lui Jean-Paul Sartre.

O imagine inedită pentru un european o oferă literatura Statelor Unite ale Americii, literatură a cărei vîrstă abia dacă depășește o sută cincizeci de ani, și care manifestă din cea de a doua jumătate a secolului precedent un permanent interes pentru copii și copilărie. În cazul unei literaturi atît de tinere nici nu se poate vorbi de un trecut literar îndepărtat, de unele clișee sau procedee literare autohtone care să fi devenit *clasice*. Copilul care apare în literatura americană a veacului trecut se bucură de multă prospețime, vigoare și pitoresc în transformările lui interioare, dar nu constituie în primul rînd un pretext pentru a prezenta fenomenul social, exterior acestui copil, ci este adus în literatură dintr-o înclinație firească oricărui popor tînăr și în plină ascensiune de a-și crea o viziune pură asupra universului vieții, neîntinată de viciile „civilizației”. Scriitorul american caută în sufletul copilului puritatea și exuberanța, ingenuitatea și doza masivă de optimism caracteristic vârstei și mai ales vârstei poporului american, eliberat și rupt în multe privințe de prejudecățile milenare ale bătrînei Europe.

Pe marginea lucrării criticului englez Tony Tanner, *The Reign of Wonder. Naivety and Reality in American Literature* (1965), Dan A. Lăzărescu afirma într-un comentariu că literatura americană se impune în ochii europenilor prin „capacitatea ei de a privi lucrurile cu prospețime și de a comunica senzațiile în același mod”.¹ Cînd amintim această calitate a literaturii americane ne referim la literatura originală americană, la acea literatură care, începînd cu Herman Melville și Mark Twain în proză și Walt Whitman în poezie, se desprinde de tradiția literară europeană, ce înfeudase ani de-a rîndul lumea literelor americane, și se consacră dezvăluirii istoriei poporului american, a naturii și a folclorului, a tuturor elementelor mentalității unui popor tînăr și robust. Mark Twain este cel care marchează în literatură succesul Far Westului popular asupra prețiozității

¹ Dan A. Lăzărescu, *O reinterpretare recentă a literaturii americane*, în *Viața românească*, 1966, nr. 11, p. 176.

saloanelor literare din Boston prin îndreptarea limbii literare americane spre sursa vie și inepuizabilă a limbii vorbite.

O perioadă îndelungată din istoria sa, mai ales în epoca dintre războiul de independență (1776—1783) și războiul de secesiune (1861—1865), S.U.A. a fost o țară activă, agitată, pornită după nou și creatoare de nou, întinzându-se tot mai mult spre vest, pînă la Oceanul Pacific. Multe dintre contradicțiile sociale și economice erau rezolvate printr-un permanent exod spre vest, în căutare de aur și de noi pămînturi arabile — în cîteva cuvinte : prin găsirea unui rost fiecărui nou cetățean american. Astfel luau treptat naștere noi state, înmulțiindu-se și numărul stelelor de pe drapelul federal. Este o perioadă extrem de ferventă, deoarece S.U.A. dorește să ajungă din urmă Europa, căreia însă, sub multe aspecte, îi mai este încă tributară. Unul dintre aceste aspecte constă în mentalitatea unui mare număr de americani a căror conștiință națională se sublima de multe ori în preceptele credinței puritane. În literatură situația este similară. „De-a lungul istoriei Americii, prin urmare și de-a lungul literaturii ei, apare această dublă conștiință prin care ea dispune de modalitățile de expresie ale Lumii Vechi și de posibilitățile oferite de Lumea Nouă“, observă un critic literar contemporan.² Mulți scriitori americani ai primei jumătăți a veacului al XIX-lea, ca Washington Irving, James Fenimore Cooper, Nathaniel Hawthorne, deși au fără îndoială un specific american, din punctul de vedere al formulei artistice sînt tributari romantismului european care nu se corela cu înclinațiile realiste robuste ale spiritului popular american. Insuși Mark Twain, într-o conferință din 1893, *Fenimore Cooper's Literary Offenses*, afirma despre romanul *Vînătorul de cerbi* al scriitorului citat că „nu este original ; fiind lipsit de ordine, armonie, fluentă și finalitate ; nu are nici o asemănare cu viața, nici nu emoționează, nici nu mișcă, nici nu seamănă cu realitatea ; (...) engleza lui este o crimă împotriva limbajului“. ³ Mark Twain nu este însă un adversar al romantismului, ci se ridică numai împotriva a ceea ce este artificial, importat, deci neoriginal, în literatura romantică americană. El este dezgustat de stilul retoric și prețios, total nepotrivit cu simplitatea naturală a personajului care-l utilizează — cum este, dacă exemplificăm cu același roman al lui Cooper, vînătorul Natty Bumppo. Scriitor realist, Mark Twain nu este un antiromantic, pentru că el însuși, în creații de autentică factură realistă, ca *Aventurile lui Tom Sawyer*, *Aventurile lui Huckleberry Finn* sau *Un yankeu la curtea regelui Arthur* apelează uneori la procedee romantice.

Mark Twain, și poate tocmai aceasta a determinat largul său succes în America, militează pentru transpunerea în literatură a ceea ce este caracteristic poporului american și, în egală măsură, caută să prindă acest caracteristic într-o formă literară adecvată. Astfel miraculosul, element frecvent

² Marcus Cunliffe, *La littérature des États — Unis*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, p. 5.

³ Apud Richard Chase, *The American Novel and its Tradition*, New York, Doubleday and Company, 1957, p. 147.

întîlnit în literatura romantică, poate fi asimilat, în concepția lui Twain, de către realism, dar „personajele unei povestiri vor limita ele însele toate exagerările și singure își vor îngădui miraculosul; (...) scriitorul să-l contureze cît mai plauzibil”.⁴ Deci miraculosul, preluat de realism, nu trebuie să depășească posibilitățile personajelor, nivelul lor spiritual de percepție și de trăire a acestui miraculos.

Acest crez artistic este concretizat de Twain în două dintre cele mai bune romane ale sale, *Aventurile lui Tom Sawyer* (1876) și *Aventurile lui Huckleberry Finn* (1884), cărți care l-au determinat pe criticul francez Jean Kanapa să afirme că „Mark Twain este primul mare romancier american care transpune în mod american o realitate specific americană, o realitate americană populară”.⁵ Afirmatia lui Jean Kanapa cuprinde în sine două mari adevăruri: că scrierile lui Mark Twain cuprind o realitate autentic nord-americană, reflectată printr-o viziune realistă, și că modalitatea de expresie este și ea nouă, deosebită de cea a scriitorilor americani anteriori. Mark Twain apelează la posibilitățile oferite de limbajul vorbit și împrăștează astfel întreaga atmosferă a literelor americane.

Profesorul și criticul american John Brown, în a sa *Panorama de la littérature contemporaine aux États-Unis*, discernе două aspecte ale importanței lui Mark Twain pentru dezvoltarea literaturii americane de după 1920. Primul aspect se referă la stil: „În trei opere principale, *Tom Sawyer*, *Huckleberry Finn* și *Viața pe Mississippi*, Mark Twain a exploatat toate resursele limbii populare pentru a crea un stil”.⁶ Al doilea aspect constă în „acea calitate orală a limbii sale”.⁷ Mark Twain oferă și azi modelul unor posibilități nelimitate pe care le cuprinde ca sursă de inspirație viața bogată și variată a țării sale și, din punct de vedere stilistic, exuberanța și coloritul limbajului popular. Un alt critic american, Richard Chase, referindu-se la acest aspect afirma: „Cînd găsiți la scriitori ca Stephen Crane, Sherwood Anderson, Sinclair Lewis, Faulkner, sau însuși Hemingway, un stil care curge cu o grație plăcută a dialogului și dobîndește spontaneitate și simplitate prin excluderea cuvintelor și propozițiilor subordonate, veți avea dreptate gîndind că acesta este limbajul lui Mark Twain”.⁸

Dar ceea ce este mai important constă în atmosfera pe care o aduc cărțile lui Mark Twain, în literatura americană, prin însuși conținutul lor. Universul marilor sale romane reflectă, în primul rînd, lumea copilăriei, spre care scriitorul își îndreptase atenția cu nostalgie încă din anul 1872, cînd a încercat să scrie o piesă de teatru al cărei erou era un băiețandru ștrengar cu numele de Tom Sawyer; apoi, viața oamenilor maturi care populează

⁴ *Ibidem*, p. 148.

⁵ Jean Kanapa, *Préface*, în Mark Twain, *Les aventures d'Huckleberry Finn*, traduit de l'américain par Suzanne Netillard, Paris, Edition Hier et Aujourd'hui, 1948, p. II.

⁶ John Brown, *Panorama de la littérature contemporaine aux États-Unis*, Paris, Gallimard, 1954, p. 49.

⁷ *Ibidem*, p. 50.

⁸ Richard Chase, *lucr. cit.*, p. 139.

cursul și malurile fluviului Mississippi. Izvoarele celor trei mari cărți, *Aventurile lui Tom Sawyer*, *Viața pe Mississippi* și *Aventurile lui Huckleberry Finn* sînt ușor de detectat. Primul roman, care reia într-o amplă formulă epică încercarea dramatică din 1872, apelează la lumea copilăriei scriitorului, după cum el însuși mărturisește în prefață: „Întîmplările povestite în această carte sînt în cea mai mare parte adevărate. Una sau două au fost trăite de mine însumi, celelalte de către unii din colegii mei de școală. Huck Finn este luat din viață; Tom Sawyer, la fel, dar modelul lui n-a fost o singură persoană. Tom Sawyer e îmbinarea caracterelor a trei băieți pe care i-am cunoscut și ține, așadar, de ordinul compozit al arhitecturii”.⁹ Impulsul inițial îl constituie elementul autobiografic care evadează apoi, în mod firesc și pe nesimțite, în lumea largă a fanteziei scriitoricești, depășind cu mult limitele pe care le-ar fi impus relatarea exactă a unor simple amintiri din copilărie. Cu cîțiva ani în urmă, un cronicar român, referindu-se la *Aventurile lui Tom Sawyer*, observă că este o „carte viguroasă și plină de duh, în care elemntul autobiografic se îmbogățește prin saltul în fantezie, ...”.¹⁰ În *Aventurile lui Huckleberry Finn*, roman publicat în 1884, care continuă cartea din 1876 prin reluarea unor personaje, elementul autobiografic este prezent numai prin viziunea asupra fluviului, prin specificul călătoriei pe Mississippi și prin unele indicații de natură geografică. Fantezia scriitoricească domină cu totul și personajul Huck devine o creație independentă, cu o stare civilă și sufletească bine precizată, care evoluează, urmînd împreună cu fluviul, marele drum al cunoașterii. Cadrul exterior îl constituie o rememorare a anilor cînd însuși scriitorul plutea pe Mississippi ca ucenic—pilot și, mai apoi, ca pilot. Huck însă este o figură bine individualizată, care se ivește și apoi se dezvoltă, se educă, conform legilor obiective care au generat acest personaj. Din acest punct de vedere, *Aventurile lui Huckleberry Finn*, depășind nivelul în mare parte liniar al personajului Tom din *Aventurile lui Tom Sawyer*, poate fi considerat unul dintre primele *Bildungsromane* ale literaturii americane.

Cadrul social în care apar acești copii — Tom și Huck — este un mic orășel patriarhal,¹¹ St. Petersburg, așezat pe Mississippi, aparținînd statului Missouri. Orășelul este situat între fluviu și măgura Cardiff care,

⁹ Mark Twain, *Opere*, vol. I, București, E.S.P.L.A., 1954, p. 27. Toate trimiterile se fac la această ediție.

¹⁰ Mihnea Gheorghiu, *Twain și copilăria Americii*, în *Contemporanul*, 1958, nr. 41, p. 4.

¹¹ Utilizăm aici termenul „patriarhal” în accepțiunea acelui paradoxal arhaism american pe care romancierul și publicistul francez Claude Roy, în cartea sa despre Statele Unite, îl definește atît de sugestiv prin „complexes du nouveau locataire”. În această expresie, Claude Roy cuprinde procesul de adaptare a noilor emigranți la realitatea unor tradiții puritane, formate și consolidate în timpul războiului de independență, impuse de tradiția eroică a unor mari nume din istoria Americii și de conservatorismul aristocratic din Boston. Astfel că la un moment dat prin *americanizare* se înțelegea supunerea la o mentalitate care părea imuabilă (Vezi Claude Roy, *Clefs pour l'Amérique*, fragment cuprins în Gaëtan Picon, *Panorama de la nouvelle littérature française*, Paris, Gallimard, 1960, p. 604—605).

după spusele autorului, „își desena unduirile blinde și verzi, îndărătul unui val sclipitor de aer cald muiat în purpura depărtării”.¹² Epoca: probabil cel de al doilea pătrar al secolului trecut, când încă nu devenise prea acut conflictul dintre nordiștii aboliționiști și sudiștii sclavocrați. Un cercetător sovietic al literaturii americane, N. I. Samohvalov, afirmă într-o recentă lucrare, plecând de la intenția autobiografică a scriitorului, că în *Aventurile lui Tom Sawyer* Twain „descrie America deceniului al patrulea al secolului al XIX-lea”,¹³ iar în *Aventurile lui Huckleberry Finn* apare „deceniul al cincilea”.¹⁴ O delimitare atât de precisă a cadrului temporal al celor două romane este însă riscantă, pentru că, în primul rînd, cercetarea are ca obiect creații literare și nu expuneri autobiografice și, în al doilea rînd, cele două romane nu se pot despărți unul de celălalt, fiindcă de fapt aventurile lui Huckleberry Finn încep să dobîndească importanță și amploare încă din ultimele capitole ale cărții despre Tom Sawyer.

Tîrgușorul St. Petersburg, care reeditează în creația lui Twain amintiri legate de orașelul propriei sale copilării — Hannibal, este o localitate tipică pentru ceea ce americanii numeau *frontieră*. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Statele Unite reușiseră numai în mică măsură să „civilizeze” marile suprafețe de pămînt ce se întindeau de la Mississippi pînă la Oceanul Pacific. De aceea, adeseori, ținutul Missouri era numit drept *Far West*¹⁵ și fluviul drept *frontieră*. Orașelul care constituie patria spirituală a lui Tom și Huck lua contact cu civilizația marilor orașe, fie din Nord, fie din Sud, prin intermediul vapoarelor cu zbaturi care navigau în ambele sensuri ale fluviului. Malurile acestuia, inclusiv St. Petersburgul, sînt populate de o faună de mic-burghezi, mici proprietari de pămînturi și de tot felul de oameni fără căpătii, cu obiceiuri femelice, cu o mentalitate religioasă puritană, adesea dublată de numeroase superstiții de proveniență populară. Ei merg cu regularitate la biserică, își trimit copiii la școala de duminică, caută să epateze printr-o cît mai mare onorabilitate, cultivă idealuri filantropice — destul de vagi însă — și sînt, trăsătură întîlnită în psihologia naivilor, de o curiozitate ce vizează ridicolul. Mark Twain creează în cele două romane un tablou inedit, dar și incomplet, al Statelor Unite ale Americii din perioada lor premonopolistă, cînd progresul continuu și buna înțelegere păreau eterne, o Americă de dinainte de marile preschimări sociale pe care le-a atras după sine, în 1865, victoria Nordului asupra Sudului. Liniștea orașelului de la *frontieră* era tulburată doar din cînd în cînd fie de cîte o crimă, fie de fuga vreunui sclav negru de la stăpîinii săi, fie de năzbîtiile unor copii, zburdalnici prin însăși natura vîrstei lor.

¹² Mark Twain, *op. cit.*, p. 79.

¹³ N. I. Samohvalov, *Americanscaja literatura XIX v.*, Moscva, Izdatelstvo „Vișșaja Școla”, 1964, p. 386.

¹⁴ *Ibidem*, p. 389.

¹⁵ Mai apoi, cînd se vor popula și ținuturile de pînă la Oceanul Pacific, Missouri va face parte din *Middle West*.

S-ar părea că în aceste ținuturi patriarhale criteriile de apreciere a unui om ar consta în pioșenia lui, în virtuțile-i cetățenești sau, observația se referă la eroii celor două romane, într-un număr cât mai mare de versete din biblie învățate pe dinafară. Ceea ce impune însă în fața locuitorilor, suficient de pauperi, ai orașelului este banul, puterea fascinantă a aurului. Exemplul cel mai concludent îl oferă destinul lui Huck Finn care, după ce se îmbogățește împreună cu Tom prin descoperirea comorii, nu mai este considerat drept un paria al târgului, ci un cetățean demn de admirat. Ba chiar gazeta târgului va publica biografiile celor doi băieți. În asemenea episoade umorul lui Mark Twain este mereu prezent, alături de ironia fină, adesea tăioasă, care prefăcează sarcasmul său de mai târziu.

În această lume impregnată de convențional își declină avaturile spirituale cei doi copii care sînt și personajele centrale ale celor două romane, după cum înseși titlurile o indică — *Aventurile lui Tom Sawyer* și *Aventurile lui Huckleberry Finn*. „În primele pagini ale cărții, Twain se mărginește să transcrie din memorie, schimbînd numai numele personajelor și unele detalii” afirmă un cercetător român al lui Mark Twain, Petre Solomon despre *Aventurile lui Tom Sawyer*,¹⁶ în urma confruntării romanului cu cele două volume ale autobiografiei lui Mark Twain, apărute în 1924 la *Harper and Brothers Publishers*. Se pot de asemenea delimita câteva episoade comune vieții lui Tom Sawyer și celei a lui Samuel Clemens, viitorul scriitor Mark Twain. De-a lungul romanului însă, personajul Tom, care are ca prototipuri reale trei băieți și nu unul singur, după cum însuși scriitorul o mărturisise, se eliberează treptat de sub tutela elementului autobiografic twainian și-și urmează evoluția sa independentă, generînd prin sine, alături de Huck Finn, una dintre cele mai populare figuri ale literaturii americane. Nu întîmplător Tom este un băiat sărac, orfan, ajuns pe mîna unei mătuși cu intenții generoase dar care nu manifesta de loc înțelegere față de înclinațiile și atribuțele vârstei copilului. În mod firesc, sufletul pur al copilului vine în contradicție cu toate principiile riguroase ce guvernează mentalitatea locuitorilor din târgușor. Datorită împrejurimilor orașelului — fluviul cu ostroavele lui neumblate și pădurile cu cotloanele lor de nepătruns — și cărților de aventuri¹⁷ pe care băiatul le citise, „copilăria lui Tom Sawyer e învelită într-un nor mic de aur, iar realitatea tristă a Americii de dinainte de război e prezentată în culori întunecate”.¹⁸

E surprinsă magistral, în trăsăturile ei esențiale, vîrsta copilului de 12—13 ani. Dorința de a fi mereu întîiul, dorința de a fi eroul zilei se izbește

¹⁶ Petre Solomon, *Mark Twain sau Aventurile umorului*, ediția a 2-a, București, Edit. tineretului, 1960, p. 201.

¹⁷ Tom Sawyer relatează prietenilor săi despre obiceiurile piraților, ale haiducilor și ale pieilor roșii, dar nu sînt amintite decît două nume de proveniență livrescă: Robin Hood (p. 187) și Don Quijote (p. 266). Numele lui Don Quijote conține însă un sens ironic la adresa lui Tom, fiind semnalat în cel de al doilea roman, unde înclinațiile aventuroase ale copilului sînt cenzurate de viziunea realistă a lui Huck, viziune proprie lui Mark Twain însuși.

¹⁸ N. I. Samohvalov, *lucr. cit.*, p. 386.

cotidian de obișnuința unei societăți de a-și crea membri docili, sclavi ai unei mentalități ce pare de neschimbat. De aici și nota de nonconformism, limitată de vîrstă, din caracterul copilului care nu visează decît să evadeze din acest mediu. Fuga lui, împreună cu Joe Harper și Huck Finn, pe insula Jackson, constituie actul cel mai îndrăzneț pe care-l face Tom în decursul întregii sale existențe literare — act natural și spontan prin care copilul poate concepe o lume mai fericită, în afara orășelului St. Petersburg. Tom Sawyer nu va deveni însă niciodată un copil al naturii, dat fiind oscilațiile sale între obiceiurile categoriei sociale din care provine și imaginația sa bogată, saturată de elemente de origine livrescă: pirați, tilhari, piei roșii, căuțiatori de comori, haiduci. Este semnificativ episodul în care Joe Harper îl îndeamnă să devină sihastru, pe cînd lui Tom nici nu-i trece prin gînd să se sacrifice, ci, asemenea unui american sadea, îi înșiră prietenului său „cîteva avantaje serioase” ale vieții de tilhar și acesta, cucerit, „consimți să se facă pirat”.¹⁹ Firește că totul este un joc, pentru că, urîndu-li-se, copiii se vor întoarce acasă, dar un joc se comportă în sine o adîncă semnificație. Actul evadării pe insulă, privit prin prisma psihologiei copiilor, se explică la Tom și Joe ca o ripostă juvenilă dată rigorismului unei vieți de familie care îngreua înclinațiile lor firești, dar și școlii și bisericii unde domnea o atmosferă de-a dreptul imbecilizantă.²⁰ Și-apoi, implicație de natură livrescă în conștiința lor, copiii fug de-acasă pentru a deveni pirați și pentru a se întoarce *temuți și plini de glorie*. St. Petersburgul nu le putea satisface aceste visuri ale vîrstei.

Evadarea celor trei copii din mediul inhibant al orășelului dezvăluie și idealul social al scriitorului care are aproape la fiecare pagină cîte o rezervă, înveșmîntată în haina inteligentă a umorului, față de lumea din St. Petersburg. Fuga celor trei pe insula Jackson, în mijlocul unei naturi riverane sălbatice, dobindește o valoare simbolică, mai ales dacă va fi raportată la faptul că, în *Aventurile lui Huckleberry Finn*, aceeași insulă devine cadrul în care începe să se formeze o mare prietenie, de asemenea cu valoare simbolică, dintre un alb și un negru: Huck și Jim. Deci natura — insula Jackson, fluviul Mississippi, pădurile întinse din Vest — care garanta omului libertatea, prin forța circumstanțelor, constituie în etapa elaborării *Aventurilor lui Tom Sawyer*, 1874—1876, pentru Mark Twain însuși, un refugiu din calea efectelor destructive ale „civilizației”. La Twain reîntoarcerea spre universul cast al naturii nu constituie o atitudine romantică, generată de o concepție rousseauistă, ci o încadrare firească într-o tendință mai veche a multor americani, în conștiința cărora noțiunea de natură era implicit legată de cea de libertate. Scrierea romanului despre copilul Tom a fost determinată de o legitimă dorință a autorului: de a se reîntoarce cu nostal-

¹⁹ Mark Twain, *op. cit.*, p. 114.

²⁰ Scriitorul amintește de un mic copil neamț care, stimulat de premiul oferit la școala de duminică, „recitase o dată trei mii de versete în șir” și-apoi „rămăsese aproape idiot” (Mark Twain, *op. cit.*, p. 55).

gie spre anii copilăriei pe care dorea să-i regăsească prin scris și să re-trăiască clipele de fericire și libertate pe care el însuși le savurase în copilăria sa pe vreunul din ostroavele fluviului.

Mai târziu, chiar din perioada elaborării celuiilalt mare roman, *Aventurile lui Huckleberry Finn*, nici soluția refugiului în natură nu-l va mai satisface pe scriitor. Și, deși purtătorul său de cuvânt, Huck Finn, este un autentic copil al naturii, idealul acestuia nu mai este de a trăi în păduri sau pe insula Jackson, ci de a ajunge împreună cu negrul Jim în Nord, în „statele libere”²¹ unde nu există sclavie. Totodată se mai observă, dezvoltându-se organic dintr-un roman în celălalt, o evoluție a scriitorului spre asimilarea unei viziuni tragice asupra vieții. Acest proces se poate remarca în deosebirea esențială, care se adâncește treptat, dintre cele două personaje centrale — Tom și Huck. Tom, produs tipic al miciei-burghezii patriarhale din St. Petersburg, regresează mereu spre egocentrism și inuman, spre abstracții și livresc, pe când Huck, pentru care călătoria în josul fluviului constituie un mare contact cu realul, evoluează spre viață, spre omenesc, implicit spre adoptarea unei opinii mai sceptice cu privire la lumea americană. Deosebirea de concepție care apare la Mark Twain în timpul elaborării celor două romane își găsește explicația în înseși etapele diferite din viața scriitorului, după cum observa profesorul american Robert E. Spiller: „Deosebirea dintre Tom și Huck este deosebirea dintre timpuriul și târziul Mark Twain. Creatorul lui Tom a fost un iubitor al vieții, pătruns de misterele ei, alarmat de terorele ei, amuzat de inconsistențele și contrastele ei; creatorul lui Huck a fost esențialmente un sceptic sau un agnostic care se îndreaptă împotriva speței umane datorită inumanității ei față de om”.²²

Criticul sovietic N. I. Samohvalov subliniază intenția de idealizare a unor realități de către Mark Twain în *Aventurile lui Tom Sawyer*, opunându-le *Aventurile lui Huckleberry Finn*, roman în care „umbra evenimentelor groaznice ale Americii postbelice și-a pus amprenta”.²³ Această optică, de a opune din punct de vedere conceptual cele două romane, se remarcă și la profesorul Robert E. Spiller.²⁴ O asemenea opinie este însă neadecvată studiului celor două romane, deoarece stabilește limite rigide între ele și exclude posibilitatea stabilirii unor filiații firești. Ceea ce este idealizant în *Aventurile lui Tom Sawyer* constă, în primul rând, în elementele comune din punct de vedere psihologic dintre micul Tom și copilul real care a fost o dată Samuel Clemens și, în al doilea rând, în prezentarea universului naturii riverane în creionarea căruia se reliefează chiar și accente de idilism. În paginile rezervate fluviului domnește o atmosferă cu totul opusă paginilor care aduc în prim plan lumea mic-burgheză a tîr-

²¹ Mark Twain, *op. cit.*, p. 333.

²² Robert E. Spiller, *The Cycle of American Literature. An Essay in Historical Criticism*, New York, A Mentor Book, 1956, p. 124.

²³ N. I. Samohvalov, *lucr. cit.*, p. 389.

²⁴ Robert E. Spiller, *lucr. cit.*, p. 124.

gușorului, pagini în care domnește umorul și ironia. Există însă o legătură directă, organică, chiar o continuitate, între cele două romane, element omis de mulți cercetători ai lui Mark Twain. *Aventurile lui Huckleberry Finn* apar în primă ediție la editura *Charles Webster et Co*, în anul 1884 dar primele șasesprezece capitole au fost scrise încă în vara anului 1876, an în care Mark Twain de-abia terminase *Aventurile lui Tom Sawyer*. Unii cercetători, ca Albert Bigelow Paine, susțin că romanul despre Huck Finn a fost elaborat în trei etape — 1876, 1880 și 1883 —, iar alții, ca Bernard DeVoto, au susținut că n-a existat nici o etapă intermediară.²⁵ Cert e faptul că între ultimele capitole ale *Aventurilor lui Tom Sawyer* și primele capitole, mai ales cele șasesprezece, ale *Aventurilor lui Huckleberry Finn* nu există deosebiri esențiale în ce privește viziunea scriitorului asupra realității. Intenția de idealizare se estompează treptat încă din primul roman, începând cu episodul crimelor lui Joe Indianul și cu cel al căutării comorii de către cei doi copii în „Casa cu stafii“, unde pe lângă elemente realiste se întilnesc și elemente de roman negru.

Ambele romane constituie o mare reușită a ceea ce se poate numi *roman al copilăriei*, deoarece ambele „încarnează acea nostalgie a adolescenței și acel refuz al maturității, atât de tipice multor scriitori moderni“. ²⁶ Dar *Aventurile lui Huckleberry Finn* depășește cu mult romanul anterior, atât prin adâncirea studiului psihologic asupra copilului — Huck Finn —, cât mai ales prin autentică factură realistă ce animă construcția acestei mari lucrări epice. S-a remarcat în paginile anterioare că în *Aventurile lui Tom Sawyer*, America de dinainte de războiul civil este numai parțial prezentă, printr-un singur aspect: viața țirgușorului St. Petersburg. În cel de al doilea roman, viziunea asupra realităților americane devine mult mai amplă, datorită călătoriei lui Huck pe Mississippi, fluviul dobândind aici rolul de „principiu unificator al multiplicității americane“. ²⁷ În călătoria sa cu pluta spre Sud, Huck cunoaște toate variantele psihologiei omului american al secolului al XIX-lea: violența și cruzimea, furtul și prefăcătoră, mizeria și gloria, sublimul și ridicolul, mândria și umilința — toate aceste manifestări fiind cuprinse în tablouri reprezentative, cu valoare de sinteză a „civilizației“ americane. „Măreția lui Huckleberry Finn constă în clarviziunea asupra adevărului ce-l na-rează“, ²⁸ observa Richard Chase în paginile rezervate operei lui Mark Twain. Intr-adevăr, valoarea acestui roman constă în forța sa impresionantă de a reda adevărul prin intermediul unei formule artistice care a impresionat și influențat pe cei mai mulți dintre marii scriitori moderni americani ca Stephen Crane, Sherwood Anderson, William Faulkner și Ernest Hemingway.

Spre deosebire de *Aventurile lui Tom Sawyer*, *Aventurile lui Huckleberry Finn* sînt scrise la persoana întâia, procedeu care permite scriitorului să se substituie personajului însuși, îi permite o cercetare și o dezvăluire mai adîncă

²⁵ cf. Petre Solomon, *lucr. cit.*, p. 235.

²⁶ John Brown, *lucr. cit.*, p. 53.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Richard Chase, *lucr. cit.*, p. 142.

a sufletului copilului, redarea subtilă a naivității și sincerității acestuia și, ceea ce este deosebit de important, prezentarea evolutivă a caracterului lui Huck.

Pe lângă faptul că este un *Bildungsroman* al literaturii americane, *Aventurile lui Huckleberry Finn* este și un roman de călătorie, cu toate atributele genului. Huck, împreună cu negrul Jim, călătorește cu pluta de-a lungul malurilor lui Mississippi, cunoscând medii umane diverse și trăind întâmplări neprevăzute, ce lasă o adâncă pecete în sufletul pur al copilului aflat în pragul adolescenței. Fugind de-acasă pentru a scăpa de jugul conveniențelor sociale din casa văduvei Douglas și de tirania unui tată brutal și alcoolic, Huck cunoaște aspectele inumane ale sclaviei din statele sudice ale federației S.U.A., cunoaște universul psihologic al lumii excrocilor notorii, cunoaște exterminarea sîngeroasă, ridicolă și inutilă, dintre două clanuri cu oarecare pretenții nobiliare, Shepherdson și Grangerford, cunoaște apoi viața micilor fermieri din sudul Statelor Unite. Elementul care influențează și alimentează în cea mai mare măsură dorința de libertate a copilului este viața fluviului însuși — uriaș simbol al libertății și al comuniunii dintre destinele oamenilor și cele ale naturii. Dacă în persoana lui Tom Sawyer apare uneori mic-burghezul american, Huck Finn e cu totul ferit de filistinism. Această trăsătură se reliefează mai ales prin atitudinea lui Huck față de sclavie.

Problema segregăției rasiale, componentă importantă a vieții americane, care a preocupat și pe alți scriitori americani, constituie un element principal în *Aventurile lui Huckleberry Finn*. Ea apare la Twain, sub aspectul ei specific statului Missouri: o sclavie mai mult casnică, existentă și legiferată aici doar de vreo două decenii, din 1820, prin ceea ce, în istoria Statelor Unite, poartă numele de *compromisul Missouri*.²⁹ Opiniile abolitioniste ale lui Mark Twain se evidențiază în episodul cimentării prieteniei dintre albul Huck și negrul fugar Jim. Fluviul și viața comună dusă pe plută îi va uni tot mai mult. Sînt impresionante paginile în care Huck oferă imaginea conviețuirii lor pe plută și prezentarea fluviului însuși: „Era ceva solemn să plutești așa la vale pe fluviul acela mare și liniștit, stînd lungit pe spate, cu ochii la stele; aproape că nu cutezam să vorbim tare; cînd rîdeam — foarte rar — rîsul părea mai degrabă un chicotit.”³⁰ În asemenea pagini este mereu prezentă o mare doză de autentic lirism și cald umanitarism.

În finalul *Aventurilor lui Huckleberry Finn* se întretaie din nou destinele celor doi eroi-copii ai lui Mark Twain: Tom și Huck. Tom însă nu mai e de recunoscut. Aventurierul din el se apropie de inuman atunci cînd îi propune lui Huck să lungească cît mai mult actul eliberării lui Jim: „— Ce bine ar fi dacă ne-am putea distra așa toată viața, lăsînd pe seama copii-

²⁹ Vezi Léon Lemonnier, *Războiul de secesiune*, București, Edit. „Universul”, 1947, p. 16.

³⁰ Mark Twain, *op. cit.*, p. 317.

lor noștri să-l elibereze pe Jim! Cred că lui Jim o să-i placă din ce în ce mai mult treaba asta, pe măsură ce o să se obișnuiască cu ea. În felul acesta povestea ar putea să dureze vreo optzeci de ani și-ar fi cea mai grozavă din istorie, iar noi toți care am luat parte la ea, am deveni celebri".³¹ Mark Twain a simțit nevoia de a încheia împreună destinele celor doi copii, cărora romanele sale li-au dat viață și chiar stare civilă.³² De asemenea, scriitorul dorea să ofere un antipod personajului său cel mai drag, Huck Finn, pentru a reliefa și mai clar caracterul evolutiv al acestuia, personaj la care dragostea de libertate devine parte integrantă a conștiinței sale.

Realismul psihologic, calitatea fundamentală a romanului, rezultă tocmai din punctele de tangență dintre realitățile crude și psihicul inocent și infantil al eroului. Acest realism nu ar constitui însă un triumf al literaturii americane dacă aparenta impasibilitate a celui ce confesează, adică a lui Huck, ar fi adevărată. Lumea sa sufletească este extrem de frământată, reticențele sale sensibile, simpatiile și resentimentele bogate. Să nu se omită însă un fapt: el este cel care narează. De aici necesitatea celui calm de neclintit cu care relatează fiecare eveniment tragic. Huck Finn poartă în sine o dublă semnificație: a unui suflet sensibil și frământat și a unui povestitor care trebuie să expună faptele în mod obiectiv, conform celor mai elementare principii ale ficțiunii.

Huckleberry Finn este un Lazarillo de Tormes al literaturii americane, un *picaro* ivit din sânul poporului american, care poartă în sine, de-a lungul fluviului Mississippi, semnificația seducției spre real a lui Mark Twain însuși, alimentându-se neconștient, ca viziune asupra lumii, din sursele vii ale spiritului popular. Aceste elemente, și mai ales prospețimea inefabilă a *Aventurilor lui Huckleberry Finn*, au marcat o cotitură importantă în evoluția literaturii americane, deschizând un filon nou și bogat pentru scriitorii americani ai secolului al XX-lea. „Toată literatura americană modernă descinde dintr-o carte a lui Mark Twain, intitulată *Huckleberry Finn*. (...) Tot ce s-a scris în America a ieșit din ea”³³ declara Hemingway în volumul *Colinele verzi ale Africii* (1935).

Mulți dintre copiii care apar în literatura americană a secolului nostru sînt înrudiți cu eroii lui Twain. Un Huck Finn este și personajul Hugh Mc Vey din romanul *Alb sărac* al lui Sherwood Anderson iar orașelul Mudcat

³¹ *Ibidem*, p. 499.

³² Mai tîrziu, în ultimul deceniu al veacului trecut, Mark Twain este tentat să reia din nou destinele lui Tom și Huck și scrie două romane de dimensiuni mai reduse, *Tom Sawyer în străinătate* și *Tom Sawyer, detectiv*, romane în care nota realistă este dominată de clișee ale romanului de aventuri și de călătorii (Vezi Mark Twain, *Tom Sawyer Abroad and Tom Sawyer, Detective*, New York, Collier Books, 1962).

³³ *Apud* John Brown, *lucr. cit.*, p. 49.

Landing din același roman poate fi considerat o reeditare, mai modernă însă, a tirgușorului St. Petersburg. Hugh este purtat de scriitor pînă în anii maturității, pentru că însăși societatea se maturizase între timp. Dar copilăria lui Hugh McVey este copilăria lui Huck Finn, însoțită de aceeași curgere solemnă a fluviului Mississippi: „Toți anii fragezi de formație ai vieții lui Hugh McVey fuseseră petrecuți în preajma clipocitoarelor melodii ale fluviului Mississippi”.³⁴

Începînd cu Mark Twain interesul pentru universul copilăriei dobîndește un puternic prestigiu literar, prelungindu-se, în literatura americană, pînă în zilele noastre, cuprinzînd o sferă tot mai mare de probleme și de formule artistice, la William Faulkner și Ernest Hemingway, la scriitoarea Carson McCullers, la William Saroyan și Jerome David Salinger — înșiruirea limitîndu-se doar la numele cele mai cunoscute.

Prin aducerea în prim plan literar a psihologiei copilului, Mark Twain se înscrie printre cei mai de seamă scriitori americani care reflectă în creațiile lor universul infantil, atîngînd valori general-umane prin exprimarea coordonatelor de bază din lumea interioară a copilăriei: evadarea prin joc și imaginație, candoarea și puritatea sentimentelor, surprinse la o tensiune hiperbolică, conform viziunii asupra vieții concepută de fiecare copil. Prin aceste trăsături, Tom și Huck se înrudesc îndeaproape cu alți copii ce populează paginile literaturii universale.

МИР ДЕТСКИХ ВПЕЧАТЛЕНИЙ В РОМАНАХ МАРКА ТВЕНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В своей работе автор показывает, что мир детства является специфическим мотивом современных литератур, утверждению его в литературе способствовало развитие и распространение Билдунг-романа. Книги о детстве и о внутреннем мире детей являются ответвлениями от данного жанра. Объектом изучения работы являются два основных романа Марка Твена: *Приключения Тома Сойера* и *Приключение Гикбелери Финна*. Сравнивая эти произведения с американской литературой предшествующего периода и, основываясь на ряде высказываний самого писателя, автор работы отмежевает его творчество от романтизма.

Указывая, что именно мотив детства позволил Марку Твену остаться актуальным и современным, автор пытается раскрыть символический смысл, который заключают в себе социальные и психологические переипетии юных героев романа. В центре внимания автора находится психо-

³⁴ Sherwood Anderson, *Alb sărac*, în vol. *Sint un nătărău*, traducere și prefață de Ion Caraion, București, E.L.U., 1966, p. 88.

логическая эволюция персонажей. В романе находит свое отражение прогрессивное и гуманистическое мировоззрение писателя. Помимо черт, которые роднят Тома и Гика с американским народом, в их облике отражены и общие черты, свойственные возрасту, которые роднят их со всеми детьми, появляющимися на страницах художественных произведений мировой литературы.

В заключении уточняются некоторые факты, связанные с ролью, которую сыграл Марк Твен в американской литературе, указывается влияние, которое оказало его творчество на крупнейших американских писателей XX века.

L'UNIVERS DE L'ENFANCE DANS LES ROMANS DE MARK TWAIN

(RÉSUMÉ)

On affirme dans le présent article que l'univers de l'enfance constitue un thème caractéristique pour les littératures modernes. Cette particularité est favorisée sur le plan littéraire par le développement et la diffusion européenne du *Bildungsroman*. Les livres concernant l'enfance et son univers intérieur représentent une certaine forme de ce genre de roman. L'objet de cette étude est constitué par les deux grands romans de Mark Twain, *Les aventures de Tom Sawyer* et *Les aventures de Huckleberry Finn*. On souligne les traits qui distinguent Twain du romantisme en partant de quelques observations théoriques de l'auteur même et aussi en considérant les deux romans par rapport à la littérature américaine antérieure.

Remarquant que c'est le thème de l'enfance même qui a permis à Twain de rester actuel et moderne, on analyse les sens symboliques impliqués par le déterminisme social et psychologique des deux héros-enfants. On met aussi en évidence la nature progressiste et humanitaire de l'écrivain. L'article est centré sur l'étude de l'évolution psychologique des personnages, Tom Sawyer et Huckleberry Finn. Outre tous les traits propres aux Américains, Tom et Huck manifestent des traits généraux propres à leur âge et qui les relient à tous les enfants rencontrés dans les pages de la littérature universelle.

La partie finale comporte quelques précisions concernant le rôle joué par Mark Twain dans le développement de la littérature américaine et son influence sur les grands écrivains du XX siècle qui ont abordé le problème de l'enfance.

O PROBLEMĂ DE INFLUENȚĂ LITERARĂ RAPORTATĂ LA RELAȚIILE ÎNTRE PROUST ȘI BERGSON

DE

TRAIAN LIVIU BIRAESCU

Afirmarea existenței unei influențe nemijlocite și majore a filozofiei lui Bergson asupra romanului lui Proust *În căutarea timpului pierdut*, era, până mai ieri, un loc comun în cercetarea literară. Într-o teză de doctorat susținută la Sorbona, în 1965, Romeo Abour¹ trece în revistă opiniile emise în legătură cu această chestiune. Lăsînd pe al doilea plan diferențierile și nuanțările privind adîncimea influenței, întîlnim, la cercetători operei lui Proust, un impresionant consens în ceea ce privește existența influenței. În Franța, Leon Pierre Quint², Emeric Fiser³, Benjamin Crémieux⁴, Floris Delattre⁵, Sybil de Souza⁶, Georges Cattaui⁷, Fernand Vial⁸; în Germania, Kurt Jaekel⁹, Peter Hirschfeld¹⁰, Iosef Zapp¹¹; în Statele Unite, Bisson¹².

¹ Romeo Abour: *Henri Bergson et les lettres françaises*, Thèse, Librairie Jose Corti, Chap. VI: *De Bergson à Proust*.

² Leon Pierre Quint: *Marcel Proust*, Editions du Sagittaire 1935 și *Proust în Henri Bergson, essais et témoignages inédits*, La Baconnière, Neuchâtel, 1941

³ Emeric Fiser: *L'Esthétique de Proust*, cit. după Abour, lucr. cit.

⁴ Benjamin Crémieux: *Note sur la mémoire chez Proust* în *Les cahiers Marcel Proust*, nr. 1, Gallimard

⁵ Delattre Floris: *Bergson et Proust* în *Les études bergsonniennes* Albin Michel, 1948, cit. după Abour

⁶ Sybil de Souza: *La philosophie de Marcel Proust*, Paris 1939, cit. după Abour

⁷ Georges Cattaui: *Proust*, Editions universitaires, Paris 1958

⁸ Fernand Vial: *Le symbolisme bergsonien dans l'œuvre de Proust* în *Publications of The Modern Language Association* dec. 1940, cit. după Abour

⁹ Kurt Jaekel: *Bergson und Proust*, Breslau, Pribasch Verlag, cit. după Abour

¹⁰ Peter Hirschfeld: *Proust und Bergson* în *Zeitschrift für Aesthetik und Allgemeine Kunstwissenschaft*, Band 1, Heft Februar 1929, Ferdinand Enke, Stuttgart, cit. după Abour.

¹¹ Iosef Zapp: *Die „mémoire involontaire“ bei Proust*, Diss.-München, 1962.

¹² Bisson: *Proust, Bergson and George Elliot* în *M. L. N.*, avril 1945, cit. Abour

deși cercetătorul american înclină să accentueze ca precumpănitoare influența exercitată de Georges Elliot. La numele amintite de Abour, am putea adăuga, în România, în perioada interbelică, pe Camil Petrescu¹³, Mihai Ralea¹⁴, Tudor Vianu¹⁵, în Jugoslavia pe Olga Hum¹⁶, Imprejurări de natură biografică pledează, nu mai puțin, în favoarea acestei influențe. Proust și Bergson nu numai că s-au cunoscut, dar a existat între ei și o legătură de rudenie. În 1891 Marcel Proust e cavaler de onoare la nunta verișoarei sale Louise Neuburger cu Henri Bergson, pe atunci profesor în învățământul mediu, la Paris, la liceele Rollin și Henric IV.¹⁷

Așa stînd lucrurile, s-ar putea concluda că problema influenței lui Bergson asupra lui Proust este definitiv elucidată și că, în această direcție, se pot aduce doar contribuții privind chestiuni de amănunt. O astfel de concluzie ne-ar apărea pripită și, examinînd felul cum a fost discutată problema influenței lui Bergson asupra lui Proust, vom vedea că se pot ridica numeroase rezerve privind metodologia studiului influențelor.

Nu putem, de pildă, accepta afirmația lui Leon Pierre Quint¹⁸ care susține că: „Opera lui Proust este expresia directă, pe planul romanului, a filozofiei lui Bergson“. Transpunerea directă a unei influențe din cîmpul gîndirii filozofice în acela al creației literare, ne apare cum nu se poate mai discutabilă. Exercitarea influenței parcurge, în acest caz, căi mai complicate; urmărirea acestor căi, în cazul de față felul cum filozofia lui Bergson influențează literatura scrisă de Proust, iată țelul preocupărilor noastre.

Trebuie arătat, de altminteri, că transpunerea directă a filozofiei lui Bergson în romanul lui Proust a întîmpinat și alte rezerve. Cea mai importantă este chiar aceea a lui Proust. Astfel, deși într-o scrisoare adresată de Proust prințului Bibescu, prietenul său intim și, de asemenea, într-un articol publicat în ziarul *Le Temps* din 13 noiembrie 1913, Proust își numește romanul (e vorba doar de prima parte a primului volum *Swann* n.n.) un roman „bergsonian“ el explică imediat motivele de strategie literară, care îl determină să adopte, pasager, această denumire.¹⁹

¹³ Camil Petrescu: *Noua structură și opera lui Marcel Proust în Teze și Anti-teze*, Cultura Națională, f.a.

¹⁴ Mihai Ralea: *Marcel Proust în Scrieri din trecut în literatură*, Edit. de stat pentru literatură și artă, București, 1957

¹⁵ Tudor Vianu: *Henri Bergson în Istoria filozofiei* vol. IV, Societatea română de filosofie, București 1939

¹⁶ Olga Hum: *Problema vremeni kod Stierni i Prusta* (Problema timpului la Steree și Proust), teză, Beograd, 1960

¹⁷ Abour: lucr. cit.

¹⁸ Leon Pierre Quint: *Bergson et Proust*, p. 338

¹⁹ „Car a toute époque il arrive que la littérature a tâché de se rattacher-après coup naturellement — à la philosophie regnante. Mais ce ne serrait pas exact car mon oeuvre este dominé par la distinction entre la mémoire involontaire et la mémoire volontaire, distinction que non seulement ne figure pas dans la philosophie de M. Bergson, mais et même contredite par elle“ (cit. după Abour, lucr. cit. p. 350)

Ulterior, într-o altă scrisoare, adresată lui Camille Vettard,²⁰ vorbind despre concepția pe care o are despre inconștient, Proust o compară cu aceea a lui Bergson, ținând însă să sublinieze paralelismul între ele și, în nici un caz, existența unei influențe directe. În sfârșit, în cele din urmă, în 1921, într-o scrisoare către Jacques Boulanger.²² Proust afirmă că „ignoră, cu desăvârșire, vederile lui Bergson asupra artei”.²² Afirmatia aceasta trebuie privită, bineînțeles, cu îndreptățită rezervă. Ea nu probează faptul că Proust nu a cunoscut filozofia lui Bergson, ci dovedește, mai de grabă, că scriitorul începuse să-și arate iritația, față de tendința de a i se explica opera, profund originală, ca un simplu pandant literar al bergsonismului.

După moartea lui Proust, tendința de a-l înfeuda pe scriitor filozofiei lui Bergson e în creștere. Crește însă și împotrivirea de a privi raporturile între filozofia lui Bergson și opera lui Proust, ca un simplu și nemijlocit raport de influență. Această e criticată, de pildă, de cercetătorul american E. Chernovitz.²³ În recenzia pe care acesta o face cărții lui Jaekel : *Bergson und Proust-Eine Untersuchung über die weltanschauunglichen Grundlagen von A la recherche du Temps perdu*. Chernovitz după ce redă, nepărtinitor, argumentele lui Jaekel, depune o stăruitoare muncă pentru a le dărâma. Ideea călăuzitoare a acestei critici, idee pe care o reținem, este aceea că o operă literară își are o finalitate proprie, că deci ea nu poate fi reflexul direct al unei concepții filozofice.

O astfel de idee călăuzitoare își câștigă un relief propriu dacă o raportăm la estetica marxistă. Diferențierea pe care estetica marxistă o accentuează între concept și imaginea artistică, impune necesitatea adoptării unei metodologii mai suple în studiul influențelor, atunci când se cercetează transferul de la idee la imaginea artistică. Esențialul de care trebuie să se țină seama este finalitatea proprie a operei de artă. Această finalitate trebuie să impună un unghi nou de vedere în ceea ce privește raportul între așa numiții factor emițător și factor receptor.²⁴ Operația de comparare nu trebuie să

²⁰ „Ce sens special, c'est peut-être celle d'un télescope qui serrait braqué sur le temps, care le télescope fait apparaître les étoiles qui sont invisibles à l'oeil nu, et j'ai tâché (je ne tiens pas d'ailleurs du tout à mon image) de faire apparaître à la conscience des phénomènes inconscients qui, complètement oubliés sont quelquefois situés très loin ans dans le passé, c'est peut-être, à la réflexion, ce sens spécial qui m'a quelquefois rencontré — puisqu'on le dit — Bergson, car il n'y a pas, pour autant que je peux m'en rendre compte, suggestion directe” —

Lettre à Camille Vettard în *Correspondance générale*, Plon, Paris, 1952, vol. 3, p. 194—195

²¹ „Je n'ai pas absolument rien compris à la querelle que vous me cherchiez dans *L'Opinion* sur tous les points de ma préface à Morand (*A tendre Stocks*). Pour l'un cela tien a ce que j'ignore entièrement les vues bergsonniennes sur l'Art dont vous parlez. Quand je serai en état de lire, je les chercherai dans tous ses livres”.

Lettre à Jacques Boulanger în *Corresp. Génér.* vol. 3, p. 236—237

²² *Sodome et Gomorrhe*, vol. III, p. 37

²³ E. Chernovitz : *Bergson's Influence on Marcel Proust in The Romanic Review* January-March, 1936

²⁴ Paul Van Thieghem : *Literatura comparată*, București, 1966, Editura pentru literatura universală, p. 61

se reduce la o operație formală. „Harnica și fructuoasă anchetă a comparatismului — scria regretatul Tudor Vianu —²⁵ s-a izbit de două serioase neajunsuri. Adesea ori străbătînd cercetările comparatiste, nu putem să nu ne împotrivim acestui fel de a prezenta operele literare ca o simplă țesătură de influențe străine. Premizele teoretice ale compartimentelor acordă un loc atît de mic influențelor interne, geniului original al scriitorului și resfrîngerii împrejurărilor sociale ale locului și timpului în care o operă a apărut.“

Dacă aceste deziderate și, în principal, acela de a nu privi opera ca o țesătură de influențe străine, sînt necesare atunci cînd obiectul comparației sînt texte literare, ele devin imperioase atunci, cum se întîmplă în cazul nostru, comparația se exercită căuțîndu-se a se stabili influența unei concepții filozofice asupra unei opere literare. Aici ne găsim într-un domeniu special al studiului influenței, anume în acel domeniu în care istoria literară e legată de istoria ideilor. Paul Van Tieghem²⁶ arată că preocupările comparatistului se îndreaptă spre influența filozofică, în măsura în care această influență a constituit „un punct de plecare sau de sprijin ideilor morale, sociale, estetice, literare, foarte frecvente în literatura propriu zisă. Să observăm că pe eminentul comparatist francez îl preocupă transferul și influența de la idee la idee. Există însă un transfer și o influență mai complicată, mai anevoie de detectat: de la concept la imaginea artistică, influență care e subliniată de J. M. Carré²⁷ care — definind literatura comparată și domeniul ei de cercetare — vorbește despre relațiile spirituale pe care le ia în studiu disciplina noastră. Este deci evident interesul pentru examinarea influenței exercitată de Bergson asupra lui Proust dintr-un unghi de vedere care să nu se rezume doar la comparația textelor; e necesar, în același timp, să se întreprindă, în studiul acestei influențe, și o examinare a legăturilor, dar și a disocierilor între concepția despre lume și viață, cu o expresie germană încetățenită în vocabularul filozofic, a Weltanschauungul lui Bergson și Proust. Vom încerca această întreprindere în cele ce urmează.

Conceptul central care permite stabilirea unei relații între Bergson și Proust este conceptul de timp. Corelate cu acest concept apar, în filozofia lui Bergson, conceptele de durată și memorie, iar în opera literară a lui Proust imaginile artistice iscate de timpul psihologic, subiectiv, de amintirile care revin din trecut în prezent prin mijlocirea memoriei involuntare.

Analizînd concepția lui Bergson, o precauție elementară, de metodologie filozofică, ne impune să ne așezăm în inima sistemului său de gîndire. Aceasta nu înseamnă o identificare a poziției cercetării cu filozofia lui Bergson. Bergsonismul, filozofie antiintelectualistă, intuiționistă, e la antipodul marxismului, dar cercetarea sa, de pe poziții marxiste, nu poate

²⁵ Tudor Vianu: *Studii de literatură universală și comparată*, București, 1966, Editura Academiei R.P.R., ediția II-a, p. 8

²⁶ Paul Van Tieghem: lucr. cit., p. 95

²⁷ cit. după Alejandro Ciorănescu: *Principios de la literatura comparada*, Universidad de la Laguna, 1964, Edic. Eredos, Benito Guttiérrez, Madrid, p. 34

fi decît fecundă ; recent a dovedit acest lucru la noi, într-un studiu comprehensiv, Clara Dan.²⁸

Ideile lui Bergson, despre timp, le găsim expuse în mai toate lucrările filozofului. Într-o notă liminară din *Durée et simultanéité*,²⁹ Bergson precizează textele în care își expune, în principal, concepția sa despre timp. La aceste texte, Abour³⁰ mai adugă unul din *La Pensée et Le Mouvant*. În esență conceptul bergsonian asupra timpului se ridică pe sciziunea practică de filozof între timpul spațializat, timp care poate fi măsurat, timp care nu e de fapt, după Bergson, decît a patra dimensiune a spațiului³¹ și timpul „real”, care este altul decît acela care poate fi măsurat cu acele ceasornicului. Acest timp real, care nu poate fi măsurat e „durata”. Dacă în cadrul timpului spațializat ne aflăm într-un prezent etern,³² instantaneu, durată care e însăși viața psihologică,³³ timpul concret,³⁴ timpul conceput ca indivizibil,³⁵ e „progresul continuu al trecutului care roade viitorul și care crește avansînd”,³⁶ „Trecutul — scrie Bergson și aici apare una din deosebirile esențiale între el și Proust — se conservă prin el însuși, în mod automat. El ne urmărește în întregime în fiecare moment”³⁷. Anticipînd vom spune că întreaga operă a lui Proust e în contradicție vizibilă cu această afirmație. Măestruta, meticuloasă, chinuit de anevoioasa reconstituire a trecutului, la Proust, dovedește, dimpotrivă, că trecutul trebuie recreat, redescoperit, re trăit.

Ca un corolar al concepției despre timp, apare la Bergson o teorie asupra memoriei. Există, după Bergson,³⁸ două feluri de memorie. „Cea dintîi e mai de grabă obișnuință decît memorie, ea reproduce memoria noastră trecută, dar nu îi evocă imaginea. Cealaltă e memoria adevărată. Coexistînd cu conștiința, ea reține și aliniază, una după alta, toate stările noastre sufletești, pe măsură ce ele apar și deci, în consecință, se mișcă într-un prezent definitiv și nu, ca și cea dintîi, într-un prezent care reîncepe mereu”. Anticipînd asupra opiniilor lui Proust, vom arăta că și în această direcție, deosebirile între concepțiile lui Bergson și acelea ale lui Proust sînt evidente.

²⁸ Clara Dan: *Intuiționismul lui Bergson*, Editura științifică, București 1966

²⁹ Henri Bergson: *Durée et simultanéité*, Alcan Paris, 1926, p. 56, nota 1

³⁰ Abour: lucr. cit. Textele la care trimite Abour sînt: *La Pensée et Le Mouvant* p. 176, *Essai*... p. 84, *Ev. créatrice*, p. 21, 25

³¹ *Essai sur les données immédiates de la Conscience*, Paris, Alcan, 1924, cap. II și III, *Durée et simultanéité*, p. 78

³² *Ev. créatrice*, p. 24

³³ idem, p. 4

³⁵ idem, p. 23

³⁶ *La Pensée et Le Mouvant*, p. 188

³⁷ *L'Évolution créatrice*, p. 5. În *Matière et Mémoire*, Bergson substituind termenului de durată pe acela de prezent pur, scrisese: „Prezentul pur este progresul insesizabil al trecutului care roade viitorul” (*Mat. et Mémoire*, p. 163)

³⁷ *L'Évolution créatrice*, p. 5

³⁸ *Matière et Mémoire*, § Les deux formes de la mémoire, p. 75—81

În ceea ce privește durata, prezentul etern, Bergson arată că acesta e ireversibil.³⁹ Trecutul e conținut în prezent și, din această persistență a trecutului rezultă imposibilitatea conștiinței de a trece de două ori prin aceeași stare;⁴⁰ căci trecutul, conținut în prezent, nu e conținut ca ceva trăit ci ca ceva care a fost trăit. El este ca atare, mort, nu mai aparține nici creației și nici vieții.⁴¹ Proust, dimpotrivă, crede în posibilitatea retrăirii trecutului.

Iată schițate, sumar, ideile călăuzitoare ale bergsonismului în ceea ce privește timpul, durata, memoria. O explicație a lor mai amplă ar fi, poate, necesară și, îndeosebi, accentuarea opoziției între timpul spațializat, timp care poate fi măsurat, creație a gândirii discursive, a inteligenței și timpul real, concret, durată vie, durată care nu poate fi sesizată decât cu ajutorul intuiției. Adîncirea acestor probleme, esențiale pentru înțelegerea bergsonismului, scapă însă ariei preocupărilor noastre, preocupări care își propun ca, pe prim plan, să urmărească nu filozofia lui Bergson, ci relațiile între această filozofie și opera literară a lui Proust.

În romanul lui Proust *În căutarea timpului pierdut* conceptele de timp și memorie se încorporează într-o imagine artistică cu o finalitate proprie, finalitate în care înțîietatea nu aparține acoperirii noționale, ci rezonanțelor afective.

Pentru a înțelege aceste rezonanțe, mai precis spus, pentru a fi impresionat de timbrul acestor rezonanțe sînt utile și cîteva observații privind stilul lui Proust. E un stil ale cărui meandre și sinuozități corespund unei tentative îndrăznețe, aceea de a încerca să redea multiplicitatea de imagini pe care le reinvie amintirea. Paul Zarifopol⁴² observa că lungimea neobișnuită a perioadelor, marele număr de propozițiuni incidente din fraza lui Proust, fac posibilă comparația între acest stil și acela al filozofilor clasici germani Kant și Hegel. Oricum, este evident că acest stil încearcă să traducă cu ajutorul unor procedee lente, minuțioase, ținînd de domeniul logicii, ceea ce e evanescent și trecător în sentimentele noastre. E o goană, cu ajutorul reflexiei, după emoțiile noastre. De aici frazele cu o structură lungă, fraze în labirintul cărora autorul se înfundă și, parcă cuprins de teamă, se străduiește să străpungă misterul care acoperă un colț sau altul al vieții.⁴³

Într-o lucrare de migală și muncă benedictină, Raoul Celly⁴⁴ a întreprins un inventar al temelor operei lui Proust. Se învederează astfel și statistic multitudinea, în roman, a temelor timpului, memoriei, amintirii. Sînt

³⁹ *L'Év. créatrice*, p. 6

⁴⁰ *idem*

⁴¹ *idem*, p. 369

⁴² Paul Zarifopol: *Despre metoda și stilul lui Proust în Pentru arta artei literare*, București, Editura Fundațiilor, 1934

⁴³ Leon Pierre Quint: *Proust et Bergson*, p. 340

⁴⁴ Raoul Celly: *Repertoire des thèmes de Marcel Proust* în *Les cahiers Marcel Proust*, Paris, Gallimard

temele principale pe temelia cărora se înalță fastuos și arborescent edificiul romanului. Comparînd aceste teme cu conceptele de timp, durată și memorie în filozofia lui Bergson, se vor putea stabili asemănările și, nu mai puțin, deosebiri, între concepția filozofică a lui Bergson și viziunea artistică a lui Proust.

Că timpul e punctul de reazăm al întregii arhitectonici a operei lui Proust rezultă chiar din titlul romanului *In căutarea timpului pierdut*. Nu e vorba deci de timp, în general, ci de un anumit timp, trecutul, timp pe care scriitorul, datorită, în mare măsură, unor împrejurări biografice care se cunosc, vrea să-l recîștige, să-l trăiască din nou, prin mijlocirea amintirii; încercarea va reuși la capătul unui lung și întortochiat periplu, în cele două volume ultime, care încheie romanul și care poartă titlul, nu mai puțin semnificativ, de *Timpul regăsit*.

Aidoma Tebei antice, cetatea cu o mie de porți, edificiul operei lui Proust permite intrarea într-însul pe căi nenumărate. Dacă îi considerăm opera ca un solilocviu asupra timpului, un bun punct de plecare ne apare un fragment din *Timpul regăsit*. Fragmentul fixează momentul cînd povestitorul, Marcel, ale cărui asemănări cu Proust sînt vizibile, dar care nu trebuie identificat cu scriitorul, după o viață mondenă și frivolă, ia hotărîrea ca timpul care i-a mai rămas de trăit, să-l închine elaborării operei sale: „Această dimensiune a timpului, pe care o presimțisem odinioară în biserica din Combray, mă voi strădui să o fac sensibilă, în mod continuu, printr-o transcripție a lumii care va fi, prin firea lucrurilor, deosebită de aceea pe care ne-o dau simțurile noastre atît de înșelătoare”.⁴⁵ Periplul călătoriei lui Proust, a întoarcerii în trecut, începe astfel prin reamintirea bisericii din Combray, biserică de care vorbise Proust la începutul romanului: „... un edificiu ocupînd, dacă se poate spune, un spațiu cu patru dimensiuni — a patra fiind aceea a timpului —”.⁴⁶

Proust vorbește despre o dimensiune a timpului, un timp deci spațializat, ceea ce a condus la unele apropieri de Einstein. Trebuie să se rețină însă că acest timp spațializat este cu totul altul decît acela împotriva căruia se ridicase, cum am văzut, Bergson. Impotriva aceluia timp filozoful propusese timpul real, concret, durată. Proust însă nu creează un sistem filozofic, o metafizică, ci o operă literară. Lumea sa nu este lumea conceptelor, ci aceea a imaginii artistice care trebuie să-și găsească corespondență în viața reală, în realitatea exterioară, astfel că ea nu își poate refuza, ci dimpotrivă, are nevoie de imaginea unui timp spațializat. Căci mecanismul declanșării emoțiilor care constituiesc esența imaginii artistice la Proust, își are ca punct de plecare amintirea. Amintirea, pentru a putea fi reînviată, are nevoie de stimulenți de natură materială și printre aceștia e și imaginea fixată în spațiu a bisericii din Combray, dar nu numai a ei, ci a tot ce

⁴⁵ *Le Temps retrouvé*, vol. II, p. 256.

⁴⁶ Swann I, p. 92.

încorporează în spațiu amintirea. Prima parte a romanului, *Swann*, se sfârșește astfel cu o exclamație dezolată: „Casele, străzile, drumurile, sînt fugare, vai, ca și anii”.⁴⁷

Nu urmează însă, de aici, că timpul spațializat al lui Proust este echivalent cu acela matematic, timpul care poate fi măsurat cu acele ceasornicului și împotriva căruia își inițiase critica sa, Bergson. Un timp care are alte dimensiuni decît acela care se măsoară; un timp care are astfel dimensiunile sale proprii: intensitatea, adîncimea. Un timp care poate fi încetinit sau accelerat,⁴⁸ care e relativ pentru că: „... Timpul de care dispunem, în fiecare zi, e elastic: pasiunile care le simțim îl dilată, acelea pe care le inspirăm îl îngustează, și obișnuința îl umple.”⁴⁹ Astfel, dacă comparația între timpul bergsonian și acela proustian nu e numai posibilă ci e și necesară, tendința de a vedea, ca Leon Pierre Quint⁵⁰ timpul proustian ca o transplantare, în literatură, a conceptului bergsonian asupra timpului, nu mai este posibilă. Nu numai pentru că, după cum am arătat, transferul unui concept filozofic într-o imagine artistică nu se poate reduce la un simplu proces de influență nemijlocită, ci și pentru că, și mai ales pentru că, la Proust imaginea artistică a timpului își cîștigă un relief propriu. „O oră — scrie Proust — nu e o oră ci e un vas plin cu miresme, cu sunete, cu proiecte, cu climate”.⁵¹

Dar necesitatea de a detalia deosebiri între timpul bergsonian și acela proustian nu se oprește aici. Timpul real pentru Bergson e durată. Durata e singura realitate concretă, un flux mobil și schimbător, arată Abour⁵², continuitate melodică, precizează Poulet.⁵³ Ea nu poate fi identificată cu timpul subiectiv, afectiv, psihologic, al lui Proust. Căci în timp ce durată e continuă, timpul afectiv la Proust e o pluralitate de momente izolate, îndepărtate unele de altele; în timp ce durată e ireversibilă, îndreptată spre viitor, timpul subiectiv al lui Proust e îndreptat spre trecut.

Necesitatea de a uni între ele momentele izolate ale timpului afectiv, conduce, la Proust, la însemnătatea, cu totul excepțională pe care scriitorul o acordă amintirii și procedeelor cu care această amintire nu numai că poate fi adusă în planul prezentului ci, mai cu seamă, cu ajutorul amintirii se poate trăi, din nou, trecutul. Benjamin Crémieux⁵⁴ arată că Proust e „primul scriitor care a făcut din memorie fundamentul subiectului și centrul unei mari opere”. Memoria lui Proust, arată, în continuare Crémieux⁵⁵ e:

⁴⁷ ibidem, II, p. 301

⁴⁸ *Le Temps retrouvé*, II, p. 119

⁴⁹ *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, II, p. 19

⁵⁰ Leon Pierre Quint: lucr. cit., p. 342

⁵¹ *Le Temps retrouvé*, II, p. 39

⁵² Abour: lucr. cit., p. 355

⁵³ Poulet: *Études sur le temps humain*, Paris, Plon, p. 395

⁵⁴ Benjamin Crémieux: lucr. cit., p. 177

⁵⁵ idem

„... facultatea conducătoare, generatoare și ordonatoare a tuturor celorlalte facultăți psihice care nu se exercită decît pentru a ajuta la întrebuintarea amintirii“.

Proust va sublinia astfel, în nenumărate rînduri, excelența memoriei involuntare : „Ea e controlul adevărului unui tablou făcut din impresii contemporane, pe care ea le contopește cu sine cu acea infailibilă proporție de lumină și umbre, de relief și omisiuni, de amintire și de uitare, pe care memoria și observația conștientă le ignoră întotdeauna“. ⁵⁶ Este evident că imaginată astfel memoria involuntară a lui Proust nu are accepțiunea unui concept logic ci a unei imagini artistice ; asemuirile cu memoria spontană a lui Bergson sînt totuși notabile. Căci, aidoma memoriei spontane bergsoniene, memoria involuntară săvîrșește adevărate acte de creație. Cu ajutorul memoriei involuntare, afirmă Proust, vom descoperi viața adevărată aceea care rezultă din „nenumăratele clișee rămase inutile, pentru că inteligența nu le-a dezvoltat“. ⁵⁷ De asemenea, tot de origine bergsoniană înclinăm să credem că e și deosebirea între memoria involuntară și inteligență. Viața adevărată la Proust, durată vie, elan creator, la Bergson, sînt expresii corelate, deși, cum vom vedea, scriitorul se deosebește de filozof prin aceea că Proust concepe viața adevărată aceea pe care o readucem din trecut, prin amintire în prezent, în timp ce la Bergson, durată e îndreptată spre viitor.

Critica bergsoniană a teoriei asociaționiste în înlănțuirea amintirilor își găsește, la rîndul ei, asemănări în arta lui Proust. În *căutarea timpului pierdut*, romanul lui Proust, impune o legare a amintirilor într-o ordine cu totul alta decît aceea pe care ar fi alcătuit-o memoria voluntară. Succesiunea amintirilor nu e dictată de logică și nici de fireasca lor succesiune cronologică, ci de meandrele capricioase ale subconștientului. Subconștientul, Proust ca și Bergson va spune inconștient, e principalul rezervor al amintirilor.

Abundă, de altminteri, în întregul roman și, cu osebire, în partea ultimă. În *Timpul regăsit*, observații subtile și ingenioase, în legătură cu memoria involuntară. Asemănările, în această direcție, cu Bergson, sînt releabile. „Cred — scrie Proust — că există o memorie involuntară a membrilor, o palidă și sterilă imitație a celorlalte, care trăiește mai mult, cum unele animale sau vegetale lipsite de inteligență trăiesc mai mult ca oamenii“. ⁵⁸ Aceleași idei le găsim și la Bergson. ⁵⁹ Să nu ne grăbim însă ca, ispitiți de asemenea asemănări, să identificăm memoria involuntară proustiană cu memoria spontană bergsoniană. Deosebiri sînt nu mai puțin releabile. Căci dacă pentru Bergson trăirea în durată presupune un flux continuu al conștiinței, pentru Proust trecutul e discontinuu, fiind alcătuit din parcele ale amintirii, pe care scriitorul caută să le reînvie. Deosebirea apare mai marcantă atunci cînd comparăm cele două concepții privind raportul între tre-

⁵⁶ *Le Temps retrouvé*, II, p. 25

⁵⁷ idem, p. 48

⁵⁸ idem, p. 8—9

⁵⁹ Bergson : *Matière et Mémoire*, p. 168

cut și prezent. Pentru Bergson,⁶⁰ filozof al mobilității, noi nu „percepem decât trecutul, prezentul pur, fiind insesizabilul progres al trecutului care roade viitorul“. Proust, dimpotrivă, va căuta să oprească în loc clipa fugară; să trăiască, din nou, trecutul; complicat arhitectură a romanului său e o dovadă peremptorie în această direcție.

Așa se întâmplă că, la Proust, pe planul compoziției romanului ne găsim în fața unei construcții de o evidentă noutate. Perspectiva inedită provine, întâi, dintr-o nouă ordine a materialului de povestit, o ordine care pleacă de la postulatul că: „Memoria nu ne prezintă amintirile în ordine cronologică, ci ca un reflex în care ordinea părților e răsturnată“. ⁶¹ Liantul care cimentează laolaltă aceste amintiri este substratul lor de natură emoțională. Aceiași imagine, aceiași reprezentare a unei amintiri poate să pară plină de relief, sau, dimpotrivă, anodină, în două momente deosebite ale vieții. Realitatea însăși, afirmă Proust, e „... un raport între senzații și amintiri care ne înconjoară în același timp, raport care suprimă o simplă viziune cinematografică (formularea amintește terminologia bergsoniană n.n.) care se îndepărtează cu atât mai mult de adevăr, cu cât ea pretinde a se mărgini la el — un raport unic pe care scriitorul trebuie să-l regăsească pentru a înlănțui pentru totdeauna, în proza sa, doi termeni diferiți“. ⁶²

S-a subliniat, cu pătrundere, de către Ortega y Gasset,⁶³ asemănarea care există între Proust și curentul impresionist în pictură. „Proust — scrie filozoful spaniol — aduce literaturii ceea ce s-ar putea numi o intenție generală atmosferică. Peisajul și oamenii, lumea exterioară și lumea interioară, totul se volatilizează la el într-o palpitație aeriană și difuză“.

La această atmosferă, să-i zicem picturală, pe care o va analiza, de altminteri Proust însuși în paginile închinată picturii lui Elstir, să adăugăm rîndurile, atât de sugestive prin caracterul lor evocator, rînduri prin care Proust încearcă să precizeze ceea ce este propriu în amintirile pe care le evocă: „Amintirea ne face astfel să respirăm un aer nou, tocmai pentru că e aerul pe care l-am respirat altădată; acest aer mai curat, pe care poezii au încercat în van să-l facă să domnească în Paradis, și care nu putea să dea această senzație profundă a reîmprospătării decât dacă ar fi fost respirat deja, căci adevăratele paradise sînt acelea care au fost pierdute“. ⁶⁴

Edificiul romanului se va ridica deci cu ajutorul memoriei; cu ajutorul unei suite de amintiri care se înlănțuie între ele datorită impulsurilor care le primesc de la memoria involuntară. Impresionanta originalitate artistică a lui Proust e cîștigată astfel tocmai prin relieful afectiv al amintirilor;

⁶⁰ idem, p. 163.

⁶¹ *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, I, p. 209.

⁶² *Le Temps retrouvé*, II, p. 39—40.

⁶³ Ortega y Gasset: *Le temps, la distance et la forme chez Proust* în *Les cahiers Marcel Proust*, Nr. 1.

⁶⁴ *Le Temps retrouvé*, II, p. 13.

Ortega y Gasset⁶⁵ arată că Proust nu își întrebuințează amintirile pentru a reconstitui realități vechi; ceea ce Proust vrea să reconstituie e amintirea însăși. Reconstituirea amintirii e astfel problema cheie a compoziției romanului. Să observăm însă că aici ingeniozitatea compoziției se aliază cu intensitatea trăirii. În *căutarea timpului pierdut* amintește, prin compoziția sa de memorial și de autobiografia spirituală; dar această operă e, în primul rînd, un roman a cărui covîrșitoare impresie de realitate, de autenticitate rezultă din împrejurarea că fiecare pagină e filtrarea unei emoții trăite; această impresie de realitate ne împiedecă să căutăm, cu tot dinadinsul, trucajul, sau, cu un termen împrumutat din cinematografie, montajul care aranjează, într-o suită care pare firească, retrospectiva și amintirea.

Ajungem astfel, printr-un scurt ocol, care ni s-a părut departe de a fi inutil, la evidențierea unei alte asemănări între Proust și Bergson. Ca și la filozoful francez, apare la Proust o mefianță față de inteligență. Bergson însă, cînd critica inteligența, săvîrșea această critică, cu mijloacele gîndirii discursive; apela, altfel spus, tot la inteligență. Proust, criticînd memoria voluntară, produs al inteligenței, apela la memoria involuntară, rezervorul inepuizabil al amintirilor. Legătura între aceste amintiri, ansamblarea lor într-un întreg coerent, aici compoziția romanului, acesta nu mai aparține însă amintirii, ci inteligenței. Ceea ce e evident e însă împrejurarea că se înstitue astfel o nouă compoziție a romanului. Caracterizarea acestei tehnici noi a compoziției poate fi considerată aceea pe care o face Proust însuși atunci cînd vorbește despre stilul doamnei de Sevigné: „Doamna de Sevigné e o mare artistă din aceeași familie ca și Elstir... Ea ne prezintă lucrurile în ordinea percepției lor, în loc să ni le explice prin cauzele lor”.⁶⁶

Primordialitatea senzațiilor și a percepțiilor l-a condus pe Mihai Ralea⁶⁷ în aprecierile pe care le făcea asupra lui Proust, spre o comparație care poate fi considerată ca un bun punct de plecare în analiza romanului. Ralea observa anume asemănarea „între mecanismul rememorării și al evocării trecutului sub influența unei asociații gustative provocată de o bucățică de madeleină și reflexele condiționate ale lui Pavlov”. De sigur că procedeul rememorării prin mijlocirea unui stimulent gustativ sau de altă natură e o parte componentă a tehnicei rememorării; el este însă, nu mai puțin, și un artificiu literar.

Cel mai celebru exemplu al acestor stimulenți e prea bine cunoscută bucățică de biscuit, madeleine; senzația gustativă pe care o declanșează această prăjitură de ceai îl face pe scriitor să-și re trăiască clipele fericite ale copilăriei. „O plăcere delicioasă mă invadează, izolată și fără noțiunea cauzei sale. Ea mă făcu să-mi pară vicisitudinile vieții indiferente, dezastrele ei inofensive, scurta ei durată iluzorie”.⁶⁸ Apoi, imediat mai departe: „Și ca în acel joc în care japonezii se amuză să înmoaie, într-un vas de porțe-

⁶⁵ Ortega y Gasset: *Lucr. cit.*

⁶⁶ *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, vol. I, p. 205

⁶⁷ Mihai Ralea: *lucr. cit.*, p. 100

⁶⁸ Swann, I, p. 70

Ian umplut cu apă, mici bucățele de hirtie nedistincte care, de abia căzute în apă, se întind, se încovoie, se colorează, de diferențiază, devin flori, case, personaje consistente, și care pot fi, în același timp cunoscute, toate florile grădinei noastre și ale parcului domnului Swann și nimfele din Vivone și oamenii cumsecade din sat și întregul Combray și împrejurimile sale, tot ceea ce ia formă și relief, au ieșit, sat și grădini, din ceașca mea de ceai”.⁶⁹ Scriitorul devine astfel un adevărat taumaturg și posibilitatea rememorării câștigă evocărilor trecutului adâncimi nebănuite. Aidoma unui zgîrcit, care își contemplă cu nesaț argintii, Proust simte nevoia să-și trăiască intens emoția pe care o stîrnește amintirea trecutului. Întregul roman abundă în asemenea rețăriri. Să mai amintim doar una. Reîntors la Balbec, după moartea buniciei, aplecîndu-se să-și desfacă gheata, Marcel e cuprins, dintrodată de un val de emoție: „... pieptul mi se umflă, plin de o prezență necunoscută, divină, de suspine, lacrimile îmi țîșniră din ochi... o văzui, în memorie, aplecată asupra oboselii mele, fața tandră, preocupată și dezamăgită a buniciei, așa cum fusese în prima seară a venirii mele la Balbec, nu aceea pe care mă miram și mă mustram a o regreta atît de puțin și care nu avea din ea decît numele, ci aceea a buniciei mele adevărate, aceea pe care, pentru prima oară de la Champs Elysées, unde avusese loc atacul, regăseam într-o amintire involuntară și completă, realitatea vie”.⁷⁰

Începutul volumului al doilea din *Timput regăsit* cuprinde, în sfîrșit, dacă nu o teoretizare, căci Proust are oroare de teorii — „O operă de artă în care se găsesc teorii, e ca un obiect pe care s-a lăsat prețul”⁷¹ — atunci, o descriere care, după unii proustieni, la noi Camil Petrescu⁷², nu ar fi departe de psihologia descriptivă intențională pură, de metoda fenomenologică a lui Husserl. Detaliîndu-și amintirile, Proust va trece în revistă stimulenții care au provocat sensibilizarea memoriei involuntare de la bucățița de madelenă, alunecarea pe dalele de piatră din curtea Guermanților, zgomotul unei linguri pe o farfurie, ștersul buzelor pe un șervet scrobit. „... atîtea alte senzații de care am vorbit și pe care ultimele opere ale lui Vinteuil, mi-au părut că le sintetizează”.⁷³ Prin posibilitățile ei multiple, prin puterea ei de a reînvia trecutul, muzica îi apare, în cele din urmă, povestitorului, ca mijlocul cel mai superior, capabil să denslăntuie cortegiul de senzații ale amintirii. Analiza sonatei lui Vinteuil și a septuorului aceleiași compozitor, îi prilejuiesc astfel, lui Proust, cele mai impresionante exemple ale măiestriei de evocare.

Sonata lui Vinteuil e amintită, în roman, de trei ori, în legătură cu dragostea între Swann și Odeta. Atunci cînd aude pentru prima dată sonata,

⁶⁹ idem, p. 73

⁷⁰ Sodome et Gomorrhe, II, p. 176—177

⁷¹ *Le Temps retrouvé*, II, p. 29

⁷² Camil Petrescu: lucr. cit. În acest sens vezi și Albert Camus: *Le mythe de Sisyphe*, Gallimard, 1965, p. 43

⁷³ *Le Temps retrouvé*, II, p. 8

Swann, care o cunoscuse recent pe Odeta, simte o soiu de întinerire ; e semnul că dincolo de blazarea aparentă, la care îl condusesese viața sa de rafinat al plăcerii, Swann era pe cale de a se îndrăgosti.⁷⁴ Ceva mai târziu, ca un lait motiv al dragostei lor, devin câteva acorduri cîntate la pian de Odeta⁷⁵. În sfîrșit, cînd Odeta îl înșeală cu Forcheville și îl părăsește, vremelnice, audierea sonatei îi reamintește lui Swann, fericirea de odinioară, acum pentru totdeauna pierdută. „Înainte ca Swann să aibă timpul să înțeleagă și să-și spună : 'E mica frază din sonata lui Vinteuil, să n-o ascult', toate amintirile sale din timpul în care Odeta era îndrăgostită de el și pe care reușise pînă acum să le mențină invizibile în adîncurile sufletului său, înșelate de această bruscă rază de lumină din timpul dragostei pe care o credeau revenită, se treziră înaripate, pentru a-i cînta pătimaș, fără milă pentru nenorocirea sa de acum, refrenele uitate ale fericirii”.⁷⁶ Imediat apoi Proust adaugă : „În locul expresiilor abstracte de 'Timp cînd eram fericiți', 'timp cînd eram iubit' ; el regăsi tot ceea ce această fericire pierdută își fixase pentru totdeauna, esența ei specifică și volatilă”.⁷⁷

Astfel Proust însuși reliefează diferența care există între conceptul abstract al timpului și imaginile artistice care sînt sugerate de reînvierea, în amintire, a timpului trecut. „Timpul cînd eram fericiți” e o propozițiune corectă, care nu spune nimic, care nu stîrnește cortegiul de emoții al amintirilor vii și dureros de prezente pe care le provoacă acordurile sonatei lui Vinteuil. Este evident astfel că stabilirea unui raport direct de influență și dependență între memoria spontană a lui Bergson și memoria involuntară a lui Proust, amenință să fie formal și, în fond, să nu spună mare lucru. Oricît ar fi de plastic, de artistic, stilul lui Bergson, oricît ar fi de înfocată pledoria sa pentru intuiție și împotriva inteligenței, eșafodajul acestei pledoarii rămîne logic și, ca atare, el nu se poate dispensa de mijlocirea conceptelor ; memoria spontană rămîne și ea în sfera acestora. Memoria involuntară, memoria proustiană, nu este însă un concept ; ea se realizează cu ajutorul imaginii artistice ; ceea ce îi este propriu e încărcătura emoțională a acestor imagini. De aceea comparația între aceste două modalități ale memoriei este anevoioasă ; de comparat se pot compara două entități egale între ele, în timp ce memoria spontană ține de domeniul filozofiei, memoria involuntară la Proust e o modalitate artistică, împrejurare care accentuează deosebirea de esență între aceste două modalități de memorie.

Rezultă din cele spuse pînă acum — și suita de exemple pe care am dat-o o confirmă — că problema influenței exercitată de Bergson asupra lui Proust e departe de a fi atît de necondiționată și directă cum s-a afirmat îndeobște. Transferul de la concept la imaginea artistică conduce, cum s-a arătat la o schimbare a finalității. Imaginea artistică are o finalitate de sine stătătoare ; cercetarea acestei finalități nu poate să fie eludată în studiul

⁷⁴ Swann, I, 300—303

⁷⁵ idem, vol. II, 31—35

⁷⁶ idem, p. 183—184

⁷⁷ Swann, II, p. 184

influențelor, fără a cădea în pericolul stabilirii unor similitudini fie formale, fie aparente, fie de suprafață. Aici apare, de altminteri, deosebire principală între Proust și Bergson. Gîndirea filozofică a lui Bergson și viziunea artistică a lui Proust conduc la două feluri deosebite, ca să nu le zicem antinomice, de a concepe lumea și viața. Gîndirea filozofică a lui Bergson accentuează primatul duratei concrete, flux mobil și schimbător, care progresează infinit și evolutiv, ca o melodie. Bergsonismul impune astfel o tip de idee, o manieră „de a gîndi și a percepe orice lucru *sub speciei durationis* pentru a ne scufunda în durata reală. Cu cît ne scufundăm mai mult în această durată, cu atît ne apropiem mai mult de principiul la care participăm și a cărui eternitate nu e o eternitate a imutabilității ci o eternitate a vieții și a mișcării căci, cum, altminteri, am putea trăi și ne-am putea mișca întrînsa? *In ea vivimus et movemur et sumus*“.⁷⁸ Ca un pendant firesc al acestei „filozofii a mobilității“ cum a numit-o, într-un pamflet celebru, Julien Benda,⁷⁹ trecutul moare în fiecare clipă, iar viitorul se creiază fără încetare. Alta e perspectiva pe care o propune, asupra timpului, Proust. Timpul, continuu la Bergson, e văzut de Proust ca o succesiune a unor momente discontinui, exterioare una alteia.⁸⁰ Imprejurarea va avea repercursiuni și în compoziția romanului, printre altele în înfățișarea personajelor; traectoria vieții acestora e urmărită din cînd în cînd și, între ele sînt lăsate într-un con de umbră, mari intervale de timp, intervale în cuprinsul cărora nu știm ce au făcut și cum au evoluat personajele. Trecutul, care la Bergson moare cu fiecare clipă, de vreme ce din el se naște viitorul, e, la Proust o prezență vie, cea mai însuflețită prezență a romanului: „Era această noțiune a timpului încorporat, a anilor trecuți, nedespărțiți de noi, pe care aveam acum intenția să-l scot în relief, atît de puternic în opera mea“.⁸¹ În acest sens opera lui Proust e o întreprindere uriașă, o întreprindere care năzuiește să readucă, în prezent, trecutul. Aceasta înseamnă, e singura concluzie care se impune, a opri, pentru un moment, timpul în loc. „Un minut eliberat din ordinea timpului a recreiat, în noi, pentru a-l simți, pe om eliberat de ordinea timpului“.⁸² „Grație acestui subterfugiu i-am permis ființei mele să obțină, să izoleze, să imobilizeze — nu mai mult ca licărirea unui fulger — ceea ce nu se poate cuprinde niciodată: puțin timp în stare pură“.⁸³

O astfel de concepție nu numai că se diferențiază de aceea a lui Bergson; mai mult, -îi este antinomică. Bergson și Proust au pornit de la un punct de plecare comun: critica timpului care poate fi măsurat. Punctul de ajungere este însă cu totul altul. La Bergson timpul e în veșnică de-

⁷⁸ Henri Bergson: *Perception du changement*, p. 36—37

⁷⁹ Julien Benda: *Le bergsonisme ou une philosophie de la mobilité*, Paris Mer-

cure de France, 1927

⁸⁰ A bout: lucr. cit

⁸¹ *Le Temps retrouvé*, II, p. 260

⁸² idem, p. 15

⁸³ ibidem

nire, „sub speciae durationis“. Proust încercînd să oprească timpul în loc îl percepe, mai de grabă, în acel moment. „sub speciae eternitatis“. Sînt evidente astfel, la Proust, contingentele cu spinozismul. Aidoma eroului lui Goethe, Faust, unei astfel de clipe Proust e ispitit să-i spună: „Oprește-te ești prea frumoasă“. ⁸⁴

Deosebiri între Proust și Bergson în ceea ce privește concepția despre timp, conduc și la o atitudine deosebită în fața vieții: optimistă la Bergson, pesimistă la Proust. La Bergson evoluția neconținută a elanului vital, conduce spre bucuria unei creații înprospătate veșnic. S-a încercat a se postula și o eudemonie proustiană. Într-o lucrare recentă de doctorat, Gottfried Wäber ⁸⁵ citează, în sprijinul acestei teze, argumente elocvente. Cornelia Comorovschi ⁸⁶ își întitulează, în mod semnificativ studiul său: *Proust și bucuria faptei artistice*. Fericirea ar proveni, la Proust, după autoare, din iluzia opririi timpului, a trăirii atemporale. S-au făcut, în această direcție apropieri semnificative, de pildă, între amintirea stîrnită de memoria involuntară și reminiscența platonice. ⁸⁷ Savurarea eternității clipei ar echivala, și pentru Gottfried Wäber, ⁸⁸ cu fericirea lui Proust. Eternitatea obținută într-o clipă nu poate fi însă cîștigată decît prin mijlocirea operei de artă, „ultima ratio“ a vieții lui Proust. Romancierul a creiat, în această direcție pagini antologice și, descriind moartea lui Bergotte și-a anticipat descrierea propriului său sfîrșit. Bergotte moare contemplînd un tablou de Ver Meer: „Amețeala îi creștea; își atașă privirea, ca un copil, spre un fluture galben pe care voi să-l prindă pe prețioasa suprafață a zidului (e vorba de zidul din tablou n.n.) ... Totuși își dădea seama de gravitatea ameteții sale. Ca într-o cumpănă a cerului îi apărură, apăsînd unul din talgere propria sa viață, iar în celălalt, mica suprafață a zidului atît de bine pictată în galben. Simțea că, imprudent, l-a dat pe cel dintîi pentru cel de al doilea“. ⁸⁹

Nu numai acest text, dar viața însăși a lui Proust e o dovadă elocventă că scriitorul nu și-a putut găsi fericirea prin crearea operei de artă. La Proust ca și la Schopenhauer, creația artistică e o reacțiune împotriva vicisitudinilor vieții, vicisitudini care nu pot fi biruite decît arareori, puțin, efemer. Aceasta e rațiunea operei de artă, dar reazemul pe care ea îl dă,

⁸⁴ Apropierea de Faust o face, într-un alt context, și Cornelia Comorovschi, cf. *Proust și bucuria faptei artistice în Studii de literatură universală, VIII*, 1966.

⁸⁵ Gottfried Wäber: *Marcel Proust oder die Überwindung des Pessimismus durch die Intuition*, Diss, München, 1965.

⁸⁶ Cornelia Comorovschi: lucr. cit.

⁸⁷ Elisabeth Gülich: *Die Metaphorik der Erinnerung in Proust A la recherche du temps perdu* în *Zeitschrift für Französische Sprache und Literatur*, Band LXXV, April 1965, Haft 1.

⁸⁸ Gottfried Wäber: lucr. cit., p. 114

⁸⁹ *La Prisonnière*, I, p. 255

e pe cît de anevoie de obținut, pe atît de precar. E greu de crezut că pe o astfel de temelie să se poată ridica o concepție optimistă despre existență.

Să amintim, în sfîrșit, că dacă arta e concepută ca o modalitate de evadare din prezent, ca o reîntoarcere în trecut, și astfel a timpului fericit de odinioară, această reîntoarcere nu poate conduce spre o concepție optimistă; nimeni altul ca Proust nu a arătat mai elocvent că orice am încerca nu ne putem smulge de sub ghiara de fier a timpului; Tabloul final din *Timpul regăsit* e, astfel, un uriaș panopticum în care apar mai toate personajele cărții, îmbătrînite și dezabuzate. Anevoie se va găsi, în literatura mondială, o panoramă mai cuprinzătoare a efemerului omenesc; reapare Gilberta, iubita de odinioară, pe care Marcel nu o mai recunoaște; Odetta, căreia îi fusese interzis odinioară accesul în lumea bună, e, acum, une „grande dame“, în timp ce Charlus a devenit o epavă umană, un bătrîn decrepit și neputincios. Înșiruirea s-ar putea continua pentru a evidenția ceea ce Proust vrea să demonstreze: dragostea ca și durerea, speranțele, sentimentele, nimic nu se conservă în timp. Iar opera de artă pe care o întreprinde Proust nu face nimic altceva decît să celebreze atotputernicia timpului.

Singura concluzie care se desprinde e aceea a unei viziuni pesimiste asupra existenței: arta îi apare scriitorului o țintă, dar și un subterfugiu precar și anevoie realizabil.

Concepțiile deosebite despre lume și viață accentuează astfel, încă odată, diferențierile care există între Proust și Bergson. E evident astfel că relația între filozof și scriitor nu mai poate fi concepută ca un simplu raport de influență. În punctele nodale, acolo unde influența a fost considerată mai evidentă, concepția despre timp și memorie, au fost necesare, după cum ne-am străduit a arăta, nuanțări și disocieri categorice care au modificat profund aceste relații, modalitățile și adîncimea influenței. Studiul influenței filozofiei bergsoniene asupra romanului lui Proust nu se poate integra, decît cu un evident coeficient de arbitrar, în schema clasică a influenței exercitată de factorul emițător asupra factorului receptor. Această schemă, trebuie modelată și modificată în funcție de transformările notabile pe care le suferă operația de transfer de la concept, idee filozofică, la imaginea artistică; ceea ce ne-am străduit a arăta.

К ВОПРОСУ О ЛИТЕРАТУРНОМ ВЛИЯНИИ: ПРУСТ И БЕРГСОН

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В своей работе автор ставит себе две цели: во-первых, установить характер взаимоотношений между Прустом и Бергсоном и глубину влияния философии Бергсона на творчество Пруста; во-вторых, автор работы пытается определить степень этого влияния и доказывает, что

оно было незначительным, не затрагивая оригинальности и самобытности Пруста. Поэтому творчество Пруста нельзя ни в коем случае считать придатком философии Бергсона.

Это положение автор аргументирует тем, что в данном случае мы имеем дело с особым рода влиянием, и именно, с влиянием философских идей на литературное произведение; в таких случаях изучение влияния более сложно, так как имеет место воплощение идей (понятий) в художественные образы, которые получают свою особую значимость. Исходя из этой посылки, автор рассматривает в сопоставительном плане категории времени, времени в пространстве и чистой временной продолжительности в философии Бергсона и категории времени и пространства, субъективного, психологического времени в романе Пруста. Рассматривается также вопрос о спонтанной памяти у Бергсона и о произвольной памяти у Пруста и, в связи с этим, рассматривается роль воспоминаний в композиции романа.

Расхождения между Прустом и Бергсоном рассматриваются и в последней части работы, в которой указаны различия в их взглядах на жизнь. В заключении автор, выделяя элементы влияния Бергсона на Пруста, раскрывает глубокую оригинальность писателя.

UN PROBLÈME D'INFLUENCE LITTÉRAIRE : LES RELATIONS ENTRE PROUST ET BERGSON

(RESUME)

Dans son étude, l'auteur se propose deux objectifs : établir la nature des relations entre Proust et Bergson, et l'influence exercée par la philosophie de Bergson sur l'oeuvre littéraire de Proust ; prouver que cette influence a été moins profonde qu'on ne le croit, qu'elle ne diminue en rien l'originalité de Proust et qu'en aucun cas, l'oeuvre littéraire de celui-ci ne peut être considérée comme un pendant de la philosophie de Bergson.

Pour corroborer ses affirmations, l'auteur souligne la nature particulière d'une conception philosophique sur une oeuvre littéraire. En pareil cas, l'étude de l'influence est plus compliquée, étant donné le transfert qui s'opère de l'idée (concept) à l'image artistique, image qui, en ce qui concerne l'oeuvre d'art, a sa finalité propre. S'appuyant sur ce postulat, l'auteur examine brièvement le concept de temps, temps spiritualisé et durée pure, dans la philosophie de Bergson ; temps spiritualisé et temps subjectif, psychologique, dans le roman de Proust. Il compare ensuite la mémoire spontanée chez Bergson et la mémoire involontaire chez Proust, et liés à celles-ci, les souvenirs et leur rôle dans la composition du roman.

O SOLUȚIE CONTRADICTORIE ÎN ROMANUL *GREAȚA* DE JEAN-PAUL SARTRE

DE

LIVIUȘ CIOCĂRLIE

Credincios concepției sale că prozatorul nu trebuie să fie un demiurg într-o lume romanească și că substanța romanului nu trebuie să fie o pastă preexistentă pe care autorul o modelează ci trebuie să apară pe măsură ce romanul se scrie, că munca scriitorului nu constă în prezentarea expresivă a unor soluții deja găsite ci în căutarea prin scris a acestor soluții, în cercetarea unei situații limită comportînd o tensiune esențială, Sartre întreprinde cu romanul „Greața” o asemenea cercetare și încă una din cele mai pasionante, cercetarea procesului existențial.

Din ideea că investigația înaintază odată cu scrisul, se poate deduce și aceea a unei anumite identități între expresie și ceea ce este de exprimat, a unei cunoașteri literare specifice față de care, chiar și în scopuri didactice, este greu dacă nu imposibil de disociat forma de conținut, existînd deci și pentru cititor obligația de a cuprinde cu o singură privire blocul unitar pe care îl constituie romanul, sau mai bine spus, de a reface experiența autorului, de a se identifica cu el refăcînd cercetarea. Dacă totuși lucrarea de față va stăruî mai mult asupra ideilor acestui roman, tratîndu-l într-un fel ca pe un manual despre poziția omului în lume, aceasta se datorește, lăsînd la o parte o probabilă lipsă de îndemînare, și faptului că ideea anunțată mai sus, deși presupusă de Sartre, nu și-a găsit o ilustrare deplină în „Greața”, ci abia mai tîrziu, la Samuel Beckett sau la protagoniștii noului roman care, de altfel, s-au putut arăta nesatisfăcuți de arta lui Sartre tocmai pe temeiul acestei neîmpliniri. Fără a trece cu vederea puterea expresivă, specific literară, a prozei lui Sartre, ca și importanța ei pentru evoluția prozei moderne, ni se pare că „Greața” apare întrucîtva ca o poveste filozofică în care uneori gînditorul existențialist îl acoperă pe scriitor, ajungînd să ne intereseze pe alocuri nu ca literatură ci ca dialectică de idei, poziționîndu-ne prin înfruntarea pe care o simțim în noi înșine între fascinația exercitată de strălucirea și rigoarea demonstrației pe de o parte și opoziția crescîndă față de ideile ei pe de altă parte. Vom inventaria, înainte de a încerca să le discutăm, aceste idei.

J. P. Sartre — „La Nausée”, Gallimard Paris, 1938.

Sartre consideră că dincolo de raporturile sociale, dincolo de preocupări, de stările psihologice determinate, există în om o zonă existențială. Aceasta se face simțită în starea când, refuzându-și iluziile legate de viitor și sprijinul neautentic al amintirii, tăindu-și legăturile cu tot ce nu e el însuși, cu tot ce-i este exterior, e închis în prezent, în prezența lui exclusivă, în sentimentul — impropriu folosim acest cuvânt — existenței sale. Dacă acest sentiment exclude punerea în raport cu lucrurile din afară, el este ca o pulsație cuprinzătoare prin care aceste lucruri sînt înglobate, prin care se șterge orice diferențiere și omul devine o simplă existență în care intră, fără hotar, el însuși și lucrurile receptate sau, mai bine spus, sentimentul său de sine și despre lucrurile printre care se mișcă. Iar acest sentiment al existenței este insuportabil — este chiar greața. De el se leagă reprezentări dezgustătoare. Albères în „Histoire du roman moderne“ face un inventar al adjectivelor cu care Sartre sugerează această stare greu de definit. Ele sînt: vag, amorf, greu, flasc, călduț, muiat, dulceag, lînced, ambiguu, vlăguț, smîntînos, viscos, îndulcit, gros, gras, enorm, monstruos, obscen, oribil. Iar Sartre are o imagine revelatoare despre existență, așa cum o înțelege: „Adevărata mare e rece și neagră, plină de vietăți; ea se tîrește sub această pojghiță verde făcută pentru a-i înșela pe oameni“. Ni se sugerează aici că starea amintită nu este particulară, poate patologică, ci firească și că dacă nu o resimțim e pentru că ne înșelăm, nu vedem dincolo de suprafață. Într-adevăr ne putem întreba de ce această zonă comună tuturor și generînd stări dezagreabile nu devine pentru toți o preocupare obsesivă; mai mult, de ce putem, unii sau mulți dintre noi, să o și ignorăm? Răspunsul lui Sartre: tocmai pentru că e insuportabilă, pentru că prin toate mijloacele ne ferim de ea și încercăm să ne-o ascundem. Romanul „Greața“ este un studiu despre soluțiile prin care omul își refuză sentimentul propriei sale existențe.

Aceste soluții sînt, privite în mare, trei: cea a inautenticității, cea a umilinței și cea a răzvrătirii. Prima este calea celor pe care Sartre îi numește „les salauds“, ticăloși. Meritul lui în această privință este de a-i fi situat social cu mare precizie. Sînt burghezii. Siguri de ei, instalați comod într-o poziție socială confortabilă, pătrunși de importanța acestei poziții, burghezii sînt aproape imuni la neliniștea generată de sentimentul existenței. „Greața“ cuprinde o întreagă galerie de portrete de burghezi, un insectar de făpturi pe care Sartre le scrutează cu atîta ură încît te miri că nu trece totuși de limitele literaturii românești, în pamflet. Însă e vorba de o pasiune rece, stăpînită și dirijată ca un focar de lumină necruțătoare ce devine un instrument de maximă eficacitate literară. O ură înrudită de aproape cu antipatia cu care mai tîrziu, în „Cuvintele“, va vorbi despre propria sa copilărie, sentiment surprinzător dar tot atît de eficace pe plan artistic și izvorît tot din scîrba pe care Sartre o nutrește pentru lumea burgheză.

În ce constă soluția burgheziei? În a se închide într-o crustă uneori atît de groasă încît de sub ea nu mai răzbate nici un ecou al vieții. Nu mai rămîne, nevindecabilă, decît teama de moarte. Dar și pe această „ticălo-

sul" o ocolește, se silește să o ignoreze, o evită — în aparență paradoxal — murind încă din timpul vieții, devenind insensibil, o coajă inertă. Dacă totuși prezența vreunui mare neliniștit amenință să reveleze prin acte răscolitoare nu numai slăbiciunea acestuia dar și propria sa slăbiciune, viața care mai moacă sub crustă, „ticălosul" se apără încredințându-se că are de a face cu un smintit care trebuie scos din rîndurile oamenilor cumsecade, catalogat ca nebun, ca artist sau ca cine știe ce excentric primejdios și tratat ca atare.

Iar crusta din ce e făcută? Din tot ce e neautentic în viața omului și în primul rînd din mulțumirea de sine, din sentimentul legitimității poziției pe care se găsește, sentiment provenit eventual din satisfacția unei activități intense. „Medicii, preoții, magistrații și ofițerii îl cunosc pe om ca și cînd l-ar fi făcut" afirmă Sartre nu numai spectaculos dar dezvăluind și rădăcina rutinei generată de o cunoaștere justă însă lipsită de profunzime. „Ei au fiecare mica lor încăpăținare personală care îi împiedică să observe că există, nu-i niciunul care să nu se creadă indispensabil". De sentimentul existenței se poate deci scăpa printr-o preocupare. Dar dacă preocuparea creatoare duce la o nobilă uitare de sine, cea necreatoare te duce la închistare și mulțumire de sine, te face ticălos. Această mulțumire obtuză, provenită din ocupații uneori spornice dar fără deschidere spre esențial, poate deveni un subiect de meditație pentru orice societate căci este o alienare care pîndește pe cei mai bine intenționați și mai conștiințioși. Sartre atrage atenția că între o activitate superioară care stimulează omenescul și una care îl alienează, deosebirea nu e în mod necesar evidentă.

Aici trebuie subliniat că a restrînge critica lui Sartre la burghezie înseamnă a-i diminua importanța și în același timp înseamnă să ne dăm un certificat de imunitate pe care Sartre l-ar trece probabil printre caracterele de natura crustei. El se referă la burghezie pentru că vrea să contribuie la năruirea ei dar și pentru că este mediul pe care-l cunoaște cel mai bine. Vorbind însă de burghezie, atinge tendințe general umane și cartea lui poate deveni pentru oricine un manual folositor, în măsura în care se situează față de analiza întreprinsă.

Acest roman e o invitație la luciditate și demnitate, la participare activă. Pentru Sartre, omul autentic își face viața, cel care o suferă este mort. Atacul său e împotriva inerției, a somnolenței spirituale mascată de o experiență superficială dar pîrînd bogată. Ticăloșii sînt cei care refuză să fie atenți la solicitările tulburătoare ale existenței și se grăbesc să se închidă într-o rutină de automat. „Și-au trăit viața în amorțeală și somnolență, s-au înșurat repede din nerăbdare și au făcut copii la întîmplare. Au întîlnit alți oameni în cafenele, la nunți, la înmormîntări. Din cînd în cînd, prinși de o vîltoare, s-au zbatut fără să înțeleagă ce li se întîmplă. Tot ceea ce s-a întîmplat în jurul lor a început și s-a sfîrșit în afara vieții lor. () Și apoi spre patruzeci de ani, botează micile lor încăpățînări și cîteva proverbe cu numele de experiență, încep să facă pe distribuitorii automate: doi bani în fenta sîngă și poftim anecdote învelite în hîrtie de staniol; doi bani în

fenta dreaptă și primiți sfaturi prețioase care vă încheie dinții precum caramellele moi."

Cu cît poziția socială ocupată e mai trainică, cu atît ticălosul evoluează cu mai multă dezinvoltură și vorbele sale au mai multă autoritate, ca și cînd de la o tribună ar adresa mereu tuturor adevăruri imuabile. Dacă poziția ocupată e atît de înaltă încît sînt mulți cei care își au privirile ațintite asupra ei, dacă ticălosul e o vedetă, un prinț al științei, de exemplu, el își poate permite cochetăria de a fi original, de a clătina în joacă stîlpul societății, răspîndind în jur o amețală și teamă trecătoare pentru ca apoi, prin mișcări măestrite, să restabilească echilibrul, dînd auditorului voluptatea de a simți că principiile solide pe care se sprijină au ieșit întărite dintr-o încercare neprevăzută.

"Socialiștii? Ei bine, eu merg mult mai departe ca ei! Dacă-l urmați pe acest drum periculos, trebuia să părăsești în curînd înfricoșat familia, patria, dreptul de proprietate, valorile cele mai sacre. O clipă te îndoi ai chiar de dreptul elitei burgheze de a comanda. Un pas încă și, deodată totul era restabilit, întemeiat în chip minunat pe principii solide, după moda veche. Te întorceai și zăreai îndărătul tău socialiștii agitîndu-și batistele și strigînd: Așteptați-ne!"

Bine înțeles, aceste distracții amuzante nu-l împiedecă pe burghez să-și conducă cu mînă fermă afacerile și, dacă este savant, să-și expună cu claritate ideile în opusculе intitulate, de pildă „Dreptul de a pedepsi". În treacăt fie spus, titlul acesta ni se pare o notă critică prea apăsată, satira fiind aici greoaie.

Valurile de înțelepciune magistrală și de concluzii ale unor experiențe exemplare se revarsă asupra „masei nenumărate de victime ale acestei societăți, a celor care acceptă ordinea stabilită deși îi strivește", cum îi caracterizează Maurice Nadeau în „Romanul francez de la război încoace" pe cei care îi venerază pe ticăloși, se gudură pe lîngă ei și îi aleg ca deputați. Sînt umilii, copleșiți de sentimentul nimicniciei lor, cu sensibilitatea mereu trează, o sensibilitate dureroasă, o stare continuă de stînghereală, de nefiresc de care încearcă să se vindece tocmai prin admirația pentru ticăloși, cărora le dau tîrcoale și printre care încearcă cu timiditate să se furișeze. Duminica ei își îmbracă paltonul care strălucește cam suspect, se strecoară pe promenada aglomerată a orașului și se străduiesc, fără să reușească pentru un ochi atent, să nu se deosebească de ticăloșii care se plimbă cu demnitatea la care îi obligă conștiința respectabilității lor.

E urmărit deci procesul de alienare al celor slabi, al umililor, care, lăsîndu-se prostiți de fațada de virtuți a ticăloșilor, îi admiră, îi privesc cu respect religios și astfel, chiar dacă nu reușesc să intre printre cei închistați, se simt oarecum protejați, fac și ei parte într-un fel din lumea acestora, așa cum unii servitori de casă mare se simt și ei din lumea mare și își disprețuiesc clasa. Preferă să trăiască obscur la hotarele unei lumi străine, decît să privească adevărul în față, căci acest adevăr e existența și greața. E vorba deci de a doua situație existențială și de a doua cale de evadare.

Dacă cea dintîi, a ticăloșilor, ducea la o securitate — înghețată și sarbădă, dar securitate — aceasta din urmă nu își atinge scopul decît într-o măsură neglijabilă. Condiția celor umili și respectuoși e deplorabilă pentru că, înțorși fiind spre ticăloși, văzînd la ei valorile de invidiat, nu reușesc să pătrundă printre aceștia dar nici nu se mai pot bucura de fericirea inexplicabilă pe care sentimentul existenței o procură sporadic numai celor care refuză complicitatea cu ticăloșii. Căci, dacă e pesimist, cum vom vedea, în ce privește posibilitatea omului de a fi liber într-o zonă pură și esențială, Sartre i-o acordă pe aceea de a trăi demn, de a înfrunta riscul eșecului la capătul unei experiențe lipsite de prejudecăți, fără să accepte protecția unei vieții neautentice.

Această experiență lipsită de prejudecăți este chiar obiectul cărții în discuție. Este experiența pe care o trăiește Antoine Roquentin, eroul și purtătorul de cuvînt al lui Sartre.

„... am vrut să fiu. Și chiar n-am vrut decît aceasta; iată sensul ultim al vieții mele: în toate aceste încercări care păreau fără legătură, regăsesc aceeași dorință: să gonesc existența în afara mea, să golesc clipele de grăsimă lor, să le storc, să le usuc, să mă purific, să mă întăresc, pentru a emite înșfîșit sunetul clar și precis al unei note de saxofon“.

În această frază e concentrat obiectul cărții — nu momente disparate ale unei vieți ci o tentativă majoră. Și tot aici distincția de care trebuie să ținem seama dacă vrem să urmărim efortul lui Antoine Roquentin, distincția dintre existență și ființă, dintre acea magmă cleioasă care ne înăbușă cînd nu ne mințim pe noi înșine și zona respirabilă, pură, de care am pomenit, în care ar pătrunde omul nu prin evitarea ci prin depășirea existenței, zonă a ființei, greu de definit mai ales la Sartre, la care se dovedește pînă la urmă a fi o absență.

Roquentin e un intelectual care, evitînd compromisul și neautenticitatea nu în mod conștient ci dintr-o dispoziție naturală, a trăit totuși multă vreme fără a-și pune întrebări.

„Apărusem din întîmplare, existam ca o piatră, o plantă, un microb. Viața mea creștea la întîmplare și în toate direcțiile. Îmi trimitea uneori semnale vagi; altele nu percepeam decît un bîzîit fără urmări“.

Este situația celor care — Sartre nu ne spune dacă sînt mulți — fără a fi ticăloși și fără a li se închina acestora, trăiesc cu intensitate redusă, într-un fel de amnezie numai din cînd în cînd tulburată de murmurul existenței care, ca o mare subterană, mugește în adînc. Cu timpul, semnalele devin mai stăruitoare și Roquentin este silit să iasă din somnolență și să-și definească poziția: el își precizează opoziția față de ticăloși și în același timp se lasă cuprins de existență, din dorința de a se cunoaște pe sine și cu speranța că, străbătîndu-se, se va putea situa pe o poziție superioară, riguroasă și liberă. La capătul experienței, Sartre va anunța cu jumătate de gură un fel de victorie. În cele ce urmează vom încerca să deslușim dacă această victorie decurge în mod firesc din expediția lui Roquentin prin și

dincolo de existență, sau dacă nu cumva este de fapt o înfrîngere disimulată. Și, dacă aceasta va fi concluzia, vom face cîteva presupuneri referitoare la cauzele acestei înfrîngeri.

Conștiința lui Roquentin este terenul unei duble extensii a scîrbei. Nu numai trupul și-l resimte străin și nesuferit ca o vietate dezgustătoare, pentru care găsește adjective zemoase și moi („Îmi văd mîna care se lăbărțează pe masă. Trăiește — sînt eu. Se desface, degetele se respiră și împung. Stă pe spate. Îmi arată burta ei grasă. Arată ca un animal răsturnat. Degetele sînt etichete . . . Îmi retrag mîna, o bag în buzunar. Dar imediat îmi simt prin stofă căldura coapsei. Numaidecît îmi smulg mîna din buzunar; o las să spînzure pe spătarul scaunului. Acum îi simt greutatea la capătul brațului. Atîrnă puțin, de abia, moale, lînced — există.) nu numai trupul deci, dar mai ales gîndurile și pînă și cuvintele îl îngreîșează.

„Dacă aș putea măcar să mă opresc de a gîndi, ar merge mai bine. Cele mai fade sînt gîndurile. Mai fade chiar decît carnea. E ceva care se întinde și îți lasă un gust ciudat. Și apoi sînt cuvintele, înăuntrul gîndurilor, cuvintele neîncheiate, frînturile de frază care revin tot timpul.“

Greața e la toate etajele, fără fisură. Ea pulsează și în afară, spre lucruri spre oameni, spre tot universul. În timp ce pentru ticăloși lucrurile au ceva familiar și protector, în greață („masa pare mai grea, mai groasă, stiloul mai compact“) tind să ne înăbușe. Ele se aglutinează într-o masă vîscoasă unde nu le mai poți diferenția și numi. Sînt mereu altfel decît par la un moment dat, însușirile lor nu sînt constante, determinabile, există în ele ceva neliniștitor care colcăie, nimic nu e simplu și cert, totul se confundă, totul trece în altceva; o culoare, de exemplu, nu e numai acea culoare ci și altele, amorfe, vagi, triste.

Oamenii formează și ei mari mulțimi anonime în mijlocul cărora Roquentin se simte strivit și a căror prezență îi provoacă repulsie.

„Azi dimineață, la bibliotecă, cînd Autodidactul a venit să mă salute, mi-au trebuit zece secunde să-l recunosc. Vedeam un obraz necunoscut, abia un obraz. Și mai era mîna lui ca un vierme alb și gras în mîna mea“.

Delimitările sînt arbitrare, căci totul e la fel — existență — și noi sîntem sentimentul de sine al existenței, iar acest sentiment e greața. Sentimentul e de această natură pentru că existența e inexplicabilă, fără rost, absurdă. Absurdul e absolut. Individul e centrul sensibil și exasperat, strivit din toate părțile de existența care îi este totodată lăuntrică și întinsă pînă la orizont, care este el însuși și lumea întregă.

„Era acolo, lăsată pe grădină, rostogolită în copaci, moale, năclăind totul, groasă ca o dulceată. Iar eu eram înăuntru cu toată grădina! Mi-era frică dar eram mai ales furios, găseam că e ceva atît de timpit, atît de nelalocul lui, uram această marmeladă . . . Și era, și era! Se urca pînă la cer, se întindea peste tot, umplea totul cu aiureala ei gelationasă și vedeam straturi, straturi, mult mai departe de hotarul grădinii și de case și de Bouville, nu mai eram la Bouville și niciunde, înotam. Nu eram surprins, știam

că e Lumea, Lumea pur și simplu care se arăta dintr-odată și mă înăbușeam de furie împotriva acestei mari ființe absurde."

Cum am mai spus și cum se ghicește din sentimentul de neîntreruptă minie, Roquentin nu e o victimă care consimte să se lase copleșită de greață. El plonjează adânc în existență nu pentru a se pierde în ea ci, dimpotrivă, pentru a o depăși, pentru a se găsi pe sine, pentru a-și afirma libertatea. El e un călător în coșmar, un călător „spre capătul nopții". Dar, ca și la Céline, noaptea pare să nu aibă capăt, Roquentin se apără din răspuțeri, încearcă să se abstragă din existență, să atingă zarea care e dincolo de ea și care nu poate fi determinată decât ca o absență a tot ce provoacă scîrbă, ca ceva nobil, riguros, senin.

„Totul e plin, existența e peste tot, densă și dubioasă și dulceagă. Dar dincolo de această dulceagă, inaccesibilă, foarte aproape, atît de departe, vai, tînră, nemiloasă și senină se află... această rigoare".

Pe drumul luminat de această licărire insesizabilă, Roquentin elimină pe rînd soluțiile la care se oprește un moment. Care sînt ele?

Una e dragostea. Pentru Sartre, dragostea pare să fie ceva care nu te lasă să dospești în existența ta, punîndu-te în situații neprevăzute cărora trebuie să le faci față. Este un fel de dispută inconfortabilă în care partenerii sînt mereu la pîndă și mereu surprinși, agitați de o febră, de un fel de neliniște. Inviorează spiritul, dar e un teren nesigur pe care pășești după ezitări și pe care îl părăsești aproape cu ușurare. Și deși se ivesc fulgerător „momente perfecte", eventual savant regizate, Sartre, prin Roquentin, socotește că acestea nu constituie un răspuns suficient dat existenței și că, interpunîndu-se între existență și individ, dragostea îl scoate pe acesta din procesul evoluției către ființă. Așa că Roquentin renunță la dragoste.

Tot pentru că întrerupe procesul cunoașterii de sine renunță eroul și la cartea la care lucra, monografia scrisă cu pasiune a unui Monsieur de Rollebon, personaj din culisele istoriei secolului XVIII. I se pare că orice preocupare, inclusiv scrisul, e o detașare, o ieșire din greață, din existență, dar nu e un termen, nu e o depășire. Renunță la scris ca și la dragoste nu pentru că n-ar fi soluții împotriva scîrbei, ci pentru că sînt soluții pînă la un plan; cînd ai dus mai departe cunoașterea, nu mai ai impuls pentru ele, dorești ceva mai definitiv. Rămînerea în ele, cînd le-ai înțeles limita, e o închistare.

Mai sînt, din cînd în cînd, survenite fără motiv aparent, stări inexplicabile de plenitudine a eului în existență, exaltări care nu sînt altceva decât greața ci mai degrabă răsturnări ale ei, în sensul în care negativul nu e altceva ci doar o inversare a fotografiei.

„Nimic nu s-a schimbat și totuși totul există altfel. Nu pot să descriu; e ca și greața și totuși e chiar contrarul; în sfîrșit mi se întîmplă o aventură și, cînd mă întreb, văd că mi se întîmplă că sînt eu și că sînt aici; sînt eu care străbat noaptea, sînt fericit ca un erou de roman".

Fiind stări fugare, de neprovocat și imprevizibile, Roquentin nu stăruie asupra lor. Se bucură de ele dar, neputîndu-le examina, trece ușor peste ele.

Dealtfel rigoarea lui merge așa de departe încît orice exaltare i se pare dubioasă, pînă și exaltarea care însoțește actul gîndirii.

„M-am exaltat ca un imbecil. Am nevoie să mă curăț cu gînduri abstracte, transparente ca apa“.

Dacă aceste momente de fericire intensă păstrează ceva tulburător din tumultul existenței care le ivește, din lucruri mai emană uneori, în tăcere, o fluturare, o invitație grațioasă, un secret neprimejdios, pe care l-am putea apropia de misterele lui Blaga.

„M-am ridicat, am ieșit. Ajuns la grilaj, m-am răsucit. Atunci grădina mi-a zîmbit. M-am sprijinit de grilaj și am privit mult timp. Surîsul copacilor, al tufișului de leandri voia să spună ceva; acesta era adevăratul secret al existenței. Mă agasa acest mic înțeles: nu puteam să-l înțeleg chiar dacă aș fi rămas 107 ani sprijinit de grilaj.“

Lui Roquentin i se pare că nu se poate sprijini pe ceea ce nu înțelege și că, deci, n-are de ce să întîrzie asupra acestui zîmbet al lucrurilor și trece mai departe.

Printre soluțiile întrevăzute măcar și un moment de ele nu e în niciun caz solidaritatea, comunitatea de vederi cu alți oameni, comunicarea cu ei.

„Nu vreau comuniune sufletească, n-am căzut atît de jos“. Roquentin nu-i iubește pe cei care îi seamănă și nu se apropie de ei căci îl umilesc, recunoscînd în el ceva dezgustător care există și în ei — greața. Cei mai mulți îl și revoltă căci tind spre ticăloși. Pe aceștia îi urăște cu consecvență. Această ură e mai puțin o soluție de viață — căci Roquentin nu este, cum vor fi mai tîrziu unele personaje ale lui Sartre și cum va fi el însuși, un militant social, un angajat — această ură e mai multe o metodă de diferențiere de cei închistați, după cum ura mereu manifestată pentru existență, pentru greață, pentru sine însuși într-un fel e o metodă care permite să nu se descompună definitiv în existență, ci să o străbată și s-o epuizeze ca experiență. Iar la sfîrșit, cînd experiența va fi încheiată, Roquentin va uni această dublă ură într-o invectivă enormă, vestind sfîrșitul apocaliptic care e aproape, cînd hălei de carne vor zbura prin aer, în gura omului vor crește omizi, vor curge rîuri de sînge pe pămîntul pe care va crește, deasă, o vegetație oribilă și obscenă. Exasperat de existență dar și de concluzia la care ajunsese că dincolo de ea nu e nici o salvare, orbit de groază, Roquentin nu mai face distincții ci strigă tuturor, nu unei părți sau alteia a omenirii: „Ce-ați făcut cu știința voastră? Ce-ați făcut cu umanismul vostru? Unde e demnitatea voastră de trestie gînditoare?“

Acest pesimism va fi amendat mai tîrziu, Sartre va găsi rosturi sociale și îmbolduri de acțiune pentru o lume mai bine așezată, dar, fondul lui, care e fondul gîndirii sale existențialiste, va rămîni pentru el.

La Roquentin, locul exasperării va fi luat cîrînd de sentimentul depresiv al înfrîngerii. Efortul eului de a se sublima în esență se încheie prin epuizarea competitorului într-o stare semănînd mult cu ce și-a dorit, cu depășirea existenței, dar care e de fapt contrariul: nu trecerea în tensiunea pură a esenței ci pierderea sentimentului existențial într-o insensibilitate

totală. Roquentin a înțeles că nu va putea atinge autonomia identității sale. Existența umple totul și omul nu poate fi liber undeva în afara ei. Autonomia astfel dobândită e neant. La capătul cunoașterii de sine, detașat de existență, eul pălește.

„Și ce-i asta, Antoine Roquentin? E ceva abstract. O amintire palidă despre mine pîlpăie în conștiința mea. Antoine Roquentin. Și deodată eul pălește, pălește și gata, se stinge... Rămîn ziduri anonime, o conștiință anonimă. Iată ce este: ziduri și între ziduri o mică transparentă vie și impersonală.”

Învinsul care a înțeles că nu-și poate da un rost esențial declină într-o nepăsare care ar semăna cu cea a ticăloșilor dacă n-ar fi lipsită de iluzii. Greata și neliniștea se schimbă în plictiseală. „E o plictiseală profundă a existenței, materia chiar din care sînt făcut”. Dublu tragism: libertatea se dovedește a fi neant iar starea cea mai adîncă, a celui care a dus înțelegerea pînă la capăt, aproape se confundă cu cea mai superficială, a ticăloșilor.

„Am pierdut partida. Totodată am aflat că o pierdem întotdeauna. Numai ticăloșii cred că o cîștigă. Și acum am să fac ca și Amy, am să-mi supraviețuiesc. Să mînînc, să dorm. Să dorm, să mînînc. Să exist lent, încetîșor, ca acești copaci, ca o baltă, ca bancheta roșie a tramvaiului.”

Iată însă că, ajuns aici, Roquentin are dintr-o dată o revelație contrară. Ascultînd o mică formație de jazz i se pare că membrii acesteia, cîntînd, „s-au spălat de păcatul de a exista. Nu complet, desigur, — dar atît cît poate omul s-o facă”.

Își spune că el însuși, că omul în general, e totuși capabil să ajungă în zona ființei, creînd, proiectîndu-și existența într-un obiect rezonant și astfel „golit de existență”, situîndu-se pe planul ființei. A ieși din tine pentru a fi, în actul creației.

„Negresa cîntă. Atunci îți poți justifica existența? Măcar puțin? ... Aș putea să încerc? Ar trebui să fie o carte”.

Și Roquentin se hotărăște să scrie această carte. Aceasta este soluția la care se oprește Sartre în „Greata”. Soluție optimistă și frumoasă care totuși ni se pare surprinzătoare. O vom pune sub semn de întrebare, încercînd să ajungem la concluzia că această soluție nu poate fi desprinsă de cele deja eliminate. Fie că și acelea erau de reținut, fie că nici ultima nu este satisfăcătoare. O discutăm pe cît posibil neîncercînd să opunem, în chip prezumțios, păreri proprii ideilor lui Sartre, ci încercînd să dovedim că soluția creației este supra adăugată și contrazice raționamentul, așa cum s-a desfășurat pînă în punctul unde aceasta apare. Ne dăm seama că e o oarecare naivitate în a discuta ideile unei opere literare altfel decît sub unghiul expresivității formelor pe care le îmbracă, dar pe de o parte și cum am mai spus, „Greata” invită, prin natura ei, a fi judecată ca o dialectică de idei, iar pe de altă parte ni s-a părut a observa că, tocmai datorită acestui caracter, acolo unde vigoarea dialectică scade, putera expresivă are de suferit.

Mai întîi trebuie observat că problema creației nu este pusă pentru prima dată după ascultarea melodiei de jazz. Lucrînd la monografia despre

d. de Rollebon, Roquentin meditase asupra creației și încă, așa cum vom vedea, în aceeași termeni pe care îi folosește în final. Monografia fusese o creație pe care, totuși, înaintînd în înțelegerea lucrărilor, pe măsură ce greața cuprindea regiuni mai vaste ale existenței și pînă la urmă lumea, Roquentin o părăsise ca fiind o soluție insuficientă. De aceea, chiar dacă n-am socoti că soluția firească a raționamentului sartrian este renunțarea la creație și insensibilitatea finală, trebuie să observăm că creația, odată pusă la îndoială de Roquentin, nu mai poate să revină cu rol salutar de liman protector în care, odată ancorat, ai depășit neliniștea și desgustul de existență și totodată ai depășit concluziile pesimiste anterioare. E drept că Sartre caută să evite o asemenea obiecție, spunînd că lucrarea despre Rollebon fusese insuficientă pentru că personajul existase și un existent nu poate justifica existența altui existent, trecutul nu poate fi nicicum, nici prin scris, reînviat. Argumentul nu ni se pare solid nu numai dacă ne gîndim cîte cărți mari, adevărate creații — creația netrebuind să fie numaidecît artistică — s-au scris în felul acesta, cărți mult mai esențiale decît cea pe care și-o propune la sfîrșit Roquentin („... Ar trebui să se ghidească dincolo de cuvintele tipărite, dincolo de pagini, ceva care nu ar exista, care ar fi deasupra existenței. O istorie, de pildă, care nu s-ar putea împlini, o aventură”) ci gîndindu-ne în primul rînd la procesul complex de recreere la care Roquentin era pe cale să supună figura lui Rollebon în momentul abandonării proiectului :

„Domnul de Rollebon era asociatul meu : avea nevoie de mine pentru a fi și eu aveam nevoie de el pentru a nu-mi simți existența. Eu furnizam materia brută, această materie din care aveam atîta, cu care nu știam ce să fac : existența, existența mea. Iar partea lui era să reprezinte. Stătea înaintea mea și pusese stăpînire pe viața mea pentru a mi-o reprezenta pe a sa. Nu mai băgam de seamă că exist, nu mai existam în mine, ci în el... Nu eram decît un mijloc de a-l face să trăiască, iar el era rațiunea mea de a fi, mă eliberase de mine.“

Termenii sînt limpezi, e tocmai ceea ce urmărea Roquentin : a ieși din sine, a se elibera din existență. Și totuși greața copleșitoare îl făcuse să i se pară neglijabilă această salvare. Pe de altă parte, bine înțeles, soluția creației este cea mai vastă și mai luminoasă care poate fi propusă oamenilor, dar ea convine unei concepții care consideră posibil și își propune să întemeieze condiții de existență în care tuturor, într-un fel sau altul, le-ar fi accesibilă creația. Lipită însă la capătul analizei lui Sartre, unde existența e socotită o plagă nevindecabilă, ea apare ca o soluție individuală și chiar accidentală. Un om obișnuit care ar accepta analiza lui Sartre ca fiind valabilă pentru existență în genere, în zadar și-ar spune : „nu-i nimic, am să scriu o carte“ căci nefiind Sartre ci un om obișnuit, n-ar putea s-o scrie și ar rămîne condamnat. Deci, în timp ce cercetarea existenței în „Greața“ este întemeiată filozofic și pune în cauză nu poziția unui personaj ci poziția omului în lume — desigur putem să acceptăm sau să respingem concepția lui Sartre, dar nu-i putem nega rigoarea dialectică — concluzia nu aparține acestei concepții

și de aceea apare ca un simplu moment românesc. Prin decizia din final, eroul pare a se hotărî să nu trăiască pe planul cel mai adânc, greu de îndurat, ci undeva mai sus, ca într-un sanatoriu. S-ar putea concluda, dar nu e în intenția autorului să spună acest lucru și tocmai de aceea e discutabil finalul, că viața e ceva tragic prin absurdul ei și că n-o faci suportabilă decât printr-o oarecare superficialitate, prin a-i conferi rosturi limitate. Dacă s-ar fi spus acest lucru, am fi respins sau alții ar fi acceptat ideea, dar ar fi constituit o soluție potrivită cu restul romanului. Ni se pare însă că Sartre n-a vrut să spună acest lucru.

Să adăugăm în treacăt că aceste observații nu contrazic concepția filozofică sartriană. În „Introduction aux existentialismes“, E. Mounnier spune că Sartre concepe o ființă în sine care ar fi o densitate lipsită de interioritate și o ființă pentru sine, ființa interiorității, despre care însă, în cele din urmă, constată că nu este decât o absență centrală. Deci ființa pe care o caută Roquentin nu este decât un neant; așa că prin artă el nu poate decât, cum spune, să se spele de existență, de ființa în sine, să se aerisească, dar nu să atingă o dimensiune a interiorității. Ori, această aerisire îi fusese posibilă deja prin lucrul la studiul despre d. de Rollebon și deci creația, cartea pe care se hotărăște s-o scrie în final, nu-i poate da mai mult.

E semnificativ faptul că de unde pînă la final scriitura romanului corespunde — cu unele alunecări spre eseu, remarcate la început — rigorii dialectice, încît se poate vorbi despre „Greța“ ca de un moment important în evoluția romanului modern, odată cu ceea ce am putea numi concesiă făcută optimismului, se acumulează și mijloacele unei literaturi tradiționale, de calitate desigur, dar lipsite de tensiunea invenției. Ele contribuie la încheierea unei atmosfere, ceea ce în chip evident nu fusese urmărit pînă acolo, Sartre tinzînd să realizeze o proză esențializată, potrivită cu comunicarea unor idei cuasi-filozofice. Atmosfera melancolică a sfîrșitului, acea coborîre nostalgică spre asfințit, menită parcă să atenueze asprimele anterioare și să facă credibilă reabilitarea finală a puterii omului de a-și găsi un rost profund, face ca povestirea să coboare de pe planul semnificațiilor generale pe acela al unei ficțiuni obișnuite, cu un personaj al cărui destin n-ar depăși individualul. Și tocmai pentru că puțin desuet românescă, această parte contribuie la impresia că finalul e oarecum artificial și contrastează cu verva ascuțită care se abătuse asupra ticăloșilor, sau cu precizia urmăririi ideii de către expresie.

În această ultimă privință contrastul e cu atît mai mare cu cît „Greța“ e plină de sugestii pentru romanul contemporan. Ni se pare chiar că găsim în această carte, nedezvoltate dar bogate în virtualități, cele trei direcții importante pe care se va dezvolta romanul francez și anume cele urmate de Samuel Beckett, de Nathalie Sarraute și de Robbe-Grillet. Astfel, literatura lui Beckett reprezintă expresia consecventă cu sine a impasului existențial în care a intrat omul occidental al acestui secol. De pe treapta pe care Roquentin anunța înfiorat destinul tragic al omului, obligat să se cufunde

într-un mediu viscos dacă nu vrea să trăiască inert, dar o făcea de pe poziția intelectualului capabil de experiențe tulburătoare însă ducându-și viața într-un fel totuși rezonabil, de pe această treaptă deci, Beckett va coborî succesiv, dealungul unor povestiri care vor începe să apară către 1950 („Greața“ e din 1938), pînă la acea învederată în surprinzătorul „Com-mence c'est“ pe care omul, acceptîndu-și integral condiția, va trăi ca o vie-tate torturată într-o lume dezgustătoare, nerămînîndu-i pentru a-și dovedi că e om decît vorba, dusă și ea pînă la un fel de bilbiit. Poate că s-ar putea stabili o linie de evoluție sau de involuție, — păreri în această privință sînt divergente — dinspre echilibrul existent la Sartre între expresia unor stări paroxistice și motivarea lor, către scriitura greu analizabilă dar totuși capabilă să comunice o tensiune existențială din „Comment c'est“. Mai ales că echilibrul pomenit e forțat uneori pînă la limită și atunci fraza din „Greața“ nu e departe de fraza lui Beckett. Iată cum, de exemplu, pentru a sugera că atunci cînd greața, ajunsă la paroxism, e debordată de neliniștea pe care o provoacă, iar eul se șterge în existență, frazele surprind momentul dramatic al trecerii eului în obiect, prin alternarea persoanei I-a folosită de Roquentin pînă atunci cu vorbirea despre sine la persoana III-a.

„Mi-e frig, fac un pas, mi-e frig, un pas, mă întorc spre stînga, se în-toarce spre stînga, se gîndește că se întoarce spre stînga, nebun, oare sînt nebun ? Zice că i-e frică să nu fie nebun... se oprește, corpul se oprește, se gîndește că se oprește, de unde vine ? ce face ? Pleacă din nou, i-e frică, foarte frică, individ abject, dorința ca o brumă, dorința, dezgustul, zice că e dezgustat de a exista, e dezgustat ? obosit de dezgustat de-a exista. Fuge“, etc.

Și iată, pentru comparație, un fragment din „Comment c'est“, ales totuși dintre cele din care mai țîșnesc semnificații inteligibile :

„viața, viața cealaltă în lumină pe care aș fi avut-o pe alocuri nici vorbă să mă întorc acolo nimeni care să-mi ceară atîta niciodată fost cîteva imagini pe alocuri în noroi pămînt cer ființa cîteva în lumină uneori în picioare“.

Nu e de mirare că am putut apropia un fragment în care eroul lui Sartre e cel mai aproape de lumea lui Beckett de unul în care eroul acestuia, dacă se poate numi așa, exprimă sfișierea pe care o simte la gîndul unei vieți trăite nu în noroi ci în lumină și în picioare. În rest deosebiri sînt mult mai mari.

Nu vom stărui asupra apropiierilor existente între N. Sarraute și Sartre, raporturi evidente, deja dezbătute și la care vom reveni în altă lucrare. Remarcăm numai că e vorba de o înrudire și nu de o filiație, întrucît în 1938 cînd apărea „Greața“ N. Sarraute publicase deja „Tropismes“ unde domeniul ei de cercetare era deja precizat. Totodată trebuie să observăm că dacă N. Sarraute și Robbe-Grillet par mai consecvenți în identificarea expresiei cu ceea ce au de spus, eventual mai profunzi, e și pentru că merg fiecare pe o singură linie, pe care astfel o pot aprofunda, în timp ce Sartre se află

acolo unde căi divergente sînt încă apropiate, face pași pe fiecare din ele și este, din acest punct de vedere, mai bogat.

Despre apropierea dintre literatura sa și romanul „Greața”, vorbește chiar Robbe-Grillet în culegerea de articole „Pour un nouveau roman”, lăsînd să se înțeleagă că este un continuator al unor premize aflate în această carte.

Plasîndu-se, în afară de momente de paroxism, nu ca subiect în centrul existenței și al scîrbei, ci analizîndu-le din afara lor, descriînd obiectele care provoacă greața, Sartre îl anunță într-adevăr pe Robbe-Grillet care va merge mai departe, golînd obiectele nu numai de semnificații psihologice dar și de semnificații existențiale. „Lumea nu e nici signifianță, nici absurdă. Ea este, pur și simplu” va spune Robbe-Grillet, susținînd că scriitorul trebuie să o ia așa cum este, fără să-i dea semnificații pe care nu le are. Sartre nu va merge atît de departe ci va afirma, și Robbe-Grillet îl va combate în această privință, că lucrurile au semnificații dar absurde. Însă va refuza și el antropomorfismul, încărcarea obiectelor cu sensuri care ne sînt proprii, folosirea lor în literatură ca vehicule ale stărilor noastre psihologice. Iată-l ironizînd această tendință, pînă la el permanentă în literatură :

„Acest platan cu jupuiturile lui, acest stejar pe jumătate putrezit, ar fi trebuit să le iau drept tinere aspre care țînesc spre cer. Și această rădăcină ? ar fi trebuit desigur să mi-o reprezint ca pe o ghiară lacomă, sfîșiind pămîntul și smulgîndu-i hrana”.

În altă parte va spune : „Ele (obiectele) nu pretind nimic, nu se impun : ele sînt aici.” Frază care e remarcabil de asemănătoare cu cea atît de citată și controversată a lui Robbe-Grillet : „În jurul nostru, înfruntînd turma adjectivelor noastre animiste și gospodărești, lucrurile sînt aici”. Putem vorbi deci, fără a face aprecieri asupra lor, de o bogăție de sugestii oferită de Sartre prozei contemporane. Ele vor fi însă mult mai sărace în finalul scris în altă manieră.

Dacă mijloacele tradiționale care apar către sfîrșit nu pot șterge impresia lăsată de cele înnoitoare care le precedă, în schimb concluzia optimistă pe care o conține finalul ne poate îndemina să trecem cu ușurință peste respingerea celorlalte soluții, trecute în revistă anterior. Totuși această renunțare merită să fie discutată pentru că ne poate ajuta să ne explicăm anumite rezerve ivite în timpul lecturii, să luăm o poziție față de concepția lui Sartre și, eventual, să arătăm unele puncte de plecare ale acestei concepții.

Lectura cărții e însoțită, pe lîngă plăcerea estetică, de o satisfacție intelectuală unită în mod curios cu rezerva crescîndă față de ideile care ne dau această satisfacție. De ce acest dublu sentiment ? Pentru că dacă nu se poate să nu admirăm mersul necesar al cercetării, sîntem treptat întăriți în convingerea că termenii aceștia sînt luați într-o accepțiune restrictivă, neadmițîndu-se decît latura lor joasă, ceea ce denotă fie rea credință, fie o permanență de gîndire și poate chiar una psihologică la Sartre. Cum onestitatea intelectuală luminează întreaga activitate și operă a lui Sartre, pînă la a deveni o obsesie a acestuia, numai la a doua presupunere merită să ne oprim.

Sartre va sugera mai târziu, în „Muștele“, că eșecul lui Oreste, a felului său de a înțelege libertatea, provine din faptul că e vorba la el de o libertate pentru sine și nu pentru altul, cauzată de o necunoaștere a condițiilor concrete și a structurii reale a mediului uman. Credem că, într-o măsură, această observație se potrivește tinărului Sartre. La el nu e vorba de o recunoaștere — analiza strălucită a mediului burghez ar răsturna o asemenea afirmație — ci de o cunoaștere trunchiată, cunoașterea unei lumi limitate, înăuntrul căreia intelectualul, eroul său, se sufocă fără să poată vedea nimic vast și promițător dincolo de margini, ceea ce îl determină să tindă spre o libertate singulară, oarecum abstractă, care pînă la urmă i se refuză. Dar nu este lumea lui mai mult decît o simplă cunoaștere, o construcție mentală ridicată după coordonate care convin gîndirii sale ?

Pe plan social, lumea lui Roquentin se compune din intelectuali anxioși care refuză să se situeze și de aceea par niște plante lipsite de rădăcini, plutind într-un mediu nepropice, din burghezi, conturați cu precizie și din cei frustrați despre care se spun multe lucruri profunde, dar a căror prezentare suferă de ambiguitate prin absența oricăror delimitări. Departate de a-i figura pe exploatați, care oricum nu pot fi înghesuiți într-o entitate, aceștia dau o imagine a micii burghezii minate de insatisfacția de a trăi la marginea unei lumi a cărei legitimitate nu numai că n-o pun la îndoială ci o și afirmă și susțin. De sub orizontul lui Roquentin lipsesc adevărații exploatați și, cu totul, forțele vii ale societății. Pare firesc atunci ca eroului să-i lipsească sentimentul solidarității, deschiderea spre oameni. Mînia disprețuitoare, de care nu se desparte, apare ca justificată. Aici se naște o întrebare esențială pentru Sartre, nu numai pentru Roquentin. Este acesta lipsit de sentimentul solidarității pentru că nu-i găsește pe cei față de care s-o manifeste sau, dimpotrivă, nu-i găsește pentru că e incapabil de sentimente de această natură ? La prima vedere, în ce-l privește pe autor, răspunsul pare simplu : ieșind din lumea întrucîtva închisă a culturii, Sartre a găsit treptat, sub impresia evenimentelor, drumul spre oameni. Dacă însă atitudinea lui civică e expresia unei solidarități în sensul cel mai profund, a unei încrederi în puterea oamenilor de intercomunicare esențială, la această întrebare răspunsul trebuie să fie mai nuanțat. Pentru că datele adînci ale personalității lui Roquentin, reflexe ale existențialismului, așa cum îl concepe Sartre, nu vor fi niciodată dezmințite de acesta.

Scena ultimei întîlniri cu Autodidactul (personaj patetic prin stăruința cu care se luptă să-și apropie cunoștințe pe care le pune în serviciul unei gîndiri favorabile ticăloșilor) oferă, pe lîngă o semnificație socială subtilă (ticăloșii sînt atît de prudenți încît își desființează și susținătorii atunci cînd aceștia pun o pasiune neliniștitoare în a-i apăra) și o cheie pentru înțelegerea lui Roquentin și poate nu numai a lui. E în această scenă o mizantropie, o răceală și un dezgust față de oameni, care sînt fatale pentru orice umanism, pentru orice dorință de dialog. Roquentin nu găsește soluții pentru om pentru

că nu se poate apropia de el, pentru că nu vede în omenire decît o turmă abjectă. Nu e vorba de tonul cutremurat al unui profet dezamăgit, ci de cel dezabuzat și scîrbit al unei păreri definitive despre nemernicia omului. Întîmpinăm această atitudine revelatoare tocmai cînd demonstrația condusă cu o mîină de maestru începuse să ne neliniștească, ieșim ca dintr-un vis rău și înțelegem că Roquentin nu vorbește în numele omului ci în acela unei lumi devitalizate, neînstare de încredere în om și pentru care într-adevăr nu mai există soluții.

Prin aceasta, Roquentin nu este atît de departe cît își închipuie de a fi un „salaud“. Dominanta lui e egocentrismul. Totala lipsă de generozitate vitală, zgîrcenia în a se cheltui pe sine, refuzul de a intra în contact cu orice ar fi, teama permanentă de a fi frustat nu-l închid oare într-o carapace care dacă nu-i aceea a ticălosului burghez sau a ticălosului pseudosavant, este cea a ticălosului intelectual de calitate? Aparent, eroul se închide în sine pentru a nu se lăsa mînjit, pentru a proteja șansa de a descoperi în el esență omenească. Dar oare e de conceput esența unui individ altfel decît răspunzînd esenței celorlalți indivizi; oare e de conceput esența omenească altfel decît intrată într-un circuit esențial? Or, pentru Roquentin eventualitatea unui asemenea circuit nu se pune, de vreme ce își păstrează suspiciunea pînă și în dragoste, iar în societate nu vede decît ce e mort sau pe cale să moară. Este firesc, în aceste condiții, ca simbul în care s-a autoconstituit să se dovedească gol pe dinăuntru, de unde concluzia lui că esența este absență.

Pe acest țărîm de neant eșuează Roquentin și din alte motive. Acceptînd premiza că lumea lui nu e rezultatul unei cunoașteri pasive ci o construcție sau, pentru a nu exagera, o cunoaștere decupată pe liniile proprii sale personalități, ne putem întreba dacă tonul mereu agresiv, mereu agasat pe care îl folosește nu e și el revelator. Dispoziția sa bătăioasă, lăudabilă în măsura în care marchează dezaprobarea față de o lume nefiresc straturată și întrucît e un semn de interes față de exterior, îi va interzice în același timp un moment necesar al cunoașterii profunde și anume cufundarea deplină și fără preconcepție în lucrul de cunoscut.

S-ar putea obiecta că Roquentin se deosebește de ticăloși tocmai prin faptul că acceptă experiența cufundării în existență. E adevărat, dar numai pînă la un punct, pentru că nici Roquentin nu duce pînă la capăt această experiență, de vreme ce ori de cîte ori bogăția existenței copleșește puterea lui de a o rîndui într-o concepție rațională riguroasă, refuză să țină seama de ea. Este o contradicție între a pleca de la ideea că adevărul trebuie să rezulte în urma parcurgerii unor stări a căror complexitate depășește raționalul și a refuza, pe de altă parte, să accepți sugestiile care ar putea veni de acolo. Poate că dacă Roquentin s-ar fi temut mai puțin de exaltare, dacă gîndirea sa ar fi fost mai suplă, ar fi ajuns la concluzii desigur tot raționale dar îmbogățite de contactul cu ceea ce depășește rațiunea și ar fi evitat să categorisească tot ce depășește rațiunea imediată ca fiind „prea mult“ (de

trop) și deci absurd. Poate că la originea teoriei absurdului — și „Greața“ își are importanța ei în fundamentarea acesteia — stă și orgoliul dezamăgit al omului ajuns să descopere o bogăție a existenței care-i rămăsese multă vreme ascunsă, dar care pentru un moment depășește puterea lui de explicare rațională. Un Camus sau un Eugen Ionescu, ca și Sartre de altfel, autori de o înaltă intelectualitate, poate că n-au ajuns la concepția care stă la baza literaturii lor printr-o înclinare naturală de a considera lucrurile ca fiind absurde, ci, printr-o înclinare contrară nesatisfăcută.

De fapt Roquentin își întreprinde cercetarea într-un fel preconcept, întrucât speră că la capătul ei va constata, că ființa sa e un *ce* aparte care nu suferă contacte, ori care ar fi ele, pentru care existența e mai mult un fundal pe care se poate detașa decît o materie primă din care să se extragă esența. Mirajul purității pare provenit la el din ceva ca o teamă exagerată de microbi; el nu tinde să se purifice ci să descopere prin căutări asidui o puritate preexistentă. Nu dorește să se transforme ci să se găsească. De unde teama lui că existența, umplînd totul, nu va lăsa nici un loc pentru ființă. Există la Sartre o oroare de plin, se simte înclinarea lui pentru construcțiile aerisite ale rațiunii. Fiind însă cinstit cu sine însuși, el nu-și ascunde că totul este plin, că nu sînt de găsit regiuni aseptice în care să evolueze ființe necontingente. Însă nici nu pare să aibe în vedere că ființa ar putea fi o modalitate a existenței, cea mai pură desigur, totuși integrată acesteia, pentru care n-ar mai trebui să se dea de o parte tot ce e existență ci, dimpotrivă, ar trebuie să se examineze toată existența pentru a se ști în ce condiții se sublimază în ființă.

În cazul acesta soluțiile eliminate de Sartre, dragostea, bucuria inexplicabilă a vieții și celelalte, s-ar dovedi tot atît de prielnice ființei ca și creația care e admisă, în cele din urmă, ca și altele pe care nu le-a avut în vedere. Ni se pare deci că există o contradicție între intenția lui Sartre ca, prin Roquentin, să se cufunde în existență pentru a o depăși și repulsia față de orice contact care îi interzice aderarea reală la lucruri. Or, față de gravitatea problemei puse — raportul dintre ființa umană și existență — această aderare este necesară. Poate că aici să se vadă și o limită a naturii de experiment a cărții. Atunci cînd literatura pune întrebări atît de tulburătoare despre om, trebuie să simți la autor, pentru a avea o încredere deplină în el, așa cum simți la un Dostoevski, o angajare totală, care să nu lase loc senzației că ai avea de a face cu o curiozitate intelectuală.

Facem aceste rezerve cu speranța că ele decurg din discutarea problemelor majore puse de carte și nu din ignorarea sau desconsiderarea lor. Cu aceasta, vrem să ne arătăm nemulțumirea față de felul în care abordează acest roman Georgeta Horodincă în studiul „Jean-Paul Sartre“. Dînsa apreciază pe bună dreptate analiza burgheziei făcută de Sartre, dar ne lasă să înțelegem că numai valoarea acesteia ne permite să fim indulgenți cu partea în care se răsfrînge concepția existențialistă a autorului și expediază

în câteva fraze tocmai ceea ce l-a interesat mai mult pe Sartre. Credem că nici unui scriitor nu i-ar place să fie discutat în felul acesta, adică prin reducerea la aspecte secundare și cu neglijarea suficientă a mesajului central. Georgeta Horodincă vrea să aleagă din Sartre numai ce e stenic, pozitiv și în concordanță cu concepțiile noastre. Dar dacă arta e expresia unor stări de lucruri, e firesc că expresia unor stări nefirești să fie tulburătoare și contradictorie, iar misiunea criticului nu e să spele aurul de nisip, ci să pună în lumină cum și în ce măsură această expresie chinută și tulburătoare e totuși aceea a unei umanități profunde.

Revenind la roman, să observăm că s-ar putea obiecta, privitor la punerea în discuție a finalului, că dacă Sartre n-ar fi văzut, totuși, în artă o deschidere spre esențial și cum afirmăm că nu este vorba de o ficțiune oarecare ci de o carte care dezbate poziția omului și, implicit, a autorului în lume, ar fi fost firesc ca Sartre, consecvent cu sine însuși, să renunțe la creație. Deci argumentul ar cădea. Și totuși... Creația lui Sartre nu va fi aceea a unor obiecte în care se transpune, eliberându-se de apăsarea existenței. Nu va porni din concepția despre creație expusă în „Greața”. Alte experiențe decât cele care se resfrâng în acest roman l-au dus la concluzia că prin fiecare gest al nostru punem în cauză lumea întreagă, că, deci, sintem responsabili. Creația sa nu va fi salvare ci asumarea unei responsabilități. O artă teribil de eficace dar din care răzbate tristețea aspră a celui care s-a dăruit nu din vocație ci dintr-un sentiment al datoriei. Profund credincios unui raționament întreprins cu rigoare și sinceritate, el nu va schimba niciodată în altă parte decât în acest final de carte concluzia absolută la care a ajuns, ci va căuta să o ignoreze, va înveli conștiința inutilității absolute în pînza unor acțiuni utile, va accepta să lupte pentru imediat, pentru oameni, dacă absolutul i s-a refuzat. Optimismul său social se odihnește pe un profund pesimism. Dar e pesimismul unui stoic care abia cînd se pare că a intuit tragismul existenței, lipsită de deschideri spre alte orizonturi, se revoltă, refuză să se lase copleșit și dă vieții omului toată măreția. Dacă nu putem deveni esențiali, ne putem salva demnitatea. Se poate apropia această atitudine de cea a lui Camus, din „Ciuma”. Și e interesant de văzut cum și Camus, la un moment dat, dă unui eseu al său, „L'homme révolté” un final care nu decurge în mod firesc din raționamentul anterior; ca și la Sartre, perspectiva pe care o oferă omului e mult mai luminoasă decât s-ar desprinde din analiza sumbră și dezamăgită pe care o făcuse spiritului de revoltă de-alungul istoriei. „Greața” ni se pare a fi momentul cînd Sartre a decis deja să nu cedeze în fața tragediei existenței, dar nu delimitează încă planurile pe care va evolua în continuare — pe deoparte cercetarea existențialistă dezvoltată pe linia cea mai aspră, mai lipsită de soluții esențiale pentru om a acestei filozofii, pe de altă parte o concepție socială tot mai aproape de marxism. Afirmînd absența altei ființe decât neantul și deci neputința omului de a trăi pe planul ființei, Sartre pare să-și fi propus să contribuie la a-i face existența suportabilă.

În ce privește poziția eului, situarea cea mai propice este la hotarul dintre cele două concepții, pe poziția dramatică rezultată din atingerea unor contradicții aproape incompatibile căci „... omul este cu adevărat el însuși, în bine ca și în rău, în tensiunea cea mai mare”. Astfel viața lui devine intensă și această tensiune, fără a avea virtuți esențiale, face ca existența să fie demnă și să atingă o frumusețe tragică. Probabil că această concepție explică și refuzul lui Sartre de a se încadra chiar și în acele mișcări sociale cu a căror obiective este de acord. El consideră că eul trebuie să se situeze între existență și neant, omul credincios lui însuși între colectivitate și singurătate. N-a devenit comunist pentru că a vrut să rămână în starea incomfortabilă propice spiritualității profunde. El e pentru o angajare mereu reluată și nu stabilită odată pentru totdeauna, de teama că nemaipunând-o în cauză ar putea deveni conformism, clișeu revoluționar, iar angajatul un „salaud”.

Ne putem însă întreba dacă această luptă pentru demnitate nu e ea însăși o crustă atunci când devine atât de exclusivă, dacă nu pornește din ego-centrismul incapabil să admită comunicarea esențială. Sartre a crezut că, pendulînd între o concepție socială constructivă și o filosofie în care esența se confundă cu neantul, își va asigura autenticitatea existenței sociale și spirituale. Credem însă că cele două atitudini sînt de natură să se paralizzeze reciproc și că fără acceptarea multitudinii de soluții pe care le oferă existența, omul se înfundă într-un impas. Indiferența la care ajunsese Roquentin în urma eșecului experienței sale sugera tocmai acest impas și de aceea ni se pare că acolo ar fi fost termenul firesc al cărții, completat eventual cu sugerarea posibilității de a ieși din această indiferență prin situarea pe poziții limită, așa cum i se va întîmpla lui Sartre de altfel. Pornind de la această părere, am pus în discuție motivarea logică și artistică a finalului dat de autor romanului „Greața”. Credem că se pot formula rezerve la adresa valorii, de altfel incontestabile, a cărții lui Sartre nu întrucît nu corespunde întru totul concepțiilor noastre ci întrucît nu corespunde în totul unei concepții unitare. Ni s-a părut că găsim acesastă lipsă de unitate în faptul că autorul pare să-și considere eroul o victimă a impasului în care intră omul care trăiește autentic, în timp ce chiar din gîndirea existențialistă a lui Sartre ar trebui să reiasă că, din moment ce cineva refuză să se deschidă unor soluții, viața lui nu mai poate fi pe deplin autentică și că, deci, impasul în care intră Roquentin nu este acela al omului liber de prejudecăți ci cel al unui anumit om, dintr-o anumită lume, închisă în prejudecata groasă a epuizării oricăror soluții pentru om.

A doua inconsecvență credem că apare în momentul cînd Sartre, dornic să se răzvrătească împotriva acestei lumi devitalizate și a concepției sale de viață, neîntinînd seama de faptul că romanul său e și el o expresie a acesteia și neavînd încă o perspectivă clară asupra dublei lui orientări de mai tîrziu, dă cărții un final optimist care, în aceste condiții, ni se pare palid și discutabil.

ОБ ОДНОМ ПРОТИВОРЕЧИВОМ РЕШЕНИИ В РОМАНЕ Ж.-П. САРТРА «ОТВРАЩЕНИЕ»

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Данная работа ставит перед собой цель восстановить и раскрыть идейное содержание романа Сартра, в котором автор затрагивает важнейшие вопросы человеческого существования. В работе определено понятие «отвращения» — ощущение существования, а так же те средства, к которым прибегают люди, чтобы избавиться от этого чувства: фальшь, унижение или бунтарство, к которому прибегает главный герой романа Рокэнтэн. Герой Сартра ищет жизни, чистоты, но его постепенно охватывает чувство отвращения, его опутывает серость существования, избежать которого ему не может помочь ни творчество, ни любовь, ни минутные радости, которые озаряют порой его жизнь. Он впадает в состояние полной апатии и скуки. Но внезапно наступает озарение — ему начинает казаться, что он может убежать от этого существования, взявшись за написание романа.

В работе обсуждается этот финал. Указывается, что поиски спасения в творчестве не являются способом решения вопроса и потому были отвергнуты в литературе. Автор работы указывает, что перспектива, на которой останавливается Сартр это узкий мир искусства; невозможность другого решения вытекает из страха перед жизнью, из настороженности перед законами существования. Писатель не делает должные выводы из наблюдений над жизнью, поэтому то решение, которое он предлагает в романе выглядит слишком искусственным. Таким образом, вывод автора не вытекает из тех посылок, на которые он опирается в своем романе. Это решение обусловлено, очевидно, стоическим бунтом Сартра против условий человеческого существования, бунт хотя и обреченный на неудачу, откроет для писателя новое поле деятельности. Это предположение подтверждается и тем, что напряженность повествования, которое предвещает творчество Бекетта, Н. Саррота и Роб-Грийе, к концу романа понижается.

Автор делает ряд критических замечаний в связи с некоторыми положениями, высказанными по поводу данного романа в работе Джорджеты Хородинкэ «Жан-Поль Сартр».

UNE SOLUTION CONTRADICTOIRE DANS LE ROMAN *LA NAUSÉE* DE JEAN-PAUL SARTRE

(RÉSUMÉ)

Avant de les mettre en question, l'auteur essaie de refaire le parcours des idées de ce roman qui constitue un débat sur la condition existentielle de l'homme. Il définit aussi bien „la nausée“ que les modalités par lesquelles l'homme s'efforce d'éviter ce sentiment désagréable de l'existence : celle de l'inauthenticité, celle de l'humilité et celle de la révolte. La dernière étant la solution choisie par le personnage principal, Roquentin, dont on retrace l'expérience. Celui-ci aspire vers l'Être mais, au contraire, il est envahi par la nausée — c'est-à-dire par l'existence opaque — et toutes les issues qu'il entrevoit — l'écriture, l'amour, la joie inexplicable qui éclaire parfois l'existence — lui semblent dérisoires. Par conséquent, il decline dans un état dépressif d'ennui. Soudain, il a une révélation contraire. Il lui semble qu'il pourrait s'isoler de l'existence en écrivant un livre.

Ensuite, on discute ce final. On constate que la solution de l'évasion dans la littérature avait déjà été repoussée comme insuffisante. Le point de vue de Sartre, dans „La Nausée“, est exclusivement culturel, donc fermé. Son incapacité de donner une dimension essentielle à la vie est due à la réserve devant l'existence, à une certaine froideur. L'expérience existentielle n'est pas menée à son terme, Sartre se refusant à toute aventure humaine qui pourrait contredire un schéma rationnel dont les coordonnées sont pré-établies. Par conséquent, l'optimisme final ne découle pas de l'expérience du héros. Il s'explique probablement par la décision stoïque de Sartre de s'insurger à tout prix contre l'existence, bien que sa tentative d'accéder à l'Être se soit avérée vaine. Cette supposition s'appuie également sur une petite analyse de l'écriture de ce roman important pour la prose contemporaine et qui annonce un Beckett, une N. Sarraute ou un Robbe-Grillet, analyse qui tend à démontrer que la tension de l'écriture baisse vers le final.

NOTE LEXICALE

mol

Termenul regional *mol* este atestat în culegerile de folclor din Transilvania, fiind întrebuințat ca sinonim cu *nămol*, *noroi*, *tină*. Perechea *mol-tină* se întâlnește alăturată în același text, uneori fără deosebire semantică :

„Inimă, inima mea,
Neagră-i *tina*, nu-i ca ea ;
De o-ai duce la fîntînă,
Nu o-ai cunoaște din tină ;
De o-ai duce la izvor,
Nu o-ai cunoaște din *mol*“.

(*Folclor din Transilvania*, E. P. L., 1962, I, p. 178, Cf. și varianta de la p. 484, precum și strofa de la p. 478).

Ca un laitmotiv cu aceleași semnificații, *mol* alternează cu *tină* și în folclorul maramureșean :

„De-ar da Dumnezeu să ploaie,
Dealurile să se moaie,
Să rămînă numai *mol*,
Cum am rămas eu cu dor“.

„N-aș voi să fie *tină*,
Dacă am doruț la *stînă*“.

(I. Bîrlea, *Cîntece din Maramureș*, București, Casa Școalelor, 1924, p. 381 și p. 67).

Un cîntec de „cătănie“ cules din Bihor folosește o variantă a lui *mol*, și anume *smol* : pe cît știm, este singurul loc unde apare acest termen :

„Primăvara cum sosește,
Cătana la drum pornește
Drumu-i *tină* și cu *smo*
Vai săracu de fecior“.

(*Folclor din Transilvania*, I, p. 117)

În glosarul culegerii din care am scos citatul, cuvintele *mol* și *smol* sînt explicate ca „mîl adus de ape”. Se poate presupune că autorul cîntecului a creat termenul prin contaminarea lui *mol* și *smoală*.

Folclorul din Transilvania de nord atestă un plural al substantivului *mol*, precum și derivatele lui, verbul a *moli* și adjectivul *molos*, neîntîlnite în altă parte a țării :

„Măicuță, cînd m-ai făcut,
Mai bine m-ai fi pierdut
Într-o margine de rîu,
Molile să mă *molească*,
Apa să mă limpezească”.

(*Ibid.*, p. 160).

Sau :

„Inima mea nu-i voioasă,
C-a băut apă *moloasă*”.

(*Ibid.*, p. 361).

Față de frecvența lui *mol* în folclor, este surprinzător faptul că el nu este folosit de scriitorii ardeleni, care adeseori valorifică artistic particularitățile lexicale ale graiului din Transilvania. Aceasta se poate explica, pe de o parte, prin dorința lor de a renunța la cuvintele socotite regionalisme supărătoare, pe de alta, prin marele număr de sinonime cu care trebuie să lupte cuvîntul *mol*. Astfel la Agîrbiceanu și la Pavel Dan întîlnim de foarte multe ori *tină*, *noroi*, *mocirlă*, *cir*, *ciorofleacă*, *glod*, *lut*, *mîzgă*, *nămol*, dar nici o dată pe *mol*. În volumul de *Poezii* de O. Goga (*Cugetarea*, 1944), *noroi* apare de cinci ori, *mocirlă* o dată, *mol* nici o dată. L. Blaga, a cărui predilecție pentru metafore cu caracter teluric se vedește în frecvența cuvintelor *țărîină*, *pămînt*, *lut*, *humă*, folosite de cincizeci și șase de ori în volumul *Poezii* (F. P. L. A., 1942), nu recurge nici o dată la *mol*; în locul lui apare *noroi* de patru ori, iar *tină* o singură dată.

Este interesant de observat că scriitorii menționați nu se fereșc în schimb să întrebuințeze „o rudă” a lui *mol* și anume *podmol*. Folosit în cîmpia Dunării ca sinonim cu *nămol*,¹ în Transilvania el are sensul „prispă de lut în fața casei sau în jurul vetrei” : „*Podmolul* galbin strîngea căsuța cu un brîu luat.” (I. Agîrbiceanu, *Opere*, I, E. P. L., 1962, p. 39). Termenul îl întîlnim și la L. Blaga (*lucr. cit.*, p. 162), la O. Goga (*lucr. cit.*, p. 119), la Pavel Dan (*Scrieri*, București, E. P. L., 1965, p. 233).

Harta 827 — *nămol* — din ALR, vol. III, serie nouă (1961), înregistrează și aria lingvistică, destul de redusă, a lui *mol*. Acest cuvînt este notat în cîteva puncte din regiunea Cluj, în nordul Crișanei și în Maramureș; de-a lungul graniței de nord a acestei regiuni se întîlnesc variantele lexicale *mul*, *muț* și *namuț*. Corespondentul lui *mol* în Moldova e *mîl* și, cu totul izolat

¹ V. Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne*, în „Fonetică și dialectologie”, vol. V, 1963, p. 86

(în nord), *miliște* și *militură*; în Banat, predominant este *năroi*; în restul țării harta înregistrează pe *nămol*, concurat de *nomol*, *noroi* și *podmol* (cu variantele: *potmol*, *pozmol*, *polmol*), acestea din urmă de-a lungul Dunării. *Tină* ca sinonim al lui *nămol* apare într-un singur punct (325), în zona de trecere de la Crișana la Maramureș.

Cu toate că în producțiile folclorice *mol* este folosit alături sau în locul substantivului *tină*, cei doi termeni sînt numai în parte sinonimi: *mol* denumește noroiul rămas în urma unei inundații sau mîlul depus pe fundul bălților, spre deosebire de *tină* „noroiul de pe drum”, „noroi subțire”. Cu această semnificație, *tină* are o arie lexicală mai largă decît *mol*, fiind cunoscut în toată Transilvania și în Moldova. În Banat, sinonimele lui *tină* sînt *im* și *imală* (A. L. R. III, harta 1220), care nu sînt folosite cu valoarea semantică a lui *mol*.

Cuvîntul *mol* n-a fost explicat satisfăcător de lexicografi, dîndu-se pentru el soluții etimologice diferite, unele contradictorii.

Lexiconul de la Buda nu menționează cuvintele *mol* și *nămol*, ci numai pe *glodu*, *noroi*, *tină*, *podmolu* și *malu*. La *podmol* se dă ca sens „agger circa basim domus”, tradus prin „prismă” (folosit pentru „prisă”), în limba maghiară *padmaly*. Pentru *mal* sînt date ca sensuri și „argilla”, „lutu”, făcîndu-se o apropiere cu italianul *melma* „limus”.

Mol nu e înregistrat nici în Dicționarul lui Cihac; apar însă, la capitolul cuvintelor considerate de origine slavă, „rudele” lui *mol*, încadrate în familia cuvîntului *mal*. Între acestea amintim pe *mîl* (scris după ortografia „Convorbirilor literare” *māl*) „terrain d'alluvions, bourbe, vase, fange” și derivatele sale, adjectivul *mîlos* (scris *mālos*) și verbul *a se mîli* (scris *māli*) „a se acoperi de mîl”; urmează apoi *nămol*, cu varianta *nomol*, precum și derivatele lor, *nămolos* și a *nămoli*, *podmol* (*polmol*, *pomnol*) cu sensul indicat de LB. Cihac face o apropiere între aceste cuvinte și o lungă listă de termeni înrudiți din toate limbile slave, adăugînd precizarea că „les mots slaves se rattachent au vsl. *mlěti* — *melja*, „molere”. Această etimologie merită toată atenția, deoarece *molul* în bună parte este pămînt măcinat de ape. Ca încheiere, Cihac amintește și el italianul *melma* și sardul *molma* „nămol, mocirlă”.

Mol nu este atestat nici la G. A. Polizu, *Vocabularul româno-german învâțat și cores de G. Bariț*, Brașov, 1857, nici în lucrările unor ardeleni preocupați de problemele limbii, cum sînt: A. Șuluț-Carpenișeanu, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați*, Sibiu, 1890; A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1925.

Nici Dicționarul lui Laurianu și Massimu nu înregistrează pe *mol*; în schimb dă cuvîntului *mallu* printre alte sensuri și pe acela de „limus”, iar derivatului *mallosu*, -a sensul de „lutosu, argilosu, limosu, tinosu.” În „glossariul” acestui dicționar apare *nomolu* „limus”, tradus „imu, tina, lutu”, cu derivatele *nomolosu* și *nomolire*. În ce privește etimologia, autorii notează că sînt „covente straine”, fără altă precizare.

Dicționarul lui T i k t i n este primul care atestă cuvîntul *mól* ca variantă din Transilvania pentru moldovenescul *mîl*, sinonime cu *nomol* (*nămol*) „Schlamm”; pentru etimologie, trimite la forme asemănătoare din polonă, ucraineană, slovenă : *mul*, și sîrbă : *mulj*. Tiktin menționează și forma *māl* (s. v. *mîl*), fără să atragă atenția că avem de-a face cu o formă grafică.

Lazăr Șăineanu (*D. U.*, 1925) nu înregistrează pe *mol* și *mîl*, în schimb notează forma *māl* „nomol”, cu derivatele lui : *mālît* și *mālos*, în care este vorba fără îndoială de transcrierea greșită a fonemului *i*, întîlnită și la Cihac și Tiktin.

Dicționarul lui A. S c r i b a n atestă și el toate variantele lui *mol*, cu precizarea regiunii unde sînt întrebuintate : *mîl* în Moldova, *mol* în Transilvania, *mul* în Maramureș, cu sensul „nomol, pămînt disolvat în apă sau depus de apă”. Pentru etimologie, revine la părerea lui Cihac, indicînd *vsl. molŭ* „măcinătură”.

D.L.R.M. înregistrează numai omonimele lui *mol*, termeni tehnici, precum și pe *mîl*, *mîluri* „rocă formată din depuneri argiloase aduse de ape”, fără a-l menționa ca sinonim al lui *nămol*. Acesta din urmă e dat însă ca sinonim cu *mîl* „noroi depus pe fundul apelor sau rămas după inundație pe malul apelor”. Se amintește aici și varianta *nomol*, dîndu-se ca etimon pentru *mîl* ucr. *mul*, iar pentru *nămol*, ucr. *namil*, *-olu*.

Studiînd repartizarea geografică a sinonimelor lui *mol*, observăm că *podmol* (cu variantele amintite) se folosește în cîmpia Dunării unde influența bulgară asupra limbii române a fost mai puternică. Valoarea semantică total deosebită a omonimului său din Transilvania („prispă de lut în fața casei”) ne îndreptățește să credem că aici cuvîntul *podmol* a intrat în limba noastră prin filieră maghiară : *padmaly*, *partmál* și *partmály* „cavum litoris”, „mal scobit de ape”, sînt cuvinte maghiare pe care N. Drăganu le consideră variante ale lui *podmol* și *potmol*, alături de *mol* și *mîl*.²

În partea de nord a Maramureșului și în Moldova, unde limba ucraineană, polonă sau ruteană a putut veni în contact direct cu româna, s-au impus formele *mul* și *mîl*, al căror aspect fonetic este mai apropiat de corespondentul lor slav (cf. Tiktin ; *CADE*, s. v. și N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 125).

În ceea ce privește aria lingvistică a lui *mol*, constatăm că ea coincide cu zona de contact dintre graiul săsesc și cel românesc. După o informație pe care o deținem de la conf. Ștefan Binder și lector Elfriede Fuchs, corespondentul săsesc al lui *mol* este *muðr*, al cărui fonetism se apropie de *muol*, formă atestată și astăzi în Crișana (harta 827, punctul 315).

Etimologia cuvîntului *mol* este dificilă, deoarece acest termen se întîlnește în diferite variante, atît în limbile slave^{2 bis}, cît și în cele germanice.

² N. Drăganu, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 25.

^{2 bis} G. Mihăilă, *Imprumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 99.

Berneker, în *SEW* (fascicola, p. 74), înregistrează cuvintele *mol*, în rusă *вымоль*, în ucr. *na-mi*, *na-molu*, în bulg. *podmol*, în al căror conținut semantic se împletește ideea de „măcinare”, „mlaștină”, „noroi” (<*mel'q, melti* „a măcina”). În *Deutsches Wörterbuch* al fraților Grimm găsim ca forme dialectale pentru *molde* „Staub”, cuvintele *mold* și *molt* „praf”, „noroi”, „pământ moale fărîmițat”. Acest „altes gemeingermanisches Wort” (p. 2477) este considerat ca aparținînd de asemenea familiei unui verb cu sensul „a măcina” (*malan*). Sinonime cu *molde* sînt și *mull*, *müll* „Staub” dar și „Unrat” („murdărie”).

Noi cercetări în domeniul contactului dintre dialectul săsesc și limba română ar putea confirma ipoteza că varianta lexicală *mol* a fost preferată în Transilvania sub influența graiurilor germane. Existența variantelor regionale ale acestui termen (*nămol*, *mîl*, *mul*, *mol*, *podmol*) se explică dacă se ține seamă că ele au pătruns în limba noastră prin intermediul diferitelor limbi ale popoarelor învecinate.³

nun, -ă ; nunaș, -ă ; nănaș, -ă ; naș, -ă

S-ar părea că etimologia cuvintelor *nun*, *naș* și *nănaș* este bine stabilită și că nu ar mai comporta nici o discuție. Cu cîteva excepții, asupra cărora vom reveni, lingviștii au considerat ca de la sine înțeles că *nănaș* este derivat din *nun*, continuatorul latinescului *nonnus*. Cu toate acestea, faptul că, în întreaga Dacoromanie, sfera semantică a cuvîntului *nun* nu acoperă în întregime pe aceea a cuvîntului *nănaș* (*naș*) ne îndreptățește să continuăm discuțiile asupra etimologiei acestor cuvinte.

În toate dicționarele etimologice românești, începînd cu cele mai vechi și pînă la *D. L. R. M.*, *nun* are sensul de *testis matrimonii* „martor la cununie”, „bărbat care, împreună cu o femeie, asistă pe miri la căsătoria religioasă, îndeplinind formele cerute de ritualul bisericesc.” Termenul *naș*, considerat de Al. Graur ca unul din cuvintele „cele mai solid instalate în fondul principal”⁴, este caracterizat în aceeași lucrare (p. 76) drept un cuvînt „fără etimologie sau împrumutat în latinește”, fiind enumerat între cuvintele de origine latină cele mai vechi din limba noastră (*lucr. cit.*, p. 142). Amîndoi termenii (*nun* și *naș*) denumesc o înrudire de ordin „spiritual”, legată de anumite practici religioase ; totuși conținutul lor semantic nu este identic, *naș* fiind „persoana care ține în brațe pruncul în timpul botezului, devenind astfel rudă cu familia respectivă” (*D. L. R. M.*). Este de remarcă că în același dicționar *nun* este dat ca sinonim pentru *naș*, în schimb la acesta din urmă nu se face specificația că ar fi sinonim al lui *nun*. Cei doi

³ Cf. Vasile Arvinte, *Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române* în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XVI, Iași, 1965, p. 97—105.

⁴ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, Ed. Acad. RPR, 1954, p. 68.

termeni sînt înrudiți prin apartenența lor la un ritual religios străvechi; totuși nici semnificația și nici originea lor nu pare să fie aceeași.

Ovid Densusianu combate părerea lui Sextil Pușcariu după care *naș* ar fi un diminutiv cu „sens subaltern” față de *nun*, adică „un *nun* mai puțin important, întrucît nu funcționează la căsătorie, ci la botezul copiilor”.⁵ Fără a stabili o altă etimologie a cuvîntului și fără a observa vreo deosebire de sens între cei doi termeni, Ovid Densusianu se mărginește aici să afirme că „*naș* nu e cineva numai la botez, ci și la nuntă și derivarea lui din *nunaș* e greșită.” („*Grai și suflet*”, V (1931), fasc. 1, p. 183, în cadrul recenziei despre volumul *Donum natalicium Schrijnem*).

Aceasta este una din puținele încercări de a pune la îndoială o etimologie în general acceptată ca valabilă, după ce concepția lui Cihac despre originea slavă a lui *naș* (*nănaș*) fusese respinsă.

Sextil Pușcariu revine mai târziu asupra etimologiei lui *naș* cu precizarea că este o abreviere hipocoristică din *nănaș*, iar acesta o variantă a lui *nunaș*, diminutiv al lui *nun*. (*Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 48). Punctul său de vedere este adoptat și în lucrările cele mai recente privitoare la termenii de înrudire.⁶ Spre deosebire de aceștia, Iorgu Iordan consideră pe *nănaș* diminutiv al lui *nan*, cuvînt folosit în graiul moldovean de sud ca sinonim al lui *naș de botez*, după cum *nană*, în aceeași regiune, e sinonim cu *nașă de botez*. (*Note de lexicologie românească*, SCL, XIV (1963), 1, p. 11). Se revine astfel la explicația lui Cihac, înțîiul care a făcut o apropiere între *nană* și *nănaș*, cu deosebirea că, la Iorgu Iordan, *nană* este romanic, nu de origine slavă, ca la Cihac. V. Scurtu relatează părerea lui Liviu Onu, după care *nunaș* nu ar reprezenta forma de bază a lui *nănaș*, ci ar proveni din contaminarea lui *nănaș* cu *nun* (*lucr. cit.*, p. 243, nota). V. Scurtu menționează de asemenea și o altă ipoteză a lui Iorgu Iordan, după care cuvîntul *naș* nu e rezultatul unei abrevieri, ci termenul final al următoarei evoluții fonetice: *nănaș* > *nînaș* > *nnaș* (*lucr. cit.*, 3, p. 244, nota).

Varietatea soluțiilor etimologice date pentru *naș* (*nănaș*) trezesc îndoieli care nu se pot risipi decît dacă „recurgem la luminile pe care le aruncă asupra istoriei cuvintelor istoria instituțiilor sociale la care se referă acele cuvinte”.⁷ Este necesară deci o incursiune în istoria vieții de familie și a creștinismului primitiv, în epoca de formare a poporului nostru. Sarcina nu este ușoară, cu toate studiile, cercetările și descoperirile din acest domeniu. De altfel, chiar atunci cînd e vorba de popoare cu o istorie mai bine

⁵ S. Pușcariu, *Die rumänische Diminutivsuffixe*, în vol. *Donum natalicium Schrijnem*, Nijmegen-Utrecht, 1929, n. 432.

⁶ Magdalena Vulpe, *Répartition territoriale des noms de parenté*, în „Revue roumaine de linguistique”, XI (1966), 1, p. 3—61.

⁷ Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, Edit. Acad. RSR, 1966, p. 240.

⁸ G. Ivănescu, *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, în SCL, VIII, (1957), 4, p. 509 și urm.

cunoscută, pretenția de a avea o explicație sigură, sau chiar numai plauzibilă, a tuturor cuvintelor dintr-o limbă este considerată „puerilă” de învățați ca A. Meillet⁸. Prudența se impune cu atât mai mult, cu cât evoluția vocabularului, deși se desfășoară în conformitate cu legile limbii, este totuși adeseori „determinată de factori fortuiți și nereconstituibili, chiar pentru cuvinte esențiale, exprimând noțiuni de prim ordin”.⁹ Cauzele pentru care se pierde sau se împrumută un cuvânt, spune Sextil Pușcariu, nu au adesea nici o legătură cu importanța noțiunii pe care o exprimă (*Pe marginea cărților*, în DR, VIII (1934—1935), p. 352).

Pornind de la aceste premise, vom încerca să înfățișăm evoluția termenilor de înrudire *nun*, *nănaș* și *naș*.

Cuvintele *nonnus*, -i, *nonna*, -ae fac parte din lexicul latin ecleziastic, avînd sensul de „călugăr, resp. călugăriță”. A. Ernout și A. Meillet (*Dictionnaire étymologique de la langue latine — Histoire des mots*, IV-ème édition, Paris, Klincksieck, 1959, p. 144) precizează că termenul apare de asemenea în inscripțiile din epoca tîrzie a latinității cu înțelesul de „nourricier, nourrice”. În ceea ce privește originea lui, ea trebuie căutată în limbajul copiilor; s-ar putea astfel face o analogie cu grecescul *νῆρρος*, *νῆρρος* „oncle”, „tante”. E. Benoist și H. Goelzer, (*Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, 1900), arată că termenul *nonna*, -ae se întâlnește la Hieronymus (secolul al IV-lea) cu sensul „nonne, religieuse”, precum și în inscripții, cu înțelesul de „celle qui élève un enfant”; corespondentul masculin al acestui termen mai apare și la Arnobius Junior, scriitor creștin din secolul al V-lea, cu înțelesul de „călugăr”, dar și ca apelativ de respect; în inscripții se folosește cu sensul „celui qui élève un enfant, père nourricier”. Valoarea lui *nonnus* ca termen de adresare, folosit pentru a exprima sentimente de respect filial față de cei mai în vîrstă, este subliniată și la Du Cange (*Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, vol. V, Paris, Librairie des Sciences et Arts, 1938, p. 606): „*Nonnos* vocamus maiores ob reverentiam, nam intelligitur paterna reverentia”. Ideea aceasta de respect implicată de termenul *nonnus* este evidentă în „Regula S. Benedictini”, cap. 62, citată la Du Cange: „*Iuniores autem Priores suos Nonnos vocent, quod intelligitur paterna reverentia*” („Călugării mai tineri să manifeste față de cei mai în vîrstă — intrați mai de mult în ordin, deci superiori în grad — sentimente de respect filial, folosind față de ei termenul de apelare *nonnus*”). Du Cange atestă și forma *nunus*, întîlnită cu același conținut semantic ca și *nonnus* („eadem notione”), într-o „vetus inscriptio apud Fleetwoodum” (*Sylloge veterum inscriptionum*, p. 386). Cuvîntul *nonnus* e tradus prin „papias”, transcrierea latină a lui *πάππιας* din limba greacă „cher petit papa”, diminutiv hipocoristic al lui *πάππας* „papa”, cuvînt din

⁸ A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 2-a parte, Paris, Emile Bouillon, éd., 1905, p. 200.

⁹ I. Fischer, *Cuvinte panromanice absente din limba română*, în SCL, XVI (1965), 4. p. 447.

limbajul copiilor. (M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1929, p. 1456). Du Cange mai menționează că în unele texte *nonnus* este sinonim cu *domnus* (de ex. la Caesarius, lib. I, cap. 7 și 27). Pentru a stabili etimonul lui *nonnus*, Du Cange citează părerea aceluiasi Fleetwoodus care îl derivă din *νέρρος* „avunculus“, *νάων* „matertera“, aducînd ca argument faptul că în Italia și acum *pater patris vel pater matris* se numește *nonno*, iar bunica *nonna*. În ceea ce privește forma feminină a substantivului, *nonna*, ea se întâlnește la aceiași scriitori creștini ca și echivalentul său masculin; *nonnae* erau, după definiția lui Du Cange, călugărițe, mai ales fete bătrîne sau văduve care se călugăreau, termenul fiind însă folosit și ca formulă de respect, ca și *nonnus* pentru masculin („sicut enim Nonnus reverentiam paternam, ita Nonna maternam denotat“, — *lucr. cit.*, p. 606).

Cu aceleași valori semantice și aceeași etimologie îl găsim pe *nonnus* și în alte lucrări lexicografice (ex. Alois Walde, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Karl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1910, p. 522; Alexander Souter, *A glossary of later Latin*, Oxford, Clarendon Press, 1949, p. 267).

Intr-un amplu studiu,¹⁰ care își propune să sistematizeze principiile de formare a variatelor *cognomina* latine, Iiro Kajanto încearcă să aducă lumini noi în ceea ce privește originea și evoluția semantică a substantivului comun *nonnus*, -a, întâlnit și ca nume propriu. La capitolul „Cognomina relating to birth“ (p. 293 și u.), *Nonnus/Nonna* sînt citate printre *cognomina* greu de explicat, deoarece ele pot admite diferite interpretări; autorul menționează că, în *C. I. L.*, cuvîntul apare de nouă ori ca nume de bărbat și de cinci ori ca nume de femeie, iar în *I. C. V. R.* (=Inscriptiones Christianae Urbis Romae), de trei ori masculinul și de două ori femininul. Ca substantiv comun, cuvîntul este rar întâlnit, o singură dată cu sensul „tutor“ („tutore, preceptor“), dar nu se precizează în ce text apare cu acest sens; în latina creștină e folosit cu înțelesul amintit la Du Cange, „călugăr“, „călugăriță“. Iiro Kajanto crede că aceste *cognomina* derivate din termeni referitori la relațiile de înrudire erau obișnuite în aria celtică, deci originea cuvîntului *nonnus* ar putea fi celtică. Fără a formula o concluzie hotărîtă în această privință, autorul îl consideră pe *nonnus* „cel mai vrednic de atenție“, deoarece are un număr considerabil de derivate: *Nonnica*, *Nonnicius*, *Nonnita*, *Nunna* etc. Aceste nume, după părerea lui I. Kajanto, pot fi forme vulgare ale lui *Nonnus*.

Etimologia și semantica lui *nun*, -ă, *naș*, -ă și *nănaș*, -ă se bucură de atenție la lexicografii și lingviștii români. *Lexiconul* de la Buda limitează sensul lui *nun*, -ă la „testis matrimonii“ („martor la cununie“), în timp ce *nănaș*, -ă poate fi și de botez și de cununie. În acest lexicon nu e atestată forma *naș*. Cîhac trece între elementele slave ale limbii române pe *nănaș*, -ă, *naș*, -ă *nășică*, alături de *nană*, *neneacă*, *nene*, precum și topo-

¹⁰ Jiro Kajanto, *The Latin cognomina*, în „Commentationes humanarum litterarum“ t. XXXVI, 1—4, Helsinki, 1965.

nimicele derivate, enumerînd toate cuvintele slave, albaneze, neogrecești și turcești, asemănătoare ca formă și conținut semantic. Pe *nun*, -ă, cu înțelesul de „parrain (marraine) de noce”, Cihac îl cuprinde la capitolul „Elemente grecești moderne ale limbii române”, considerînd ca etimon al lui pe *ροννός*, *ροννός* „parrain”, *ροννά* „marraine”. După ce arată cuvintele înrudite din limbile romanice, Cihac amintește și pe latinescul *nonnus*, citînd pe Du Cange, și adaugă că originea acestui cuvînt nu este încă stabilită.

Toate celelalte dicționare fac aceeași distincție între *nun* „specializat” numai pentru ceremonia nunții și *nănaș*, (*naș*) folosit atît pentru nuntă, cît și pentru botez.

O apropiere între românescul *nun* și sicilianul *nunnu* face A. Viciu (*Limba română poporană și dialectul sicilian*, Blaj, Tipogr. Seminarului Archidiecezan, 1904, p. 88), care arată înrudirea semantică a acestor cuvinte: la sicilieni, „tată”, iar la români, „tată spiritual, de cununie”.

Este vrednic de remarcat faptul că în nici unul din izvoarele latine cuvîntul *nonnus* nu este atestat ca avînd vreo legătură cu ceremonia botezului. În epistolele lui Gregorius Magnus, în actele conciliilor ecumenice,¹¹ femeia care joacă rol principal în ceremonia botezului, devenind o a doua mamă pentru copil, este denumită *commater* > *cumătră*¹². Alegerea unui naș pentru botezul copilului este o datină străveche, atestată din timpurile cele mai depărtate ale creștinismului de scriitori ca Tertulian (*De baptismo*, 18). Acești nași erau numiți cu termenul grecesc *ἀρμόδοιοι*, iar în latinește *susceptores* sau *levantes*, deoarece ridicau pe copil din apa botezului; li se mai spunea *patrini* — *compadres*, *matrini* — *commatres*¹³, fiindcă în același timp ei erau părinții sufletești ai copilului, care — după credința creștină — renaște prin botez. În această calitate, ei se angajează să dea o educație creștină copilului, avînd astfel în fața comunității o mare răspundere.

În comentarul asupra vocabularului folosit de cel mai vechi poet creștin, Commodian din Gaza, Joachim Durel (*Recherches sur la doctrine, la langue et le vocabulaire du poète*, Paris, 1912, p. 215—216) arată cum a evoluat înțelesul cuvîntului *filiolus* spre o specializare tot mai strîmtă: 1. „fiu”; 2. „prozelit instruit pentru a putea primi botezul”; 3 „fin”. În mod logic se poate presupune că, dacă a existat noțiunea de *fin*, a existat și aceea de *naș*. Cele două noțiuni perechi trebuiau să intre concomitent în limba română, o dată cu practicile pe care le denumeau. Dar înrudirea spirituală

¹¹ Al. Souter, *lucr. cit.*, p. 61: „Commater-Woman by baptism become as it were a second mother”. Cf. *Thesaurus linguae Latinae*, 1906—1912, vol. III. p. 1822. Du Cange: *lucr. cit.*, p. 440.

¹² Sextil Pușcariu, *Biata cumătră e departe*, în „Langue et littérature”, vol. II, nr. 1—2, București, 1943, p. 5—19;

A. Philippide, *Originea românilor*, Iași, Tipogr. Viața Românească, 1927, p. 637.

¹³ Michel Buchberger, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg im Breisgau, 1935, p. 1026.

„care se naște din sacramentul botezului“¹⁴ are două aspecte : pe de o parte, relațiile care se statornicesc între părinții botezatului și persoanele care au îndeplinit rolul de nași la botez, pe de alta, legătura între naș și finul său. În consecință, *fin* are drept correspondent două perechi lexicale : *cumătru-cumătră*, pentru a denumi relațiile de înrudire dintre cele două grupe de adulți (părinți-nași), și *naș*, — *nașă*, care denumește gradul de rudenie dintre naș și finul său. Este posibil însă ca, la origine, termenul prin care copilul botezat își numea el însuși părintele spiritual, să fi fost *nun-nună* (cf. cuvintele sarde „*nonnu* și *nonna*“ „naș“ și „nașă“ de botez); el face parte din familia „cuvintelor imitative“ intraductibile, înregistrate de R. E. W. (nr. 5817), ca lat. *nanna*, *ninna*, *nonna*.¹⁵

Deosebirile semantice dintre lat. *nunnus*, fr. *nonne* și rom. *nun* pînă în prezent nu au fost în întregime clarificate. Dacă termenul își are originea în gînguritul copiilor, ca *mamma* și *tata*, atestate încă la Varro, el trebuie să fi existat cu mult înaintea epocii în care putea căpăta sensul legat de formele organizate ale vieții creștine. Pe de altă parte, pentru ca *nunnus* să poată primi, în română și în sardă,¹⁶ înțelesul de „naș“ (rom. *nun*, sard *nunnu*), el trebuie să fi fost folosit în anumite împrejurări legate de momentele importante din viața copilului. Un astfel de moment a fost și la romani, ca și la poporul nostru, ceremonia sacră prin care se dădea copilului un nume. Această solemnitate avea loc în ziua a noua de la naștere și consta în sacrificii și rugăciuni de „purificare“, la care se adăugau diferite practici magice, menite să înlăture de la noul născut deochiul și orice influențe răufăcătoare. Zeița care prezida purificarea și era invocată în această *dies lustricus* se numea *Nundina*, despre care Macrobius ne spune că era „a *nono die* nascentium nuncupata“ (*Saturnalia*, I, 16, 36), adică era numită astfel de la ziua a noua a noilor născuți.

Creștinismul a schimbat prea puțin din aceste practici străvechi : „purificarea“ se face prin botez, iar în locul *Nundinei*, o *nunna* are rolul principal la această ceremonie ; ea trebuia să scoată copilul din apa purificatoare. Fiind o sarcină cu caracter strict religios, implica obligația de a se ocupa de educația creștinească a copilului și de aceea se încredința adeseori unei călugărițe, deci unei *nonna* sau *nunna*. Existența acestei practici rezultă din diferite decrete ale conciliilor ecumenice, prin care se interzice călugărilor să îndeplinească rolul de naș la botez. (Du Cange, II, p. 440 și *Thesaurus linguae Latinae*, III, p. 182 : „Conciliis vetantur Monachi pueros de fonte baptismatis suscipere, commatres habere“) Un ecou al acestor hotărîri ecumenice îl găsim în „Pravila lui Matei Basarab“ : „nu se cuvine

¹⁴ Diaconovici, C. *Enciclopedia română*, II, Sibiu, 1900, p. 64.

¹⁵ Iorgu Iordan—Maria Manoliu, *Introducere în lingvistică romanică*, București, Ed. did. și pedag., 1965, p. 258.

¹⁶ J. Jud, *Sur l'histoire de la terminologie ecclésiastique de la France et d'Italie*, în *Revue de linguistique romane*, X (1934), p. 40.

ca călugărul sau călugărița să primească copii de pre sfântul botez, adică să se facă cumetri". (*Indreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, apud. H. Tiktin, *DRG*, I, p. 454).

Se poate presupune că masculinul *nun* este o derivare regresivă post-substantivală din *nună*, determinată de aceleași cauze care au dus la înlocuirea perechii lexicale *compater* — *commater* prin perechea morfologică *cumătru-cumătră*. Explicația logică dată de Sextil Pușcariu (*Biata cumătră*... p. 17) este valabilă și în cazul nostru: forma masculină s-a orientat după cea feminină, deoarece în tot ce este legat de noul născut, deci și botezul cu festivitățile lui, rolul principal îl joacă mama și nașa, nu tatăl și nașul. Acesta din urmă este mai mult „soțul nașei” decât un personaj cu atribuții importante la ceremonia botezului. (Cf. *bunic-bunică*, la M. Vulpe, *lucr. cit.*, p. 50, nota, și *moș-moașă*, la Romulus Todoran, *Moașa „sage femme”*, în *DR*, X, (1943), p. 278—284). Chiar dacă astăzi aria lingvistică a lui *nun*, -ă este mult mai redusă decât a lui *naș* și *nănaș*, faptul că *nun* s-a transmis fără modificări de la o generație la alta în toate graiurile românești este o dovadă a utilizării lui permanente de către vorbitori. I. Coteanu îl trece în grupa cuvintelor considerate ca cele mai frecvente în străromână (*Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei* II, în *SCL*, XVI (1965), 6, p. 782). De aceea apare neașteptat faptul că în inscripțiile latine din Dacia, cuvintele *nonnus*, *nonna* nu sînt atestate¹⁷; și în inscripțiile din Romania vestică ele se întîlnesc rar, deși erau de bună seamă foarte întrebuintate.¹⁸

Caracterul sacru al ceremoniei botezului arată că introducerea termenului *nun* în Dacia este legată de începuturile creștinismului.

Obişnuința de a se folosi diminutive în limbajul adulților cu copiii a făcut ca *nun* de botez să fie în întregime înlocuit prin derivatul său mai expresiv, diminutivul hipocoristic *nănaș* (-ă), mai târziu *naș*, și uneori *nășic*. S-a petrecut astfel un proces analogic cu acela prin care *mama* și *tata* înlocuiesc cuvintele *mater* și *pater*. *Nun*, cu sensul de „naș pentru botez”, nu se mai întîlnește în nici o parte a României și nici nu e atestat în producțiile folclorice sau în alte texte vechi. Acest transfer semantic asupra noțiunii de *testis matrimonii* „naș de cununie” a fost determinat de anumite condiții istorice și psihologice: foarte adeseori persoana care a fost naș la botez devine și naș la cununie; pe de altă parte, atît la nuntă cît și la botez, nașul era pentru copilul botezat sau pentru tinerii cununați un părinte

¹⁷ Sorin Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia minor*, București, Editura Acad. RPR., (1961)

H. Mihăiescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, Edit. Acad. RPR, 1960.

¹⁸ C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, trad. de E. Tănase, Cluj, 1958, p. 22.

sufletesc, răspunzător în fața comunității creștine de îndrumările morale și religioase pe care le dă.¹⁹

Pînă în prezent nu este lămurit care a fost cuvîntul pe care l-a înlocuit termenul *nănaș*, atunci cînd volumul semantic al acestuia s-a lărgit primind în conținutul său sensul de „testis matrimonii”.

Latinescul *nunnus* nu este atestat ca avînd vreo legătură cu ceremonia căsătoriei; cu toate acestea, semantica lui *nun* în dialectul dacoromân se limitează numai la această sferă și nu indică vreo apropiere cît de vagă cu botezul. Aria lexicală a lui *nun* înregistrată de A.L.R.M. (I, vol. II, hărțile 374 și 376), mult mai restrînsă decît a lui *nănaș*, se limitează la o parte a Munteniei, sudul Dobrogei și cîteva localități din Moldova de nord. Producțiile folclorice însă îl atestă și în alte regiuni ale țării, paralel cu *nănaș*, pretutindeni fiind cunoscut în mod exclusiv cu sensul de „testis matrimonii”. Iată, de exemplu, o strigătură la „uspăț” din raionul Turda, regiunea Cluj:

„Zi, țigăne, zi, zi, zi!
da Țe m-oi puțe porîi
p-aișia, pînă nuntaș,
cu gălîna la nănaș.

Fașe-mîi-ț o țir Țe cale,
să mă duc la *nunu* mare.

Nănașa mî-i cam zgîrșită,
nu-i trebe gălîna friptă”²⁰

Textul este interesant pentru că ilustrează menținerea termenului *nun*, neobișnuit în graiul de toate zilele din această regiune, unde uzual apare *nănaș*.

Termenul *nună*, în contextul *fete de nună*, apare cu totul izolat, atestat într-un text din Țara Oașului, citat de Ion Mușlea tot în legătură cu ceremonia nunții: „Cînd mireasa e din alt sat, ea vine însoțită de două fete de *nună* care au rolul să „grigească de ea, să nu-i ghie a zghiera” (*Cercetări folclorice în Țara Oașului*, în *Anuarul Arhivei de folclor*, Cluj, 1932, p. 154).

Denumirea *fată de nună* apare și într-o variantă a „Mioriței” culeasă din regiunea Cluj, raionul Zalău:

„Sus pă munte să să-nsoare,
Sfîntu soare, nănaș mare,
Și luna, *fată de nună*.”

(Adrian Fochi, *Miorița*, București, Editura Acad. RPR., 1964, p. 1022)
Nun se întîlnește numai pentru nuntă și în folclorul din Moldova, în mod frecvent însoțit de determinantul „mare”:

„Dar *nunul cel mare*
Cu grija-n spinare
Se ridică-n scări...”

(*Din folclorul nostru*, cap. *Cîntece rituale*, București, E S P L A, 1953, p. 21)

¹⁹ S. Fl. Marian, *Nașterea la români*, București, Tipogr. Carol Göbl, 1892.

²⁰ Romulus Todoran, *Graiul din Vilcele (raionul Turda)*, în „Materiale și cercetări dialectale”, I (1960), p. 115.

Variantele *Mioriței* (Adrian Fochi, *lucr. cit.*) confirmă repartitia teritorială înregistrată de hărțile A.L.R. pentru cuvintele *nun*, *nănaș* și *naș*, dar, în același timp, completează aceste date cu aspecte noi. Astfel în variantele culese din regiunea Hunedoara, termenii *nun(ă)*, *nănaș(ă)*, *naș(ă)* apar folosiți concomitent, stabilindu-se între ei pe plan semantic opoziția pe care o semnalează Magdalena Vulpe (*lucr. cit.*, p. 35 și u.) numai pentru anumite puncte din Muntenia și Moldova :

1. „Că el s-o-nsurat
La un vîrf de munte nalt,
Preoții-s *nunii mari*,
Păcurari is lăutari.”

2. „Stelele și luna
Mi-au ținut cununa,
Nașul păltinașul,
El mi-a fost *nănașul*”

(A. Fochi, *lucr. cit.*, p. 686 și 689)

Aceste texte infirmă părerea Magdalenei Vulpe (p. 38) că distincția determinată de raportul dintre martorul la cununie și persoana care îi vorbește apare exclusiv în regiunea de est a teritoriului lingvistic dacoromân. În textul întâi citat mai sus, e folosit termenul, simțit oficial, *nunii mari*, alături de termenul tot atît de oficial *preoții*, pentru că faptele sînt relatate la persoana a treia ; în textul al doilea, unde vorbește mirele, se folosesc *naș* și *nănaș*, din motive afective. Fenomenul apare consecvent într-un șir de variante ale *Mioriței* din regiunea Hunedoara. Tot în această regiune întîlnim și diminutivul *nănășei* ;

„Nouă ne-o fost *nănășei*
Brazii și cu păltinei.”

(A. Fochi, *lucr. cit.*, p. 693)

Spre deosebire de *nun*, folosit, după cum s-a arătat, numai legat de ceremonialul căsătoriei religioase, *naș* și *nănaș* au o sferă semantică mai largă, referindu-se atît la cununie, cît și la botez. De asemenea, în timp ce *naș* se folosește și ca termen de adresare, *nun*, -ă nu are această proprietate, el fiind, după cum am arătat, socotit ca un termen oficial al numelui de înrudire (Cf. *nevastă-soție*). Cu toate că în D.L.R.M. se afirmă că *nănaș* este regionalism, caracterul compact al ariei lui de răspîndire pe o bună parte a teritoriului Dacoromaniei a dus la folosirea frecventă de către marii noștri scriitori a acestei forme, în locul celei considerate literare (*naș*). Textele folclorice atestă folosirea concomitentă a termenului *nănaș* atît pentru botez, cît și pentru nuntă :

„Să trăiești, *nănașule* !
Să trăiești ca frunza-n șes,
Să cununi și să botezi !”

(*Folclor din Transilvania*, I, E.P.L., 1962, p. 246)

Din poezia lui Octavian Goga, reiese că *nănașa de botez* face parte dintre membrii iubiți ai familiei; el folosește același termen și pentru nașii de cununie (*Poezii*, Ed. „Cugetarea”, 1944, p. 105—107).

La Coșbuc întâlnim perechea sinonimică *nănaș* — *nun* (*Nunta Zamfirei, Nunta în codru*) numai pentru nuntă.

În „Colinda” lui Lucian Blaga, cuvântul *nănașă* îl simțim ca pe un diminutiv încărcat de duioșie, alături de „pruncușor” și „măicuța” („Colindă pentru Dorli”, în *Poezii*, București, 1942, p. 278).

În general, *nun* are un caracter arhaic în textele nu prea numeroase unde e atestat. La Coresi îl găsim de mai multe ori, la nominativ și la dativ: „aduceți *nunilor*”, „Și aduseră că gustă *nunul* vin...” (*Tetraevangelul lui Coresi*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 140).

Nun întregește atmosfera arhaică în evocările istorice ale lui Sadoveanu: „*Nuni* au stat, cu făclii înalte de ceară, mărirea sa Vodă și luminăția sa Doamna Teodosia”. (*Nunta Domniței Ruxanda*, Opere, 11, p. 340; cf. *Frații Ideri*, Opere, 13, p. 517).

Îl întâlnim în literatura populară, precum și la Ion Pop-Reteganul, pe aceeași pagină cu *nânășie*: „La preotul mergea din când în când, când era *nun mare*. Și era cam des *nun mare*...” „Că doară *nânășia*-i împreună cu cheltuieli...” (*Povestiri*, Sibiu, Astra, 1938, p. 50).

Evoluția semantică a cuvântului *nun*,-ă, a cărui sferă s-a restrâns pentru a denumi o anumită noțiune legată de ceremonia nunții, apare într-o nouă lumină dacă privim mai de aproape practicile străvechi ale acestei solemnități.

În toate dialectele limbii române, pentru căsătoria religioasă se folosește termenul *cununie*, a *cununa* (< *cunună*), cu variantele *curună*, *curură* (Cf. E. Petrovici, *ALR* II, vol. I, p. 78, întrebarea 2678), fără îndoială pentru că la această ceremonie *cununa* de flori își păstrează valoarea de simbol al cărui tîlc se pierde în negura vremurilor. La romani, în ziua celebrării căsătoriei, pe capul miresei, peste vălul de nuntă, se așeza o coroană împletită din măgheran și rosmarin, mai târziu din mirt și flori de portocal.²¹ Această cunună nu era o simplă podoabă; caracterul ei sacru se poate deduce din faptul că era obișnuită la toate ceremoniile cultului²², între care ceremonia nunții este una din cele mai vechi. „Prima instituție pe care a stabilit-o religia a fost cu drept cuvînt căsătoria” spune Fustel de Coulanges (*lucr. cit.*, p. 41). Caracterul esențial al uniunii conjugale la antici, gravitatea acestei ceremonii sfinte care, după credința romană, unea pe soți prin legătura puternică a aceluiași cult și acorda femeii a doua naștere” (F. Coulanges,

²¹ J. Carcopino, *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'empire*, Paris, Hachette, 1939, p. 103.

²² Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, trad. de A. G. Alexianu, București, Socec, i. a., p. 41 și urm.

lucr, cit., p. 47) a avut drept consecință păstrarea ritualului roman și în practicile creștine. Puterea tradiției a determinat caracterul conservator al bisericii creștine, care nu schimba decât ceea ce i se părea incompatibil cu credințele sale. (J. Carcopino, *lucr. cit.*, p. 104) Poporul român a păstrat în mare parte acest ritual; de aceea, cu drept cuvânt nunta a fost considerată „una din cele mai însemnate tradițiuni prin care se poate dovedi originea și latinitatea poporului român”.²³

Intr-o producție folclorică din Ardeal se vede limpede că rolul ritual al nănașei la cununie este legat de cununa simbolică :

„O nănașă, draga mea,
De ți-ar fi secat mîna,
Cînd mi-ai pus tu cununa

.

Și mi-ai ținut lumina.“

(I. Urban Jarnik—A. Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885, p. 171.)

La romani, o *pronuba* asista pe mireasă și unea mîna dreaptă a celor doi miri în fața altarului familiei; astfel ea „săvîrșea actul cel mai solemn din întreaga căsătorie, deoarece *dextrarum iunctio* simboliza angajamentul tacit al amîndurora de a voi să trăiască împreună”.²⁴ Nănașa de la nunta românească pune pe capul miresei o cunună, gest care trebuie să fi avut la origine aceeași semnificație sacră ca și *dextrarum iunctio*. Ritualul acesta a suferit cu vremea modificări firești în diferitele părți ale întinsului teritoriu locuit de români; în schimb, termenii *cununie* și *a cununa*, a căror întrebuintare este generalizată în întreaga Românie, scot în evidență importanța străvechiului simbol constituit de cununa miresei.

Menținerea lui *nun* (-ă) ar putea fi deci o urmare a faptului că e întărit prin folosirea frecventă a lui *cunună*, *cunună*. Dacă totuși aria lui lexicală s-a restrîns foarte mult în favoarea lui *nănaș*, faptul se poate explica prin nevoia de a se evita coliziunea omonimică supărătoare: *nunul cu nuna cunună*. Opoziția semantică dintre *nun* (pentru cununie) și *naș* (pentru botez) va fi fost simțită de vorbitori și printr-o „etimologie populară latentă” (S. Pușcariu, *Limba română*, p. 18), datorită căreia *nun* a fost apropiat de *nuntă*, iar *naș* de *naștere*.

MARIA PARLOG și DOMNICA GHEORGHIU

²³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1904, p. 426.

²⁴ N. Lascau, *Cum trăiau românii*, București, Ed. științifică, 1965, p. 288.

LOCUȚIUNI PREPOZIȚIONALE

În procesul analizelor sintactice aplicate la nivelul propoziției sau al frazei, segmentarea acestor unități în părțile lor constitutive și stabilirea naturii relațiilor ce se contractează între ele se face, firește, ținându-se seamă de elementele joncționale. Nu o dată se întâmplă ca una și aceeași propoziție sau una și aceeași frază să fie segmentată în mod diferit de diverși specialiști. Dubla posibilitate de a segmenta o propoziție sau o frază într-unul sau altul din punctele lor este, desigur, un reflex al diversității de opinii în ceea ce privește considerarea unor elemente relaționale sub raportul structurii lor. Evident, acesta nu este cazul atât al elementelor joncționale (prepoziții și conjuncții) simple, cât mai ales acela al grupurilor sau al construcțiilor care îndeplinesc rolul celor dintii, adică al locuțiunilor (prepoziționale și conjuncționale). Și, după cât se constată, obiectul discuțiilor în acest sens îl constituie nu locuțiunile vechi în limbă, simțite și tratate în unanimitate ca atare, ci mai ales cele noi, cu caracter livresc, ale căror elemente componente par să nu fie destul de bine sudate.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la câteva îmbinări din cadrul locuțiunilor prepoziționale și vom urmări felul în care sînt ele privite în *Gramatica limbii române*, ediția a doua¹.

În volumul întâi al acestui tratat, locuțiunile prepoziționale sînt definite drept „grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc rol de prepoziție”.² În categoria celor constituie dintr-o prepoziție și un substantiv sînt enumerate locuțiunile: *în fața, în spatele, din pricina, din partea, cu excepția, în privința, în urma, de-a lungul*, făcîndu-se, în paranteză, specificarea: „substantivul este articulat cînd e ultimul element al locuțiunii”.³ Această precizare nu este, desigur, întâmplătoare; ea își are, credem, importanța ei și merită a fi reținută cu atât mai mult cu cât tocmai prezența formei articulate a substantivului respectiv, la care s-ar mai adăuga și sensul lexical mai mult sau mai puțin pronunțat al acestuia, determină o oarecare ezitare, atunci cînd trebuie considerate din punct de vedere sintactic anumite îmbinări de cuvinte.

Astfel, cînd se vorbește despre complementul circumstanțial condițional și se face referire la modalitățile de exprimare a acestuia, se arată că el poate fi redat „prin substantive care exprimă lexical ideea de condiție (*caz, condi-*

¹ Editura Academiei, București, 1963.

² Cf. vol. I, p. 322.

³ Idem, *ibidem*.

ție, ipoteză, eventualitate), de obicei precedate de prepoziția *în*.⁴ Tot acolo, însă la *Observații*, se face completarea: „...complementele condiționale *în cazul, în ipoteza, cu condiția* pot fi urmate de un atribut în genitiv; în construcții de acest fel (de felul celor din exemplele date acolo — n.n.), ele se apropie de situația unor locuțiuni prepoziționale”⁵ (spațiat de noi — D. C.). Așadar, aceste construcții se apropie de situația unor locuțiuni prepoziționale, fără să fie totuși locuțiuni, ci complemente condiționale. La p. 197 se afirmă: „Cînd complementul condițional exprimă presupunerea unei substituiri (de persoane), el poate fi exprimat printr-un substantiv sau un substitut al unui substantiv în cazul genitiv, printr-un pronume personal în dativ sau printr-un adjectiv posesiv, precedate de locuțiunea prepozițională (spațiat de noi — D. C.) *în locul*”. Și se ilustrează cu exemplele:

„*În locul* lui Vodă, eu nici nu vă mai judecam”

(Camil Petrescu, O, I, 361);

„Eu, *în locul* dumitale, m-aș grăbi să răspund”

(Sadoveanu, O, VII, 605).

Avînd în vedere structura ei, locuțiunea prepozițională *în locul* poate sta alături de îmbinările: *în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiția*. Toate conțin cîte un substantiv articulat precedat de prepoziția *în* (sau *cu*), toate reclamă sau pot să reclame după ele prezența unui genitiv. Cu alte cuvinte, din punct de vedere formal nu există vreo deosebire între ele. Și totuși, după cum se vede, ele sînt tratate diferit în *Gramatică*: prima (*în locul*) este locuțiune prepozițională introducînd o parte de propoziție, celelalte patru sînt chiar părți de propoziție (complemente circumstanțiale condiționale).

Se pare, deci, că tratamentul lor deosebit din punct de vedere sintactic a fost sprijinit pe un criteriu semantic. Adică *în locul* este considerată locuțiune prepozițională fiindcă substantivul *locul* este aici abstractizat și, ca atare, golit de sensul său lexical propriu-zis, în vreme ce celelalte patru îmbinări la care ne referim sînt nu locuțiuni prepoziționale, ci complemente condiționale, tocmai pentru că substantivele (articulate) din structura lor (*cazul, ipoteza, eventualitatea, condiția*) își păstrează nealterat sensul lor lexical condițional, putînd fi, în consecință, complemente condiționale.

Dacă e așa, atunci ar fi de așteptat ca o serie de alte îmbinări, ca: *din pricina, din cauza, cu scopul, în scopul, cu excepția, în fața, în spatele* etc. să fie și ele interpretate nu ca locuțiuni prepoziționale — așa cum se procedează în *Gramatică* —, ci drept părți de propoziție urmate de cîte un atribut în genitiv, adică: complemente circumstanțiale cauzale, pentru că substantivele

⁴ Cf. vol. II, p. 196.

⁵ Idem, *ibidem*.

pricina, cauza exprimă lexical ideea de cauză ; complemente circumstanțiale de scop, pentru că substantivul *scopul* exprimă lexical ideea de scop ; complement circumstanțial de excepție, pentru că substantivul *excepție* exprimă și el lexical ideea de excepție ; complemente circumstanțiale de loc fiindcă substantivele *fața, spatele* indică poziția în spațiu.

La complementul circumstanțial de scop ne întâlnim, de asemenea, cu precizarea : „Locuțiunile cele mai folosite prin care se introduc complemente circumstanțiale de scop sînt toate analizabile : *în vederea, în scopul, cu scopul*“.⁶ De bună seamă că tot criteriul semantic a prezidat și la formularea acestei opinii, dar, în acest caz, rămîne sub semnul întrebării de ce au fost considerate totuși locuțiuni din moment ce se recomandă analiza lor, și asta cu atît mai mult cu cît în *Gramatică* se arată că, în afară de faptul că prezintă o „mare unitate de sens a elementelor componente“,⁷ locuțiunile prepoziționale, „din punct de vedere sintactic, sînt mai mult sau mai puțin neanalizabile“.⁸ Intr-un exemplu ca : „I-a convocat *în vederea* ședinței festive care va avea loc în luna aceasta“⁹ e, credem, dificil de precizat în ce măsură substantivul *vederea* are un sens lexical final pe care l-a și păstrat în întregime, pentru a putea fi într-adevăr îndreptățiți la o analiză în : *în vederea* (complement de scop) + *ședinței* (atribut substantival genitival), așa cum ni se propune.

Se pare că, în interpretarea sintactică a îmbinărilor semnalate pînă aici, nu s-a respectat un criteriu unitar, ceea ce a făcut loc unei clasificări oarecum arbitrară a acestora. Criteriul semantic a fost luat în seamă în cazul unora (ce-i drept, mai noi în limbă), considerate ca analizabile, ca nefiind deci locuțiuni prepoziționale, ci părți de propoziție (*în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiția*), dar a fost abandonat — în favoarea celui formal — în cazul altora, considerate ca neanalizabile și, ca atare, locuțiuni prepoziționale (*din pricina, din cauza, cu excepția, în fața, în spatele* etc.) și, în sfîrșit, același criteriu semantic a fost îmbinat cu cel formal în cazul unei a treia categorii de îmbinări, îmbinări socotite locuțiuni, dar totuși analizabile, deci părți de propoziție (*cu scopul, în scopul, în vederea*). Această oscilație între un criteriu și celălalt, cu consecințe în procesul analizelor sintactice, nu poate să nu trezească nedumeriri.

Revenind la îmbinările *în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiția, cu scopul, în scopul, în vederea*, se impune să facem observația că, deși substantivele respective exprimă lexical (în ce grad ?) ideea de condiție sau de scop, totuși nu ele însele constituie, de fapt, condiția sau scopul din punct de vedere sintactic, ci termenul următor în genitiv. Adică, alt fel spus, asemenea îmbinări ajută doar la exprimarea unui raport de condiție sau finalitate pe care-l orientează însă spre elementul în genitiv, în care

⁶ Cf. vol. II, p. 179.

⁷ Cf. vol. I, p. 322, *Observații*.

⁸ Idem, *ibidem*.

⁹ Exemplul l-am reprodus după *Gramatica limbii române*, ed. a doua, vol. II, p. 180.

rezidă propriu-zis condiția sau scopul. Și, cel puțin în cazul acestora și mai ales în situațiile, foarte numeroase, când substantivul următor în genitiv este unul de natură verbală,¹⁰ adevărul acestei constatări este evident și se verifică, dacă vom proceda, potrivit principiului corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție, la transformarea acestor așa-zise complement condiționale și finale în propoziții subordonate corespunzătoare.

Intr-adevăr, dezvoltînd în fraze propozițiile :

„*În ipoteza unei retrageri neprevăzute, grupa noastră va acoperi șoseaua cu foc intens*” (Preda, în *Gaz. lit.*, 123 (1957), p. 3)¹¹; „*Va pleca numai în cazul rezolvării favorabile a acestei situații*”; „*El va rămîne aici, cu condiția plecării celui alt*”; „*În eventualitatea amînării examenului, ea va putea pleca în excursie*”; „*A venit cu scopul (în scopul, în vederea) cercetării arhivei*”, vom avea :

„*Dacă ne vom (se vor) retrage în mod neprevăzut, grupa noastră va acoperi șoseaua cu foc intens*”; „*Va pleca numai dacă va rezolva favorabil această situație*”; „*El va rămîne aici, dacă pleacă (va pleca) celălalt*”; „*Dacă se va amîna examenul, ea va putea pleca în excursie*”; „*A venit să cerceteze arhiva*”.

Se vede, prin urmare, că relațiile — condițională și finală — se păstrează și la nivelul frazei, conform principiului amintit, însă ceea ce este important și merită a fi subliniat este că nu îmbinările aici în discuție au fost extinse în propoziții condiționale, respectiv finale, ci substantivele respective în genitiv care au revenit la forma lor de verb predicativ, dînd naștere unor propoziții ce impun într-adevăr ideea de condiție sau de scop al realizării acțiunii verbului din regentă.

Din cele arătate se deduce că aceste îmbinări nu sînt propriu-zis părți de propoziție și, deci, mai indicat ar fi ca ele să fie considerate locuțiuni prepoziționale ca procedee specifice de introducere a complementelor condițional¹² și final.

Operația de transpunere din propoziție în frază a raportului sintactic de condiție sau scop, prin transformarea complementelor circumstanțiale respective în propoziții subordonate corespunzătoare, poate avea loc nu numai prin apelul la conjuncția *dacă* (și altele sinonime cu aceasta) sau *să* (*ca să, pentru ca să*), ci chiar și prin menținerea îmbinărilor respective

¹⁰ În acest sens, afirmației noastre îi vine în sprijin și *Observația* din vol. II, p. 180 : „Locuțiunile *în scopul* și *cu scopul* sînt urmate de obicei de un substantiv care exprimă o idee verbală și mai ales de un infinitiv precedat de prepoziția *de*”.

¹¹ Apud *Gramatica limbii române*, ed. a doua, vol. II, p. 196.

¹² Prin aceasta, ne raliem opiniei exprimate de Mioara Avram, care, în studiul *Corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, SG vol. I, 1956, p. 155, notează : „Uneori complementul condițional are și procedee specifice de construire, de exemplu locuțiunile prepoziționale (spățiat de noi — D. C.) *în caz de* și *în cazul* + genitiv...” Și tot acolo : „În aceeași situație se găsesc și locuțiuni-prepoziționale (sublinierea noastră — D. C.) *în ipoteza* + genitiv și *cu condiția* + genitiv”.

(*în cazul, în ipoteza, cu scopul* și celelalte) în forma lor neschimbată. Bineînțeles, în acest caz, unor asemenea îmbinări — pe care le considerăm locuțiuni prepoziționale — li s-ar alătura o conjuncție propriu-zisă sau un alt element cu valoare de conjuncție, împreună cu care ar forma locuțiuni conjuncționale (de ex. *în cazul că, în ipoteza că* etc.),¹³ fapt ce se înscrie procedurii cunoscut, potrivit căruia o bună parte din locuțiunile conjuncționale s-au format sau se formează pe baza unor locuțiuni prepoziționale.¹⁴ S-ar crea, astfel, în această situație, un raport de corespondență — ba chiar de simetrie — și în planul elementelor relaționale specifice, între complementele: condițional — introdus prin locuțiunea prepozițională *cu condiția*, condițional ipotetic¹⁵ — introdus prin locuțiunile prepoziționale *în ipoteza în cazul, în eventualitatea*, și de scop — introdus prin locuțiunile prepoziționale *în scopul, cu scopul*, pe de o parte, și subordonatele circumstanțiale corespunzătoare: condițională — introdusă prin locuțiunile conjuncționale *cu condiția să, cu condiția că*, condițională ipotetică¹⁶ — introdusă prin locuțiunile conjuncționale *în ipoteza că, în cazul că, în eventualitatea că*, finală — introdusă și ea prin locuțiunile conjuncționale *în scopul să, cu scopul să*, pe de altă parte.

Prin urmare, o serie de substantive își pot păstra, mai mult sau mai puțin, sensul lor lexical atunci când intră, ca elemente componente, în structura unor îmbinări cu valoare joncțională, ceea ce face, bineînțeles, ca asemenea îmbinări să comporte și un conținut noțional.¹⁷ Prin aceasta, însă, îmbinările în cauză nu primesc și calitatea de a fi părți de propoziție, ci ele numai vor sublinia și vor face mai pregnant raportul sintactic pe care îl mijlocesc într-adevăr, dar nu-l conțin de fapt. Ținând seama, deci, doar în această măsură de criteriul semantic și neconfundându-l cu funcția sintactică propriu-zisă, credem a fi întemeiată opinia că îmbinările *în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiția, în scopul, cu scopul, în vederea*, pe care le-am adus aici în discuție, nu sînt complemente condiționale, respectiv finale, ci locuțiuni prepoziționale inanalizabile, prin care se introduc asemenea complemente.

D. CRAȘOVEANU

¹³ Problema aceasta am adus-o în discuție și am încercat formularea unei opinii asupra ei în articolul *Locuțiuni conjuncționale*, *Analele Universității Timișoara*, seria filologie, vol. II, 1964, p. 263—266.

¹⁴ Cf. Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu privire specială asupra locuțiunilor*, SG, vol. III, 1961.

¹⁵ Cf. Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 154.

¹⁶ Vezi Ștefan Munteanu, *Contribuții la studiul propozițiilor condiționale*, în *Analele Universității Timișoara*, seria filologie, vol. I, 1963, p. 281.

¹⁷ Vezi I. Coteanu, *Note pe marginea câtorva studii recente despre cuvînt*, SCL, 1957, nr. 2, p. 185.

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

a (se) nămînji

Pentru noțiunea de „a (se) mînji“, „a (se) păta“, „a (se) murdări“, în graiul din jurul Blajului, ca și în Apold, raionul Sebeș, regiunea Hunedoara (comunicat de L. Nicoară), se întrebuintează verbul *a (se) nămînji*, neînregistrat de dicționare. Formal și semantic, cuvîntul se apropie de v. sl. *намазати* „ungere“ (vezi Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*), de bg. *намазвам* „a unge“: [(*Румънско-български речник*, Sofia, 1962), de rus. *намазать* „a mîzgăli, a desena prost“ și *намазаться* „a se farda, a se sulemenii“ (*Dicționar rus-român*, București, 1964), dar mai ales de ucr. *намазати*, care, pe lîngă sensurile de „a unge, a spoii, a vopsii“ „a mîzgăli, a desena prost“, îl are și pe acela de „a murdări, a păta, a mînji“ (*Dicționar ucrainean-român*, București, 1964).

pîrica

Este numele unei figuri la jocul de copii numit *de-a bicica*. Figura acestui joc cu cinci pietricele constă în următoarele: se împrăștie pietricelele, se ia apoi una în mînă, se aruncă în sus, între timp se culege alta de jos, și cu ea în mînă trebuie să o prinzi pe cea aruncată. După aceea piatra prinsă se așază jos. Se aruncă alta și între timp trebuie să iai încă una de jos. Tot așa și cu celelalte rămase jos.

Cuvîntul ne este cunoscut din Sîncel, raionul Mediaș, regiunea Brașov. Ca interjecție, termenul (*pîri*, *pîrica*) circulă și în cîmpia Transilvaniei, (vezi Romulus Todoran, *Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, *Materiale și cercetări dialectale*, I. București, 1960, p. 85) „strigăt (adesea repetat), cu care se cheamă puii mai mărișori“. Cuvîntul provine din magh. *pîri*, *pîrikám*; cf. și *pîrike* „puișor“ (Romulus Todoran, *ibid.*). Mai adăugăm că numele acestei figuri la jocul de copii, în Muntenia este *puișor* (comunicat de prof. univ. I. Coteanu).

războli

Verbul, nu cu sensul de a cădea bolnav, a se îmbolnăvi deodată¹: *s-au războlit marele împărat Petru Alexievici al Moscului și au murit în anul 7233 (Neculce) < v. sl. razbolěti (CADE), ci cu acela de „a-și face loc“, „a răzbate“, „a se face comod“, „a se tolăni“, de ex.: stau întins pe pat și mă războlesc, sau ca în versurile cîntecului popular, cules de noi din Sîncel, raionul Mediaș, regiunea Brașov: Războleşte-te inimă! Nu sta ca gîbolu-n tină, / Războleşte-te de tot / Nu sta ca gîbolu-n glod, nu este înregistrat de lucrările noastre lexicografice. Aria de întrebuițare a termenului este valea inferioară a Tîrnavei Mici și valea Secașului (comunicat de L. Nicoară).*

Asupra etimologiei ne-a atras atenția lector univ. I. Nicolau: verbul se apropie de v. sl. *развалити* „dissolvere, evertere“ (Fr. Miklosich, *ibid*). Derivat de la v. sl. *валити* „volvere“ (*ibid.*) și păstrat în mai toate limbile slave. Pe lîngă sensurile mai vechi „a se năruși“, „a se dărîma“, „a se prăvăli“, cuvîntul a dobîndit și sensul de „a se tolăni, a se lungi, a se răsturna (pe scaun, pe pat) ca rus. *развалиться, -алюсь, -алюсь* (Dicționar rus-român, București, 1964) sau ca bg. *валям* ce care are același sens (*Румънско-български речник*, Sofia, 1962, s. v. *tolăni*).

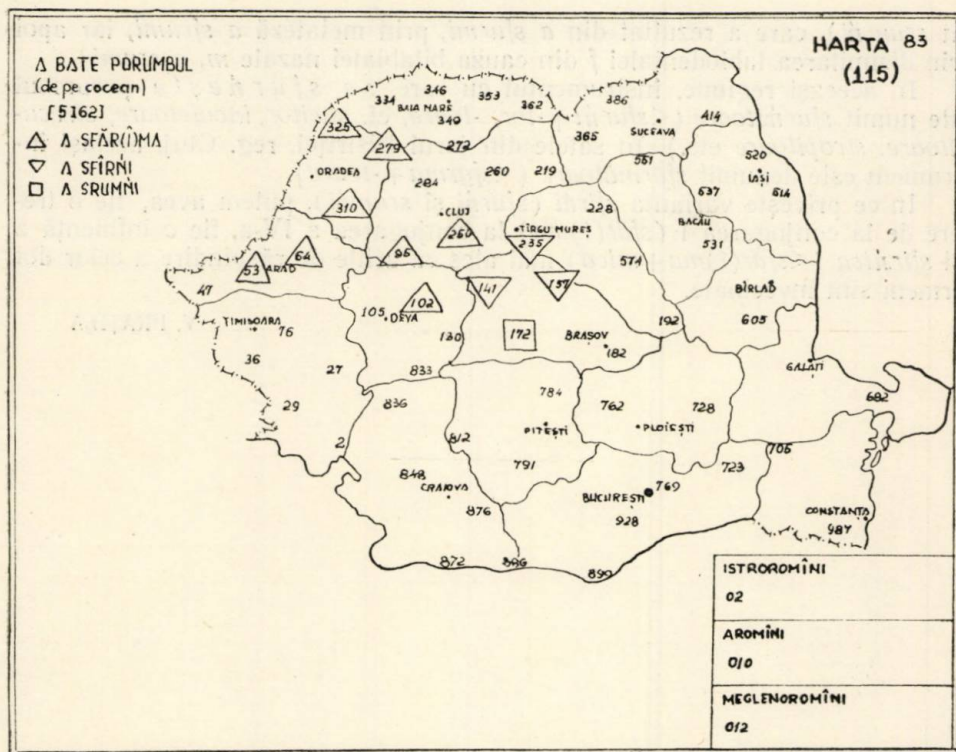
Mai rămîne o problemă de lămurit și anume dacă cuvîntul este același cu v. sl. *развалити*, moștenit aici de la populația daco-slavă asimilată, care să fi dezvoltat și sensul de „a se tolăni“, dacă e un împrumut din vreo limbă slavă vecină, sau dacă e adus de șcheii din Cergău și din jurul Sibiului așezați în pățile acestea între secolele XI—XIII.¹

sfăr(i)mă, sfîrîni, sfurnîl, srumîni, (s)fîrînică,

fărimică, sfărmătoare, sfurnîtoare

În Transilvania, într-o arie care se întinde din preajma izvoarelor Tîrnavei Mari și de la Mureș pînă la o linie care merge paralel cu granița de la Curtici pînă la jumătatea distanței dintre Oradea și Carei, și pînă la Săcueni, Șimleul Silvaniei, Zalău, Turda, Tîrgu-Mureș, Praid și Odorhei, pentru noțiunea „a bate porumbul de pe cocean“ sînt utilizate mai multe derivate de la *fărimă*. De la Turda la Alba-Iulia și pînă între Arad și Oradea se întrebuițează forma a *sfărma* (vezi ALR s. n., vol. I, h. 115, ALRM s. n. vol. I, h. 83 și harta alăturată). A *sfărma* „a lua boabele de pe știuletele de porumb“ apare în jurul orașelor Bistrița și Năsăud (comunicat de V. Țîra). În cîmpia Transilvaniei, de la Turda la Tîrgu-Mureș, și în podișul Tîrna-

¹ Vezi Ion Mușlea, *Șcheii de la Cergău și folclorul lor*, DR, V, 1929, p. 1—50.

velor e cunoscută forma *sfîrîni* (vezi harta alăturată). DU, TDRG, CADE și DM nu înregistrează pentru *a sfărma* și sensul „a lua boabele de pe știulețele de porumb”. În regiunea Munților Apuseni circulă, alături de *a sfărma* și verbul *a sfîrînica*² „a curăța porumbul de boabe”, care probabil, reprezintă o contaminare între *sfărîma* „a face fărîme” și *mică* „fărîmă”³.

În jurul Blajului circulă verbul *sfurîni* „a lua boabele de pe știulețele de porumb”, variantă fonetică a lui *sfîrîni* (*i* > *u* prin asimilare, datorită labiodentalei *f* precedente), iar în împrejurimile Sibiului forma *a srumi* (pronun-

² Vezi G. Giuglea, *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale*, CL, VII, 1962, nr. 1, p. 150–151.

³ La Ion Ghica apare forma *fărîmica*: *Noi ăștia... născuți... în țara asta, care am văzut-o fărîmicată și umilită* (apud TDRG, CADE și DA).

Autorii celor trei dicționare cred că *fărîmica* este un derivat de la *fărîmică*, diminutiv, al lui *fărîmă*. Ne întrebăm dacă nu s-ar putea, ca și în acest caz, să avem a face cu rezultatul unei contaminări între *fărîmă* și *mică* (< lat. *mīca* „menue parcelle de qqch., miette” păstrat în toate limbile romanice (vezi CDDE, nr. 1093 și REW 5559).

țat *srumni*), care a rezultat din *a sfurmi*, prin metateză *a sfrumi*, iar apoi prin disimilarea labiodentalei *f* din cauza bilabialei nazale *m*, *a srumi*).

În aceeași regiune, instrumentul cu care *se sfurîește* porumbul este numit *sfurîitoare* (<*sfurîi* + -tor, -toare, cf. *sucitor*, *încuietore*, *strecurătoare*, *stropitoare* etc.). În satele din jurul Bistriței, reg. Cluj, același instrument este denumit *sfărmătoare* (<*sfărma* + -toare).

În ce privește varianta *sfîrîi* (*sfurîi* și *srumîi*), putem avea, fie o trecere de la conjugarea I (*sfăr(i)ma*) la conjugarea a IV-a, fie o influență a lui *sfîrînica* (<*sfăr(i)ma* + *mică*), mai ales că ariile de răspîndire a celor doi termeni sînt învecinate.

V. FRĂȚILA

OBSERVAȚII ASUPRA INTERFERENȚEI LEXICALE

În lingvistica contemporană este unanim recunoscut faptul că sistemul fiecărei limbi reprezintă un fenomen cu un specific național pronunțat. Particularitățile naționale ale limbilor sînt determinate atît de existența unor categorii și forme specifice, cît și de modul diferit, în comparație cu alte limbi, de organizare și funcționare a elementelor constitutive. De aceea unitățile lingvistice din două sau mai multe limbi, chiar dacă sînt identice din punctul de vedere al conținutului, se pot deosebi printr-o serie de particularități condiționate de relațiile lor în cadrul sistemului.

Aceasta înseamnă că unitățile lingvistice trebuie privite sub două aspecte: conținutul lor și locul pe care îl ocupă în sistemul dat. De aici rezultă că însușirea unei limbi străine nu se poate limita la asimilarea unui anumit număr de unități lingvistice. Pentru a folosi corect aceste unități este necesar să se cunoască și locul pe care ele îl ocupă în cadrul sistemului. Practica arată că însușirea sistemului unei limbi străine cere eforturi mult mai mari decît însușirea elementelor ei. Între cele două laturi ale cunoașterii unei limbi străine — cunoașterea unităților ei și a relațiilor lor în cadrul sistemului — există aproape întotdeauna un decalaj, care poate fi mai mare sau mai mic în funcție de metodele de însușire a limbii respective, precum și de condițiile concrete în care se desfășoară acest proces. Cunoașterea insuficientă a sistemului limbii străine face ca elementele ei să fie întrebuințate după normele limbii materne; elementele limbii străine sînt identificate din punctul de vedere al relațiilor de sistem cu elementele corelative din limba maternă. Pentru desemnarea acestui fenomen în lingvistică s-a consacrat termenul *interferență*.¹

Interferența poate să aibă loc în toate compartimentele limbii. În lucrarea de față ne propunem să analizăm cîteva cazuri de interferență în domeniul lexicului la studenții români care studiază limba rusă.

¹ În această problemă vezi: S. V. Beliaev, *Очерки по психологии обучения иностранному языку*, Moscova, 1965; Florica Dumitrescu, *Observații asupra procesului de însușire a unei limbi noi*, *Studii și cercetări științifice*, Filologie, Iași, nr. 2, 1960; A. L. Karlin, *Явление интерференции при изучении лексики*, *Иностранные языки в школе*, № 4, 1966; V. V. Nicolaev, *О необходимости дифференцированного подхода к иноязычному лексическому материалу*, *Иностранные языки в школе*, № 6, 1966; C. Poghirc, *Observații asupra procesului de însușire a unei limbi străine*, P.L.G., vol. IV, 1962; V. I. Rosenzweig, *Языковые контакты и преподавание языков*, *Русский язык в национальной школе*, № 4, 1964; U. Weinrich, *Languages in Contact*, London, 1964.

1. Insuficienta diferențiere a conținutului semantic al unităților lexicale din limba rusă, cărora în limba română le corespund cuvinte cu un sens mai larg. Așa, de exemplu, verbului *a cînta* îi corespund în limba rusă două verbe cu sensuri mai concrete: *петь* „a cînta din gură” și *играть* „a cînta la un instrument muzical”. În vorbirea studenților unul dintre aceste cuvinte, de obicei verbul *петь*, își lărgeste sfera semantică, atribuindu-se și sensul exprimat de verbul *играть*. Extinderea sensului acestui cuvînt are loc sub influența verbului românesc. Această schimbare în conținutul semantic al verbului *петь* duce la lărgirea distribuției sale. Apar construcții de tipul *петь на скрипке*, *петь на рояле* în locul construcțiilor corecte *играть на скрипке*, *играть на рояле*.

Verbului *a spăla* îi corespund în limba rusă trei cuvinte: *мыть*, *стирать*, *умывать*. Fiecare dintre aceste trei verbe redă numai parțial conținutul semantic al cuvîntului din limba română, avînd, în comparație cu el, un sens mai concret și o distribuție mai restrînsă. Verbul *мыть* are sfera semantică aproape identică cu cea a cuvîntului *a spăla*, fapt care determină și asemănarea distribuției lor. Singura deosebire constă în aceea că verbul *мыть* nu formează sintagme cu substantivele *белье* „rufe” și *одежда* „îmbrăcăminte”, construcțiile respective nefiind admise de normele limbii literare. În acest caz, în limba literară se folosește verbul *стирать* a cărui valență este limitată la substantivele din grupul tematic al cuvîntului *белье* (*рубашки* „cămăși”, *носки* „șosete” ș. a.). Verbul *умывать* are de asemenea, în comparație cu verbul corespunzător din limba română, un sens mai restrîns. El formează sintagme numai cu substantivele *лицо* „față”, *руки* „mîini” și *шея* „gît”. Studenții români întîmpină greutăți în întrebuiințarea diferențiată a acestor trei verbe, alcătuind sintagme în care sînt încălcate particularitățile de distribuție.

Conținutul semantic al verbului *a pune* este redat în limba rusă prin două verbe cu valori diferite: *ставить* „a așeza în poziție verticală” și *класть* „a așeza în poziție orizontală”. Este ușor de observat că sensurile acestor verbe sînt mai concrete decît sensul verbului *a pune*. Informația suplimentară inclusă în sensurile acestor verbe (indicarea poziției) solicită din partea vorbitorilor un anumit efort. Ei trebuie să distingă valori care în limba maternă nu sînt diferențiate lexical. De aceea destul de frecvent se întîlnesc cazuri de identificare completă a acestor verbe.

Greșeli de acest tip se observă și în folosirea altor grupuri de cuvinte, cărora în limba română le corespund unități lexicale cu un sens mai general: *знать* — *уметь* „a ști”, *принять* — *получить* „a primi”, *лить* — *сыпать* „a turna”, *стоять* — *сидеть* „a sta”, *резать* — *пилить* — *рубить* „a tăia”.

II. Cazuri de interferență apar și în folosirea unor verbe rusești care formează perechi bazate pe categoria tranzitivității-intranzitivității:

растить — расти „a crește”, старить — стареть „a îmbătrâni”, молодить — молодеть „a întineri”, слепить — слепнуть „a orbi”, освещать — светить „a lumina”.

În exemplele citate categoria tranzitivității-intranzitivității este exprimată în limba română numai sintactic, în timp ce în limba rusă ea este exprimată și lexical. Greșelile care apar constau în folosirea nediferențiată a cuvintelor rusești : Cf. *Это платье её стареет* în loc de *Это платье её старит*.

III. Un caz special al fenomenului de interferență este legat de folosirea numai a acelor categorii și mijloace de exprimare ale limbii ruse care au echivalente mai mult sau mai puțin exacte în limba română și renunțarea la sinonimele lor care nu au în limba română echivalente. Așa, de pildă, valoarea incoactivă a verbelor în limba rusă poate fi exprimată nu numai prin mijloace lexicale (cf. *начать петь*), ci și cu ajutorul unor morfeme speciale (*запеть* „a începe să cînte”). În limba română această categorie se exprimă aproape întotdeauna cu mijloace lexicale. Sub influența limbii române vorbitorii folosesc numai mijlocul lexical de exprimare a acestei categorii.

Același fenomen se poate observa și în utilizarea altor categorii semantice ale verbelor :

a) limitarea în timp a acțiunii : *поработать — работать немного* „a lucra puțin”, „a sta culcat puțin” ; *полежать — лежать немного* ;

b) valoarea terminativă : *дописать письмо — кончить писать письмо* „a termina de scris scrisoarea” ;

c) valoarea intensiv-rezultativă : *зачитаться — читать слишком много* „a citi prea mult”, *заработаться — работать слишком много* „a lucra prea mult” ;

d) valoarea saturativă : *нагуляться — вдоволь, много погулять* „a se sătura de plimbare”, *насмотреться — вдоволь, много посмотреть* „a se sătura de privit” ;

e) valoarea distributiv-saturativă : *пересмотреть все фильмы — смотреть все фильмы* „a viziona toate filmele”, *перечитать все книги — читать все книги* „a citi toate cărțile”.

Folosirea de către studenți numai a formei analitice de exprimare, obișnuită în limba maternă, deși nu este o greșală evidentă, face ca vorbirea lor să fie lipsită de expresivitate care este proprie tocmai formelor analitice.

IV. Presiunea sistemului limbii materne în procesul de însușire a lexicului limbii ruse se manifestă deosebit de pregnant în acele cazuri, cînd unui cuvînt în limba maternă îi corespunde în limba străină un grup de sinonime. În astfel de situații se observă utilizarea nediferențiată a sinonimelor limbii străine. Vorbitorul este înclinat să identifice sensul cuvîntului din limba maternă cu oricare din sinonimele limbii străine, deși, în realitate, sfera semantică a acestui cuvînt este echivalentă numai cu întregul grup de sinonime. Totalitatea trăsăturilor semantice cuprinse într-un singur cuvînt din limba maternă este distribuită într-un anumit mod între elementele seriei sinonimice din limba străină. De pildă cuvîntului românesc *adevăr* îi cores-

pund în limba rusă sinonimele правда și истина, cuvîntul *patrie* — seria sinonimică родина, отчизна, отечество adjectivului *greu* — sinonimele тяжелый, трудный, тяжкий verbului *a se grăbi* — sinonimele спешить, торопиться.

Deosebiriile existente în cadrul fiecăreia dintre aceste serii sinonimice de regulă se anulează în vorbirea studenților români. Se ivesc numeroase abateri de la normele lexicale și stilistice ale limbii ruse cauzate de presiunea sistemului limbii materne. Iată câteva exemple de greșeli tipice : Он поднял трудный чемодан în loc de Он поднял тяжелый чемодан, Часы торопятся în loc de Часы спешат.

V. Tipul cel mai frecvent de raporturi dintre sistemele lexicale îl prezintă existența în ambele limbi a unor grupuri sinonimice corelative. În asemenea cazuri, pericolul identificării absolute a cuvintelor este mai mic. Deprinderile de a diferenția noțiunile în limba maternă nu încetează să acționeze și atunci cînd vorbitorul încearcă să le redea, folosind mijloacele lexicale ale limbii străine. Dacă trăsăturile distinctive ale sinonimelor din limba maternă coincid cu cele din limba străină, vorbitorii nu întîmpină în întrebuintarea lor nici o dificultate. Studenții români întrebuintează corect sinonimele de tipul просить — умолять „a ruga — a implora“ ; удивление — изумление „mirare — uimire“ ; страх — ужас „frică — groază“ ; удовольствие — наслаждение „plăcere — desfătare“ ș. a. Deosebirile dintre aceste sinonime legate de gradul de intensitate coincid în limbile rusă și română.

Dar cazurile unor asemenea paralelisme sînt destul de rare. De cele mai multe ori grupurile sinonimice corelative diferă din punctul de vedere al numărului componentilor, prin frecvența utilizării lor în vorbire, prin structura morfologică, valoarea expresiv-stilistică sau valența lexicală caracteristice fiecăreia din elementele care constituie seria sinonimică respectivă.

Așa, de exemplu, sinonimelor бросать, кидать, метать, швырять în limba română le corespunde grupul sinonimic format din verbele „a arunca“ și „a azvîrli“. Avînd sensul comun „a deplasa printr-o mișcare bruscă și energetică lucrurile în spațiu“, elementele seriei sinonimice din limba rusă se deosebesc între ele prin următoarele trăsături distinctive :

- a) caracterul orientat sau neorientat spre un anumit scop al acțiunii ;
- b) intensitatea acțiunii ;
- c) prezența sau absența indicației cu privire la starea afectivă a subiectului acțiunii ;
- d) apartenența cuvîntului la un anumit stil al limbii.

În funcție de prezența sau absența unora din aceste trăsături distinctive, sinonimele acestui grup se repartizează în felul următor :

1. Verbul метать presupune un anumit scop conștient pentru care se efectuează acțiunea de aruncare, în timp ce restul sinonimelor nu conțin această notă.

2. Verbul **швырять** conține și o informație cu privire la modul în care se desfășoară acțiunea. El arată că acțiunea de aruncare se desfășoară cu deosebită energie, brusc. Această notă lipsește în semantica celorlalte verbe.

3. În afară de aceasta, verbul **швырять** indică și o anumită stare a subiectului în momentul efectuării acțiunii (nervozitate, neglijență).

4. Verbele **бросать** și **метать** aparțin stilului neutru, în timp ce verbele **кидать** și **швырять** se folosesc deobicei în stilul conversației.

Sinonimele corespunzătoare din limba română se diferențiază numai pe baza a trei trăsături distinctive. Absența în limba română a opoziției *acțiune orientată — neorientată* și necorespondența dintre numărul elementelor seriilor sinonimice creează greutăți în întrebuințarea sinonimelor limbii ruse. Studenților români le vine greu să-și însușească, chiar să sesizeze trăsătura distinctivă care separă verbele **бросать**, **кидать** de verbul **метать**. De aceea în construcțiile cu substantivele **копье** „suliță”, **диск** „disc”, **граната** „grenadă” ei folosesc, prin analogie cu limba română, numai verbul **бросать**, în locul construcției corecte cu verbul **метать**. Ei nu sesizează, de asemenea, nici deosebirea stilistică dintre verbele **бросать** și **кидать**. Așadar, verbele **бросать**, **кидать**, **метать** se identifică complet și se utilizează ca echivalente absolute ale verbului *a arunca*. În ceea ce privește verbul **швырять**, el are același trăsături diferențiale ca și verbul *a azvîrli* și prin urmare nu prezintă dificultăți de întrebuințare.

VI. Deosebit de frecvente sînt cazurile de interferență atunci cînd unui cuvînt din limba română îi corespund în limba rusă mai multe sinonime, dintre care unul este identic din punctul de vedere al formei sonore cu echivalentul său din limba română. Exemple: *congres* — **конгресс, съезд**; *industrie* — **индустрия, промышленность**; *problemă* — **проблема, вопрос**; *internațional* — **интернациональный, международный**; *declarație* — **декларация, заявление**; *export* — **экспорт, вывоз**; *import* — **импорт, ввоз**; *a imita* — **имитировать, подражать**; *nuanță* — **нюанс, оттенок**; *lună* — **луна, месяц**; *reconstrucție* — **реконструкция, восстановление**; *doctor* — **доктор, врач**; *lingvistică* — **лингвистика, языкознание**; *șofer* — **шофер, водитель**.

Identitatea de formă sonoră duce la identificarea funcțională absolută a acestor unități lexicale: cuvintele din limba rusă sînt utilizate fără a se ține seama de nuanțele lor semantice și stilistice determinate de sistemul căruia îi aparțin. În același timp, sinonimele de origină autohtonă nu sînt folosite, deși în numeroase cazuri întrebuințarea lor este cerută de caracterul și conținutul comunicării.

VII. Greșeli și mai mari se observă în vorbirea studenților români în cazul cînd între cuvintele identice ca formă sonoră există deosebiri semantice esențiale. În asemenea cazuri, identitatea de formă nu rareori constituie o bază pentru identificarea lor semantică. Cuvintele rusești capătă sub influența cuvintelor corespunzătoare din limba română sensuri și valori noi. Astfel, sub influența cuvîntului *vreme* cuvîntul **время** își lărgeste sfera semantică și este întrebuințat și în locul cuvîntului **погода** (*vreme* în sens

meteorologic); cuvîntul *слабый* sub influența lui *slab* din limba română este întrebuițat și cu sensul *худой* (*slab* în opoziție cu *gras*) cuvîntul *пауза*, în concordanță cu conținutul semantic al cuvîntului românesc *pauză* se utilizează în locul cuvintelor *перемена* „recreație“, *антракт* „antract“ *перерыв* „repaos“; cuvîntul *фамилия* se folosește cu sensul *семья* „familie“, deși în limba rusă el are numai sensul „nume de familie“; cuvîntul *профессор* „profesor universitar“ capătă un sens mai larg — persoană care predă“.

VIII. Deosebirile dintre sistemele lexicale ale limbilor se manifestă și în structura cuvintelor polisemantice. Neconcordanța dintre numărul de sensuri duce la apariția unor fenomene de interferență deosebit de interesante. În domeniul verbului, de exemplu, de multe ori unui cuvînt polisemantic din limba română în limba rusă îi corespund cîteva verbe cu un sens mai restrîns. În astfel de cazuri, sub influența limbii române, unul din cuvintele limbii ruse începe să fie folosit pentru redarea tuturor valorilor pe care le are cuvîntul în limba maternă. Acest fenomen se manifestă deosebit de pregnant în acele cazuri cînd cuvîntului polisemantic îi corespunde în limba rusă un grup de cuvinte cu același radical. Astfel, diferitelor valori ale verbului *a rupe* îi corespund o serie de verbe cu același radical: *рвать, вырвать, изорвать, оторвать, разорвать, сорвать*. Coincidența sensurilor fundamentale ale verbelor *a rupe* și *рвать* determină lărgirea considerabilă a sferei semantice a cuvîntului *рвать* în vorbirea studenților români. El capătă valori noi, devenind un echivalent absolut al verbului *a rupe*. De aceea în contextele în care ar trebui folosite verbele cu prefixe derivate de la *рвать* vorbitorii recurg numai la acest verb.

Acest tip de interferență este determinat de necoincidența tipurilor de derivare în cele două limbi. De obicei, acolo unde limba română recurge la derivarea semantică (ceea ce duce la o polisemie bogată și la o dependență mai mare de context), limba rusă, mai ales la verbe, folosește cu precădere derivarea morfologică.

IX. Nu rare sînt cazurile de interferență condiționate de modul diferit — analitic sau sintetic — de exprimare a noțiunilor. De pildă, sintagma românească *a lua cuvîntul* este redată în limba rusă în două feluri: analitic (ca în limba română) — *взять слово* și sintetic — *выступить*. Vorbitorii preferă modul analitic de exprimare a noțiunii respective, întrucît el corespunde cu cel din limba maternă.

Cazurile analizate de abateri de la normele limbii ruse, care se întîlnesc în vorbirea studenților români, arată că ele sînt provocate de presiunea sistemului limbii materne. Acest fenomen ridică problema elaborării metodelor și procedeelor de predare a limbii ruse, care să permită micșorarea și îndepărtarea influenței limbii materne. Elaborarea acestor metode și procedee trebuie să fie precedată de studierea tipologică a celor două limbi cu scopul de a stabili atît elementele comune, cît și pe cele specifice. Un material foarte prețios în această direcție poate fi adunat pe calea observațiilor asupra folosirii limbii ruse de către studenții români.

M. BUCA și I. EVSEEV

UN POET DE TRANZIȚIE — DIMITRIE DASCĂLESCU

Viața celui pe care A. Russo îl prezenta elogios în 1855¹ o cunoaștem din poeziile sale ce au un pronunțat conținut autobiografic și din mărturisirile unor contemporani. Făcea parte „din clasul de jos al lăcuiitorilor“, cum indică paharnicul Constantin Sion, fiind răzeș, fapt consemnat cu mândrie în poezia *Eu sînt răzeș*, unde opune onestitatea familiei sale mijloacelor necinstite de parvenire ale unor boieri („Nu e cutare, ce prin plăcinte /Și-o făcut stare, armoarii?“). Era fiul lui Ștefan Scarlat Dăscălescu — om umblat prin Europa, autor al unor note politice — și al Marghioalei Danu. Data nașterii poetului (1827) este situată de el însuși în perioada de trecere de la feudalism la capitalism „cam pe-acea vreme pe cînd limba cea grecească/ Și știința de plăcinte nu mai da nici un folos“,² cînd locul limbii grecești este luat de limbile franceză și rusă, cînd „românul iscusit“ trebuie să învețe „năravuri mai cioplite“. Pentru aceasta pleacă în străinătate ca să-și aducă „un renume de'nvățat, de priceput“, mărturisind cu umor: „ca ș-un balot de marfă.../ La Berlin am cascăt gura, la Paris am dat din coate“, fără ca să reușească să-și facă o situație la întoarcerea în țară. Decît să devină un politician demagog, să profite de „a țarei tulburare“, preferă să rămînă un poet sărac. A ocupat postul de sameș la Iași și de președinte al tribunalului din ținutul Putnei pînă în 1856 cînd, datorită faptului că era un unionist înflăcărat, a fost destituit. Devine administrator al districtului, deputat și membru al Comisiei Centrale, unde este tovarăș cu Gr. Alexandrescu. Mai multe bucurii decît în exploatarea moșiilor are în căsătoria sa cu Eliza Robescu care este Liza, muza poeziilor sale. Poetul a murit tînăr, în 1863, fiind înmormîntat la Focșani.³

Dăscălescu era preocupat de procesul creației literare, considerîndu-l o suferință („Ce inima me roade ca altui Prometeu“ — *Epistolă la G. S.*),

¹ A. Russo, *Poetul Dăscălescu în Scrieri*, ediția a II-a, comentate de Petre V. Haneș, Editura Scrisul Românesc, Craiova, f. a., p. 330.

² D. Dimitrie Dăscălescu, *Mijloacele în Ziorile, Poesii*. Iasii, Typographia Francoso-Româna, 1854, p. 81.

³ Asupra vieții lui D. Dăscălescu vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Fundației pentru literatură și artă, 1941, p. 245—247; G. Călinescu, *D. Dăscălescu în Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, an X (1961), nr. 1, p. 117—119.

cu atît mai mult cu cît poezia „în țara noastră e de prisos“ (*Hasan*). Doar odele închinatе „la vr'o momită, ori la vr'un bou“ aduc un folos poetului, iar acesta decît să continue „munca aspră, cumplită“ de creație, crede că mai bine ar deveni „amplouat“ ca astfel „să-mi dreg surtucul ce-i rupt în coate / Și buzunarul să-mi căpușesc.“⁴ Exemplul dat în *Epistolă lui Matei Millo* este sugestiv pentru condiția artistului în societatea de la mijlocul veacului trecut; arată lipsa de recunoștință a țării față de poetul și actorul care „scena românească... a făcut să strălucească“, invocînd pentru a convinge și fabula *Oglindele* a lui Gr. Alexandrescu:

„..... Oare'n lume nu-i știut
Că oglinda (adevărul) nu ne place cînd ne-arată
Ale noastre mari metehne, sau că fruntea ne-i patată?
Ș'apoi iar oare-i nevoie, mai departe să vorbesc?
Să mai spun cum chiar oglindă pe teatrul românesc
Reflectînd a noastre rele, de trei ori pe săptămînă,
O s-ajungi drept răsplătire, să-ți vezi scena în fîntînă?“⁵

Scopul poeziei sale este asemănător cu acel al actorului: „la rîi să dau oglinda cîteodată în obraz“. În altă parte completează conținutul moral al poeziei: „Să vă fie vindecare/ La dureri și la nevoi...“ În funcție de valoarea instructiv-educativă a poeziei sale el indică și tematica în cîteva versuri intitulate semnificativ *Muza mea*: „Cîntă frățiea, cîntă iubirea / A țării tale scuturi firești, / Cîntă dreptatea, cîntă Unirea, / Virtuți sublime, fiice cerești“.⁶ Astfel problematica moralizatoare a poeziei lui Dăscălescu se completează cu probleme politice și sociale.

Lătmotivul este Unirea Principatelor. Acestui ideal îi sînt dedicate poeziile *Scrisori din Țara țințarească*, *Epistolă la...*, *Steaoa României*, *Muzo! e vreme...*, *Rugăciune*, *Refrenul muzei mele* (aceasta fiind „Dragi români, să fim uniți!“) și *Epistolă* (aici poetul mărturisește „Jertfesc tot... tot... tot... afară de Unirea țării mele“). Adeseori actul Unirii nu este privit numai ca un fapt politic, ci și ca un mijloc de realizare a egalității sociale: „mici și mari să ne unim“. Ideea apare și în poeziile *Versurilor mele* (unde unirea „bordeielor“ și a „palatelor“ ne amintește pe Cezar Bolliac) și *Jurămîntul hoților*. Poetul care „a țerei bine a dorit prea cu'nfocare“ crede că statul român unit va putea să se impună, văzînd „pe scena lumii o Românie“.

Interesantă prin problemele social-politice puse în discuție este corespondența în versuri între Cinci-țințari și Hafiz-țințari, intitulată *Scrisori*

⁴ D. Dăscălescu, *Scrisori din Țara țințarească și Poezii Noue*, Iasi, Tipografia Buciumului Romanu, 1856, p. 56.

⁵ *Ziorile*, p. 51—52.

⁶ Poezia *Muza mea* în *Poezii Noue*, p. 67.

din *Țara țințărească*. Sub o formă alegorică, ușor inteligibilă, scriitorul discută polemic despre civilizarea societății românești, despre aspecte ale societății în timpul vieții sale în țările române, adoptînd o atitudine moderată. Cinci-țințari este descendentul unei vechi familii boierești care „... plîngînd trecutul, strălucirea și nobleța, / Blestemînd cuvinte nouă ce-i fac tristă bătrîneța” discută cu Hafiz-țințar. Este indignat constatînd lipsa de considerație față de boierime, calificată drept „o rufă lepădată”. Noile idealuri sînt condamnate de pe poziția conservatoare a boierimii; libertatea și egalitatea sînt „utopii”, „reforme utopiste”, „vorbe sterpe”, iar cei care le întrebuițează sînt demagogi: „Și calare pe cuvinte, aprinși de patriotism / Insuși lumea să convingă de-a lor trist șarlatanism”.

Argumentul după care boierimea trebuie să conducă țara este de ordin naturist:

„Că precum e dat copacul la vîrf numai să rodească
Iar tulpina e datoare cu putere să-l hrănească
Chiar așa ș'o țară are un cap numai gînditor
Iar tulpina și puterea e poporul muncitor.”

Hafiz-țințari reprezintă un punct de vedere înaintat, pe linia reformismului democrat și moderat. El observă trezirea poporului care „nu vrea să mai aibă mance nici epitropie” și dorește ca deosebirile între „țințari” să se bazeze pe „merit”, nu pe naștere, cu atît mai mult cu cît „... la oameni foarte-adeșea se tirăsc de patru cai / Neghiobia, trîndăvia, ce se plimbă cu alai”.⁷ După ce arată schimbările prin care a trecut societatea românească și atitudinea poporului față de ele, scriitorul proclamă principiul egalității: „Fiecare pentru sine să muncească cu sudoare / Și obștește tot o lege, tot o țară, tot un soare”. Poetul face un proces boierimii al cărei tablou îl conturează: „dreptatea siluită”, „conștiința mituită”, „... o stare mare și un nume prea stimat, / Cum din jacuri și vînzare chiar din capăt s-au format”, „patimi foarte mici” ale unor „pitici”⁸ care „te disbracă pe dindos”. Poetul analizează și starea politică a țării, condamnînd certurile între partide, „două taberi” care „gonesc numai foloase”, țara fiind o „jucărie într-o luptă nebunească”:

„Unii apără trecutul statu quo neprihănit,
Iar ceilalți vor să răpească de la cei ce au răpit.
Dar mulțimea ce privește a lor luptă și orbire
Prea ușure cînd voește, curmă ori ce gilcevire,
Și la îmbe părți le spune cu-al său glas înfricoșat
Cum că poporul acuma de-a lor sfezi s-a săturat
Că nu vrea el să mai aibă, mance nici epitropie,
Ce se crede cum că este chiar ajuns în vîrșnicie...”

⁷ Ideea revine și în poezia *Steaua României*.

⁸ În poezia *Muza mea* le spune „piginei”.

Primii îi fac o impresie penibilă :

„Par săraci care să'mbracă din rămasuri părintăști“

completînd ideea :

„Rămășiți degenerate, ce din faima strămoșască
Cît de proastă, tot să cearcă ca dintr-o largă manta
Să-și croiască drepturi care nulitatea le-ar masca.“

Dăscălescu remarcă unitatea de interese a burgheziei cu boierimea : „Că și nobili și mulțime [aici în sens de burghezie — n.n.] tot o pradă urmăresc“, afirmație ce revine în poezia *Muzo ! e vreme . . .*. Analizînd viața societății contemporane constată că domnesc minciuna, șarlatanismul, venalitatea, favoritismul, egoismul, desfrînarea, poetul conturînd un tablou ce revine și în poezia *Sfatul unui bătrîn*. Atitudinea sa critică determină considerarea lui drept „comunist, răzvrătit“. El nu neagă capacitatea boierimii sau a „democraților“ de a conduce țara, dar vede că aceasta este „lăsată întâmplării ca s-o facă fericită“. Sînt necesare acele reforme care ar face „să înflorească . . . virtuțile, dreptatea și onoarea stremoșască“, egalitatea și să se realizeze unirea românilor într-o „familie măreață“. Din păcate Hafiz-țîntar este conștient că aceste idealuri sînt „sperări amăgitoare“ și crede că „vremea e departe de-o reformă așa mare“, singura speranță fiind Dumnezeu.

Mai puțin artificiale din punct de vedere compozițional sînt poeziile cuprinse în volumul *Ziorile*, apărut la Iași, în 1854 și în ciclul *Poezii Noue*, tipărit în același loc, în 1856. În ambele volume reapar problemele referitoare la situația socială și politică a țărilor române, din care deducem o mai mare încredere a poetului în soarta acestora. Optimismul său răzbate din poeziile *Versurilor mele* („Speranța lucește ca un soare“), *Cale bună călător* și *Epistolă despre duh*, poetul reformist ajungînd chiar să dorească „un vînt de primăvară“ care să înlăture relele din societate. Dăscălescu își lărgeste sfera investigației cuprinzînd și aspecte ale politicii interne, ca eliberarea sclavilor în 1855 cît și a politicii externe, condamnînd de pildă dușmănia dintre imperiile habsburgice și țarist (*Credinția*). Mai numeroase rămîn poeziile cu tematică socială. Dăscălescu a creat fiziologii ale unor contemporani comparabile *Caracterurilor* lui B. P. Mumuleanu. Poetul a scris „cu fiere“ la adresa arendașilor, a „momiților“ care „trăiesc din lingușit“ (*Visuri goale*), a acelor care studiînd în străinătate au pierdut sentimentul dragostei de țară („... de prin junie, alergînd prin lumea mare / A ajuns de n-are țară și nici limbă cît îmi pare“), atacă „stîlpii de cafele“, „inimi vestejite“, „oameni ipocriți“ (*Epistolă despre duh*, *Rîndunica*), poezii „lingăi de rime“ (*Epistolă la G. S.*), criticii care „osîndesc“ poezii fără să-i citească, comparați „cu-acele muște cătînd mîncare/ Ce din om numai pe răni se pun“, ⁹ strigoi din „Obșteasca adunare“, pe cei care duc o existență

⁹ Hasan, p. 120 și p. 108.

monotonă, pierzînd vremea în discuții politice sterile („amatorii de novitale” și cei care au „a politicii manie”), jucînd cărți sau ocupîndu-se cu „mag-netizmul”. Cele mai discutate sînt femeile și nu întîmplător înaintașul său pe acest făgaș adresa și el *Muierilor* o ascutită critică. Apar astfel „cocheta bisericoasă”, „pruda pretențioasă” care „moralu culege din Paul de Cock”, necredincioasa, „vespea fără milă... cîrtind neconținut”, „femea ră de gură”, cheltuitoarea și galanta. Căsătorit cu o asemenea femeie „îți vîri ca zestre'n casă un iad nesuferit”. În această privință poetul nu este optimist :

„Eu cred că și'n Moldova și chiar în Iași pot fi
Femei ce prin purtare doresc a-și face nume,
Dar crede că de-acestea puține vei găsi.”

În caz că, prin căsătorie, va nimeri peste o femeie lipsită de virtuți, poetul își sfătuiește prietenul întocmai cunoscutei schițe a lui C. Negruzzi :

„..... dacă tu de soartă,
Cu niscaiva cucuie vei fi împodobit,
Te mîngîie iubite și tot voios le poartă
Zicînd : ciți ca mine, întocmai au pătit.”¹⁰

Cu toate că are aceste exemple în față continuă să creadă că „mijlocul de mîngîiere” în viață sînt „doi ochi negri” (*La doi ochi negri*) iar dragostea dă naștere poeziei, ambele formînd fericirea poetului (*Poesie și amor*). Galeria acestor „tipuri vechi și tipuri nouă” ar fi putut să fie mai bogată dacă muza poetului nu s-ar fi temut : „și de-o glumă cît de mică, te trezești cu ochii scoși” (*Epistolă la...*). Preocupările sociale ale lui Dăscălescu se asociază astfel celor morale, virtuțile fiind cele ale moralei creștine : mila, speranța, credința, cinstea, dar și iubirea de țară.

Poetul rămîne în lirica epocii și prin darul de a evoca atmosfera unui anumit mediu, fie că acesta este real sau livresc. Iată un colț de tribunal unde împricinații de la mijlocul veacului trecut așteptau să li se facă dreptate de către „painji de tribunal” :

„..... galbeni, triști, înspăimîntați
Își așteaptă a lor soartă niște bieți împricinați ;
Într-o grea nedumerire, ei nu știu cine-i mai tare
Ori dreptatea'ncătușată, ori dovada sunătoare.”¹¹

În poemul *Hasan* imaginea orașului Constantinopole reflectat în mare „îți pare'n mare un tîrg arzînd”, atmosfera lui orientală fiind sugerată decorativ prin cîteva notații pitorești și realiste : turci care fumează, „cadîne înhorbotate”, haremuri păzite de euhuci, străzi înguste, „reci fontane” și „mii de

¹⁰ Căsătoria. *La amicul meu S.*

¹¹ *Epistolă. Răspuns amicului meu G. Sion, la epistola sa, p. 72.*

cini".¹² Mitologia este definită burlesc „acea poveste.../Cu zei puternici ce au neveste/ Voluptoase, pline de nuri”.¹³ În altă parte dansul vrăjitoarelor aduce babele „cîrtitoare, struncinate, hărbuite” (*Inșiră-te mărgărite*) ce creează o atmosferă macabră asemănătoare cu tabloul nocturn din *Jurămîntul hoților*, dominat de „luna cea gălbie”.

Dăscălescu a scris poezii variate ca specie literară (epistola, satira, poemul, cupletul, poezia de iubire) dar și sub raport compozițional, numeroase poezii prezentînd divagații de la ideea principală.¹⁴ Astfel poemul *Hasan*, al cărui subiect este expedit în capitolul final, al optulea, cuprinde idei referitoare la poezie, morală, peisaj oriental, fiind, cum mărturisește poetul, „un prilejiu ca să vorbească de una și de alta”. Compoziția predilectă este cea a fiziologiei, în care apare portretul moral, de obicei întunecat, uneori poezia fiind o succesiune de asemenea chipuri (exemplu concludent îl oferă poezia *Vinătoarea* în care apare goana după „titlu nebunesc”, „părale”, „zestre”, „bărbățel”, „stosari” și „filhari”). Prezența aceasta a omului văzut în coordonatele sale morale determină și frecvența dialogului pe care-l întîlnim în *Scrisori din Țara țințărească*, în *Apa trece, petrele rămîn*, în *Undina* ș. a. Adeseori apare repetiția cu valoare de insistență („Este-o providență pentru împilați” din versurile *Providenția celor împilați*) sau cu valoare muzicală.¹⁵ Poetul cultivă și alegoria, mai rar apelînd la comparații, epitete și invocații retorice. Limba prezintă unele incertitudini („o atomă”) și diminutive supărătoare („cochete versurile”, „îngerăș”) iar versul, chiar dacă i se pare poetului „cam răgușit” (*Hasan*) se caracterizează printr-o fluentă deosebită și prin prezența unor rime interesante: „me / Musset” și „înceta / Namuna”.

Reținem însă pe D. Dăscălescu mai ales pentru puntea pe care o ridică opera sa între Gr. Alexandrescu, B. P. Mumuleanu, V. Pogor pe de o parte

¹² *Hasan*, p. 98—101. I. M. Rașcu îl considera superior lui D. Bolintineanu, creația sa cu subiect oriental fiind „poezia vieții reale” (*Un poet focșănean din epoca Unirii: D. Dăscălescu în Anuarul Societății literare „Gr. Alexandrescu” a elevilor de curs superior din liceul „Unirea” Focșani, nr. 2, Anul școlar 1920—1921, Focșani, Inst. de Arte Grafice „Tiparul Putnei”, 1921, p. 62.*

¹³ *Hasan*, p. 114—115.

¹⁴ Faptul este mărturisit în versuri:

„... muza-mi

Ici zărește o meteahnă, dincolo o șulerie,
Stă pe loc de cască gura, ori se miară de-o prostie;

Vede-n drum o nedreptate

Și piezîndu-și astfel vremea prin fireasca ei pornire
Ca s-adune ridicole, rătăcim în nesrîșire.”

(*Epistolă la . . .*)

¹⁵ Semnificative sînt poeziile *Babele*, *Derbedeul*, *Anul Nou*, *Eu sînt răzeș*, *Apa trece, pietrele rămîn*, *Undina*, *Cîntînd, cîntînd și Spune-mi dragută de ce te plîngi?*

și M. Eminescu pe de altă parte. Poetul ne amintește pe Gr. Alexandrescu prin cultivarea epistolei cu tematică asemănătoare, prin adoptarea unei atitudini de poet izolat și ironic, cu „splinu oriental” privind balul și gândind la viciile contemporanilor (*Poesie și amor*), între aceștia fiind și poeții care închină ode celor mari :

„Căci poetu-i rea tigoare ce-i deprins să lingușască,
Ori ce patimă mai oarbă și pornire nebunească ;
Ca să capete foloase, ca să aibă ce minca,
Ar fi-n stare chiar omorul pe-a sa liră a cînta.
Am văzut eu mulți în lume lunecînd mereu la vale,
Pe-a scîrboasei lingușire, rușinoasă și grea cale,
Înșirînd fără rușine o mulțime de minciuni
Dînd la răi a lor cîntare, făcînd ode la nebuni.”¹⁶

Anul Nou se situează între *Neam vine și neam se trece* a lui V. Pogor și *Glossa eminesciană* :

„Vremea curge, vremea trece, alt an nou uite ne vine,
Ca ceilalți poate ne-aduce, într-un negru viitor,
Rele multe, patimi grele, presărate rar de-un bine,
Arșiți, zile secetoase, pentru bietul muncitoriu.”

Tot Eminescu este anticipat și de această viziune ce indică sclipirile talentului : „unda cea amară” pe care merg corăbiile și „marea de dureri” care este viața (*Epistola la G. S.*), de enumerările cu intenție satirică : „Șarlantani ce speculează cînte, țară și dreptate, / Fanfaroni ce prin cuvinte s-ar părea că strălucesc”,¹⁷ după cum prin ținuta sceptică și prin tehnica redactării (repetiții, interogații) cuvintele lui Hafiz-țințar prevestesc primele scrisori eminesciene :

„... Dacă știm că viața noastră este o cale de durere
Ce datori sîntem a face, neavînd chiar nici mîngiere ;
Dacă știm că după moarte nu putem lua cu noi
Din a lumii, chiar nimică, ce ne-ntoarcem iarăși goi ;
Pentru ce atîta muncă și cumplită opintire ?
Pentru ce așa dorință și nîcetare de mărire ?”¹⁸

Poetul despre care Alecu Russo spunea că este autorul unei poezii „frumoasă de limbă, limpede de idei și adîncă de gîndire folositoare” s-a impus în istoria culturii noastre prin participarea sa entuziastă la actul Unirii, prin cîteva portrete reușite și imagini ce anticipează acordurile eminesciene.

LUCIA JUCU-ATANASIU

¹⁶ *Scrisori din Țara fîntărească* p. 21.

¹⁷ *Stelele trecătoare*, p. 53

¹⁸ *Scrisori din Țara fîntărească*, p. 9.

DIN CORESPONDENȚA LUI ION AGÎRBICEANU

În fața unor scrisori inedite de la Ion Agîrbiceanu (scrisori care nu fac parte dintr-un fond public) mi s-a părut firească dorința de a releva unele aspecte privitoare la activitatea socială și de creație a prozatorului, legăturile sale cu locurile și oamenii din părțile Orăștiei, atmosfera literară a acestei localități care are o anumită tradiție culturală, de altfel apreciată de scriitor.

În 1958, elevii Liceului „Aurel Vlaicu” din Orăștie, aflați într-o excursie literară prin țară, au poposit și la Cluj, unde au făcut o vizită scriitorului Ion Agîrbiceanu. Cu acest prilej, Ion Agîrbiceanu a mărturisit simpatia sa vie pentru inițiativele Orăștiei pe tărîmul literaturii, presei și luptei pentru cultura poporului nostru. Pe coperta unui număr din revista *Cosinzeana*, Ion Agîrbiceanu a stăruit asupra acestui fapt menționînd că: „Orăștia cu gazetele lui Ion Moța: *Libertatea*, *Foaia interesantă*, cu noua revistă călăuză ardeleană: *Cosinzeana* lui Seb.(astian) Bornemisa, cu Editura Librăriei naționale, a fost o vreme un viu centru cultural, care a pornit cu tineresc avînt. Eram tinăr și eu la 1912.”

În decursul celor șase decenii de activitate creatoare, Ion Agîrbiceanu a avut un contact multilateral cu oamenii de aici, contact pe care l-a menținut pînă la înaintata sa vîrstă patriarhală. Amintind succint aceste legături, vom valorifica unele informații inedite, folositoare poate istoricului literar și instructive credem pentru cititor.

Se impune mai întîi constatarea că Ion Agîrbiceanu, ca și alți scriitori ardeleni, a fost un asiduu colaborator al periodicelor care apăreau în Orăștie: *Libertatea*, *Foaia interesantă*, *Cosinzeana*, *Frăția* etc. Semnătura lui Ion Agîrbiceanu ocupa un loc de seamă, ea aflîndu-se între primele nume ale revistei literare *Cosinzeana* pe care scriitorul o aprecia astfel: „Înainte de unire era greu să editezi o revistă literară în Ardeal și mai greu să-i dai cîțiva ani de existență. Era o dovadă de curaj, căci nu te ajuta nimeni, numai entuziasmul tău. Sebastian Bornemisa a avut sprijinul socrului său, Ion Moța, bun publicist și priceput administrator. Dar și-a pus și el tot sufletul în revistă.” (Reproducerea este făcută după însemnarea scrisă de Ion Agîrbiceanu în 6. VII, 1958 pe o copertă a revistei *Cosinzeana*).

Revista *Cosinzeana* cu nuvela „Căsnicia lui Ludovic Petrescu” și precizările prozatorului despre această lucrare.

Sprijinind inițiativa orăștienilor, Ion Agârbiceanu a trimis numeroase scrieri pentru paginile noii publicații. Numai în anul 1912 a publicat o serie de nuvele și schițe cum ar fi: *Dinu Natului*, *Căsnicia lui Ludovic Petrescu*, *Zile de tăcere*, *Ceasuri de seară*, *În prag*, *Haine noi*, *Interogator*, *O glumă*, *La secere* etc. Colaborând în paginile *Cosinzenei* încă de la primele numere cu lucrări literare valoroase și continuând să publice în tot cursul anilor de apariție ai revistei, Ion Agârbiceanu devine un statornic și activ prieten al acestei publicații literare. Este adevărat însă că la rîndu-i revista a oferit cu căldură o parte a spațiului pentru Ion Agârbiceanu. Aici, în urma unor experiențe literare, scriitorul își va putea cristaliza mai deplin drumul creației. Pe terenul acesta al colaborării la *Cosinzeana*, Agârbiceanu se va încerca în două direcții: cea a genului dramatic și cea a romanului. În *Cosinzeana* prozatorul va tipări unele bucăți dramatice de mică întindere

cum au fost scenetele sau nuvelele dramatizate: *Convorbire prietenească*, *Pentru un discurs*, *Suflet de artist* etc, în urma cărora Ion Agîrbiceanu va trage singur concluzia că această modalitate nu e cea mai potrivită temperamentului său scriitoricesc. Tot în *Cosinzeana* apare și povestirea mai amplă *Căsnicia lui Ludovic Petrescu* pe care scriitorul a publicat-o în vreo 15 numere consecutive. Era o încercare de trecere la roman. Unii cercetători chiar enumeră această mai amplă narațiune între romane¹. Cu alte cuvinte în *Cosinzeana* și-a făcut Agîrbiceanu ucenicia pentru proza de largă respirație. Vorbind despre felul cum Agîrbiceanu intenționa să-și încerce puterile în roman, Mircea Zăciu remarcă în monografia *Ion Agîrbiceanu* că acest exercițiu a fost făcut și prin scrierea „*Căsnicia lui Ludovic Petrescu* apărută în foiletonul revistei de la Orăștie, *Cosinzeana*, de unde autorul n-a mai scos-o niciodată”². În legătură cu acest fapt transcriem însemnările lui Ion

Număr din *Cosinzeana* cu autograf în care Ion Agîrbiceanu apreciază această publicație tipărită la Orăștie în 1911.

¹ O. Boitoș, *Ion Agîrbiceanu, schiță bibliografică*, în *Luceafărul* Sibiu, 1942, p. 355.

² M. Zăciu, *Ion Agîrbiceanu*, E.P.L. 1964, p. 74.

Agîrbiceanu pe unul din numerele *Cosinzenei* care cuprindea în paginile ei și povestirea în discuție: „*Căsnicia lui Ludovic Petrescu* e întâia mea povestire mai mare din viața intelectualilor ardeleni. Era mai mult o încercare, o pregătire în vederea scrierii romanelor. Nu am socotit-o reușită și nu a fost reprodusă în nici unul din volumele mele.” (Cluj, 6. VII. 1958, Ion Agîrbiceanu). În adevăr, nuvela a fost continuată doar pînă la capitolul al 13-lea unde se anunța „sfîrșitul părții întâia”. Este evident faptul că rîndurile inedite care confirmă pe deplin cercetările de istorie literară sînt grăitoare pentru înțelegerea procesului de formare a romancierului Agîrbiceanu și în același timp pentru cunoașterea exigenței autorului față de propria sa creație.

Un motiv de atașament al lui Ion Agîrbiceanu față de Orăștie a fost tipărirea aici a unuia din volumele sale. Publicînd schița *Vîrnoava* în nr. 29 din *Cosinzeana*, redacția atrăgea atenția cititorilor asupra faptului că această bucată face parte „din volumul *Schițe și povestiri* ce va apare în curînd în Editura Librăriei naționale din Orăștie”. Intr-adevăr, Ion Agîrbiceanu a publicat aici în 1913 volumul de *Schițe și povestiri* pe care aceeași *Cosinzeană* îl recomanda ca fiind „cel mai nou și cel mai ales volum al puternicului prozator ardelean care a împodobit pînă acum cu atîtea volume de valoare literatura noastră”³. De fapt cartea *Schițe și povestiri*, reluînd volumul *De la țară* din 1906, este întregită cu alte cîteva povestiri și schițe necunoscute publicului ardelean și anume: *Sluga nostru Culiță* (p. 137), *Angheluș* (p. 205), *Melentea* (p. 241), *Vîrnoava* (p. 295). În *Almanahul scriitorilor de la noi*, tipărit în 1911 la Orăștie, se publica o prezentare a prozatorului dimpreună cu schița *Luminița*.⁴

Încă un fapt care explică legăturile lui Ion Agîrbiceanu cu Orăștia îl constituie admirația sa pentru inginerul Aurel Vlaicu. Îngemănîndu-și regretul pentru pierderea aviatorului, Ion Agîrbiceanu, alături de ceilalți scriitori de seamă ardeleni (O. Goga, Șt. O. Iosif, Il. Chendi), a semnat în *Albumul Vlaicu* articolul omagial: *Invențiunea lui Vlaicu și țărani noștri*.⁵

Ion Agîrbiceanu a continuat și a menținut legăturile cu Orăștia și prin relațiile directe pe care le-a avut cu oamenii din părțile locului. Prin valorificarea conținutului unor scrisori inedite, se va evidenția mai bine care au fost legăturile sale cu orăștienii în ultima perioadă a vieții. Așa de exemplu cercul literar „Nicolae Bălcescu” din Orăștie îl felicita pe scriitor în 1957 cu ocazia împlinirii celor 75 ani de viață la care Agîrbiceanu răspundea cu promptitudine. În afara mulțumirilor, prozatorul își exprima o anumită profesie de credință în legătură cu concepția sa despre misiunea scriitorului și a talentului literar. Scrisoarea este datată din 20 octombrie 1957.

³ Prezentarea scriitorului și a activității sale s-a făcut între altele și în revista *Cosinzeana*, 1913, nr. 7, p. 105; nr. 44, p. 534 și p. 550.

⁴ *Almanahul scriitorilor de la noi*, Orăștie, 1911, p. 9.

⁵ Vezi *Albumul Vlaicu*, Editura Națională, Orăștie, 1913, p. 31.

„Către Domnii profesori membri ai Cercului literar
„Nicolae Bălcescu“ Orăștie

„Am primit și am citit adînc impresionat aprecierile și urările ce-mi trimiteți din ședința D-voastră festivă, cu prilejul celor 75 ani de viață ai mei. Vă mulțumesc din toată inima și vă rămîn foarte îndatorat.

Am fost condus toată viața de convingerea că fiecare om e dator să muncească cu talentul ce i-a dat dumnezeu. Talentul literar e un astfel de talent dat gratuit de ziditor și omul ce-l are nu are nici un drept să se mîndrească cu el, ci numai să muncească pentru creșterea spiritului propriu și al semenilor săi.

Cît privește realismul în literatură, eu *cred că nu e de azi de ieri, ci de totdeauna*: (subliniat I. I.) scriitorul adevărat nu a putut porni nici o dată decît din el și din lumea înconjurătoare, trăind într-o societate contemporană. Numai scrierile de proză fantastică, de aventuri sau cele istorice fac, după părerea mea excepție.

Cu deosebită stimă

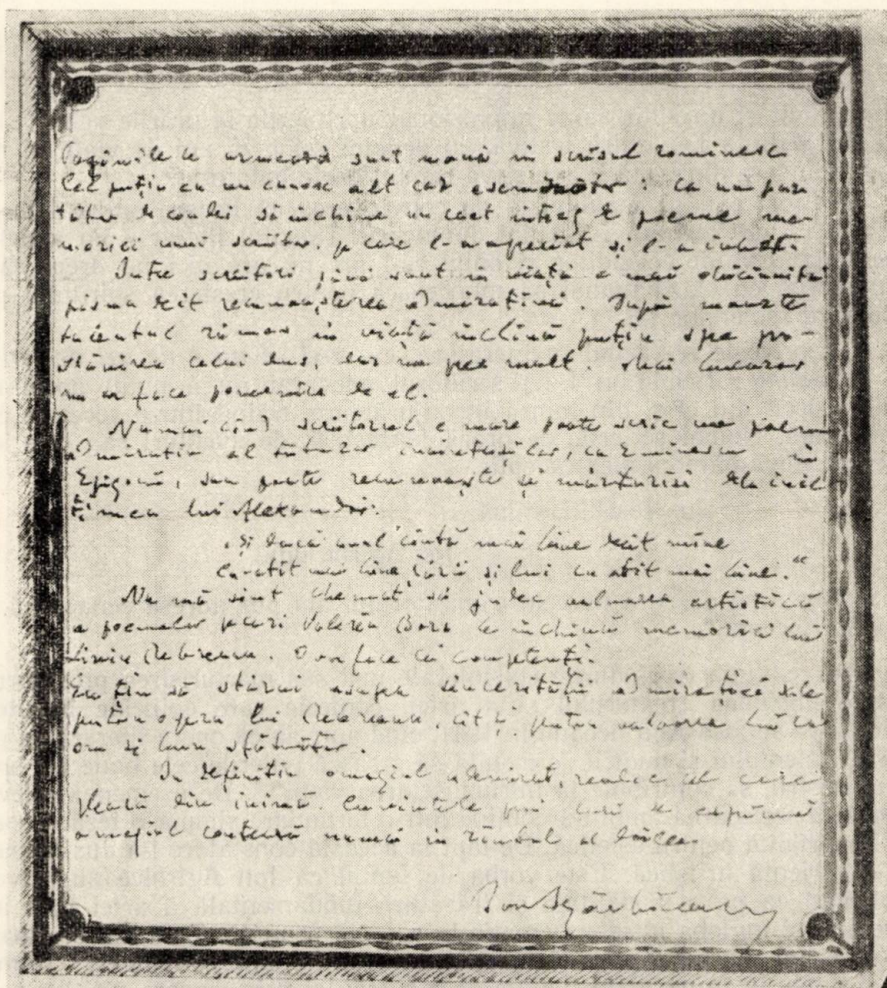
Ion Agîrbiceanu

P. S. Neputînd descifra numele trimițătorului am pus adresa cenaclului. — Ion Agîrbiceanu“.

Am sublinia în rîndurile epistolei de mai sus mărturisirea prozatorului despre misiunea creatorului și a artei, confesie care coincide întru totul cu ceea ce spunea Agîrbiceanu în 1941, cînd aprecia că opera literară ca produs al talentului și muncii „e menită să crească puterile cele bune ale spiritului nostru, să contribuie la înfrumusețarea vieții“⁶. De asemenea relevăm faptul că scrisoarea amintită conține într-o formulare simplă o teză deosebit de importantă pentru estetică. De fapt la această constatare l-a dus întreaga sa experiență artistică. Este vorba de faptul că Ion Agîrbiceanu privește realismul ca pe o modalitate și trăsătură fundamentală a artei fără însă a reduce și îngloba întreaga creație la această formulă. Teza din scrisoarea pe care am reprodus-o aici întărește mai vechile sale convingeri: „nimeni nu-și poate imagina viața înainte de a o trăi, și prin urmare nici nu poate crea oameni înainte de a-i cunoaște“.

În ansablul notelor pe care le consemnăm aici se cuvine să fie prezentate și relațiile lui Ion Agîrbiceanu cu poetul și publicistul Valeriu Bora, care funcționa ca profesor la Liceul „Aurel Vlaicu“ din Orăștie. Valeriu Bora l-a cunoscut pe Ion Agîrbiceanu încă de la Blaj, unde au fost elevi la același gimnaziu. S-au întîlnit apoi în paginile publicațiilor *Unirea* (Blaj), *Drapelul* (Lugoj), *Românul* și *Tribuna* (Arad) etc dar mai ales în *Cosinzeana*, *Foaia interesantă*, *Libertatea*, *Frăția* (Orăștie). Ion Agîrbiceanu i-a arătat lui Bora o generoasă apreciere care poate fi dovedită și prin cele

⁶ Ion Agîrbiceanu, *Mărturisiri*, în *Revista Fundațiilor*, 1941, nr. 12, p. 560.

Cuvîntul lui Ion Agârbiceanu la volumul manuscris „Liviu Rebreanu poeme omagiale de Valeriu Bora”.

cîteva scrisori adresate acestuia. Încă de la începutul anului 1957, Valeriu Bora îi scria prozatorului pe adresa redacției de la *Tribuna* expediindu-i și unele poezii ale sale. Afînd cu oare care întîrziere de acest lucru, într-o scrisoare din 1957, 20 VII, Agârbiceanu îi mărturisea între altele: „Nu lucrez în redacție. Așa că n-am știut de versurile ce mi le trimiți. Îți mulțumesc. Mă mir de caligrafia dumitale, așa scrisoare frumoasă rar am citit. Eu scriu greu și aproape iligibil. De aceea regret că nu mă pot angaja la o corespondență cu D-ta.” Cu toate acestea, Ion Agârbiceanu prin natura im-

prejurărilor a expediat câteva epistole care prezintă și un interes literar actual. Primind de la Bora un caiet de poeme pentru ca prozatorul să-i facă un cuvînt introductiv, Ion Agîrbiceanu răspunde prin scrisoarea din 16. III, 58 punîndu-i și adresa : A. Mureșanu, 31, Cluj.

„Mult stimată Domnule Bora,

În această epistolă, prozatorul mulțumește pentru rîndurile alese și sentimentele ce statornic i le poartă Valeriu Bora, cu modestie își exprimă satisfacția că prin primirea sa în rîndurile Academiei se face o recunoaștere oficială a talentului și eforturilor sale creatoare, continuînd cu sinceritate să-i comunice lui Valeriu Bora :

„Cît privește lucrarea dumitale nu aș putea să-mi iau răspunderea că i-aș putea face o prezentare competentă. În linii mari poate sînt în stare să prețuiesc poezia, dar în concret, poeme date nu am apreciat pînă acum. Cred că ar fi mai potrivit să te adresezi unuia din criticii de azi, de pildă lui D. Micu. El e ardelean și-i foarte priceput. Adresa nu i-o știu, dar cred că se poate întreba la red/acția *Gaz/etei/lit/lerare/*, *Contemporanul* sau *Viața românească*.

Cu toate cele bune, al D-tale Ion Agîrbiceanu.“

În legătură cu poemele oferite lui Agîrbiceanu pentru un cuvînt introductiv precizăm următoarele : Valeriu Bora a colaborat în decursul anilor la multe din periodicele conduse de O. Goga, N. Iorga, a corespondat cu E. Isac, G. Bogdan Duică, V. Goldiș et. De asemenea Bora a publicat în paginile revistei *Mișcarea literară* bucurîndu-se de aprecierile lui Liviu Rebreanu care sublinia influența lui Blaga asupra creației lui Bora. La rîndul său, Valeriu Bora, un sincer și statornic admirator al lui Rebreanu serie drept recunoștință un ciclu de poeme, care tematic sînt inspirate din opera romancierului. Poemele acestea l-au impresionat pe Ion Agîrbiceanu și ele au primit pînă la urmă o elogioasă prezentare. Iată rîndurile care însoțesc răspunsul și succinta prefață a lui Agîrbiceanu :

„Cluj, 16. IV. 58

Stimată Domnule Bora,

Îți restui caetul D-tale cu poemele omagiale pentru Liviu Rebreanu. Și în cazul că se vor tipări îți fac propunerea ca să depui la Muzeul Rebreanu caietul D-tale care e mai artistic decît orice slovă tipărită. Cu bine Ion Agîrbiceanu“.

¹ L. Rebreanu, *Scrisul românesc ardelean mai nou, în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș*, Buc., Cultura Națională, vol. II, 1929, p. 1152.

Din cuvîntul de prezentare al lui Agîrbiceanu am reţinut o idee de preţ şi anume că pentru poezie definitorie rămîne sinceritatea simţirii şi comunicării artistice. Împreună cu celelalte consideraţii şi convingeri consemnate în aceste rînduri de prezentare, Ion Agîrbiceanu face dovada grăitoare a felului în care a ţinut să încurajeze creaţia lui Valeriu Bora. Reproducem acum integral cuvîntul lui Agîrbiceanu.

„Paginele ce urmează sînt nouă în scrisul românesc. Cel puţin eu nu cunosc un alt caz asemănător ca un purtător de condei să închine un caiet întreg de poeme memoriei unui scriitor pe care l-a apreciat şi iubit.

Între scriitori pînă sînt în viaţă e mai obicinuită pizma decît recunoaşterea admirativă. După moarte, talentul rămas în viaţă înclină puţin spre proslăvirea celui dus, dar nu prea mult, mai bucuros nu ar face pomenire de el.

Numai cînd scriitorul e mare poate scrie un poem admirativ al tuturor înaintaşilor, ca Eminescu în *Epigonii*, sau poate recunoaşte şi mărturisiri de la înălţimea lui Alecsandri :

„Şi dacă unul cîntă mai bine decît mine

„Cu-atît mai bine ţării şi lui cu-atît mai bine“

Nu mă simt chemat să judec valoarea artistică a poemelor pe care Valeriu Bora le închină memoriei lui Liviu Rebreanu. O vor face cei competenţi. Eu ţin să stăruiesc asupra sincerităţii admiraţiei sale pentru opera lui Rebreanu, cît şi pentru valoarea lui ca om şi bun sfătuitor.

În definitiv omagiul adevărat, real, e cel care pleacă din inimă. Cuvintele prin care se exprimă omagiul contează numai în rîndul al doilea“ Ion Agîrbiceanu.

Scrisoarea din 2. XI. 60, de asemenea este elocventă în privinţa modului în care scriitorul Agîrbiceanu acorda ajutorul şi înţelegerea celor care i le solicitau. Din cuprinsul ei vom sublinia recomandarea făcută lui Bora care se angajase să realizeze un roman privind viaţa poporului nostru de după 1918. Cunoşcînd din propria experienţă ce înseamnă o asemenea lucrare şi intuind importanţa pe deplin actuală a subiectului, Ion Agîrbiceanu îl îndemna pe Valeriu Bora să lase deoparte orice alte proiecte şi să-şi consacre toate puterile acestui nobil gînd.

„Stimate şi iubite domnule Bora,

Îţi mulţumesc pentru interesul ce mi-l arăţi mereu şi mă bucur de planurile literare ce le ai. Sînt de părere să pui deoparte orice alte lucrări şi să te apuci de romanul pe care spui că-l proiectezi în cinci volume. Ar fi o lucrare care ţi-ar cere foarte mult timp şi cred că ar fi folositor ca să rămînă după ani ceva ce ar oglîndi lucrurile dinainte de unire mai ales. Ne-au rămas atît de puţine zugrăviri de epocă din acea vreme.

Nu te plînge de izolarea totală în care trăiești, cred că e cel mai bun mediu pentru a scrie ceea ce plănuiești,

Al D-tale cu veche prietenie
Ion Agîrbiceanu“.

La începutul anului 1961 Ion Agîrbiceanu îl anunța pe Bora că a primit veștile sale și o fotografie. Este vorba de fotografia comună a lui Liviu Rebreanu și Valeriu Bora care este datată din 25 iulie 1925 cînd Rebreanu a venit la Orăștie.

„3. I. 61.

Iubite Domnule Bora,

Am primit cu mulțumiri tot ce mi-ai trimis. Deci și fotografia cu Rebreanu. Scriu cu greutate de aceea sînt silit să fiu cît mai scurt,

Al D-tale cu stimă
Ion Agîrbiceanu“.

Forțat de împrejurări chiar a doua zi, în 4. I. 61, Agîrbiceanu expediază o nouă epistolă lui Valeriu Bora care de asemenea conține unele chestiuni de interes literar. Scrisoarea constituia răspunsul lui Agîrbiceanu care făcuse lectura unui alt ciclu de poeme de data aceasta cu o tematică ce se lega de viața școlară de la Blaj. Bănuim că în unele din ele Valeriu Bora își exprima și dragostea sa pentru Ion Agîrbiceanu ca fost elev al acestei localități cu o veche tradiție a culturii noastre.

„Iubite D-le Bora,

Mi-ai făcut o mare bucurie cu poemele trimise, și la care nu mă așteptam. La poștă a fost întrebarea ce poate fi într-un plic în valoare de 5 000 lei? Cum eu nu prea ies de acasă, factorul poștal nu mi l-a putut aduce decît după ce am dat declarație.

Ca prezentare și plicul a făcut furoare. E într-adevăr o lucrare artistică.

Am citit toate poemele și am rămas impresionat de puternicele legături ce le mai simți și acum pentru Blaj. Puțini dintre foștii lui elevi îi vor purta atîta recunoștință.

Revistele nu vor publica, se înțelege, poemele, dar eu voi lăsa caietul D-tale în lăsămîntul meu literar.

Te rog primește caldele mele mulțumiri o dată cu urarea să poți duce la bun sfîrșit marea lucrare de care mi-ai scris. Muza mea a cam făcut.

Al D-tale îndatorat
Ion Agîrbiceanu“.

În sfîrșit mai reproduc și succintele rînduri din 1962 care sînt și ultimele expediate.

* Ion Agîrbiceanu a evocat amintirile sale școlare în lucrarea *Licean... odinioară*.

„Cluj, 8, I, 62

Iubite Domnule Bora,

Mulțumesc pentru atențiile D-tale și îți urez un an bun cu sănătate și cu mult spor. Eu după cum vezi scriu tot mai încâlcit. Imi tremură mîna și cîteva șire le scriu cu greu.

Al D-tale

Ion Agîrbiceanu“.

Ca răspuns la scrisoarea de felicitare cu ocazia împlinirii a 80 ani de viață, Agîrbiceanu mulțumea (Data expedierii conform cu stampila Poștei din Cluj este 10, X, 1962)

„Iubite Domnule Bora

Îți mulțumesc călduros că nu ți-ai uitat nici acum de mine.

Ion Agîrbiceanu“.

Socotim că mărturisirile cuprinse în rîndurile manuscriselor epistolare, precum și înmănuncherea celor cîteva precizări explicative sau date răslețite în periodicele Orăștiei, au proiectat o lumină favorabilă pentru cunoașterea omului și scriitorului Agîrbiceanu.

ION ILIESCU

INSEMNĂRI DESPRE ANALIZA PSIHOLOGICA IN PROZA LUI PAVEL DAN

Pavel Dan a rămas pentru istoria literară și pentru publicul cititor, nuvelistul ardelean care n-a ajuns să se realizeze ca romancier, pentru că „viața l-a înfrînt înainte de vreme”,¹ înainte chiar de a împlini treizeci de ani. Comentatorii operei lui Pavel Dan își exprimă adeseori regretul pentru evoluția scriitorului curmată necruțător, înainte de a urca „cele mai înalte culmi ale scrisului”² dar și pentru că nuvelele lui multă vreme nu au cucerit aprecierea publică.

„Este la urma urmei explicabil — spunea Tudor Vianu, într-un text comunicat de H. Zalis, „Gazetei literare” — că succesul printre contemporani să nu fie măsura mărimii operei și a unui autor. Motivele succesului literar nu sînt totdeauna estetice”.³ La un succes scriitoricesc, arăta T. Vianu, contribuie imitația, o stare de autosugestie colectivă și chiar snobismul literar, deci mijloace extraestetice.

În lumina acestei motivări și a disocierii între succes și mărire literară trebuie privită și opera prozatorului ardelean spre a explica insuccesul printre contemporani. Vorbim de insucces în sensul necunoașterii nuvelilor de către publicul larg de cititori, al nepublicării lor în revistele de prestigiu (cu excepția nuvelei *Priveghiul* apărută în *Gîndirea*) al nerecunoașterii lor de critica literară din restul țării, căci în Ardeal prietenii, scriitorii, cei care i-au fost aproape, Ion Agârbiceanu, Ion Chinezu, Tit Liviu Valea, Radu Brateș, Ion Breazu, Teodor Murășanu, au scris pagini de evocare a omului și de elogiare a operei, mai ales după dispariția scriitorului.

Mai tîrziu, G. Călinescu, Silvio Guarnieri, Eugen Ionescu, B. Elvin, Florian Potra, Ion Vlad, Andriescu Al., C. Regman, Monica Lazăr⁴ (ca să

¹ Pavel Dan, *Scrieri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornel Regman, Colect. Scriitorii români, Editura pt. literatură, București, 1965, p. 310. Obs. Citatele din opera scriitorului sînt date după ediția critică a lui C. Regman.

² apud, Lazăr Monica, *Din corespondența lui Pavel Dan*, în *Tribuna*, V, nr. 2, (206) Cluj. 12 ianuarie 1961, p. 9.

³ Vianu Tudor, *Ce este un mare scriitor?* în *Gazeta literară*, an XIII, nr. 22 (708), 2 iunie, 1966 p. 3.

⁴ Vezi Lazăr Monica, *Pavel Dan*, Editura pentru literatură, 1967, p. 10—20 și 232—240.

cităm doar câteva nume), au ținut să remarce calitățile literare ale lui Pavel Dan, bun povestitor și portretist, fin observator realist, mare iubitor și cunoscător al folclorului ținuturilor natale și de aiurea, iscusit creator de atmosferă rurală și de susținere a tensiunii dramatice. Am adăuga, că arta lui Pavel Dan conține numeroase modalități și în analizarea psihologiei personajelor, avînd ca model pe Liviu Rebreanu.

Critica literară a semnalat, nu odată, înruditărea lui Pavel Dan cu scriitorii ardeleni (I. Slavici, L. Rebreanu, I. Agârbiceanu) mai ales sub aspect tematic. Fiecare are în centrul operei satul răvășit de legile capitaliste și dominat de „cele două patimi ale săteanului, pămîntul și banul”.⁵ Noua realitate socială „căreia războiul și consecințele lui i-au subliniat și mai evident laturile”⁶ (e vorba de primul război mondial) implică și o nouă realitate psihologică. În această nouă realitate psihologică pătrunde Pavel Dan. Studiază exact și minuțios ca și I. Slavici pe lîngă procesele sociale fundamentale contemporane și reflexul lor în universul lăuntric al personajelor.⁷

Ca urmare, în proza lui Pavel Dan numeroase modalități artistice surprind stările sufletești involburate de pătrunderea capitalismului la sat. În acest moment totul se învîrtește în jurul economiei agrare observa G. Călinescu: „În ordinea psihologică derivă de aci numeroase aspecte de conservare umană, cu toate nuanțele caracterologice”.⁸ Istoricul literar se referă apoi la cele trei generații din ciclul Urcăneștilor. Vom reține-o pe Ludovica Urcan, figura cea mai reprezentativă a celor trei generații, încheștate în lupta de „conservare umană”. Ea intră în rîndul „bocotanilor” Tritiului prin căsătoria cu Simion, însușindu-și repede psihologia noii clase. Menținerea și sporirea averii, condiția de existență, condiția umană, de conservare, devine un coșmar pentru Ludovica, o dezumanizează și-i cenzurează toate faptele, la care, plină de energie, participă.

Pavel Dan analizează cu finețe psihologică descompunerea morală a reprezentanților burgheziei rurale în formare în cele două nuvele dedicate Urcăneștilor: *Urcan bătrînul* și *Înmormîntarea lui Urcan bătrînul*.⁹ La începutul nuvelei *Urcan bătrînul* (Poveste țărănească) Ludovica apare „în culmea dealului cu poala plină de fasole” furată de pe pămînturile vecine — acceptînd deci de la început un mijloc de îmbogățire condamnat — furtul. În această împrejurare cînd i se pare că „aude vorbe, pași de oameni care o pîndesc și stau să o prindă”, autorul pentru a reda starea de teamă a țărăncii închiaburite folosește „notația organică”, întîlnită și la L. Rebreanu.¹⁰ Se urmărește corelația între starea psihică și transformarea fizio-

⁵ Dan Pavel, *Scrieri*, 1965, p. 141.

⁶ Regman Cornel, *Studiu introductiv la Pavel Dan*, Scrieri, 1965 p. XXVIII.

⁷ Lazăr Monica, *Pavel Dan*, Editura pt. literatură, 1967, p. 199.

⁸ Călinescu G., *Pavel Dan în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 846.

⁹ Andriescu Al., *Pavel Dan, Pagini alese în Iașul literar*, 2, febr. 1957, p. 85.

¹⁰ Vianu Tudor, *Artă prozatorilor români*, Ed. Contemporană, 1941, p. 328.

logică, organică, pe care o determină. Ludovichii „îi bătea inima nu atât din pricina suşului ori a poverii — căci era femeie voinică — *cît de teama* să nu o prindă paznicii cîmpului cu şorţul plin în cucuruzii altora“ (s.n.). Autorul a notat reacţiile organice provocate de stările sufleteşti de încordare sau de derută.¹¹

Intr-un alt moment de tensiune al personajului, după ce Valer, feciorul ei pleacă la tîrg (să-şi întabuleze locul — credea Ludovica) cînd o vedea pe Ana, soţia lui „umblînd de colo pînă colo (...) o luau călduri, o strîngea parcă cineva de gît“.¹²

Pavel Dan ca şi L. Rebreanu foloseşte, în analiza psihologică detaliul semnificativ. Dacă la marele romancier amănuntul semnificativ lumina, în schiţa *Prostii*, o stare sufletească cum e stîngăcia celor umili,¹³ la Pavel Dan fiind vorba de „neamul găzdoilor“ relevă îngîmfarea, siguranţa de sine a celor bogaţi, sprijiniţi pe iugărele de pămînt şi conştienţi că „fiecare atîta cîntăreşte, cît avere are“. De aceea la biserică Simion, bărbatul Ludovichii „trecea tot mai înainte, pînă cînd ajunse în frunte, unde, scoţîndu-şi burta înainte, se uita la cei mai săraci decît el, parcă zicîndu-le: «Uitaţi-vă la mine, cine mi-s eu, cîţi boi am!» Tuşea din gît cînd era liniştea mai mare în biserică, cum făceau şi celelalte gazde şi, tot ca ele, dormea cît ţinea slujba“. E reţinut ticul Ludovichii — dă din cap cînd e minioasă — şi, cum ticul se formează prin repetiţie deducem că această stare e frecventă pentru personaj.

O atitudine — după cum se vede — este grăitoare pentru a intui sufletul omului, un gest sau alteori o vorbă, sînt suficiente scriitorului pentru a reda specificul personajului.¹⁴

Demonul inavuţirii pecetluieşte toate manifestările, trăirile, trăsăturile de caracter, acţiunile întreprinse de un personaj ca Ludovica.

Cînd ea priveşte „Valea Urcii, valea lor“ nu admiră frumuseţea peisajului ci ochii ei măsoară pămîntul şi, stîrnesc reflexii imediate: „Mare-i lumea asta, Doamne! se gîndi Ludovica. Cît pămînt! Şi tot n-ajunge“. Apoi examinează cu intenţii posesive petecul de pămînt al lui Botoş care le „strică tabla“:

„Cum ne strică tabla limba ceea de cîne a lui Botoş! Nici n-am văzut pînă acum! Dar o va bea el în curînd şi pe asta! Dacă am putea pune noi mîna pe ea — e înglodat în datorii — am întregi o moşie cum nu este alta prin împrejurimi. Bine ar fi! Cincizeci de iugăre la trei copii“.

¹¹ Vezi Andriescu Al., *Pavel Dan: Pagini alese în Iaşul literar*, 2 febr., 1957, p. 88.

¹² Vezi şi redarea reacţiei psihologice a dascălului din schiţa *Domnişoara* (p. 333 şi 336) şi a inginerului din *Fragmente* (p. 119).

¹³ Munteanu Ştefan, *Mijloace artistice în analiza psihologică la Liviu Rebreanu, în Limbă şi literatură*, 6, 1962, p. 198.

¹⁴ Jucu Lucia, *Scrieri alese de Pavel Dan, în Scrisul bănăţean, Timişoara, An VIII, 1957, nr. 6, p. 65.*

Ludovica își pierde omenia: „Cînd țăranii încep să se îmbogățească și acumulează pămînt, — ne spune E. Ionescu — ei ajung să fie torturați, ca și cum ar fi posedați de un demon, își pierd sensibilitatea metafizică. Își pierd omenia, devin fiare”¹⁵. Astfel Ludovica se bucură de situația precară a lui Botoș și e gata să-și rotunjească averea prin ruina consăteanului, chiar dacă va avea dificultăți la „întabulare”. Își amintește însă că nici locul lor nu e „întabulat” pe ei — ci e tot pe bătrîni. De acum pînă la sfîrșitul nuvelei *Urcan bătrînul* personajul va fi măcinat de suspiciuni, bănuieli, de osmoza, realizată la nivelul conștiinței, dintre supoziție și certitudine.

Pe plan artistic această luptă interioară va îmbrăca forma monologului, a stilului indirect liber punctat de numeroase propoziții exclamative, interogative.

«Că nici locul nostru nu e întabulat pe noi. Și sîntem oameni bătrîni azi-mîine».

«Așa e Simion, lăsător», își zise femeia cu un strop de părere de rău în glas.

De cîte ori n-ar fi putut-o face pînă acum! Că bani au avut. Dar s-au gîndit: Simion e singurul copil la părinți, lui îi rămîne averea, că n-au cui foc o lăsa; în pămînt n-or duce-o. Ar trebui totuși să-și rostuiască treburile, căci, cu lăsămîntul, tot vor avea ei cheltuieli, acum ori mai tîrziu.

Femeia se lăsă furată de un gînd rău: S-ar putea să-l înșele cineva pe bătrîn, cum e în mîntea copiilor, să-l îmbete și să-l ducă la lege. Le-ar lua pămîntul de sub picioare, Valer, feciorul lor, ori altcineva...

Asta ar fi apoi una, își zise ea. Una și bună! De ce s-a gîndit tocmai la Valer? Copilul lor! Doamne cum mai umblă mîntea cînd îi dar drumul! Nu-s doar oamenii chiar lupi!

Își strînse șorțul cu fasole, își potrivea năframa și porni la vale, (...).

Propoziții exclamative, interogative, punctele de suspensie, repetiții (una... una și bună) redau sinuozitățile gîndirii ei, temerile ivite la ipoteza înstrăinării pămîntului. În această scenă a întabulării remarcă N. Manolescu, „autorul urmărește cum ia naștere în capul Ludovichii bănuiala și reacțiile ei de femeie întrepidă”.¹⁶ Cînd bănuiala începe să prindă contur real pentru Ludovica, își trimite copilul să „iscodească adevărul”, noaptea nu poate dormi, se trezește de dimineață, îl scoală și pe Simion să-i strecoare „gîndul cutremurător”.

Comentariul scriitorului primește aici, ca și-n alte nuvele ale sale, un rol însemnat, în analizarea psihologiei personajelor. Astfel nașterea bănuiei, care acționează cu puterea unei obsesii și pentru Simion e redată iscusit prin comentariul autorului.

¹⁵ Ionescu Eugen, *Prefață* (la traducerea în limba franceză din 1945), în *Gazeta literară*, An XII, nr. 32 (695), 1965, p. 3.

¹⁶ Manolescu Nicolae, *Pavel Dan: „Scrieri”, în Contemporanul*, nr. 45 1965, p. 3.

„Simion își trase tolul pe cap, încercînd să adoarmă din nou. Dar vorbele Ludovichii rămăseseră în încrepă și-i bîzăiau în jurul capului ca un roi de viespi. Nu era chip să adoarmă. De fiecare dată cînd se întorcea pe altă parte, se hotăra să-și întabuleze locul și să-și pună în rînd averea. Gîndindu-se la tot felul de lucruri, care de care mai negre, stete în așternut pînă se simți de ziuă, cînd adormi buștean“.

Procedeul acesta de a „interpreta trăiri“¹⁷ și de a substitui o stare interioară prin manifestări exterioare ale personajului îl întîlnim și în cazul Ludovichii: „Pînă la amiazi, Ludovica își bătuse fata că nu știe să împungă cu acul, își boscorodi de cîteva ori omul și se mai sfătui cu paznicii cîmpului, care — păcatele lor — altă treabă n-aveau decît s-o învinovățească pe ea că lasă porcii în cucuruzii altora.

Învîrtindu-se supărată prin curte și legîndu-se de toate, i se înfipse în creier un gînd, ca o săgeată venită din senin: «Nu cumva ăștia s-or fi înțeles cu hoții ăia a lui Triloiu, și bătrînul s-a dus de ieri la ei, să se culce acolo? Lui Valer pe acolo i-o fi calea spre tîrg. S-or fi urcat în căruță și vor fi plecat astă-noapte la Turda cu hoțul de Triloiu, și pînă ne-om trezi noi, numai bine întabulează locul pe ei. Ptiu! Asta o fi! Cum n-am știut pînă acum?» Aici comentariul, după ce luminează din exterior psihologia Ludovichii, se topește prin stilul indirect liber în vorbirea personajului.

Alteori Pavel Dan surprinde prin comentariul său reacția de simulare a personajelor: «Ce au astea de împărțit?» se gîndi ea (Ludovica) înclinată, prefăcîndu-se că nu le vede. (s. n.) stăpînirea actelor de voință: „Ludovichii îi venea să se repeadă la noru-sa, să-i dea un pumn de să între în pămînt, apoi să dea foc casei, să se arunce în fîntînă“, sau neputința disimulării: „Gîndul pămîntului o chinuia din nou. Văzîndu-l pe Valer gata de drum (...) nu se putu răbda“ și-l întrebă încotro merge (s. n.).

Complexitatea psihologică a Ludovichii e determinată și de o intuiție perspicace în analizarea situațiilor — cheie. Adeseori comentariul autorului reliefează — această proprietate, de natură psihologică, a personajului. În scena „întabulării“ pămîntului pe Valer, Ludovica, deși analizează cu luciditate toate situațiile care-i inundă mintea, de una singură e convinsă dinainte: „Nu-i spusese nimeni că cei doi s-au dus la Turda, dar era atît de încredințată de asta, că nici n-ar mai fi fost de lipsă“.

În proza lui Pavel Dan semnificații multiple dobîndește cîntecul.¹⁸ Unele dintre ele, și nu dintre cele mai secundare, sînt puse în valoare odată cu analiza psihologiei personajelor. În *Iobagii* cîntecul e un mijloc de destindere a unei încordări interioare; în *Urcan bătrînul*, dimpotrivă, provoacă crîsparea, o stare nervoasă greu de stăpînit ce se va rezolva pînă la urmă prin bătaia dintre noră și soacră. Ludovica se întoarce din sat relativ liniș-

¹⁷ Vlad Ion, *Viața satelor ardeleni în proza lui Pavel Dan*, în *Steaua*, an VIII, martie, 1957 nr. 3, p. 107.

¹⁸ Vezi Lazăr Monica, *Pavel Dan*, Editura pentru literatură, 1967, p. 169 și 172.

tită și o găsește pe Ana cîntînd din „toate baierele inimii“, „Măi bădiță, ochii tăi/ Bine seamănă cu-ai mei./ Da' cum foc n-or semăna, /Cînd ni-i una ograda/ Și, fîntîna cu apa...“/ Reflectarea exactă a cîntecului în psihologia Ludovichii e urmărită cu atenție de autor. Ascultînd cîntecul, Ludovica trece la o altă stare sufletească. „Femeia se întunecă, supărarea cea grea, care i se ridicase de pe suflet pentru cîteva clipe, o cuprinse iar. Privirile i se încețoșară; împietrită și necăjită intră în casă“.

La înmormîntarea bătrînului Urcan — o variantă a cîntecului, jelană, subliniază din nou disimilarea Ludovichii :

— „Socru cum a fost al meu să tot dea Dumnezeu. În toate zilele mele n-am avut cu el o vorbă legănată.

(...)

Nu e vorbă l-am îngrijit eu ca pe un tată bun“

Femeile din sat cunoscînd realitatea scot „icniri de rîs“ și „capete de vorbe“.

În nuvela *Priveghiul* cîntecul Todorichii indică de asemenea o nouă stare sufletească — jalea care o cuprinde în sfîrșit, și pe inumana Todorica la priveghiul soțului ei, gîndindu-se că prin moartea bărbatului pierde în primul rînd mîna de lucru : „Săracu plugu nostuuu... / Toate plugurile arăăă... / Și tu ruginești la umbrăăă... / Vai... Toadere... Toade-reeeee...“/.

În proza lui Pavel Dan există însă, așa cum observă, pe bună dreptate, C. Regman și „un fantastic cu valoare funcțională subordonat adică nevoii de a defini personaje în acțiune și situații psihologice“. ¹⁹ Nu ne vom opri la spaima și coșmarul moțului din *Copil schimbat* ci la haluncinația Ludovechii și a lui Toader. Este vorba în primul caz de o scenă de la înmormîntarea lui Urcan bătrînul, dominată de predica popii Tiron, citată adeseori de comentatori mai ales pentru grotescul ei. Pentru problema în discuție e relevantă interpretarea dată de C. Regman. ²⁰ După un moment de stăpînire a proceselor nervoase și de voință („Ah, popă, popă, își zice ea, ai noroc cu hainele de pe tine! Altfel, te-aș lua de chepeneag, și tot cîte o bucată o buleandră de popă aș face pe valea asta“), cînd predica părintelui Tiron „curgea spre un anumit mal“ al batjocurii, Ludovica biciuită de „duhul aprig al vorbelor popii“ nemaiputînd suporta evadează într-un plan imaginar, și-și construiește, prin răzbunare, o imagine grotescă a vorbito-ului :

„Privindu-l într-una, pierde șirul vorbelor, predica se topește într-o apă murdară, care miroase urît, a mort ; apei ăștia i-a dat drumul popa ; mirosul acesta de hoit e mirosul neamului ei, a neamului Urcăneștilor. Popa o spune tare, arată cu degetul. De scîrbă, oamenii se strîmbă ; unii rîd.

¹⁹ Regman Cornel, *Studiu introductiv* la Pavel Dan, Scrieri, Editura pentru literatură, București, 1965, p. XLV.

²⁰ idem, p. XLV—XLVI.

... Sub haina bisericească de brocart atîrnă reverenda neagră, apoi o bandă de pantalon vărgat, și dedesubt, în ghetele ascuțite din piele moale ca pînza, piciorul popii se mișcă în ritmul vorbirii: Ludovica vede cum strigă, cum întinde mîinile să împrăștie vorbele cît mai departe... Pe nesimțite, trupul își pierde formele omenеști, se lățește; acum e aproape pătrat. Deasupra-i rînjește capul colțuros — ai zice un imens bostan așezat pe un trup apocaliptic, ce aduce vag a corp omenesc — gura, cu buzele sîngerii, băloase, se lărgеște pînă la urechi, o tăietură cumplită de o mînă stîngace... Încet, trupul se subțiază, lungindu-se, se înalță deasupra oamenilor, a casei chiar, brațele se bălăbănesc în aer ca două reptile gigantice; în păru-i negru, zburlit se văd pitite două cornițe mici, închircite...“.

Soluția adoptată de Ludovica, se dovedește a fi ineficientă, ea nu micsorează tensiunea nervoasă a personajului și o vom auzi întrerupînd predica printr-o apostrofare violentă pe măsura trăilor ei interioare:

„— Taci, popă spurcat! Dacă a cerșit, n-a fost la poarta tatălui tău. Nici nu ți-a mîncat moșia strînsă cu leul de la morți și botezuri“.

Elementul fantastic cu valență de natură psihologică îl găsim și într-o altă nuvelă reușită a lui Pavel Dan, în *Priveghiul*. Toader, înainte de a se sinucide, prin aruncarea în fîntînă, are vedenii halucinante. I se pare „că din fundul fîntînii îl fulgeră o privire străină“, i se pare că vede tejgheaua cu cîrciumarul ungur, amenințîndu-l: „Muierea ela fost așa de reu, că trebuit moare dinaintea ei“. Asemenea reprezentări poartă amprenta psihologiei depresive a personajului.

La priveghi Todorica și Suzana, soția și fiica mortului își permit, fără procese de conștiință, să sfideze tradiția. Aduc mîncare și băutură pe masă numai cînd aud că oamenii se împrăștie din cauza foamei. Nu respectă datina, nici cultul morților. Iată, modificări frapante ivite în mentalitatea, în psihologia celor două femei bogate.

Așa cum subliniază I. Negoîtescu, tradițiile, obiceiurile, credințele constituie la Pavel Dan un nou mijloc, o nouă posibilitate de a cunoaște omul.²¹ Scriitorul are la îndemînă, valorificînd în narațiune, credințe, obiceiuri, o altă ipostază, un alt prilej de a observa personajul, reacțiile lui în fața datinei obișnuite. Moartea bătrînului Urcan înseamnă pentru autor o nouă posibilitate de a lumina psihologia, alterată de avariție a Ludovichii. De zgîrcită nu face destul aluat pentru pomană, nu cumpără giulgi de tîrg că „tot putrezește în pămînt“, nu cumpără nici sicriul (dă să-l facă un nepot al ei să nu plătească), calcă obiceiul „vechi și sfînt“ al stropirii mortului cu vin înainte de prohod (îl stropește cu apă) și îl îngroapă pe „socrul ei drag“ într-a patra zi, căci era zi de post. Ea se abate de la tradiție fără a avea nici ea, propriu-zis, procese de conștiință. De fapt, ea face parte din a doua

²¹ Negoîtescu I., *Reflecții stilistice asupra prozei lui Pavel Dan în Viața românească*, an. X, nr. 3, martie 1957, p. 144.

generație de îmbogățiți și, poate, de aceea a ajuns să accepte în orice condiții și fără probleme de conștiință jocul demonului îmbogățirii cu consecințele lui. Stan Velea vorbește chiar de o anume duritate în reacțiile lor psihologice care-i arată mai puțin sensibili, mai primitivi, o asprime intolerabilă, care are drept suport tot obsesia bogăției. Sînt crispați fizic și moral spre mirajul acestei patimi, care îi subjugă, pe cînd și la Slavici și la Rebreanu sînt mai complecși și mai liberi în mișcările sufletești.²²

Totuși Ludovica, adeseori dură în reacții se teme încă de „greaua batjocură țărănească”. Caută să salveze aparențele cumpărînd de la tîrg o cunună ieftină pe care o atîrnă afară, spre drum „să vadă lumea că Urcăneștii au cumpărat tatălui lor cunună înflorită de tîrg”. Drumeții caracterizează în finalul scenei întreg neamul: „Sînt numai fală, cît sînt”.

Analiza psihologică în opera lui Pavel Dan, se împlinește prin prelungirea ei în natură. Pentru Ludovica, chinuită de îndoieli „ziua se scurse anevoie. Soarele parcă se așezase la povești cu muierile, și nu mai da Dumnezeu să se rupă din loc, să-și vadă de treburile lui...”.

Alteori natura liniștită o va însenina pentru un moment și pe zbuciumata Ludovica. „Deasupra pădurii Cocului zbura o țarcă, încolo, totul era tăcut, împietrit.

În sufletul femeii se revărsa liniștea de afară. Pe încetul, fapta rea își pierdea ascuțișurile, nu o mai împungea în suflet, o vedea ca pe oricare altă treabă omenească”.

Un alt personaj, Toader, înainte de a se sinucide, din ciudatul „cîntec de seară”, ce se ridică în văzduh, „n-auzea și nu înțelegea nimic”. Pulsația vieții satului, strigăte, guițăture, scîrîșitul carelor înseamnă pentru Toader liniște adîncă iar satul întreg cu prinosul vieții lui este o lume moartă, cel înconjoară. Apatia personajului denaturează tabloul satului, așa încît să se poată grefa pe psihologia lui deprimată. El nu caută o ieșire înafară, în natură, o eliberare de această stare obsesivă cum va face eroul lui L. Rebreanu. Apostol Bologa, stăpînit de puterea dramei, în căutarea unui echilibru al funcțiilor psihice, își caută un reazem în obiectele comune din preajma sa, se atașează de lucruri altădată indifferente.²³ Toader, dimpotrivă, într-un dificil moment psihologic se îndepărtează de lucrurile cunoscute, dragi altădată, ca apoi să le înțereze psihologiei sale într-un mod deformat. Drama lui nu cunoaște ieșire — se va sfîrși prin sinucidere.

Cînd sînt stăpîniți de drame sufletești puternice, țărani lui Pavel Dan întocmai ca personajele din romanul psihologic al lui L. Rebreanu, nu vorbesc, se închid în ei.²⁴ La fel se întîmplă și cu Toader înaintea morții. Nu

²² Velea Stan, *Pavel Dan și W. Reymont*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tomul 13, 1964, nr. 3—4, p. 740.

²³ Munteanu Ștefan, *st. cit.*, p. 199—200.

²⁴ idem, p. 193—204.

vorbește decît atunci cînd e provocat, cînd e obligat să răspundă: „De aceea, înainte de a înțelege ce spune muierea, cînd îi auzi glasul, tresări:

— Bine... bine...

Apoi nu mai răspunse nimic, oricît îl ocărîră femeile“. Ludovica la înmormîntarea bătrînului Urcan:

— „Asta nu-i treaba popii, el să-și îngroape pe tatăl său cînd a vrea; eu îl îngrop cînd pot și cum pot.

Simion nu mai răspunse“.

Fără o urmărire exhaustivă a problemei ajungem totuși la concluzia că nuvelistului ardelean Pavel Dan i se dezvăluie printr-o multitudine de modalități artistice, remarcabilele calități de psiholog. Ne-au reținut atenția: „notația organică“ a unei stări psihice, detaliu semnificativ ca mijloc de analiză psihologică, comentariul scriitorului, cîntecul, fantasticul, tradiția, natura și monologul interior.

Investigația psihologică o face, deci, Pavel Dan prin procedee întîlnite și la L. Rebreanu, procedee clasice de analiză dar și prin cele folosite „sui generis“ cum ar fi cîntecul, fantasticul, tradiția chiar comentariul său.

E locul să invocăm și cîteva date biografice strîns legate de problema discutată. De copil, Pavel Dan — ne spun cei care l-au cunoscut — era înclinat spre meditație, spre interiorizare, era un „introvertit“; Dostoievski cu romanele de analiză se situa printre lecturile preferate iar autoanaliza a practicat-o însuși autorul — în dorința lui de a fi „tare“ înaintea suferinței. Desigur, încheind observațiile, respingem ca neîntemeiată părerea nefavorabilă a lui M. Sebastian că: „Pavel Dan se mișcă cu greutate în regiunile de psihologie subtilă, în problemele de conștiință“. ²⁵

Pe Pavel Dan îl raportăm frecvent la L. Rebreanu, cu care, fără îndoială, se înrudește și sub acest aspect o facem fără a-i afecta originalitatea, ci, dimpotrivă, spre a-i contura individualitatea artistică.

De fapt țărani lui, după cum însuși mărturisește, referindu-se la firea lor „nu sînt nici ca ai lui Rebreanu, nici dulci ca ai lui Coșbuc și Slavici. Sînt țărani de pe Cîmpia Transilvaniei, nevăzuți încă de nmieni“. ²⁶

OLIMPIA MARCHIȘ

²⁵ Sebastian Mihail, *Un prozator ardelean: Pavel Dan în Revista fundatiilor*, an VI, 1 martie 1939, nr. 3, p. 660—661.

²⁶ apud Velea Stan, *Pavel Dan și W. Rayment în Revista de istorie și teorie literară*, tom. 13, 1964, nr. 3—4, p. 750—751.

A. Martinet, *La Linguistique synchronique. Etudes et Recherches*, Presses Universitaires de France, Paris, 248 p. în -8°

André Martinet este unul dintre cei mai cunoscuți lingviști structuraliști contemporani, cu o activitate științifică de peste trei decenii. Cărțile sale *Économie des changements phonétiques*, *Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, (tradusă în rusă, italiană și spaniolă) și *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960 (tradusă în germană, rusă, engleză, portugheză, spaniolă și coreeană) s-au bucurat de o largă răspindire, situându-l pe autor printre lingviștii de seamă ai epocii noastre.

Volumul *La linguistique synchronique* reprezintă o culegere de articole, studii și recenzii, unele mai vechi, dar greu accesibile, altele de asemenea vechi, dar îmbunătățite, iar altele care sînt tipărite acum pentru prima oară. Problemele abordate sînt de cel mai mare interes pentru teoria limbii și, deși cercetate de mulți învățați, ele rămîn mereu actuale.

Materialul este grupat în 10 capitole: cap. I. *Dubla articulare a limbajului*; cap. II. *Fonologia*; cap. III. *Puncte de doctrină și de metodă în fonologie*; cap. IV. *Unul sau două foneme?*; cap. V. *Substanță fonică și trăsături distinctive*; cap. VI. *Accent și ton*; cap. VII. *A ști pentru ce și pentru cine transcriem*; cap. VIII. *Despre varietatea unităților semnificative*; cap. IX. *Ierarhia opozițiilor semnificative*; cap. X. *Structura elementară a enunțului*. Volumul se încheie cu o listă a publicațiilor lingvistului francez alcătuită de Thomas G. Penchoen.

Din cele 10 capitole se desprind trei probleme mari care au suscitat constant interesul lui Martinet, și anume: problema naturii duble a semnului lingvistic (cap. I), problema unităților distinctive ale limbajului din momentul descoperirii lor de către N. S. Trubetzkoi (cap. II, III, IV, V) și problema unităților semnificative (dotate cu o formă și cu un sens).

După cum se poate observa, ordinea capitolelor nu este întîmplătoare. Primul capitol este un fel de introducere în modul în care concepe învățatul francez faptul lingvistic (ca o realitate în care se împletesc două aspecte: unul distinctiv și altul semnificativ). Restul capitolelor detaliază problemele de ordin foarte general, concentrate în primul capitol. Reproducerea unor texte scrise de Martinet în tinerețe alături de cele care sînt rezultatul meditațiilor sale mai recente în probleme de lingvistică generală urmăresc, după cum spune el însuși (*Avertissement*), „să jaloneze evoluția unei gândiri“. Această organizare tematică a unui mare număr de articole și recenzii, unele foarte scurte, scrise la diferite date, dă volumului coerență făcîndu-l să nu fie o simplă însumare a unui material adunat de-a lungul timpului. Chiar în interiorul aceluiași capitol constatăm același echilibru, căci problemele se solicită una pe alta, în mod firesc, urmărind o anumită desfășurare a gândirii, autorul reproducînd uneori, pentru a nu distruge această unitate, doar extrase din lucrările mai vechi. Astfel fragmente din recenzia lui Martinet despre cartea lui Trubetzkoi, *Grundzüge der Phonologie*, publicată în BSL, 42 (1942—1945), sînt integrate de autor la diverse secțiuni ale capitolelor despre fonologie din cartea în discuție.

Acest mod aparte de a prezenta o suită de articole face din volumul în discuție un mic și foarte sistematic tratat structuralist de lingvistică generală, din care se poate desprinde o concepție lingvistică deplin cristalizată.

În cap. I (*Dubla articulare a limbajului*) Martinet discută problema naturii duble a semnului lingvistic și a caracterului său arbitrar, reluînd unele idei ale lui Ferdinand de Saussure, marele lingvist deschizător de drumuri, și încercînd să le aprofundeze.

Diferența dintre limbajul omului și al animalului constă în aceea că limbajul omenesc nu este „articulat“, cum se spune în mod obișnuit, ci dublu articulat — pe două planuri —

în cuvinte și în sunete. Ceea ce caracterizează comunicarea lingvistică în opoziție cu producțiile vocalice non-lingvistice (de exemplu mieunatul unei pisici) este analiza ei în unități, care se succed într-o ordine strict lineară. Deci pentru a diferenția limbajul uman de alte sisteme de semne trebuie să introducem în definiția lui, ca o noțiune fundamentală, dubla sa articulare: în unități semnificative — monemele (cele mai mici segmente ale discursului cărora li se poate atribui un sens) și în unități distinctive — fonemele.

Faptele lingvistice se ordonează în cadrul articulațiilor succesive astfel: o primă articulație în unități minima cu două fețe, *signifiant* și *signifié*, unități numite de autor moneme¹ (de majoritatea structuraliștilor morfeme), și o a doua articulație în unități succesive minima cu o singură față (signifiant), unități având numai funcție distinctivă, fonemele. Această dublă articulare este un rezultat al tendinței spre economie a limbajului.

Prima articulare i se pare lui Martinet economică deoarece cu ajutorul citorva mii de moneme destul de puțin specializate se poate forma o infinitate de mesaje diferite. Și cea de a doua articulație este economică, deoarece imbinarea adecvată a citorva zeci de foneme permite să se confere identitatea lor tuturor monemelor de care este nevoie.

Ceea ce împiedică schimbarea semnificanților și le asigură autonomia față de semnificat este tocmai faptul că într-o limbă reală ei sînt compuși din foneme, asupra cărora sensul cuvîntului nu are înfrîngere, deoarece fiecare realizare a unui fonem dat într-un cuvînt particular rămîne solidară cu alte realizări ale aceluiași fonem în alte cuvinte. Fonemele, produse ale celui de a doua articulații lingvistice, se relevă astfel ca niște garanți ai arbitrarului semnului lingvistic.

Deși Martinet numește moneme morfemele, el le conferă însă aceeași semnificație ca și majoritatea structuraliștilor contemporani: înțelegînd prin monem nu numai afixele, ci și rădăcinile (semantemele), el contopește într-o singură unitate două realități care sînt și ar trebui să rămîină distincte.

Fonologia ocupă două treimi din carte, și faptul este firesc, căci această ramură a științei limbii este nu numai o creație a structuralismului ci și unul din domeniile cele mai des abordate în lingvistica actuală. Majoritatea ideilor din capitolele privitoare la fonologie sînt reluări și uneori dezvoltări ale principiilor fonologice ale lui Trubetzkoi.

Concepția despre fonologie care se degajă din aceste pagini nu aduce elemente fundamentale noi. Vom reproduce cîteva din ideile și precizările lingvistului francez, care se dovedesc însă utile. Autorul identifică fonologia cu fonetica funcțională și structurală. Fonologia nu este (am spune nu este numai) — cum se spune în mod curent — știința fonemelor, căci ea se ocupă și de variantele acestora (opozițiile non-pertinente). Astfel fonologia nu se opune foneticii, căci descrierea fonologică nu este mai puțin completă decît cea fonetică făcută „după moda veche”. Fonologia tinde să prezinte toate faptele, dar le ierarhizează după funcțiunea lor în limbă. Principiul funcțional a dus la o tratare diferențiată a sunetelor (pînă atunci considerate ca o masă amorfă). Acest nou punct de vedere a determinat distincția între foneme și variante ale fonemelor (deopotrivă studiate de fonologie, dar după un criteriu, aș spune, valoric). Martinet insistă mult asupra principiului pertinentei (la germani *Relevanz*), în care el vede, ca și alți structuraliști, posibilitatea de a distinge esențialul din materialul sonor al limbii. El definește această noțiune (p. 138) ca „un ansamblu de caracteristici fonice care nu se găsesc disociate în nici o parte a sistemului”. Lingvistul francez stăruie și asupra conceptelor fonologice a corelației și a mărcii de corelație. În general, se vorbește de marcă numai cînd se utilizează criterii formale din punctul de vedere al caracteristicilor articulatorii. Astfel, în limba rusă, de exemplu, *t* este egal cu *d*, *d* avînd în plus sonoritatea, care reprezintă marca de corelație, adică trăsătura distinctivă care face din *d* un fonem mai complex decît *t*. Cînd opoziția nu este neutralizabilă, așa cum se întîmplă cu opoziția dintre aceleași foneme în limba franceză, nu se poate spune care din cele două foneme este fonemul marcat. În acest

¹ De altfel termenul de monem a început să fie și el din ce în ce mai uzitat în lingvistica structurală contemporană. El apare de exemplu și în lucrarea recentă a lui Eric Buyssens, profesor la Universitatea din Bruxelles, *La Communication et l'Articulation linguistique*. Capitolul XIV al acestei lucrări este dedicat în întregime lămuririi acestei noțiuni.

caz, opoziția este echipolentă. Făcînd distincția dintre alternanțele fonologice și cele morfonologice (prin acestea din urmă înțelegînd modificările fonetice combinatorii suferite de morfeme și studiate la morfologie), Martinet dă ca exemplu pentru alternanța morfolo-gică (masculin-feminin) alternanța *-in / -ine*: *Pétain / Pétiniste*, iar pentru cea fonologică alter-nanța *-é- / -è*: *répéter / répète*, în care vede „o alternanță automată, din punct de vedere morfologic inutilizabilă, deoarece este din punct de vedere fonetic, condiționată”.

Noțiunea de marcă a fost transpusă apoi de Martinet din planul unităților distinc-tive, în planul unităților semnificative, în special al unităților gramaticale. Astfel în fran-ceză, în cuplul: indicativ/conjunctiv, indicativul este non-marcat iar subjonctivul marcat, și aceasta pentru că indicativul apare în afara oricărei presuni a contextului. Această marcare a conjunctivului coincide cu încărcătura sa semantică în plus. Există un paralelism între planul fonemelor și cel al monemelor: „La o încărcătură semantică superioară trebuie în mod normal să-i corespundă o masă fonică mai mare sau, cu alte cuvinte, o marcă semantică trebuie să fie însoțită de o marcă fonică” (p. 183).

În domeniul lexicului se stabilesc două tipuri de opoziții: marcate; *tigre/tigresse* (-esse este marca semantică a opoziției, căci aduce în plus specificarea femininului), și echipolente: *tigre/lion*, cînd membrii opoziției au o singură trăsătură comună, restul trăsăturilor fiind deosebite.

Martinet recunoaște că „există o interdependență între structurile lingvistice și rea-litățile non lingvistice” (p. 190), interdependență de care majoritatea lingviștilor contem-porani nu țin seama (vezi cap. IX, *Ierarhia opozițiilor semnificative*, II (Marca și alte-ritatea (p. 181—194).

Cercetînd unitățile semnificative, Martinet a simțit nevoia să introducă în sistemul rigid al opozițiilor structuralistice realitatea vie, și deci mobilă, a limbii, prin degajarea unui nou tip de opoziții „ai căror membri se schimbă după punctul de vedere al momen-tului” (p. 189, sublinierea noastră I.O.) și pe care el o numește de alteritate. La acest nou tip de opoziție autorul ajunge pornind de la cercetarea modului în care diverse limbi exprimă dualitatea, care există între cele două mîini ale omului, cea dreaptă și cea stîngă, identic ca formă dar deosebite după funcție și importanță. Martinet constată că, în acest caz, fiind vorba de o opoziție în care ierarhia celor doi membri nu este „fixată odată pen-tru todeauna ci lăsată la alegerea vorbitorilor” (p. 192) nu se poate spune care este termenul marcat și care este cel nemarcat (deoarece marcarea nu se face într-un mod imuabil). După dînsul, opozițiile de acest tip nu sînt nici echipolente. Prin urmare opoziția de alteritate nu se poate integra „în schema lingvistică destul de simplă în care se con-fruntă opozițiile marcate și cele echipolente” (p. 189). Același lucru îl constatăm și în cazul opoziției *pater/mater*. Cînd rolul tatălui era mai important în societatea indoeuro-peană, termenul *pater* dobîndea marcă lingvistică, cînd era vorba de procreație, rolul mamei fiind de data aceasta mai mare, termenul *mater* era cel marcat. Deci această opoziție are la bază, după Martinet, „un proces dialectic după care se marchează la început alteritatea unei ființe sau unui obiect, opunîndu-l altei ființe sau obiect”, (p. 193) pentru ca la un moment dat raportul marcat non-marcat să se inverseze. Deși Martinet rămîne „convins că punctul de vedere al structuralismului contemporan reprezintă o sănătoasă reacție împotriva psihologismului generațiilor anterioare” (p. 182), opozițiile de „alteri-tate” se bazează tocmai pe luarea în considerație a unor realități psihologice — și chiar sociale — oglindite în limbă.

Trebuie remarcată o mare larghețe a lingvistului francez în ceea ce privește inter-pretarea faptelor, o viziune foarte largă. El nu trage sau se străduiește să nu tragă con-cluzii definitive. Fenomenele lingvistice sînt extreme de complexe, faptele sînt aproape inepuizabile, unele necunoscute, și care, o dată scoase la iveală, ar putea infirma multe explicații, de aceea Martinet recomandă prudență în interpretare și multă receptivitate la opiniile altora.

Expunerea sa este extrem de clară, recurgînd adesea la comparații sugestive, care concretizează anumite idei, prea abstracte. Modul adesea elocvent de tratare a problemelor ni-l înfățișează nu numai pe lingvistul ci și pe profesorul Martinet, dornic de a face expunerea cît mai accesibilă. Limba este studiată de autor pentru ea însăși, fiind concepută așa cum a fost definită de Ferdinand de Saussure: ca un sistem înche-gat, coerent, mai

exact, ca un sistem de sisteme, a cărui evoluție însă Martinet n-o vede, ca alți structuraliști, în tendința spre armonie, ci în tendința spre economie, idee ce apare de mai multe ori în paginile cărții.

Lectura acestui volum este utilă pentru cercetătorii care vor să ia contact cu o serie de idei structuraliste de mare circulație astăzi, mai cu seamă în lingvistica apuseană. Obiecțiile de ordin general care s-ar putea aduce cărții lingvistului francez sînt cele care privesc structuralismul în întregime sa, căci Martinet nu a determinat o orientare de principii esențial nouă în această direcție, el aprofundînd și inovînd mai cu seamă în interiorul tiparelor devenite „clasice” ale acestei orientări atît de puternic reprezentată în lingvistica actuală. Noi i-am obiectat ruperea limbii de gîndire (atunci cînd se cercetează morfologia și sintaxa) și de organele articulatorii (cînd se cercetează fenomenele de ordin fonetic), precum și studierea limbii, cel mai adesea, independent de societate.

ILEANA OANCEA

Jean Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, Flammarion, 1966, 231 p.

Meritul principal al cărții lui Jean Cohen constă în faptul că autorul acceptă să intre în miezul unei dezbateri dificile, asumîndu-și răspunderea de a defini structura limbii poetice în general.

Materialul supus investigației din lucrarea de care ne ocupăm este luat din literatura franceză, mai exact, din creația poetică a trei epoci, asemănătoare prin limbă, dar deosebite în tendințele lor estetice particulare, și anume clasicismul, romantismul și simbolismul. Scriitorii selectați ca fiind tipici pentru aceste epoci sînt grupați în serii de cîte trei, pentru fiecare curent: Corneille, Racine, Molière; Lamartine, Hugo, Vigny; Rimbaud, Verlaine, Mallarmé. În felul acesta, arată autorul, se asigură omogenitatea materialului cercetat (este luată în considerare numai limba poetică a operelor în versuri), faptele supuse discuției acoperă diverse genuri (tragic, comic, epic, liric) și se creează o perspectivă largă a cercetării prin aceea că se examinează trăsăturile limbii poetice în evoluția lor de-a lungul a trei secole. Considerațiile teoretice, deduse din acest material aparținînd unei singure literaturi, pot avea, în concepția autorului lucrării, valabilitate pentru cunoașterea esenței limbajului poetic, așadar a structurii sau a sistemului lui, în general.

Problemele tratate sînt distribuite în șapte capitole, precedate de o introducere în care sînt definite obiectul și metoda cercetării. Urmează apoi următoarele secțiuni: I Problema poetică, II Nivelul fonetic: versificația, III Nivelul semantic: predicția, IV Nivelul semantic: determinarea, V Nivelul semantic, coordonarea, VI Ordinea cuvintelor, VII Funcția poetică.

Impresia de ansamblu pe care o lasă lectura cărții lui Jean Cohen este aceea de apăsare fermă și lucidă a unui punct de vedere în a cărui justețe autorul crede cu toată tăria și pe care-l expune cu un remarcabil simț al argumentării.

Punctul de plecare al autorului, din care el trage toate consecințele metodologice, este concepția structuralistă despre limbă. Lucrarea se înscrie așadar, alături de aceea a lui R. Barthes, *Le degré zéro de l'écriture*, printre cercetările menite să propună o altă fundamentare în privința studiului limbii poetice. De altfel, articolul lui Jean Cohen, *L'obscurité de Mallarmé*, publicat în *Revue d'Esthétique*, Jauvier-Mars, 1962, lăsa să se prevadă apariția unei lucrări consacrate problemelor teoretice ale structurii limbii poetice. Iată pe scurt ideile autorului din recenta sa lucrare. Prezentarea pe care vom face-o ne va da prilejul să adăugăm, la sfîrșit, cîteva observații pe care le sugerează lectura cărții.

Insușindu-și teoria lui F. de Saussure cu privire la elementele semnului lingvistic, pe care o completează cu dubla dihotomie a lui Hjelmslev, după care limba nu e sub-

stanța ci formă, și anume o sumă de relații înăuntrul unui sistem, J. Cohen se vede îndreptățit să afirme: „Acest punct de vedere „formal” (ghilemelele autorului) pe care structuralismul îl aplică limbii noi îl vom aplica limbajului, adică mesajului însuși” (p. 29). Și pentru că autorul are în vedere limbajul poetic, el examinează în primele șase din cele șapte capitole ce nu este acest limbaj, adică îl definește în termeni negativi, deși recunoaște că o astfel de metodă nu este suficientă pentru a demonstra în ce constă de fapt structura limbii poetice. Abia în ultimul capitol, ne avertizează autorul, se va completa răspunsul, adăugându-i-se considerații privitoare la structura „pozitivă” a fenomenului cercetat. Dar să nu anticipăm.

Pentru Jean Cohen limbajul poetic se opune limbii prozei, constatare ce derivă din faptul că poezia se definește prin opoziția ei față de proză. (Nu este vorba de proza poetică sau de poemul în proză, care prezintă câteva trăsături formale comune cu poezia, dar și deosebiri care ar trebui luate în considerare. Autorul precizează că nu are în vedere poemul în proză, căruia îi lipsește un element formal esențial: versificația).

„Poezia, afirmă autorul, nu este pentru noi proză plus altceva. Ea este antiproză. Sub acest aspect ea apare ca total negativă, ca o formă de patologie a limbajului” (p. 51). Afirmatia trebuie luată în sensul — alt de scump multor stilisticieni — că limba poetică sau, cu un alt termen, stilul, este o abatere (écart) de la normă, așadar de la aspectul „normal” al comunicării, reprezentat prin limba prozei și prin stilurile limbii literare neartistice. O dată admisă această axiomă, nu mai rămâne nici un obstacol în calea stabilirii de opoziții pentru a se arăta în ce constă devierea de la normele constituite, așa cum se reflectă ele la un moment dat în limba prozei. Cea dintâi trăsătură distinctivă pe care o constată lingvistul francez în limba poeziei — care se opune pe plan formal prozei — este versificația, element ce răspunde întru totul metodei unei definiții prin opoziție. Sînt interesante în acest sens și convingătoare considerațiile autorului cu privire la coincidența între pauza semantică și cea prozodică a versului, în poezia clasică, față de „încălcarea” acestei reguli în versificația modernă, mai cu seamă în poezia simbolistă, prin fenomenul numit „enjambement”. De remarcat că problema este tratată în capitolul intitulat *Nivelul fonetic*, fără a se face vreo referire la materialul sonor, de pildă la simbolismul fonetic, așa cum procedează M. Grammont în *Traité de phonétique* și în *Le vers français* sau J. Marouzeau, în prima parte a lucrării sale *Précis de stylistique française*. Faptul nu surprinde, căci pentru Jean Cohen sunetul, deci semnificantul, înseamnă „substanță”, nu formă, iar cercetarea sa este dominată de ceea ce am putea numi *horror substantiae*. Aceasta este de bună seamă și explicația că nu aflăm într-o lucrare destinată limbii poetice un capitol special închinat lexicului. De la Aristotel și pînă în vremea noastră mulți cercetători au văzut în materialul lexical un element esențial ce caracterizează structura limbii poetice în raport cu structura limbii comune. Limba literaturii ca sistem de mijloace specifice nu poate fi despărțită de limba națională, luată sub toate aspectele ei. Ch. Bally a făcut în acest sens următoarea precizare, care merită să fie citată: „... le plaisir que nous trouvons à la forme littéraire d'une œuvre n'est qu'un vaste phénomène d'évocation, et repose sur une comparaison permanente et manifeste, tout inconsciente qu'elle soit, entre la langue de tous et la langue de quelques-uns” (*Traité de stylistique française*, 1909, p. 247).

Este vorba și în concepția elevului lui F. de Saussure de o permanentă comparație pe care o avem în vedere cînd ne referim la forma operei literare, forma fiind în acest caz o valoare rezultată dintr-o relație (*op. cit.*, p. 248), dar cercetarea stilistică nu se poate opri aici. De aceea lingviștii au căutat izvoarele acestui limbaj diferit ca formă în variantele sinonimice luate de scriitor din alte straturi sau sectoare ale limbii naționale, și care dau naștere unor dublete expresive, determinînd specificul unui stil sau alături (Vezi G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, în *Limba și literatură*, II, 1956).

Despre metaforă, discutată pe larg în capitolul *Predicația*, aflăm mai întîi că ea reprezintă o încălcare a codului și constă într-o abatere paradigmatică, constatare care reprezintă o noutate ca formulare în termeni structuraliști, nu și ca definire a funcției stilistice îndeplinite de metaforă în limba poetică. Sînt demne de reținut paginile în care se discută principiul izomorfismului, împrumutat de la Hjelmslev și reluat de Sørensen, cu privire la paralelismul dintre planul expresiei și cel al conținutului. Diviziunea

în unități semantice, de tipul *vir*=homo+masculin, nu poate merge totuși prea departe, cum arătase încă Meillet, citat de autor, căci realitatea semantică nu are întotdeauna un corespondent direct în realitatea concretă. Divizarea este utilă însă în procesul de înțelegere a metaforei, deși nu întotdeauna. Astfel, dacă *vulpe* se poate diviza în „sîmburii” semantici: *animal*+*șiret*, metafora reținînd numai ultimul sens, în schimb, notează autorul, operația nu mai e posibilă într-o metaforă ca „idei negre” sau în cea aparținînd sinesteziei de tipul „bleu angélus” (Mallarmé).

Pentru înțelegerea sensului atribuit epitetului (în primul exemplu) este necesar să ne raportăm la altceva, adică motivarea întrebuirii cuvîntului trebuie căutată în afara semnificatului (p. 129), adică în obiectul perceput într-un anumit fel, adăugăm noi.

Al doilea exemplu, „bleu angélus”, ne trimite la impresia de pace produsă de sunetul clopotului. Avem a face cu o valoare pur selectivă, atribuită epitetului *bleu* (*ibidem*), valoare care, precizăm noi, neavîndu-și izvorul în ceea ce numește culoarea, trebuie căutată în altă parte, iar aceasta este subiectivitatea poetului. Observațiile lui Jean Cohen merită să fie reținute, căci ele sînt concesii pe care autorul este obligat să le facă propriilor sale principii enunțate la începutul lucrării.

Aceste concesii nu sînt decît urmarea impasurilor în care ajunge autorul în multe din analizele sale, fundamentate pe un criteriu formal.

Distincția dintre metafora explicativă și cea afectivă îi permite lui Jean Cohen să adîncească și mai mult opoziția dintre limba poeziei și limba prozei. Iar atunci cînd consideră metafora poetică drept trecerea de la limba denotativă la limba conotativă, proces care are loc prin pierderea sensului unui cuvînt la nivelul celei dintîi și regăsirea lui la nivelul celeilalte, observația, fără îndoială subtilă, ne amintește de interesantele disocieri făcute de Stender-Petersen în *Esquisse d'une théorie structurale de la littérature* și de Svend Johansen în *La notion de signe dans la glossématique et dans l'esthétique*, publicate ambele în *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, t. V, 1949.

Considerații remarcabile sînt și cele privitoare la discordanța semantică a unora dintre epitele coordonate, sau cele despre clasa numită de Jespersen „shifters” (cuvinte ale căror sensuri variază după situație, ca de pildă, pronumele personal, care în poezie nu înseamnă numai „eu”, autorul mesajului). Toate acestea, ca și observațiile despre inconsecvența sau violentarea coordonării logice în contexte lirice (capitolul *Ordinea cuvintelor*) sînt chemate să demonstreze în continuare în ce constă caracterul de antiproză al poeziei, prin care aceasta din urmă se definește lingvistic ca o sumă de trăsături și raporturi negative.

*

Jean Cohen afirmă pe bună dreptate că exegeza operei poetice presupune aplicarea unor criterii deosebite de cele ce călăuzesc pe cititorul de poezie. Trebuie să se facă distincția între actul „consumării operei poetice, care e de natură estetică, și actul reflecției, care aparține științei”, observă lingvistul francez (p. 24). De aceea el nu acceptă — și trebuie să-i dăm din nou dreptate, —, acea direcție a criticii, reprezentată, de pildă, prin Georges Mounin, care înțelege să înlocuiască interpretarea operei cu un fel de comentariu liric. Iată cuvintele lui J. Cohen: „Bien des critiques croient bon de ne parler de la poésie que poétiquement. Leurs commentaires et explications ne sont qu'un poème second superposé au premier, du lyrisme sur du lyrisme” (p. 25).

În consecință, trebuie să ne așteptăm din partea autorului cărții la o metodă riguroasă, ale cărei rezultate să fie verificabile. Această metodă este sprijinită de statistică, la a cărei autoritate lingvistul francez recurge de fiecare dată ca la un suprem și definitiv argument, ea fiind chemată să spulbere îndoielele cu privire la obiectivitatea cercetării. Dar acest sentiment este al autorului lucrării, deoarece cititorul rămîne cu unele nedumeriri izvorîte, credem noi, într-o prea severă izolare a faptelor de suportul în care ele ar putea să-și găsească explicația sau în eludarea problemelor care ar solicita o altă motivare decît cea strict formală. Pentru că, după J. Cohen, poezia este limbaj și anume un limbaj inventat de poet: „Poezia, ni se spune, nu este o proză frumoasă, ci un limbaj pe care poetul a trebuit să-l inventeze pentru a spune ceea ce nu ar fi putut spune altfel” (pag. 163).

Așadar, poetul a trebuit să descopere acest limbaj, dar nu aflăm din argumentarea cercetătorului francez un lucru esențial și anume care este factorul ce exercită această constrângere asupra poetului. Oare nu cumva fiindcă acest limbaj este *determinat*, întrucât este purtătorul unor semnificații care transcend semnul lingvistic, trimițându-ne spre obiectul desemnat — material sau ideal —, aceasta fiind și singura rațiune de a fi a semnului lingvistic?

Este interesant că stilisticianul francez notase el însuși (la p. 27, notă) că lingviștii actuali identifică semnificatul cu ideea sau conceptul mai mult decât cu obiectul (la chose). Dar, adăuga el: „orice idee este *despre ceva* (sublinierea noastră), de aceea avem dreptul, continuă autorul, să urmărim acest proces al semnificației până la obiectul însuși (la chose) și este adesea mai comod, atunci când avem în vedere substanța semnificatului, să vorbim „en termes de choses”. Pe de altă parte, autorul acceptă definiția mai veche că semnul lingvistic este „aliquid pro aliquo”, adică doi termeni dintre care unul trimite la celălalt, iar acest proces de „trimiteri la” constituie ceea ce se numește semnificație (*ibidem*). În sfârșit, invocând teoria lui Ogden și Richards cu privire la elementele sensului, el admite, împreună cu aceștia, că sensul înglobează: 1 *referentul*, adică „designatum”, obiectul real considerat în el însuși și 2 *referința* sau corelatul subiectiv al obiectului, fenomenul mental prin intermediul căruia obiectul este conceput. Și mai departe urmează această precizare: „La plupart des linguistes réservent le nom de sens à ce second élément. Nous croyons cependant que le premier doit être maintenu. Sa présence en effet rend seul compréhensible ce fait que, de la prose à la poésie, le sens reste à la fois identique et différent” (p. 203).

Prin urmare, deși denunță substanța ca nefăcând parte din limbaj, autorul invocă, la rigoare, obiectul desemnat, care nu este altceva decât substanța semnificatului sau „la chose en elle même”, cum se afirmase deja la p. 27.

Ni se pare că există în aceste afirmații unele contradicții care derutează pe cititor. Aceasta este stăpinit de impresia că atunci când autorul nu găsește toate argumentele pentru a-și sprijini concepția că limba poetică este formă, opusă formei ce caracterizează proza, el este nevoit să facă apel la semnificat, la substanță, mai exact spus: la obiectul desemnat prin cuvânt. Dar dacă limbajul poetic sau nepoetic nu e decât o simplă formă alcătuită dintr-o sumă de raporturi, nu vedem de ce este necesar să se facă precizarea că substanța sonoră își are expresivitatea ei, rolul ei fiind însă secundar, căci semnificatul este „la faculté maîtresse” (p. 210, notă). Denunțând concepția substanțialistă și „mentală”, autorul se vede silit totuși să ajungă în cele din urmă la o explicație care trădează infirmarea propriei sale poziții. Căci nu vedem cum trebuie interpretată o afirmație ca aceasta: „A înțelege un text înseamnă a discerne ce se ascunde îndărătul cuvintelor, a merge de la cuvinte la lucruri, pe scurt, a separa conținutul de propria lui expresie” (pag. 37).

Nu ni se pare destul de clar dacă această separare este cu putință în actul cunoașterii, cuvântul fiind, după expresia unuia dintre lingviștii noștri mai vechi umbra ideii. Dar chiar așa fiind, a merge de la cuvinte la lucruri înseamnă a separa cele două elemente — cuvânt și idee-obiect — sau a le uni într-un raport? Afirmația lui Jean Cohen stîrnește nedumeriri, mai ales când ea este urmată de asemenea judecăți: „Poetul este poet nu prin ceea ce a gândit sau simțit, ci pentru că a exprimat” (p. 42). E drept, autorul găsește uneori puncte de sprijin în ceea ce obișnuiesc să spună uneori scriitorii despre propria lor artă, ca de pildă Mallarmé care declara „Ce n'est pas avec des idées que l'on fait des vers, c'est avec des mots”. Sau când afirma despre el însuși: „Je suis un syntaxier”. Trebuie să fim destul de rezervați față de astfel de sentințe sau definiții care nu-și propun să dovedească nimic.

Deoarece în concepția lui J. Cohen stilul este o entitate măsurabilă, determinată cantitativ, el poate intra în formule. Stilisticianul francez face apel la formule pentru a dovedi care este evoluția abaterilor stilistice socotite pertinente, distinctive, deci proprii limbii poetice. Numai că statistica are darul de a confirma de fiecare dată ceea ce fusese deja constatat prin observație și intuiție. Ar fi fost mai instructiv dacă lucrurile se petreceau invers, dar asemenea exemple se vede că n-au putut fi găsite. Cu alte cuvinte, înainte de a întocmi statistica, putea exista certitudinea că lucrurile stau așa și nu altfel. Tabelele

statistice sînt un argument în plus, e adevărat, dar care la nevoie ar putea lipsi. Și pentru că autorul este indiscutabil un fin cunoscător al faptelor de stil el ne asigură că în stil cantitatea se transformă, dialectic, în calitate (p. 122), dar la întrebarea ce înseamnă, în realitate, calitate în stil nu găsim nici un răspuns.¹

Să adăugăm, de asemenea, că nu ni se pare convingătoare, de pildă, simpla afirmație că „luna este poetică atunci cînd e numită „reine des nuits“ ori „cette faucille d'or“ și că e prozaică atunci cînd o numim „le satellite de la terre“ (p. 39). Nu poate fi acceptată ca satisfăcătoare nici explicația că sarcina poeziei literare este „d'interroger non le contenu, qui reste le même, mais l'expression afin de savoir en quoi consiste la différence“. (ibidem). Ca multe alte afirmații aceasta intră în contradicție cu altele, ca de pildă cînd cu cîteva pagini mai departe ni se spune că „le poème a un sens, et ce sens il faut savoir quel il est“ (p. 43).

Cîtă vreme intervin astfel de judecăți fie apodictice, fie contradictorii, argumentarea nu poate cîștiga adeziunea noastră. Că există o deosebire de limbaj între poezie și proză acesta este un fapt care nu are nevoie de o demonstrație aparte, întărită de statistică. Dar această diferență nu înseamnă oare și o deosebire de gîndire sau de percepție artistică? Pentru poet luna este *în adevăr* „regina nopților“ sau „seceră de aur“, fiindcă această percepție este expresia unui anumit fel de a reacționa în fața realității, așadar a unui mod individual de a înregistra pe planul sensibilității anumite raporturi între fenomene, ceea ce determină și modalitatea de a exprima prin mijloace lingvistice impresiile subiective ale unei realități obiective. Oare în versul lui Eminescu „Apele plîng clar izvorînd în fîntîne“ este vorba de o simplă opoziție între limbajul poetic și cel al prozei sau de capacitatea poetului de a surprinde o impresie din lumea din jur, alta decît cea comună și de a-i atribui o existență proprie care se traduce în limbajul metaforic? Putem vorbi oare de limbaj poetic fără a ține seamă de percepția estetică? Teama de a nu depăși terenul stilisticii, domeniu în care sînt implicați factori de ordin extralingvistic, abandonează interpretarea la jumătatea drumului ei.

Dar cea mai puțin rezistentă dintre aserțiunile autorului lucrării își găsește expresia în capitolul final (p. 204 și urm.), în care se încearcă definirea în termeni pozitivi a structurii limbajului poetic, ceea ce era și de așteptat. Mărturisim că acest capitol este cel mai derutant, pentru că autorul se vede constrîns, după opinia noastră, să-și anuleze propriile teze din capitolele anterioare. Căci deosebirea dintre limbajul intelectual și cel afectiv (emoțional), trimerile la Bally, precum și invocarea unei afirmații contradictorii a lui Carnap că limbajul poetic nu informează, ci exprimă emoția poetului (aceasta nu este o informație?), ne dau dreptul să conchidem că limbajul poeziei este de data aceasta *un mijloc*, și nu o realitate în sine dedusă dintr-o sumă de raporturi opozitive și negative. Cînd poetul își proclamă tristețea — notează cu justețe J. Cohen —, aceasta nu înseamnă „eu sînt trist“, ci „tristețea este simțită ca o tristețe a lumii“ (p. 206). Sensibilitatea poetică, remarcă în continuare autorul, citîndu-l pe Mikel Dufrenne, nu trebuie înțeleasă ca o stare a ființei mele, ci ca o proprietate a obiectului. Și mai departe (cităm cuvintele autorului): „Elle [această stare] est donc *une modalité de la connaissance des choses, une manière originale et spécifique de saisir le monde* (sublinierea noastră). L'émotion poétique ne s'ajoute donc pas du dehors à l'image de l'objet. Elle est immanente à l'image et constitue ce que l'on peut appeler „l'image affective“ de l'objet“ (p. 206).

Ne punem întrebarea de ce este necesară aducerea în discuție a unor elemente cum sînt „cunoașterea realității“, „un anumit fel de original și specific de a sesiza lumea“.

¹ Este interesantă concluzia, cu privire la rezultatele aplicării metodei statistice în stilistică, la care ajunge George Miller, psiholog de seamă, care s-a folosit de statistica matematică în cercetările de psihologie: „Acum zece ani aș fi considerat stilul o problemă de statistică [...]. Astăzi simt că este mai mult în stil decît putem capta în plasa statisticianului“. (*Closing statement (From the viewpoint of psychology)*, în Th. Sebeok ed., p. 393, citat de Tatiana Slama-Cazacu, *Despre relațiile dintre stilistică și psiholinguistică*, în SCL, XVIII, nr. 3, 1967, p. 273).

dacă poezia este limbaj ce se opune prozei și nu un anumit fel de a sesiza și reprezenta fenomenele lumii. Luînd atitudine față de Hegel, pentru care cuvintele înseși nu sînt decît semne ale reprezentării, motiv pentru care adevărata origine a limbajului poetic trebuie căutată, în concepția filozofului german, nu în alegerea cuvintelor, ci în modalitatea reprezentării, J. Cohen inversează termenii, susținînd că această modalitate de prezentare este ea însăși *provocată* de un anumit limbaj (p. 206). Ceea ce este deci efect la Hegel este considerat de lingvistul francez drept cauză, căci a susține că limbajul determină reprezentarea artistică, în loc s-o exprime înseamnă a răsturna lucrurile, adică a presupune că limba este cea care dă naștere obiectelor și reprezentărilor noastre despre ele, ceea ce ni se pare că ar trebui demonstrat.

Poetul, observă Jean Cohen în încheiere, nu poate spune pur și simplu „luna“, fiindcă acest cuvînt trezește în noi, în mod spontan, o modalitate „neutră“ a conștiinței (p. 224—225). Lucrurile stau în adevăr așa. Numai că poetul nu poate spune „luna“ (deși uneori o numește și așa) atunci cînd ea este pentru el „altceva“ decît „satelitul pămîntului“. Nu este vorba aici de o schimbare de cod, care, la urma urmei nu ne informează cu nimic despre esența trăirii și a percepției artistice, ci de însăși viziunea poetică dedusă din capacitatea de vibrație și de intensitatea ei aptă să se materializeze în expresie unică.

Așa stînd lucrurile, limbajul poetic nu poate fi numai o problemă de formă, de organizare lingvistică, ci și una de substanță, mai exact de formă a substanței, așadar de *comunicare* propriu-zisă, prin mijloace specifice. Dacă ar fi să acceptăm teza propusă și apărută de J. Cohen că limbajul poetic se caracterizează prin îndrăzneala cu care poetul știe să se separe de limba prozei, ar însemna să facem din opera poetică un joc al arbitrarului lingvistic, ceea ce nici lingvistul francez nu admite, căci orice poezie, ne spune el, trebuie să aibă un sens. Surprinzător este, pe de altă parte, că autorul pornește de fiecare dată de la exemple clasice, dintre cele mai memorabile din punctul de vedere al conținutului, deci al ideii poetice. Neglijînd faptul că versurile citate din Racine, V. Hugo sau Verlaine impresionează în primul rînd prin *ceea ce spun ele* cititorului, autorul teoretizează asupra formei, silind-o să plutească pe deasupra ideii artistice.

Observațiile pe care le facem nu vor să minimalizeze valoarea lucrării cercetătorului francez. *Structure du langage poétique* este o carte bogată în sugestii și esențială pentru înțelegerea specificului limbii poetice. După părerea noastră însă, rezerva autorului față de substanța limbii poetice l-a dus uneori în situații din care ieșirea nu era posibilă decît prin apelul la ceea ce fusese proscris. Această lipsă de consecvență este, după cît ni se pare, urmarea firească rezultată din aplicarea unui principiu metodologic căruia îi vor trebui aduse corectări pentru a face posibilă risipirea îndoielilor sau cel puțin atenuarea lor. Nu este exclus ca structuralismul să-și aducă în acest sens o contribuție esențială.

Cartea lui Jean Cohen, pe care specialistul — lingvist sau critic literar — o citește cu un sentiment de autentică delectare intelectuală, este poate una dintre lucrările care anunță o nouă direcție în studiul limbii poetice. Cercetările care vor urma vor trebui să țină seamă, totuși, că poezia este creație, adică viața transfigurată artistic, și nu poate fi redusă la expresie, cu toată însemnătatea deosebită pe care o are forma în opera literară. Căci în limba poetică cuvîntul este „aliquid *propter* aliquid“ și nu „aliquid *pro* aliquid“. Fuga de substanțialism și de interpretarea estetică nu poate justifica, credem noi, trecerea sub tăcere a complexității faptelor supuse analizei într-o cercetare avînd ca obiect limba poeziei.

ȘTEFAN MUNTEANU

S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, troisième édition, Berne, 1965, 352 p.

Lucrările lui S. Ullmann, profesor la Universitatea din Leeds, apărute în ultimele decenii au fost primite cu mult interes de lingviștii din diferite țări. Studiile sale de semantică, în special cartea *Principles of Semantics* (1951), constituie o sinteză a rezultatelor obținute pînă la acea dată în domeniul semanticii și lexicologiei.

Précis de sémantique française, apărută pentru prima dată în anul 1952, este consacrată studierii particularităților sistemului lexical al limbii franceze. Ideile cuprinse în această lucrare vin să întregască sau să concretizeze concepția lingvistică a autorului pe care el a expus-o în alte lucrări ale sale.

Varianta pe care o prezentăm este a treia ediție a cărții, care, fără a fi modificată în mod substanțial, este completată cu bibliografia lucrărilor de lexicologie, apărute de la data primei ediții până în anul 1958.

Prin varietatea și importanța problemelor teoretice discutate, prin metoda de cercetare și descriere a faptelor limbii franceze, lucrarea nu este numai un simplu tratat de lexicologie descriptivă. Fenomenele lexicale ale limbii franceze sînt de cele mai multe ori un prilej de a lua în discuție și a-și expune punctul său de vedere asupra problemelor teoretice mai importante ale semanticii lingvistice.

Raportul dintre cuvînt și semn, natura sensului unităților lexicale, planul sincronic-diacronic, cauzele schimbărilor sensurilor cuvintelor și tipologia lor, caracterul de sistem al lexicului — iată numai cîteva din problemele teoretice discutate de autor și în această carte.

Acceptînd în linii mari concepția lingvistică a lui F. de Saussure, Ullmann îi aduce în același timp cîteva modificări.

Ca și alți lingviști contemporani (E. Benveniste, W. von Wartburg, E. Coseriu etc.) autorul cărții consideră că punctul de vedere sincronic nu este singurul posibil în lingvistică. Trecutul, procesele istorice ale dezvoltării limbii trebuie să-l intereseze pe cercetător deoarece ele determină particularitățile și individualitatea sistemelor lingvistice actuale.

În această carte se manifestă cu deosebită pregnanță afinitatea lui Ullmann față de tezele școlii sociologice franceze. Ca și Meillet, Vendryes sau Ch. Bally, lingvistul englez susține necesitatea studierii limbii în strînsă legătură cu societatea, cu viața materială și spirituală a poporului căruia îi aparține.

Obiectul semanticii, principalele noțiuni ale acestei discipline sînt definite în primele două capitole ale cărții, intitulate *Le trois sémantique*, resp. *Signification et valeur*. Ullmann propune o schemă originală a disciplinelor lingvistice. În locul clasificării tradiționale, el propune împărțirea științei despre limbă în următoarele capitole: fonetică, morfologie lexicală, semantică lexicală, morfologie sintactică, semantică sintactică.

În locul noțiunilor de *cuvînt* și *sens*, autorul preferă termenii *nume* (Nome) și *sens*, evitînd în felul acesta discuția cu privire la locul și specificul cuvîntului în raport cu alte unități semnificative ale limbii (morfemele, îmbinările de cuvinte, sensurile cuvintelor poli-semantice etc.). Ullmann este adeptul unei teorii relaționale a sensului. „La signification est le rapport d'évocation réciproque qui unit le nome et le sens” (p. 23).

Capitolele de bază ale cărții sînt consacrate problemelor tipologiei lexicale. În această parte a lucrării autorul urmărește să scoată în evidență o serie de particularități ale lexicului limbii franceze în comparație cu alte limbi, cum ar fi engleza și germana. Sub acest aspect cartea recenzată este o dezvoltare și concretizare a tezelor autorului cu privire la tipologia lexicală, expuse în articolul său *Descriptive Semantics and Linguistic Typology*, „Word”, vol. 9, 1953, nr. 3. Articolul încerca să fundamenteze posibilitatea unei descrieri comparativ-tipologice a sistemelor lexicale. Ullmann propunea totodată cîteva criterii care ar putea sta la baza comparației (frecvența omonimiei și polisemiei, caracterul concret sau abstract al cuvintelor, modul de repartizare a resurselor sinonimice etc.).

Aceste preocupări, deși actuale, ținînd seama de interesul manifestat de lingvistica contemporană pentru aspectele tipologice și etno-psihologice ale lexicului diferitelor limbi (E. Sapir, B. L. Whorf, L. Weisgerber), raportate la lexicul limbii franceze, nu sînt totuși temerare. Ullmann a avut un precursor în persoana lui Ch. Bally, care, în cartea sa *Linguistique générale et linguistique française*, a stabilit o serie de particularități ale vocabularului limbii franceze în comparație cu germana. O serie de criterii ale comparației, precum și concluziile la care ajunge Ullmann sînt cuprinse la Bally sau în lucrările altor lingviști (F. de Saussure, V. Brøndal).

Dintre trăsăturile mai importante ale cuvintelor limbii franceze, discutate de Ullmann în cartea sa, cităm :

1) caracterul nemotivat și abstract al majorității cuvintelor din această limbă. „Au point de vue de l'abstraction, le français est à l'antipode des langues „primitives“ avec leurs vocabulaires hyperconcrets“ (p. 142);

2) polisemantismul pronunțat al cuvintelor ;

3) frecvența mare a omonimelor ;

4) slaba autonomie semantică a cuvintelor și rolul hotărîtor al contextului în identificarea sensului unităților lexicale : „Elastique et général à l'état isolé, le sens du mot français a besoin de cadres solides pour se préciser“ (p. 143);

5) modul specific de organizare a seriilor sinonimice, formate de cele mai dese ori din perechi de cuvinte dintre care unul este un cuvînt din limba comună, iar altul un împrumut savant din limba latină (*frêle — fragile ; froid — frigide ; étendue — extension* etc.).

Este semnificativ pentru concepția structuralistă a lui Ullmann faptul că, spre deosebire de reprezentanții școlii neohumboldtienne, aceste particularități nu se explică prin trăsăturile imuabile ale spiritului francez. El caută întotdeauna explicația lor în însuși sistemul limbii, în interdependența și tendința spre echilibru și compensare a diferitelor compartimente ale sistemului.

Dar autorul, moderat în structuralismul său, de multe ori apelează și la explicații de ordin istoric, la condițiile concrete în care s-a dezvoltat și s-a cultivat limba franceză literară.

Caracterul abstract și nemotivat al cuvintelor, abundența omonimelor sînt consecințele schimbărilor fonetice radicale cărora le-a fost supusă limba franceză în decursul veacurilor.

Interesantă este explicația pe care o dă autorul celebrei „*clarté française*“. Această trăsătură a limbii franceze, atît de des comentată de către specialiști (ca și de către nespecialiști), este explicată destul de simplu : claritatea și simetria frazei în franceză este o consecință firească a particularităților structurii cuvintelor din această limbă. Grijă pentru claritatea exprimării a fost cultivată de-a lungul istoriei ca o măsură profilactică împotriva pericolului ambiguității și impreciziei inerente unităților sale lexicale.

Deși o serie de observații ale autorului asupra specificului cuvîntului francez sînt incontestabile și se impun chiar unei observații directe pentru cel ce vine în contact cu această limbă, credem că aceste concluzii ar căpăta o notă mai obiectivă dacă autorul s-ar fi folosit și de unele procedee statistice, comparînd texte sau fragmente din dicționarele limbii franceze cu cele din limba germană sau engleză.

Un loc important în cartea recenzată îl ocupă aspectul stilistic al vocabularului. Ullmann atribuie un rol deosebit laturii expresiv-stilistice în dezvoltarea și funcționarea în limbă a unităților lexicale. El îi reproșează lui Meillet faptul că a neglijat rolul factorului afectiv în schimbările lingvistice. Dar el nu este de acord nici cu acei lingviști care au absolutizat importanța factorilor de ordin emotiv în schimbarea sensurilor cuvintelor (Sperber).

După părerea noastră, în această parte a lucrării autorul nu lămurește în suficientă măsură raporturile care există între latura noțională și cea expresivă a cuvîntului. Acest lucru era necesar deoarece în semasiologie se înfruntă două puncte de vedere opuse : după unii lingviști, valoarea stilistică (afectivă) este o parte componentă a sensului cuvîntului (K. Erdmann), în timp ce alții (Zvegînțev, Ahmanova), consideră că valoarea expresiv-stilistică nu este un component al structurii semantice a cuvintelor, ci doar un moment suplimentar care însoțește cuvîntul.

Ideea centrală a lucrării este teza cu privire la caracterul sistematic al vocabularului. Acest punct de vedere nou în lingvistică constituie caracteristica cea mai importantă a semasiologiei moderne („une révolution copernicienne dans notre science“ (p. 30).

O importanță deosebită în afirmarea acestei teze au avut-o, după părerea lui Ullmann, lucrările lui Trier și a adepților metodei sale. „La méthode trierienne se révèle fructueuse à

plusieurs égards. Sur le plan synchronique, elle permet d'entrevoir la structure intime du vocabulaire à une époque donnée. Une deuxième application consistera à comparer l'organisation du même champ dans les langues différentes. Enfin, en opposant les uns aux autres des états successifs de la même langue, on pourra amorcer l'histoire structurale du lexique" (p. 305).

Acordînd o importanță excepțională teoriei și metodei „cîmpurilor semantice“ în abordarea structurală a vocabularului, Ullmann neglijează alte aspecte sub care se manifestă caracterul organizat și sistematic al vocabularului. Este vorba în primul rînd de structura cuvintelor polisemantice. În lexicologia contemporană s-a impus deja punctul de vedere după care cuvintele polisemantice (majoritatea cuvintelor limbii) formează microstructuri, ale căror elemente (sensurile) sînt organizate într-un anumit mod. Numărul de sensuri, gruparea lor, raporturile dintre sensurile de bază și cele derivate diferă de la o limbă la alta. Studiarea comparată a particularităților acestor microstructuri în diferite limbi n-ar fi lipsită de interes pentru semantica generală sau tipologică de care se ocupă Ullmann.

Neglijarea acestui aspect al sistemului lexical în această carte se explică probabil prin faptul că, deși autorul dedică polisemiei un capitol special (cap. VII) el este înclinat să creadă că acest fenomen constituie mai curînd o excepție și nu o legitate a funcționării semnelor lingvistice. Nu întîmplător, el asociază polisemia cu imprecizia și ambiguitatea sensului unităților lingvistice.

Ar fi de dorit ca, pe lîngă metoda lui Trier, în carte să fi găsit o apreciere și alte metode moderne de abordare structurală a vocabularului (metoda opozițiilor semantice, procedeele de descompunere a sensului unităților lexicale, metodele distribuționale).

Meritul incontestabil al acestei cărți constă în discernămintul și grija cu care au fost sintetizate și interpretate cele mai valoroase din rezultatele semanticii și lexicologiei etapei precedente în dezvoltarea lingvisticii (Breal, Meillet, Vendryes, Gh. Bally și alții). Impresionează în mod plăcut maniera elegantă și claritatea cu care sînt expuse ideile și observațiile autorului.

Précis de sémantique française este o carte utilă pentru cei care se preocupă de problemele lexicologiei franceze sau de semantică generală.

I. EVSEEV

Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București.

Editura Academiei R. S. România, 1966, 402 p.

Cartea profesorului Vasile Scurtu reprezintă o contribuție însemnată și binevenită la dezvoltarea studiilor de onomasiologie românească. Prezentată mai întîi ca teză de doctorat, în anul 1949, lucrarea a fost completată în anii următori cu un bogat material inedit, adunat de autor din întreaga literatură română, începînd cu primele scrieri în limba națională și pînă azi, din hărțile *Atlasului lingvistic român*, din dicționare și din glosarele regionale, din culegeri de folclor și chiar de la informatori ocazionali. Cercetarea riguroasă științifică, atentă și minuțioasă a materialelor existente în biblioteci, precum și a celor culese direct pe teren, i-a permis autorului să descopere și să pună la îndemîna cercetătorilor un mare număr de termeni de înrudire, dintre care mulți n-au fost menționați pînă acum în dicționarele noastre sau în alte izvoare scrise.

În funcție de gradul de rudenie pe care îl denumesc, termenii sînt grupați în șapte capitole: I. *Rudenia de sînge*; II. *Rudenia de sînge în linie colaterală (alianță)*; III. *Ru-*

denia prin încuscrire (alianță); IV. Rudenia convențională; V. Termeni de politețe și respect între rude; VI. Termeni din atmosfera semantică a nunții; VII. Termenii care exprimă ideea generală de rudenie. La acestea se mai adaugă un capitol de concluzii generale. În cadrul fiecăruia din aceste capitole, termenii sînt discutați în ordinea importanței și vitalității lor în limbă. Cum cei mai rezistenți și mai des întrebuințați sînt termenii de rudenie moșteniți din latină, aceștia sînt tratați de fiecare dată la începutul capitolului din care fac parte, realizîndu-se astfel, întrucîtva, și o ordine cronologică.

Ni se pare utilă și logică metoda de lucru a autorului. Prezentarea fiecărui termen începe cu definirea acestuia, urmată de cîteva citate ilustrative, selectate din literatura cultă sau din cea populară, după care urmează observațiile privitoare la evoluția lui semantică. Apoi, într-o listă, adesea foarte bogată, sînt menționate și explicate derivatele cu prefixe și sufixe de la termenul titlu, precum și sinonimele acestuia. Pornind de la hărțile *Atlasului lingvistic român* și de la monografiile dialectale existente, autorul stabilește în continuare, atunci cînd este posibil, aria de răspîndire geografică a termenului și îi urmărește dezvoltarea, ori numai corespondentele, în dialectele sud-dunărene și în celelalte limbi române. În sfîrșit, este explicată apariția termenului sau i se dă etimologia. Cînd termenul a intrat și în onomastică, sînt indicate cel puțin cîteva nume existente atît în dacoromână, cît și în celelalte dialecte ale limbii române. Procedînd astfel, autorul realizează adevărate micromonografii pentru fiecare termen în parte, sprijinindu-se pe un aparat critic de multe ori exhaustiv.

Faptele sînt prezentate în primul rînd descriptiv și sincron, dar nu este neglijată nici evoluția lor istorică. Autorul a căutat, pe cît i-a stat în putință, să urmărească și de-a lungul timpului extensiunea teritorială și semantică a unor termeni, pornind de la cele mai vechi atestări, dintre care unele au fost semnalate și în documentele slavone anterioare secolului al XV-lea, precum și de la notele din *Atlasul lingvistic român*, sau de la alte materiale dialectale și folclorice. Credem însă că bogatul material factic cuprins în lucrare, n-a fost întotdeauna suficient utilizat de autor în vederea formulării ideilor cu caracter general, deși nu putem spune totuși că această intenție nu a existat. O privire de ansamblu asupra cauzelor care au determinat apariția sau evoluția semantică a unor termeni în anumite subdialecte, precum și asupra epocilor în care s-au întîmplat aceste schimbări, ar fi dat mai multă profunzime comentariului și ar fi slujit, totodată, la elucidarea unora dintre problemele repartiției teritoriale a graiurilor dacoromâne și ale dialectologiei istorice, în general.

Raporturile lingvistice dintre români și popoarele vecine pot fi urmărite și în acest sector al vocabularului. Astfel, numeroși termeni românești au pătruns și în limba unor popoare vecine. De exemplu: *bărbat* > magh. *borbát* „harnic, vior”; *moș* > bg. *mošo* și moșul ucr. *mošul* „bunic” magh. *mosuj* „bunic”; *fată* > ucr. *fatā* „româncă” și magh. *fāta* „româncă”; *fecior* > magh. *fičsór*, *fičsúr* „flăcău (român)”, bg. *fičor* „ajutorul baciului la stîină” etc. La rîndul ei, româna a împrumutat, de asemenea, cîțiva termeni de înrudire de la popoarele vecine. Aceștia au pătruns în limba noastră fie prin contactul de la popor la popor, fie pe cale cultă, mai ales la orașe, probabil și datorită modei. Spre deosebire de termenii „orășenești”, care n-au reușit să se impună, cei împrumutați prin contactul direct continuă să se mențină în limbă, mai cu seamă în graiurile dacoromâne din regiunile limitrofe ale țării, după cum putem constata și din cele 35 de hărți alcătuite de autor pe baza ALR. Ne îngăduim aici o observație legată de evoluția semantică și formală a cîtorva termeni din această categorie. N-ar fi exclus ca utilizarea termenului *babă* cu înțelesul de „bunică”, în Banat, să se datoreze mai degrabă influenței limbii sîrbe, unde acesta este sensul de bază al cuvîntului (cf. Vuk Stef. Karadžić, *Srpski Rječnik*, s. v.). Tot în această regiune circulă și hipocoristicul *babi* „bunică”, alături de *mami* „mamă” și *tati* „tată” (autorul îl înregistrează numai pe acesta din urmă), pentru care presupunem, de asemenea, o origine, măcar parțial, sîrbească. Credem că aceste forme trebuie puse în legătură cu derivatele diminutive sîrbești *babica* „sage-femme”, dar și „bunicuță”, *mamica* „petite mîere” și *tatica* „petit papa” (ultimele două în opoziție cu *grand-mère* și *grand-père*), singurele de la care s-ar fi putut ajunge la hipocoristicile *babi*,

mami, tati. În ceea ce privește răspîndirea acestor termeni în mediul rural, subscriem observației lui Șt. Giosu, din recenzia pe care o face aceleiași lucrări (în *Limba română*, XVI, 1967, nr. 1, p. 95). Am mai adăuga însă că, în prezent, așa cum am avut prilejul să constatăm noi înșine, formele *babi, tati, mami* sînt uzuale nu numai în Timișoara, ci și în multe localități rurale, situate la sud de acest oraș (Pădureni, Șag, Jebel etc.).

Urmărind să realizeze un studiu pe cît posibil complet, profesorul V. Scurtu ia în discuție nu numai termenii cei mai uzuali, cu toate variantele și derivatele lor formale, care, adesea, sînt foarte numeroase (vezi cele spuse la *mamă, tată, văr* etc.), ci și termenii mai puțin uzuali, dintre care mulți sînt învechiți ori sînt folosiți pe arii restrînse (de exemplu: *auș, cumbară* „cumătră” etc.). Nu sînt neglijați nici termenii care au făcut cîndva parte din jargonul diferitelor clase sociale (*babacă, neneacă, papucă* „bunic” etc.). Au fost înregistrate chiar și neologismele cele mai recente (*filial, filiație* etc.). Remarcăm, așadar, intenția de cercetare exhaustivă a materialului, ceea ce subliniază, o dată în plus, valoarea acestei lucrări și bogata informație a autorului.

Termenii cei mai numeroși (în număr de 55, fără derivate, sînt cei care indică rudenția de sînge în linie dreaptă. Cu cît termenul denumește un grad mai mare de rudenie (*tată, mamă, frate, soră* etc.), cu atît derivatele cu valoare afectivă (mai ales hipocoristicele și derivatele diminutive) sînt mai numeroase, iar diversitatea termenilor cu etimologii diferite este mai restrînsă. În celelalte cazuri, situația este inversă: derivatele sînt mai puține, iar termenii împrumutați din alte limbi sînt mai numeroși.

Cum era și de așteptat, termenii dominanți, în cazul rudeniei de sînge, sînt de origine latină și autohtonă. Ei intră în nenumărate expresii și au o sferă semantică extrem de largă.

Atașamentul sufletesc deosebit față de anumiți membri ai familiei a determinat lărgirea sferei semantice a unor termeni ca: *frate, soră, mamă* etc., care pot fi atribuiți nu numai ființelor umane, ci și unor animale sau chiar obiectelor scumpe omului: „*Codrule, frate cu mine, Nu mă spune cătră nime...*” (p. 109), „*Frate, frate de stejar, Lasă-mă să-mi tai un par*” (p. 109). După cum remarcă autorul (p. 103), extensiunea semantică a unor termeni din această categorie merge pînă la pierderea totală a înțelesului. Astfel, în urma utilizării frecvente a cuvintelor: *tată, mamă, maică, soră, frate* ca termeni de adresare în conversație, acestea ajung să îndeplinească funcția de interjecție. De exemplu: „*Umbă, frate, mîndrul soare, Umbă, frate, să se-nsoare*” (p. 109).

Impresionează numărul mare de sinonime care denumesc copilul născut în afara căsătoriei legale. Autorul afirmă că aceste sinonime sînt prea puțin la nuanțare, ele fiind în general sinonime „teritoriale” (p. 68). Am fi înclinați să credem că majoritatea termenilor înregistrați de autor pentru această noțiune sînt cunoscuți deopotrivă, poate sînt și utilizați în aceeași măsură, în toate regiunile. Tocmai de aceea, varietatea deosebită a acestor termeni, dintre care mulți sînt construcții metaforice cu pronunțat caracter afectiv, este motivată nu de aria geografică, ci mai degrabă de tendința spre „nuanțare”. Desigur, termenii care denumesc această noțiune reflectă, așa cum subliniază și autorul (p. 68), o anumită stare socială, o anumită mentalitate ostilă relațiilor extraconjugale. Or, se știe că un sentiment dezaprobat este exprimat prin mai multe sinonime decît celelalte sentimente.

Era bine ca autorul să fi stăruit mai mult asupra termenilor metaforici, cum sînt: *odrăslă, mladă, mlădiță, lăstar, odor* etc., a căror expresivitate deosebită pune în lumină o mare finețe sufletească. Evident, cei mai mulți dintre acești termeni sînt creații ale sensibilității și fanteziei materne.

Studiind cu atenție limba veche, autorul arată că, adesea, un termen deosebit, pe care îl găsim în opera unui scriitor actual și îl considerăm o creație personală a acestuia, era utilizat încă în veacul al XVI-lea. Așa este, de pildă, cuvîntul *strămoșie*, pe care unii l-au socotit o creație personală a lui Arghezi, dar care se găsește aidoma în *Evangeliarul* (1581) lui Coresi. În felul acesta se atrage atenția asupra faptului că limbajul poetic actual nu poate fi studiat fără o cunoaștere profundă și tematică a limbii textelor vechi și a graiurilor regionale.

Cercetarea atentă a terminologiei de înrudire poate duce și la concluzii interesante în legătură cu anumite aspecte ale vieții sociale românești și ale psihologiei poporului nostru. Faptul că majoritatea termenilor de înrudire servesc și ca termeni de adresare, își are obârșia în structura vechilor sate românești, care aveau un număr restrâns de locuitori și, adesea, toate familiile se înrudeau între ele. Această situație se poate verifica și azi în satele mici ori în cătune, unde descendenții unei familii numeroase, împreună cu rudele colaterale, se află în majoritate numerică față de consătenii lor.

Termenii cu care sînt numiți tatăl și mama vitregă, ori socrii, reflectă o anumită mentalitate și un anume fel de comportare a acestora față de fiii lor adoptivi. Invenția lexicală merge, în acest domeniu, de la expresia ironică și disimulată pînă la epitetul dur, care exprimă direct sentimentul de antipatie al celui care are de suferit, adesea pe nedrept, de pe urma atitudinii de loc binevoitoare a noului părinte. Dacă unii termeni, de pildă *nepot*, au numeroase derivate — cele mai multe diminutivale, reflexe ale afectivității și sentimentelor alese — dimpotrivă *socru* și *soacră* nu au nici un derivat. Aceasta dovedește, de asemenea, o anumită stare din trecut, cînd, de multe ori, nora sau ginerele nu se bucurau de prețuire și tratament filial în casa socrilor.

Nunărul mare al tipurilor de înrudire, mai cu seamă în linie colaterală, a dus la numeroase confuzii și la transferuri semantice interesante. Adeseori, același termen denumește mai multe grade de rudenie. De exemplu: *cumătru*, *-ă* înseamnă „cumătru, *-ă*”; *naș*, *-ă*; *fin* și *cumnat*” (p. 250). Explicația o găsim în faptul că, frecvent, aceeași persoană cumulează mai multe grade de rudenie față de membrii aceleiași familii. De pildă, nașul părinților botează și pe fiul acestora, deci le devine cumătru, iar cumnații, botezîndu-și copiii între ei, devin, de asemenea cumetri. Autorul pune pe seama extensiunii „veriei” și a variatelor „mijloace de expresie pe care le-a format în însuși cadrul termenului” (p. 144) lipsa sinonimelor pentru termenul *văr*, *-ă*. La aceste cauze am mai adăuga și slăbirea afectivității, determinată, desigur, de numărul foarte mare al rudelor din această categorie. Situația este aceeași și în cazul celorlalți termeni care denumesc grade de rudenie colaterală (*cumătru*, *naș*, *fin* etc.).

Termenii de înrudire, destul de numeroși, care au pătruns în onomastică dovedesc, o dată mai mult, vitalitatea și vechimea acestor cuvinte în limbă. Între multele exemple de toponimice care au la bază termeni de înrudire, alese cu grijă și competență de către autor, sînt și unele, e drept, foarte puține, care ni se par de prisos. De pildă, topicul *Bezded* („fără moș”) credem că este mai degrabă un nume străin, dat de o populație de origine slavă, decît un termen românesc, deoarece, chiar dacă *ded* a intrat în unele graiuri românești, *bez* „fără” este necunoscut limbii noastre. Așadar, topicul *Bezded* nu putea fi creat de o populație românească.

Ni se pare subtilă și profundă observația autorului că, spre deosebire de celelalte elemente lexicale străine, în primul rînd slave, pătrunse în limba română, termenii de înrudire nu pot fi considerați „simple „împrumuturi” din limbile respective, ci cuvinte care au continuat să trăiască și să conviețuiască în limba slavilor amestecați cu populația romanică” (p. 335).

În capitolul final al cărții, pe care l-am fi dorit mai extins, sînt formulate cîteva concluzii judicioase cu privire la importanța studierii termenilor de înrudire pentru istoria limbii și poporului român, precum și pentru cunoașterea unor aspecte ale vieții materiale și spirituale a poporului nostru, și sînt semnalate cîteva „*paralelisme sau coincidențe lexicale albano-române*”. Tot aici se fac și unele observații cu caracter lingvistic referitoare la formarea cuvintelor în limba română și la unele procedee de dezvoltare semantică proprii limbii noastre.

Un indice bine întocmit ușurează consultarea acestei cărți deosebit de folositoare pentru toți cei care vor să studieze ori să cunoască unele aspecte interesante și de multe ori inedite ale evoluției vocabularului românesc.

V. ȚARA

E. Steinfeldt, *Russian Word Count*, Moscow, f. a, 228 p.

Cercetările de lingvistică statistică efectuate pînă în prezent au dezvăluit unele „legități” care privesc nu numai frecvența cuvintelor sau a diferitelor forme gramaticale ale unei limbi, ci și frecvența elementelor funcționale din fonetică¹ și deschid noi perspective de analiză statistică a limbilor sub raport stilistic² și semantic³.

Pînă acum s-a acumulat o oarecare experiență în alcătuirea dicționarilor de frecvență pentru unele limbi, fiecare dicționar deosebindu-se de celelalte fie prin metoda statistică de lucru, prin sfera de cuprindere a lexicului, fie prin coeficienții frecvență-rang (numărul de texte în care se întâlnește un cuvînt dat), sau prin volumul de cuvinte analizate și cuprinse în dicționar. Dicționarele de frecvență se mai deosebesc și prin caracterul lor aplicativ.

Dicționarul de frecvență al limbii ruse contemporane al lui Steinfeldt (sub redacția lui V. A. Itkovici, Tallin, 1963, 316 p.) editat de Institutul pedagogic de cercetări științifice din R.S.S. Estonia, care a apărut și în limba engleză în traducerea lui V. Korotky (ediție asupra căreia ne oprim în paginile de față), conține 2 500 dintre cele mai frecvente cuvinte întîlnite în 350 de texte⁴ și reprezintă una din cele mai bune realizări de pînă acum în ceea ce privește statistica cuvintelor limbii ruse literare contemporane, el deschizînd un larg cîmp de cercetare pentru metodologia predării, după criterii obiective, a limbii ruse ca limbă străină. Dicționarul lui E. Steinfeldt are o serie de particularități care reflectă un evident progres privind cercetarea statistică a limbii ruse față de alte lucrări de acest gen cum ar fi, de exemplu, dicționarul lui Josselson⁵ sau dicționarul limbii lui Pușkin⁶.

În dicționarul lui Josselson, apreciat ca cea mai serioasă lucrare de frecvență, care se apropie de un dicționar complet al limbii ruse literare, o mare parte din material este luată din literatura sec. al XIX-lea. Datele din acest dicționar nu sînt în suficientă măsură diferențiate din punct de vedere cronologic, ele fiind din această cauză greu comparabile. Fiind primul dicționar de frecvență al limbii ruse, deși a avut un rol însemnat, totuși nu a corespuns întru totul exigențelor specialiștilor.

Printr-o varietate mai mare a textelor, din care s-au excerptat cuvintele, dicționarul lui Steinfeldt se deosebește și față de lucrarea lui F. Maliț⁸.

Astfel, pentru cercetarea statistică făcută de Steinfeldt și colectivul său, au fost excerptate cele mai frecvente cuvinte din texte de diferite genuri, și anume: — Literatură beletristică pentru copii, 100 000 cuvinte din 100 de texte de diferiți autori sovietici;

— Literatură beletristică pentru adulți (proză), 50 000 cuvinte (povestiri din diferite reviste pe anii 1956—1959);

— Piese ale celor mai cunoscuți scriitori sovietici, 50 000 cuvinte, (25 de texte);

— Emisiuni radio pentru tineret — 10 000 cuvinte (100 de texte);

¹ Vezi, de ex., Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Observații statistice asupra grupurilor consonantice (cu trei, patru și cinci elemente)*, S.C.L., XVII, nr. 2, 1966, p. 167.

² Vezi, de ex., Sanda Golopenția, Toma Pavel, *Statistica și stilurile limbii*, L. R., IX, 1961, nr. 1, p. 35, precum și Constant Maneca, *Considerații asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenței cuvintelor*, L. R., XV, nr. 4, 1966, p. 334—366.

³ Vezi art. lui Mircea Seche, *Dicționarul de frecvență al limbii române ca dicționar semantic*, L. R., XV, nr. 4, 1966, p. 345 și urm.

⁴ La baza alcătuirii dicționarului stau 400 000 cuvinte, din care au fost luate în lucru doar 5 500, cele cu rang mai mare de 4 și frecvența mai mare de 7.

⁵ H. H. Josselson, *The Russian Word Count*, Detroit, 1953.

⁶ *Slovar' jazyka Puškina*, vol. I—IV, Moskva, 1956—1961.

⁷ Șanskij N. M., *Leksikologija sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva, 1964, p. 310.

⁸ F. Maliț, *Rusko-ceský slovník nejdůležitějších slov pro četbu sovětského tisku*, Praha, 1951.

— Articole din presă — 10 000 cuvinte (Pionerskaja Pravda, Molod'oj' Estonii, Komsomolskaja Pravda).

La începutul cărții se dă o notă introductivă din partea autorului, după care urmează șase capitole, în care se face o trecere în revistă a dicționarilor de frecvență existente ale limbii ruse, însoțită de comentarii referitoare la metodele de lucru (cap. I). În continuare se indică izvoarele dicționarului (cap. II), structura lui (cap. III), se apreciază eficacitatea dicționarului (cap. V), se fac referiri la aspectul aplicativ al lucrării și la metodele de lucru folosite (cap. VI). Unul din capitolele introductive conține date în legătură cu frecvența formelor gramaticale (cap. IV).

Dicționarul propriu-zis are trei părți: lista generală de cuvinte după frecvența lor, liste de frecvență a cuvintelor după părțile de vorbire și lista generală a cuvintelor, date în ordine alfabetică. La sfârșit se mai dă o listă cu indicații privind recțiunea verbală.

În prima listă toate cuvintele sînt aranjate în ordinea descrescîndă a frecvenței lor, iar alăturat se indică rangul (numărul de texte în care cuvîntul se întîlnește în cele 350 texte). Astfel, primul cuvînt din listă este *и* (și) (Fr. 14576), urmat de alte prepoziții și pronume, iar ultimul cuvînt este *шумно* (zgomotos) (cu Frecv. 14 și Rang. 14). În cazul părților de vorbire-omonime s-a luat frecvența generală. Dacă cîteva cuvinte au aceeași frecvență, ele sînt date în ordine alfabetică. Această listă dă posibilitatea să se stabilească ce loc ocupă un cuvînt printre cele 2 500 cuvinte mai des întrebuițate.

În listele de cuvinte pe părți de vorbire se indică mai întîi numărul de texte în care s-a întîlnit cuvîntul (Rangul) și apoi frecvența. Frecvența la substantive este dată pentru fiecare număr și caz în parte, iar la verbe frecvența pentru fiecare persoană, număr, timp și mod. Ultimele cuvinte din liste sînt cele cu rangul 14 sau 15. După aceste liste este indicat să se alcătuiască vocabularele minime.

În lista generală cu cuvintele date în ordine alfabetică, se indică rangul și frecvența lor. În cazul omonimelor se dă frecvența generală și apoi este trecut cuvîntul cu rangul și frecvența cea mai mare. Exemplu:

<i>рабочий</i> (p. 195)	Fr. 376
n. R=87	Fr. 271
adj. R=56	Fr. 105

În cazul cînd omonimele aparțin uneia și a celeiași părți de vorbire, în paranteză se precizează sensul. De exemplu:

<i>мир</i> 1 (world — lume, univers)	R 73	Fr. 152
<i>мир</i> 2 (peace — pace)	22	54
<i>вид</i> 1 (appearance — înfățișare)	112	148
<i>вид</i> 2 (species — fel, soi, specie)	18	50

Dicționarul lui Steinfeldt prezintă o importanță deosebită pentru alcătuirea de vocabulare minime, deoarece oferă date nu numai în legătură cu frecvența cuvintelor izolate, ci referitoare și la frecvența diferitelor părți de vorbire în general, în funcție de intensitatea cu care se repetă ele.

Părțile de vorbire sînt date în ordinea frecvenței lor, pe mai multe rubrici: cuvinte cu frecvențe de la 40 în sus, cuvinte cu apariții între 30—39, cuvinte cu frecvența între 20—29 și între 1—9. (Tab. 4, p. 23). Confruntîndu-se datele statistice din rubrici, se pot trage unele concluzii interesante în legătură cu gradul de întrebuițare în limbă a diferitelor părți de vorbire.

Astfel, se observă o anumită legitate privind gradul de întrebuițare a substantivului în comparație cu verbul, adverbul și celelalte părți de vorbire. De exemplu verbul se întîlnește aproape de două ori mai rar, iar adverbul de 4 ori, decît substantivul. Substantivul în fiecare rubrică totalizează aproximativ 44%, din totalul cuvintelor din cele 350 de texte, verbele — 25%, adverbele 9%, adjectivele 14—15%. Pronumele se grupează, în majoritatea lor, în prima rubrică, a celor mai frecvente cuvinte. Aceeași

legitate este confirmată și de datele din tabelul 5. (Întrebuințarea cuvintelor pe părți de vorbire în funcție de numărul textelor în care se întâlnesc). Substantivele au coeficientul de rang între 22,8—42,8%, verbele 24,5—27,8%, adverbele 8,4—13,7%, adjectivele 12,6—13,8% (fără să se ia în considerație rubrica cuvintelor cu frecvența mai mică, între 4—9).

Urmărind frecvența formelor verbale inclusiv cele ale verbului „*быть*” (tab. 6, p.27), reținem că formele prezentului sînt mai puțin frecvente (25%) decît formele trecutului (45%), din acestea cele mai frecvente fiind formele persoanei a III-a. La timpul trecut ponderea cea mai mare o au formele aspectului perfectiv.

Pe lîngă indicațiile cu privire la frecvența formelor verbale în general, mai găsim date în legătură cu frecvența formelor gramaticale ale fiecărui verb în parte.

Autorul explică (p. 28) în ce forme s-au întîlnit unele verbe care au fost cuprinse în listele de frecvență. De exemplu, verbul *казаться* are coeficientul de frecvență 273, dar s-a întîlnit, în special, în două forme: *кажется* — 131 ori și *казалось* — 100 ori, iar verbul *прийтись* în total de 172 ori, din care în forma *придётся* — 77 și *пришлось* — 91 ori. De asemenea se mai dau lămuriri în legătură cu formele verbale care determină un coeficient de frecvență ridicată.

Dicționarul mai prezintă date în legătură cu recțiunea verbală. Ex.: verbul *узнать* se întîlnește de 170 ori, din care în construcțiile cu: *Ac* — 42 ori, *o*+prepoz. — 27 ori, *не*+gen. — 10; *y* +gen. — 5; *от*+gen. — 4; *по*+dat. — 4; *про*+ac. — 1. (p. 227). În total Fr.=170.

De asemenea se dau indicații în legătură cu frecvența construcțiilor cu infinitivul la ambele aspecte verbale, ca parte a predicatului compus sau avînd funcția de complement. Sînt date verbele care se întîlnesc mai frecvent în construcțiile cu infinitivul verbelor de aspect imperfectiv sau perfectiv sau cu infinitivul verbelor la ambele aspecte (p. 32—33). Pentru substantive s-a mai calculat procentajul total pentru formele număr, gen și caz (tabela 7).

În legătură cu întrebuintarea părților de vorbire este interesant de remarcat faptul că *pronumele* întrunește cel mai mare număr de îmbinări (întrebuintări în diferite forme și sensuri) în textele cercetate.

Între cele 400 000 cuvinte, cele 65 de pronume întîlnite au fost întrebuințate de 47 020 ori în diferite forme cazuale cu și fără prepoziții (tabela 3, p. 18).

Datorită numărului mare de îmbinări din texte, multe forme prepozițional-cazuale au o frecvență mare (*его* — 1616, *мне* — 899, *их* — 873, *нас* — 336 etc.), de aceea autorul grupează în patru liste, după frecvență și în ordine alfabetică, formele cazuale ale pronumelor (p. 41—51).

Datele cu privire la frecvența formelor gramaticale și intensitatea întrebuințării lor în limbă, ca și legitățile ce se observă în cercetarea statistică în procentajele utilizării unor construcții gramaticale în comparație cu altele, sînt de un real folos pentru adaptări de texte, constituie o bază pentru alcătuirea vocabulelor-minime, vor sta la baza întocmirii manualelor și exercițiilor. Indicațiile dicționarului sînt în majoritatea cazurilor aplicabile în întreaga activitate metodică de studiere a limbii ruse, deoarece ajută la jalonarea etapelor învățării, plecînd de la cele mai frecvente elemente ale limbii. Reflectînd legitățile existente în limbă, dicționarul ușurează selecția obiectivă.

Volumul de material (400 000 de cuvinte) și metoda de lucru se bazează pe calculele făcute de R. M. Frumkina,⁹ iar verificarea experimentală a eficacității dicționarului lui Steinfeldt (cap. V, p. 52—56) a confirmat faptul că aproximativ 1 100—1 300 cuvinte din cele mai frecvente totalizează în textul cercetat, de 400 000 cuvinte, 70% îmbinări (acoperă textele în procent de 70%). Cuvîntul cel mai rar întîlnit între primele 1 300 cuvinte nu are

⁹ R. M. Frumkina, i E. A. Steinfeldt, *Statističeskije metody otbora leksiki dlea slovarja-minimuma po russkomu jazyku, Russkij jazyk v nacional'noj škole*, nr. 6, p. 17—25.

o frecvență mai mică de 40. Frecvența celorlalte cuvinte, mai rar întrebuințate, este determinată cu o eroare relativă care nu depășește 30%, sau, după calculele cercetătoarei Frumkina, eroarea nu poate fi mai mare de $\frac{2}{\sqrt{a}}$ unde a este frecvența cuvântului.

Din cele 400 000 cuvinte din 350 texte, doar 24 229 sînt cuvinte diferite, dintre care 18 729 cuvinte au fost întâlnite de cel mult 6 ori și în maximum trei texte. Pentru verificarea eficacității dicționarului (rezultatele experimentale sînt date în cap. V, p. 52) au fost selecționate doar cuvinte cu frecvența de la 7 în sus și cu rangul începînd cu 4, adică în total 5 500 cuvinte. După verificare, pentru dicționar au fost selecționate numai 2 500 cuvinte cu frecvența începînd cu 14.

Avînd în vedere condițiile reale de lucru (scrierea fișelor s-a făcut manual) se poate considera că pentru o acoperire a textelor de 70% este suficient volumul de 400 000 cuvinte, din care primele 1 300 au o frecvență de peste 40. Prin urmare, dicționarul lui Steinfeldt satisface cerințele unei selecții temeinice a materialului lexical analizat.

Pe lângă părțile bune ale dicționarului lui Steinfeldt este util să prezentăm unele neajunsuri, parțiale, ale acestei lucrări.

În primul rînd, atît volumul de cuvinte, cît și numărul textelor care stau la baza cercetării statistice făcute de Steinfeldt sînt limitate, (dicționarul lui Josselson, de exemplu, prezintă datele unei cercetări statistice în baza a 1 000 000 cuvinte), ceea ce face ca această lucrare să se adreseze în primul rînd cercetării metodice.

Ar fi fost bine dacă autorul ar fi dat și frecvența cuvintelor pe genuri literare, deoarece este cunoscut faptul că lipsa de omogenitate din acest punct de vedere a textelor cercetate constituie o problemă dificilă în stabilirea mărimii textului pentru analiza statistică. Acest lucru este deplin confirmat, dacă se compară, de exemplu, cele mai frecvente cuvinte din diferite dicționare de frecvență ale limbii ruse. Astfel, din 43 substantive cu mare circulație în limbă, în cele 3 dicționare (al limbii lui Pușkin, al lui Josselson și al lui Steinfeldt) doar 15 coincid, iar din 35 de verbe foarte frecvente, doar 19 coincid în cele 3 lucrări statistice¹⁰.

Dicționarul lui Steinfeldt nu reflectă lexicul pe teme din viața cotidiană decît în măsura în care acestea sînt oglindite în literatura beletristică (unde ele nu au pondere prea mare), ceea ce face ca utilitatea lui pentru orele de conversații să fie limitată.

Considerăm că pentru a ușura folosirea dicționarului ar fi fost mai indicat ca în lista generală cuvintele cu aceeași frecvență să nu fie dispuse în ordine alfabetică, ci mai întîi după coeficientul „rang” și numai dacă și acest indice ar fi coincis, cuvintele să fi fost aranjate în ordine alfabetică.

În experimentele privind acoperirea textelor au fost luate cuvintele care intră după frecvența lor în primele 1 300, 2 000, 4 000 și 5 500 cuvinte, dar autorul nu dă indicații cu privire la acoperirea textelor de către primele 2 500 cuvinte (cele conținute de dicționar).

Pentru ușurarea folosirii datelor din dicționar ar fi fost bine să se facă numerotarea cuvintelor din liste.

Dicționarul de frecvență al lui Steinfeldt prezintă însă incomparabil mai multe părți bune, care fac ca această lucrare, chiar dacă ea nu este concepută ca un dicționar universal, să devină indispensabilă activității de cercetare metodică, în raționalizarea programelor existente și în alcătuirea vocabulelor minime precum și în învățarea programată a limbii și în traducerile automate. Sfera de aplicare a dicționarului lui Steinfeldt depășește metodică. El reprezintă o sursă de informații interesante pentru lingviști în vederea analizei fenomenelor interne ale limbii ruse, la compararea stilurilor limbii și în studierea comparativ-tipologică a limbilor înrudite, pe baza frecvenței cuvintelor și a categoriilor gramaticale.

RICHARD SIRBU

¹⁰ Datele comparative sînt luate din art. lui Suprun, *Peroli sovetskii žiznotnii slovar' russkogo jazyka*, *Russkii jazyk v nacional'noi škole*, nr. 2, 1964, p. 88.

J. D. O'Connor and G. F. Arnold, *Intonation of Colloquial English*.
A Practical Handbook, London, Longmans, 1966, 272 p., in 8°.

Lucrarea se înscrie printre studiile relativ numeroase asupra intonației engleze.¹ În prefață autorii arată că se adresează, în primul rând, studentului străin. De aici și împărțirea inegală a volumului și limitarea discuției teoretice la 30 de pagini, în primul capitol intitulat: *The Anatomy of English Intonation*. Ultimele capitole au un caracter pur practic, ele cuprind exerciții de intonație precedate de câteva indicații cu caracter metodic, precum și dialoguri pentru exersarea intonației. Parte din aceste exerciții sînt înregistrate pe discuri.

În prezentarea „anatomiei“ intonației engleze autorii pornesc de la câteva principii, dintre care unele au fost formulate de lingviști structuraliști. Intonația este „semnificativă“: rostiri care diferă numai în ceea ce privește intonația pot avea sensuri diferite. Intonația unei limbi constituie un sistem. Există în fiecare limbă un număr restrîns de modele melodice (pitch patterns), pe care le folosim în situații bine stabilite, dorind să transmitem un anumit sens și avînd o anumită atitudine. Descrierea acestor modele melodice este posibilă și este, de asemenea, posibilă formularea unor reguli pentru folosirea lor. Intonația unei limbi este caracteristică. Modelele melodice ale limbii engleze nu corespund modelelor melodice din alte limbi. Modele melodice asemănătoare în două limbi pot transmite atitudini diferite din partea vorbitorului. Folosirea lor greșită poate face comunicarea dificilă, poate da naștere la neînțelegeri sau situații echivoce.

Autorii încearcă descrierea principalelor modele melodice ale limbii engleze pe bază de sintagme (sense-groups). Tratarea de către autori a valorilor cuvintelor într-o sintagmă, în engleza vorbită, ni se pare deosebit de importantă. Aceleași cuvinte, rostite în aceeași ordine, vor avea valori diferite în funcție de contextul verbal. Exemplul dat este propoziția: *A fost o noapte neobișnuit de întunecoasă (It was an unusually dark night)*. Dacă această propoziție este rostită ca început al unei povestiri, primele trei cuvinte: *a fost o (it was an)* joacă un rol minor; ultimele cuvinte: *noapte neobișnuit de întunecoasă (unusually dark night)* fiind cuvintele importante. Dacă aceeași propoziție este rostită ca răspuns la întrebarea: *Ce fel de noapte a fost?*, cuvintele: *deosebit de întunecoasă (unusually dark)* sînt singurele importante, iar cuvîntul *noapte* pierde din intensitate. Ca răspuns la întrebarea: *A fost o noapte întunecoasă?*, singurul cuvînt important rămîne *neobișnuit de (unusually)*. Se vede, astfel, cum situația decide care sînt cuvintele importante într-o sintagmă. Oricare cuvînt al unei sintagme poate fi important dacă contextul îl face important. În vorbire, cuvintele importante trebuie scoase în evidență, făcute proeminente. Proeminența cuvintelor în vorbire se realizează prin accent (the accent). Autorii înțeleg prin accent o combinație a intensității vocii (stress) cu variațiile în înălțime ale vocii (pitch) și deosebesc astfel silabele accentuate (stressed syllables), de silabele proeminente (accented syllables).

În stabilirea modelului melodic al unei sintagme, cuvîntul proeminent (the prominent word), are o deosebită importanță deoarece pe silaba accentuată a ultimului cuvînt proeminent al unei sintagme se concentrează întreaga intonație. Ea poartă numele de nucleu al modelului melodic (the nucleus). Indiferent de lungimea sintagmei, de numărul

¹ Menționăm câteva dintre lucrările mai importante despre intonația limbii engleze: H. E. Palmer, *English Intonation with Systematic Exercises*, Cambridge, Heffer, 1924; L. E. Armstrong and I. C. Ward, *A Handbook of English Intonation*, Cambridge, Heffer, 1949; Daniel Jones, *An Outline of English Phonetics*, capitolul XXXI, Cambridge, Heffer, 1964; R. Kingdon, *The Groundwork of English Intonation*, London, Longmans, 1958; M. Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, București, Editura științifică, 1962.

cuvintelor proeminente, modelul melodic al sintagmei, începînd de la silaba accentuată a ultimului cuvînt proeminent, poate cunoaște numai șase variații în înălțime ale vocii și anume: Low-Fall, High-Fall, Rise-Fall, Low-Rise, High-Rise și Fall-Rise. Vocea coboară de la o înălțime relativ joasă în Low-Fall, de la un ton mai ridicat în High-Fall, urcă de la o înălțime medie și apoi coboară brusc în Rise-Fall, urcă de la tonul cel mai coborît posibil la unul mediu în Low-Rise, urcă de la o înălțime medie pînă la tonul cel mai înalt în High-Rise, coboară de la un ton destul de ridicat și apoi urcă la o înălțime medie în Fall-Rise.

Urcările și coborîrile în înălțime ale vocii în cadrul nucleului sînt analizate de autori în sintagme formate dintr-un singur cuvînt monosilabic, în sintagme formate dintr-un singur cuvînt polisilabic și în sintagme formate din mai multe cuvinte, dar cu un singur cuvînt proeminent. Descrierea este amănunțită, amplu exemplificată și ilustrată grafic și prin simboluri. Toate urcările și coborîrile care au loc în înălțimea vocii în cadrul nucleului sînt denumite „tonuri nucleare” (nuclear tones).

Toate silabele care urmează nucleului sînt denumite „sfîrșit” (tail). Acest „sfîrșit” al modelului melodic nu modifică sensul transmis de modelul melodic. Toate silabele din „sfîrșit”, fie că sînt accentuate, fie că nu, sînt pronunțate pe același ton coborît, în cazul tonurilor nucleare descendente, iar în cazul tonurilor nucleare ascendente, fiecare silabă din „sfîrșit” continuă scara ascendentă care a început pe silaba accentuată a ultimului cuvînt proeminent.

Tot ceea ce precede nucleul poartă denumirea de model prenuclear (pre-nuclear pattern). Modelul prenuclear este împărțit la rîndul său în prenucleu (Head) și anteprenucleu (Pre-Head). Unul sau altul, sau ambele elemente ale modelului prenuclear, pot să lipsească din modelul melodic al unei sintagme, sau ele pot fi ambele prezente. Nucleul este totdeauna prezent în orice model melodic.

Prenucleul începe cu prima silabă accentuată a primului cuvînt proeminent (înaintea nucleului) și se termină cu silaba imediat premergătoare nucleului.

Anteprenucleul constă din toate silabele care apar înainte de prima silabă accentuată a primului cuvînt proeminent.

Autorii lucrării de față stabilesc existența a trei tipuri de prenuclee: prenucleul grav (The Low Head), prenucleul etajat (The Stepping Head) și prenucleul glisant (The Sliding Head).

În prenucleul grav toate silabele accentuate și neaccentuate sînt pronunțate pe același ton coborît.

În prenucleul etajat fiecare silabă accentuată este pronunțată pe un ton mai jos decît cea precedentă, prima fiind rostită pe un ton ridicat. Silabele neaccentuate sînt rostite pe același ton ca silaba accentuată precedentă.

În prenucleul glisant diferă doar tratarea silabelor neaccentuate care sînt și ele rostite pe tonuri descendente.

Cele trei tipuri de prenuclee sînt analizate în situațiile cînd ele se găsesc în fața diferitelor nuclee.

Există două tipuri de anteprenuclee: anteprenucleul acut (The High Pre-Head) și anteprenucleul grav (The Low Pre-Head). În cazul anteprenucleului acut, silabele neaccentuate dinaintea primului cuvînt proeminent al unei sintagme se pronunță pe un ton înalt, iar în cazul anteprenucleului grav, pe un ton coborît. Și anteprenucleul este descris în combinație cu diferite tipuri de prenuclee și de nuclee.

Astfel, în esență, modelul melodic complet al unei sintagme este format din nucleu, prenucleu și anteprenucleu. Din combinarea tuturor tipurilor de nuclee cu diferitele prenuclee și anteprenuclee s-ar obține 72 de modele melodice ale limbii engleze, dar O'Connor și Arnold stabilesc modele melodice numai din acele combinații care transmit aceeași atitudine din partea vorbitorului și care apar frecvent în limba vorbită. Astfel, ei obțin

zece grupe de modele melodice pe care le numesc grupuri tonice (Tone Groups) și le numerează de la unu la zece.

În capitolul al doilea al lucrării, intitulat : *Intonation and Meaning* (40 de pagini) se analizează atitudinea, sensul transmis de fiecare grup tonic, atunci când e asociat cu propoziții enunțative, propoziții interogative, propoziții imperative și cu interjecții.

Exercițiile care urmează ilustrează folosirea fiecărui grup tonic. Toate exercițiile sînt date într-un context verbal. Acest lucru ni se pare foarte important, deoarece nu putem stabili intonația unei propoziții din vorbirea de fiecare zi fără a cunoaște situația, împrejurarea în care ea este rostită.

Comparînd lucrarea analizată cu capitolul dedicat intonației engleze din lucrările lui D. Jones și M. Bogdan², putem constata următoarele : autorii mai sus menționați, D. Jones și M. Bogdan, care urmează sistemul adoptat de Armstrong și Ward³, deosebesc două feluri de intonații : intonația neemfatică și intonația emfatică. În cadrul intonației neemfatice stabilesc două tipuri de intonație⁴ : intonația de tip I (Tune 1) și intonația de tip II (Tune 2). Această tratare simplifică complexitatea intonației engleze la maximum. Numai două din cele zece grupuri tonice ale lui O'Connor și Arnold sînt prezente. Este adevărat că, în capitolul dedicat intonației emfatice, apar și altele din modelele melodice ale lui O'Connor și Arnold. D. Jones afirmă că accentuarea unui cuvînt în sintagmă, sublinierea lui, modifică cele două tipuri de intonații și trece toate aceste cazuri la capitolul intonației emfatice⁵. Dar O'Connor și Arnold ne-au dovedit că este imposibil să vorbești fără a acorda proeminență anumitor cuvinte în funcție de situație și atitudine. Problema este foarte complexă și lucrarea analizată are meritul de a introduce un anumit sistem, destul de ușor de urmărit, în intonația englezei colocviale. Intonația neemfatică poate fi urmărită la O'Connor și Arnold în grupurile tonice II și VII, iar majoritatea cazurilor de intonație emfatică date de D. Jones și M. Bogdan pot fi urmărite în lucrarea analizată în grupurile tonice III, IV, V, VI, VIII, IX și X.

Interesant de notat este faptul că la D. Jones și M. Bogdan nu apare deloc modelul melodic din grupul tonic I, în care toate silabele, pînă la silaba accentuată, a ultimului cuvînt proeminent, se pronunță pe același ton, foarte coborît, fiind urmate de un nucleu descendent (Low Fall). După cum afirmă O'Connor și Arnold, propozițiile enunțative, rostite cu acest model melodic, sună calm, flegmatic ; întrebările sînt rezervate, detașate, adesea ostile ; propozițiile imperative, reci, calme ; în interjecții vorbitorul își păstrează prezența de spirit.

Considerăm că lucrarea lui O'Connor și Arnold aduce o contribuție valoroasă în studiul intonației limbii engleze, mai ales prin introducerea noțiunii de cuvînt proeminent și stabilirea unei deosebiri între silaba accentuată (stressed syllable) și silaba proeminentă (accented syllable). Aceasta simplifică foarte mult tratarea intonației în engleza colocvială unde, după cum s-a arătat, vorbitorul trebuie să acorde o anumită valoare cuvintelor dintr-o sintagmă în funcție de situație și atitudine. De asemenea, considerăm deosebit de valoroasă tratarea modelului prenuclear, care la D. Jones și M. Bogdan, apare ultrasimplificat, în cazul intonației neemfatice, și plin de neregularități, fără a se putea stabili un sistem, în cazul intonației emfatice. Tratarea exhaustivă, în lucrarea analizată, a căderilor și urcărilor în înălțimea vocii în cuprinsul nucleului este deosebit de importantă, din punct de vedere practic, pentru dobîndirea unei intonații corecte în limba engleză. Autorii stabilesc o relație între intonație (model melodic) și atitudinea vorbitorului, aducînd astfel o contribuție de seamă la înțelegerea funcțiilor intonației în limba engleză.

MARIANA POPA

² *Op. cit.*

³ *Op. cit.*

⁴ M. Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, p. 183.

⁵ D. Jones, *An Outline of English Phonetics*, p. 297.

Alain Guillerrou, *La Genèse intérieure des Poésies d'Eminescu*,
Paris, Librairie Marcel Didier, 1963, 470 p.

Sub auspiciile Universității din Paris, în cadrul publicațiilor Institutului de studii române, a apărut o impunătoare lucrare menită să prezinte publicului străin opera lui M. Eminescu. Autorul lucrării, A. Guillerrou, este succesorul lui J. Boutière în funcția de profesor la Școala națională de limbi orientale vii, și totodată un continuator al acestuia în studiile de limba și literatura română. Alături de *La vie et l'oeuvre de J. Creangă*, de J. Boutière, *La Genèse intérieure des Poésies d'Eminescu* de A. Guillerrou este o cercetare de prestigiu, în plină concordanță cu manifestările actuale ale culturii noastre pentru afirmarea prezențelor românești peste hotare.

Studiul lui A. Guillerrou merită a fi reținut în acest sens chiar prin criteriul care stă la baza conceperii lui. Până acum, arată autorul, criticii români s-au silit să arate prin ce Eminescu este tributary literaturilor sau filozofiilor străine, titlul lor de glorie fiind descoperirea unui „izvor necunoscut”, restrângând astfel originalitatea poetului și lărgind zona a ceea ce, la Eminescu, nu este Eminescu. Excesele și aberațiile cercetărilor sistematice ale „izvoarelor” sînt respinse ca neconcludente de vreme ce nu orice similitudine poate fi totodată o „cauză” în explicarea operei poetice, fapt care justifică ironia cercetătorului: După astfel de studii întreprinse de unii critici români, opera lui Eminescu seamănă cu costumul unui Arlechin care, desfăcut în stofele multicolore cusute pe dedesubt unele de altele, nu mai rămîne nimic din el — poetul fiind privit rînd pe rînd ca un Lenau român, un Lamartine român, un Schopenhauer român, un Heine român, un Leopardi român. Cît de întemeiată este observația lui A. Guillerrou, și cît de grave sînt concluziile unora din aceste studii se poate vedea dintr-un singur citat din *Istoria filozofiei moderne* vol. II, p. 352, lucrare editată între cele două războaie de Societatea română de filozofie: „Partea care îi revine lui Eminescu în construcția spirituală a poporului românesc, este atît de mare și hotărîtoare, încît maestrului și educatorului său A. Schopenhauer i se cuvine fără exagerare titlul de *filozof clasic al românilor*; în dublul sens, că are înțietate în țara noastră față de orice alt filozof străin și că înainte de a aparține altora ne aparține nouă. Schopenhauer l-a plămădit pe Eminescu și Eminescu pe noi. Unde ar putea fi exagerarea?... Trebuie deci să ne întoarcem la Eminescu și prin urmare la Schopenhauer ca la „luminile eterne” ale spiritualității noastre; nu de alta, dar dacă abandonăm impulsul lor și drumul găsit de el orbecăm în ridicol”.

A. Guillerrou, făcînd deosebirea între invenția proprie a unui poet și influența din afară, pleacă de la ideea că în orice istorie literară un scriitor poate fi privit sub două aspecte, prin felul cum opera lui se integrează în cultura națională și cea universală, adică prin urmărirea genezei exterioare a operei, în recunoașterea surselor ei, sau prin felul cum ea se dezvoltă ca o creație mereu reinnoită din ea însăși, adică prin urmărirea genezei ei interioare. Acest al doilea fel de a privi o operă literară este în ultimă instanță o explicație estetică practică în critica modernă încă din secolul trecut, după principiile esteticii hegeliene, care încercase descoperirea „ideii” generatoare a operei poetice așa cum se realizează ea în formă, prin idee înțelegîndu-se nu „fondul” ci intuiția adîncă a esenței vieții umane și a existenței lumii, ceea ce exclude din cercetare primordialitatea factorului extren, social, de la care pleacă estetica materialistă.

Fără a nesocoti cu totul relațiile scriitorului cu societatea, A. Guillerrou întreprinde un studiu sistematic al „genezei interioare” a poeziilor lui Eminescu, în baza textelor re-stabilite de monumentală ediție a lui Perspessicius, privind opera autumă a poetului într-o perspectivă asemănătoare cu a unui con a cărui bază se lărgeste pe măsură ce se depărtează de vîrf prin intrarea în detalii, într-o suită de monografii ale poeziilor, cu gîndul că explorarea s-ar putea extinde, după aceeași metodă, și la postume. Întreaga operă a poetului este comparată cu o plantă ale cărei multe tulpini, ce par independente deasupra solului, sînt legate în adînc în aceeași puternică rădăcină. Temele operei, dispartate la prima vedere, își găsesc legăturile interioare într-o viziune unitară, în care toate influențele din afară

se contopesc într-o creație originală ce rezultă din influența poetului asupra lui însuși, de la o versiune la alta, într-o geneză interioară.

Metoda aplicată în studiul lui A. Guillerrou, fără îndoială foarte interesantă pentru recunoașterea originalității poetului, ni se pare că, tocmai prin specificul ei, nu trebuie să facă o prea mare distincție între poezia antumă și cea postumă. În considerațiile finale ale studiului se spune că antumele, în opoziție cu postumele, sînt mai puține și de mică dimensiune, dovadă că poetul în efortul lui spre sobrietate a renunțat la abundența spontană, suprimînd biograficul și anecdoticul pentru a da creațiilor sale o rezonanță afectivă mai adînc umană. Dar tocmai de aceea e de presupus că postumele, ca rezervă pe care poetul n-a încetat să o folosească în întreaga sa elaborare poetică, detașînd din ea ceea ce i s-a părut că poate avea o valoare independentă, trebuie să fie privite în permanentă corelație cu antumele, ele constituind tocmai contextul genezei interioare a antumelor, adică baza largă a conului în care se face secțiunea pentru privirea procesului de elaborare de la o variantă la alta.

Și, în legătură cu aceasta, încă o observație se impune. În concluziile studiului cercetătorul spune că, dată fiind durata scurtă a activității poetului, care îngreunează urmărirea evoluției lui într-o privire diacronică a poeziei, este mai indicată o sinteză sincronică, adică privirea unei geneze globale, pentru a se arăta cum s-au născut marile teme ale lirismului eminescian și care este atitudinea poetului față de marile probleme ale destinului uman. Dar sinteza sincronică nu se poate dispensa de serviciile unei sinteze diacronice, pe care ar urma ca aceasta să o includă, tocmai pentru că într-o geneză interioară a poeziei toate motivele au o anumită istorie a lor, și anumite legături unele cu altele, pe care se bazează cercetarea, așa cum ele și sînt de altfel prezentate în studiul lui A. Guillerrou printr-un *Index operum*, un tablou alfabetic al apropiierilor tematice, și un *Index rerum*, o indicare alfabetică a diferitelor probleme pe care poeziile le conțin. Deci o îmbinare între cele două sinteze, diacronică și sincronică, ar prezenta avantajele unei și mai complete geneze interioare a poeziilor lui Eminescu, după metoda de studiu indicată chiar de A. Guillerrou: „Aucune recherche ne s'est montrée plus féconde que celle-là, au cours de notre travail, et il est certain qu'on ne saurait souhaiter meilleure explication d'une poésie que ce recours à l'oeuvre d'où elle est issue: en étudiant cette oeuvre, en étudiant surtout à quel „moment“ dans le développement de cette oeuvre s'opère la dérivation, on a toutes les chances de saisir clairement l'exacte signification du texte dérivé“ (p. 443).

Analiza poeziilor întreprinsă de A. Guillerrou continuă drumurile indicate de Perpessicius, editorul care apare nu arareori, chiar fără să vrea, ca un critic al textelor eminesciene. Cercetătorul francez este însă un adevărat critic care reconstituie în succesiunea diferitelor versiuni ale poeziilor ceea ce treptat se va realiza ca valoare poetică în antumele poetului, în conținut de idei, în imagine poetică, în stil. Descriptivismul ia aici forma exegezei detaliilor în vederea recompunerii lor în forma considerată definitivă a poeziilor. Bibliografia românească folosită se limitează la cîteva studii fundamentale, completată însă prin comentarul autorizat al cercetătorului, dovadă în ultimă analiză a unei pasiuni filologice dublată de pasiunea pentru poetul studiat.

Cîteva idei fundamentale trebuie reținute din concluziile cercetării, pentru importanța lor în cercetarea operei eminesciene. Interpretînd pesimismul poetului prin geneza interioară a poeziilor, A. Guillerrou consideră că ultima lui cauză este temperamentul poetului, cu implicații ereditare. Deci el admite în principiu teza maioresciană, deși se exclude ca izvor al operei filozofia lui Schopenhauer și Leopardi. Eminescu n-a fost atît tributar cît solidar cu pesimismul european al secolului al XIX-lea: „Plutôt que de voir en lui le disciple d'un maître qui lui aurait enseigné, du dehors, le pessimisme, il est plus exact de le considérer comme le représentant roumain d'une tendance, — générale chez les écrivains et penseurs vers le milieu du siècle, — à méditer sur Dieu, sur l'homme, sur le sens de la destinée humaine et à conclure cette méditation par de vues désabusées. Les historiens de la littérature ont observé ce même courant de pensée et de poésie philosophique dans des pays très différents, très éloignés les uns des autres et ils n'ont pas décélé, dans tous les cas, des „sources““ (p. 445). Fără a-și pune problema cauzelor sociale ale pesimismului eminescian, cercetătorul recunoaște totuși o „experiență de viață“ în meditațiile poetului asupra destinului istoric al națiunii sale și asupra iubirii, așa cum apar

ele în poeziile din tinerețe: *Amorul unei marmore*, și *Mureșan*, adevărate chei ale „doctrinei” poetului, urmărită și în celelalte poezii. Revelându-se „revenirile” în pesimismul eminescian cît și „contradicțiile” lui, se trage concluzia că filozofia poetului, deși nerealizată într-un „sistem”, nu exclude o receptare a farmecului naturii, ca în poezia lui A. Vigny. În poezia lui Eminescu există o natură grandioasă, ostilă omului, cea pe care gînditorul o recrează prin spiritul său, dar există și o natură inclusă în destinul uman, decor al feeriei iubirii, purtătoare deci a speranței în existența umană, în ciuda contrastului dintre eternitatea naturii și viața trecătoare a omului.

Poezia lui Eminescu îi apare lui Guillerrou ca o sinteză vie, expresie a unui elan intim, esențial, prin care trebuie explicată originalitatea cît și influența ei în literatura română, poetul fiind în primul rînd poetul național. Ideea aceasta este valabilă pentru oricare cercetător român al operei eminesciene: „Si les Roumains reconnaissent dans Eminescu leur plus grand poète, c'est parce que justement Eminescu a su exprimer de manière remarquable l'âme de son pays et traduire avec fidélité les aspirations ou les rêves de ses compatriotes. Synthèse personnelle, sa poésie est également la synthèse de ce que l'on pourrait appeler la spiritualité roumaine. A ce titre elle mérite d'être connue dans son exactitude” (p. 454).

Studiul lui A. Guillerrou, valoros prin exegeza operei lui Eminescu cît și prin forma prezentării ei unui public străin, este în primul rînd un omagiu adus poetului român și totodată o contribuție la o mai adîncă înțelegere a creației lui, pentru care cititorii români nu pot decît să-i fie recunoscători autorului.

EUGEN TODORAN

Henri Clouard, *Petite Histoire de la Littérature Française des origines à nos jours*, Paris, Editions Albin Michel, 1965, 332 p., în -8°

Vechi colaboratori al colecției de clasici Garnier, editor a trei mari poeți pe nedrept neglijați — Chénier, Nerval, Guérin — Henri Clouard a publicat recent o masivă *Histoire de la Littérature Française du symbolisme à nos jours* în două volume: I 1885—1914, II 1915—1960, care a primit marele premiu al Academiei Franceze. Despre această lucrare, Emile Henriot a spus că este și opera unui istoric, și într-adevăr, Henri Clouard se dovedește a fi excelent istoric — nu numai un eminent istoric literar — și în această modest intitulată *Petite Histoire de la Littérature Française*, pe care o recenzăm aici. Desigur, autorul e ostil față de ceea ce numește cu multă justete „extrema confuzie a unei invazii monstruoase de hîrtie imprimată”, care amenință să inunde diversele domenii ale culturii contemporane sub vrafuri de materiale inutile. De aceea poate își condensează în numai trei sute și ceva de pagini sinteza destinată să ofere o imagine substanțială a dezvoltării literaturii franceze în contextul fenomenului istoric. Totodată, autorul a urmărit manifestările majore ale gîndirii științifice și filozofice, elaborînd în mare măsură o istorie a culturii franceze în funcție de condițiile sociale care au generat-o. Propunîndu-și deci să trateze o tematică atît de bogată într-o lucrare extrem de succintă, autorul a procedat la o severă selectare și sistematizare a materialului, eliminînd tot ce i s-a părut eronat la istoricii literari mai vechi, toate locurile comune și aprecierile șablonarde, care abundă în tratate, dicționare și enciclopedii. Cadrul de civilizație materială e totdeauna just indicat, ca de exemplu în capitolele referitoare la cultura medievală și renescentistă (p. 9—74), unde reconstituirea vieții sociale, în notații sobre, dar exacte și semnificative, face corp comun cu definirea fenomenului cultural.

Judecarea cu ochi sinceri și nepreveniți, fără interpunerea tradiției, i-a îngăduit lui Clouard să descopere trăsături inedite, proaspete, actuale, ale unor scrieri ce păreau mumificate în admirația pe credit a cîtorva generații de cercetători. Așa de pildă, credem originală părerea că *La Chanson de Roland* e concepută — am zice „orchestrată” — pe

două teme: a săbiei lui Roland și a cornului de vânătoare, conexe în tema supremă a prieteniei (p. 14). Totodată, acest sondaj i-a dat autorului posibilitatea să releve opere minore, însă care într-un moment decisiv au contribuit la dezvoltarea culturii, la surprinderea altor aspecte ale sensibilității umane și la crearea de noi procedee scriitoricești. În două pagini de mare finețe se schițează profilul de incontestabil artist al lui *Ruteboeuf* și deopotrivă se precizează în ce mod și cu ce mijloace acest liric din secolul al XIV-lea l-a prefigurat pe François Villon. La fel de precisă e creionarea personalității preumanistului-compozitor, Guillaume de *Machaut*, asupra căruia nu s-au oprit mai îndelung istoricii literari, ci numai Rémy de Gourmont, care i-a recreat cu înțelegere figura în una din ale sale *Promenades littéraires*. Lingă renumita autoare a *Heptameronului*, Margareta d'Angoulême, Clouard o așază pe Hélienne de Crenne, cunoscută numai de erudiți, care toluși prin *Les Angoisses douloureuses qui procèdent d'Amour*, pare să inițieze genul literaturii analitice a pasiunii, gen specific întrucâtva sensibilității artistice franceze. Și exemplele de scriitori minori, care au contribuit la definirea unui stil, la aprofundarea unor teme, la amplificarea unor zone de creație, se pot înmulți, dovedind spiritul avizat și pătrunzător al autorului. După părerea noastră, în capitolul despre literatura medievală, unde se vorbește în câteva rânduri despre influența sarazină și în genere orientală, ar fi trebuit menționat mai curînd importul bizantin — acesta masiv și intervenind de repetate ori, cu ecouri notabile la Chrétien de Troyes și succesorii săi. De asemenea elogiul lui Ludovic al XI-lea, în subcapitolul „Témoins de l'histoire”, ni se pare exagerat, urmînd prea îndeaproape judecata măgulitoare a școlii istorice a lui Joseph Calmette, pe cită vreme documentele publicate de Pierre Champion ni-l dezvăluie pe acel rege ca un „pauvre sire”. Dar cîteva fugitive umbre pe tablou nu alterează valoarea întregului.

În schimb, e cu totul convingătoare caracterizarea Renașterii franceze, cînd „l'homme se fait la mesure de toutes choses”. Clouard găsește exact formulele care definesc concret dezordinea fertilă și haotică a gândirii în secolul al XVI-lea. De obicei, pentru Renaștere și îndeosebi pentru secolul al XVI-lea umanist, se admite o dulce convenție a unei arte, literaturi, cugetări monolineare și disciplinate, conform exemplului greco-roman. Cu multă dreptate Clouard îl evocă pe creatorul acestui secol, simbolizat în persoana lui Rabelais, în fața unui „éblouissement”, unui „abîme de diversité”, în care omul de știință și de artă s-a simțit „ivre d'encyclopédies vivantes”. Din această beție putea să se nască orice: deci Clouard vede aici chiar originea supraréalismului („une admirable cocasserie partiellement surréaliste” la Pantagruel — și sperăm că se va fi observat filiația Gargantua — Pantagruel — Ubu Roi, cu toate truculențele inerente unei atare viziuni). Cît despre liricii Pleiadei, urmați de diverse constelații minore, nu lipsite de farmec, nici de merite, (Pibrac, Du Bartas, Desportes) aceștia admiteau cu atît mai puțin o disciplină, o rigoare de concepție: toți aruncau regulile, se credeau inspirați de Apollo și scriau sub imperiul unui „délire sacré”. Nu rămîne oare nimic din acest haos strălucitor, dar plin de scorii? Autorul se oprește la opera lui Montaigne, ale cărei învățăminte de bun simț cumpănit și de solid spirit critic sînt valabile și astăzi.

Tot ceea ce ne-a apărut dezordonat și dezarticulat în secolul al XVI-lea, se va reglementa, sistematiza, cizela în secolul următor. Poetii Renașterii scriau în transă, cei ai Barocului scriu la rece, exacti, bine informați, exigenți ca niște oameni de știință. Clouard nu-l gustă pe Malherbe și nici nu-l consideră barochist, ci un „preparator al clasicismului”, „artizan sigur de meseria lui”, exercitată ca o „menuiserie impeccable”, dar e silit a recunoaște că „à force de condensation”, a avut momente cînd a atins sublimul. În fond, e vorba de o creație realizată prin suprimarea balastului mitologic și a verbiajului excesiv, în care se complăcuseră scriitorii veacului precedent, de la Rabelais pînă la stufoșii Du Bartas și d'Aubigné, — o creație selectată, decantată, purificată, așa încît să ajungă la suprema simplitate raciniană.

Clouard semnalează în prima jumătate a secolului al XVII-lea preocuparea de știință, curiozitatea de gîndire filozofică, lărgirea de orizont intelectual a scriitorilor. Ni se pare îndeosebi totuși ca scriitorii francezi de pe la 1620 să fi citit pe Bacon și pe Hobbes, cum se afirmă la p. 79; de altfel, opera de căpetenie a acestuia din urmă, *Leviathan*, s-a publicat după 1631. În această exigență aproape științifică se găsește trăsătura proprie Barocului — observată recent și de Philippe Van Tieghem — a Barocului erudit în cadrul academiilor, disciplinat în virtutea tratatelor și metodelor, raționalist și

realist printr-o savantă întoarcere la natură. Dar istoricul literar francez nu are curajul să vorbească despre Baroc — cel mult dacă îi include acestui curent pe „poetii blestemați” din filiația lui Théophile de Viau: când trebuie să caracterizeze acea „necesitate de ordine literară... de regularitate, de rigoare”, care se impune de fapt în același timp cu nevoia de „chintesență” și de rafinament prețios, atunci se crede obligat să vadă în aceste elemente premisele școlii clasice, (deși trebuie recunoscut că face cuvenitele rezerve atunci când tratează în câteva pagini viguroase dramaturgia proteică a lui Corneille). În genere, capitolul III, partea I (*La préparation du Classicisme*) nu aspiră la teoretizare, ci creionează ingenios și subtil câteva portrete (Corneille, Descartes, Pascal, Retz), sugerind cu pătrundere legătura dintre doctrina predestinării calviniste și jansenism pe de-o parte, dintre acestea și existențialismul descurajant pe de alta.

Partea a doua a aceluiași capitol e mai puțin atașantă și convingătoare — poate din pricină că începe prin elogiarea prea emfatică a lui Molière — și încă de pe poziția cea mai plat-burgheză a lui Boileau. Din fericire, nu se trece cu vederea limita creației molieresti, limită impusă de „exagerarea simplificatoare”, de „optica teatrului comic”, menite să schematizeze spre a obține maximum de efect scenic. Dacă paragrafele acestui subcapitol aduc oarecum aprecieri convenționale — La Fontaine, Bossuet, marchiza de Sévigné și alții — cel puțin autorul are meritul de-a reabilita comedia lui Racine, *Les Plaideurs*, considerată de obicei un păcat de tinerețe al marelui tragic și complet străină de „geniul” lui. Clouard demonstrează dimpotrivă că Racine și-a făcut ucenicia de „observator fără cruțare” lucrind tocmai la această comedie, unde nu lipsește trivialul, că a învățat chiar cu acest prilej să „seziseze realitățile psihologice” — într-un cuvânt că n-ar fi avut „acea privire pătrunzătoare pînă la cruzime” în cercetarea cutelor celor mai ascunse ale sufletului, dacă n-ar fi zugrăvit acest tablou al burgheziei provinciale în „cuvinte înspăimîntătoare”. Cadrul istoric al acestui „secol în secol”, debutînd cu Fronța, ecou violent al feudalismului, apoi axat pe „les Grands Jours d'Auvergne” (1665), când monarhia modernă a întreprins distrugerea sistematică a ultimelor rămășițe de justiție senioară, de drept cutumiar local — și terminînd cu triumful capitaliștilor („Sa Majesté le fermier général”) e logic și solid construit: rezultatul acestor frământări multiple, tinzînd către afirmarea primatului rațiunii, nu putea fi decît *la querelle des anciens et des modernes*, dicționarul critic al lui Bayle și opera liber-cugetătorului Fontenelle, prefigurînd secolul luminilor și al Enciclopediei.

Deoarece nu e rostul unei recenzii să prezinte rezumatul lucrării cercetate, nu vom expune părerea autorului asupra secolului al XVIII-lea și asupra pre-romantismului. Ceea ce se cere semnalat e că și în aceste capitole, istoricul literar francez s-a străduit să facă abstracție de opiniile curente, să „regindească” prin contact direct creația epocilor studiate („repenser” e un verb des utilizat în istoria și critica literară franceză actuală), să reabiliteze anumite valori neglijate și să demitizeze altele, mult prea exaltate. Astfel, nu ezită să susțină că Lamartine — pe bună dreptate socotit pre-romantic — n-a fost nici pe departe un artist și că unele versuri-fetiș, ultra-renumite de un secol și jumătate („O temps, suspends ton vol...”, „Un seul être vous manque...”) aparțineau realmente unor obscuri versificatori de pe vremea lui Parny. În schimb, sînt repuși în circulație trei poeți care au înnoit efectiv lirica secolului trecut: Sainte-Beuve cu al său *Livre d'Amour*, eclipsat de celebritatea operei critice, Marceline Desbordes-Valmore, inițiatoarea liricii feminine sincere și directe („des traits au cœur”) și Maurice de Guérin a cărui concepție panteistă s-a concentrat în imagini „fosforescente”, anticipînd cu mult pe ale lui Hugo al *Legendei Secolelor*. La paragraful despre Balzac, printre multe formulări pertinente, se strecoară reproșul pentru „cantitatea adesea regretabilă a comentariilor”, obiecție frecvent reluată de la Faguet pînă în zilele noastre; credem că aceste comentarii stufoase, aceste digresiuni sugerate romancierului de asociații imprevizibile, dar avîndu-și o strictă logică internă și strălucind de observații originale, formează unul din sectoarele cele mai actual-valabile din opera lui Balzac și în oarecare măsură constituie un preludiu al tehnicii anti-romanului. Capitolul VIII, intitulat *Transition*, include alături de creația lui Flaubert genurile istoriei și istoriei literare, încheind cu profilurile creatoare al lui Taine și al lui Renan. Paragraful despre istoricii secolului al XIX-lea aduce caracterizări perfect justificate și personal aderăm la severitatea cu care se menționează arbitrarul și „le parti-pris” din lucrările lui Fustel de Coulanges, încă folosit de unii medievști întîr-

ziați. Cît despre opera lui Taine, e just că *Les Origines de la France contemporaine* e o imensă lucrare plină de contradicții și astăzi inutilizabilă sub raportul documentării, că *Philosophie de l'art* oferă o adevărată încântare amatorilor (dar nu specialiștilor) și că *Histoire de la littérature anglaise*, „expression vivante d'une nation“, poate fi mereu și profitabil pusă la contribuție, căci în esență, criteriul apartenenței naționale, al mediului și al momentului, cu corectivul materialismului dialectic și cu evitarea sociologismului vulgar, prezintă mai multă garanție de exactă și profundă cunoaștere a fenomenului literar, decît alte metode utilizate astăzi fără rigoarea fundamentării științifice.

Capitolul IX, care include realismului pe poeții parnasieni și pe Baudelaire, dovedește aceeași lipsă de prejudecăți în aprecierea prozei: autorul preferă pe „insurgentul“ Jules Vallès, care a dat exemplul „sincerității în durere“ a proletariatului, „sensibilului“ Daudet, facil pictor de moravuri pentru burghezia sentimentală — „un Dickens de zonă secundă“. Cu un egal criticism e depistată artificialitatea lui Zola, cu pretențiile lui științifice, ideile preconceptuate și personajele construite arbitrar pentru a corespunde unei teorii fals înțelese. Evident, Clouard nu-i neagă talentul și „temperamentul robust“, dar semnalează pericolul unei prețuiri prea globale, prea nediferențiate, precum și necesitatea unei revizuirii.

Capitolele ultime, despre școala simbolistă și despre secolul al XX-lea sînt tratate mai sumar, întrucît autorul a dezvoltat problematica lor în cele două volume de istorie a literaturii franceze din 1885 pînă la 1960. Ceea ce trebuie menționat aici, e atitudinea lipsită de indulgență a autorului față de un ermetism steril, de „la nouvelle vague“, de „le nouveau roman“, în fine de un teatru bizar, care pînă în momentul de față par să amenințe cu „dezumanizarea voită“. O atare apreciere nu provine dintr-un conformism conservator — întreaga lucrare denotă tocmai efortul de reconsiderare de pe poziții neconformiste — ci dintr-un judicios spirit critic, atent în a demasca fără ostentație idoli trecuți, ca și pe cei ai unor mode actuale prea agresive.

Lucrarea în primul rînd orientativă, deoarece și-a propus să spună numai esențialul, îl face pe cititorul avizat să mediteze, să-și revizuiască o sumă de opinii preconceptuate — ceea ce e încă un merit al acestei *Petite Histoire de la Littérature Française* a lui Henri Clouard.

RODICA CIOCAN-IVANESCU

Monique Léon, *Exercices systématiques de prononciation française*,
Paris 19, Hachette — Larousse, fasc. I—II

Aşa cum arată titlul, lucrarea e un manual practic de pronunţare a limbii franceze. Fascicola I (115 p.) se ocupă cu articularea sunetelor limbii franceze. Ea cuprinde un număr de 34 de exerciţii axate pe probleme ca: înălţuirea consoanelor şi a vocalelor în pronunţare, opoziţiile dintre vocalele rotunjite şi cele nerotunjite, deosebirile dintre vocalele anterioare şi cele posterioare, cele orale şi cele nazale, dintre vocale şi semivocale; pronunţarea lui *e* neutru şi nearticularea lui; alte opoziţii, în materie de consonantism: între consoanele surde şi cele sonore; în sfârşit, câteva principii şi mai multe exerciţii asupra legării consoanelor: obligatorii pe de o parte, interzise pe de alta.

Fascicola a II-a (55 p.) e consacrată ritmului şi intonaţiei frazei. Se studiază, în ordine, fraza enunţiativă, apoi cea interogativă, cea imperativă şi, în sfârşit, cea implicită (adică cu nuanţe ce scapă exprimării prin vocabular şi sintaxă). Se dau apoi câteva noţiuni, dublate mereu de exemple, asupra substantivului, adjectivului, adverbului de negaţie, tot sub raportul ritmului şi al intonaţiei în frază. În sfârşit, câteva exerciţii sînt consacrate propoziţiei subordonate şi celei incise.

Lucrarea se adresează străinilor din toate ţările de pe glob. Adesea se indică în ea greşelile pe care aceia le fac, ca şi modalităţile de corectare a lor. (Românii figurează o singură dată, în legătură cu pronunţarea palatalei *k* în cuvinte sau sintagme ca: *Qu'est-ce que c'est*, rostit cu o uşoară palatalizare: *Quij-est-ce-quje c'est*).

Cum lucrarea e însoţită de discuri, în număr de trei, care dau pronunţarea corectă şi model totodată a textelor-exerciţii, ea este un îndreptar viu nu numai pentru cei care doresc să dobîndească o bună pronunţare a limbii franceze, dar şi pentru cei care vor s-o îmbunătăţească pe cea pe care o au.

Singurul lucru ce s-ar putea, eventual, reproşa manualului de exerciţii este că nu foloseşte şi alfabetul fonetic internaţional, care ar fi dublat imaginea acustică a sunetelor şi cu una vizuală (şi care, în cazul că discul nu poate însoţi manualul, ar fi compensat în mare măsură lipsa aceluia).

ADELA MIRA TANASE

Jezik. Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika, 1966/1967, nr. 1—3, Zagreb

Este ştiut că în R. S. F. Iugoslavia sînt declarate ca oficiale trei limbi: sîrbocroata, slovena şi macedoneana. Prima este vorbită de sîrbi, croaţi, bosnioci şi muntenegreni, — în număr de peste 15 milioane. În 1921, ea a fost acceptată de către Academia iugoslavă, în baza referatului lingvistului T. Maretić. Acesta, în argumentarea sa pentru adoptarea dialectului ştocavian de tipul ecavian nou ca bază pentru limba literară a tuturor iugoslavilor, invoca între altele şi cele două antecedente, — de la 1850 şi 1913, — cînd lingviştii sîrbi şi croaţi hotărîseră adoptarea dialectului ştocavian, dar conjunctura politică nu le-a permis traducerea ei în fapt. După aproape patru decenii de dezvoltare ale limbii sîrbo-

croate s-au ivit, în 1954 și 1966, propuneri din partea lingviștilor croați pentru separarea ei, în limbă sârbă și alta, croată. La consfătuirea lingviștilor iugoslavi, care s-a ținut la Novisad, în 1954, a fost dezbătută propunerea amintită de scinzine; cu acest prilej s-a decis să se păstreze unitatea lingvistică. Între timp au apărut alte propuneri de separare, pe care Božidar Finka le discută în articolul *I jedinstvo jezika i književne varijante (Unitatea limbii și variantele literare)*, publicat în nr. 1, p. 1—5, pledînd pentru unitate. Între argumentele invocate de B. Finka este și faptul că evoluția limbii sîrbocroate literare timp de patru decenii a creat o bază solidă care asigură dezvoltarea ei continuă, cu variante firești.

Același subiect este discutat de Ljudevit Jonke în nr. 2, p. 5—8, al revistei, sub titlul *Jezik naš današnji i svagdašnji (Limba noastră de azi și de totdeauna)*.

În articolul *O nekim nepotrebnim izrazima i riječima (Despre unele expresii și cuvinte ne folositoare)*, publicat în nr. 1, p. 7—10, al revistei, Slobodan Kovačević semnalează folosirea exagerată și nejustificată a neologismelor, atîta vreme cît limba sîrbocroată dispune de un număr suficient de termeni corespunzători. Autorul mai atrage atenția asupra pericolului pe care-l prezintă procedeul corespondenților de presă, de radio și televiziune, care, uneori, fie dintr-o insuficientă cunoaștere a limbii, fie din dorința de a epata prin stridente, folosesc termeni care nu exprimă sensul cuvîntului dorit.

Ismet Smilović, în articolul *Prilozi našoj leksikografiji (Contribuții la lexicografia noastră)*, în nr. 2, p. 1—7, al revistei, constată că progresul lexicografiei iugoslave este nesatisfăcător în comparație cu alte țări, chiar cu rezultatele obținute în trecut în Iugoslavia.

Același autor, în nr. 3 (p. 1—5) al revistei semnează încă un articol intitulat *Značajan prilog našoj leksikografiji (O contribuție însemnată pentru lexicografia noastră)*, în care scoate în evidență contribuția lui Abdulah Skaljičev prin publicarea glosarului *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (Turcisme în limba sîrbocroată)*, ediție revăzută și substanțial îmbunătățită. Este un studiu important: autorul a știut să dea o explicație riguroasă științifică celor aproape 8 000 de cuvinte turcești (unele de origine arabă, persană etc.) existente în limba sîrbocroată.

TH. N. TRĂPCEA

JEAN BOUTIERE

Sîntem în trista situație de a consemna în *Analele* Universității noastre o mare pierdere pe care o suferă lingistica romanică la acest început de an 1967: moartea profesorului Jean Boutière.

Fiu al Provenței (s-a născut la Mallemort — Bouches-du-Rhône —, în anul 1898), Jean Boutière a fost în primul rînd un mare provensalist. El publică în 1927 *Les Poésies du Troubadour Albertet*; iar ceva mai tirziu (1930) o altă lucrare de același gen, *Les Poésies du Troubadour Peire Bremon Ricas Novas*. Dar limba română, sora apropiată a celei provensale, îl atrage de asemenea pe Jean Boutière; și încă în așa măsură, că își alege ca subiect al lucrării sale de doctorat viața și opera unui scriitor român, Ion Creangă; lucrarea însăși, apărută în 1930 și premiată de Academia Română, poartă titlul: *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*.

În anul 1932, Jean Boutière e numit profesor la Facultatea de Litere din Dijon, unde rămîne doar șase ani, deoarece în 1938 e chemat ca profesor de limba română la École des Langues Orientales de la Paris. Timp de zece ani, profesorul Jean Boutière face cunoscute de la catedră și prin publicații limba și literatura română celor care se interesau de ele, la Paris. Dintre lucrările privitoare la limba română publicate în această perioadă amintim: *La langue roumaine* și *Étude de quelques cartes de l'Atlas Linguistique de la Roumanie* (ambele, din 1946).

Un an după apariția acestor două studii, Jean Boutière este numit profesor la catedra de limbi romanice de la Sorbona, devenită vacantă prin dispariția lui G. Millardet. Și în noul post, și în cadrul studiilor de romanistică, Jean Boutière continuă să acorde o importanță deosebită limbii și literaturii d'oc. Inițiază crearea unei colecții de literatură provensală „Classiques d'Oc”, din care primul număr este *Vies des Troubadours*. Dar nu numai literatura veche occitană îl interesează pe Jean Boutière. Dovada o fac, în principal, studiile sale asupra marelui poet Frederic Mistral, precum: *L'alexandrin ternaire et la césure féminine chez Mistral*, 1952, *Le décasyllabe dans la lyrique de Mistral*, 1954, *Le professeur Bonaïous et son projet d'édition savante de Mirèio*, 1961, etc.

Activitatea profesorului Jean Boutière nu s-a limitat la cursurile sale la Sorbona și la lucrările publicate. Ca director, mai întîi al Institutului de Studii Române, apoi al Institutului de Studii Provensale, al cărui creator a fost, el a dat un viu impuls studiilor celor două limbi, și în special studiilor asupra celei din urmă, fiind unul din organizatorii activi ai congreselor internaționale triennale de limbă și literatură d'oc.

Trebuie să mai spunem că pe lîngă calitățile de mare profesor și om de știință, Jean Boutière o întrunea și pe aceea de bun cetățean și patriot: o dovedește activitatea sa din timpul războiului contra fasciștilor, ca luptător voluntar în mișcarea de rezistență franceză, și o confirmă distincțiile pe care, ca urmare, le-a primit.

În ceea ce ne privește pe noi românii, profesorul Jean Boutière n-a fost numai un bun cunoscător și învățător al limbii române, ci și un prieten sincer al țării și poporului nostru. Iată de ce noi avem și mai multe motive să regretăm marea pierdere a celui care a fost profesorul și romanistul Jean Boutière.

EUGEN TANASE

GEORGE GIUGLEA

(1884—1967)

La 7 aprilie a încetat din viață profesorul George Giuglea, decanul de vîrstă al lingviștilor români, ultimul reprezentant din prima generație a școlii lingvistice clujene.

Născut la 11 februarie 1884, în comuna Satulung, orașul Săcele, regiunea Brașov, George Giuglea a făcut școala primară în comuna Roseți, fostul județ Ialomița, unde părinții săi, crescători de oi, ca mai toți săcelenii de pe atunci, se stabiliseră temporar. După absolvirea liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, în anul 1903, se înscrie la Facultatea de litere și filozofie din București, unde este atras cu deosebire de studiul limbii române și al limbilor romanice. Frecventează cursurile lui Ovid Densusianu, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, D. Onciul. În afară de studiile de filologie și istorie, urmează și cursurile de geografie și etnografie predate de S. Mehedinți.

În 29 noiembrie 1905, alături de D. Caracostea, O. Tafrali și alții devine membru al Societății filologice¹, condusă de O. Densusianu, iar în ședința din 30 martie 1907 prezintă comunicarea *Graiul din Săcele*². (La aceeași ședință au mai prezentat comunicări P. Haneș, *Graiul din Țara Oltului (sintaxă și lexic)* și I.-A. Candrea, *Filologia amuzantă*³).

Ca student participă, alături de alți colegi, la adunarea de material dialectal și folcloric, pentru importanta colecție *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicată de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Sperantia, vol. I—II, București, 1906—1908.

În anul 1909, George Giuglea își trece licența, cu distincția «magna cum laude», în filologie romanică, la Ovid Densusianu, căruia îi va păstra o pioasă admirație și prețuire întreaga sa viață. În toamna aceluiași an publică și prima sa lucrare mai importantă *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, utilizată, de îndată, de cel mai de seamă romanist al timpului, W. Meyer-Lübke, în monumentală sa operă *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, pe atunci în curs de elaborare.

A funcționat un timp ca profesor la liceul din Tirgoviște, mai apoi la cel de la Mănăstirea Dealului, unde, printre alții, i-a avut colegi pe acad. O. Onicescu, profesor de matematică, și pe P. Grimm, profesor de limba și literatura engleză, cu care va fi apoi coleg și la Universitatea din Cluj.

În 1910 și 1911, însoțit de cunoscutul geograf G. Vilsan, face două călătorii de studii lingvistice și etnografice la românii din Serbia, pe malul Timocului. Ca urmare a acestor anchete, publică, în 1913, colecția de literatură populară *De la românii din Serbia*, una din primele noastre culegeri de folclor, redactată după toate cerințele unei riguroase metode științifice. Lucrarea este însoțită de o hartă, fotografii, note și de un bogat glosar.

Între 1913—1914 funcționează ca lector de limba română la Sorbona. Izbucnind primul război mondial, este nevoit să revină în țară, unde ia parte, ca ofițer, la întreaga campanie dintre anii 1916—1918.

În 1919 este chemat ca profesor de filologie romanică la Universitatea din Cluj. Obține doctoratul, la aceeași Universitate, în mod strălucit, cu distincția «summa cum laude». Funcționează la Universitatea din Cluj pînă în 1947, cînd este pensionat, la vîrsta de 63 de ani. Între 1929—1930 a îndeplinit funcția de decan al Facultății de litere și filozofie.

Alături de lingviștii clujeni ai timpului, cunoscuți în țară și în străinătate (S. Pușcariu, V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, C. Lacea, iar mai tîrziu de elevii lor E. Petro-

¹ *Buletinul Societății Filologice*, anul întii, 1905, nr. 2, p. 29.

² *Ibid.*, anul al treilea, 1907, nr. 1, p. 15—16.

³ *Ibid.*, anul al treilea, 1907, nr. 1, p. 15—16.

vici, S. Pop, Șt. Pașca, D. Macrea), își desfășoară activitatea științifică la „Muzeul limbii române”, în a cărei publicație „Dacoromania” și-a tipărit numeroase studii, articole, note și recenzii.

Trebuie să menționăm că profesorul George Giuglea a fost printre întemeietorii cercului de studii lingvistice, înființat în 1920, din cadrul Muzeului. Acest cerc, condus multă vreme de Sextil Pușcariu, își desfășoară activitatea și astăzi.

Cunoscător profund al culturii materiale a poporului român și al lexicului limbii române, George Giuglea a cutreierat toată țara de-a lungul și de-a latul, cu mijloace proprii, pentru a strânge material etnografic și lingvistic, mai cu seamă referitor la păstorit. În cercetările sale a aplicat cunoscuta metodă „cuvinte și lucruri”, publicând, deja în 1922, studiul *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul românesc*⁴.

Temeinic cunoscător al realităților românești și înzestrat cu o rară putere de asociație, stăpînind foarte bine limbile latină, romanice, limba greacă, limbile slave, și chiar albaneză, George Giuglea a abordat unele dintre cele mai obscure și mai dificile probleme ale istoriei limbii române: elementul autohton, influența greacă veche, cea veche germană, elementele latine nerelevante. Amintim aici, în acest sens, studiile: *Crimpele de limbă și viața străveche românească. Elemente autohtone (preromane); greco-latine, v. — germane*⁵; *Elemente străvechi în limba română*⁶; *Elemente vechi grecești în limba română*⁷; *Valori latine în expresie românească*⁸ și, în sfîrșit, lucrarea sa de sinteză *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*⁹. Aceasta din urmă s-a bucurat de aprecieri deosebite atît în țară, cît și în străinătate. Astfel profesorul J. Bourciez, de la Facultatea de litere din Montpellier, o consideră „une étude fort suggestive”, relevînd ingeniozitatea autorului („Il faut sur ce point rendre hommage à l'ingéniosité de l'auteur”)¹⁰.

Menționăm, apoi, numeroasele etimologii, tipărite în paginile „Dacoromaniei” și în alte reviste de specialitate dintre cele două războaie mondiale. Rețin atenția mai ales acelea ale unor cuvinte românești de origine latină, care încă de la prima sa lucrare¹¹ pot constitui exemple de felul în care trebuie cercetată originea cuvintelor: orînduirea faptelor în sens cronologic și geografic, indicarea variantelor dialectale din arii mai restrînse, urmărirea minuțioasă a evoluției lor semantice, indicarea de fiecare dată și a formelor romanice corespunzătoare, pentru a găsi în acestea un sprijin pentru etimonul latin propus de la care derivă cuvîntul românesc. Chiar dacă nu a ajuns de fiecare dată la soluțiile cele mai convingătoare, cercetările sale etimologice — pentru care a manifestat o predilecție deosebită — rămîn meritorii prin ingeniozitatea și pasiunea de a merge pe drumuri grele, neumblate de alții, prin corectările aduse explicațiilor anterioare nereușite. Chiar încercările sale mai puțin izbutite lasă în urmă sugestii prețioase pentru cercetătorii de mai tîrziu. Stăpînind în profunzime limba: textelor românești vechi, fonetica istorică a limbii române, ca și folclorul românesc, profesorul George Giuglea a publicat numeroase studii și articole, din care amintim: *Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor). Manuscris*¹²; *Soarta lui Țe deschis accentuat după r*¹³; *Note și fapte de folclor și filologie*¹⁴. În strînsă legătură cu interesul pentru folclor trebuie amintită preocuparea profesorului George Giuglea și pentru valențele expresive ale limbii române, reflectate cu deosebire în lirica noastră populară. Trebuie menționate aici prefața la culegerea sa de literatură populară¹⁵, introducerea la

⁴ *Dacoromania*, II, 1922.

⁵ *Ibid.*, III, 1924.

⁶ *Revista Filologică*, Cernăuți, II, 1—2, 1928.

⁷ *Dacoromania*, X, partea II-a, 1943.

⁸ *Ibid.*, XI, 1945.

⁹ Sibiu, Bibliotheca Rerum Transilvaniae, 1944.

¹⁰ *Revue des Langues Romanes*, XIX (1947), p. 364—362.

¹¹ *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, București, 1909.

¹² *Dacoromania*, I, 1920.

¹³ *Ibid.*, IV, 1926.

¹⁴ *Ibid.*, V, 1928.

¹⁵ G. Giuglea și G. Vîlsan, *De la românii din Serbia*, București, 1913.

ediția *Poeziilor populare* ale lui V. Alecsandri¹⁶; și, îndeosebi, studiile: *Note și fapte de folclor și filologie*¹⁷ și *Valori latine în expresie românească*¹⁸. Ilustrativ pentru concepția sa despre studiul valorilor estetice ale limbii române în producția noastră lirică populară este următorul pasaj din ultimul studiu citat mai sus: „*Înălțarea de la cele mai elementare noțiuni spre spiritual, spre expresie reală, se documentează cu nenumărate exemple. Ele pot alcătui un capitol foarte bogat printr-o la estetica limbii noastre, care se dovedește prin poezia lirică populară ca un instrument capabil de expresie artistică superioară, ca orice limbă romanică, dar și cu forțe originale, particulare numai ei*”¹⁹.

Ca romanist, elev al lui Ovid Densusianu, profesorul George Giuglea a fost preocupat continuu și intens de raporturile limbii române cu celelalte limbi romanice, atrăgând mereu atenția asupra faptului că studiul limbii române nu trebuie făcut numai în sine, că limba noastră trebuie cercetată în contextul firesc al celorlalte limbi romanice și urmărind specificul limbii române în cadrul familiei limbilor romanice, ca și concordanțele limbii noastre cu limbile neolatine apusene. În acest domeniu a publicat studiile: *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*²⁰; *Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice*²¹; *Eléments préromans en rhétoroman et en roumain*²²; *Coincidențe et concordances entre le roumain et les autres langues romanes*²³.

Și acestea s-au bucurat de aprecieri favorabile din partea lingviștilor români²⁴ și străini²⁵.

Fervent susținător al permanenței noastre în Dacia, profesorul George Giuglea a urmărit cu deosebită pasiune științifică documente de limbă care atestă această realitate istorică. Astfel în lucrarea citată, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, adună, printr-o muncă migăloasă și asiduă, 400 de cuvinte de origine latină, care se găsesc numai în dacoromână și lipsesc din dialectul aromân, vorbit de cea mai numeroasă și mai importantă populație românească din sudul Dunării, găsind în aceasta un argument nou în favoarea tezei pe care a susținut-o toată viața.

Călăuzit de convingerea că numele de locuri, ca și dialectele și graiurile, sînt arhive vii ale istoriei și culturii unui popor, adesea acestea suplinind lipsa documentelor, profesorul George Giuglea și-a consacrat o bună parte din activitatea sa de cercetare studiilor de onomastică. Menționăm două contribuții importante: *Schiță din toponimia românească*²⁶ și *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponomie*²⁷.

Pentru a întregi imaginea asupra bogatei activități științifice a profesorului George Giuglea, trebuie să adăugăm numeroasele recenzii, note și dări de seamă care, prin atitudinea lor critică, sînt considerate și astăzi contribuții însemnate în elucidarea unor variate probleme lingvistice. Dintre recenzii amintim: P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*²⁸; J. Jud, *Mots d'origine gauloise*²⁹; Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens*³⁰ și, mai ales, *Cîteva chestiuni de toponimie și limbă română în legătură cu studiul*

¹⁶ V. Alecsandri, *Poezii populare*, publicate cu introducere, note și glosar de G. Giuglea, București, Tipografiile Române Unite, [f.a.].

¹⁷ *Dacoromania*, V, 1928.

¹⁸ *Ibid.*, XI, 1945.

¹⁹ *Ibid.*, p. 107.

²⁰ Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1937.

²¹ *Dacoromania*, X, partea I, 1941.

²² *Langue et Littérature*, București, vol. I, 1941.

²³ *Ibid.*, vol. II, 1943.

²⁴ D. Macrea, G. Giuglea, *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, „Dacoromania”, IX, 1938, p. 378.

²⁵ *Revue des Langues Romanes*, LXIX (1947), p. 362.

²⁶ *Anuarul de geografie și antropogeografie*, 1910.

²⁷ *Geopolitica și geistoria*, II, 1944, nr. 1.

²⁸ *Dacoromania*, I, 1920.

²⁹ *Ibid.*, II, 1922.

³⁰ *Ibid.*

lui *Silvio Pieri*, *Toponomastica della Valle dell'Arno*³¹, care poate fi considerat un adevărat studiu independent. A publicat și câteva necrologuri dintre care amintim pe acelea despre Carlo Salvioni³², P. E. Guarnierio³³, Paolo Savy-Lopez³⁴ și, îndeosebi, studiul comemorativ consacrat profesorului său Ovid Densușianu³⁵. Menționăm, de asemenea, ca expresie a atitudinii sale antimonarhice, traducerea din limba spaniolă a piesei lui Lope de Vega Carpio, *Steaua Sevillei*³⁶.

Deși pensionat, după 1947, și atins de o afecțiune a ochilor, care l-a pus în imposibilitatea de a mai citi și scrie, totuși tenacitatea, dârzenia, spiritul mereu viu, atât de necesar în știință, dragostea pentru limba și poporul său l-au determinat pe profesorul George Giuglea să fie tot atât de prezent în paginile revistelor noastre de specialitate, activ până în ultimele zile în cadrul cercului de studii de la Institutul de lingvistică din Cluj, ca și la Societatea română de lingvistică romanică, filiala Cluj (al cărei președinte de onoare a fost), animator și îndrumător al unor colective de tineri cercetători de la Cluj, Timișoara și Pitești.

În anii noștri, profesorul George Giuglea și-a continuat preocupările mai vechi, publicând numeroase studii, articole și recenzii, în mai toate revistele lingvistice de la noi și în unele din străinătate, singur, sau în colaborare cu lingviști mai vîrstnici sau cu alții mai tineri.

Astfel, în 1958, publică articolul *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromâni*³⁷; în 1959, cu N. Orghidan, *Branul în lumina toponimiei*³⁸; cu G. Ivănescu, *Un cuvînt de origine traco-dacă: dr. minzare, mîrzară, mr. muldzare*³⁹; cu N. Orghidan, *Note de toponimie*⁴⁰; *Lexic studiat prin prisma „lucru”, „cuvînt” și „loc”*⁴¹; *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale*⁴²; cu L. Ghergariu, *Lat. olere în romanică și rom. leurdă (apelativ și toponimic)*⁴³; cu N. Orghidan și M. Homorodean, *Probleme de toponimie*⁴⁴; cu B. Kelemen, *Termenii privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice*⁴⁵ etc.

În domeniul preocupărilor sale privind raporturile lingvistice ale limbii române cu celelalte limbi romanice a publicat, împreună cu I. Stan, articolele: *Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romance și românești*⁴⁶, apărut și în limba franceză în „Revue de Linguistique” (1961) și *Pe marginea atlasului lingvistic al Andorei*⁴⁷; cu Florența Sădeanu⁴⁸, *Pe marginea unui dicționar etimologic al limbii spaniole*⁴⁹; cu M. Homorodean, *Correspondances italo-roumaines. Eléments préromans latins et vieux germanique*⁵⁰.

³¹ *Ibid.*, I, 1920.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ G. Giuglea, *În amintirea lui Ovid Densușianu*, „Dacoromania”, IX, 1938 (extras).

³⁶ Lope de Vega Carpio, *Steaua Sevillei*, traducere din limba spaniolă cu introducerea de G. Giuglea. Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1939.

³⁷ *Cercetări de lingvistică*, Cluj, III, 1958.

³⁸ *Ibid.*, IV, 1959.

³⁹ *Studii și cercetări lingvistice*, X, 1959, nr. 1.

⁴⁰ *Cercetări de lingvistică*, VI, 1961, nr. 1.

⁴¹ *Ibid.*, VII, 1962, nr. 2.

⁴² *Ibid.*, IX, 1964, nr. 1.

⁴³ *Limba română*, XIV, 1965, nr. 6.

⁴⁴ *Cercetări de lingvistică*, X, 1965, nr. 2.

⁴⁵ *Ibid.*, XI, 1966, nr. 2.

⁴⁶ *Ibid.*, V, 1960.

⁴⁷ *Fonetică și Dialectologie*, IV, 1962.

⁴⁸ *Revista de filologie romanică și germanică*, VII, 1963, nr. 1.

⁴⁹ J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I—IV, Berna, [1954—1957].

⁵⁰ *VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, Firenze-Pisa, 4—8 Aprilie, 1961.

Deși octogenar în 1964, cu un entuziasm de admirat, care l-a caracterizat, de altfel, toată viața sa, cu același optimism robust, călăuzit de gândul strîngerii de dovezi lingvistice din limba textelor noastre vechi, din graiuri și din toponimie — în legătură cu problema continuității poporului român — profesorul George Giuglea a făcut numeroase anchete pe teren, în Țara Hațegului, pe valea Ampoiului⁵¹, pe valea Ierei, în regiunea Argeș și în peste 40 de localități din Banat, cu o serie de tineri lingviști de la Cluj, Timișoara și Pitești.

Ca urmare a acestor cercetări, a publicat studiile *Toponimia comunei Riu de Mori (Țara Hațegului)*, în colaborare cu M. Homorodean și I. Stan⁵²; cu M. Mocanu, O. Proca și G. Țepelea, *Argeșul în lumina toponimiei*⁵³, cu aceeași colaboratori, *Argeșul în lumina toponomiei. Toponomie și viață socială*⁵⁴ și cu G. Țepelea, *Vechimea și răspîndirea numelor topice în -ești în regiunea Argeș*⁵⁵; cu V. Țira, *Toponimice românești din Munții Apuseni (Băișoara, Săcel, Muntele Săcelului)*⁵⁶ etc. Prezintă un interes deosebit mai ales studiul *Toponimia comunei Riu de Mori (Țara Hațegului)*, prin semnificația deosebită pe care, din punct de vedere lingvistic și istoric, o prezintă însăși numirea veche a acestui sat, păstrată și astăzi în graiul popular: *Rî de Moare*, care, prin structura sa fonetică și gramaticală, dovedește o mare vechime, considerată ca fiind de factură latină populară, adică reprezentînd compusul lat. pop. *ri(v)u de molae*. Dovada marei vechimi a acestui nume topic a constituie în primul rînd lipsa articolului (*Rî*, nu *Rîul*), păstrarea pluralului *moare* (< lat. *molae*), și, în sfîrșit, construcția genitivului analitic cu prep. *de*. Prin structura și modul său de formare, acest toponimic poate fi încadrat în numeroasa serie de hidronime romanice reflexe ale lat. *ri(v)u* (de tipul *Rio de Arosa* (Spania), *Rio Molino de Turas* (ger. *Mühlbach*) (Italia de Nord), *Rio de Janeiro* (Brazilia), *Rio de Junja* (Peru), *Rio de Oro* (Africa de Nord)) etc.

Pentru a ilustra puterea de muncă impresionantă și eferescența sa creatoare, care l-au caracterizat pînă în ultimele momente ale vieții, amintim că la consfătuirea de onomastică, organizată de Institutul de lingvistică și istorie literară al Academiei Republicii Socialiste România, filiala Cluj, care a avut loc între 16—17 decembrie 1966, profesorul George Giuglea a fost prezent cu trei comunicări: *Studiul numelor de persoană*, în colaborare cu L. Ghergariu; *Toponimice din Munții Apuseni*, în colaborare cu V. Țira; *Sondaje în toponimia Năsăudului*, în colaborare cu Gr. Rusu.

În lunile februarie și martie ale anului 1967, profesorul George Giuglea a lucrat cu colectivul de onomastică de la catedra de limba română a Universității din Timișoara la prelucrarea materialului strîns în anchete anterioare din peste 40 de localități românești din raioanele Caransebeș și Orșova, în vederea elaborării monografiei, *Onomastica românească din Banat (Țarcu și Muntele Mic)*, pregătită în colaborare cu I. Stan, V. Frățilă și V. Țira. Cercetările în părțile de sud-vest ale țării l-au atras și pentru că, după concepția profesorului George Giuglea, acestea reprezentau „un cap de țară și în același timp începutura urzelii poporului și limbii românești”; în al doilea rînd, fiindcă pentru profesorul George Giuglea, masivul Țarcu reprezenta, prin însuși numele lui, o dovadă de vechime a poporului nostru pe aceste plaiuri, ca și îndeletnicirea milenară — păstoritul — atît de specifică satelor cercetate, din împrejurimi.

E necesar să mai subliniem modul cum înțelegea profesorul George Giuglea studiul toponimiei, pe care îl concepea cu deosebire prin anchete la fața locului: „Un nume topic fiind înainte de toate un fenomen geografic și antropogeografic, el face legătura între om și pămînt. Acest principiu cere neapărat să mergem la fața locului și să cunoaștem reali-

⁵¹ Vezi G. Giuglea, *Nume topice din bazinul Ampoiului: Ampoi, Mureș, Ciunc(ă), Vultori etc.*, „Apulum”, V, 1965, p. 431.

⁵² *Fonetică și Dialectologie*, V, 1965.

⁵³ *Argeș*, I, nr. 6, 1966.

⁵⁴ *Ibid.*, II, nr. 1, 1967.

⁵⁵ *Ibid.*, II, nr. 3, 1967.

⁵⁶ *Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice*, IV, 1966.

tatea...⁵⁷ De aceea, cînd explica un nume topic, făcea cele mai neașteptate asociații, apelînd la cunoștințe de istorie, de geografie, geologie, botanică, zoologie, etnografie, antropogeografie etc. Convins de faptul că numele de locuri, ca și limba în general, sînt depozitare ale istoriei și culturii unui popor, profesorul George Giuglea, deja în 1944, face propunerea „să se înceapă cit mai repede cu puțință stringerea numirilor de localități din întreaga țară, din munți și din spațiile de viață ale satelor și să se treacă în Atlasul toponomic român. Acesta va servi ca arhivă vie pentru istoria noastră, umplînd golul lăsat de lipsa de documente medievale”⁵⁸. Lucrarea ar fi fost și originală pentru că pînă la data aceea un astfel de atlas nu se făcuse nicăieri în lume.

Marele regret al profesorului George Giuglea, ca și al nostru al tuturor, rămîne faptul că, din cauza unei afecțiuni a ochilor, de care a suferit în ultimele două decenii, n-a reușit să publice, materialul imens, strîns personal, prin anchete pe teren, timp de peste 50 de ani, referitor la unul din aspectele de prim ordin ale vieții poporului român — păstoritul. Manuscrisul care cuprinde mai multe mii de pagini din care o parte a fost dactilografiat își așteaptă cercetătorii care să-l dea la tipar. Avea în plan și redactarea unei lucrări întinse despre terminologia populară a plantelor la români, pentru care strînsese material în peregrinările de cîteva decenii prin toată țara, și pe care îl verificase riguros, cu botanistul E. Topa.

Începuse, de asemenea, cu Ileana Oancea, asistentă la Universitatea din Timișoara, studiul limbii *Cazaniei protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor)* și pregătea pentru revista *Apulum* un articol în cinstea sărbătoririi, la 1 decembrie 1968, a 50 de ani de la unirea Transilvaniei cu România.

Deosebit de activ pînă în ultimele momente ale vieții sale, profesorul George Giuglea a lucrat încă în luna martie cu colaboratorii săi din Timișoara, de unde a plecat la Cluj. Aici, deși bolnav, a participat la o ședință de comunicări a cercului de studii de la Institutul de lingvistică. În 25 martie pleacă la București, unde se stinge la 7 aprilie 1967.

Ultima dorință a profesorului George Giuglea a fost să fie redat pămîntului Transilvaniei, ținutul în care s-a născut, și Clujului, cetatea universitară unde a muncit ca profesor și om de cultură patriot.

Prin dispariția profesorului George Giuglea, cultura românească pierde pe unul dintre fruntașii săi, iar lingvistica românească și romanică pe unul dintre iluștrii cercetători ai lexicului limbii române, ai toponimiei și ai raporturilor limbii române cu celelalte limbi romanice.

V. FRĂȚILA

⁵⁷ G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*, p. 12.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 34.

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE ÎN SCHIMB CU ANALELE UNIVERSITĂȚII
DIN TIMIȘOARA ÎNTRE 1. VI. 1966—1. VI. 1967 *

Cărți

- ARTZ, FREDERICK B., *From the Renaissance to Romanticism. Trends in Style in Art, Literature, and Music, 1300—1830*, Chicago — Illinois, The University of Chicago Press, 1962, IX+311 p.
- BAER, WOLFRAM, *Studien zum sogenannten Anonymus von York*, München, 1966, VI+203 p.
- BAUSCH, KARL-RICHARD, *Verbum und verbale Periphrase im Französischen und ihre Transposition im Englischen, Deutschen und Spanischen*, Tübingen (f. a.), V+301 p.
- BARGELLINI, PIERO, *Vita di Dante*, Firenze, 1964, 258 p.
- BLOOMFIELD, LEONARD, *Linguistics Aspects of Science*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, IV+59 p.
- BOTEZATY, ГРИГОРЕ, *Фолклорул хадуческ ын Молдова, Кишинэу*, 1967, 181 p.
- BRÉHIER, EMILE, *The Hellenic Age*, Translated by Joseph Thomas, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, [6]+242 p. (The History of Philosophy).
- BRÉHIER, EMILE, *The Philosophy of Plotinus*. Translated by Joseph Thomas, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1962, VII+205 p.
- BRODIN, PIERRE, *Présences contemporaines. Ecrivains américains d'aujourd'hui*, Paris, 1964, 219 p.+16 photo.
- BUCK, CARL DARLING, *A dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas. With the co-operation of Colleagues and Assistants*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, XIX+1515 p.
- BUCK, CARL DARLING, *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, XVI+405 p.
- BUCK, CARL DARLING, *The Greek Dialects. Grammar. Selected Inscriptions. Glossary*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, XIII+375 p.
- BUTLER, PIERCE, *An Introduction to Library Science*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1964, XVI+118 p.
- CAMADEN, CARROLL, *Restoration and Eighteenth — Century Literature. Essays in Honor of Alan Dugald McKillop*, Chicago-Illinois, 1963, XII+435 p.
- CARNAP, RUDOLF, *Meaning and Necessity. A Study in Semantics and Modal Logic*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1964, VIII+258 p.
- CARNAP, RUDOLF, *Foundations of Logic and Mathematics*, vol. 1 and 2, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, IV+71 p.
- CASSIRER, ERNST (și colectiv), *The Renaissance Philosophy of Man. Selection in Translation*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, VIII+405 p.
- CECIL, DAVID, *Victorian Novelists. Essays in Revaluation*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, XI+313 p.
- CHIERA, EDWARD, *Sumerian Epics and Myths*, Chicago-Illinois, The University of Illinois, The University of Chicago Press (f. a.), XI+19+126 p.
- CHIERA, EDWARD, *Sumerian Epics and Myths*, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1964, XI+7+117 p.

* Repertoriu întocmit de asist. D. Crașoveanu.

- CHIERA, EDWARD, *Sumerian Texts of Varied Contents*, Chicago — Illinois, The University of Chicago Press (f. a.), IX+8+109 p.
- CHIERA, EDWARD, *They Wrote on Clay. The Babylonian Tablets. Speak Today*. Edited by George G. Cameron, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1964, XV+235 p.
- CHURCHILL, S. WINTON, *A History of the English-Speaking People's*, vol. I: *The Birth of Britain*, 388 p.; vol. II: *The New World*, 337 p.; vol. III: *The Age of Revolution*, 334 p.; vol. IV: *The Great Democracies*, 320 p., Bantam Books, Inc., New York, 1956—1958.
- * * *. *Conférence internationale de l'instruction publique*, XXIX session, 1966, Genève, 198 p.
- CORPENTER, RHYS, *Greek Sculpture. A Critical Review*, Chicago, The University of Chicago Press, 1960, XIV+276 p.+24 illustr.
- CRAIGIE, WILLIAM A. and HULBERT, JAMES R., *A Dictionary of American English on Historical Principles*, vol. 1 (A-Corn), 1965, XIV+628 p.; vol. 2 (Corn-Honk), 1965, X+629—1268 p.; vol. 3 (Honk-Rekord), 1965, X+1269—1908 p.; vol. 4 (Recorder — Zu), 1965, XII+1909—2552 p., Chicago, The University of Chicago Press.
- DAICHES, DAVID, *The Novel and the Modern World*, revised Edition, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, XI+220 p.
- DORSON, RICHARD M., *American Folklore*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1964, XI+330 p.
- FAAS, EGBERT KLAUS, *Schein und Sein in der früheliasbetanischen Lyrik und Prosa (1550—1590)*, München, 1965, VIII+211 p.
- FEIDELSON, CHARLES N. JR., *Symbolism and American Literature*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, X+365 p.
- FILIP, JEAN et collaborateurs, *Nouvelles decouvertes de l'archeologie tchecoslovaque*, Prague, 1966, 99 p.
- FOURASTIE, JEAN, *Les 40 000 heures*, Paris, 1965, 246 p.
- GREENBERG, JOSEPH H., *Essays in Linguistics*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, VII+108 p.
- GRENE, DAVID and RICHMOND LATTIMORE, *Greek Tragedies*, vol. 1, 1964, VII+291 p.; vol. 2, 1964, VII+295 p.; vol. 3, 1965, VII+312 p.; Chicago-London.
- GODDARD, HAROLD C., *The Meaning of Shakespeare*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, XIV+691 p.
- GOETZL, URSULA, *Alexander von Humboldt als Geschichtsschreiber Amerikas*, München, 1966, 169 p.
- GOODMAN, PAUL, *The Structure of Literature*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1962, VII+280 p.
- ГРОСУЛ, В. Я., *Реформы в Дунайских княжествах и Россия (20—30 годы XIX века)*, Москва, 1966, 407 p.
- GRUNCIMAN, W. G., *Social Science and Political Theory*, Cambridge, 1965, 200 p.
- GURVITCH, G., *Traité de sociologie II*, second édition, Paris, 1963, 466 p.
- HARPER, WILLIAM R., *Introductory Hebrew Method and Manual*, Chicago, The University of Chicago Press, 1963, XIV+269 p.
- HARRIS, ZELLIG S., *Structural Linguistics. First Published as Methods in Structural Linguistics*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, XVI+384 p.
- HENDERSON, Stella van Petten, *Introduction to Philosophy of Education*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1964, XIII+401 p.
- HOIJER, HARRY, *Language in Culture. Conference on the Interrelations of Language and Other Aspects of Culture*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, XI+286 p.
- ХОЛЬМ, Х. А., *Выделение парадигмы первого морфологического типа на различных подъязыках при статистико-комбинаторном моделировании эстонской морфологии*, Тарту, 1965, 69 p.
- KOZDON, BALDUR, *Entwicklungshilfe als pädagogisches Problem*, München, 1966, 359 p.
- КОЗЛОВСКИЙ, Б. Г., *Педагогу — журналистские навыки*, Иркутск, 1966, 179 p.

- KRATOCHVIL, V. MILOŠ, *Tchécoslovaquie. Histoire*, Prague, 1966, 83 p.
- KRENN, HERWIG, *Die Sprachwissenschaftliche Frage der Semantik und Funktion*, Frankfurt am Main, 1966, 211 p.
- KRYWALSKI, DIETHER, *Untersuchung zu Leben und Literaturgeschichtlicher Stellung des Minnesängers Steinmar*, München, 1966, 134+XII p.
- KUFNER, HERBERT L., *The Grammatical Structures of English and German a Contrastive Sketch*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1963, XI+95 p.
- LOEBEN, MARIA — BEATE v., *Shakespeares sprachliche Ironie und die Entwicklung seiner Dramatik*, Bamberg, 1965, XI+195 p.
- LIU, JAMES J. Y., *The Art of Chinese Poetry*, Chicago, The University of Chicago Press, 1962, XVI+166 p.
- MAMOIS, ANDRÉ, *Histoire d'Angleterre*, Paris, 1964, 735 p.
- MARTINET, A., *Eléments de linguistique générale*, Sixième édition, 1966, 223 p.
- MATHEWS, MITFORD Mc LEOD, *A Dictionary of Americanism on Historical Principles*, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1956, XVI+1946 p.
- MATHEWS, M. M., *The Beginnings of American English. Essays and Comments*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1963, IX+18 p.
- MEYER, BARBARA, *Das Naturgefühle in der französischen Lyrik des beginnenden XX. Jahrhunderts*, München, 1966, VI+402 p.
- MOORE, JOHN, ROBERT, *Daniel Defoe. Citizen of the Modern World*, Chicago, 1958, XV+409 p.
- MORRIS, CHARLES WILLIAM, *Foundations of the Theory of Signs*, vol. 1 and 2, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1964, III+59 p.
- MOULTON, WILLIAM G., *The Sounds of English and German*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1963, XIII+145 p.
- NORTHUP, GEORGE TYLER, *An Introduction to Spanish Literature*, 3 Edition. Revised by Nicholson B. Adams, Chicago, The University of Chicago Press, 1965, X+532 p.
- OLARIETA, GERMÁN, *Lengua española I (para extranjeros)*, Frankfurt am Main, 1966, 207 p.+Tabla I—V.
- OSMAN, NEILE, *Modern English. A Self — Tutor or Class Text for Foreign Students*, London, 1964, XVI+240 p.
- PELIŠK, VACLAV, *Tschechoslowakei. Kultur* (Enzyklopädische Bücherreihe), Praga, 1966, 88 p.
- PELZ HEIDRUN, geb. WAGNER, *Das französische qualifizierende Adverb und seine Übersetzung im Englischen und im Deutschen*, Tübingen, 1963, III+110 p.
- PERUZZI, EMILIO, *Le iscrizioni minoiche*, Firenze, 1960, 126 p.
- RAHV, PHILIP, *The Great Short Novels of Henry James*, New York, 1965, XIII+799 p.
- RICHMOND, LATTIMORE, *Greek Lyrics*, 2 Edition, revised and enlarged, Chicago, The University of Chicago Press, 1960, XVII+82 p.
- RIVERS, WILGA, M., *The Psychologist and the Foreign-Language Teacher*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, VIII+212 p.
- RODRIGUEZ, J. M. VALDES, *El cine en la Universidad de la Habana*, 1966, XX+485 p.
- RUSEK, JERZY, *Deklinacja i użycie przypadków w trójdzie chładowska*, Krakovia, 1964, 207 p.
- SERANTON, ROBERT L., *Aesthetic Aspects of Ancient Art*, Chicago-London, The University of Chicago Presse, 1964, XVI+381 p.+32 illustr.
- SCHICKEL, ALFRED, *Die Repetendensummen in Ciceros Verrinen*, München, 1966, VII+199 p.
- SCHLAGBERGER, XAVER FRANZ, *Die Geschichts- und Kulturphilosophie Christopher Dawsons*, München, 1966, IX+284 p.
- SCHNEEWEISS, GERHARDT, *Der Protreptikos des Aristoteles*, Bamberg, 1966, 338 p.
- SHAPIRO, CHARLES, *Contemporary British Novelists*, London and Amsterdam, 1965, XXI+161 p.
- SMITH, GROVER, T. S. *Eliot's Poetry and Plays. A Study in Sources and Meaning*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1965, XII+342 p.
- SMITH, FOX C., *Roovings sea Songs and Ballads*, Londra, 1921, 52 p.

- STIEGELE, WALTRAND, *Hugo von Hofmannsthal's „Ariadne auf Naxos. Zu Spielen nach dem Bürger als Edelmänn des Molière“*. Entstehungsgeschichte und Metamorphosen, München, 1966, 160 p.
- * * *, *Студенческие научные работы*, вып. V, 1966, 116 p. (Университет Дружбы народов им. Патриса Лумумбы).
- THALER, BRIGITTE, *Szenenschluss, Szenenanfang und Szenennaht in Shakespeares Historien und Tragödien*, München, 1965, V+226 p.
- TSAGARAKIS, ODYSSEUS, *Die Subjektivität in der griechischen Lyrik*, München, 1966, 201 p.
- * * *, *Unterricht als Aufgabenfolge*, Berlin (Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität), 1965, 304 p.
- * * *, *Вопросы грамматики и стилистики*, Ученые записки, том 83, Рига (Латвийский государственный университет им. Петра Стучки).
- VILLAR, ALÉREZ, JULIAN, *De Heraldica Salmantina* (Historia de la Ciudad en el arte de sus blasones), Universidad de Salamanca, 1966, 245 p.
- * * *, *Восточнославянско-восточнороманские языковые, литературные и фольклорные связи*, Черновцы, 1966, 136 p. (Инстит языка и литературы АН Молдавской ССР).

Reviste

- ACME, *Annali della Facoltà di Filosofia e Lettere dell'Università Statale di Milano*, vol. XIX (1966), fasc. I—II, III.
- Acta Antiqua et Archeologica* (Szeged), IX (1965).
- Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, t. II (1966).
- Acta Salmanticensia*, Filozofia y Letras (Universidad de Salamanca), t. XVIII (1965), núm. 2, 4.
- Acta Universitatis Debreceniensis*, Series Historica, t. V (1966); *Idem*, Series Marxistica — Leninistica, t. XI (1965), (Ser. I-1); t. XII (1966), (Ser. I-1).
- Acta Universitatis Palakianae Olomucensis*. Facultas Philosophica, (Praha), Philologica, IV (1961); V (1961); VI (1962); VII (1962); X (1964); XI (1965); XII (1965); XIII (1965); XIV (1965); XVI (1965); XVII (1966); XVIII (1966); XIX (1966); XX (1966); XXI (1966); XXII (1966).
- Acta Lingoistica Accademiae Scientiarum Hungaricae*, t. XVI (1966), fasc. 1—2, 3—4.
- Alma Mater Philippina* (Marburg), Wintersemester 1962—1963; Wintersemester 1963—1964; Wintersemester 1964—1965; Sommersemester 1965; Wintersemester 1965—1966; Sommersemester 1966.
- AEVUM, *Rassegna di Scienze Storiche — Linguistiche — Filologiche* (Milano), anno XL (1966), fasc. III—IV, V—VI; anno XLI (1967), fasc. I—II.
- Annales de la Faculté des lettres et sciences humaines d'Aix* (Aix-en-Provence), t. XLI (1966), Langues et littératures étrangères.
- Annales de l'Université de Paris*, 36 Année (1966), nr. 2, 3, 4.
- Annales de l'Institut Français de Zagreb*, 2 série, 1964—1965, nr. 14—15—16—17.
- Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis De Rolando Eötvös nominatae* (Sectio philologica), t. VI (1965);
- Idem*, Sectio Historica, t. VIII (1966).
- Arrabona* (Xántus Iános Múzeum, Győr), nr. 1 (1959); nr. 2 (1960); nr. 3 (1961); nr. 4 (1962); nr. 5 (1963); nr. 8 (1966).
- Archivo de Filología Aragonesa* (Zaragoza), XIV—XV.
- Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie* (Classe di scienze morali, storiche e filologiche) (Roma), serie VIII — vol. XI (1962—1965); serie VIII — vol. XII (1965—1966), fasc. 1, 2, 3, 4, 5; serie VIII — vol. XIII (1967), fasc. 1.
- Boletim da Sociedade de Lingua Portuguesa*, ano XVII (1966), nr. 5, 6.
- Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, quatrième série (Paris), (1966), nr. 1, 2, 3.

- Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 44. année (1966), nr. 8.
Bulletin des Jeunes Romanistes (Strasbourg), nr. 4 (1961); nr. 6 (1962); nr. 7 (1963); nr. 8 (1963); nr. 9 (1964); nr. 10 (1964); nr. 11—12 (1965); nr. 13 (1966).
Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Tübingen), 88. Band (1966), Heft 1—2.
Commentationes Humanarum Litterarum, t. 38 (1967), nr. 1.
Dania Polyglotta (Copenhagen), vol. 16 (1960); vol. 21 (1965).
Deutsche als Fremdsprache (Leipzig), lg. 3 (1966), nr. 4; lg. 4 (1967), nr. 1, 2.
Études de Lettres, Série II (Lausanne), t. 9 (1966), nr. 2, 3, 4; t. 10 (1967), nr. 1.
Études Romanes de Brno, vol. I (1965); vol. II (1966).
Euphorion (Heidelberg), Band 54 (1960), Heft 1—2, 3, 4; Band 59 (1965), Heft 3, 4; Band 60 (1966), Heft 1—2, 3, 4.
Forschungsinformationen (Sprach- und Gesellschaftswissenschaften) (Halle-Wittenberg), 1966, Heft 1, 2.
Germanistische Abhandlungen (Innsbruck), Band 6 (1959).
Годишњак Филозофског Факултета у Новом Саду (Annuaire de la Faculté de philosophie à Novi Sad), књига VII (1964—1965).
Les dialectes Belgo-Romans (Bruxelles), t. XXIII (1966), 1—2, 3—4.
Les Études Classiques (Namur), t. XXXIV (1966), nr. 3, 4; t. XXXV (1967), nr. 1, 2.
Leuense Bijdragen (Tijdschrift voor Moderne Filologie) (Leuven), 55 Jg. (1966), nr. 2, 3, 4.
Lingua e stile (Bologna), 1 (1966), nr. 1, 2, 3; 2 (1967), nr. 1.
Magyar nyelvjárások (Debrecen), XII (1966).
Marburger Universitätsbund Jahrbuch, Sonderdruck, Teil II (1962); Sonderdruck, Teil III (1962).
Modern Philology (Chicago), vol. LXIII (1965), nr. 1, 2; vol. LXIII (1966), nr. 3, 4; vol. 64 (1966), nr. 1, 2.
Műveltség és hagyomány (Studia ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae), VIII (1966).
Philologica. Sbornik Filozofickej Faculty Univerzity komenského (Bratislava), Ročník XVI (1964).
Philologica Pragensia (Časopis pro Moderní Filologii), 8, (47), 1965, nr. 1, 2—3, 4; 10. 1967, nr. 1.
Quaderni dell' Istituto di Glottologia (Bologna), VIII (1964—1965).
Revista de Filologia Española, t. XLVII — 1964 — Cuadernos 1.º—4.º, (Madrid, 1966).
Revue des langues romanes (Montpellier), nr. LXXXVII (1966), t. 1.
Revue de l'Université de Bruxelles, nouvelle série, 18 (1966) 4, 5; 19 (1966—1967), nr. 1—2; 19 (1967), nr. 3.
Romanische Forschungen (Frankfurt am Main), Band 78 (1966), Heft 1, 2—3.
Sbornik Prací Filozofické Fakulty Brněnské University, Rada Filosofická, Ročník, XV (1966) B. 13.
Idem, Rada Jazykovědná, Ročník XV (1966), A. 14.
Idem, Rada Literárněvědná, Ročník, XV (1966), D. 13.
Idem, Rada Historická, Ročník, XV (1966), C. 13.
Slavica (Debrecen), V (1965).
Sot la nape (Udine), A XVIII (1966), 1, 2—3, 4.
South Australiana, vol. III (1964), nr. 1.
Studia Albanica (Tirana), III (1966), nr. 1.
Studime Filologjike (Tirana), XIX (II), 1965, nr. 4; XX (III), 1966, nr. 1, 2, 3.
Studime Historike (Tirana), XX (III), 1966, nr. 1, 2, 3.
Studia Litteraria (Debrecen), t. IV (1966).
Studia Neophilologica (Upsala), vol. XXXVIII (1966), 1, 2.
Studia Romanica (Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kosuth nominatae), Series litteraria, fasc. II, 1966: Pál Lakits, *La chatelaine de vergi et l'évolution de la nouvelle courtoise*, 113 p.
Tel Quel (Paris), 1965, nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23; 1966, nr. 24, 25, 27.
Thesaurus (Bogotá), t. XX (1965), 2, 3; t. XXI (1966), 1, 2.

- The Incorporated Linguist* (Londra); vol. 5 (1966), nr. 3; vol. 6 (1967), nr. 1.
- Travaux de l'Institut de phonétique de Lund* (publiés par Bertil Malmberg), III (1961); *Acoustico-Phonetic Studies in the Intonation of Southern Swedish* (By Kerstin Hadding-Koch).
- Труды Томского государственного университета*, Серия Языкознания, т. 438 (1960 г).
- Ученые записки*, Серия филологических наук, 328 (1966), вып. 70, Романская филология Ленинградский государственный университет)
- University of California Publications in Linguistics*: vol. 32 (1964), *Klamath Grammar* (By M.A.R. Barker); vol. 34 (1964), *Studies in Californian Linguistics* (By William Bright); vol. 35 (1964), *A History of Palaihnihan Phonology* (By D. L. Olmsted); vol. 36 (1964), *Kashaya Texts* (By Robert L. Oswalt); vol. 37 (1964), *The Wiyot Language* (By Karl V. Teeter); vol. 38 (1964), *The Southern Sierra Miwok Language* (By Sylvia M. Broadbent); vol. 39 (1965), *Lake Miwok Dictionary* (By Catherine A. Callagan); vol. 40 (1965), *Acoma Grammar and Texts* (By Wick R. Miller); vol. 42 (1965), *The Piro (Arawakan) Language* (By Esther Matteson); vol. 45 (1966), *Achumawi Dictionary* (By D. L. Olmsted).
- Вестник Московского Университета*. Серия X, Филология, 1964, № 4; 1966, № 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1967, № 1, 2.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XIII (1964), Heft 5—6; Jg. XV (1966), Heft 1, 2.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XIV (1965), Heft 3, 4, 5, 6; Jg. XV (1966), Heft 1, 2, 3, 4.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller-Universität (Jena)*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 14 (1965), Heft 3, 4; Jg. 15 (1966), Heft 1, 2, 3; Jahresbericht 1964—1965.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität (Leipzig)*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 14 (1965), Heft 3, 4; Jg. 15 (1966), Heft 1, 2, 3, 4—5.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostok*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XV (1966), Heft 2, 3, 4—5.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität (Halle-Wittenberg)*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XV (1966), Heft 1, 2, 3, 4.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 9 (1965), Heft 4; Jg. 10 (1966), Heft 2.
- Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* (Wiesbaden), Band LXXVI (1966), Heft 2—4; Band LXXVII (1967), Heft 1—2, 3.
- Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, Wiesbaden), Band XCV (1966), Heft 1, 2, 3, 4; Band XCV (1967), Heft 1.
- Зборник за филологију и лингвистику* (Novi Sad), VIII (1965).

LUCRĂRI PUBLICATE DE UNIVERSITATEA DIN TIMIȘOARA

M. Eminescu — I. Creangă, Studii, Timișoara, 1965, 304 p.

Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice, I — 1963, II — 1964;
III — 1965; IV — 1966.

AUT, Anul V, p. 1—316, Timișoara, 1967

Lei 10.—

Tiparul executat sub comanda nr. 235 la Intreprinderea
Poligrafică Banat, Republica Socialistă România.

40556